

જૈનધર્મના
પ્રાચીન સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ
અને
પ્રભુ વીર પદાવલી

∴ લેખક ∴
મુનિશ્રી મણિલાલજી.

શ્રીમદ્ પૂજ્યશ્રી ગોપાળજીસ્વામી ત્રથમાળા—મણકો ૨૧ મો

ૐ શ્રી વિતરાગાય નમઃ

શ્રી જૈનધર્મના પ્રાચીન સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ

અને

પ્રભુ વીર પદાવલી.

લેખક :

(શ્રી લીંબડી સંઘવી ઉપાશ્રયના)

પૂજ્યશ્રી મોહનલાલજી સ્વામીના શિષ્ય
મુનિશ્રી મણિલાલજી.

પ્રકાશક :

જીવણલાલ છગનલાલ સંઘવી

તંત્રી: “સ્થાનકવાસી જૈન”

પંચલાઇની પોળ : અમદાવાદ.

કિંમત બે રૂપીયા.

(प्रथमावृत्ति)
वीर संवत् २४६१

अत १०००
विक्रम संवत् १९९१

सर्वं ह्येकं प्रकाशकंने स्वाधिन.

Life is real, Life is earnest,
And the grave is not its goal;
Dust thou art to dust returnest,
Was not spoken of the soul

* * *

In the world's broad field of battle,
In the bivouac of life;
Be not like dumb, driven cattle,
Be a Hero in the strife,

Longfellow.

मुद्रकः मण्डलाल छगनशाल शाह
मुद्रणस्थानः वीरविजय प्रिन्टिंग प्रेस
रतनपोण, सागरती अडकी-अमदावाद.

સ્વ. શેઠ ગોપાલજીભાઈ સાહકર્યંદ-થાન

જન્મ: સં. ૧૯૦૬

અવસાન: સં. ૧૯૮૫

સરૈયા આર્ટ પ્રિ. અમદાવાદ.

ગ્રંથ-સ મર્પણુ

શ્રીમાન્ સ્વધર્મપ્રેમી, ઉદારચરિત, માન્યવર મહાશય,

સ્વ. શેઠ ગોપાળજીભાઈ લાડકચંદ.....થાન.

આપ સહગત થયા છે, છતાં આપના જીવનની યશસ્વી કારકીર્દિ આપના પુત્રો દીપચંદભાઈ, કૃત્તેહચંદભાઈ, ત્રીલોવનદાસભાઈ, કેશવલાલભાઈ અને મણીલાલભાઈ મારકૃત જાણુવા મળી છે, તેથી ખૂબ આનંદ થાય છે; એટલું જ નહિ પણ આ અમૂલ્ય ગ્રંથરત્નના સમર્પણુ માટે યોગ્ય ગૃહસ્થની પસંદગી થઈ છે, એથી તો મને અધિકાધિક સંતોષ ઉપજે છે.

આપ બાલ્યાવસ્થાથી જ સાધારણ સારી સ્થિતિના હોઈ, જરૂર પૂરતો ગુજરાતી અભ્યાસ પૂર્ણ કરી કાપડના ધંધામાં જોડાયા, અને આપના પુત્રો મુંબઈમાં વ્યવસાય કરવા લાગ્યા. આપનો ધર્મપ્રત્યે પ્રેમ, મુનિમહારાજોના દર્શન કરવાની તમન્ના, સંત સેવાનો આપે લીધેલો લાભ; ઉપરાંત જીવદયા, અનાથ રક્ષણ, કેળવણી, ધર્મેન્નતિ આદિ વિધવિધ સેવાના ક્ષેત્રોમાં આપે આશરે રૂ. ૨૦૦૦૦) વીસ હજારની કરેલી સંભાવત; એ ખરેખર આપની લક્ષ્મી પરની વિતરાગતાની સાક્ષી પૂરે છે.

થાનગઢ સ્થા. જૈન વિદ્યાર્થીઓની સ્કોલરશીપ માટે રૂ. ત્રણહજાર, થાનમાં આર્યાજીવાળા ઉપાશ્રયના જીજ્ઞોદ્ધાર માટે રૂ. ૪૦૦૦), થાન જૈનશાળામાં રૂ. ૫૦૧), થાનમાં નવો ચતુરો બંધાવવામાં રૂ. ૫૦૧) રાજકોટ દશાશ્રીમાળી અને વણિક જૈન ઘોડિંગને રૂ. ૫૦૧), જુનાગઢ સ્થા. જૈન ધર્મશાળામાં રૂ. ૨૦૧), વાંકાનેર મુનિ શ્રી નાગજીસ્વામીના દર્શને જતાં નોકારશીના લાગમાં રૂ. ૪૦૦), વઢવાણ કેમ્પમાં પૂજ્ય શ્રી ગુલાબચંદ્રજી મ. વીરજીસ્વામી તથા શતાવધાની પં. શ્રી રત્નચંદ્રજી મ. ના દર્શને જતાં, પહેલી જ નોકારશી કરી વિધવિધ ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં રૂ. ૧૫૦૦ ખર્ચી, આપે કેંપના સ્થાનકવાસી દેરાવાસી ભાઈઓના ઐક્ય અને સત્કાર વચ્ચે પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો, તે કાર્ય ખરેખર અતિ પ્રશંસનીય હતું.

આ ઉપરાંત આપે દુબકાળ વખતે સુંદર સેવા કરી રૂ. બે થી અઢી હજાર ખર્ચ્યા હતા. આપનું ગુપ્ત દાન પણ એવુંજ હતું. ગામમાં સ્વજ્ઞાતિ અને અન્ય જ્ઞાતિની ગરીબ વિધવા બહેનોને દરમાસે આપ ગુપ્ત મદદ મોકલતા.

બહારગામની ટીપો, પાંજરાપોળની ટીપો, વગેરે ક્ષણાઓમાં આપ અગ્રસ્થાનેજ રહેતા. અતિવૃષ્ટિ સમયે આપે થાનગઢ તાબાના ૨૪ ગામના ગરીબોને મદદ કરવામાં રૂ. ૫૦૦) આપ્યા હતા; આપની પાસે મદદાર્થે આવનાર કોઈ પાછું ન કરતું. થાનગઢના ઉપાશ્રય માટે મોટા ફંડની જરૂર હતી, તે માટે આપે મુંબઈ જઈ મેળવેલો ક્ષણો, અને તેથી આપની જાતિ દેખરેખથી તૈયાર થયેલું થાનના ઉપાશ્રયનું લઘ્ય મકાન હજીયે આપના ધર્મપ્રેમની સાક્ષી પૂરી રહ્યું છે.

આપ દયાળુ, સત્યવક્તા અને ઉદાર હતા, તે સાથે ધાર્મિક વૃત પ્રત્યાખ્યાનાદિ નિયમો પણ આપ કરતા. આપનો બાહ્ય અને આંતરિક શુદ્ધ વ્યવહાર આદર્શ હતો. અંતિમાવસ્થાએ આપે થાનમાં ગિરાજતા કવિવર્ય પં. મુનિ શ્રી નાનચંદ્રજી મ. પાસેથી વૃત પ્રત્યાખ્યાન કરી, આપે ચાર પેઢી નજરે જોઈ, ૭૬ વર્ષની ઉંમરે આત્મસંતોષ સાથે દેહ ત્યાગ કર્યો, એ ખરેખર આજના ઉચ્ચ માનવ જીવનમાં આપનો આદર્શ અલૌકિક અને પ્રશંસક હતો, એમ કહ્યા વગર રહી શકાતું નથી. આપનું ઉત્તરકાર્ય આપના વિનિત પુત્રોએ રૂ. ૪૫૦૦ ખર્ચી કર્યું, તે વખતે થાનગઢના ના. ઠાકોર સાહેબ શ્રી બળવીરસિંહજીએ લખતરથી યુવરાજ શ્રી ૭ ઈંદ્રસિંહજી સાહેબને મોકલી આપના પુત્રોને પાઘડી આપી હતી.

આપના ઉજ્જવળ જીવનનું અનુકરણ કરી આપના પુત્રો પણ પારમાર્થિક કાર્યોમાં યત્કિંચિત ખર્ચે છે, એ જાણી ખૂબ આનંદ થાય છે. આપ સાચું જીવન જીવી ગયા છે, એ ખાતર આ અમૂલ્ય ગ્રંથ હું આપના પરોક્ષ કરકમળમાં સમર્પણ કરી અત્યાનંદ પામું છું.

—જીવનલાલ.

આભાર પત્રિકા.

સ્વ. શ્રી કપુરચંદ પાનાચંદ મહેતા—રાજકોટ.

પ્રસ્તુત પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પ્રાચીન મહાપુરુષોની પ્રશસ્તિ સાથે તેનાં અર્પણ અને આભારની એ બંને પ્રશસ્તિઓ પણ પ્રાચીન—સ્વર્ગસ્થ ઉદારચરિત સદ્ગૃહસ્થોની અપાય છે, એ પણ પ્રસ્તુત અંધરતને ઓછું શોભાસ્પદ નથી, એમ હું માનું છું.

રાજકોટના શ્રાવકરત્ન સ્વ. શ્રી કપુરચંદ પાનાચંદના નામથી કાઠીયાવાડ ઉપરાંત ઇતિર પ્રદેશનો વર્ગ પણ સુપરિચિત હશે; અને જેઓએ પોતાની પ્રમાણિકતા, અને સત્ય વક્તૃત્વને લીધે ટુંક મુડીમાં શરૂ કરેલી રાજકોટની ઇમારતી લાકડાની પેઠી બહોળલાલી પૂર્વક હબ્બુએ પ્રગતિ કરી રહી છે, તે પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન વ્યક્તિની કારકીર્દિ સિવાય ખીલું શું માની શકાય ?

મનુષ્ય વ્યક્તિની કિંમત તેની થોડી શી સખાવત પર નથી; પરંતુ જેના જીવનમાં સાચી ધાર્મિકતા વ્યાપી ગઇ છે, જેણે જનસેવા, પ્રાણી સેવાને પોતાનું જીવનસૂત્ર માન્યું હોય છે; જગત્ની પ્રત્યેક વ્યક્તિ, સમાજ, મંડળ કે સભાની પાંગળી અવસ્થાઓ જોઇ જેઓને તેમાં પોતાનો પ્રાણ રેડી તેને સજીવ, ચેતનાત્મક બનાવવાનું અહોબાલ્ય સાંપડે છે, તેવાજ આત્માઓની જનતા યોગ્ય કદર કરે છે.

શ્રી કપુરચંદલાઇની શરીર સ્થિતિ દુર્ભાગ, છતાં તેમણે વિધ વિધ ધાર્મિક સામાજિક ક્ષેત્રોમાં જે પ્રશંસનીય કાર્ય કર્યું તે અરેખર સ્મરણીય હતું; મૃત્યુની અંતિમ ઘડી સુધી પણ દરેક ધર્માદા સંસ્થાઓનું કાર્ય કાળજીપૂર્વક બજાવી આધુનિક 'પ્રથમ દેહ અને પછી સેવા' એ કહેવતને ફેરવી 'પ્રથમ સેવા અને પછી દેહ' એ અણમૂલાં સૂત્રને તેમણે ચરિતાર્થ કર્યું હતું. ટુંકમાં તેઓ:—

પાંજરાપોળના પ્રાણ હતા,
જૈનશાળાનું જીવન હતા,
સંઘના અનન્ય સેવક હતા,
મુંગા પશુઓના માતાપિતા હતા,
બુખ્યા તરસ્યાંના ભાઇ હતા,

ઉપરાંત અનેક સંસ્થાઓના તેઓ માનનીય અને સર્વાનુમતે સ્થાપિત કોષાધ્યક્ષ (ટ્રેઝરર) હતા. તેમને ત્યાં રહેતાં સેંકડો, હજારો રૂપિયાના ફંડોનો હિસાબ નિયમસર, સતત શ્રમ સેવીને પણ બહાર પડતો, આશીર્વાદ તેઓ સંઘમાં શું, કે સમાજમાં શું! સર્વત્ર પ્રિય થઇ પડ્યા હતા. વીસ વર્ષ સુધી આ કાર્ય હોંશપૂર્વક બજાવી રાજકોટનું આ રત્ન સંવત ૧૯૮૮ના મહા સુદી ૩ શનિવારે અસ્ત થયું; સારાચે સમાજને તેમની ભારે ખોટ પડી; પરંતુ કહેવત છે કે જેનો અહિં જરૂર છે, તેની પરમાત્માના દરબારમાં પણ જરૂર છે! આપણે તો માત્ર ગત પુરુષની ઉજવણ જીવનરેખા પર એ શબ્દ લખ્યા સિવાય ખીલું વધારે શું કરી શકીએ!

મૃત્યુ તો સૌને હોય છે, પણ જેઓ ધીર, વીર, ગુણુચ અને પુરૂષાર્થી આત્માઓ છે, તેઓ સદા જગૃત હોય છે; કોણ જાણે તેમને આગમ્ય ભવિષ્ય ભાસ્યું ન હોય તેમ શ્રીમાન કપુરચંદલાઇએ પોતાના મૃત્યુ અગાઉ એ વર્ષે પોતાની સ્થિતિ અને ફરજ બતાવતો તેમજ પોતાના પછી સંઘ વ્યવસ્થા, અને ધર્મવર્તનનો નિર્દેશ કરતો એક પત્ર શ્રી સંઘ ઉપર અને ખીજે તેમના કુટુંબ પર લખ્યો હતો, જે તેમના મૃત્યુ બાદ વંચાયો હતો! આવા ઉદાર નિસ્વાર્થ સેવાલાવી, અને ધર્મપરાયણ પુરુષોના જીવનઇતિહાસો લખાઇ, સમાજ તેનું અનુકરણ કરવા પ્રેરાય, એ ભાવના સાથે આ મહદ્ અંશમાં તેમનું નામ જોડી હું કૃતાર્થ થાઉં છું.

—જીવનલાલ સંઘવી

ઉપકાર

- આ ગ્રંથ લખવામાં જે જે પુસ્તકોનો આધાર લેવામાં આવ્યો છે. તેની યાદિ:—
- ૧ શ્રી જમનગરવાળા શ્રાવક હીરાલાલ વી. હંસરાજ કૃત “જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ” ભા. ૧-૨
 - ૨ જૈન ધર્મનો ઇતિહાસ (છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર : જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક-વર્ગ પાલીતાણા)
 - ૩ “ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ સચિત્ર ” લેખક શ્રી મોહનલાલ દલીયંદ દેશાષ્ટ બી. એ. એલ. એલ. બી.
 - ૪ “ જૈન દર્શિએ જૈન ” સંગ્રહક મુનિ શ્રી અમરવિજયજી
 - ૫ વિશ્વવંશ પ્રભુ મહાવીર (લેખક શતાવધાની શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મ. પ્રકાશક ધીરજીલાલ ટોક્કરશી શાહ.)
 - ૬ સત્યાર્થ દર્પણ (લેખક પં. અજીતકુમાર શાસ્ત્રી)
 - ૭ જૈન ધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ (શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી મ. કૃત)
 - ૮ પ્રાચીન શ્વેતાંબર અર્વાચીન દ્વિગંબર (લેખક મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મ.)
 - ૯ આદર્શ મુનિ. સંગ્રહકર્તા : પં. મુનિ શ્રી હુકમીચંદ્રજી મ. ની સંપ્રદાયના પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી ચોથમલજી મ. ના શિષ્ય શ્રી પ્યારચંદ્રજી મ.)
 - ૧૦ મહાવીર ભગવાનકા આદર્શ જીવન (લેખક : પ્રસિદ્ધવક્તા મુનિ શ્રી ચોથમલજી મ.)
 - ૧૧ “ જૈન સિદ્ધાંત ભાસ્કર ” જૈન સિદ્ધાંત જીવન આરાકા ઐતિહાસિક મુખ્ય પત્ર (દ્વિગંબરીય)
 - ૧૨ “ શ્રી મહાવીર ભગવાન ” આધુનિક શૈલીપર (રચયિતા દિ. પં. બાપુ કામતા-પ્રસાદજી જૈન)
 - ૧૩ “ શ્રી જૈન પ્રબોધ ” (પ્રસિદ્ધકર્તા શ્રી ભીમસિંહ માણેક મુંબઈ)
 - ૧૪ “ પ્રાચીન ભારત ” (લેખક પં. હરિચંદ્ર મિશ્ર એમ. એ.)
 - ૧૫ “ ઐતિહાસિક નોંધ ” (લેખક સ્વ. શ્રી વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ)
 - ૧૬ ટૉડ સાહેબ કૃત “ રાજસ્થાન ”
 - ૧૭ ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ (વિદ્વલદાસ ધનજીભાષ્ટ પટેલ)
 - ૧૮-૧૯ ગુજરાતનો વાર્તારૂપ ઇતિહાસ, તથા ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ)
 - ૨૦ મહાવીર પછીના મહાપુરુષો (ગોંડલ સં. ના મુનિશ્રી આંબાજી મ. રચિત)
 - ૨૧-૨૨ મુક્તિસુંદરીનો સ્વયંવર, શ્રી સાંખ્યદર્શન.
 - ૨૩ “ જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ (લેખક પં. ખેચરદાસ જીવરાજ દોશી)
 - ૨૪ “ સરસ્વતિ ” માસિક. સંપાદક: શ્રી મહાવીરપ્રસાદ દિવેદી
 - ૨૫ “ જૂગોળ હસ્તામલક ” (ભારત મત દર્પણ) રાજા શિવપ્રસાદ સિતારે કૃત
 - ૨૬ વીર સંવત નિર્ણય ઔર જૈન કાળ ગણના (શ્રી કલ્યાણવિજયજી મ. કૃત)
 - ૨૭-૨૮ શ્રીમન્નાગપુરિય બૃહત્તપાગચિંચ “ પંચ પ્રતિક્રમણ તથા સચ્ચી સંવત્સરી”
 - ૨૯-૩૦ તારણ તરણ શ્રાવકાચાર, ભારત જૂમિનો ઇતિહાસ
- ઇત્યાદિ પુસ્તકોનો આધાર લેવામાં આવ્યો છે, તે માટે તે ગ્રંથના લેખક અને પ્રકાશક મહાનુભાવોનો હું સહૃદય આભાર માનું છું.
- લેખક

પ્રસ્તાવના

પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે પોતે જે ધર્મને અનુસરતો હોય, તેનો આદ્યત ઇતિહાસ તેણે જાણવો જોઈએ, કે જે ઇતિહાસમાંથી સારાસારનો વિચાર પામી, તેમાંથી અલૌકિક અને અદ્ભુત આત્મપ્રેરણા મેળવી શકે, એટલાજ માટે પ્રાચીન કે અવાચીન સાક્ષર વિદ્વાનોએ અનેકાનેક ઐતિહાસિક પુસ્તકો લખીને જનતાને સ્વધર્મનું, સ્વધર્મના મહાપુરુષોનું યથાર્થ જ્ઞાન આપી સન્માર્ગે વાળવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

ધાર્મિક શું કે વ્યવહારિક શું! નૈતિક શું કે માનસિક શું! આ બધાની ઉન્નતિનો પાયો યા આદર્શ કહિયે તો તે પ્રાયઃ ઇતિહાસ છે. એ સત્યને અનુસરીને જ મેં આ ‘જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ’ લખવાનું સાહસ કર્યું છે, તે કેટલે અંશે સફળ થયું છે તે વિચારવાનું કામ વાચકનું છે.

જૈન ધર્મની ભાવના પ્રાચીન છે, સૌથી પ્રાચીન છે એ બતાવવા અનેક ગ્રંથોના અને વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો ટાંકીને તે સિદ્ધ કરવા મેં યથાશક્ય પ્રયત્ન કર્યો છે. તે ઉપરથી જનતા સારી રીતે જાણી શકશે કે જૈનધર્મની ભાવનાએ પુણ્યભૂમિ ભારતવર્ષ પર કેવી મનોરમ્ય ભાવના ઉત્પન્ન કરી છે; પણ સમયના વહેવા સાથે દરેક વસ્તુના પર્ચાય બદલાયા કરે છે તેમ “જૈન ધર્મ” પણ કાંતિના મહાન શિખરેથી ઉંડી ક્ષીણોમાં કેટલીકવાર અદૃશ્ય થઈ ગયો છે, જૈનધર્મના સર્વાંગ સુંદર અંગો અનેકવાર વ્યાધિઓમાં સપડાયા છે; અને તે વ્યાધિઓની યોગ્ય ચિકિત્સા કરી, વાઢકાપ આદિ પ્રયોગો વડે વ્યાધિમૂકત કરનાર વૈદો-મહાપુરુષો પાક્યા છે, જેઓએ સર્વત્ર જૈન ધર્મની જ્યપતાકા ફરકાવી છે.

વધુ પ્રસ્તાવના હું શું લખું? કહિયે તો આ આખોયે ગ્રંથ પ્રસ્તાવ નાની ભૂમિકા રૂપ છે. અનેક વર્ષોથી મારા હૃદયમાં “જૈન ઇતિહાસ” જેવી જાણવા લાયક હકીકતને પ્રકાશમાં મૂકવાનો મારો તિલાંજલિલાષ હતો, કિંતુ કોઈપણ કાર્યમાં જેમ ‘ઈશ્વરેચ્છા બલિયસી’ સૂત્રને આગળ ધરવામાં આવે છે તેમ આ ગ્રંથ પરત્વે પણ હતું. મારી એ પ્રબળ ભાવનાને ખૂબ ખૂબ વેગ આપનાર, તેને કાર્ય રૂપમાં લાવી મૂકનાર જે કોઈપણ ચિરસ્મરણિય પ્રસંગ હોય તો તે “આપણું-સ્થાનકવાસી જૈન સમાજના સાધુ મુનિરાજોનું બૃહત્સંમેલન.” એ સંમેલનમાં મને અનેક વિદ્વાન, ગીતાથી અને ઇતિહાસજ્ઞ, અનુભવી મુનિ મહારાજોનો યોગ થયો, એઓની પાસેથી પ્રેરણા, પદાવલીઓ, મુખ માહિતી, અને એવી અનેકાનેક ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ધીનાઓ

મળવાથી હું ગ્રંથ લખી શકવાને લાગ્યશાળી થયો છું, તે માટે એ સર્વ મહર્ષિઓનો મારે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવો જોઈએ.

આપણામાં ઇતિહાસ લખવાની પૃથા ઘણીજ અદ્ય છે, બદકે નથીજ, એમ કહિયે તો તે અતિશયોક્તિ કહેવાશે નહિ; મેં તો મને મળેલી આંતરિક પ્રેરણાના પરિભળે ચત્કિંચિત જૈન સમાજનું પ્રાચીન-અર્વાચીન ચિત્ર દોરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. માઈ જ્ઞાન અદ્ય છે, મારો અનુભવ અદ્ય છે, માઈ વાંચન અદ્ય છે. એ બધા કારણોને અવલંબી સાક્ષર વિદ્વજનોને આમાં અનેક ત્રુટિઓ નજરે પડશે, તો તે સર્વ તરફ ક્ષંતવ્ય દૃષ્ટિથી નિહાળી ભૂલો તરફ માઈ લક્ષ ખેંચશે, તો ભવિષ્યમાં હું તેને યથાસ્થિત સ્વરૂપમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરીશ.

આ ગ્રંથ લખવામાં જે જે વિદ્વાન પુરુષોનો, અને જે જે જૈન-જૈનેતર ઐતિહાસિક પુસ્તકોનો આશ્રય લીધો છે, તે તે વિદ્વાનો અને પ્રકાશકોનો હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવાની આ અમૂલ્ય તક ગૂમાવી શકતો નથી. (ગ્રંથ અને ગ્રંથકર્તાના નામોની યાદિ આપવામાં આવી છે.)

સદરહું પુસ્તકમાં સૌથી પ્રથમ અનેક ધર્મોની સરખામણી કરી જૈનધર્મજ સર્વ શ્રેષ્ઠ અને સર્વથી પ્રાચીન છે, તે બતાવવામાં આવ્યું છે, ત્યાર પછી ૨૪ તીર્થંકરોના ટુંક ચરિત્રો, જૈનોની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિ, મહાવીર અને બુદ્ધ, ગણધરોના ચરિત્રો, પૂર્વધારીઓના વર્ણનો, પાટલીપુત્ર, મથુરા, વલ્લભિપુર અને છેલ્લે અજમેર પરિષદનો (સાધુ સંમેલનનો) ટુંક હેવાલ, ૮૪ ગરુડની ઉત્પત્તિ, પ્રતિમા વર્ણન, દિગંબર, તેરાપંથ, મૂર્તિપૂજક આદિ સંપ્રદાયોની ઉત્પત્તિ, લોંકાગરુડ અને તેના મહાપુરુષો, જૈનધર્મની શિથિલતા અને તેનો વિકાસ કરનાર શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી, ધર્મદાસજી અને લવજી ઋષિ આદિ મહા પુરુષોના ચરિત્ર આપી, ત્યાર પછીના પ્રભાવિક પુરુષોના વર્ણનો આપવામાં આવ્યા છે, અને એ રીતે પરંપરાથી માંડીને આજસુધીની “ જૈન ધર્મની પદાવલી ” પૂર્ણ કરવામાં આવી છે.

“ શ્રીમાન્ લોંકાશાહ* ” ના જીવન પરત્વે મતલિન્નતા થવા સંભવ છે; કારણ કે તેમના જીવન સંબંધનો ઉલ્લેખ આજસુધીના વિદ્વાનોએ કરેલી

* શ્રીમાન્ અમોલખત્રકપિજી મ. પણ શ્રી લોંકાશાહના દીક્ષિતજીવન સાથે સહમત થતા પોતાના “ શાસ્ત્રોદ્ધાર મિમાંસા ” ગ્રંથમાં લખે છે કે તેમણે ૧૫૨ પુરુષો સાથે દીક્ષા લઈ, ઘણા વર્ષો સુધી સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કરી પંદર દિવસના સંચારા બાદ કાળ ધર્મ પામ્યા ત્યારપછી ભાણુજી નામક સદ્ગુરુરથે ૪૫ મહાપુરુષો સાથે મુખપર મુખવચ્ચિકા આંધી દીક્ષા ધારણ કરી.

શોધખોળથી કોઈ વિચિત્ર રીતેજ જુદો પડે છે, પણ તે મેં પુસ્તકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કચ્છ-લાકડીયા, લીંબડી અને ઘોરાણના ગ્રંથ લંકારમાંની પુરાતન પ્રતનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ હોઈ મેં તેમ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે, અને જો મારી મહત્વાકાંક્ષા બર આવી શકશે તો તે અસલ પ્રતને જેમના તેમ આ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિમાં અગર અન્ય કોઈ પુસ્તકમાં મૂકવા પ્રબળ ઇચ્છા છે. પણ તે પૂર્ણ કરવાનું કામ પરમકૃપાળુ શાસન નાયક શ્રી મહાવીર દેવનું છે, એ ધન્ય પ્રસંગ મારા માટે વહેલો આવે ! એવી મારી ઉત્કટ અભિલાષા છે.

અંતમાં આ પુસ્તકમાં લેખો દ્વારા, વિચારો દ્વારા, અનુભવો દ્વારા, પ્રેરણા દ્વારા, પદ્માવલીઓ અને ગ્રંથો દ્વારા સહાયભૂત થનાર લીંબડી મોટા ઉપાશ્રયના પૂજ્ય શ્રી ગુલાબચંદ્રજી મઠ, શ્રી કૃષ્ણજી મ, તપસ્વી શ્રી શામજી મ., વક્તા શ્રી છોટાલાલજી મ., કચ્છ આઠ કોટિ મોટી પક્ષના યુવાચાર્ય શ્રી નાગચંદ્રજી મ. લીંબડી નાના સંપ્રદાયના શ્રી કેશવલાલજી મ. શ્રીમાન પંડિતવર્ય શ્રી ચોથમલજી મ., તથા પદ્માવલીઓ પૂરી પાડનાર પ્રત્યેક સંપ્રદાયના શિરોમણિ મુનિવર્યો; એ સર્વનો હું આ સ્થળે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

ઉપરાંત જેમની શિતળ છાયા વડે, જેમની મહત્કૃપા મારા પર ઉતરી છે એવા પરમ પૂજ્ય (લીંબડી સંઘવો ઉપાશ્રયના) મહારા ગુરૂવર્ય પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી સ્વામીનો અથાગ ઉપકાર મહારાથી વિસરી શકાય તેમ નથી જ.

અંતમાં આ ગ્રંથ મેં મારી સાદી અને મૂળ ભાષામાં લખેલ, તેને સંસ્કારી અને સમૃદ્ધ ભાષામાં (મુખ્ય ફેરફાર કર્યા સિવાય) મૂકવા માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવનાર અને સુંદર સ્વરૂપે ગ્રંથને પ્રકાશમાં લાવનાર “ સ્થાનકવાસી જૈન ” (પાક્ષિક) પત્રના તંત્રી શ્રીયુત જીવણલાલ છગનલાલ સંઘવીનો આ સ્થળે હું હાર્દિક ઉપકાર માનું છું. ઝઞ શાંતિ :

સ્થળ : વાંકાનેર ચાતુર્માસ
અષાઠ વહિ અષ્ટમી સં. ૧૯૯૧

લી. જૈન લિખ્યુ
મુનિ મણિલાલજી

પ્રકાશકનું નિવેદન

“ જૈન સિદ્ધાંતની વાર્તાઓ અને જૈન સાહિત્યની કથાઓ ” નામક પુસ્તકોના પ્રકાશનો પછી “ જૈનધર્મનો પ્રાચીન સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ અને પ્રભુ વીર પટ્ટાવલી ” નામક આ ગ્રંથ પ્રગટ કરતાં મને ખૂબ આનંદ થાય છે, એ માટે આ ગ્રંથ ભાષાદારા, વાંચનદારા, શુદ્ધિદારા અને બાલ્ય રૂપરંગદારા સર્વ કોષ્ટને કૃમ રચિકર થઇ પડે, તે માટે મારા સમયનો વધુ કિંમતી ભોગ મેં આમાં આપ્યો છે, તે વાચકો તેનાં રૂપરંગ, ગેટ અપ આઇન્ડીંગ અને યથારિથત ઓન્સ્વિતા પરથી જોઇ શકશે.

જેમ જેમ વખત જતો જાય છે, તેમ તેમ મને સમજાતું જાય છે કે સ્થાનકવાસી જૈન સમાજ પોતાને માથે રહેલી કૃપણતાની છાપ દિવસે દિવસે જૂંસતો જાય છે. અને એને લઈનેજ આ ઐતિહાસિક ગ્રંથને બહાર પડતાં પહેલા જ ગ્રાહકની એક સારી સંખ્યાએ સહર્ષ અપનાવી લીધો છે, એ ઓછા આનંદની વાત નથી. એથી જ એ સર્વ ગ્રાહક મહાનુભાવોને હું સહૃદય આભાર માનું તો તે સર્વ રીતે ઉચિત જ ગણાશે.

આ પુસ્તકના પ્રકાશન પરત્વે પૂરતી કાળજી લેવામાં આવ્યા છતાં તેમાં ધણીએ ત્રુટિઓ રહેવા પામી છે! તેના કારણોમાં ત્વરાએ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા. ગ્રાહક મહાનુભાવોને અને સલાહકાર અંધુઓને એ અભિલાષ હતો કે કોઈ પણ રીતે (સતત પરિશ્રમ સેવાને પણ) આ ગ્રંથ પર્યુષણ લગભગમાં ગ્રાહકોના હાથમાં જવો જ જોઈએ. આ ઉતાવળના પરિણામે જિજ્ઞાસુ સેવાભાવી વિદ્વાન મહાનુભાવોને આ ગ્રંથના ફોર્મો બતાવવાનો કે અભિપ્રાય મેળવવાનો અવકાશ લઈ શકાયો નથી, તેમજ કેટલીક અશુદ્ધિઓ (કાળજી છતાં) રહેવા પામી છે, તે સર્વ અદલ વાચક મહાનુભાવોને આભાર માની લેવાની મહારી ફરજ અદા કરું છું. અને ઇચ્છું છું કે ઇશ્વરેચ્છા હશે તો હું કે સમયમાં આ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડીને આ ગ્રંથને બધા અંગેથી પરિપૂર્ણ બનાવવાને પૂરતી કોશીશ કરીશ.

આ પુસ્તકની અગાઉથી કાઢેલી ૩૦ ફોર્મની જાહેરાતને અદલે ૩૭ ફોર્મ થવા છતાં, તેની કિંમત કે તેનાં રૂપરંગ આદિ આકર્ષણમાં કિંચિત પણ ફેરફાર કરવામાં આવતો નથી, એ વાચકોને કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર હોય.

આ અમૂલ્ય ગ્રંથરત્નની ઉપોદ્ધાત લખી આપી, તેની ઉપયોગિતામાં ખૂબ વૃદ્ધિ કરનાર મારા વિદ્વાન સ્નેહિ અને વ્યાકરણ નિષ્ણાત શ્રીયુત્ પનજીભાઈ નારણજી શાહ એમ. એ. નો હું અંતઃકરણ પૂર્વક આ સ્થળે આભાર માનું છું.

અંતમાં આ ગ્રંથરત્નને પ્રકાશનાર્થે મને સોંપી, સ્થા. જૈન સમાજની યત્કિંચિત સાહિત્ય સેવા બજાવવાનું મહદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત કરાવનાર ગ્રંથલેખક વિદ્વાન મુનિશ્રી મણીલાલજી મહારાજનો હું કૌટિશઃ આભાર માની મહાર્ગ વકતવ્ય સમાપ્ત કરું છું. કિં બહુના સુરેષુ !

પંચભાઈની પોળ, અમદાવાદ
તા. ૧૦-૮-૧૯૩૫

}

શ્રી સંઘનો નમ્ર સેવક
જીવણલાલ છગનલાલ સંઘવી

૭. ઇ. સંઘવી કૃત પુસ્તકો.

જૈન સિદ્ધાંતની વાતાઓ ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
જૈન સાહિત્યની કથાઓ ભા. ૧-૨	૦-૮-૦
આદર્શ જૈન રત્નો	૦-૮-૦
બંધુસ્વામી ચરિત્ર	૦-૮-૦
દુઃખી દંપતી	૦-૮-૦

આ ઉપરાંત હરકોઈ જાતના જૈન ધર્મના પુસ્તકો અમારે ત્યાં ખાસ ક્ષયદેથી મળે છે.

પત્રવ્યવહાર:—જીવનલાલ છગનલાલ સંઘવી
પંચલાઈની પોળ. અમદાવાદ

ભારતભરના સ્થાનકવાસી જૈનોનું

એકજ ગુજરાતી પાક્ષિક પત્ર

“શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન”

વાર્ષિક લવાજમ ૧-૧૪-૦

લેટ પુસ્તક અને પોસ્ટેજ સાથે

જેમાં જૈન સમાજને લગતા સુંદર લેખો, ચર્ચાપત્રો, ચાતુર્માસ, વિહાર, સમાજ, ધર્મ અને કેળવણીના પ્રશ્નો ઉપરાંત અનેકવિધ સમાચાર સામગ્રીથી ભરપુર. જેનું ખીલું વર્ષ ચાલે છે. આજેજ ગ્રાહક બનવા માટે તીચેના સ્થળે લખો:—

સ્થાનકવાસી જૈન કાર્યાલય.

પંચલાઈની પોળ—અમદાવાદ

પ્રારંભિક

અપાર આ સંસારમાં, રહ્યા અનંતા જીવ;
 અર્પી આત્મિક જ્ઞાનને, ભવ્ય કર્યો પ્રસિદ્ધ. ૧
 આદીશ્વર આદિ પ્રભુ, ઋષભદેવ જિનરાય,
 નંદન નાભિ નરેન્દ્રના, વંદુ પંકિત પાય. ૨
 વિશ્વસેન કુળધર મણિ, દયાળુ સુખ દાતાર
 મારી નિવારી માતની, વંદુ વારંવાર. ૩
 શાંતિ જિન તે સોળમા, દિવ્ય ચક્રુ દાતાર;
 પ્રેમે પદ પંકજ નમી, શરણુ ગ્રહું સુખકાર. ૪
 નેમનાથ મતિ નિર્મળી, અણુનમ નમાવ્યા દેવ
 બાળ બ્રહ્મચારી રહી, ટાળી કર્મની ટેવ. ૫
 તીર્થકર ત્રેવિસમા, વામા નંદન તેહ;
 પાર્શ્વ પ્રભુને પ્રણમીયે, ચિંતામણી સુખ જેહ. ૬
 સિદ્ધારથ કુળના શશી, ત્રિશલા દેવી નંદ,
 ઈંદ્ર મળી ઉત્સવ કયો, અધિકાધિક ઉછરંગ. ૭
 ચરમ તીર્થકર જગવિભુ, મહાવીર ગુણુ નામ;
 તે શાસનપતિ સાહ્યા, પ્રેમે કંઈ પ્રણામ. ૮
 સંયમ મારગ આદરી, કરી કરણી ભરપૂર;
 મોહાદિ મહા મલ્લ સમ, કર્મ કર્યા સૌ ફૂર. ૯
 ચાર તીર્થ ગુલ સ્થાપીને, આખું સમકિત દાન,
 ભવ્ય જીવોને તારતાં, પ્રગટયું આત્મિક જ્ઞાન. ૧૦
 કેવળ પદવી પામીને, વિચયાં દેશ વિદેશ,
 સ્યાહવાદ રૂપ વાણીનો, આખ્યો છે ઉપદેશ. ૧૧
 તે પ્રભુ પદ પ્રણમી કરી, નમું ગુરુ ગુણુવંત,
 જ્ઞાન ગુણુ આખ્યો મને, આણું ભવનો અંત. ૧૨
 ગુરૂ ગરવા ગુણુના નિધિ, ભર્યા જ્ઞાન ભંડાર,
 આજ્ઞા શિરપર રાખીને, લખું પટાવલી સાર. ૧૩
 પ્રભુ વીરની પાટ પર, જે જે થયા અણુગાર,
 અનુક્રમે અવલોકતાં, વિધવિધ થાય વિચાર. ૧૪
 શાસ્ત્રોક્ત સંકલના થકી, કર્યો નામ પ્રકાશ;
 ભૂલચુક જે હોય તે, ક્ષમા તણી અરદાસ. ૧૫
 પ્રાચીન જૈન ઇતિહાસનો, સંક્ષિપ્ત લખ્યો છે સાર,
 શાંત ભાવે વિચારવા, અર્પું આ વાર. ૧૬
 સ્વધર્મના ઇતિહાસના, જે અભ્યાસી થાય,
 શ્રદ્ધા ગુણુને કેળવે, એ ઇચ્છા ઉરમાંય. ૧૭

ॐ नमः सिद्धाय.

श्रीजैनधर्मनो प्राचीनसंक्षिप्त इतिहास

अने

प्रभु वीर पट्टावली.

अं ३ १ ले.

मंगलाचरणम्

अर्हन्तो भगवन्त इन्द्र महिताः सिद्धाश्च सिद्धि स्थिताः ।

आचार्या जिनशासनोन्नति कराः पूजया उपाध्यायकाः ॥

श्री सिद्धांत सुपाठका मुनिवरा रत्नत्रया राधका : ।

पंचैते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं कुर्वन्तु वो मंगलम् ॥ १ ॥

भावार्थः—सर्वे धन्दो वडे पूजयेला जेवा अरिहंत भगवान, सिद्धगतिमां स्थिर रहेला जेवा सिद्ध भगवान, जिन शासननी उन्नति करनारा आचार्य भगवान, जैन सिद्धांतना इडा पाठक अने पूज्यनिक जेवा उपाध्याय भगवान अने ज्ञान, दर्शन, आरित्र जे रत्नत्रयना आराधक जेवा मुनीवरो; जे पंच परमेष्ठि सर्वदा अभाइं कट्याणु करे.

जैन धर्म अनादि काण्ठी छे.

जगतमां प्रवर्ती रहेला लिन्न लिन्न प्रकारना अनेक धर्मोमां जैन धर्म जे सौथी प्राचीन धर्म छे. छतां आ आभतमां डेटलाये युरोपीय अने अन्य विद्वानो जैन धर्मने अन्य धर्मनी शाखा प्रशाखाज्यो मानवानी बूझ करे छे. आनुं कारणु जेन छे के अद्यापि जैन धर्मना अनुयायीज्यो जैन धर्मनी प्राचीनताने लगती शोध जेण आभतमां लगलग उपेक्षा राभी छे. जे आवी उपेक्षा राभवामां आवी न होत, अने जैन धर्म पर अवारनवार थता आक्षेपोना संशोधन अने प्रमाणो साथे प्रत्युत्तर आपवानी पूर्युं काण्ठ राभी होत तो जैन धर्मनी प्राचीनता आभतमां जे मतलेहो रह्या छे, ते लाग्येन रहेवा पामत.

जैन धर्म जे अनादि काण्ठी आद्यों आवतो धर्म छे. जेम संसार

અનાદિ છે તેમ જૈન ધર્મ પણ અનાદિ છે. કોઈવાર તે પુરખહારમાં ખીલી ઉઠે છે, તો કોઈવાર તે અન્ય પંથના પ્રબળ તેજે ઝાંખો ઝાંખો દૃશ્યમાન થાય છે. એથી એમ માનવાનું લેશપણુ કારણુ ન હોઈ શકે, કે જૈન ધર્મ પુરાતન—અનાદિ કાળનો નથી. જેમ સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ અનાદિ છે, તેમ જૈન ધર્મ પણ અનાદિ છે. પરંતુ તે ક્યારે શરૂ થયો હશે. એવી શંકાને સ્થાન રહેવા પામતું નથી.

જૈન ધર્મની પ્રાચીનતાના વિષયમાં જ્ઞમનગરવાળા શ્રાવક હીરાલાલ વિ. હંસરાજ તરફથી ‘જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ’ ભાગ ૨ જો. છપાયેલ છે. તેના પૃષ્ઠ ૮ થી ૧૮ સુધીમાં તથા શ્રીમદ્ બુદ્ધિ સાગરજી કૃત ‘જૈન ધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ’ એ પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૮-૯માં શાકટાયનાચાર્યે વેદ તથા પુરાણોના દાખલા આપી જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરી આપેલ છે. તે અત્રે ટાંકીએ છીએ.

વેદધર્મથી પણ જૈન ધર્મ પ્રાચીન છે.

શાકટાયનાચાર્ય—આ પ્રસિદ્ધ જૈન ગ્રંથકારે “શાકટાયન” નામનું વ્યાકરણુ રચેલું છે. તે શાકટાયન આચાર્ય કઈ સાલમાં થયા, તેનો સપ્રમાણુ ઉલ્લેખ મળતો નથી; તોપણુ તે વ્યાકરણુ કર્તા શાકટાયનાચાર્ય પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણુ કર્તા પાણિની નામના ઋષિથી પણુ પ્રાચીન છે. એમ કહેવું નિર્વિવાદ છે. કેમકે પાણિની ઋષિએ પોતાના વ્યાકરણુમાં “વ્યોર્લ્લુપ્રયત્નતરઃશાકટાયનસ્ય” ઇત્યાદિ શાકટાયનના સૂત્રો ગૃહણુ કરીને શાકટાયન આચાર્યની પ્રાચીનતા સૂચવેલી છે. હવે તે પાણિની મહર્ષિે કયા સમયમાં વિદ્યમાન હતા? તે તરફ દૃષ્ટિ કરતાં વિદ્વાનોની અને પ્રાચીન શોધખોળ કર્તાઓની સંમતિ પ્રમાણુ એ મહર્ષિે ઇસ્વીસન પૂર્વે ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાં વિદ્યમાન હતા. એમ નિર્ણિત થયેલું છે.

સમાલોચક નામના ચોપાનીયાના બીજા પુસ્તકના ત્રીજા અંકના ૮૯મા પૃષ્ઠ પર લખ્યું છે કે:-પાણિની મુનિનું ચરિત્ર શ્રી કથાસરિત સાગરમાં પ્રથમ લખકના ચોથા તરંગમાં છે. તેમાં લખ્યું છે કે:-પાણિની મુનિની માતાનું નામ ‘દાક્ષિતા’ હતું અને તે પરથી તેમનું બીજું નામ ‘દાક્ષેય’ પણુ કહેવાય છે. તેમનો જન્મ ગાંધાર દેશના શાલાતુર નામક સ્થળમાં થવાથી તે “શાલા-તુરીય” નામથી પણુ ઓળખાય છે. અને તેમનો સમય. ઈ. સ. પૂર્વે જોહન્નર ચારસો વર્ષનો નિર્ણિત થયો છે. એ સિવાય અન્ય વિદ્વાનોના લેખોથી પણુ પાણિની ઋષિ માટે ઉપર લખેલો સમય નિર્ણિત થાય છે. આ બધા ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે પાણિનીઋષિ આજથી લગલગ ચારહજારને ત્રણસો

વર્ષ પહેલા વિદ્યમાન હતા. અને જ્યારે પાણિની ઋષિએ શાકટાયનાચાર્યનું નામ પોતાના સૂત્રમાં દાખલ કર્યું છે ત્યારે સહજ રીતે સમજાય છે કે—શાકટાયનાચાર્ય પાણિની ઋષિ કરતા સેંકડો વા હજારો વર્ષ પર વિદ્યમાન હોવા જોઈએ.

મદ્રાસ ઇલાકાની કોલેજના પ્રોફેસર મી. ગુસ્તાવ ઓપર્ટ લખે છે કે—પાણિની મહર્ષિએ શાકટાયનાચાર્યને પ્રાચીન વ્યાકરણ કતૌ તરીકે લખેલા છે, તેમજ તેમનું (શાકટાયનાચાર્યનું) નામ ઋગ્વેદ અને શુકલ યજુર્વેદની પ્રતિશાખાઓમાં અને યાસ્કના નિરૂક્તમાં પણ આવે છે.

ઓપર્ટેવ નામનો અંથકાર પોતાના ‘ કલ્પદ્રુમ ’ નામના અંથમાં વ્યાકરણ કતૌઓના નામોનો જે શ્લોક આપે છે. તે શ્લોકથી પાણિની ઋષિ પૂર્વે શાકટાયનાચાર્ય હતા એમ સિદ્ધ થાય છે.

इन्द्रश्चंद्रः काशकृत् स्नापिशली शकटायनः ।

पाणिन्यमर जैनेन्द्रा, जयन्त्यष्टादश शाब्दिकाः ॥ १ ॥

આ શ્લોકમાં પાણિની પૂર્વે શાકટાયનાચાર્યને સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યા છે. શાકટાયન, અમર, જૈનેન્દ્ર, સિદ્ધહેમ, બુદ્ધિસાગર, ચન્દ્રપ્રભા વગેરે વ્યાકરણોના બનાવનારા જૈનાચાર્યો છે. તેમાંના ઘણા હાલ મૌજુદ છે. કાનડી ભાષામાં વ્યાકરણનો પ્રથમઅંથ જૈનોએજ રચ્યો છે. જે દેશમાં જે વખતે જે ભાષા ચાલતી હોય તે વખતે તેજ ભાષામાં ધર્મશાસ્ત્ર લખવાનો રિવાજ પહેલ વહેલો જૈન લોકોએ અમલમાં આણેલો જણાય છે.

શાકટાયનાચાર્ય પોતાના વ્યાકરણમાં પાઠના અંતે મહાશ્રમણસંઘાધિપતેઃ શ્રુતકેવલિ દેશીયાચાર્યસ્ય શાકટાયનસ્ય કૃતૌ લખે છે. આ લેખમાં ‘ મહાશ્રમણ સંઘ અને શ્રુત કેવળી દેશીયાચાર્યસ્ય ’ એ જૈનોના પારિભાષિક સંસ્કૃત ધરગચ્છ શબ્દો છે. તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે શાકટાયનાચાર્ય જૈન હતા.

આ દાખલા ઉપરથી એટલુંતો ચોક્કસ થયું કે પાણિની ઋષિ થયા તે પહેલાં જૈન ધર્મ હતો. પરંતુ તેથી પણ જૈન ધર્મ અનાદિ છે. કેમકે જૈનોના શ્રી જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞિત સૂત્રમાં છ આરાનો અધિકાર કહેલ છે તેમાં પ્રત્યેક ત્રીજા—ચોથા આરામાં ચોવીસ તીર્થંકરો થાય છે અને તેઓ જૈન ધર્મનો ઉદ્ધાર કરે છે. તે માટે વિશેષ સમજવા અર્થે:—

“ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ” જે સંવત. ૧૯૮૯માં છપાયેલ છે, તેના લેખક શ્રી. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ. બી. એ. એલ. એલ. બી. પૃષ્ઠ ૫ થી ૮ માં “ જિન તીર્થંકર ” એ મથાળા નીચે લખતાં જણાવે છે કે:— પ્રાચીન આર્યવર્તમાં એવા અહ્ભુત મહાત્માઓ થયા છે કે જેમણે પોતાનાં

મન, વાણી અને કાયા તદ્દન જીતી લીધાં હતાં. તેઓને ગુણની દૃષ્ટિથી “જિન”^૧ “અર્હત”^૨ એ યથાર્થ નામ આપવામાં આવેલા છે. અને એમના ધર્મને ખાસ અનુસરનારા તે “જૈન” કહેવાય છે. એ મહાત્માઓએ પોતાના જીવનથી અને ઉપદેશથી અસંખ્ય જીવોને આ સંસાર સમુદ્રથી તાર્યા છે. અને તેથી તેઓ “તીર્થંકર” નામે ઓળખાય છે.

જૈનો દરેક યુગ-મહાયુગમાં^૩ ૨૪ તીર્થંકરો થયેલા માને છે. વર્તમાન યુગમાં ૨૪ થયેલા, તેમાં સૌથી પહેલાં ઋષભદેવજી અને છેલ્લા વર્ધમાન-મહાવીર સ્વામી, ઋષભદેવજી અત્યંત પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયા. તેમને બ્રાહ્મણો પણ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારમાંના એક માને છે. અને એમના અદ્ભુત વૈરાગ્યની અને પરમહંસવૃત્તિની ખૂબ પ્રશંસા કરે છે.

પુરાણોની પૂર્વે જૈન ધર્મ હતો તે પુરાણોથી સિદ્ધ થાય છે. તથા ઋષભદેવ માટે પણ વેદ, પુરાણો સાક્ષી પૂરે છે. “સત્યાર્થ દર્પણ” (જૈન પુસ્તકમાળા પુ. ૬ અંપાવતી) નામક પુસ્તકના લેખક શ્રી. પં. અજીત-કુમાર શાસ્ત્રી તે પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૧૧ થી ‘જૈન ધર્મકા ઉદયકાળ સખસે પુરાતન હૈ’ એ મથાળા નીચે લખે છે કે:—

સનાતન ધર્માવલમ્બિયોં કે ગણેશપુરાણ, શિવપુરાણ આદિ ૧૮ પુરાણોંકે બનાને વાલે વ્યાસ ઋષિ મહાભારતકે સમયવર્તી બતલાયે બતે હૈ, કયોં કિ પરાશર ઋષિ કે ચે પુત્ર ચે ઔર સત્યવતી (મત્સ્યગંધા) નામક મહાહકી પુત્રી કે ઉદરસે ઉત્પન્ન હુએ ચે જિસકો પરાશર ઋષિને પ્રસન્ન હોકર અનન્ત યૌવના કર દિયા થા. ઔર ફિર જિસકા પાણીગ્રહણ મહારાજ શાન્તનુસે હુઆ થા. ઈસ વિષયમેં યદપિ કોઈ પ્રમાણિક સાક્ષી નહિ હૈ. કિન્તુ ફિર બી

૧ જિન શબ્દ બુદ્ધના માટે તેમજ વિષ્ણુના માટે પણ વપરાય છે.

૨ અર્હત=યોગ્ય. પ્રાચીન ઋગ્વેદમાં અર્હત યોગ્ય, મહાન સામાન્ય વગેરે અર્થમાં વપરાયો છે. જુઓ ઋગ્વેદ ૨-૩-૧; ૨-૩-૩; ૭-૧૮-૧૦-૨૦; ૨-૨; ૧૦-૬૬-૭ મૂળ.

૩ યુગ-મહાયુગ. એ શબ્દ માટે જૈનસૂત્રમાં “અવસર્પિણી” અને “ઉત્સર્પિણી” એ નામના બે મોટા કાલ-કાળચક્રના બે વિભાગો કહ્યા છે. અવ=નીચે સર્પ=સરવું એટલે રૂપ, રસ, ગંધ, આદિ વૈભવમાં ક્રમશઃ જે પડતો-ઉતરતો કાળ તે અવસર્પિણી અને રૂપ, રસ, ગંધ આદિ વૈભવમાં ઉત=ઉંચો એટલે ક્રમશઃ ચડતો કાળ તે ઉત્સર્પિણી. આ બે વિભાગોમાં સંખ્યા ન થઇ શકે એટલા વર્ષો પસાર થઇ જાય છે. એ પ્રત્યેક વિભાગના છ ભાગ કર્યા છે. તેને છ આરા કહેવામાં આવે છે. ઉત્સર્પિણીના છ આરા પૂરા થાય કે અવસર્પિણીના છ આરા શરૂ થાય છે. એમ અનંતકાળ સુધી આ ઘટમાળ ચાલ્યા કરે છે. તેમાં વર્તમાન સમયે અવસર્પિણી કાળનો પાંચમો આરો ચાલે છે. જે ૨૧૦૦૦ વર્ષનો છે. હિંદુઓ વર્તમાન યુગને કળિયુગ કહે છે.

धसे यहि सत्य मान लीया जय तो पुराणुंका निर्माणु समय वेदोंसे पीछे किंतु अहुत प्राचीन ठंडरता है. देणना याहिये कि उस समय जैनधर्मका सहभाव था या नहि ?

लगवान श्री ऋषलनाथणु जैनधर्मके जन्मदाता प्रथम तीर्थकर हुअे है. उनके पिताका नाम नालिराज, माताका नाम मइदेवी, और अडे पुत्रका नाम लरत था. उनके विषयमें पुराणुमें धस प्रकार उल्लेख है:—शिवपुराणुमें

कैलासे पर्वते रम्य, वृषभोऽयं जिनेश्वरः ।

चकारस्वावतारं च सर्वज्ञः सर्वगः शिवः ॥ ५९ ॥

अर्थात्—केवलज्ञान द्वारा सर्व व्यापी कल्याणु स्वरूप सर्वज्ञाता यह ऋषलनाथ जिनेश्वर मनोहर कैलास पर्वत पर उतरते हुअे. यह

ऋषलनाथणुने कैलास पर्वतसे मुक्ति पाई है. जिन और अर्द्धत—ये शब्द जैन तीर्थकर के लिये ही ३७ है.

अस्मांड पुराणुमां आ प्रमाणु लक्ष्युं छे:—

नाभिस्त्वजनयत्पुत्रं, मरुदेव्यां मनोहरम् ॥

ऋषभं क्षत्रिय ज्येष्ठं सर्वं क्षत्रस्य पूर्वजम् ॥

ऋषभाद् भरतो जज्ञे वीरः पुत्र शताग्रजो ॥

भिषिञ्च्य भरतं राज्ये महाभ्रात्राज्यमास्थितः ॥

धह डि धक्ष्वाकु कुल वंशोद्भवत् नालिसुतीन मइदेव्या नन्दनेन मडादेवेन ऋषलेणु दश प्रकारे धर्मः स्वयमेवाचोर्णुः केवलज्ञान लालाअ्य प्रवर्तितः ॥

लावार्थः—नालीराजने मइदेवी महारानीसे मनोहर, क्षत्रियोमें प्रधान और समस्त क्षत्रिय वंशका पूर्वज अेसा ऋषल नामक पुत्र उत्पन्न किया. ऋषलनाथसे, शूरवीर से लाधयोमें सभसे अडा अेसा, लरत नामक पुत्र उत्पन्न हुआ. ऋषलनाथ उस लरतका राज्यालिषेक करके स्वयं दीक्षा लेकर मुनि हो गये. धसी आर्य भूमिमें धक्ष्वाकु क्षत्रियवंशमें उत्पन्न, नालि राजके तथा मइदेवीके पुत्र ऋषलनाथने क्षमा, मार्दव, आर्जव, सत्य, शौर्य, संयम, तप, त्याग, आकिंचन्य और अक्षय्य यह दश प्रकारका धर्म स्वयं धारणु किया और केवलज्ञान पाकर उन धर्मोंका प्रचार किया. ॥

प्रलास पुराणुमां नीचे प्रमाणु उल्लेख छे.

युगेयुगे महापुण्या दृश्यते द्वारिकापुरी ॥

अवतीर्णो हरिर्यत्र प्रभासे शशिभूषणः ॥

रेवताद्रौ जिनोनमिर्यु गादि विमलाचले ॥

ऋषिणा माश्रमादेव मुक्तिमार्गस्य कारणम् ॥

अर्थात्—प्रत्येक युगमें द्वारिकापुरी अहुत पुण्यवती दृष्टिगोचर होती है, जहाँ पर कि चन्द्र समान मनोहर नारायण जन्म लेते हैं. पवित्र रैवताचल (गिरनार पर्वत) पर नेमिनाथ जिनेश्वर हुये, जे कि ऋषियोंके आश्रय और मोक्षके कारण थे.

लगवान् नेमिनाथ श्रीकृष्णके ताजि (वासुदेवके अडे भाई) महाराज समुद्रविजयके पुत्र द्वारिका—निवासी थे, उन्होंने गिरनार पर्वत (रैवताचल) पर तपस्या करके मोक्ष पाछ है. ये आश्रय तीर्थकर कृष्णके अचरे भाछ थे.

स्कन्द पुराणुमां लख्युं छे के:—

स्पष्ट्वा शत्रुञ्जयं तीर्थं नत्वारैवतका चलम् ॥

स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ॥

सर्वज्ञः सर्वदर्शी च सर्वदेव नमस्कृतः ॥

छत्रत्रयाभि संयुक्तां पूज्यां मूर्तिमसौ वहन् ॥

आदित्य प्रमुखा सर्वे बध्याञ्जलयद्दृशं ॥

ध्यायन्ति भावता नित्यं यदङ्घ्रियुगनीरजम् ॥

परमात्मानमात्मानं लसत्केवल निर्मलम् ॥

निरञ्जन निराकारं ऋषभन्तु महाऋषिम् ॥

भाषा—शत्रुञ्जय तीर्थका स्पर्श करके, गिरनार पर्वतके नमस्कार करके और गजपन्थाके कुण्डमें स्नान करलेने पर फिर जन्म नहीं लेना पडता है. यानी मुक्ति हो जाती है. ऋषभनाथ सर्व ज्ञाता, सर्व दृष्टा और समस्त देवोंसे पूजित है. उस निरञ्जन, निराकार, परमात्मा, केवलज्ञानी, तीन छत्र युक्त, पूज्य मूर्तिधारक महा ऋषि ऋषभनाथके चरण युगलके हाथ जोड कर हृदयसे आदित्य आदि सूरनर ध्यान करते हैं.

शत्रुञ्जय, गिरनार, गजपन्था अे तीनों क्षेत्र जैनीयोंके तीर्थस्थान हैं.

नागपुराणुमां लख्युं छे के:—

अष्टषष्टिषु तीर्थेषु, यात्रायां यत्फलं भवेत् ॥

आदिनाथस्य देवस्य स्मरणे नापि तदुभवेत् ॥

अर्थ—जे इल ६८ तीर्थोंके यात्रा करनेमें होता है, यह इल आदिनाथ लगवान्के स्मरण करनेसे होता है.

ऋषलनाथका दुसरा नाम आदिनाथ है. क्योकि ये प्रथम तीर्थंकर थे.

नागपुराणुमां अेषु लथे छे के:—

अकारादि हकारान्तं मूर्द्धाधोरेफ संयुतम् ॥

नाद विन्दु कलाक्रान्तं चन्द्रमण्डल सन्निभम् ॥

एतद्दे विपरं तत्त्वं यो विजानाति तत्त्वतः ॥

संसार बन्धनं छित्वा स गच्छेत्परमां गतिम् ॥

दशभिर्भोजितैर्विप्रः यत्फलं जायते कृते ॥

मुनेरर्हत्सुभक्तस्य तत्फलं जायते फलो ॥

अभिप्राय—निसका प्रथम अक्षर “अ” और अन्तिम अक्षर “डु” है. और निसके उपर आधा रेङ् तथा चन्द्रणिन्दु गिराजमान है. ऐसा “अर्ह” कोष सभ्ये रूपसे जन लेता है. वह संसारबन्धनको काट कर परमगति (मुक्ति) को यक्षा जाता है. कृत युगमें दश ब्राह्मणुको लोअन करानेसे जे इल होता है, वह इल अर्हंतके लडत अेक मुनिको यानी जैन साधुको लोअन करानेसे होता है.

प्रभासपुराणुमां उदलेअ छे के:—

पद्मासनसमासीनः श्याम मूर्तिर्दिगम्बरः ॥

नेमिनाथः शिवोर्थैवं नाम चक्रेस्य वामनः ॥

कलिकाले महाघोरे सर्व पाप पणाशकः ॥

दर्शनात्स्पर्शना देव कोदियज्ञ फलप्रदः ॥

तात्पर्य—वामनने पद्मासनसे जैके हुअे श्याम मूर्ति और दिगम्बर नेमीनाथका नाम शिव रज्जा, यह नेमिनाथ महा घोर कलिकालमें समस्त पापोंका नाश करनेवाला है, और दर्शन तथा स्पर्शन मात्रसे करोड यज्ञ करनेके इलके होता है.

वामनावतार आगतमां लभ्युं छे के:

वामनेन रैवते श्री नेमिनाथाग्रे बलिवन्धन सामर्थ्यार्थं तपस्तेपे—

अर्थ—गिरनार पहाड पर श्री नेमिनाथ जिनेन्द्रके सामने जलि राजके आंधनेकी सामर्थ्य पानेके लिये वामनने तप किया था.

“ऋषल” शब्दका अर्थ “आदि जिनेश्वर” ही है. इस विषयमें शंका करनेकी आवश्यकता नही है, क्योकि ऋषलका अर्थ वाचस्पति कोषमें जिनदेव और शब्दार्थ चिंतामणिमें “लगवद्वतारजेदे आदि जिन” यानी लगवानका अेक अवतार और प्रथम जिनेश्वर यानी तीर्थंकर किया है.

(જૈનોના લિંગ વિષે શિવપુરાણ અધ્યાય ૨૧ ના શ્લોક ૨૫-૨૬ માં કહેલ છે કે—

હસ્તેપાત્રં દધાનશ્ચ તુળદે વસ્ત્રસ્ય ધારકઃ ॥
મલિનાન્યેવ વાસાંસિ ધારયન્તોઽલ્પ ભાષિણઃ ॥ ૨૫ ॥
ધર્મોલાભઃ પરંતત્ત્વ, વદન્તસ્તે તથા સ્વયમ્ ॥
માર્જની ધાર્ય માણાસ્તે વસ્ત્ર સ્વપ્ત વિનિમિતામ્ ॥ ૨૬ ॥

અર્થાત્—હાથમાં પાત્રને ધારણ કરનાર, નાસિકા આગળ વસ્ત્રને ધારણ કરનાર, મલિન વસ્ત્રને ધારણ કરનાર, થોડું બોલતા ધર્મનો લાભજ પરંતત્ત્વ છે, એ પ્રમાણે બોલતા અને વસ્ત્રના કપડાથી અનેલી માર્જની (રચહરણ) ધારણ કરનાર મુનિ સ્થિત થયા.

ઇસકે સિવાય જૈન ધર્મકે જન્મદાતા, પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન ઋષભનાથજીકે આઠવાં અવતાર બતલાકર ભાગવતકે પાંચવેં સ્કન્ધકે ચોથે, પાંચવેં ચૌર છઠે અધ્યાયમેં બહુત વિસ્તારકે સાય વર્ણુન ક્રિયા ગયા હૈ. હમ ઉસ પ્રકરણકે યહા ઉદ્ધૃત કરકે ઇસ લેખકે બઠાના ઉચિત નહીં સમજતે; અતઃ ઉસે છોડકર આગે બઠતે હૈ.

પાઠક મહાશય ભાગવતકે પાંચવેં સ્કન્ધકે અવશ્ય દેખનેકા કષ્ટ ઉઠાવેં. ઉપર લિખિત ગ્રન્થોંકે પ્રમાણોંસે ઇતના તો સુગમતાસે સિદ્ધ હો હી બતા હૈ કિ સ્પષ્ટિકે પ્રારમ્ભ સમયમેં ભગવાન ઋષભનાથ હુએ હૈ. ચૌર વે પહેલે જિન (તીર્થંકર) થે. તદનુસાર જૈન ધર્મકી સ્થાપના ઉસ સમય હુઇથી; યહ બાત સ્વયમેવ તથા ઋષભનાથજીકે સાચ 'જિન' વિશેષણ રહનેસે સિદ્ધ હોતા હૈ. ઇસ કારણ જૈનધર્મકે ઉદયકાલકા ઠિકાના ભગવાન ઋષભનાથકાજ માના હૈ, જો કિ ૧૦-૨૦ હજારકે ઇતિહાસસે ભી બહુત પહિલે વિદ્યમાન થા.

રામચન્દ્રજીકે કુલ પુરોહિત વશિષ્ઠજીકે બનાયે હુએ “ યોગવાશિષ્ઠ ” નામક ગ્રન્થમેં એસા ઉલ્લેખ હૈ—

નાહંરામો નમે વાંછા ભાવેષુ ચ નમે મનઃ ॥
શાન્તિમાસ્થાતુમિચ્છામિ, સ્વાત્મન્યવ જિનોયથા ॥

અર્થાત્—રામચન્દ્રજી કહતે હૈ કિ મેં રામ નહીં હૈ; મેરે કિસી પદાર્થકી ઇચ્છા ભી નહી હૈ. મેં જિનદેવકે સમાન અપની આત્મામેં હી શાન્તિ સ્થાપન કરના ચાહતા હું.

ઇસસે સાદ્, સાબિત હોતા હૈ કિ રામચન્દ્રજીકે સમયમેં જૈનધર્મકા તથા ઉસકે ઉદ્ધારક જિનદેવો (તીર્થંકરો) કા અસ્તિત્વ થા.

धस सभके सिवाय अण हुम वेहोंकी ओर ँढत ड. हेजे, वहांकी कुछ हुमारे हाथ आ सकता है या नहीं? क्योकि आधुनिक उपलब्ध समस्त ग्रन्थोमें वेहडी सभसे प्राचीन माने ँते हैं. स्वाभीण (हयानंद सरस्वती) के लिजे अनुसार वेह यद्यपि धश्वर रचित नहीं है, किन्तु अनेक ऋषियोने वेहोंकी दश्यमान काया ँनाकर तयार की है. धस विषयको हुम आगे सिद्ध करेगे, तो बी यहि आपके आग्रहसे कुछ समयके लिजे ँन्हे सृष्टिकी आदिमें धश्वर प्रणीतही मानेगे, तो बी मित्रो? नैनधर्म सृष्टिसे पूर्व अथवा धतना नहीं तो कभसे कभ सृष्टिके प्रारम्भसे प्रचलित हुआ सिद्ध होता है—क्योकि ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेदके अनेक मंत्रोमें नैन-तीर्थकरे (अवतारो) का नाम उल्लेख करके ँनको नमस्कार किया गया है. अवलोकन कीजिये—

ऋग्वेद पर प्रथम दृष्टिपात कीजिये—

आदित्या त्वमसि आदित्य सद आसीत् अस्तभ्रादव्यां वृषभो तरिक्षं
जमिमीते वरीमाणं । पृथिव्याः आसीत् विश्वा भुवनानि सन्नद्धिवश्वे तानि
वरुणस्य व्रतानि ॥ ३० अ० ३० ॥

अर्थ—तु अण्ड पृथ्वी मंडलका सारत्व आ स्वरूप है, पृथ्वीतलका भूषण है, दिव्यज्ञान द्वारा आकाशको नापता है, ऐसे हे वृषभनाथ सनात् धस संसारमें जगरक्षक व्रतोका प्रचार करे।

याति धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वापरि भूरस्तु यज्ञं गयस्फानं
प्ररणः सुवीरो वीरहा प्राचार सोमादुर्यात् ॥ ३७, अ-३-१-६-२२ सू०९१.

अर्थ—यज्ञतारक सुवीर (मंडावीर) को नो सोमरस यढाते है तथा नो पुत्र ँस वीरको नैबेधसे पूजेते है, वे पुत्र संसारमें उत्तत ँवेगे.

मरुत्वं त वृषभं वावृथानमकवारि दिव्यशासनमिंद्र विश्वा साहम
वसे नूतनायोग्रासदोदा मिहंताह्वयेमः ॥ ३६।अ० ७-३-३-११ ॥

अर्थ—ओ यजमान लोगो! धस यज्ञमें देवोंके स्वाभी, सुभसंतान वर्द्धक, दुःखनाशक, दिव्य आज्ञाशादी, अपार ज्ञान-अलढाता वृषभनाथ लगवानको आहुत करे. (ँलावे)

मरुत्वान् इन्द्र वृषभो रणायपि वासो मनुध्व जध्वं मदाय आसिचस्व
जठरे मध्वा, ऊर्मित्वा राजासि प्रतिपत् सुताना ॥ ३८ । अ० ७-३-३-११ ॥

हे वृषभनाथ लगवान! उदर तृप्तिके लिजे सोमरस के पिपासु मेरे उदरमें मधुधारा सिंचन करे। आप अपनी प्रणरूप पुत्रोंको विषम-संसारसे तारनेके लिजे गाडी समान ँ।

समिद्धस्य प्ररमहसोऽग्रे वन्दे तवश्रियं वृषभोगम्भवा नसिममध्वरेष्वि-
ध्यस ॥ ४ ॥ अ० ४. अ० ३ व० ६-४-१-२२ ॥

लो वृषभदेव ! आप उत्तम पूजकडे लक्ष्मी देते हो. इस कारन मैं
आपके नमस्कार करता हूँ. और इस यज्ञमें पूजता हूँ. ॥

अर्हता ये सुदानवो नरो असो मिसा स प्रयज्ञं यज्ञियेभ्यो दिवो अर्चा
मरुद्भ्यः ॥ अ० ४ अ० ३ वर्ग ८ ॥

जे मनुष्याकार अनन्तदान देने वाले और सर्वज्ञ अर्हंत है, वे अपनी
पूजा करने वालोंकी देवोंसे पूजा कराते है.

अर्हन्विभर्षि सायकानि धन्वार्हन्निष्कं यजतं विश्वरूपम् अर्हन्निदं दयसे
विश्वं भवभुवं न वा आगीयो रुद्रत्व दस्ति ॥ स० अ० २ अ० ७ व० २७ ॥

लो अर्हन्देव ! तुम धर्मरूपी वालोंको, सद्गुणदेशरूप धनुषको, अनन्त
ज्ञानादिरूप आभूषणोंको धारणु किये हो. लो अर्हन् ! आप जगत प्रकाशक,
केवल ज्ञानको प्राप्त किये हुये हो, संसार के लोकोके रक्षक हो, काम कीघादि
शत्रु समूहके लिये लयंकर हो तथा आपके समान कोछ अन्य भलवान नहीं है.

दीर्घायुत्वायुवलायुवां शुभ जातायु ॐ रक्षरक्ष अरिष्ट नेमी स्वाहा ॥
वामदेव शान्त्यर्थं मनुविधीयते सास्त्राकं अरिष्ट नेमि स्वाहा ॥

ॐ त्रैलोक्य प्रतिष्ठितान् चतुर्विंशति तीर्थकरान् ऋषभाद्यावर्द्धमानान्तान्
सिद्धान् शरणं प्रपद्ये । ॐ पवित्रं नम्रमुपविप्रसामहे एषा नम्रा (नम्रये) जाति-
येषां वीरा । येषां नम्रमुनग्रं ब्रह्मसुब्रह्मचारिणं उदिते न मनसा अनुदितेन
मनसा देवस्य महषयो महर्षिभिर्जहेति याजकस्य च सा एवा रक्षा भवतु
शांतिर्भवतु तुष्टिर्भवतु शक्तिर्भवतु स्वस्तिर्भवतु श्रद्धाभवतु निर्व्याजंभवतु
(यज्ञेषु मूलमंत्र एष इति विधिकंदल्यां) ॥

ऋषभं पवित्रं पूरूहूतमध्वरं यज्ञेषु यज्ञपरमं पवित्रं श्रुतधरं यज्ञं प्रतिप्रधानं
ऋतुयजनपशुमिंद्रमाहवेति स्वाहा ॥

ज्ञातारमिन्द्रं ऋषभं वदन्ति अतिचारमिन्द्रं तमरिष्टनेमिं भवे भवे
सुभवं सुपाश्वमिन्द्रं हवेतु शक्रं अजितं जिनेन्द्रं तद्वर्द्धमानं पुरूहूतमिन्द्रं स्वा० ॥

नमं सुवीरं दिग्वाससं ब्रह्मगर्भं सनातनम् ॥

दधातु दीर्घायुस्त्वाय बलाय वर्चसे सुप्रजास्त्वाय रक्ष रक्ष रिष्टनमि
स्वाहा ॥ (बृहदारण्यके)

ऋषभ एव भगवान् ब्रह्मा भगवता ब्रह्मणा स्वयमवा चाणान ब्रह्माण
तपसा च प्राप्तः परंपदम् ॥ (आरण्यके)

ઈત્યાદિ ઔરભી અનેક મંત્ર ઋગ્વેદમેં વિદ્યમાન હૈ. જિનમેં જૈન ધર્મકે ઉદ્ધારકતાં તીર્થંકરૈંકા નામ ઉદ્દેષ્ય કરકે ઉનકો નમસ્કાર ક્રિયા હૈ. ઋષભનાથ, અજિતનાથ, સુપાર્શ્વનાથ, નેમિનાથ (અપર નામ અરિષ્ટનેમિ) વીરનાથ (અપર નામ મહાવીર) આદિ જૈન અરહંતોં (તીર્થંકરૈં)કે નામ હૈ.

યદપિ આજકલ વેદોંમેં ઉપર્યુક્ત અનેક મંત્ર નહી મિલતે હૈ, કિન્તુ ઇસસે યહ નિર્થુચ નહી ક્રિયા જા સકતા કિ વેદોંમેં યે મંત્ર સર્વથા યે હી નહીં. કયોંકિ વેદોંકી સૈકટોં શાખાઓં હૈ, ઉન શાખાઓંકી મંત્ર સંહિતાઓં મેં પરસ્પર અન્તર હૈ. શુક્લયજુર્વેદ, કૃષ્ણયજુર્વેદ મેં અન્તર હૈ. તેા અજ તક કિ સમસ્ત શાખાઓંકી મંત્ર સંહિતાઓંકી ન દેખલિયા જાવે તથ તક પ્રાચીન જૈન ગ્રન્થોંમેં લિખે હુએ ઇન વેદ મંત્રોંકો અસત્ય નહી ઠહરાયા જા સકતા.

પુસ્તકોંમેં કાટને છાટનેકી પદ્ધતિ પહલેસે ચલી આ રહી હૈ. મનુસ્મૃતિમેં શ્લોક સંખ્યા આર્યસમાજ થોડી જાતલાતે હૈ; શેષ શ્લોકોંકો જાલી પ્રક્ષિપ્ત કહતે હૈ:—સનાતન ધર્મી સમસ્ત મનુસ્મૃતિકો મનુકૃત માનતે હૈ. સત્યાર્થ પ્રકાશમેં આર્યસમાજ જો આહને હૈ વહ સ્વેચ્છાનુકુલ ળીના. સ્વં સ્વામી દયાનન્દજી સરસ્વતીકો સ્વીકારતા લિયે કાંટ છાંટ કર દેતે હૈ. ॥

જજ કિ ઇસ પ્રકાર અનુચિત કાંટ છાંટ અમી તક ચલી આ રહી હૈ તથ એસા કયોં નહી હો સકતા કિ પૂર્વોક્ત વેદમંત્ર જિનમેં કિ જૈન તીર્થંકરૈં કો નમસ્કાર ક્રિયા ગયા હૈ પહલે વેદોંમેં વિદ્યમાન યે કિન્તુ પીછે કે વૈદિક વિદ્વાનોંને ઇર્ષ્યાસે ઉનકો વેદોંમેંસે કાટ દિયા ॥

અથવા—અજ ભી કિસી ન કિસી શાખાકે વેદોંમેં યે મંત્ર વિદ્યમાન હોં, કિન્તુ ઉસ શાખા કે વેદ હમારે આપકે દેખનેમેં ન આયાહોં. ઇસ કારણુ વેદોંમેં નિશ્ચિત રૂપસે ઇન મંત્રોંકા અભાવ નહી જાતલાયા જા સકતા.

યજુર્વેદમેં ભી દેખિયે:—

ॐ नमो अर्हतो ऋषभो ॐ ऋषभः पवित्रं पुरुहूतमध्वरं यज्ञेषु नम्रं परमं
माह संस्तुतं वरं शत्रुंजयतं पशुरिन्द्र माहुरिति स्वाहा ॥ ॐज्ञातारमिन्द्रं वृषभं
वदन्ति अमृतार मिन्द्रं हवे सुगतं सुपार्श्वमिन्द्र माहुरितिस्वा ॥ ॐ नम्र सुवीरं
दिग्वाससं ब्रह्मगर्भं सनातनं उवेमि वीरं पुरुषं महातमादित्य वर्णं तमसः पुर-
स्तात् स्वाहा ॥

યાજસ્યનુ પ્રસવ આવભૂવેમા ચ વિશ્વભુવનાનિ સર્વતઃ । સ નેમિરાજા
પરિયાતિ વિદ્વાન્ પ્રજાં પુષ્ટિ વર્ધય માનો અસ્મૈ સ્વાહા ॥....અ૦ ૧૯ યં૦ ૨૬ ॥

अर्थ—बावयज्ञ (आत्मस्वरूप)को प्रगट करने वाले ऋषि संसारके सभ
 लोकोके सभ प्रकारसे यथार्थ रूपसे कहुकर जे सर्वज्ञ नेमिनाथ स्वामी प्रगट
 करते है, जिनके उपदेशसे लोकोकी आत्मा पुष्ट होती है. उन नेमिनाथ तीर्थ-
 करके लिये आहुति समर्पण है ॥

आतिथ्यरूपं मासरं महावीरस्य नम्रहु ॥ रूपामुपास दामेत तिर्यौ रात्रोः
 सुरा सुताः ॥ अ० १९ म० १४.

अर्थ—अतिथि स्वरूप पूज्य, मासोपवासी, नग्नस्वरूप महावीर तीर्थकरकी
 उपासना करे, जिससे कि संशय, विपर्यय, अनध्यवसायरूप तीन अज्ञान और
 धनभद्र, शरीरभद्र, विद्याभद्रकी उत्पत्ति नहीं होती है. ॥

ककुभः रूपं वृषभस्य रोचते वृहल्लुकः शुक्रस्य पुरोगा सोम सामस्य
 पुरोगाः पत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै त्वागृह्वामि तस्मै तं साम सोमा
 य स्वाहा ॥

स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूवा विश्ववेदाः । स्वस्तिन स्ताक्षर्यो
 अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो वृहस्पतिर्द धातु ॥ आ० २५ म० १९ ॥

धत्यादि औरभी अहुतरी अतियां यजुर्वेदमें ऐसी षिराजमान है जे
 कि अहुत आहर बावके साथ जैन तीर्थकरके को नमस्कार करनेके लिये प्रेरित
 कर रही है. ॥

अथकुछ नमूना सामवेदमें ली आवलोकन कीजिये—

अप्पा ददि मेयवामन रोदसी इमा च विश्वा भुवनानि मन्मना यूथेन
 निष्ठा वृषभो विराजास ॥ ३ अ० १ खं. ११ ॥

सत्राहणं दाघपि तुप्रमिद्धं महामपारं वृषभं सुवज्रं तापोवत्राहासनितो
 तं वाजं दातामधानं मघवा सुराधाः ॥ अ० १ मं० १ ॥ १०३ ॥ पू० ४-१-४

नये दिवः पृथिव्या अंतमायुर्न मायाभिर्धनदा पर्यभुवन् युजं वज्र
 वृषभश्चक्रे इन्द्रो निज्योतिषा तम सोगा अदुक्षत् ॥ १० प० २३ ऋग्वेद
 १ । ३ । २ ॥

इम स्तोम अर्हते जातवेदसे रथं इव संमहेयम मनीषया भद्राहि न प्रमंति
 अस्य संसदि अग्रे सख्ये मारिषा भवयं तवः । १० ऋ० प० ८५ । १-६-३० ॥

तरणिरित्सपासति बीजं पुरं ध्याः युजा आव इन्द्र पुरुहूतं नर्मोगरा नेमि
 तष्टेव शुद्धं ॥ २० अ० ५ अ० ३ च० २७ ॥ ३ प्र० १ । ६ ॥

ઈત્યાદિ ઔરલી બહુતસેં મંત્ર સામવેદમેં જૈન તીર્થંકરોકે લિયે પૂજ્યભાવ પ્રગટ કરનેવાલે વિદ્યમાન હૈ, જિનકા ઉદ્દેશ્ય કરના વ્યર્થ સમજકર ઉન્હેં છોડ દેતે હૈ.

ઇન ઉપર્યુક્ત પ્રમાણેસે અચ્છી તરહ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ વેદોંકી રચનાસે પહિલે જૈન ધર્મ ઇસ પૃથ્વીતલ પર બડે પ્રભાવ કે સાથ ફૈલા હુઆથા. ઇસી કારણ પુરાણ-નિર્માતા કે સમાન વેદોંકે રચયિતા ઋષિયોંને લી અપને મંત્રોમેં જૈન તીર્થંકરોંકા નામ રખકર ઉનકો નમસ્કાર કિયા. અતઃ કોઇલી વેદોંકા માનને વાલા નિષ્પક્ષ વિદ્વાન્ વેદોંકી સાક્ષી દેકર જૈન ધર્મકો વૈદિક ધર્મસે પીછે ઉત્પન્ન હુઆ નહી કહ સકતા હૈ. ઇસલિયે વેદ યદિ તીન હજાર વર્ષ પહિલે બને હું તો ઉત્ત કે પૂર્વ, યદિ વે પાંચ હજાર વર્ષ પહલે બને હૈ, તો પાંચ હજાર વર્ષ પહિલે ઔર સ્વામીજીકે લેખાનુસાર વેદોંકા નિર્માણ સમય ૧૬૭૨૬૪૬૦૨૫ વર્ષ પહિલે થા તો જૈન ધર્મલી ઇસ સંસારમેં ઇસકે પહલે અવશ્ય વિદ્યમાન થા. ક્યોંકિ ઉસકા અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનેવાલે પૂવોંકત અનેક વેદમંત્ર વિદ્યમાન હૈ. યદિ ઇન મંત્રોકા અર્થ સ્વામીજીને કુછકા કુછ લગાકર પલટના ચાહા હૈ કિ “ઋષભાચ વર્ષમાનાન્તાન્ ચતુર્વિંશતિ તીર્થંકરાન્” આદિ સ્પષ્ટ વાક્યોંકા અર્થ નહીં બદલા બ સકતા હૈ, ઉનસે તો સાફ પ્રકાશિત હોતા હૈ કિ જૈન ધર્મમેં જો ઉસકે ઉદ્ધારક ૨૪ તીર્થંકર માને હૈ. ઉનકા નામ ઉદ્દેશ્ય કરકે હી યહ સબ કુછ લિખા ગયા હૈ ॥ અતઃ યદિ મહાભારતકે સમય દેખા બય તો ઉસ સમય નેમિનાથજી તીર્થંકર વિદ્યમાનથે જૈસા કિ ઉસ સમય કે બને હુએ અન્યોંસે લી પ્રગટ હોતા હૈ ॥ અતઃ ઉસ સમય જૈન ધર્મકા સફલાવ સ્વયંસિદ્ધ હૈ ॥ યદિ રામચન્દ્ર, લક્ષ્મણ કે સમયકા વિચાર કિયા બય તો ઉસ સમયલી જૈન ધર્મકી સત્તા પાઇ બતી હૈ. ક્યોંકિ એક તો ઉસ સમય જૈનોકે ૨૦ વેં તીર્થંકર મુનિસુવ્રતનાથજીને જૈન ધર્મકા પ્રચાર કિયાથા; જિસકા પ્રભાવ ઉસ સમયકે બને હુએ વશિષ્ઠ કૃત યોગવાશિષ્ઠકે પૂર્વ લિખિત શ્લોકસે પ્રગટ હોતા હૈ. અબ વિચાર લિજિયે ઉસ સમયસે પહલે ૧૬ તીર્થંકર ઔર હો ચુકેથે, જિન્હોંને જૈન ધર્મકા પ્રચાર કિયા થા. તબ જૈન ધર્મ ઇસ સંસારમેં કિતને સમયસે પ્રચલિત હુઆ હૈ? ભગવાન ઋષભનાથજી સબસે પહલે જૈન ધર્મકો પ્રચારમેં લાયેથે. અતઃ ઉનકા સફલાવ કાલ માલૂમ હો બને પર જૈનધર્મકા પ્રારંભકાલ જ્ઞાત હો સકતા હૈ. ઇસ આતકે લિયે હમારી સમજસે ઇતિહાસ તો હાર માનતા હૈ; ક્યોંકિ વહતો ખેચાર ૪-૫ હજાર વર્ષસે પહલે જમાનેકા હાલ પ્રગટ કરનેમેં અસમર્થ હૈ. ઇતિ.

સારાંશ—કિસીલી પ્રમાણસે જૈન ધર્મકા પ્રારંભકાલ સિદ્ધ નહીં હોતા

હૈ, તથા અન્ય ધર્મીકા ઉદય-સમય અવગત હોતા હૈ, અતઃ જૈન ધર્મ સખસે અધિક પ્રાચીન ધર્મ હૈ. વેદ ઉસકે પીછે બને હૈ, વેદોકે બનનેસે બહુત સમય પહલે શ્રી ઋષભનાથજી તીર્થકર હો ચુકે હૈ, જિનકો કિ હિન્દુઓને આઠવાં યા નવમા અવતાર બતલાકર ભાગવત, પ્રભાસપુરાણુ અદિ પુરાણુ ં, મનુસ્મૃતિમેં તથા ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદમેં સ્મરણુ ક્રિયાહૈ. અતઃ જૈન ધર્મકા ઉદયકાલ બતલાના કઠિનહી નહીં, કિંતુ અસમ્ભવ હૈ. પક્ષપાત છોડ કર વિચારિયે.

અબ આપકે સામને પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન ઇતિહાસ વેંતાઓકે મત જૈન ધર્મકે ઉદયકાલ બતલાનેકે વિષયમેં પ્રગટ કરતે હૈ. દેખિયે કિ વે લોગ ભી કયા કહતે હૈ :—

પ્રાચીન ઇતિહાસકે સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય પ્રાચ્યવિદ્યા મહાર્ણવ શ્રી નગેન્દ્રનાથજી વસુ અપને “ હિન્દી વિશ્વકોષ ” કે પ્રથમ ભાગમેં ૬૪ વેં પૃષ્ઠ પર લિખતે હૈ—

ઋષભદેવને હી સંભવતઃ લિપિ વિદ્યાકે લિયે લિપિ કૌશલકા ઉદ્ભાવન ક્રિયા થા.....ઋષભદેવનેહી સંભવતઃ અક્ષવિદ્યા શિક્ષાકી ઉપયોગી બ્રાહ્મી લિપિકા પ્રચાર ક્રિયા હો ન હો, ઇસલિયે વહ અષ્ટમ અવતાર બતાયે બકર પરિચિત હુએ-

ઇસી કોષકે તીસરે ભાગમેં ૪૪૪ વેં પૃષ્ઠ પર યોં લિખા હૈ.

ભાગવતોક્ત ૨૨ અવતારોમેં ઋષભ અષ્ટમ હૈ. ઇન્હોંને ભારત વર્ષાધિપતિ નાભિરાબકે ઔરસ ઔર મરૂદેવીકે ગર્ભસે જન્મ ગ્રહણુ ક્રિયાથા. ભાગવતમેં લિખાહૈ કિ-જન્મ લેતેહી ઋષભનાથકે અંગમેંસે સબ ભાગવતકે લક્ષણુ ઝલકતે થે ॥ ઇત્યાદિ ॥

શ્રીમાન્ મહામહોપાધ્યાય ડાક્ટર સતીશચન્દ્રજી વિદ્યાભૂષણુ, એમ. એ. પી. એચ. ડી. એફ. આઈ. આર. એસ. સિદ્ધાન્ત મહોદધિ પ્રિન્સિપલ સંસ્કૃત કોલેજ કલકત્તા, અપને ભાષણુમેં ફરમાતે હૈ—

“ જૈનમત તબસે પ્રચલિત હુઆ હૈ જબસે સંસારમેં સૃષ્ટિકા પ્રારંભ હુઆ હૈ ॥ મુજે ઇસમેં કિસી પ્રકારકા ઉજા નહીં હૈ કિ જૈનદર્શન વેદાંતાદિ દર્શનોંસે પૂર્વકા હૈ. ”

ભારત ગૌરવ વિદ્રત્શિરોમણિ લોકમાન્ય પં. બાલગંગાધરજી તિલક અપને કેશરી પત્રમેં ૧૩ દિસંબર સન્ ૧૯૦૪ કે લિખતેહૈ કિ—

“ મહાવીરસ્વામી જૈનધર્મકો પુનઃ પ્રકાશ મેં લાયે. ઇસબાતકો આજ ૨૪૦૦ વર્ષ વ્યતીત હો ચુકે હૈ. જૌદ્ધધર્મકો સ્થાપકકે પહલે જૈન ધર્મ ફૈલ રહાથા, યહ બાત વિશ્વાસ કરને યોગ્ય હૈ. ચૌવીશ તીર્થકરોમેં મહાવીર સ્વામી અન્તિમ તીર્થકરથે. ઇસસે ભી જૈન ધર્મકી પ્રાચીનતા બની બતી હૈ. ”

મિસ્ટર કન્નૂલાલજી એમ. એ. જ્જ દિસમ્બર તથા જનવારી સન ૧૯૦૪-૫ કે યિઓસોફિસ્ટમેં લિખતે હૈ.

“ જૈન ધર્મ એક એસા પ્રાચીન ધર્મ હૈ કિ જિસકી ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસકા પતા લગાના એક બહુતહી દુર્લભ બાત હૈ. ”

શ્રીયુત્ વરદાકાંતજી સુખ્યોપાધ્યાય એમ. એ. લિખતે હૈ—

“ પાર્શ્વનાથજી જૈનધર્મકે આદિ પ્રચારક નહીથે, પરન્તુ ઇસકા પ્રચાર ઋષભદેવજીને ક્રિયાથા, ઇસકી પુષ્ટિકે પ્રમાણેકા અભાવ નહીં હૈ. ”

શ્રીયુત્ તુકારામ કૃષ્ણજી શર્મા લલ્લુ બી. એ. પી. એચ, ડી. એમ. આર. એ. એસ. એમ. એ. એસ. બી. એમ. જી. એ. એસ પ્રોફેસર શિલાલેખ આદિ કવીન્સકાલેજ બનારસ, અપને વ્યાખ્યાનમેં કહતે હૈ—

“ સબસે પહલે ઇસ ભારતવર્ષમેં ઋષભદેવજી નામકે મહર્ષિ ઉત્પન્ન હુએ, વે દયાવાન, ભદ્રપરિણામી પહલે તીર્થંકર હુએ; જિન્હોંને મિથ્યાત્વ અવસ્થાકે દેખકર સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન ઔર સમ્યક્ચારિત્ર રૂપી મોક્ષ શાસ્ત્રકા ઉપદેશ ક્રિયા. બસ. યહ હી જિનદર્શન ઇસ કલ્પમેં હુઆ. ઇસકે પશ્ચાત્ અજિતનાથસે લેકર મહાવીર તક તેઈસ તીર્થંકર અપને સમયમેં અજ્ઞાની જીવોંકા મોહ-અંધકાર નાશ કરતે રહે ”

શ્રી સ્વામી વિરૂપાક્ષ વડિયર ધર્મભૂષણ, પંડિત, વેદતીર્થ, વિદ્યાનિધિ એમ. એ. પ્રોફેસર સંસ્કૃતકાલેજ ઇન્દોર “ચિત્રમય-જગત” મેં લિખતે હૈ કિ—

ઇર્ષા-દ્રેષકે કારણુ ધર્મપ્રચારકો રોકનેવાલી વિપત્તિ કરહતે હુએ જૈન-શાસન કલી પરાજિત ન હોકર સર્વત્ર વિજયીહી હોતા રહા હૈ. અહીંન દેવ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર સ્વરૂપ હૈ, ઇસકે પ્રમાણુ લી આર્યગ્રન્થોંમેં પાચે જાતે હૈ. અહીંત્ પરમેશ્વરકા વર્ણુન વેદોંમેં લી પાયા જાતા હૈ.....

ઋષભદેવકા નાતી મરીચી પ્રકૃતિવાદી થા ઔર વેદ ઉસકે તત્વાનુસાર હોનેકે કારણુહી ઋગ્વેદ આદિ ગ્રન્થોંકી ખ્યાતિ ઉસીકે જ્ઞાન દ્વારા હુઇ હૈ. ક્ષલત: મરીચી ઋષિકે સ્તોત્ર, વેદ, પુરાણુ આદિ ગ્રન્થોંમેં હૈ. ઔર સ્થાન-સ્થાનમેં જૈન તીર્થંકરોંકા ઉલ્લેખ પાયા જાતા હૈ. તેા કેઇ કારણુ નહીં કી હમ વૈદિકકાલમેં જૈનધર્મકા અસ્તિત્વ ન માને, વેદોંમેં જૈનધર્મકો સિદ્ધ કરનેવાલે બહુતસે મંત્ર હૈ, સારાંશ યહ હૈ કિ ઇન સબ પ્રમાણુોંસે જૈનધર્મકા ઉલ્લેખ હિન્દુઓંકે પૂજ્ય વેદમેં લી મિલતા હૈ.

વિચાર કીજિયે એક કદ્દર વેદાનુયાયી વેદતીર્થ પદવી પ્રાપ્ત, બડા પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન નિષ્પક્ષ હોકર જૈનધર્મકે ઉદ્દયકાલકે વિષયમેં કેસા સ્પષ્ટ લિખતા હૈ. કયા ઇસ વિદ્વાનકા લિખના લી અસત્ય હૈ ?

શ્રીયુત લાં કન્નોમલજ એમ. એ. શેશનજજજ ધોલપુર, લાં લાજપત-
રાયજ લિખિત ભારત ઇતિહાસમેં જૈનધર્મ સમ્બન્ધી આદ્યેપોકે પ્રતિવાદમેં
લિખતે હેં કિ:—

સલી લોગ જાનતે હૈ કિ જૈનધર્મકે આદિ તીર્થકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી
હૈ, જિસકા ઇતિહાસ પરિધીસે કહીં પરે હૈ; ઇનકા વર્ણન સનાતન ધર્મી
હિન્દુઓકે શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણમેંલી હૈ. ઐતિહાસિક ગવેષણાસે માલૂમ
હુઆ હૈ કિ જૈન ધર્મકી ઉત્પત્તિકા કોઇ કાલ નિશ્ચિત નહીં હૈ. પ્રાચીનસેં પ્રાચીન
ગ્રન્થોમેં જૈનધર્મકા હવાલા મિલતા હૈ. શ્રી પાર્શ્વનાથજ જૈનોકે તેષસવેં
તીર્થકર હૈ; ઇનકા સમય ઇસાસે ૧૨૦૦ વર્ષ પૂર્વકા હૈ, તો પાઠક સ્વયં વિચાર
સકતે હેં કિ ઋષભદેવજકા કિતના પ્રાચીનકાલ હોગા. જૈનધર્મકે સિદ્ધાન્તોંકી
અવિચ્છિન્ન ધારા ઇન્હીં મહાત્માકે સમયસે વહતી રહી હૈ, કોઇ સમય એસા
નહીં હૈ જિસમેં ઇસકા અસ્તિત્વ ન હો. શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈનધર્મકે અન્તિમ
તીર્થકર ઔર પ્રચરક થે; નકિ ઉસકે આદિ સંસ્થાપક ઔર પ્રવર્તક ॥

ઉપર્યુક્ત ધીના પંઠ અજિતકુમાર જૈન (દીગમ્બર) શાસ્ત્રી રચિત
“સત્યાર્થ—દર્પણ” પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૧૧ થી ૧૩૨ સુધીમાં કહેલ છે. આ
સિવાય જૈનધર્મની પ્રાચીનતા વિષેના નીચેના દાખલાઓ વધુ માર્ગદર્શક
થઇ પડશે:—

શ્રીયુત મહામહોપાધ્યાય પંઠ સ્વામી રામમિશ્રીજ શાસ્ત્રી પ્રોફેસર
સંસ્કૃત કોલેજ બનારસ અપને મિતી પોષ સુકલા ૧ સંવત ૧૯૬૨ કો—કાશી
નગરમેં વ્યાખ્યાન દિયા, ઉસમેસે કુચ્છ વાક્ય ઉધ્ધૃત કરતે હૈ—

૧ જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, શાન્તિ, ક્ષન્તિ, અદમ્ભ, અનીર્ધ્યા, અક્રોધ, અમાત્સર્ય,
અલોલુપતા, સમ, દમ, અહિંસા, સમદષ્ટિ ઇત્યાદિ ગુણોમેં એક એક ગુણ એસા
હૈ કિ જહાં વહ પાયા જાય, વહાં પર બુદ્ધિમાન પૂજા કરને લગતે હૈ. તબતો
જહાં ચે (અર્થાત્ જૈનોમેં) પૂવોક્ત સળ ગુણું નિરતિશય સીમ હોકર વિરાજ-
માન હૈ, ઉનકા પૂજન કરના અથવા એસે ગુણુપૂજકોંકી પૂજમેં બાધા ડાલના
કયા ઇન્સાનિયત (મનુષ્યતા અર્થાત્ સજ્જનતા) કા કાર્ય હૈ.

૨ મેં આપકો કહાં તક કહું બડે બડે નારી આચાર્યોને અપને ગ્રન્થોમેં
જે જૈનમતકા બંડન કીયા હૈ વહ એસા કિયા હૈ જિસે સુન, દેખકર
હાંસી આતી હૈ.

૩ સ્યાદ્વાદકા વહ (જૈન-ધર્મ) અલોચ કિલલા હૈ, ઉસકે અન્દર વાદી-
પ્રતિવાદિયોંકે માયા મય ગોલે નહીં પ્રવેશ કર શકતે.

૪ સજ્જનો એક દિન વહ થા કિ જૈન સંપ્રદાયકે આચાર્યોકે હુંકારસે દસોં દિશાએં ગંજ ઉઠતી થી.

૫ જૈન મત તબસે પ્રચલિત હુઆ હૈ જબસે સંસારમાં સૃષ્ટિકા પ્રારમ્ભ હુઆ.

આમ પંડિતજી પણ જૈનધર્મને પ્રાચીન કહે છે.

પેરીસ (ફ્રાન્સની રાજધાની) કે ડાકતર એ. ગિરનાટ, અપને પત્ર તા. ૩-૧૨-૧૯૧૧ મેં લિખતે હૈ કિ:—

મનુષ્યોકી તારક્ષીકે લિયે જૈનધર્મકા ચારિત્ર બહુત લાભકારી હૈ. યહ ધર્મ બહુતહી અસલી, સ્વતંત્ર, સાદા, બહુત મૂલ્યવાન તથા બ્રાહ્મણોકે મતોસે ભિન્ન હૈ, તથા યહ બૌદ્ધકે સમાન નાસ્તિક નહી હૈ.

સુપ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત પ્રોફેસર ડૉં હર્મન જેકોબી એમ. એ. પી. એચ. ડી. જર્મની લખે છે કે:—

જૈનધર્મ સર્વથા સ્વતંત્ર ધર્મ હૈ. મેરા વિશ્વાસ હૈ કિ યહ કિસીકા અનુકરણ નહી હૈ. ઔર ઇસિ લિયે પ્રાચીન ભારત વર્ષકે તત્ત્વજ્ઞાનકા ઔર ધર્મપદ્ધતિકા અધ્યયન કરને વાલોકે લિયે બડે બડે મહત્વકી વસ્તુ હૈ.

દેશભક્ત અહિંસાપ્રેમી ભાઈશ્રી કલ્યાણજી (સુરત) સંવત ૧૯૮૨ કે વીરજ્યન્તી ઉત્સવ પર અપને ભાષણમેં ફરમાયા કિ:—

૧ વહ જૈનધર્મ સનાતન ધર્મ હૈ. ઇનકા સબ જાતિયોંમેં પ્રચાર હૈ.

૨ અહિંસાકી જિતની પરાકાષ્ટા (એકેન્દ્રિય આદિકીભી હિંસા હોતી હૈ) ઇસ જૈન ધર્મમેં બતાઇ ગઇ હૈ વ નજર આતી હૈ. ઉતની કિસી અન્ય ધર્મમેં નજર નહી આતી.

૩ કઇ ધર્મ પ્રચલિત હોકર નષ્ટ હુએ પરન્તુ બહુતસે વિપત્તિયોં કે સમય ભી ઇસ જૈનધર્મકે ટિકે રહનેમેં એક અહિંસા કારણભૂત હૈ.

૪ બૌદ્ધ મહાવીરકે સમકાલીન કહે જાતે હૈ પરન્તુ વે ભી ઇતની અહિંસા નહી પાલતે થે. કભી કભી વે માંસ ભક્ષણ ભી કર જાતે થે. જૈન-ધર્મ અહિંસાકે સિદ્ધાન્તમેં આગે રહા હૈ.

ઉપર્યુકત વિદ્વાનોના વાક્યોથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે—જૈનધર્મ પ્રાચીન છે. તથા જ્યારથી જે જે પુરાણો અનેલા છે તેની પૂર્વે જૈનધર્મ હતો એમ ઉપરના દાખલાઓથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રી નંદીસૂત્રના મૂળ પાઠમાં મહાભારત અને રામાયણાદિની વાત આવે છે તેથી સમજાય છે કે નંદીસૂત્ર રચાયું

તે પૂર્વે મહાભારતાદિ રચાયા હતા. સનાતનીઓના કહેવા પ્રમાણે અઠાર પુરાણો વ્યાસજીએ રચ્યાં છે તો તે વ્યાસજીને થયા પાંચ હજાર વર્ષ માનવામાં આવે છે, તેથી સનાતનીઓના પુરાણોની માન્યતાથી પાંચ હજાર વર્ષ પૂર્વે જૈનોનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે. આર્થ સમાજીઓ વ્યાસનાં બનાવેલાં અઠાર પુરાણો છે એમ માનતા નથી પણ દરેક પુરાણ રચાયોની સાલ જુદી જુદી આવે છે. તો તેમના મત પ્રમાણે પણ પુરાણોની પૂર્વે જૈનધર્મ હતો એમ પુરાણોના કેટલાક શ્લોકોથી સિદ્ધ થાય છે. તથા વેદમાં પણ શ્રી ઋષભદેવ અને નેમનાથ (અરિષ્ટનેમિ) વગેરે તીર્થંકરોના નામ દેખવામાં આવે છે. તેથી વેદ રચાયા તે પૂર્વે જૈનધર્મ હતો એમ સિદ્ધ થાય છે. ચાર વેદોમાંની ઘણી શાખાઓ નષ્ટ થઈ ગઈ છે. જે પાદ, શાખાઓ, સૂત્રો વગેરે નષ્ટ થયાં છે તેમાં જૈનધર્મ સંબંધી વા તીર્થંકરો સંબંધી ઋષિઓ હકીકત લાવ્યા હશે, કારણ કે હાલ પણ તેમાંથી શ્રી ઋષભદેવ-અરિષ્ટનેમિ વગેરે નામો મળી શકે છે, તો નષ્ટ થયેલા ભાગમાં જૈનધર્મ સંબંધી પણ કંઈક લખવામાં આવ્યું હશે. આ ઉપરથી કહેવાનો સારાંશ એ છે કે, ચાર વેદ રચાયા તે પૂર્વે જૈન ધર્મ હતો. માટે જ જૈનધર્મ પ્રાચીન છે તે નિર્વિવાદ છે.

કાલચક્ર

જૈનોનાં શ્રી જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞા સૂત્રમાં શાસ્ત્રકારોએ કાળનું વર્ણન કરતાં કાળને અનંત કહેલ છે અને તેના બે મોટા વિભાગ પાડ્યા છે તેને યુગ કહેવામાં આવે છે. તે બે યુગ પૈકી ૧ લો અવસર્પિણી યુગ જેમાં વર્ણુ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અને ધર્મનો ક્રમે ક્રમે નાશ થાય છે અને પરિણામે સંસારની અંદર અધર્મ અને બ્રમણાનું સામ્રાજ્ય જામી જાય છે. એ યુગમાં પ્રત્યેક શુભ વસ્તુની અવનતિ થાય છે પરિણામે અન્યાય, અનીતિ, ઝેર, વૈર, નિંદા, ઈર્ષ્યાની વૃદ્ધિ થવાથી કુસંપ વધારી કેર વરતાવે તેવા પ્રાણીઓ પેદા થાય છે અને સત્યનો લોપ થાય છે. ૨ ઉત્સર્પિણી-કાલ. એ યુગમાં, વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને ધર્મની ક્રમે ક્રમે ઉન્નતિ થાય છે અને સત્યનો પ્રકાશ થાય છે. પ્રત્યેક યુગ છ કાળમાં વિભક્ત હોય છે તેને છ આરા કહેવામાં આવે છે. એ છ આરા ચડઉતર સદૈવ એક ધારાજ ચાલ્યા જાય છે તેમાં કિચિત્ માત્ર વધઘટ થતી જ નથી. એના ક્રમમાં લગાર પણ ફેર પડતો નથી. જેમાં વર્તમાન યુગ જે અવસર્પિણીના છ કાલ છે તેનાં નામ. ૧ સુખમા-સુખમા અથાત્ એ કાલમાં ખૂબ સુખ હોય છે, ૨ સુખમા-એ કાલ જેમાં સુખ હોય છે. ૩ સુખમા-દુઃખમા, એટલે એ કાલમાં સુખ હોય છે ખરૂં પણ તેમાં ગર્ભિત અદ્ય દુઃખ હોય છે. ૪ દુઃખમા-સુખમા એટલે એ કાલમાં દુઃખ જ હોય છે, પરંતુ તે દુઃખની સાથે કિચિત્ સુખ હોય

છે. ૫ દુઃખમા-એટલે એ કાલમાં દુઃખજ હોય છે. આ કાલ વર્તમાનમાં ચાલુ છે. તે કાલ (આરો) ૨૧ હજાર વર્ષનો છે તેમાં ૨૪૬૧ વર્ષ વ્યતિત થયા છે. ૬ દુઃખમા-દુઃખમા એટલે એ કાલમાં કેવળ દુઃખની પરંપરાજ હોય છે.

બીજો યુગ ઉત્સર્પિણી કાલ આવશે તેના પણ છ કાલ (આરા) છે તેના પણ એજ નામ છે. તેમાં એટલો ફેર સમજવો કે એ કાલ અનુક્રમે અવસાપ્પણીથી વિપરીત છે અર્થાત્ તેનો પ્રથમ કાલ દુઃખમા-દુઃખમા અર્થાત્ કેવલ દુઃખજ આવશે એ પ્રમાણે ક્રમથી સમજવું. તેમાં ક્રમે ક્રમે સુખ, ધર્મ, ન્યાય, નીતિ વગેરેની વૃદ્ધિ થતી રહે છે.

એ પ્રકારે અવસર્પિણીના પ્રથમ ત્રણ કાલ (આરા) અને ઉત્સર્પિણીના અંતિમ ત્રણ કાલ (આરા) લોગભૂમિ (યુગલીકના)ના નામથી વિખ્યાત છે. જેમાં સાંસારિક સુખ અત્યંત છે. તેમાં મનુષ્ય જન્મ લે છે, જીવન વ્યતીત કરે છે અને મૃત્યુને પામે છે, પરંતુ કોઈ અવસ્થામાં દુઃખનો અનુભવ તેઓને થતો નથી અને ઇચ્છા કલ્પવૃક્ષ દ્વારા પૂર્ણ થાય છે. અવશેષ ત્રણ કાલ કર્મભૂમિના એટલે અસી, મસી અને કૃષી (શસ્ત્ર ક્રિયા, વ્યાપાર અને ખેતી) એ ત્રણ કર્મ નિર્વાહ અર્થે કરવાં પડે છે. પોતાના જીવનને અર્થે શ્રમ ઉઠાવવો પડે છે અને લવિષ્ય જીવનની ઉત્તમતાને માટે પ્રયત્ન કરવો પડે છે.

આ અન્તિમ ત્રણ કાલ માંહેનો પ્રથમ કાલ અર્થાત્ વર્તમાનયુગ જે અવસર્પિણીના ચતુર્થ કાલ (ચોથા આરા)માં ૨૩ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તી, ૬ વાસુદેવ, ૬ બલદેવ અને ૬ પ્રતિવાસુદેવ વગેરે અન્ય પણ પુણ્યવંત પ્રાણીઓના જન્મ થાય છે. એ પ્રમાણે કાલચક્ર નિરંતર ચાલ્યા કરે છે પ્રત્યેક કાળચક્રના એ વિભાગો પૈકી દરેક યુગમાં ૨૪ તીર્થંકરો થાય છે એમ અનંત ચોવીસીઓ થઈ ગઈ છે, તેમાં આ અવસર્પિણીની છેલ્લી ચોવીસીમાં શ્રી ઋષભનાથ નામે પ્રથમ તીર્થંકર થયા છે.

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ.

ઋષભદેવ પ્રભુ જેમ જૈનોમાં અવતારી પુરુષ તરીકે મનાય છે, તેમ ભાગવતાદિ પુરાણોમાં તથા મનુસ્મૃતિ આદિ ધર્મ ગ્રંથોમાં તેમના સંબંધીનો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ મળી આવે છે.

મનુસ્મૃતિમાં લખેલ છે કે:—

કુલાદિવીજંસર્વેષામાદ્યો, વિમલ ઘાહનઃ ॥

ચક્ષુષ્માંશ્ચ યશસ્વી, ચામ્બિવન્દ્રોઽથ પ્રસેનજિત ॥

મરુદેવી ચ નામિશ્ચ ભરતે કુલસત્તમા ।

અષ્ટમો મરુ દેવ્યાંતુ, નામે જતિ ઉરુ કમઃ ।

दर्शयन्वर्त्म वीराणां सुरासुर नमस्कृतः ।

नीति त्रयाणां कर्त्ता यो युगादौ प्रथमो जिनः ॥

અર્થાત્—કુલ આચરણુ આદિના કારણુભૂત કુલ શ્રેષ્ઠ સર્વથી પહેલાં વિમલવાહન, ત્યારઆદ ક્રમશઃ ચક્ષુષ્માન, યશસ્વી, અભીચન્દ્ર, પ્રસેનજિત, તથા નાલિરાય નામે કુલકર આ ભરતક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયા, ત્યારઆદ મરૂદેવીને પેટે નાલિરાજનો પુત્ર, મોક્ષમાર્ગ દાખવનાર, સુર તથા અસુરોથી પૂજાએલા ત્રણે નીતિના વિધાતા પ્રથમ જિનેશ્વર-ઋષભનાથ સત્યુગના પ્રારંભમાં થયા.

આ સિવાય જૈનધર્મના પ્રથમ તીર્થંકર, ભગવાન ઋષભદેવજીને આઠમા અવતારી તરીકે દર્શાવી ભાગવતમાં પૂજા વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન આપવામાં આંચું છે. વળી અગ્નિપુરાણમાં લખ્યું છે કે—

ऋषभो मरुदेव्याच, ऋषभाद् भरतोऽभवत् ॥

भरताद्भारतवर्ष भरतात्सुमतिस्त्वभूत् ॥

અર્થાત્—મરૂદેવીને ઉદરે ઋષભનાથ અવતર્યા, અને ઋષભનાથથી ભરત રાજાનો જન્મ થયો, ભરત રાજાનું આ ખંડ (દેશ)માં શાસન હોવાથી એનું નામ ભારત વર્ષ પડયું છે, ભરતથી સુમતિ અવતર્યા.

આ પ્રમાણે ભગવાન ઋષભનાથના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીના નામ ઉપરથી આ દેશનું નામ ભારત વર્ષ પડયું. એવું જૈન ગ્રન્થોમાં પણ લખવામાં આંચું છે. તેને અગ્નિ પુરાણનું અનુમોહન મળે છે.

शिव पुराणुनी अनुमति છે કે:—

अर्हन्निति च तन्नाम ध्येयं पाप प्रणाशनम् ॥

भद्रभिश्चैव कर्तव्यं कार्यं लोक सुखावहम् ॥

એટલે કે “અર્હન્” આ શુભ નામ પાપનાશક છે જગત સુખદાયક આ શુભ નામનું ઉચ્ચારણુ તમારે પણ કરવું જોઈએ.

સુમ્ન વાચક ! તું ભાગવતના પાંચમા સ્કન્ધને વાંચી જવાની જરૂર તસ્ત્રી લેજે. ઉપર રજુ કરેલા પ્રમાણુથી એટલું તો સુગમતાથી સિદ્ધ થાય છે કે સૃષ્ટિના પ્રારંભકાલમાં ભગવાન ઋષભનાથ થયા, અને તેઓ પહેલા જિન તીર્થંકર હતા. તદનુસાર જૈનધર્મની સ્થાપના તે સમયે થઈ હતી તે સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે. આ કારણો ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે જૈનધર્મનો ઉદયકાળ ભગવાન ઋષભનાથના જમાનામાં થયો. (આ ઉપરથી એટલું પણ સિદ્ધ થાય છે કે મનુભગવાનની પહેલા પણ જૈનધર્મ હતો.)

‘ ઇન્ડીયન રિવ્યુ ’ના સને ૧૯૨૦ ઓક્ટોબરના અંકમાં મદ્રાસ પ્રેસીડેન્સી કોલેજના ફિલોસોફીના પ્રો. પી. એ ચક્રવર્તી એમ. એ. એલ. ડી. એ આપેલા “જૈન ફિલોસોફી” નામક આર્ટીકલનો ગુજરાતી અનુવાદ ‘મહાવીર’ પત્રના પોષ શુદ્ધિ ૧ વીર સં. ૨૪૪૮ ના અંકમાં છપાયો છે તે નીચે પ્રમાણે—

૧ ધર્મ અને સમાજસુધારણામાં જૈનધર્મ બહુ અગત્યનો ભાગ ભજવી શકે છે, કારણ આ કાર્ય માટે તે ઉત્કૃષ્ટ રીતે લાયક છે.

૨ આચાર પાલનમાં જૈન-ધર્મ ઘણો આગળ વધે છે, અને બીજા પ્રચલિત ધર્મોને સંપૂર્ણતાનું જ્ઞાન કરાવે છે. કેઈ ધર્મ માત્ર શ્રદ્ધા (ભક્તિ) ઉપર, તો કેઈ જ્ઞાન ઉપર અને કેઈ માત્ર ચારિત્ર ઉપર જ ભાર મૂકે છે; પરન્તુ જૈન-ધર્મ એ ત્રણેના સમન્વય અને સહયોગથી જ આત્મા, પરમાત્મા થાય છે. એમ સ્પષ્ટ જણાવે છે.

૩ ઋષભદેવજી આદિ જિન “આદીશ્વર” ભગવાનના નામે પણ ઓળખાય છે. ઋગ્વેદની સૂક્તમાં તેમનો “અહુન્ત” તરીકે ઉલ્લેખ થયેલો છે. જૈનો તેમને પ્રથમ તીર્થંકર માને છે.

૪ બીજા તીર્થંકરો બધા ક્ષત્રિયો જ હતા.

જૈનેતર લોકો ઋષભદેવ પ્રભુને આટલે અંશે માને પૂજે છે તો પછી જૈનો તો પોતાના પ્રથમ જ થએલા તીર્થંકરને માને પૂજે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તે ઋષભદેવ પ્રભુ આ અવસાંપ્તિથીના ત્રીજા આરાને છેડે નાભિરાજ નામના સાતમા કુલકર થયા. તે સમયે તૃતીય આરાના ચૌરાશી લાખ પૂર્વ અને ત્રણ વર્ષ સાડા આઠ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે સર્વાર્થસિદ્ધ મહા વિમાનથી ચ્યવી નાભિરાજને ઘેર સુશીલા ધર્મપત્ની શ્રી મરૂદેવીજીની કુક્ષીએ આવી ઉત્પન્ન થયા. સવા નવ માસે પુત્રનો જન્મ થયો. માતાજીએ ચૌદ સ્વપ્ન દેખેલાં, તેમાં પ્રથમ વૃષભનું સ્વપ્ન દેખવાથી પુત્રનું નામ “ ઋષભદેવ ” પાડયું, તે વખતના યુગલીયા મનુષ્યો ફક્ત કલ્પ વૃક્ષોના ફલકૂલો બાઈ આજીવિકા ચલાવતા હતા. (તે ફલકૂલો અત્યંત રસવાલા અને સુસ્વાદુ હતા કે જેનાથી તેઓ સંતોષ પામતા અર્થાત્ ક્ષુધાને સમાવતા હતા.)

ઋષભકુમાર વીસ લાખ પૂર્વ સુધી કુંવરપણે રહ્યા, તે સમયે કલ્પવૃક્ષમાંથી ઇચ્છિત ફળો જે મળતા હતા તે કમ્પે કમ્પે કમ્પી મળતા અને છેવટે બહુ જ કમ્પી મળવા લાગ્યા, તેથી યુગલીયાઓ માંડોમાંડે બહુ જ લડી પડતા અને તેની ફરીયાદ નાભિરાજ પાસે આવીને કરતા. તેથી તેઓને સમજાવી નાભિરાજ કહ્યો. પતાવતા; પરન્તુ યુગલીયાઓની ફરીયાદ દિનપ્રતિદિન વધવા લાગી આથી નાભિરાજ કંટાળ્યા. અને તે કામ તેમણે ઋષભકુમારને સોંપ્યું.

તેજ વખતે ઇન્દ્રમહારાજે આવી ઋષભદેવને રાજ્યાસને બેસાર્યા અને સહુને વસવાને માટે વનિતા નગરી વસાવી આપી. ઋષભદેવે રાજ્યની લગભગ હાથમાં લીધા પછી, અનુકંપા નિમિત્તે યુગલીયાઓને સ્ત્રીની ચોસઠ કલા, અને પુરૂષની બેઠાંતેર કલા અને અસ્ત્રી-મસ્ત્રી ને કૃષી એ ત્રણ પ્રકારના આપાર વગેરેની કલાઓ શિખવી, તેથી તે યુગલીયાઓ તે રસ્તે પ્રવર્તવા લાગ્યા.

ત્રેસઠ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાળી છેવટે સંસાર અસાર બાણી શ્રી ઋષભનાથે ચાર:હજાર પુરૂષ સંઘાતે દીક્ષા અંગિકાર કરી અને તેઓ પૃથ્વી પર વિચરવા લાગ્યા. પરન્તુ યુગલીક ધર્મના નિવારણ સમયે તેમણે બેલને મોઢે છીંકલી બંધાવેલ તેને કાર્ય પૂર્ણ થયે છોડી નાખવી એવું કહેવાતું તેઓ ભુલી ગયેલા; તેથી બેલોને બાર ઘડી સુધી ખોરાક પાણી ન મળ્યો. તે કારણે અંતરાય કર્મ બંધાણું, તે કર્મ દીક્ષા લીધા બાદ તરત જ ઉદય આવ્યું તેથી બાર મહીના સુધી કોઈ પણ સ્થળેથી તેમને નિદોષ આહાર પાણી ન મળ્યો; જેથી તેમની સાથે ચાર હજાર સાધુ હતા તે ભુખ્યા રહી શક્યા નહી. આથી કેટલાક ભાગી ગયા. કેટલાક બાવા, અતિતાદિ થઈ પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. પરન્તુ મરીચિકુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે હું ભરતરાજનો પુત્ર અને દાદાનો પૌત્ર થઈને હવે જો ગૃહવાસમાં જઈ તો મારું કુલ લાજે, માટે ઘેર તો જવુંજ નહીં આથી તે ત્રિહંડી તાપસ થયો. અને છેવટે તેણે એક “કપિલ” નામે શિષ્ય કર્યો. પાછળથી તે કપિલે સાંખ્ય મત કાઢ્યો. અર્થાત્ ચલાવ્યો.

ઋષભદેવપ્રભુએ અંતરાયકર્મ પૂર્ણ થયા બાદ બાર મહીને શ્રી ત્રેયાંસકુમારને હાથે પ્રથમ ઇક્ષુ (શેરડી) રસનું પારણું કર્યું, ત્યાર પછી તેમને પ્રાશુક અન્નપાણી મલવા લાગ્યા. એક હજાર વર્ષ સુધી તેઓ છદ્મસ્થ પણે વિચર્યા. પ્રવચ્યાં લીધા પછી એક હજાર વર્ષે કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, ત્યાર બાદ જૈનધર્મ સંબંધી શુદ્ધ દયામય ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. તે સમયના મનુષ્યો પ્રાયે કપટ રહિત અને શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા હોવાથી તેઓના હૃદયમાં જૈનધર્મની દયામય લાગણીની ઊંડી છાપ પડતી હતી. ઋષભદેવ પ્રભુએ ઘણા કાળ સુધી જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપી એક લાખ પૂર્વની પ્રવચ્યાં પાળી, ઘણા ભવ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો, અને ત્રીજા આરાના ત્રણ વર્ષને સાડા આઠ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર એક માસનો સંધારો કરી માઘ વહિ તેરસને દિને અભિજિત નક્ષત્રે દશ હજાર સાધુ સંઘાતે સમાધિયોગે તેઓ મોક્ષ પધાર્યા. સર્વ આયુષ્ય ચોરાશી લાખ પૂર્વનું હતું.

સાંખ્ય મતની ઉત્પત્તિ.

સાંખ્ય મતની ઉત્પત્તિ વિષે “હુનિયાનો સૌથી પ્રાચીન ધર્મ ભાગ ૧ લો” છપાયેલ છે તેમાં લખેલ છે કે:—

કેટલાક મતવાળાઓ એમ પ્રરૂપે છે કે પ્રથમ પરિવ્રાજક મત, તથા સાંખ્ય મત હતા અને જૈનધર્મ તેો તેઓની પશ્ચાત નીકલ્યો છે. એમ કહે છે તે કેમ? જૈનધર્મ તેો અનાદિ છે પરન્તુ આ અવસર્ગિપણી કાલમાં પ્રથમ જૈનધર્મના સ્થાપક શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી થયા છે અને તેમના દીકરા ભરત મહારાજ ચક્રવર્તી થયા અને તેમના પુત્ર મરીચિ હતા, તેમણે ઋષભદેવ સ્વામી સંઘાતે દીક્ષા લીધી પણ દીક્ષા નહી પાળી શકવાથી ત્રિદંડ ગ્રહી, વસ્ત્રો ફેરવી પરીવ્રાજકપણું અંગીકાર કર્યું. ત્યાંથી પરિવ્રાજક મત ચાલ્યો છે. અને તે મરીચિનો શિષ્ય કપિલમુનિ થયો અને તેનો શિષ્ય આસુરી થયો, અને તે સિવાય બીજા અનેકને પણ તેમણે પોતાના પંથમાં લીધા. કપિલ મરીને પાંચમા દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાં રહ્યા થકા પણ તેણે પોતાના મતવાળાઓને તત્ત્વજ્ઞાન સંભળાવવા વિચાર કર્યો, તેથી કપિલ દેવતાએ આકાશમાં પંચવર્ણના મંડલમાં રહી આસુરીને તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો, જેથી “વૃષ્ટીતંત્ર” શાસ્ત્ર આસુરીએ રચ્યું, અને એ આસુરીના સંપ્રદાયમાં “નામીશંખ” નામે આચાર્ય થયા, ત્યારથી એ મતનું નામ સાંખ્યમત પ્રસિદ્ધ થયું, તે મત સ્થપાયા પછી તે મતના ભગવદ્ગીતા, શ્રીમદ્ ભાગવતાદિ અનેક પુસ્તકો રચાયા છે.

સાંખ્ય મતનું સ્વરૂપ.

આ સાંખ્ય દર્શનના મૂળ સ્થાપક કપિલ નામે મુનિ છે, તે દર્શનમાં બે મત છે. કેટલાએક ઇશ્વરને માને છે, તે “સૈશ્વર સાંખ્ય” કહેવાય છે, અને કેટલાએક ઇશ્વરને માનતા નથી તે “નિરીશ્વર સાંખ્ય” કહેવાય છે. નિરીશ્વર સાંખ્યવાલા પોતાનો આચાર્ય તેજ નારાયણ છે, એમ માની તેને વિષ્ણુ પ્રતિષ્ઠા કરક, ચૈતન્ય ઇત્યાદિ શબ્દોથી ઓળખે છે. આ સમર્થદર્શનના પ્રવર્તક કપિલ, આસુરી, પંચશિખ, ભાર્ગવ, ઉત્પૂલુક આદિ થયા છે. તે ઉપરથી સાંખ્યો કપિલ કહેવાય છે, તેમજ કપિલનું બીજું નામ પારમર્ષી છે, તે ઉપરથી તેઓ “પારમર્ષ” પણ કહેવાય છે.

આ સૈશ્વર અને નિરીશ્વર બન્ને પ્રકારના સાંખ્ય ઇશ્વરને માનવામાં અને નહિ માનવામાં ભુદા પડે છે, પણ તેઓના તત્ત્વની વ્યવસ્થા તેો એકજ છે. તેઓ મુખ્યત્વે કરીને પચીશ તત્ત્વ માને છે. પ્રત્યેક મતુખ્યને ત્રણ પ્રકારના દુઃખમાંથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા થાય છે, અને તે મુક્ત થવા માટે જિજ્ઞાસા પેદા થાય છે.

ત્રણ પ્રકારના દુઃખ તે ૧ આધ્યાત્મિક, ૨ આધિદૈવિક અને ૩ આધિ-ભૌતિક-આધ્યાત્મિકના ૧ શારિર અને ૨ માનસ, એમ બે પ્રકાર છે. વાત, પિત્ત અને કફના વૈષમ્યને લીધે આત્મા-દેહમાં-જ્વર, અતિસારાદિથી જે દુઃખ

થાય તે શારિર આધ્યાત્મિક; અને કામ, ક્રોધ, લોભ-મોહ, ઈર્ષ્યા ઇત્યાદિથી જે દુઃખ થાય તે માનસ આધ્યાત્મિક, આ બધું આંતર ઉપાયથી સાધ્ય હોવાને લીધે આધ્યાત્મિક કહેવાય છે.

બીજું આધિ દૈવિક દુઃખ તે યક્ષ, રાક્ષસ, ગ્રહાદિકના આવેશથી થાય છે. અને ત્રીજું આધિ ભૌતિક દુઃખ તે મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, મૃગ, સર્પ, તથા સ્થાવરાદિ નિમિત્તથી થાય છે. આધિ દૈવિક અને આધિ ભૌતિક તે બંને દુઃખ બાહ્ય ઉપાયથી સાધ્ય છે.

આ ત્રિવિધ દુઃખને લીધે બુદ્ધિમાં રહેલા રજ=પરિણામના ભેદથી પ્રાણીને પીડા થાય છે, ને તે દુઃખ ટાળવા તત્ત્વ જિજ્ઞાસા ઉદ્ભવે છે. છેવટમાં સાંખ્ય દર્શનવાલા બતાવે છે કે આ તત્ત્વાલંકૃત સાંખ્યદર્શન તે આત્માને અનેક માને છે કારણકે જન્મ, મરણ વગેરેનો પણ સંભવ તેનામાં ઘટી શકે છે. વળી ધર્માદિક વિવિધ પ્રવૃત્તિ પણ તે વાતની સાક્ષી આપે છે. આ દર્શનના મહાન્ આચાર્ય કપિલ છેવટે આત્મસ્વરૂપ જણાવતાં ઉંચે સ્વરે કહે છે કે—“અમારા સાંખ્ય દર્શનમાં અમૂર્ત, ચેતન, લોકતા, નિત્ય, સર્વગત, અક્રીય, અકર્તા, નિર્ગુણ, સૂક્ષ્મ એમ અનેક આત્મા માનેલા છે. તે મતનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ “મુક્તિસુંદરીનો સ્વયંવર તથા સાંખ્યદર્શન” નામક ગ્રંથમાં આપવામાં આવ્યું છે.

સાંખ્ય મતનો મરીચિ સાથે સંબંધ દેખાડનારું કદપવૃક્ષ:

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી

ભરત ચક્રી રાજ

મરીચિ (પરિત્રાજક મતનો સ્થાપક)

કપિલ મુનિ

આસુરી

નામી સંખ (સાંખ્ય મતનો સ્થાપક)

ઉપરના ન્યાયથી સિદ્ધ થાય છે કે જૈન ધર્મ અનાદિ છે અને પરિત્રાજક તથા સાંખ્ય મત આદિ સર્વ મતો પાછળથી નીકળેલા છે. વિશેષ ખુલાસા માટે વાંચો “હુનિયાનો સૌથી પ્રાચીન ધર્મ” ભાગ ૧ લો.

વેદની ઉત્પત્તિ.

પ્રથમ કયા વેદ હતા? વેદની ઉત્પત્તિ કોણે કરી? અને પ્રાહ્મણ્યોની ઉત્પત્તિ કયારે થઈ?

શ્રી ઋષભદેવજીએ વૈરાગ્ય પામી જ્યારે આત્મસાધના કરવા દીક્ષા અંગિકાર કરી ત્યારે વનિતા નગરીની ગાદી તેમણે પોતાના વડીલ પુત્ર ભરતને સોંપી હતી, તે ભરતજીએ શુદ્ધ નીતિથી રાજ્ય ચલાવ્યું હતું, તથા ચક્રવર્તીની પદવી સંપાદન કરી હતી, તેમણે પોતાના પિતા ઋષભદેવ સ્વામીને ઉપદેશ સાંભળીને જૈનધર્મને ઘણુંજ ફેલાવે કર્યો હતો. દયામય જૈનધર્મ ફેલાવવા માટે તેમણે એક વિશાળ લોજનશાલા સ્થાપી હતી, તેમાં શ્રાવકોને પોષવા (જમાડવા) માંડ્યા હતાં, જેથી દિન પ્રતિદિન લોજન કરનારાઓની સંખ્યા વધી જવાથી રસોડાના ઉપરીએ ચક્રવર્તીને જણાવ્યું કે જમનારાઓ ઘણુંજ આવતા હોવાથી તેમાં શ્રાવક કોણ છે અને અશ્રાવક કોણ છે તે સમજાવું નથી. એ પ્રમાણે અરજ કરી, તે અરજ પ્રત્યે ધ્યાન દર્શી ભરત રાજાએ રસોડાના ઉપરીને આજ્ઞા કરાવી કે જે જે મનુષ્યો જમવા આવે તેમને પૂછવું કે તમે શ્રાવક છો? તમે કેટલા વ્રત આદર્યો છે અને કેટલા વ્રતો પાળો છો? જવાબમાં તેઓ કહે કે અમોએ પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત એ બાર વ્રત અંગિકાર કર્યા છે અગર કહે કે અમોએ અમુક અમુક વ્રતો અંગિકાર કર્યા છે. તો તેમને મારી પાસે લાવજો. આ આજ્ઞાને અનુસારે આવનાર મનુષ્યોને પૂછવામાં આવતું અને તેના જવાબમાં તેઓ કહે કે અમોએ બાર વ્રત ધાર્યો છે અર્થાત્ વ્રતો અંગિકાર કર્યા છે. તો તેઓને ભરત રાજા પાસે તેડી લાવતા. તે વખતે ભરત રાજા તેમની પરીક્ષા લઈ આત્મશુદ્ધિ માટે જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર, રૂપ ત્રણ ચિન્હવાલી ત્રણ રેખા (કાંગણી રત્નથી નિશાની) કરતા, એ પ્રમાણે ખરા શ્રાવક થયેલા તેને ત્રણ રેખા નિશાની રૂપ કરતા, અને તે રેખાવાલાઓનેજ જમાડતા, અર્થાત્ તે રેખાવાલાઓજ લોજનશાલાએથી લોજન મેળવી શકતા—અને રસોડે જ્યારે જમવા આવે ત્યારે સુખેથી ઉચ્ચાર કરતા કે “જીતોમવાન વર્દ્ધતે મય તસ્માન્માહન માહનેતિ” એ પ્રમાણે વર્તતા થકા અનુક્રમે તેઓ “માહન” એટલે હિંસા ન કરવી એવો હુમેશાં પાઠ કરતા હતા. આગળ ચાલતાં તે “માહન” શબ્દનો પાઠ કરનારા શ્રાવકો “બ્રાહ્મણ”ના નામથી ઓલખાવા લાગ્યા. અને કાંગણી રત્નની રેખાઓ તે યજ્ઞોપવિત જનોઈ રૂપે થઈ. ભરત રાજાના પુત્રે સોનાની જનોઈ કરી પહેરાવી, ત્યાર પછી રૂપાની અને છેવટે સુતરની જનોઈ કરી પહેરાવી. એ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે પ્રથમ શ્રાવકો હતા તે કાલક્રમે શ્રાવક ભૂલાઈને બ્રાહ્મણો પોતાને સૌથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલા ગણવા લાગ્યા.

જૈનસિદ્ધાન્તોમાં પણ “માહન” શબ્દથી બ્રાહ્મણોને ઓળખાવ્યા છે. બ્રાહ્મણ શબ્દ સંસ્કૃત છે અને પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં “વંમણ” તેમજ “માહણ” ના સ્વરૂપથી સિદ્ધ થાય છે.

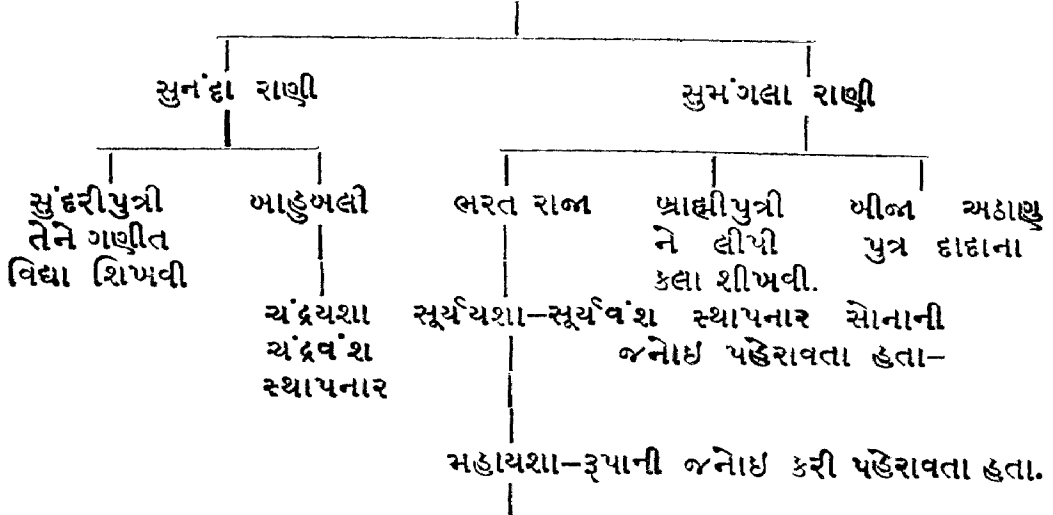
શ્રી અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમાં પણ પ્રાક્ષણોને માટે “ વુઠ્ઠુ સાવયા ” એવો પાઠ મૂકેલો છે, એટલે મોટા શ્રાવક તરીકે લખેલ છે.

ભરત રાજ્યે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના ઉપદેશાનુસાર પ્રાક્ષણોને નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે ભગવાનની સ્તુતિ તથા શ્રાવકધર્મ રૂપ ગર્ભિત ચાર આર્થ વેદની રચના કરી હતી. તે ચાર મૂલ વેદના નામ ૧ સંસારદર્શન વેદ, ૨ સંસ્થાન પરામર્શદર્શન વેદ; ૩ તત્વાવબોધ વેદ અને ૪ વિદ્યાપ્રબોધ વેદ—એ ચાર વેદમાં સર્વનય સંયુક્ત વસ્તુસ્વરૂપનું કથન આપવામાં આવ્યું હતું. એ ચાર વેદ આઠમા તીર્થંકર દેવ સુધી કાયમ રહ્યા હતા. આઠમા ચન્દ્રપ્રભુ મોક્ષ પધાર્યા બાદ તેમના શાસનમાં અછેરાને કારણે કલિક સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા તેથી સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક અને શ્રાવિકા પ્રાયે કમી થઈ ગયા અને અસંયતિની ક્રમે ક્રમે પૂજા વધતી ચાલી. તેવા સમયે પ્રાક્ષણો જે શ્રાવક તરીકે લેખાતા હતા તે ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ ગયા અને ધનના લોભી બની ગયા જેથી ધન ઉપાર્જન કરવા અર્થે તે વેદોમાં જીવહિંસાદિક તથા યજ્ઞાદિક દાખલ કરી મૂળ વેદોને ઉલટાવી નાખ્યા અને જૈનધર્મનું નામ ચારે વેદો માંડેથી કાઢી નાખ્યું, એટલુંજ નહીં પણ જૈનધર્મની નિંદા કરનારા ચાર નવા વેદ બનાવ્યા તેના નામ-૧ ઋગ્વેદ, ૨ યજુરવેદ, ૩ સામવેદ અને ૪ અથર્વાણ્ણ વેદ—મૂળ જે ભરત મહારાજના બનાવેલા ચાર વેદ હતા તે કાઢી નાખી ઉપર કહ્યા તે ચાર વેદની પ્રવૃત્તિ ચલાવી તે અઘાપિ પર્યંત ચાલે છે.

ભરત મહારાજના નામ ઉપરથી ભરતખંડ નામ પડ્યું તથા પ્રાક્ષણોની સંજ્ઞા દાખલ કરનાર ભરત ચક્રવર્તી સમજવા.

જનોઈમાં ફેરફાર થયો તે વૃક્ષ વાંચો.

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી.

અતિબલ

|

બલભદ્ર

|

ક્રીતવીર્ય

|

જલવાર્ય--તેમણે સુતરની જનોઇ કરી
પહેરાવી હતી.

ઉપરોક્ત વાત વિચારતાં વેદ તથા બ્રાહ્મણોની ઉત્પત્તિ, આ પ્રમાણે ભરત મહારાજના વખતથી થઈ છે. (વિશેષ ખુલાસા માટે વાંચો. દુનિયાનો સૌથી પ્રાચીન ધર્મ ભાગ ૧ લો.)

ભરતના પુત્ર સૂર્યવંશી સૂર્યવંશની, અને બાહુબલીના પુત્ર, ચંદ્રવંશી ચંદ્ર વંશની શરૂઆત થઈ છે. અને તે સૂર્યવંશી તથા ચંદ્રવંશી રાજાઓ આજે પણ ભરતખંડમાં રાજ્ય કરતા માલુમ પડે છે.

જૈનધર્મને ઇતિહાસ દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તો શ્રી ઋષભદેવના પુત્ર ભરતરાજના વખતમાં ચાર વેદ બનેલા હતા અને તે ચારે વેદમાં જૈનતત્ત્વ-જ્ઞાનની વ્યાખ્યાઓ હતી. તે આઠમા ચંદ્રપ્રભુસ્વામી અને નવમા શ્રી સુવિધિનાથસ્વામીના વચલા સમયમાં વેદધર્મની કૃતિઓમાં, સૂત્રોમાં, સંહિતાઓમાં, અસંયતિઓએ ઘાલમેલ કરી દીધી, તેથી વેદમાં પશુચર વગેરેની શ્રુતિઓનો પ્રચાર થયો, ત્યારથી જૈનો ચાર વેદને માનતા નથી.

વિશેષમાં ભલામણ એજ છે કે-જૈનતત્ત્વાદર્શમાં તથા અજ્ઞાન તિમિર ભાસ્કર ગ્રન્થમાં શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજે વેદોની ઉત્પત્તિ સંબંધી જે ઇતિહાસ આપેલ છે તે વાંચવાથી વધુ ખાત્રી થશે.

બીજા અજિતનાથ પ્રભુનો સમય.

પહેલા શ્રી ઋષભદેવ તીર્થંકર મોક્ષ પહોંચ્યા પછી પચાસ લાખ કોડ સાગર (એટલે અસંખ્યકાલ જેની સંખ્યા ગણવામાં ન આવે તેટલે કાલે-સાગર અને પલ્થ આવે ત્યાં અસંખ્યકાલ સર્વ સ્થળે સમજવો) ને આંતરે બીજા અજિતનાથ તીર્થંકર અયોધ્યા નગરીને વિષે, જિત શત્રુરાજ પિતા, વિજયાદેવી માતાની કૃપે ઉપન્યા. તેઓશ્રીનું બહોતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, તેમાં અઠાર લાખ પૂર્વ કુંવરપણે રહ્યા, ત્રેપન લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાળ્યું, એક લાખ પૂર્વની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી બાર વર્ષે કૈવલ્ય જ્ઞાન ઉપજ્યું. મહિમંડલમાં વિચરી ઘણા ભવ્ય જીવોને યોગ આપી (તારી) એક હજાર સાધુસંઘાતે મોક્ષ પધાર્યા.

અન્વિતનાથને બે રાણીઓ હતી ૧ સુમિત્રા અને ૨ યશોમતી. યશોમતીની કુક્ષિએ સગર ચક્રીનો જન્મ થયો હતો. અન્વિતનાથજીએ વૈરાગ્ય પામીને જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમની ગાદીએ સગરચક્રી આવ્યા, તે સગરચક્રીને જન્નુકુમાર આદિ સાઠ હજાર પુત્રો હતા. એક સમયે તે કુમારોએ વિચાર્યું કે આપણા ગામને ગોંદરે મહાન્ એવી એકે નદી નથી, જેથી નગરીની શોભામાં ખામી દેખાય છે માટે આપણે ગંગા નદીના પ્રવાહને અહીં લાવવો-એવો વિચાર કરીને તેઓ દંડરત્ન લઈ ગંગા નદીના કિનારે આવ્યા અને દંડરત્નનો પ્રહાર કર્યો; અને ખાઈમાં પાણીનો પ્રવાહ વાળ્યો; પરન્તુ એ સમયે ગંગારક્ષક દેવને ક્રોધ થયો તેથી તેણે આવીને તે સર્વ કુમારોને ખાળી ભરમ કર્યા, પછી સગરચક્રીના હુકમથી જન્નુના પુત્ર “ભગીરથી” દંડરત્નથી તે ગંગાનો પ્રવાહ પાછો જેમ આગળ હતો તેમ વહેતો કર્યો, અને તેથી તે ગંગા નદીનું નામ “બહુવી” અથવા “ભાગીરથી” પડ્યું. ઇતિ.

બીજા અન્વિતનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પહોંચ્યા પછી, ત્રીસ લાખ કોડી સાગરને આંતરે ત્રીજા શ્રી સંભવનાથ તીર્થંકર થયા. સાવર્ધિ નગર (હાલ જેને સ્થાળકોટ કહે છે) ને વિષે જિતાર્થે રાજા પિતા, સેન્યાદેવી રાણી માતાની કુંબે જન્મ્યા. સાઠ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, તેમાં પંદર લાખ પૂર્વ કુંવર પણે રહ્યા, ચુંભાલીસ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાડ્યું, એક લાખ પૂર્વની પ્રવજ્યા પાળી, પ્રવજ્યા લીધા પછી ચૌદ વર્ષે કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી મહિમંડલમાં વિચરી ઘણા ભવ્ય જીવોને સદ્ગોઘ આપી તાર્યા, છેવટે એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષે પધાર્યા. ૩

ત્રીજા સંભવનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી દશ લાખ કોડી સાગરને આંતરે ચોથા શ્રી અભિનંદન તીર્થંકર થયા. વનિતા નગરીને વીષે, સંવર રાજા પિતા, સિદ્ધાર્થા રાણી માતાની કુંબે જન્મ્યા. પચાસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, તેમાં સાડાબાર લાખ પૂર્વ કુંવર પણે રહ્યા, સાડીછત્રીસ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાળ્યું અને એક લાખ પૂર્વની પ્રવજ્યા પાળી. પ્રવજ્યા લીધા પછી અઠાર વર્ષે કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું અને ઘણા ભવ્ય જીવોને ગોઘ આપી તાર્યા, ત્યારબાદ એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષે પધાર્યા.

ચોથા અભિનંદન તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી નવલાખ કોડી સાગરને આંતરે પાંચમા શ્રી સુમતિનાથ તીર્થંકર થયા. કુશલપુરી નગરીને વિષે, મેઘરથ રાજા પિતા, સુમંગલાદેવી રાણી માતાની કુંબે જન્મ્યા. ચાલીસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, તેમાં દશ લાખ પૂર્વ કુંવરપણે રહ્યા, ઓગણત્રીસ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાળ્યું, એક લાખ પૂર્વની પ્રવજ્યા પાળી, પ્રવજ્યા લીધા પછી વીસ વર્ષે

કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને ઝોધ આપી-
તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષે પધાર્યા.

પાંચમા સુમતિનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પહોંચ્યા પછી નેવું હજાર કોડી સાગરને
આંતરે છઠા શ્રી પદ્મપ્રભુ તીર્થંકર થયા. કૌસંબી નગરીને વિષે, ઘરરાજા પિતા,
સુસિમાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, ત્રીસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, તેમાં
સાડાસાત લાખ પૂર્વ કુંવરપણે રહ્યા, સાડી એકવીસ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાડ્યું,
એક લાખ પૂર્વની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી છઠે મહીને કૈવલ્યજ્ઞાન
ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને ઝોધ આપી તાર્યા અને
છેવટે તોંતર સાધુ સંઘાતે મોક્ષે પધાર્યા.

છઠા પદ્મપ્રભુ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી નવહજાર કોડી સાગરને આંતરે
સાતમા શ્રી સુપાર્શ્વનાથ તીર્થંકર થયા, વણારસી નગરીને વિષે, પઠઠ રાજા
પિતા, પૃથ્વીદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, વીસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય,
તેમાં પાંચ લાખ પૂર્વકુંવર પણે રહ્યા, ચૌદ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાડ્યું, એક
લાખ પૂર્વની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી નવ માસે કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું,
કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને સદ્ઝોધ આપી, તારીને પાંચસે
સાધુ સંઘાતે તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

સાતમા સુપાર્શ્વનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી નવસે કોડી સાગરને
આંતરે આઠમા શ્રી ચંદ્રપ્રભુ તીર્થંકર થયા. ચંદનપુરી નગરીને વિષે, મહાસેન
રાજા પિતા, લક્ષ્મણાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. દશ લાખ પૂર્વનું
આયુષ્ય, તેમાં અઠી લાખ પૂર્વ કુંવર પણે રહ્યા, સાડાછ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય
પાડ્યું, એક લાખ પૂર્વની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને
ઝોધ આપી, તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

આઠમા ચંદ્રપ્રભુ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી નેવું કોડી સાગરને આંતરે
નવમા શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થંકર થયા. કાકંડી નગરીને વિષે, સુચીવ રાજા પિતા,
રામાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, બે લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, તેમાં અર્ધ
લાખ પૂર્વ કુંવરપણે રહ્યા, અર્ધ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાડ્યું. એક લાખ પૂર્વની
પ્રવળ્યા પાળી-પ્રવળ્યા લીધા પછી ચાર મહીને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન
ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને સદ્ઝોધ આપી તારીને એક હજાર સાધુ
સંઘાતે નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

નવમા શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી નવ કોડી સાગરને
આંતરે દશમા શ્રી શિતલનાથ તીર્થંકર થયા. લલિતલપુર નગરીને વિષે દહરથ
રાજા પિતા, નંદાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. એક લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય,

તેમાં ૫૫ લાખ પૂર્વ કુંવરપણે રહ્યા, અર્ધ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાલ્યું, ૫૫ લાખ પૂર્વની પ્રવળ્યાં પાળી, પ્રવળ્યાં લીધા પછી ત્રણ માસે કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું. કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવેને સહજોધ આપી તારીને એક હજાર સાધુ સંઘાતે સ્વામી નિર્વાણ મોક્ષ પધાર્યા.

હરિવંશની ઉત્પત્તિ.

દશમા શ્રી શિતલનાથ તીર્થંકર થયા તે વખતમાં હરિવંશની ઉત્પત્તિ થઈ એમ ત્રિષ્ટી શલાકાપુરૂષ ચરિત્રમાં લખેલ છે:—વીરા નામના એક કોળીની “વનમાલા” નામની એક ખુબસુરત સ્ત્રીને, કૌસંબી નગરીનો રાજા બલાતકારે પરણ્યો, તેથી તે કોળી દુઃખ પામી તાપસ થયો અને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને કિલ્લિવધી દેવતા થયો. રાજા અને વનમાલા વિજ્ઞાની પડવાથી મરણ પામી હરિવાસ ક્ષેત્રમાં યુગલીયા રૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં બે પલ્યોપમનું આયુષ્ય પામ્યા તે સર્વ આયુષ્ય સુખ રૂપ લોગવતા થઈ શેષ છ મહિનાનું આયુષ્ય બાકી રહ્યું ત્યારે તેમને ત્યાં એક ભેડલાનો (પુત્રપુત્રીનો) પ્રસવ થયો, તે સમયે વનમાલાનો પૂર્વ પતિ (કોળી) કે જે દેવ થયો હતો, તે વૈર લેવાની બુદ્ધિથી તે બંને બાળકોને ત્યાંથી ઉપાડી ભરતક્ષેત્રમાં ચંપા નગરીમાં લાવ્યો. તથા ત્યાં તેઓનું હરિ અને હરિણી નામ પાડી તેમને તે નગરીની રાજગાદી આપી; અને મનુષ્યો પ્રત્યે કહ્યું કે આ તમારા રાજાને પરણાવજો અને માંસાદિ ખાદ્ય પદાર્થો ખૂબ ખવરાવજો. એટલું કહી તે દેવ આકાશ રસ્તે ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ પ્રભાતે મળીને “હરિ” રાજાને ઉમ્મર લાયક સુરૂપવંત કન્યા પરણાવી. તે નવી કન્યા સાથે રાજા પંચવિષય સુખ લોગવવા લાગ્યો, અને માંસાદિ ખાદ્ય પદાર્થો ખૂબ ખાવા લાગ્યો. નવી રાણી સાથે સુખ લોગવતાં રાણીને ગર્ભ રહ્યો, પરંતુ હરિ-હરિણી (રાજા રાણી) ત્યાં માંસાહારાદિ કારણથી મૃત્યુ પામી નરકે ગયા. ત્યાર બાદ નવી રાણીને જે ગર્ભ ઉદરમાં હતો તેનો સવાનવ માસે જન્મ થયો અને તે કુંવરને ગાદીએ સ્થાપ્યો. તે રાજકુમાર ઉમ્મર લાયક થયો ત્યારે તેને મહાન્ રાજાઓની કન્યાઓ પરણાવી, તેઓનો વંશ દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિગંત થતો ગયો. તેમના વંશને “હરિવંશી” કહેવા લાગ્યા. તે અઘાપિ પર્યંત ચાલે છે. હાલ તેઓ “બંડેન્”ના નામથી ઓળખાય છે.

દશમા શ્રી શિતલનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી એક કોડી સાગર, તેમાં ૧૦૦ સાગર, ૬૬ લાખ, છવિસ હજાર વર્ષને ઉણે આંતરે અગ્યારમા શ્રી શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર થયા. સિંહપુરી નગરીને વિષે, વિશ્વુ રાજા પિતા, વિશ્વુ દેવો રાણી માતાની કુંબે જન્મ્યા, ચોરાસી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય, તેમાં એકવીસ લાખ વરસ કુંવર પણે રહ્યા, ૪૨ લાખ વર્ષનું રાજ્ય પાલ્યું, ૨૧ લાખ વર્ષની પ્રવળ્યાં

પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી છ મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને સહબોધ આપી તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષ પધાર્યા.

વાનર દ્વીપમાં વાનરવંશની ઉત્પત્તિ.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકરના સમયમાં વાનરદ્વીપમાં વાનરવંશની ઉત્પત્તિ થઈ કે-જે વંશમાં પ્રસિદ્ધ વાલી રાજા, સુગ્રીવ આદિક વાનરવંશના રાજાઓ થયા છે. વાનર એટલે વાંદરા-કપિ-મૃકટ નહિ સમજવા. પણ તેઓ સર્વ ક્ષત્રીય વંશી રાજાઓ હતા, તે રાજાઓ પ્રસંગવશાત્ વિદ્યાના ગણે વાનરનું રૂપ ધારણ કરતા. તેથી તેઓ વાનરવંશી રાજાઓ કહેવાતા હતા. (શાળ જ્ઞેન રામાયણ.)

શ્રી શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકરના સમયમાં જ આ અવસાંપ્પણિ કાલમાં પ્રથમ ત્રિપૃષ્ઠ નામે પહેલા વાસુદેવ, અચલ નામે બલદેવ, તથા અધગ્રીવ નામે પ્રતિ વાસુદેવ થયા છે.

અગ્યારમા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ મોક્ષ પધાર્યા પછી. ૫૪ સાગરને આંતરે બારમા શ્રી વાસુપૂજ્ય તીર્થંકર થયા-અંપાપુરી નગરીને વિષે, વાસુપૂજ્ય રાજા પિતા, જ્યાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, ગહોતેર લાખ વરસનું આયુષ્ય, તેમાં અઠાર લાખ વરસ કુંવરપણે રહ્યા, ચોપન લાખ વરસની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી એક મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી મહિ મંડલમાં વિચરી ઘણા લવ્ય જીવોને તારી છસે સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષ પધાર્યા.

બારમા શ્રી વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરના સમયમાં-બીજા દ્વિપૃષ્ઠ નામે વાસુદેવ, વિજય નામે બળદેવ, તથા તારક નામે પ્રતિ વાસુદેવ થયા છે. (શાળ ત્રિષ્ઠી શલાકા પુરૂષ ચરિત્રની)

બારમા વાસુપૂજ્ય તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા બાદ, ત્રીસ સાગરને આંતરે તેરમા શ્રી વિમલનાથ તીર્થંકર થયા. કંપીલપુર નગરને વિષે, કૃતવર્મ રાજા પિતા, સામા દેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, સાઠ લાખ વરસનું આયુષ્ય, તેમાં ૧૫ લાખ વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા, ૩૦ લાખ વર્ષનું રાજ્ય પાલ્યું, ૧૫ લાખ વરસની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી બે મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લવ્ય જીવોને સહબોધ આપી તારી છસે સાધુ સંઘાતે તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

શ્રી વિમલનાથ તીર્થંકરના સમયમાં ત્રીજા સ્વયંભૂ નામે વાસુદેવ, ભદ્ર નામે બલદેવ ત્રિખંડાધિપતિ થયા, તથા મેરૂક નામે પ્રતિ વાસુદેવ થયા હતા.

તેરમા શ્રી વિમલનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી નવ સાગરને આંતરે

ચૌદમા શ્રી અનંતનાથ તીર્થંકર થયા. અયોધ્યા નગરીને વિષે, સંઘસેન રાજા પિતા, સુજ્ઞા દેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, ૩૦ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય, તેમાં સાડાસાત લાખ વર્ષ કુંવર પછે રહ્યા, પંદર લાખ વર્ષનું રાજ્ય પાડ્યું, સાડાસાત લાખ વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી ત્રણ મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લગ્ય જીવોને સહજોધ આપી, તારી સાતસેં સાધુ સંઘાતે સ્વામી નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

શ્રી અનંતનાથ તીર્થંકરના સમયમાં મધુ નામે પ્રતિ વાસુદેવ ત્રિખંડાધિપતિ થયા હતા, તથા પુરુષોત્તમ નામે વાસુદેવ અને સુપ્રભ નામે બલદેવ થયા, તેઓ પ્રતિ વાસુદેવનો પરાજય કરી ત્રિખંડાધિપતિ થયા હતા.

ચૌદમા અનંતનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી, ચાર સાગરને આંતરે પંદરમા શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકર થયા. રત્નપુરી નગરીને વિષે, લાનુ રાજા પિતા, સુવ્રતાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. દશ લાખ વરસનું આયુષ્ય, તેમાં અઠી લાખ વરસ કુંવરપછે રહ્યા, સાડાછ લાખ વર્ષનું રાજ્ય પાડ્યું, એક લાખ વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી એ મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લગ્ય જીવોને સહજોધ આપી, તારી આઠસો સાધુ સંઘાતે સ્વામી નિર્વાણ મોક્ષ પધાર્યા.

પંદરમા શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકર થયા. તેમના સમયમાં નિશુલ નામે પ્રતિવાસુદેવ ત્રિખંડાધિપતિ થયા હતા, તેનો પરાજય કરી રાજ્ય લેનાર પુરુષ-સિંહ નામે વાસુદેવ અને સુદર્શન નામે બલદેવ થયા હતા.

ઉપરાંત શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુના સમયમાં, મઘવા નામે ચક્રવર્તી છખંડાધિપતિ થયા હતા. તથા સનંતકુમાર નામે ચોથા ચક્રવર્તી પણ થયા હતા.

પંદરમા શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી ત્રણ સાગર તેમાં પોણા પલ્યને ઉણે આંતરે સોલમા શ્રી શાન્તિનાથ તીર્થંકર થયા. હસ્તિનાપુર નગરને વિષે વિશ્વસેન રાજા પિતા, અચિરા દેવીરાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા, તેમના જન્મ પહેલાં તે દેશમાં મારી (મરકી)નો ઘણો ઉપદ્રવ હતો; પરન્તુ તેમનો જન્મ થયા પછી તે ઉપદ્રવ શાન્ત થવાથી તેમનું ગુણુ નિષ્પન્ન શાન્તિનાથ નામ પાડ્યું હતું. તેઓશ્રીનું એક લાખ વરસનું આયુષ્ય, તેમાં પા લાખ વર્ષ કુંવર-પછે રહ્યા, પા લાખ વરસનું રાજ્ય પાડ્યું, તે સમયે આયુદ્ધશાલામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થવાથી છ ખંડ સાધ્યા, પા લાખ વર્ષની ચક્રવર્તીની પદવી લોગવી. પા લાખ વરસની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી એક મહિને કૈવલ્ય જ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્ય જ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા લગ્ય જીવોને સહજોધ આપી તારી નવસેં સાધુ સંઘાતે સ્વામી નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

સોલમા શ્રી શાન્તિનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી અર્ધપલ્લવને આંતરે સતરમા શ્રીકુંથુનાથ તીર્થંકર થયા. ગજપુર નગરને વિષે, સુરરાજ પિતા, સુરાદેવી રાણી માતાની કુંખે જન્મ્યા. પંચાણું હજાર વરસનું આયુષ્ય, તેમાં પોણીચોવીસ હજાર વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા, પોણી ચોવીસ હજાર વરસનું રાજ્ય પાળ્યું, ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થવાથી છ ખંડ સાધી પોણીચોવીસ હજાર વર્ષની ચક્રવર્તીની પદવી ભોગવી, પોણીચોવીસ હજાર વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી સોળ મહિને કૈવલ્ય જ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા ભવ્ય જીવોને સફળોધ આપી, તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

સતરમા શ્રી કુંથુનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી, પા પલ્લવ માંહેથી એક કોડ ને એક હજાર વર્ષને ઉણે આંતરે અઠારમા શ્રી અરનાથ તીર્થંકર થયા, નાગપુરી નગરીને વિષે, સુદર્શન રાજપિતા, દેવકી દેવી રાણી માતાની કુંખે જન્મ્યા. ચોરાસી હજાર વર્ષનું આયુષ્ય, તેમાં ૨૧ હજાર વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા, ૨૧ હજાર વર્ષનું રાજ્ય પાળ્યું, ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થવાથી છ ખંડ સાધી ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી ચક્રવર્તીની પદવી ભોગવી, ૨૧ હજાર વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી ત્રણ વર્ષ કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા ભવ્ય જીવોને સફળોધ આપી, તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષ પધાર્યા.

શ્રી અરનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી તેઓશ્રીનું શાસન પ્રવર્તતું હતું, તે સમયે સુભૂમ નામે ચક્રવર્તી થયો હતો, તે લોકના ઉદયે સાતમો ખંડ સાધવા જતાં દરીયામાં ડૂબી ગયો અને મરીને સાતમી નર્ક ગયો હતો.

તેજ શાસનમાં-“ ખલી ” નામે પ્રતિવાસુદેવ “ પુંડરીક ” નામે વાસુદેવ ને “ આનંદ ” નામે ખલદેવ થયા હતા.

ત્યારપછી પણ તેમના જ શાસનમાં. “ પ્રહલાદ ” નામે પ્રતિવાસુદેવ, “ દત્ત ” નામે વાસુદેવ ને “ નંદન ” નામે ખલદેવ થયા હતા.

અઠારમા શ્રી અરનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી એક કોડ ને એક હજાર વરસને આંતરે ઝોગણીસમા શ્રી મલ્લીનાથ તીર્થંકર થયા. મિથિલા નગરીને વિષે, કુંભરાજ પિતા, પ્રભાવતી દેવી રાણી માતાની કુંખે જન્મ્યા. પંચાવન હજાર વરસનું આયુષ્ય, તેમાં સો વરસ સુધી કુંવરીપણે રહ્યા, બાકી સો વર્ષ ઉણા પંચાવન હજાર વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી પ્રવળ્યા લીધા પછી બીજે જ પહેલે કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા ભવ્ય જીવોને સફળોધ આપી તાર્યા અને ૫૦૦ સાધુ તથા ૫૦૦ સાધવીઓ સંઘાતે તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

શ્રી મલ્લીનાથનો પાછલો ભવ “ મહાબળ ” રાજનો હતો. તેમાં તેમણે દીક્ષિત થયા પછી માત્ર કપટથી એક ઉપવાસ વધારે કરી મિત્ર સાધુઓને ઠગ્યા હતા; આ ધાર્મિક કપટને પરિણામે તેમને સ્ત્રી જાતિમાં જન્મ લેવો પડ્યો હતો. તીર્થંકરો કોઈ કાળે પણ સ્ત્રી રૂપે જન્મતા નથી. જૈન ઇતિહાસમાં આ એક અછેરું (આશ્ચર્ય) કહેવાય છે.

ઓગાણીસમા મલ્લીનાથ તીર્થંકર મોક્ષે ગયા પછી ચોપન લાખ વરસને આંતરે વીસમા શ્રી મુનિસુવ્રત તીર્થંકર થયા. રાજગ્રહી નગરીને વિષે, સુમિત્ર રાજા પિતા, પદ્માવતી દેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. ૩૦ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય, તેમાં સાડા સાત હજાર વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા, પંદર હજાર વરસનું રાજ્ય પાળ્યું, સાડા સાત હજાર વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી ૧૧ મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા ભવ્ય જીવોને સદ્બોધ આપી, તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ-મોક્ષ પધાર્યા.

વીસમા મુનિસુવ્રત સ્વામીના સમયમાં “ પદ્મ ” નામે ચક્રવર્તી, લક્ષમણ નામે વાસુદેવ, રામચંદ્રજી નામે બલદેવ તથા રાવણ નામે પ્રતિ વાસુદેવ થયા હતા.

લંકાના રાજા રાવણે દશરથ રાજાના પુત્ર શ્રી રામચંદ્રજીના ધર્મપત્ની સીતાનું હરણ કરવાથી, તેઓ વચ્ચે મહાન્ યુદ્ધ થયું હતું, અને તેમાં છેવટે રાવણનો પરાજય થયો હતો.

વીસમા શ્રી મુનિ સુવ્રત તીર્થંકર મોક્ષે ગયા પછી છ લાખ વરસને આંતરે એકવીસમા શ્રી નમિનાથ તીર્થંકર થયા. મથુરા નગરીને વિષે, વિજયરાજા પિતા, વિપુલાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય, તેમાં અઢી હજાર વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા, સાડા છ હજાર વર્ષનું રાજ્ય પાળ્યું, એક હજાર વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી. પ્રવળ્યા લીધા પછી નવ મહિને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યું, કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઘણા ભવ્ય જીવોને સદ્બોધ આપી, તારી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

શ્રી નમિનાથ તીર્થંકરના સમયમાં “ હરિષેણુ ” અને “ જય ” નામે એક પછી એક એમ બે ચક્રવર્તી થયા હતા.

એકવીસમા શ્રી નમિનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી પાંચ લાખ વરસને આંતરે બાવીસમા શ્રી નેમનાથ (અરિષ્ટનેમી) તીર્થંકર થયા. સૌરીપુર નગરને વિષે, સમુદ્રવિજય રાજા પિતા, શીવાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. તેઓશ્રીનું આયુષ્ય એક હજાર વરસનું હતું, તેમાં ૩૦૦ વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા, સાતસો વર્ષની પ્રવળ્યા પાળી, પ્રવળ્યા લીધા પછી ચોપન દીવસે કૈવલ્યજ્ઞાન થયું;

કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી ઘણા ભવ્ય જીવોને તારી પાંચસેં છત્રીશ સાધુ સંઘાતે રેવતગિરિ (ગિરનાર) પર્વત ઉપર જઈ સંથારો કરી તેઓ નિર્વાણ-મોક્ષ પધાર્યા.

યદુવંશની ઉત્પત્તિ અને કૃષ્ણચરિત્ર.

વીસમા શ્રી મુનિમુવ્રત તીર્થંકરના સમયમાં “ યદુ ” નામે રાજા થયો. ત્યાં મુખી તે વંશ “ હરિવંશ ” તરીકે ઓળખાતો હતો. પરંતુ યદુરાજાએ તે નામ ફેરવીને યદુવંશ (બહવવંશ) રાખ્યું. ત્યારથી તે “ બહવ ” કહેવાયા. તે યદુરાજાને બે પુત્ર હતા. ૧ સૂર અને ૨ સોવીર. તેમાં સૂર રાજાએ સૌરીપુર વસાવ્યું અને સોવીર રાજાએ મથુરા વસાવ્યું. સૂર રાજાને અંધક વિષ્ણુ નામે પુત્ર થયો. તે અંધક વિષ્ણુને દશ પુત્રો હતા. તેના નામ. ૧ સમુદ્રવિજય, ૨ અક્ષોભ, ૩ ક્ષતમિત, ૪ અચલ, ૫ સાગર, ૬ ધરણ્ય, ૭ પુરણ્ય, ૮ અભિચંદ્ર, ૯ જયંત, અને ૧૦ વસુદેવ. પહેલા સમુદ્ર વિજયને “ નેમનાથ ” નામે પુત્ર અને છેલ્લા વસુદેવને શ્રીકૃષ્ણ, બળભદ્ર આદિ અનેક પુત્રો થયા હતા.

ખીજી શાખા સોવીર:—તેનો પુત્ર ભોજકવિન્નુ. અને ભોજકવિષ્ણુના બે પુત્રો ૧ ઉગ્રસેન, ૨ દેવકસેન. ઉગ્રસેનના બે પુત્ર. ૧ કંસ, ૨ એવંતકુમાર (અતિ મુક્ત) તથા બે પુત્રીઓ ૧ સત્યભામા અને ૨ રાજેમતી. ખીજા દેવકસેન રાજાને દેવકીજી નામે પુત્રી હતી. તેનું લગ્ન વસુદેવ રાજા સાથે કરવામાં આવ્યું હતું. લગ્ન થયા પછી તેઓની જાન મથુરા થઈને સૌરીપુર જતી હતી, તે વખતે કંસ રાજાએ તે જાન પોતાને ત્યાં રોકી હતી. તે દરમિયાન એક પ્રસંગે “ દેવકીજી ” અને કંસની રાણી “ જીવયશા ” એ બંને ગોખમાં બેસી વિનોદ વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા; તેવામાં રાજમાર્ગ પરથી એવંતમુનિ (જેમણે દીક્ષા લીધી હતી) પસાર થતા હતા; તેમના પર ‘ જીવયશા ’ની દૃષ્ટિ જતાં તેણે મુનિની મશકરી કરી. મુનિથી આ સહન ન થયું; એટલે તેમણે નિમિત્ત-લખિધનો ઉપયોગ કરી ‘ જીવયશા ’ને કહ્યું કે:—દેવકીજીનો સાતમો ગર્ભ જ્યારે તારા પતિ અને પિયરીઆનો નાશ કરે ત્યારે મને સંભારજે. બસ. આટલું કહી મુનિ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. આ વાત જીવયશાએ ખાનગી રીતે પોતાના પતિ કંસને કહી અને કોઈ રીતે દેવકીજીનો ગર્ભ પ્રસવ પોતાને ત્યાં જ થાય, એવો પ્રબંધ કરવાનું તેણે કંસને કહ્યું. આથી કંસે વસુદેવને ભોળવી દેવકીજીનો પ્રસવ પોતાને ત્યાં થાય એવું વચન માગી લીધું. આ પ્રપંચની વાત ઠેર ઠેર પ્રસરી ગઈ; તેથી કંસે “ વસુદેવ અને દેવકી ”ને પોતાના રાજ્યમાં નજરકેદ રાખ્યા, ત્યાં અનુક્રમે દેવકીજીને છ પુત્ર જન્મ્યા; હરિણુગમેષી દેવે તે છએ પુત્રોને વિદ્યાના બળે ઉપાડી ભઠીલપુર મૂક્યા, અને ત્યાંથી મૃતક બાળકો લાવી

દેવકીજી પાસે મૂકયા. આ બાળકોને કંસે શીલ્લા સાથે પટકી ફેંકી દીધા. વસુદેવ અને દેવકીજીને ઘણું દુઃખ થયું. પણ ઉપાય ન હતો.

એક દિવસની મધ્યરાત્રીએ દેવકીજીએ સાત સ્વપ્ના દીધા; તેથી આનંદ પામી તેણે મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે કોઈ મહાન જીવ પોતાના ઉદરમાં આવી ઉત્પન્ન થયો છે. આ વાત તેણે વસુદેવને કહી અને તે સાથે આજીજી પૂર્વક માગી લીધું કે કોઈપણ રીતે આ બાળકનું રક્ષણ થવું જ જોઈએ. યથાસમયે બાળક (કૃષ્ણ) અવતરતાં વસુદેવ કંસના ભયથી ગુમ રીતે તે પુત્રને ગોકુલમાં લઈ ગયા અને નંદ નામના ગોવાળીયાને ઘેર તેની સ્ત્રી જસોદાને ઉછેરવા માટે સોંપ્યો.

કૃષ્ણકુમાર દિનપ્રતિદિન ત્યાં વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. તેને અન્ન, શસ્ત્ર, વિદ્યાદિ કળા શીખવવા માટે બળભદ્રજી બ્રાહ્મણના વેશે ત્યાં આવ્યા અને શ્રી કૃષ્ણને સર્વ વિદ્યામાં પારંગત બનાવ્યા. અનુક્રમે ઉમ્મરમાં વૃદ્ધિ પામતાં શ્રી કૃષ્ણે સોળમે વર્ષે અરિષ્ટબળદાદિ જ્યેષ્ઠમલનો વધ કર્યો, અને કાળીનાગને નાથ્યો. (વશ કર્યો) એ રીતે નાની વયમાં તેમણે મહાન પરાક્રમ બતાવ્યું. છેવટે જ્યારે તેમને પોતાની ખરી સ્થિતિનું ભાન થયું ત્યારે તેઓ એકદમ ક્રોધાયમાન થઈ ગયા; અને પોતાના છ છ બંધુને મારનાર અને પોતાના માતાપિતાને દુઃખ આપનાર મામા કંસનું વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાંથી તે મથુરામાં આવ્યા અને કંસનો વધ કરી ઉગ્રસેન રાજાને પિંજરામાંથી કાઢી ગાદી પર બેસાડયા. પછી સત્યભામાને પરણી તેઓ સૌરીપુર આવ્યા. પશ્ચાત્ કંસની સ્ત્રી જીવયશા રોતી રોતી રાજગૃહીએ ત્રિખંડાધિપતિ (પ્રતિ વસુદેવ) પોતાના પિતા જરાસંઘ પાસે આવી અને કંસના વધની વાત કરી. તરતજ જરાસંઘે ક્રોધાયમાન થઈ શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રને પકડી લાવવા માટે પોતાના પુત્ર કાલીકુમારને લશ્કર લઈ મોકલ્યો.

સસુદ્રવિજય મહારાજ તથા વસુદેવજી વગેરે સર્વ જાહેવો સૌરીપુર આવ્યા. પરંતુ તે વખતે અષ્ટાંગ નિમિત્તના જાણનાર એક નિમિત્તિયાએ કહ્યું કે:-હે રાજા, આ ભૂમિ આપને માટે દુઃખ કર્તા છે માટે અહિંથી દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલ્યા જાવ. અને જ્યાં સત્યભામાને પુત્રનો પ્રસવ થાય ત્યાં જ પડાવ નાખજો.

નિમિત્તિયાનું આ વાક્ય સાંભળી સર્વ જાહેવો ત્યાંથી રવાના થયા અને ઠેઠ ગીરનાર પર્વતની તળેટીમાં આવ્યા, ત્યાં સત્યભામાને પુત્રનો પ્રસવ થયો. તેની વધાઈ મળતાં તેઓએ ત્યાં જ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો; પરંતુ વગડામાં કેમ રહેવાય ? તેથી ત્યાં ગામ વસાવવાની જરૂર છે, એમ ધારી રાજ્યનો સર્વ ભાર

શ્રીકૃષ્ણને સોંપ્યો. શ્રી કૃષ્ણે લવણ સમુદ્રના દેવનું આરાધન કરવા માટે એકાન્તમાં જઈ અઠમ પૌષધ તપ કર્યું. આ તપના પ્રભાવે ત્રીજા દિવસની મધ્યરાત્રિએ તે દેવ આવ્યો અને શ્રી કૃષ્ણ મહારાજની ઇચ્છાનુસાર વૈશ્રમણ્ય દેવના આદેશે બાર યોજન લાંબી અને નવયોજન પહોળી એવી દ્વારિકા નગરી વસાવી દીધી. તેથી સર્વ જાદવો તે નગરીમાં રહેવા લાગ્યા.

યદુવંશના શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ દ્વારિકા નગરીનું રાજ્ય કરે છે, એ વાતની જરાસંઘને ખબર પડવાથી તે લશ્કર લઈ દ્વારિકા પર ચડી આવ્યો. શ્રીકૃષ્ણને પણ ખબર પડવાથી વિશાળ સૈન્ય લઈ લડવા માટે તે સામે ગયો અને લશ્કરો ભેટયા અને મહાન યુદ્ધ થયું. આ યુદ્ધમાં જરાસંઘનો પરાજય થયો અને તે મરણ પામ્યો. તેના ત્રણે ખંડો શ્રીકૃષ્ણને સ્વાધીન થયા અને ત્યારથી તે વાસુદેવ તરીકે ઓળખાયા.

શ્રીકૃષ્ણના ભાઈ અને સમુદ્ર વિજયના પુત્ર શ્રી નેમનાથ બાળ બ્રહ્મચારી હતા; તે મહાબલિષ્ઠ હતા. એકવાર તે પોતાના કેટલાક સોબતીયો સાથે રમતા રમતા શ્રી કૃષ્ણની આયુદ્ધશાળામાં જઈ ચડયા. ત્યાં વાસુદેવનો (શ્રીકૃષ્ણ) પંચજન્ય શંખ પડયો હતો; તે શંખ શ્રી નેમનાથે વગાડયો; તેનો નાદ સાંભળીને રાજસભામાં બેઠેલા કૃષ્ણ વાસુદેવ ચક્રિત થઈ ગયા અને વિચારવા લાગ્યા:— અહો !! કોઈ બીજો વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયો કે શું? આ મારો શંખ વાસુદેવ સિવાય બીજા કોઈથી વગાડી શકાય તેમ નથી. તો આ શંખ વગાડનાર કોણ ! તેજ વખતે તપાસ કરાવતાં તેમને માલમ પડયું કે શ્રી નેમકુમારે તે શંખ વગાડયો છે. આથી શ્રી કૃષ્ણને શંકા ઉદ્ભવી કે ખરેખર, આ નેમકુમાર મારાથી વધારે બળવાન છે, માટે રખેને તે માફ રાજ્ય લઈ લે; માટે તેનું બળ કોઈ રીતે ઘટાડવું જોઈએ, અને તે બળ ઘટાડવાનો માત્ર એકજ ઉપાય છે અને તે એ, કે તેને કોઈ કન્યા સાથે પરણાવું. એમ મનમાં નિશ્ચય કરી નેમકુમારની ઇચ્છા નહિ છતાં, ઉચ્ચસેન રાજની પુત્રી શ્રી રાજેમતી સાથે તેમનો વિવાહ નક્કી કર્યો. માતાપિતાની આજ્ઞાને આધિન થઈ નેમકુમાર રથમાં બેસી યાદવોના પરિવાર સહિત પરણવા આવ્યા. ત્યાં ઉચ્ચસેન રાજના મંદિર (બુનાગઢમાં હાલ ઉપરકોટ છે તે સ્થળ) પાસે પહોંચતા એક મકાનમાં હરિણ, રોજ, બકરાં, પાડા, વગેરે પશુઓ અને અસંખ્ય પક્ષીઓ વધ કરવા માટે પૂરેલાં હતાં, જેમનો કૃષ્ણ પોકાર (આકંઠ) શ્રી નેમનાથે સાંભળ્યો; આથી તેમનું દયાળુ હૃદય ડુઃખથી કંપી ઉઠ્યું. તરત જ તેમના મુખમાંથી નીચેના શબ્દો નીકળી પડયા:—અહાહા ! હું એક પરણીશ ત્યારે આ બિચારા અસંખ્ય અવાન્ય પ્રાણીઓનો વધ થશે ! અરે, ધિક્કાર હો મારા તે પરણેતરને ! એકના ક્ષણિક મુખને માટે અસંખ્ય જીવોની હત્યા મને સ્વીકાર્ય નથી, મહારે આ લગ્ન

નહિ જોઈએ, એમ વિચારી ત્યાં જ તેમણે લગ્ન કરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. અને રથ હાંકનાર સારથીને કહી દીધું:—“ મારે પરણવું નથી, માટે રથ પાછો વાળ.” રથ પાછો ફર્યો, શ્રી નેમકુમાર ઘેર આવ્યા. વરસીદાન દેવું શરૂ કર્યું અને સમય થતા શ્રાવણ શુદ્ધિ પંચમીને દિવસે ગીરનાર પર્વત પર જઈ સેનાવનમાં તેમણે દીક્ષા લીધી; તપ સંયમનું આરાધન કરી કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. અને અનેક લલ્ય છવોને સદ્ધર્મનો ઉપદેશ આપી તેઓ મોક્ષ ગયા.

પાંડવોનું વર્ણન

તેમના જ સમયમાં હસ્તિનાપુર (દીલ્હી)માં યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, નિકુલ અને સહદેવ નામે પાંચ પાંડવો રાજ્ય કરતા હતા. તે પાંચે ભાઈઓને દ્રૌપદી નામે રાણી હતી. તે પાંડવોના દુર્યોધનાદિ કૌરવો પિત્રાઈભાઈઓ હતા. પાંડવોમાં યુધિષ્ઠિરને જુગાર રમવાની કાંઈક ટેવ પડેલી હતી, તેનો લાભ લઈને દુર્યોધન તેમની સાથે જુગાર રમ્યો, તેમાં પાંડવો પોતાનું આખું રાજ્ય હારી ગયા; એટલું જ નહિ પણ તે જુગારમાં દ્રૌપદીને પણ તેઓ ગુમાવી બેઠા, જેથી શરત મુજબ પાંડવો બાર વર્ષ સુધી વનવાસ રહ્યા. છેવટે કૌરવો સાથે તેમને કુરૂક્ષેત્ર (પાણીપતના મેદાન)માં મોટું યુદ્ધ કરવું પડ્યું; તેમાં કૌરવોનો પરાજય થયો. આ યુદ્ધમાં શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે અર્જુનના સારથી થઈને પાંડવોને મદદ કરી હતી. પાંડવોએ ઘણા વર્ષો સુધી હસ્તિનાપુરનું રાજ્ય કર્યું અને છેવટે તેમણે દીક્ષા અંગીકાર કરી. અને માસખમણને આંતરે માસખમણ આદિ ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરતાં શત્રુજય પર્વત પર બે માસનો સંચારો કરી તેઓ સર્વ ઠમંથી મુક્ત બની મોક્ષ પહોંચ્યા.

શ્રી કૃષ્ણ અને પાંચ પાંડવોને થયા આજે ૮૬૪૫૬ વર્ષ થયા કહેવાય છે.

બાવીશમા તીર્થંકર શ્રી નેમનાથ પ્રભુ અને તેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની વચ્ચેના કાળમાં કપિલપુર નગરને વિષે બ્રહ્મદત્ત નામે બારમો ચક્રવર્તી થયો હતો. તે મહા પાપી હોવાથી મરણ પામી સાતમી નકે ગયો છે.

બાત્રીસમા શ્રી નેમનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પધાર્યા પછી, પોણી ચોરાશી હજાર વર્ષને આંતરે તેવીશમા શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર થયા, વણારસી (કાશી) નગરીને વિષે, અશ્વસેન રાજા પિતા, વામાદેવી રાણી માતાની કુંજે જન્મ્યા. સો વર્ષનું આયુષ્ય તેમાં ત્રીશ વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા હતા. તે સમયે:—

શ્રી પાર્શ્વકુમારનો પૂર્વભવનો વૈરી કમઠ નામનો તાપસ કરતો કરતો વણારસી નગરીમાં આવ્યો. અને ગંગાનદીના કિનારા ઉપર પંચાગ્નિતાપ તપવા લાગ્યો, તે તાપસના અઘોર તપની ગામમાં ખૂબ પ્રશંસા થવા લાગી. તે કમઠ તાપસની પ્રશંસા વામાદેવીના સાંભળવામાં આવી, તેથી પોતે બાલરાગી હોવાથી

કમઠને વંદન કરવા જવાની ઇચ્છા થઈ, તે વાત પાર્શ્વકુમારે જાણી, તેથી તેમણે પોતાની માતા પાસે આવી વંદન કરી કહ્યું કે માતાજી આવો, હું તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરું. પુત્રનો વિનય ગુણુ દેખી વામાદેવી અત્યંત ખુશી થઈ, અને તાપસને વંદન કરવા જવા માટે તૈયાર થઈ. બંને જણા હાથી પર ઊંચી ગંગા કિનારે જ્યાં કમઠ તાપસ તપ કરતો હતો, ત્યાં આવ્યાં. વામાદેવી કમઠ તાપસને દેખી વારંવાર નમન કરવા લાગી. પરન્તુ પાર્શ્વકુમાર તો ઉભા જ રહ્યા. આથી કમઠે કહ્યું કે કુમાર ! કેમ વંદન કરતા નથી ? ત્યારે કુમારે કહ્યું કે અજ્ઞાન તપ તપનારને વંદન કરવાથી શો લાભ થાય ! કેમકે તમે તો અજ્ઞાન તપ તપો છો. આ સાંભળી કમઠે કહ્યું:-આવું અઘોર તપ હું કરું છું છતાં તમે તેને અજ્ઞાન તપ કેમ કહો છો ? પાર્શ્વકુમારે કહ્યું કે-હો કમઠ ! જ્યાં સુધી જીવાણુવનું જાણુપણું નથી, ત્યાં સુધી દયા કેવી રીતે પાળી શકાય ? માટે હો કમઠ ! તારામાં જિલકુલ દયા છે જ નહીં. જો ! આ લાકડામાં નાગ અને નાગણી બળી રહ્યાં છે ! તે સિવાય અન્ય જીણા ત્રશ જીવો તો અસંખ્ય છે અને સ્થાવર જીવોની તો સંખ્યા જ નથી. તો એવા દયાહીણ તાપસને વંદન કેમ કરાય ? ત્યારે કમઠ ક્રોધથી લાલચોળ થઈ જોલી ઉઠ્યો:-નાગ ક્યાં બળે છે, તે મને બતાવ. આ સાંભળી તરત જ પાર્શ્વકુમારે તે અગ્નિમાંથી એક મોટું બળતું લાકડું બહાર ખેંચી કાઢ્યું અને તેને ફાડતાં તેમાંથી અર્ધ બળતાં અને દુઃખથી તરફડતાં નાગનાગણી બહાર નીકળી આવ્યાં. આ દૃષ્ય જોઈ વામાદેવી તથા ત્યાં આવેલા સેંકડો લોકોનાં હૃદયો કંપી ઉઠ્યા અને સૌ કેઈ તાપસને ધિક્કારવા લાગ્યા. તેજ સમયે પાર્શ્વકુમારે નીચે ઊંચી નાગ નાગણીના કર્ણુમાં નવકાર મંત્ર સાંભળાવ્યો, નાગે તે મંત્ર સદ્ભાવ પૂર્વક સાંભળ્યો, જેના પ્રભાવે અદ્ય કાળમાં તે મરણુ પામીને ધરણેન્દ્ર નામે દેવ થયો.

વામાદેવી અને પાર્શ્વકુમાર ઘેર આવ્યા, પાર્શ્વકુમારે સંસાર ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. વર્ષાદાન આપવું શરૂ કર્યું. સમય થતાં દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યા અને પૃથ્વી પર પર્યટન કરવા લાગ્યા. એકદા સમયે ઉગ્ર તપ કરવા માટે જળવિનાની એક મહાન નદીના મધ્ય ભાગે તેઓ ધ્યાન ધરી અડગ આસને સ્થિર ઉભા રહ્યા.

આ તરફ કમઠ તાપસે અપમાન પામવાથી ક્રોધાવેશમાં આવી અજ્ઞાનને ત્યાગ કર્યો. પરિણામે અસમાધિપણે તે મરણુ પામીને મેઘમાળા નામનો દેવ થયો. ત્યાં વિભંગ જ્ઞાનના યોગે ઉપયોગ મૂકીને જોતાં તેણે પાર્શ્વકુમારને નદીના મધ્ય ભાગે ધ્યાનસ્થ ઉભેલા જોયા. તરતજ પૂર્વનું વૈર વાળવાની તેનામાં દુર્બુદ્ધિ જાગી. એટલે તેણે મુશલધારાએ વરસાદ વરસાવવા માંડ્યો. સર્વ સ્થળે પાણી પાણી થઈ રહ્યું. નદીમાં પાણીનો પ્રવાહ ઘોઘબંધ વહેવા લાગ્યો અને તે

પાણી પાર્શ્વમુનિના નાસિકાચ સુધી પહોંચ્યું. આ વળતે ધરણેન્દ્ર દેવનું આસન ચલિત થયું. તરત જ તેણે (પૂર્વભવના નાગ) અવધિ જ્ઞાનના ઉપયોગથી બાણ્યું કે પોતાના મહાન્ ઉપકારી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પર અસહ્ય સંકટ આવી પડ્યું છે. મારે તેમને આ પરિસહથી ઉગારી ઋણુ અહા કરવું જોઈએ. એમ વિચારી તે દેવ શીઘ્ર ગતિએ ત્યાં આવ્યો. અને નાગનું સ્વરૂપ ધારણ કરી, પાર્શ્વ પ્રભુના પગ તળે બેસી પ્રભુને અદ્ધર (ઉંચા) લઈ લીધા. અને પ્રભુના માથાપર હજાર કૈણુનું છત્ર ધરી લીધું. ત્રણ ત્રણ દિવસ થયા, છતાં વરસાદ અટક્યો નહિ; એટલે ધરણેન્દ્રે ઉપયોગ સૂકીને જોયું તો તેને જણાયું કે આ પરિસહ આપનાર કમઠ સૂર છે. આથી ધરણેન્દ્ર દેવે તેજ વળતે કમઠસૂરને બાંધીને પાર્શ્વનાથ સમક્ષ લાવ્યો અને ઉપદેશ આપતા કહ્યું:—અરે મૂર્ખ ! પાર્શ્વનાથ તો સાક્ષાત્ ક્ષમાની મૂર્તિ છે, તેમને તારા પ્રત્યે લેશપણુ દ્રેષ નથી. તો નાહક તું દ્રેષ કરીને શા માટે કર્મબંધન વડે તારા આત્માનું બગાડે છે ? માટે સમજ. કમઠે પોતાની ભૂલ કબુલ કરી અને પાર્શ્વનાથ પ્રભુને વારંવાર વંદન કરી ક્ષમા માગી. દેવો પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ત્રીસ વર્ષ સંસારમાં રહ્યા. ૭૦ વર્ષની પ્રવજ્યા પાળી, પ્રવજ્યા લીધા પછી ૮૪ દિવસે તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન થયું. કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી ઘણા ભવ્ય જીવેને સહબોધ આપી, તારીને સો વર્ષનું એકંદર આયુષ્ય ભોગવી એક હજાર સાધુ સંઘાતે તેઓ મોક્ષ પધાર્યા.

પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સમય પરત્વે શ્રી. મો. ક. દેશાઈ પોતાના “ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ” નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે:—શ્રી ઋષભદેવ પછીના વીસ તીર્થંકરો પણુ ઘણા પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયા છે. પછી બાવીસમા શ્રી નેમનાથ તે કૃષ્ણના પૈતૃક ભાઈ સૌરાષ્ટ્રના ગીરનાર પર્વત પર સિદ્ધિ પામ્યા. ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ તે અશ્વમેન રાજના પુત્ર તેમણે ૭૦ વર્ષ સુધી જૈનધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. એમનો સમય વિ. સં. પૂર્વે ૮૨૦ થી ૭૨૦ (ઇ. સ. પૂર્વે ૮૭૬ થી ૭૭૬) એટલે કે તેઓશ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણુ પહેલાં ૨૫૦ વર્ષે સિદ્ધ થયા.

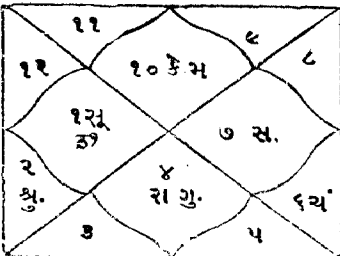
ત્રેવીસમા શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર મોક્ષ પહોંચ્યા પછી, ૨૫૦ વર્ષને આંતરે ચોવીસમા શ્રી મહાવીર સ્વામી તીર્થંકર થયા. એટલે ચોથા આરાના પંચોતેર વર્ષને સાડા આઠ મહિના બાકી રહ્યા તે સમયે દશમા પ્રાણુત નામના દેવ-લોકમાં પુષ્પોત્તર નામનું વિમાન છે, તેમાંથી ચ્યવી આ જંબુદ્રીપના દક્ષિણુદ્ધ ભરતના મધ્ય ખંડમાં ક્ષત્રીય કુંડગ્રામને વિષે સિદ્ધાર્થ રાજ પિતા, ત્રિશલા દેવીરાણુ માતાની કુક્ષિએ શ્રી મહાવીર સ્વામી જન્મ્યા.

પ્રભુ મહાવીરના પિતા શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજ અને તેમની રાજધાની ક્ષત્રિય-કુંડામ, એ વિષે વધુ પરિચય આપતાં શ્રી ધી. ટો. શાહ “ વિશ્વવંદ્ય પ્રભુ મહાવીર ” નામક પુસ્તિકામાં લખતાં જણાવે છે કે: આજથી અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં આર્યાવર્તમાં મગધ અને વિદેહનાં રાજ્યો બહુ બલવાન હતાં. મગધની રાજધાનીનું શહેર રાજગૃહી હતું જ્યારે વિદેહ દેશની રાજધાનીનું શહેર વૈશાલી હતું. બંને શહેરો કલાકૌશલ્ય અને સમૃદ્ધિથી ભરપુર હતાં. પરંતુ બંને રાજ્યોની પદ્ધતિમાં ફેર હતો. રાજગૃહી એકજ રાજાની સત્તામાં હતું, જ્યારે વૈશાલી લિચ્છવી જાતિના ગણતંત્રની સત્તામાં હતું. તેના જુદાં જુદાં પરગણાંઓ પર જુદા જુદા ચુંટાયેલા રાજાઓ શાસન કરતા અને તે બધામાં વૈશાલિનો અધિનાયક મુખ્ય ગણાતો. આ સમયે રાજ ચેટક વૈશાલિનો અધિનાયક હતો.

વૈભવભરી વૈશાલિ નગરીની પાસે કેટલાંક પરાં હતાં. જેમાં કુંડામ અને ક્ષાત્રયકુંડ પ્રસિદ્ધ હતાં. હાલના પટણા શહેરથી ઉત્તર દિશામાં ૨૭ માઈલ દૂર આવેલું “ બસાર ” નામનું ગામ એ પ્રાચીન ક્ષત્રિયકુંડનું ધ્વંસાવશેષ છે.

આ ક્ષત્રિયકુંડ ગામ પર લિચ્છવી જાતિના જ્ઞાતૃવંશના સિદ્ધાર્થ નામે એક ક્ષત્રિય રાજાનું આધિપત્ય હતું. રાજા સિદ્ધાર્થની હકુમત નાના ભાગમાં હતી, તથાપિ એમની શૂરવીરતા, ઔદાર્ય આદિગુણોથી અન્ય રાજાઓમાં એમનો માન મરતઓ થણો જ ઉચ્ચો હતો. અને તેથી જ વૈશાલિ પતિ ચેટક રાજાએ પોતાની બહેન ત્રિશલા દેવીને (આંહી તેઓએ બહેન લખી છે તે સમજફેર છે પણ બહેન નહિ પણ પુત્રી સમજવી.) એમની સાથે પરણાવી હતી. ચેટક પુત્રી ત્રિશલા દેવી અતિ ગુણવાન તથા રૂપવાન હતી. અને વિદેહદિવ્યા, તથા પ્રિયંકા (પ્રિયકારિણી) એવાં બીજાં નામોથી પણ ઓળખાતી હતી. આ રાજા રાણી બંને પ્રાચીન કાળથી ચાલ્યા આવતા નિર્ગ્મ્ય ધર્મ (જૈન ધર્મ) ના ઉપાસક હતા. અને શ્રી પાર્શ્વનાથના શ્રાવક તરીકે ઓળખાતા હતા.

શ્રીવર્ધમાન(મહાવીર)કુંવરની જન્મ કુંડલી.

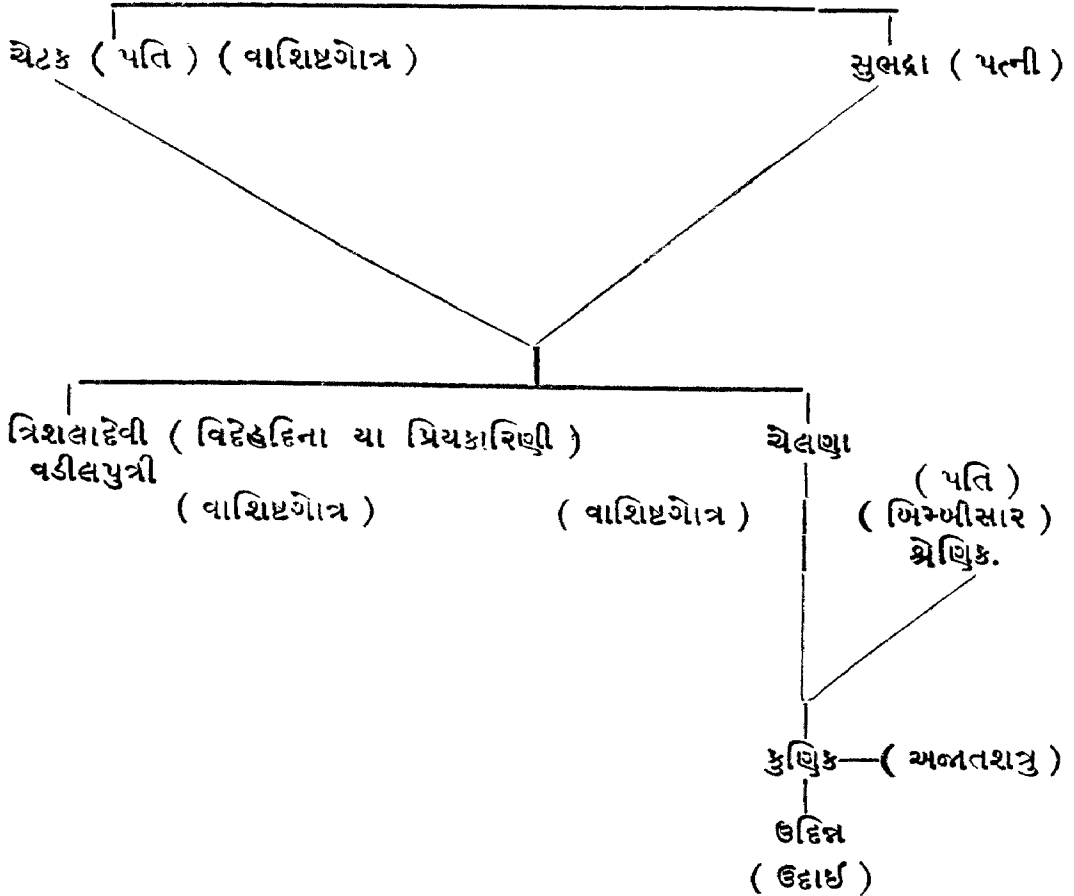

કર્મે કર્મે વૃદ્ધિ પામતાં યૌવન વય પ્રાપ્ત થયે તેઓ એક રાજાની “ યશોદા ”

નામની કન્યા સાથે પરણ્યા હતા. સંસાર સુખ લોગવતાં તેમને એક પુત્રી થઈ હતી. છેવટે લોગાવલી કર્મોદય પૂર્ણ થયે, અને માતા, પિતા સ્વર્ગે સીધાવ્યા પછી ૩૦ વર્ષ અહસ્થાશ્રમમાં રહી શ્રી મહાવીર દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા.

પૂજ્ય શ્રી હૂકમીચંદ્રજી મહારાજની સંપ્રદાયના પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી ચોથ-મલજી મહારાજ કૃત “ ભગવાન મહાવીરકા આદર્શ જીવન ” નામના પુસ્તકમાં ભગવાન મહાવીરની માતાનું તથા ભગવાન મહાવીરનું વંશ વૃક્ષ નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:—

ભગવાન મહાવીરકી માતાકા વંશ-વૃક્ષ.
વિદેહ દેશના રાજ.

નોટ:—આ સિવાય ચેટક રાજને બીજી પાંચ પુત્રીઓ હતી. તેમાં ચારને જુદા જુદા રાજાઓ સાથે પરણાવી હતી. તેનો અધિકાર સિદ્ધાંતથી ભેદ લેશો. અને એક સુબ્યેષા પરણી ન હતી. તેણે કુંવારાજ દીક્ષા અહણુ કરી હતી એમ અંધકાર કહે છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ ૩૦ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા હતા, અને અંતે સંસારની અસારતા સમજી એકાકીપણે તેમણે દીક્ષા અંગીકાર કરેલી; દીક્ષા લીધા પછી તેમને, પૂર્વે બાંધેલા કર્મોને લોગવવા ખૂબ પરિષદ સહન કરવો પડ્યો હતો. છદ્મસ્તપણામાં વિહાર કરતી વેળાયે સરવણુ ગામનો રહીશ 'ગોશાળો' (ગોશાલક) નામનો એક પુરુષ તેમને મળ્યો હતો; તે પ્રભુની સાથે સાધુવેશ પહેરીને ફરતો. તે બહુ જ અટકચાલો, અને ઉચ્છંબલ હોવાથી લોકો તેનો અનાહર કરતા; ભગવાન મહાવીર દેવને અનાર્થ જાતિના મુલકમાં પરિભ્રમણ કરતાં, તેમજ ધર્મથી અજ્ઞાત પ્રદેશમાં વિચરતાં લોકો તરફથી ઘણા સંકષ્ટો પડતા; તે સર્વ સંકષ્ટો શ્રી મહાવીર શાન્ત મનથી, ધૈર્યપણે સહન કરતા, અને લોગાવણી કર્મ લોગવી લેતા. આમ અપાર ધૈર્ય, શાન્તિ, તપશ્ચર્યા, ઉદારતા વડે તેમણે પોતાનું જીવન ચલાવ્યું હતું.

સાડાબાર વર્ષ ને પંદર દિવસ સુધી તેમણે ઘોર તપશ્ચર્યા કરી. તેમાં ફક્ત ૩૪૬ દિવસ આહાર કર્યો; તેમાં પણ કોઈ દિવસ આહાર મળે તો પાણી ન મળે; પાણી મળે તો આહાર ન મળે; કોઈવાર આહારના બદલે મૂર્ખ અને અણસમજી લોકો તરફથી પ્રહાર પણ મળે; આ સ્થિતિ ઔદાસિન્ય ભાવે સહન કરી ઉદ્ય આવેલાં કર્મો શિથિલ કરતા જતા હતા; પ્રભુએ કરેલી ઉપવાસાદિની તપશ્ચર્યાઓ સઘળી જ ચૌવિહાર ત્યાગની જ હતી.

આ રીતે કર્મનો ધ્વંસ કરવા કટીબદ્ધ થયેલા પ્રભુ મહાવીરને તપ કરતા થકા, તેરમે વર્ષે વૈશાક શુકલ દશમીને દિવસે, જંલિકાગ્રામ પાસે આવતાં, ઋણુવાલિકા નામની નદીને કિનારે, શ્યામક નામના ખેડૂતના ખેતરમાં કૈવલ્યજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. એટલે જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી ત્રણે લોકના સર્વ ભાવોને તેમણે જાણ્યા. તેજ સમયે ચોસઠ ઈદ્રાદિક સર્વ દેવ-દેવાંગનાઓ આવી પ્રભુના કૈવલ્યજ્ઞાનનો ત્યાં મહોત્સવ કર્યો. પ્રભુએ તે વખતે સર્વ દેવોને ધર્મોપદેશ આપ્યો; પરંતુ તે ધર્મોપદેશ (દેશના)ને અંતે કોઈપણ વૃત્ત ગૃહણ કરનાર ન મળ્યું; એટલે પ્રભુની પ્રથમ દેશના ખાલી ગઈ. જૈન ઇતિહાસમાં આ એક અછેરું (આશ્ચર્ય) થયું.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે પ્રભુ મહાવીર ત્યાંથી વિહાર કરીને પાવાપુરી નગરીમાં આવ્યા. (કોઈ કહે છે કે જંલિકા નગરીમાં આવ્યા) તે વખતે સોમિલ નામના એક પ્રાહ્મણે ત્યાં એક મોટો યજ્ઞ આરંભ્યો હતો. તે પ્રસંગે દેશ વિદેશથી ઘણા પ્રાહ્મણો ત્યાં એકત્ર થયા હતા. તેઓમાં ઇન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ, વ્યક્ત, સુધમ, મંડિત, મૌર્યપુત્ર, અચલબ્રાતા, મેતાર્ય, અને પ્રભાસ નામે અગીયાર પ્રાહ્મણો (સન્યાસી-શંકરાચાર્ય) પણ હતા. જેઓ

વેદોના સર્વ અર્થના જાણનાર મહાપંડિત હતા. તેઓના મનમાં એવું અભિમાન હતું કે અમે સર્વજ્ઞ છીએ, સર્વ શાસ્ત્ર પારંગત છીએ, સમસ્ત પૃથ્વી પર અમારા જેટલું ધર્મતત્ત્વ સમજવાને કોઈ સમર્થ નથી. એમ સર્વજ્ઞપણાના અભિમાને યજ્ઞનું સર્વ કાર્ય તેઓ કરાવી રહ્યા હતા; આટલું છતાં ઉંડે ઉંડે વેદોના કેટલાક પદોના અર્થોમાં તેઓને સંશય રહ્યો હતો; પણ સૌ સર્વજ્ઞપણાના પોતપોતાના ગુમાને એકબીજાને પૂછતા નહિ.

એવામાં તે સમર્થ પંડિતોએ લોકોદ્ધારા જાણ્યું કે શ્રી મહાવીર નામનો એક સમર્થ અને સર્વજ્ઞ પુરુષ આ નગરમાં આવ્યો છે; જે ત્રણે કાળનું જ્ઞાન ધરાવે છે, મહા વિદ્વાન છે અને સૌ કોઈનો સંદેહ લાંગે છે. પ્રભુ મહાવીરના સાચા સર્વજ્ઞપણાની લોકો દ્વારા થતી વાત આ અગીયાર પંડિતોથી સહન ન થઈ; પોતાનાથી અધિક જ્ઞાન અને તે સર્વજ્ઞાન (કેવળ જ્ઞાન) ધરાવનાર કોઈ બીજી વ્યક્તિ છે, એ શબ્દોએ તેમના હૃદયમાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરી; આથી તેઓમાંના એક અગ્રેસર ઇંદ્રભૂતિએ વિચાર્યું કે હમણા જ હું જઈને સર્વજ્ઞપણાનું તેનું મિથ્યાભિમાન ઉતારી નાખું અને તત્ત્વવાદમાં તેનો પરાજય કરીને લોકમાનસની દૃષ્ટિએ હલકો પાડું. એમ ધારી તે ઇંદ્રભૂતિ શ્રી મહાવીર પાસે આવ્યો; તેને દ્વેશી આવતો જોઈને પ્રભુ મહાવીરે તેને તેના નામાભિધાનથી બોલાવ્યો; આ સાંભળી ઇંદ્રભૂતિ વિચારમાં પડ્યો કે અહો ! શું આ મહાવીર સર્વજ્ઞ હશે, તેને મારા નામની શી ખબર ? પણ પુનઃ તેણે વિચાર્યું ! ખરાબર છે; હું તો સમસ્ત આર્યાવર્ત પર સુવિખ્યાત રહ્યો; એટલે મારું નામ જગજહોર હોઈ તે જાણે એ સ્વાભાવિક છે; આમ પણ તેનો સંશય તો ન ટપ્યો. એટલે પુનઃ જ્ઞાતપુત્ર શ્રી મહાવીરે કહ્યું:—હે ઇંદ્રભૂતિ ! તમારા મનમાં વેદના અમુક પદના અર્થોમાં સંશય રહ્યો છે, તેનો સ્પષ્ટ અર્થ હું કહું તે સાંભળો. એમ કહી શ્રી મહાવીરે તે પદોના અર્થો સ્પષ્ટ રીતે ઇંદ્રભૂતિને સમજાવ્યા; ઇંદ્રભૂતિ આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાનું સર્વજ્ઞપણાનું માન મૂકી, પ્રભુના ચરણમાં ઢળી પડ્યો; એટલું જ નહિ પણ તે ત્યાં જ પ્રભુ પાસે દીક્ષિત બની તેમનો શિષ્ય થયો. આ ખબર બીજા અગ્નિભૂતિ નામના પંડિતે સાંભળી; તેથી તે પણ પ્રભુ પાસે આવ્યો; અને શંકાનું સમાધાન કરી પ્રભુનો શિષ્ય બન્યો. અનુક્રમે અગ્યારે પંડિતો એક પછી એક શ્રી મહાવીર પાસે આવ્યા, અને પોતપોતાનું અભિમાન ત્યજી દીક્ષિત થયા; અને શુદ્ધ સમ્યક્ચારિત્ર રૂપ ધર્મનું આરાધન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ એ બધાંયે વિદ્વાન દીક્ષાધારીઓને જૈન સિદ્ધાંતના પારંગામી બનાવી ગણધર પદ પર સ્થાપ્યા; એટલે તે અગીયારે ગણધરો, કે જેમણે એકલા નહિ પણ પોતપોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે દીક્ષા લીધી હતી, તે તે શિષ્ય પરિવારને

સાથે લઈ, તેના નાયક બની જૈનધર્મનો વિજયકે કરકાવતા આમાનુષામ વિચરવા લાગ્યા. એવી રીતે કૈવલ્યજ્ઞાન પામ્યા પછી પ્રભુ મહાવીરે લગલગ ત્રીસ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર વિચરી, અનેક લબ્ધ શુભોનો ઉદ્ધાર કર્યો.

આ વિષયની પુષ્ટિ માટે શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી પોતાના ‘ જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ ’ નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે:—“ જૈનધર્મના ઇતિહાસને નહિ બાણનાર ‘ મીસીસ બેસન્ટ ’ જૈનધર્મને હિન્દુ ધર્મની પ્રાચીન શાખા તરીકે કહે છે, તેમાં મીસીસ બેસન્ટ ભૂલ કરે છે. હિન્દુ અર્થાત્ વેદધર્મ અને જૈનધર્મ અસલથી જુદા ધર્મ છે. માટે મીસીસ બેસન્ટે પોતાની ભૂલનો સુધારો કરવો જોઈએ. શ્રી મહાવીર પ્રભુના સમયમાં ચાર વેદો હતા. એમ શ્રી ઠાણાંગજીસૂત્ર, પ્રશ્ન વ્યાકરણસૂત્ર, કલ્પસૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રી મહાવીર પ્રભુએ અગીયાર મહાસમર્થ, વિદ્વાન ગૌતમ (ઇન્દ્રભૂતિ) આદિ બ્રાહ્મણોને વેદના સૂત્રોના આધારે સમ્યક્ અર્થ સમજાવી સંશય ટાળીને, ચુમ્માલીસ-સો બ્રાહ્મણો સહિત દીક્ષા આપી પોતાના ૧૧ ગણધરો બનાવ્યા હતા. ”

શ્રી મહાવીર પ્રભુના વખતમાં “ ગૌતમ બુદ્ધ ”નો મત ચાલતો હતો. નેપાળની તળેટીમાં આવેલા “ કપિલપુર ”ના શુદ્ધોદન રાજાનો એ (ગૌતમ-બુદ્ધ) પુત્ર હતો. તેમની માતાનું નામ “ મહામાયા ” અને સ્ત્રીનું નામ “ યશોધરા ” હતું. તેમને “ રાહુલ ” નામે એક પુત્ર હતો. સંસારની અસારતા સમજી આત્મસાધના કરવા માટે રાજ્યલક્ષ્મીને છોડી શ્રી ગૌતમબુદ્ધ એકાએક વનપ્રદેશમાં ચાલ્યા ગયા હતા. કેટલાએક માણસો મહાવીર અને બુદ્ધને એક માનવાની ભૂલ કરે છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેઓ બંને જુદા જ છે; બંનેના સિદ્ધાંતો અને ઉપદેશમાં પણ ભિન્નતા છે. આ વિષે “ પ્રાચીન ભારતકા ૧૦૦૦ શતાબ્દિકા ઇતિહાસ ” નામક પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે:—વિક્રમ સંવત પૂર્વે, ૫૪૩ વર્ષ પહેલાં મગધ દેશમાં બે મત નવા પ્રગટયા. ૧ ‘ જૈન ’ અને ૨ ‘ બૌદ્ધ ’. બંને મતના સંસ્થાપકોનો તફાવત આ નીચેના પ્રમાણોથી સમજવો વધુ સરળ થઈ પડશે.

મહાવીર અને બુદ્ધનો તફાવત.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ

શ્રી બુદ્ધદેવ

૧ મહાવીરના પિતાનું નામ સિદ્ધાર્થ રાજા.

૧ બુદ્ધના પિતાનું નામ શુદ્ધોદન રાજા.

૨ મહાવીરની માતાનું નામ ત્રિશલા દેવી.

૨ બુદ્ધની માતાનું નામ મહામાયા.

૩ મહાવીરનો જન્મ; મગધદેશની

૩ બુદ્ધનો જન્મ : બનારસથી ૧૦૦ માઈલ ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત

સીમાએ આવેલા ‘ક્ષત્રિયકુંડઆમ’માં થયો હતો.

૪ મહાવીરનો જન્મ : વિક્રમ સંવત પૂર્વે ૫૪૨ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૯૯ માં થયો હતો.

૫ મહાવીરનું પ્રથમ નામ “ શ્રી વર્દ્ધ- માન કુમાર ” હતું. પાછળથી શ્રી મહાવીરના નામે પ્રખ્યાત થયા.

૬ મહાવીરના મોટાભાઈનું નામ નંદી- વર્ધન હતું.

૭ મહાવીરની સ્ત્રીનું નામ “ યશોદા ” હતું.

૮ મહાવીરને પુત્ર ન હતો, પણ એકજ પુત્રી હતી, તેનું નામ પ્રીયદર્શના, તેને ‘ જમાલી ’ વેરે પરણાવવામાં આવી હતી.

૯ મહાવીર પ્રભુ, માતાપિતાના સ્વર્ગ ગમન પછી વડિલ ખંધુ નંદીવર્ધનની અનુસાથી દીક્ષિત થયા હતા.

૧૦ મહાવીરના માતાપિતા મહાવીર દીક્ષિત થયા તે પહેલાં, સ્વર્ગે ગયા હતા.

તરફના ‘કપિલ વસ્તુ’ નગરમાં થયો હતો.

૪ બુદ્ધનો જન્મ વિક્રમ સં. પૂર્વે ૫૬૫ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૭૬ માં થયો હતો.

૫ બુદ્ધનું પ્રથમ નામ “ શ્રી સિદ્ધા- ર્થકુમાર ” હતું પાછળથી શ્રી ગૌતમ બુદ્ધના નામે પ્રખ્યાત થયા.

૬ બુદ્ધને ભાઈ ન હતો.

૭ બુદ્ધની સ્ત્રીનું નામ “ યશોધરા ” હતું. તેમનો વિવાહ વિક્રમ સં. પૂર્વે ૫૪૭ માં થયો હતો.

૮ બુદ્ધને એક પુત્ર હતો, નામ રાહુલ કુમાર.

૯ બુદ્ધનું હૃદય દયાળુ હોવાથી એક દિવસે એક મૃત્યુ પામેલા પુરુષને સ્મશાને લઈ જતા દેખી તેમને વૈરાગ્ય ઉપજ્યો હતો, આથી સંસાર ત્યજી ચાલ્યા જવાની માતા પિતાની અનુસા માગેલી, પણ તે નહિ મળવાથી, થોડો વખત ઔદાસિન્ય ભાવે રાજ્યમાં રહ્યા પછી એક રાત્રિએ એકાએક તેઓ સ્ત્રી, પુત્ર ઇલાદિને છોડી ચાલી નીકળ્યા હતા અને સરયુ નદીના કિનારે જઈ સર્વે અલંકાર ઉતારી, તલવાર વડે કેશને કાપી સન્યસ્થ થયા હતા. વિક્રમ સં. પૂર્વે ૫૮૧.

૧૦ બુદ્ધના પિતા શુક્રોદન વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦ માં મૃત્યુ પામ્યા હતા.

- ૧૧ મહાવીરનો આઘતપબારવર્ષનો હતો. ૧૧ બુદ્ધનો આઘતપ છ વર્ષનો હતો. તેમણે મગધની ક્ષીણિમાં રહી તપ કર્યો હતો.
- ૧૨ શ્રી મહાવીરનો નિર્વાણ સમય વિક્રમ સં. ૪૭૦ વર્ષ પૂર્વે પાવાપૂરી નગરીમાં હતો. અને સર્વ આયુષ્ય ૭૨ વર્ષનું લોગવ્યું હતું. ૧૨ શ્રી ગૌતમબુદ્ધ વિક્રમ સંવત. ૪૮૫ વર્ષ પૂર્વે સર્વ આયુષ્ય ૮૦ વર્ષનું લોગવી કુસી નગરીમાં સ્વર્ગગમન કરી ગયા હતા.

આ પ્રમાણે શ્રી મહાવીર અને બુદ્ધ બુદ્ધ છે, પણ એક નથી. છતાં એટલું સિદ્ધ થાય છે કે તેઓ બંને સમકાલીન હતા. જ્યારે પ્રભુ મહાવીર કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી મગધદેશમાં ઉપદેશ આપતા હતા, તે વખતે શ્રી ગૌતમબુદ્ધ પણ મગધદેશના અન્ય નગરોમાં ઉપદેશ આપતા હતા. વળી કેટલાકે 'ગૌતમ' નામમાં પણ શુચવાડો ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ ઇતિહાસ દૃષ્ટિથી જોતાં ત્રણ 'ગૌતમ' ના ઉલ્લેખ મળી આવે છે તેના નામ:—

૧ બૌદ્ધધર્મના ચલાવનાર:— “ ગૌતમબુદ્ધ ”

૨ બીજા. શ્રી મહાવીર પ્રભુના પદ શિષ્ય:— “ ગૌતમસ્વામી ”

૩ ત્રીજા. સોળ પદાર્થની પ્રરૂપણા કરનાર “ ગૌતમ. ”

કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ પૂર્વે કેટલાક પુસ્તકોમાં જણાવ્યું હતું કે:— બૌદ્ધધર્મમાંથી જૈન ધર્મ નીકળ્યો છે; પરંતુ હવે તેઓ જાણી શક્યા છે કે એમ કહેવામાં તેઓની ભૂલ થઈ છે. યુરોપના પ્રોફેસર મી. હર્મન જેકોબી, ડા. સ્વાલી વગેરે વિદ્વાનોએ હવે કબુલ કર્યું છે કે બૌદ્ધધર્મ કરતાં જૈનધર્મ તદ્દન જુદો છે એટલુંજ નહિ પણ જૈનધર્મ એ બૌદ્ધધર્મથી પ્રાચીન છે; અને બૌદ્ધધર્મ ભગવાન મહાવીરના વખતમાંજ ઉપસ્થિત થયો છે. બૌદ્ધધર્મના પુસ્તકોમાં પણ જ્ઞાતપુત્ર વર્ધમાન અર્થાત મહાવીર સંબંધી ઉલ્લેખ આવે છે. શ્રી મહાવીરનો અમુક શ્રાવક શ્રી ગૌતમબુદ્ધનો અનુયાયી થયો વગેરે લખાણ બૌદ્ધ ધર્મગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે; તેથી સમજવું સ્પષ્ટ થાય છે કે બંને ધર્મો વસ્તુતઃ જુદાજ હતા.

ભગવાન મહાવીરના સમયમાં ક્ષત્રિય રાજાઓનો મોટો ભાગ જૈનધર્મ પાળતો હતો.

વૈશાળી નગરીના રાજા ચેટક અને ચંપાનગરીના કોણિક રાજા વરુએ મહાભારત લડાઈ થઈ હતી. તેઓ બંને પણ જૈનધર્મ પાળતા હતા. ઉપરાંત અનેક વિદ્ય નહાના ક્ષત્રિય રાજાઓ પણ જૈનધર્મના અનુરાગી બન્યા હતા.

શ્રી મહાવીર પ્રભુના સમયમાં “કેશીસ્વામી” નામના અણુગારે શ્વેતાંબિકા નગરીના રાજા પ્રદેશીને પ્રતિબોધ આપી જૈનધર્મી બનાવ્યો હતો. શ્રી વીરપ્રભુની પાસે “અતિ સુકત કુમાર” નામના રાજ્યપુત્રે ખાલ્યાવસ્થામાં દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. તેમજ મગધાધિપતિ મહારાજા શ્રેણીકના પુત્રો મેઘકુમાર, નંદીષેણુ, અભયકુમાર વગેરે જૈન ધર્મમાં દીક્ષિત થયા હતા.

સાહિત્ય શોધકો શું કહે છે ?

જૈનધર્મની સર્વ શ્રેષ્ઠતા અને અહિંસા પ્રાધાન્યતા વિષે પુરુષશિરોમણી, ઇતિહાસજ્ઞ માનનીય “પં. ખાલગંગાધર તિલકે” સન્ ૧૯૦૪ ની ૩૦ મી નવેમ્બરે વડોદરામાં એક વ્યાખ્યાન આપતાં કહ્યું હતું કે:—

૧ “શ્રીમાન્ મહારાજા ગાયકવાડ (વડોદરાનરેશ) ને પહેલે દિન કૉન્ફ-રન્સમેં જિસપ્રકાર કહાયા, ઉસી પ્રકાર “અહિંસા પરમોધર્મ” ઇસ ઉદાર સિદ્ધાંતને બ્રાહ્મણધર્મ પર ચીર સ્મરણીય છાપ મારી હૈ, પૂર્વકાલમેં યસકે લીયે અસંખ્ય પશુહિંસા હોતીથી, ઇસકે પ્રમાણુ ‘મેઘદૂત કાવ્ય’ આદિ અનેક ગ્રંથોસે મીલતા હૈ. પરન્તુ ઇસ ઘોર હિંસાકા બ્રાહ્મણધર્મસે વિદાઇ લે જાનેકે શ્રેય (પુણ્ય) જૈનધર્મકે હિસ્સેમેં હૈ.

૨ બ્રાહ્મણધર્મકો, જૈનધર્મહીને અહિંસા ધર્મ બતાયા હૈ.

૩ બ્રાહ્મણુ વ હિન્દુધર્મમેં જૈનધર્મકેહી પ્રતાપસે માંસ ભક્ષણુ વ મદિ-રાપાન બન્દ હો ગયા.”

આ ઉપરાંત તેઓ ‘કેસરી’ પત્રના ૧૩ ડિસેમ્બર સન્ ૧૯૦૪ ના અંકમાં પણ જૈનધર્મની પ્રાચીનતા બાબત પોતાની સમ્મતિ આપતાં જણાવે છે કે:—

“ગ્રંથો તથા સામાજિક વ્યાખ્યાનોસે જાના જાતા હૈ કિ જૈનધર્મ અનાદિ હૈ. યહ વિષય નિર્વિવાદ તથા મતભેદ રહિત હૈ. ઓર નિદાન ઇસ્વીસન્સેં ૫૨૬ વર્ષ પહેલેકા તો જૈનધર્મ સિદ્ધ હૈ હી. મહાવીર સ્વામી જૈનધર્મ કો પુનઃ પ્રકાશ મેં લાયે. ઇસ બાતકો આજ ૨૪૦૦ વર્ષ વ્યતીત હો ચૂકે હૈ. ઔદ્ધ-ધર્મકી સ્થાપનાસે પહેલે જૈનધર્મ ફૈલ રહા થા. યહ બાત વિશ્વાસ કરને યોગ્ય હૈ. ચોવીસ તીર્થકરોમેં મહાવીર સ્વામી અંતિમ તીર્થકર થે, ઇસસે લી જૈનધર્મકી પ્રાચીનતા જાની જાતી હૈ. ઔદ્ધધર્મ પીછેસે હુઆ યહબાત નિશ્ચિત હૈ.

૪ બ્રાહ્મણધર્મ પર જો જૈનધર્મને અશુભેણુ છાપ મારી હૈ. ઉસકા યશ જૈનધર્મહિકે યોગ્ય હૈ. જૈનધર્મમેં અહિંસાકા સિદ્ધાન્ત પ્રારમ્ભસે હૈ ઓર ઇસતત્વકો સમજનેકી ત્રુટિકે કારણુ ઔદ્ધધર્મ અપને અનુયાયી ચીનિયોંકે રૂપમેં સર્વ ભક્ષી હો ગયા હૈ.

૫ પૂર્વકાલમાં અનેક પ્રાજ્ઞાણુ જૈન પંડિત જૈનધર્મકે ધુરન્ધર વિક્તાન હો ગયે હે.

૬ પ્રાજ્ઞાણુધર્મ જૈનધર્મસેં મિલતા હુઆ હે. ઇસ કારણુ ટિક રહા હે. બોદ્ધધર્મ, જૈનધર્મસેં વિશેષ અમિલ હોનેકે કારણુ હિન્દુસ્તાનસેં નામ શેષ હો ગયા હે.

૭ જૈનધર્મ તથા પ્રાજ્ઞાણુધર્મકા પીછેસે ઇતિના નિકટ સંબંધ હુઆ હે. કિ જ્યોતિષશાસ્ત્રી ભાસ્કરાચાર્યને અપને અન્યમે જ્ઞાન-દર્શન ઓર ચારિત્ર (જૈનશાસ્ત્ર વિહિત રત્નત્રય ધર્મ) કો ધર્મ કે તત્વ બતલાયે હે.

સાહિત્ય રત્ન ડૉક્ટર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કહતે હે કિ:—

મહાવીરને ડીર્ઘિમ નાદસે હિન્દમેં એસા-સંદેસા ફેલાયા કિ—ધર્મ યહ માત્ર સામાજિક રૂઠિ નહીં હે; પરન્તુ વાસ્તવિક સત્ય હે. મોક્ષ, યહ બાહરી ક્રિયાકાંડ પાલનેમેં નહી મીલતા, મગર સત્યધર્મ સ્વરૂપમેં આશ્રય લેનેસેહી મિલતા હે. ઓર ધર્મ ઓર મનુષ્યમેં કોઇ સ્થાઈ લેદ નહી રહ શકતા. કહતે આશ્રય પેદા હોતા હે કિ ઇસ શિક્ષાને સમાજકે હુદયમેં જડ કરકે બેઠી હુધ લાવના રૂપી વિદ્નેકો ત્વરાસે લેદદિયા. ઓર દેશકો વશીભૂત કર લિયા ઇસકે પશ્ચાત્ બહુત સમયતક ક્ષત્રિય ઉપદેશકોકે પ્રભાવબલસે પ્રાજ્ઞાણુકી સત્તા અભિભૂત હો ગઇ થી.

બાણુ શિવપ્રસાદ સિતારે હિન્દને ગુજરાનવાલાકી જૈન સમાજકો પત્ર લિખાયા ઉસકા અંશ “સ્વામી દયાનન્દ ઓર જૈનધર્મ” નામકી પુસ્તકકે પૃષ્ઠ. ૧૬ પર છપાઈ. ઉસમે લિખા હે કિ:—

૧. જૈન ઓર બૌદ્ધ એક નહી હે, સનાતનસે ભિન્નભિન્ન ચલે આયે હે. જર્મન દેશકે એક બડે વિદ્વાનને ઇસકે પ્રમાણુમેં એક અન્ય છાપા હે—

૨ ચાર્વક ઓર જૈનસે કુછ સમ્બન્ધ નહી હે જૈનકો ચાર્વક કહના એસા હે જૈસા સ્વામીદયાનંદજીકો મુસલમાન કહના હે.

સાહિત્યરત્ન અનેક ધર્મોકે જ્ઞાતા શ્રી કન્નોમલજી એમ. એ. સેસનજી ઘોલપુર લિખતે હે કિ:—

૧ શ્રી મહાવીર સ્વામી તેા ઉન્હી પ્રાચીન જૈનસિદ્ધાન્તો કે પ્રચારક થે. જો આદિ તીર્થંકરકે સમયસે ચલે આયેથે, ઇસમે કોઇ સન્દેહ નહીં કી આપ ઉન સિદ્ધાન્તોકે એક અત્યન્ત લબ્ય પ્રભાવશાલી ઓર અદ્વિતીય ઉપદેશક, પ્રચારક ઓર સંસ્થાપક થે આપને ઉન સિદ્ધાન્તો કો બરી ખૂબીસે સમજાયા હે. પર અપને એસી બાત કોઇ નહી કહી હે જો ઉન સિદ્ધાન્તોકે પ્રતિકૂલ હો.

૨ ઐઠ્ઠ આત્મ વ જીવકો નહિ માનતે હૈ જૈન આત્મકે આધાર પર સબ ધાર્મિક સિદ્ધાન્તોકી લિતી રખતે હ જૈન ચોવીસ તીર્થકરોકો માનતે હૈ, લેકિન ઐઠ્ઠ અપને ધર્મકા નિકાસ મહાત્મા યુદ્ધસેહી સમજતે હૈ જો મહાવીર સ્વામીકે સમકાલીન થે. જૈનોકી ક્ષિલાસોષી યાની ઉનકે દાર્શનિક સિદ્ધાન્ત ઐઠ્ઠકે દાર્શનિક સિદ્ધાન્તોસે નહી મિલતે હૈ ઇનકે સાધુ ઐર શ્રાવકો કે ધર્મ કર્મ ઐઠ્ઠ સાધુ ઐર ગ્રહસ્થોકે ધર્મ કર્મો સે સર્વથા લિન્ન હૈ ઐઠ્ઠ માંસાહારી હૈ ઐર જૈનોમે કોઇ એસા નહી જો માંસ ખાતા હૈ ઇનકે આચાર વિચાર શુદ્ધ હૈ અહિંસા ધર્મ કે સચ્ચે અનુયાયી યહ જૈન હૈ ઐઠ્ઠ નહી હૈ.

૩ જૈન સાધુ ઉચ્ચ શ્રેણિકે હૈ વે અન્ય ધર્મો કે સાધુઓસે ખડે ચડે હૈ ઐર ઉનકી ઉત્કૃષ્ટતા સ્વયંસિદ્ધ હૈ.

શ્રી મહાવીર સ્વામીકા સર્વજ્ઞતાકે પ્રમાણુ ઐર દોનો સ્વતંત્ર ને સમકાલિન હૈ.

“યુદ્ધ અને મહાવીર”ની સમકાલિનતા તથા પ્રભુ મહાવીરની સર્વજ્ઞતા વિષે પ્રમાણુ ભૂત કારણો આપતાં, આયુ કામતાપ્રસાદજી જૈન (દિગંબર) પોતાના “લગવાન મહાવીર” “આધુનિક શૈલીપર” નામક પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૨૭૪ થી ૨૭૮માં લખતાં જણાવે છે કે:—“શ્રી મહાવીર સ્વામીકી સર્વજ્ઞતાકે પ્રમાણુ કેવલ જૈન ગ્રન્થોમેહિ નહી; ઐઠ્ઠકે પ્રાચીનતમ ધાર્મિક ગ્રન્થોમેં લી મહાવીર સ્વામીકી સર્વજ્ઞતાકે પ્રમાણુ પાયે જતે હૈ યે પ્રમાણુ અન્ય ધર્માવલગ્નિઓકે હોનેસે વિશેષ મહત્ત્વકે હૈ. ઐર પ્રોં રિસકે બિહસ વ અન્ય કઇ વિદ્વાનોને ઇસ ખાતકો પૂર્ણતઃ સિદ્ધકર દિયા હૈ કિ ઐઠ્ઠકે પાલીગ્રન્થોકી આજસે ૨૨૦૦ વર્ષ પૂર્વ રચના હો ચુકી હૈ અશોકકે સમય અર્થાત્ ઇસ્વીસનસે પૂર્વ તીસરી શતાબ્દિમેં ઇન ગ્રન્થોકા અધિકાંશ પ્રાયઃ ઉસી રૂપમેં સ્થિર હો ચુકાથા જૈસા ઉસેં હમ આજ પાતે હૈ. અતઃ મહાવીર સ્વામીકે વિષયમેં ઇનકે કથન ઉનકે બહુત નિકટ વર્તી કાલકે હોનેસે બહુત માન્ય ઐર વિશ્વાસનીય હૈ

ઐઠ્ઠકે સમસ્ત ધાર્મિક ગ્રન્થ તીન ભાગોમેં વિભક્ત હૈ જો “ત્રિપિટક” કહલાતે હૈ. ઇનકે નામ કમશઃ “વિનયપિટક, સુત્ત (સૂત્ર) પિટક ઐર અલિધમ્મ (અલિધર્મ) પિટક હૈ” પ્રથમ પિટકમેં ઐઠ્ઠ મુનિયોંકે આચાર ઐર નિયમોંકા, દ્વિતીયમેં મહાત્મા યુદ્ધકે નિજ ઉપદેશોંકા ઐર તીસરેમેં વિશેષ રૂપસે ઐઠ્ઠ સિદ્ધાન્ત ઐર દર્શનકા વર્ણન હૈ “સુત્તપિટક” કે પાંચ “નિકાય” વ અંગ હૈ જિનમેસેં દ્વિતીયકા નામ “મઝ્ઝીમનિકાય” હૈ ઇસમેં અનેક સ્થાનોપર મહાત્મા યુદ્ધકા નિર્ગંથ મુનિયોંસે મિલને ઐર ઉનકે સિદ્ધાન્તો આદિકે વિષયમેં ખાતચીત કરનેકા ઉદ્દેશ આયા હૈ ઇનઉદ્દેશોસે સિદ્ધ હોતા હૈ કિ યુદ્ધકો

भगवान् महावीरकी सर्वज्ञताका पता मिल गया था और उनका उनका सिद्धा-
न्तोमें इति उत्पन्न हो गद्यो उदाहरणार्थे धन उद्वेजोमेंसे ओक यहाँ
उद्धृत किया जाता है.

शुद्ध कडते है:—

एकमिदाह, महानाम, समयं राजगहे विहरामि गिञ्जकूटे पद्यते ते नखो
पन समयेन संबहुला निगण्ठा इसिगि लिपस्से काल सिलायं उब्भत्थकाहान्ति
आसन पटि खिक्खा ओपक्कमिका दुक्खातिप्पा कडुका वेदना वेदयन्ति अथ-
खोहं महानाम सायण्ह समयं पटिसल्लाणा बुट्टि तो येन इसि गिलिपस्सम
काय सिला येन ते निगण्ठा तेन उपसंकमिम् उपसंकमिचा ते निगण्ठे ए
तद वोचम् किन्नु तुम्हे आवुसो तुब्भदुका आसन पटि खिक्खा ओपक्कमिका
दुक्खा तिप्पा कडुका वेदना वेदियथाति एवं बुत्ते महानामते. निगण्ठामं
एतदवोचुं ॥

निगण्ठो आवुसो नायपुत्तो सब्बु सब्बदस्सावी अयरिसे सं ज्ञाण
दस्सन परिजानातिः) चरतो चमे तिट्ठतो च सुतस्स च जागरस्स च सततं
समित्तं ज्ञाण दस्सनं पच्चुपट्टितंतिः सो एवं आहः अत्थि खोवो निगण्ठा पूव्वे
पापं कम्मं कतं, तंइमायकडु काय दुक्खरि कारिकाय निज्जरेथ, पनेत्थ एतरहि
कायेन संबुता, वाचाय संबुता, मनसा संबुता तं आयतिं पापस्स कम्मस्स
अकरणं, इति पुराणानं, कम्मनं तपसा व्यन्तिभावा नवानं कम्मनं अकरणा आयतिं
अनवस्सवो, आयतिं अनवस्सवा कम्मक्खयो, कम्मक्ख या, दुक्खयो,
दुक्खया वेदनाक्खयो, वेदनाक्खया सब्बं दक्ख निज्जिण्णं भविस्सति (तं
चपन् अम्हाकं रुच्चति चेवस्वम ति च तेन च आम्हा अत्तमनातिः

P. T. D. Majjhim Vol. 18 L. Pp. 92-93

इसका भावार्थ यह है:—

म० शुद्ध कडते है “हे महानाम, मैं ओक समय राजगहमें गूढ़
कूट नामक पर्वत पर विहार कर रहा था उसी समय ऋषिगिरिके पास काल
शिला (नामक पर्वत) पर गडुतसे निर्अन्थ (मुनि) आसन छोड उपक्रम कर
रहे थे और तीव्र तपस्यामें प्रवृत्त थे हे महानाम, मैं सायंकाल के समय
उन निर्अन्थोके पास गया और उनके जोलाया” अहो निर्अन्थ तुम आसन
छोड उपक्रमकर क्यों ऐसी धीर तपस्याकी वेदनाका अनुभव कर रहे हो ?” “हे
महानाम, जब मैंने उनसे ऐसा कहा तब वे निर्अन्थ धन प्रकार बोले:—

“અહો નિર્ઞન્ધ જ્ઞાતપુત્ર સર્વજ્ઞ ઔર સર્વદર્શી” હૈ, વે અશેષ જ્ઞાન ઔર દર્શનકે જ્ઞાતા હૈ હમારે ચલતે, ઠહરતે, સોવ, જાગતે સમસ્થ અવસ્થાઓમે સદૈવ ઉનકા જ્ઞાન ઔર દર્શન ઉપસ્થિત રહતા હૈ ઉન્હોને કહા હૈ:-નિર્ઞન્ધો ! તુમને પૂર્વ (જન્મ) મેં પાપકર્મ ક્રિયાહૈ, ઉનકી ઇસ ઘોર દુશ્ચરતપસ્યાસે નિર્જરા કરકાલો ! મન વચન ઔર કાયાકી સંવૃત્તિસે (નયે) પાપ નહી ખંધતે ઔર તપસ્યાસે પુરાને પાપોંકા વ્યય હો જાતા હૈ ! ઇસ પ્રકાર નયેં પાપોં કે રૂક જાનેસે ઔર પુરાને પાપોંકે વ્યયસે આયતિ રૂક જાતી હૈ આયતિ રૂકજાનેસે કર્મોંકા ક્ષય હોતા હૈ; કર્મક્ષયસેં દુઃખ ક્ષય હોતા હૈ. દુઃખક્ષયસે વેદના-ક્ષય ઔર વેદના ક્ષયસે સર્વ દુઃખોંકી નિર્જરા હોતી હૈ” ઇસ પર બુદ્ધ કહતે હૈ “યહ કથન હમારે દિયે રૂચિકર પ્રતીત હોતા હૈ ઔર હમારે મનકો ઠીક જંચતા હૈ.”

P. T. D. Majjhim Vol. II. Pp. 214-218.

એસાહી પ્રસંગ મહિમનિકાયમેં લી એક જગહ ઔર આયા હૈ.

વહાંલી નિર્ઞન્ધોને બુદ્ધસે જ્ઞાત પુત્ર (મહાવીર) કે સર્વજ્ઞ હોનેકી ખાત કહી ઔર ઉનકે ઉપદ્રષ્ટિ કર્મ-સિદ્ધાન્તકા કથન ક્રિયા। તિસપર બુદ્ધને ફિર ઉપચુક્રત શબ્દોમેં હી અપની રૂચી ઔર અનુકૂલતા પ્રગટ કી !

યહ ભગવાન મહાવીર ઔર ઉનકે સિદ્ધાન્તોકે વિષયમેં કહે હુએ સ્વયં મહાત્મા બુદ્ધકે વાક્ય હૈ ! ઇનસે યહ ભલી ભાંતિ સિદ્ધ હો જાતા હૈ કિ મં બુદ્ધ ભગવાન | મહાવીરકે સિદ્ધાન્તો કેસા આદર કરતે થે ! ઉન્હોને ન કેવલ નિર્ઞન્ધોકે સિદ્ધાન્તો કે સુનાહી થા કિંતુ ઉનમેં અપની રૂચિ ઔર અનુમતી લી પ્રગટકીથી ઔર ભગવાન મહાવીરકી સર્વજ્ઞતાકે વિષયમેં જો કુછ ઉન્હોને સુના ઉસે ખડે ભાવસે અપને શિષ્યોંકો લી સુનાયા અતઃ ઇસખાતમેં કુછલી સંદેહ નહી રહ જાતા કિ ભગવાન મહાવીરકે જીવોત કાલમેંહી ઉનકી સર્વજ્ઞતા પર ન કેવલ ઉનકે અનુયાયિયોંકો હી પુર્ણ વિશ્વાસ થા વરન્ એક દુસરે ધર્મકે પ્રભુતા ઔર ઉનકે શિષ્ય ગણોં પર લી ઉનકા પ્રભાવ અવશ્ય પડ ગયા થા.

ઉપચુક્રત મહાત્મા બુદ્ધના સ્વયં કથનથી સિદ્ધ થાય છે કે મ. બુદ્ધ અને ભ. મહાવીર સમકાલીન અને સ્વતંત્ર ધર્મ પ્રવર્તકો હતા; તેમજ “ પ્રભુ મહાવીર સર્વજ્ઞ છે ” એમ બુદ્ધદેવ પોતેજ કહે છે. એટલે હવે આ વિશે વધુ પ્રમાણુભૂત કારણોની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

પ્રભુ મહાવીર કેવલજ્ઞાન થયા પછી લગલગ ત્રીસ વર્ષ સુધી આ જગત પર વિચર્યા હતા, અને પવિત્ર દયામય જૈન ધર્મની જયઘોષણા કરી અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

પ્રભુ મહાવીરનો પરિવાર

ભગવાન મહાવીરના સૌથી પહેલા શિષ્ય શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ “ ગૌતમ ગણુ-ધર ” ના નામથી સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમનું ગોત્ર ‘ ગૌતમ ’ હોવાથી તેઓ “ ગૌતમ સ્વામી ” કહેવાતા. તે ગૌતમાદિ ૧૧ ગણુધરો હતા. જેઓના નવ ગચ્છ (ગણુ) કહેવાતા. ભગવાન મહાવીરના દીક્ષિત પરિવારમાં ધન્ના અણુગારાદિ ૧૪૦૦૦ સાધુઓ, અને ચંદનખાળાદિ ૩૬૦૦૦ સાધ્વીઓ વિદ્યમાન હતા. તેમાં ૭૦૦ સાધુઓ અને ૧૪૦૦ સાધ્વીઓ કૈવલ્યજ્ઞાની થયા હતા. ૧૩૦૦ અવધિજ્ઞાની, ૫૦૦ મનઃપર્યવજ્ઞાની, ૭૦૦ વૈક્રિય લઘિ ધારક સાધુઓ, ૪૦૦ વાદી, ૩૦૦ ચૌદપૂર્વ ધારી સાધુઓ હતા. ગૃહસ્થ શિષ્યોમાં (ખારવૃત્તધારી) એક લાખ ઓગણસાઠ ૧૫૬૦૦૦ શ્રાવકો અને ત્રણ લાખ અઠાર હજાર ૩૧૮૦૦૦ શ્રાવિકાઓ તેમના અનુયાયીઓ થયા હતા. જેઓ સમ્યક્ધારી હોવાથી જઘન્ય ત્રીજે ભવે અને ઉત્કૃષ્ટ પંદરમે ભવે અવશ્ય મોક્ષ જવાના. આ ઉપરાંત તેમના કોટો શ્રાવકો અનુયાયીઓ હતા.

મગધદેશનો મહારાજ શ્રેણિક (બિમ્બિસાર) કે જે પ્રથમ ઝોદ્ધર્મી હતો, તે અનાથી મુનિના ઉપદેશથી જૈન થયો હતો. અને પ્રભુ મહાવીરનો તે પરમ ભક્ત હતો. તેનો પુત્ર અન્નતશત્રુ ઉર્જે કૌણિક ધણો નિર્દય હતો. તેણે રાજ્ય લેવાના લોભે, પૂર્વ ભવના વૈરને લીધે યુવાન ઉંમરે પહોંચતા પોતાના પિતા મહારાજ શ્રેણિકને પિંજરામાં પૂર્યો હતો; અને પાછળથી સદ્બુદ્ધિ આવતાં (પૂર્વ વૈર સમાવાથી) તે પોતાના પિતાને જેલ મુક્ત કરવા જતો હતો; પરંતુ મહારાજ શ્રેણિકે ધાર્યું કે આ નિર્દય પુત્ર માફે જેલ જીવન પણ સાંખી શકતો ન હોવાથી મને મૃત્યુવશ કરવા માટે જ આવે છે, એમ ધારી તેણે પોતે પોતાના હાથથી જ હારી યુસી જીવનનો અંત આણ્યો અર્થાત્ મૃત્યુ પામ્યો. આથી કૌણિકને ધણો પશ્ચાતાપ થયો; આ અધિકાર જૈનાગમના ‘ નિરયાવલિકા ’ સૂત્રમાં વિસ્તારપૂર્વક આપવામાં આવ્યો છે. પાછળથી કૌણિક પ્રભુ મહાવીર પાસે ગયો, અને પોતાની ભૂલ ખાખત પશ્ચાતાપ કર્યો અને ભારથી તે જૈનધર્મનો રાગી બન્યો. આ વિષયમાં “ પ્રાચીન ભારત ” ના ઇતિહાસ કર્તા પં. હરિમંગલ મિશ્ર એમ. એ લખે છે કે:—

“ જિસ સમય મહાવીર ઐર ગૌતમબુદ્ધ અપના અપના નયા મત ભાર-વર્ષમે દૈલા રહે થે—મગધ મેં શિશુનાગ વંશકા રાજ બિમ્બિસાર સિંહાસન પર થા. બિમ્બિસારને વિશાલિકે લિચ્છવી રાજ (ચેટક) કી બેટી વ્યાહીથી. જિસસે કિ ઉસ અન્નતશત્રુ (કુણિક) નામ એક પુત્ર ઉત્પન્ન હુઆ. બિમ્બિ-સારકી દુસરી રાની કૌશલકે રાજ પ્રસેનજિતકી બહિન થી. બિમ્બિસાર જે

અંગ દેશકે જે મગધકી દક્ષિણ પૂર્વ ઐર થા, ઐર જિસકી રાજધાની ચંપા (ભાગલપુર) થી વિજય કીયા. બિમ્બિસાર અવસ્થામેં ગૌતમબુદ્ધસે પાંચ વર્ષ ખડા થા. ઐર ઉસને ૨૮ વર્ષ તક રાજ્ય કીયા. અન્નતશત્રુને અપને પિતાકો દુર્બલ દેખ ઉસસે રાજગદ્દી છીન લી. ઐર ઇસ નૃશંસને ખૂદે પિતાકો બન્દી-ગૃહમેં ભૂખે માર ડાલા.

અન્નતશત્રુ કે રાજ્ય કે આઠવેં વર્ષ મેં બુદ્ધ કી મૃત્યુ હુઈ, અન્નતશત્રુને અપને નાના કી રાજ્યધાની વૈશાલિ પરભી ચઢાઈ કી ઐર છુટલીયા ”

આ વિષે વધુ પ્રકાશ પાડતાં “શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી” લખે છે કે:— અન્નતશત્રુને પોતાના પિતાના વધ પર ઘણા પશ્ચાતાપ થયો હતો, જે તેણે પ્રભુ મહાવીર પાસે જઈ પ્રગટ કર્યો અને ક્ષમા માગી. ત્યારબાદ તે માતા-પિતા અને ગુરૂને પરમ ભક્ત થયો. અને પિતા બિમ્બિસાર માફક જૈન-ધર્મમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધાવંત થયો. તેની ભક્તિ એટલી બધી તીવ્ર હતી કે ‘પ્રભુ મહાવીર ક્યાં બિરાજે છે’ એ વર્તમાન મેળવ્યા પછી જ તે દાતાણુ કરતો. ”

આ ઉપરાંત પ્રભુ મહાવીરના ઘણા ભક્તો હતા. સ્વેચ્છ આર્દ્રદેશના આર્દ્રકુમારે પણ જાતિ સ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પ્રભુ મહાવીર પાસે આવી દીક્ષા ગૃહણુ કરી હતી; અંબડ નામના તાપસે સાતસો તાપસો સહિત પ્રભુ પાસે શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. (જેનું વર્ણન ઉવવાઈ સૂત્રમાં છે) તથા તાતાર વગેરે દેશ તરફથી હિંદુસ્તાન પર સ્વારીઓ લાવનાર શિથિયન (શક) રાજાઓએ પણ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. અરબસ્તાન, ઇરાન, ગ્રીસ, મીસર અને તુર્કસ્તાન વગેરે દેશો તરફ પણ જૈનધર્મ વીસ્તાર પામ્યો હતો.

શ્રી મહાવીરના સમયમાં ચાલીસ કોડ જૈનો

તે સમયના જૈનોની વસ્તી વિષયક સ્થિતિ તપાસતાં જણાય છે કે, પ્રભુ મહાવીરના વખતમાં અને તે પછીના બે ત્રણ સૈકાઓ સુધીમાં જૈનધર્મ પાળનારાઓની સંખ્યા લગભગ ૪૦ કરોડની હતી. “ભારતમતદર્પણુ” નામનું પુસ્તક, જે વડોદરામાં છપાયું છે તેમાં પં. રાજેન્દ્રનાથ લખે છે કે:—પૂજ્યપાદ બાણુ કૃષ્ણનાથ બનજી અપને “જૈનીઝમ” નામક પુસ્તક મેં લીખા હૈ કી—ભારતમેં પહિલે ૪૦૦૦૦૦૦૦૦ ચાલીસ કોડ જૈન થે. ઉસી મતસે નિકલકર બહુત લોગ દુસરે ધર્મ મેં જાનેસે ઇતકી સંખ્યા ઘટ ગઈ. યહ ધર્મ બહુત પ્રાચીન હૈ. ઇસ મતકે નિયમ બહુત ઉત્તમ હૈ. ઇસ મતસે દેશકો ભારી લાભ પહુંચા હૈ.

આ ઉપરાંત રાજા શિવપ્રસાદ સિતારે “ભૂગોલ હસ્તામલક” માં લખે છે કે:—“દો ઢાઈ હજાર વર્ષ પહિલે દુનિયાકા અધિક ભાગ જૈનધર્મકા ઉપાસક થા.”

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવાન મહાવીરના વખતમાં શ્રેણિક કુણિક, ચેટક, નવ મદિલબ્જતિના રાબ્જઓ, નવ લછવી બ્જતિના રાબ્જઓ, ચંદ્ર-પ્રહોત, ઉદ્દાયન આદિ અનેક રાબ્જઓ અને કોડો શ્રાવકો જૈનધર્માનુયાયી હતા. કે જે શ્રાવકોની પાસે ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ પુષ્કળ હતી. હીરા, માણિક, મોતી, પન્ના, સોનું, રૂપું અને મહોરબંધ નાણુ વગેરે તેઓની પાસે એટલું બધું હતું કે મહાન રાબ્જઓથી પણ તેઓ પરાલભ પામી શકે નહિ. તેમને ત્યાં હબ્જરો બલકે લાખો ગાયો હતી. એ બધાનું તેઓ રક્ષણ કરતા; ધર્મ, નીતિ, પ્રમાણિકતા ઇત્યાદિમાં પણ તેઓ દ્રઢ અને ઉદાર ચરિત હતા. તેમની સમૃદ્ધિ અને ધર્મપ્રિયતા વિષેનો અધિકાર શ્રી ભગવતી સૂત્ર સ. ૨ ઉ. ૫ માં તથા શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં છે, જે વાંચવાથી વધારે બહુવાનું મળી શકશે.

હાલ જૈનોની જે સંખ્યા કમી થઈ ગઈ છે, તેના કારણો દર્શાવતાં શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી લખે છે કે:—“હાલમાં જે પશ્ચિમના દેશો છે તે પૂર્વે આર્ય હતા. અને ત્યાં સુધી જૈન મુનિઓનો પગ વિહાર પણ થતો, તેથી ત્યાં જૈનોની વસ્તી દિનપ્રતિદિન વધતી જતી હતી. પણ પાછળથી શંકરાચાર્ય આદિ જૈનેતર મતાનુયાયી આચાર્યોનું જોર, અને વારંવાર લડાઈના હુમલા થવાથી, તેમજ જળને સ્થળે સ્થળ, અને સ્થળને સ્થળે જળ ફરી વળવાથી જૈન મુનિઓનો પાદવિહાર બંધ પડ્યો, તેથી કાળ-ક્રમે જે આર્ય જૈન પ્રબ્જ હતી તે અનાર્ય થઈ, અને છેવટે જે આર્ય દેશ હતો તે અનાર્ય થયો. આ કારણોથી જૈનોની સંખ્યા ઘટવા પામી છે.”

આ ઉપરાંત સમયના ઘસારા સાથે જૈન પ્રબ્જમાં શિથિલતા દાખલ થઈ. ઉદારતા ઘટી, સ્વધર્મની લાવના ઉત્તરોત્તર લોપ થતી ગઈ, ધર્માભિમાનથી શક્તિશાળી જૈનો પરાહ્ગમુખ બનતા ગયા. સ્વાર્થ અને લોભુપતા વધી. કુસંપ પેઠો. પક્ષ, વેર, ઝેર અને મમત્વ જૈનપ્રબ્જમાં વધવાથી ઉત્તરોત્તર વિભાગો પડતા ગયા, અને પરિણામે જૈન પ્રબ્જ અન્ય ધર્મનો આશ્રય લેતી થઈ; ખ્રીસ્તી આદિ અન્ય ધર્મીઓએ પોતાના ધર્માનુયાયીઓની વૃદ્ધિમાં ગૌરવ માન્યું અને મદદ કરવા લાગ્યા; સૌને સગવડીઓ ધર્મ પ્રિય થવા લાગ્યો. એ રીતે ક્રમે ક્રમે જૈનધર્મ પાળનારાઓની સંખ્યા ઘટતી ગઈ અને અલ્યારે જે ચાલીસ કોડને ઠેકાણે ક્ષીણુ થતી થતી ૧૨ લાખ પર જૈન સંખ્યા આવી ગઈ છે, તેના આધુનિક કારણોમાં આ સુખ્ય છે.

પ્રાચીન ભારતવર્ષની જૈનોની બહોળલાલી તથા સહયતા કયા પ્રકારની હતી તે આપણે આ સ્થળે વિચારવું બહુ અગત્યનું થઈ પડશે. આ સંબંધી અતિ ઉપયોગી અને વિચારણીય ઉદ્દેખ ઘણી જ શોધખોળ પછી શ્રી મહાવીર-

प्रसाह द्विवेदी संपादित “सरस्वती” मासिकना वैशाख अंकमां करवामां आंव्यो छे. ते आ प्रमाणुः—

प्राचीन भारत वर्षाकी सभ्यताका विचार

पश्चिम देशोके धतिहासज्ञ पुरावस्तुवेता, और पारदर्शी विद्वानोने अग्रान्त प्रमाणु और प्रबल युक्तियोसें सिद्धकर दिभाया हैं कि पृथ्वी मंडलपर विद्या-ज्ञान, कला, कौशल्य और सभ्यताका जन्मदाता भारतवर्ष ही है. वे भारतवासीयोहीकी सन्तानों थे जिन्होने प्राचीन समयमें अनेक देश देशान्तोको जकर वहां सभ्यता हैलाध. प्राचीन भारतवासीयोहीने उन मडान् और प्रभावशाली साम्राज्योकी स्थापनाकी. उनका गौरव-वर्णन. प्राचीन धतिहास के पृष्ठो परही नही लीभा गया. किन्तु उनके स्मारक चिन्हो अशिया, युरप, अफ्रीका, और अमरीकामें अगतक वर्तमान है. वे स्मारक चिन्ह प्राचीन हिन्दु जतिके मडान् और अद्भुत कार्यो के प्रमाणु है.

यजुर्वेद अध्याय ६ और मनुस्मृति वगेरे शास्त्रोमां तथा कीतनीहा कथा ये हैं. जिसमे भारतवर्ष के मनुष्यो और महात्माज्योका अमरीका जना सिद्ध होता है. महात्मा व्यासज शुक्रदेवज के साथ अमरीका गये. और वहां कुछ काल ठहरेथे. शुक्रदेवज युरोप (जिसे प्राचीन आर्य हीरदेश कहते थे) धरान, और तुर्कस्तान हो कर लौट आये. धस यात्रामें तीन वर्ष लगे थे यह व्रतांत महाभारतमें शान्तिपर्व के उरद वें अध्याय में लिभा है. अन्य देशोमें होवार पांडवो के जनेका उद्वेगभी महाभारत में है. पहली दई वे अश्वदेश, श्याम, चीन, तिब्बत, मंडोलिया, तातार और धरान को गये, और हिरात, काबुल, कन्धार, और अलोचिस्तान होकर लौट आये. उनकी दुसरी यात्रा पश्चिम की तरङ्ग हुध वे लंकासे प्रस्थान करके अरण, मिश्र, जंजुमार, और अफ्रीका के हूसरे लागोमें गये. यह वृत्तान्त महाभारतमें (सला पर्व के २६-२८ अध्यायमें) लिभा है. धस यात्रा के समय मार्गमें उन्हें अगस्त्यतीर्थ, पुष्पतीर्थ, सुहामातीर्थ, करन्धमतीर्थ और लारदाजतीर्थ मिलेथे. राज्ञ सगरके पृथ्वी विजयकाली कथा पुराणोमें है. राज्ञ धृतराष्ट्रने अङ्गानिस्थानके राज्ञकी पुत्रीका पाणि ग्रहणु कीयाथा; अर्जुने अमरीकाके कुङ्ग राज्ञकी पुत्रीसे विवाह कियाथा. श्री कृष्णुके पोते अनिङ्गका विवाह सुउ (सुष्ठु) (मित्र देश) के राज्ञ जाणुकी पुत्री उषाके साथ हुआथा. महाराज् अशोकने जाणुलके राज्ञ सिद्युकसकी पुत्री से विवाह कीयाथा (आ लपाणु उपरथी सिद्ध थाय छे के पुरातन काणमां ते देशो आर्य हुता. तथा पांडवो जैनी हुता. वांचो. ज्ञाता० अ० १६ तथा कृष्णु पणु जैन हुता तेनो पात्र अनिङ्ग पणु

जैन हतो वांचो अंतगड सूत्र. अशोक पण जैन हतो. आ उपरथी ते देशांमं जैनीयो पणु हता. जेम सिंध थाय छे.)

धिसाके जन्मके अन्तर सहस्रो हिन्दू तुर्किस्तान, धरान, और इसमें रहतेथे. मनुस्मृतिके दशवे अध्यायसे मालुम होताहि की क्षत्रियोंकी और प्रण कितनी ही नतिया आहाणु (जैन साधु) के दर्शन न होने के कारण पतित होगयथी.

“अशिया” अशियाका प्राचीन नाम जम्बुद्वीपहै. अशिया नाम बि हिन्दुओडीका रभाहुआहै धसिविषयमें कर्नल टॉडका कथन मुनिओ-कहते है कि द्युमिहा-और मजस्वकी सन्तानोसे धन्दु (यद्र) वंशीय “अश्व” नागकी एक नति थी उस अश्वनतिके लोग सिन्धके दोनों तरफ इस्तक नवसे थे धस कारण उस पृथ्वी लागका नाम अशिया हुआ अशिया अंडके कितनेही देशोसे हिन्दू नति फैलगयथी उनमेंसे कुछ देशोका संक्षिप्त उल्लेख नीचे किया जाता है.

“अङ्गानिस्तान” प्राचीन भारत में अपवंश नामकी नागनति थी उसमें अपगणु नामका एक मनुष्य हुआ धरी अपगणुकी सन्तान अङ्गान कहलार्ध प्राचीनकालमें हिन्दुस्तान और अङ्गानिस्तानमें घना सम्बन्ध था धसिके कितने प्रमाणु है राज धृतराष्ट्रने अङ्गानिस्तानके राजकी पुत्री गन्धारीसे विवाह कियाथा महाभारतमें लिखा है कि जिस समय पांडव द्विष्विजय करने गयेथे उस समय वे कन्धार अर्थात् गान्धार देशमें राज धृतराष्ट्रके श्वसुरके महमान हुये थे-दिरात नगर हरिके नामसे विख्यात हुआ है और राजओके समयतक अङ्गानिस्तान हिन्दुस्तानकाही अंस समग्र नताथा कर्नल टॉड लिखते है कि जैसलमेरके धतिहाससे ज्ञात होता है कि विक्रम संवत् के अहुत पूर्व धस क्षत्रिय नतिका राज्य गजनी से समरकन्द तक फैला हुआ था यह राज्य महा भारत युद्धके पीछे स्थापित हुआ था गजनी नगर उन्ही लोगो का भसाया हुआ है.

“तुर्किस्तान” तुर्किस्तानमेंही हिन्दू नतिका राज्य था. तर्कका पुत्र तमक हिन्दू पुराणोमें तरिक्षकके नामसे विख्यात है-अध्यापक मैकसमूलर लिखते है कि तुर्वा और उसकी सन्तानको शाप हुआ था. भारत छोडकर उनके चले जानेका यह कारण था कर्नलटॉड अपने नामी ग्रन्थ राजस्थानमें लिखते है कि जैसलमेरके प्राचीन धतिहाससे पता लगता है. कि यदु-वंश अर्थात् यद्रवंशकी यदुओ आन्डीक नतिने महाभारतके युद्धके पीछे पुरासानमें राज्य किया. (यदुवंशी धणा राज जैन हता)

“ સાઈબેરિયા ” મહાભારતકે યુદ્ધ બાદ બહુતસી સૂર્ય ઓર ચંદ્રવંશી જાતિયાં હિન્દુસ્તાનકો છોડકર દૂર દૂર જાવસીથી એક હિન્દુ જાતિને સાઈબેરિયામેં જાકર અપના રાજ્ય સ્થાપિત કીયા. ઈસ રાજ્યકી રાજધાની “ વજ્જુપુર ” થા. જબ ઈસ દેશકા રાજા કિસીયુદ્ધમેં મારા ગયા તબ શ્રીકૃષ્ણકા ત્રીન પુત્ર પ્રદ્યુમન, ગદ્ધ ઓર સામ્બ બહુતસે બ્રાહ્મણો ઓર ક્ષત્રિયોંકો સાથ લેકર વહાં પહુચે. ઈન ત્રીનો ભાઈયોંમેં જ્યેષ્ઠભાઈ વહાંકી ગદ્ધીપર બેઠે. શ્રીકૃષ્ણકી મૃત્યુ હોનેપર વે માતમ પુરસીકે લીયે ફિર દારીકા આચેથેં—ચહ સબ વૃત્તાન્ત હરિવંશ પુરાનમેં વિષ્ણુ પર્વકે—૮૭ વેં અધ્યાયમેં લિખા હૈ. (તે કુમારો તથા તેમના પિતા જૈની હતા. અને પ્રદ્યુમન અને સાંબ કુમારે નેમનાથ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. વાંચો જૈન સિદ્ધાન્ત શ્રી અંતગડ્ડસૂત્ર. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જૈનધર્મ ત્યાં સુધી હતો) સાઈબેરિયા ઓર ઉત્તરી એશિયાકે પ્રદેશોંમેં હિન્દુઓકી સન્તાન અભિતક મિલતી હૈ. સાઈબેરિયા ઓર ફિન્લેન્ડમેં ચદુવંશકી દો જાતિયોંકા હોના ઇતિહાસસે જ્ઞાત હોતા હૈ. ઉન જાતિયોંકે નામ શ્યામ—ચદુ ઓર જાદો હૈ.

“ જાવા—દ્વીપ ” જાવાકે ઇતિહાસમેં સ્પષ્ટ લિખા હૈ કિ— ભારતકે કલિંગ પ્રાન્તસે બહુતસે હિન્દુ ઉસ દ્વીપમેં જાકર વસે થે. કલિંગ દેશમાં પ્રથમ ઘણા જૈનો હતા. કેમકે પાર્શ્વનાથ પ્રભુના એક છંદમાં વાક્ય છે કે:—“કલિંગ દેશે જપેતોરો જાવા”એ “ અંગ અંગ કલિંગે ” ઇત્યાદિ વાક્યથી સિદ્ધ થાય છે કે બહુતસે હિન્દુ જાવા દ્વીપમાં ગયા. તેમાં જૈનીયો પશુ જાવા ગયા જ હોવા જોઈએ) ઉન્હીને વહાકે મનુષ્યોંકો સભ્યતા સિખાઈ ઓર અપના સંવત ચલાયા. ચહ સંવત ઈસ સમય તક પ્રચલિત હૈ. ઉસકા આરમ્ભ ઈસાકે ૭૫ વર્ષ પહલે હુઆ થા ઈસકે પીછે ફિર હિન્દુઓકા એક દલ જાવા ગયા. ઉસ દલકે લોગ બૌદ્ધમતાવલાંબી થેં. (જૈન પશુ થે) ઉસ દ્વીપમેં ચહ કથા સુની જાતિહૈ કિ સાતવી સદી કે પ્રારંભમેં ગુજરાત દેશકા એક રાજા પાંચ હજાર આદમી લેકર વહાં પહુચ્યા. ઓર મત રામકે એક સ્થાન પર વસ ગયા. કુછકાલ પીછે દો હજાર મનુષ્ય ઓર ગયે. એ સબ બૌદ્ધ જૈની થે. ઉનલોગોને ધર્મકા પ્રચાર કીયા. જિસમેં બૌદ્ધ મતાકા પ્રચાર વિસેસ કીયા. ચીન દેશકા એક પ્રસિદ્ધ યાત્રી, જિસને ઈસ દ્વીપકો ચોથી સદીમેં દેખાથા. લિખતા હૈ કિ જાવામેં ઉસ સમય સબ લોગ હિન્દુ મતાનુચારી થે. અર્થાત્ સર્વ આર્ય થા. ઓર સર્વ જાતિકા ધર્મ ચલાતા થા. (બૌદ્ધ, જૈન, વૈષ્ણવ, વેદાન્ત, સાંખ્ય વગેરે સર્વ ધર્મો ચલાતા હતા.)

“ લાંકા ”—લાંકા મેં તો અત્યન્ત પ્રાચીન કાલસે હિન્દુઓકા આવાગમન રહા હૈ. રાવણકો મારનેકે બાદ, લાંકાકા રાજ્ય સદાચારિ વિલીખણકો દેદીયા

ગયા થા (રાવણ ઇન્દ્રજિત કુંભકરણુ, વિલીધણુ આદિ જૈન શ્રાવક હતા અને છેવટે રાવણના મૃત્યુ પછી તેઓએ દીક્ષા લીધી હતી. વાંચો ત્રિષપ્તીસલાકા પુરૂષ ચરિત્ર તથા જૈન રામાયણુ તથા પદ્મપુરાણુ) પીછલે સમયમેં હિન્દુસ્તાનકે લોગોને વહાં જાકર ઔદ્યમતકા પ્રચાર કીયા. ચક્રવર્તી અશોકકે સમયમેં લંકા ઓર ભારતવર્ષમેં બહુત ઘનિષ્ટ સમ્બન્ધ થા. ઇસ દ્વીપકા દુસરા નામ સિંહલદ્વીપ હૈ જિસકા અપભ્રષ્ટ નામ “સિલોન” હૈ (સિંહલદ્વીપના મકરધ્વજ રાજા પોતાના પુત્ર કનકધ્વજ કોડીયાને પરણાવવા વિમલાપુરી (વળા) આવ્યા હતા. અને છેવટે તે જૈન થયા હતા. વાંચો. મોહનવિજય કૃત ચંદરાજનો રાસ.)

“અફ્રીકા-મિસર.” સાત આઠ હજાર વર્ષ હુએ જબ એક મનુષ્યદલ હિન્દુસ્તાનસે મિસર ગયા. ઓર વહી ઇસ ગયા. વહાં ઉન હિન્દુઓને બકી ઉચ્ચ શ્રેણિકી સભ્યતા ફેલાઈ ઓર અપની વિદ્યા ઓર પ્રસાદમસે બકા પ્રભાવ-શાલી સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કીયા. એક પ્રસિદ્ધ પુરાવસ્તુવેત્તા લિખતે હૈ કિ મિસર નિવાસી બહુત પ્રાચીન કાલમેં હિન્દુસ્તાનસે સ્વેજકે રાસ્તે આયે થે. વે નીલ નદીકે કિનારે વસ ગયે થે. મિસર કે પ્રાચીન ઇતિહાસસે માલુમ હોતા હૈ કિ ઉસ દેશકે નિવાસીઓકે પૂર્વજ એક એસે સ્થાનસે આયે થે જિસકા હોના અબ હિન્દુસ્તાનકે પન્ત કહતે થે.

સિન્ધુ નદીકા જલ અટકસે બારહ મીલ નીચે જાકર નીલા દિખાઈ દેતા હૈ ઇસ કારણુ વહાં પર સિન્ધુકા નામ “નીલાબ” હો ગયા હૈ. ચહ નીલાબ યા નીલ નામ મિસરકી સળસે પ્રસિદ્ધ નદીકા હૈ. સિન્ધુ નદીકા પ્રાચીન નામ “આબોસિન” હૈ. અબીસીનીયા જો અફ્રીકામે એક બડે પ્રાન્તકા નામ હૈ. ઇસ અબોસિનસે બના હૈ. ઇન પ્રમાણુાં સિદ્ધ હૈ કિ સિન્ધુ-તટકે નિવાસીઓકી પહુંચ મિસર તક અવશ્ય હુઈથી.

“અબીસીનિયા” —ચહ દેશ સિન્ધુ નદી કે તટપર રહને વાલોંકા બસાયા હૂઆ હૈ. પ્રાચીન કાલમે ઇસ દેશ ઓર ભારત વર્ષસે બહુત વ્યાપાર હોતા થા. કિતને હી હિન્દુ ઇસ દેશમેં આ વસે થે. ઇસ વિષયમેં ટોડ સાહબને રાજસ્થાન કે ઇતિહાસકે દૂસરે ભાગમેં બહુત કુછ લિખા હૈ.

“યૂરોપ” —યૂરોપ નામ સંસ્કૃત શબ્દ હરિયુષીયા સે નિકલા હૈ. ઓર યૂરોપ બૂમિ ભારતકે પ્રાચીન નિવાસિયોંકી પરિચિત્ત થી ઇસકે વેદોક્ત પ્રમાણુ લીજયે. ઋગ્વેદ મેં કહા હૈ. હરિયુષીયા દેશમેં જાકર ઇન્દ્રને વરશિખ દૈત્યકે પુત્રોકા વધ કીયા.

“યૂનાન” —પોકોક સાહબને અપની પુસ્તક મેં ઇસખાતકે પ્રબલ પ્રમાણુ દિયે હૈ કિ યૂનાન દેશકો ભારતકે નિવાસિયોને હી મગધ કે હિન્દુઓને હી

असाया था. मगध देशकी राजधानीका नाम प्राचीन कालमें “ राजगृह ” था. उसमें रहने वाले गृहका कहुलाते थे. धरती गृहका से ग्रीक शब्द बना है. बिहार देशका नाम पलाशवा था. वहांसे वे जनसमूह ग्रीसमें जाकर असा वह पैलासगी कहुलाया. और उस देशका नाम पैलासगी पड गया. अक प्रसिद्ध यूनानी कवि असिपसके लेखानुसार यूनानियोंका विख्यात राज पैलासगस हिन्दुस्तानमें बिहारका प्राचीन राजधानीमें उत्पन हुआ था. मेकडोनियन और मेसेडन शब्द मगध के अपभ्रंश है. मनुष्योंके कितने ही समूह मगधसे जाकर यूनानमें वसे और उसके प्रान्तोंके पृथक पृथक नामसे पुकारने लगे. डैलास पर्वतका नाम, यूनानमें “ डेनन ” है. और रोममें “ डेकिन ” है. क्षत्रियोंकी कर्म नितियोंका यूनानमें जाकर असना सिद्ध होता है. यूनानमें देवी-देवता भारत वर्षके देवदेवताओंकी नकल है. उसदेशका धर्म-विधान साहित्य और कला शास्त्री नतिही की चीज है. (इस विषयमें अधिक ज्ञानना हो तो पोकाक साहुअकी “ धंडिया धन ग्रीस ” नामक पुस्तक देखीये.)

“ रोम ”—रोम शब्द रामसे बना है. अशिया माधनर में जे हिन्दु नति जाकर वसी, रोमवाले उसीकी सन्तान है. रोमकी समीपवर्तिनी यूट्रे-सियन नतिभी हिन्दु ही थी. रोमके देवी-देवता भी हिन्दुस्तानके देवी-देवताओंके प्रतिरूप है. यह भी धस जातका प्रमाण है कि रोम निवासी हिन्दु नतिके ही है.

“ अमरीका ”—अमरीकाकी आश्चर्यजनक प्राचीन सभ्यताके चिन्हो पर दृष्टि डाली जाय तो भावूम होगा कि यूरप वासीयो के प्रवेश करनेके पहले, वहां कोय सभ्य नति अवश्य रहती थी. दक्षिण अमरिकामें अठे अठे नगरोंके अंडडरो, दूढे कोट, सुन्दर लवनो, जलाशयो, सडको, नडरो, आदिके चिन्ह मिलते हैं. जिससे यह प्रतीत होता है कि प्राचीनकालमें यहां कोय अग्री उच्च श्रेष्ठिकी सभ्य नति रहती थी. अरु. तो यह सभ्यता आर्य कहांसे ? यूरोपीय पुरावस्तुवेत्ताओंने धसका पत्ता लगाया है. वे कहते है कि यह सभ्यता और कहींसे नही, हिन्दुस्तानसे ही आर्य थी. जेरन हुमबोल्ड महाशयका कथन है कि धस समयकी अमरिकामें हिन्दुओंके स्मारक चिन्ह मिलते है.

अज पोकाक महाशयका कथन सुनिये. वे कहते है. कि:-पेडू निवासियोंकी और उनके पूर्वज हिन्दुओंकी सामाजिक प्रथाये अक सीपाध नति है. प्राचीन अमरीकाकी धमारतोका ढंग हिन्दुओंका जेसा है. स्ववायर साहुअ कहते है कि औद्धमत्तके स्तुप दक्षिण हिन्दुस्तान और उसके उपद्वीपोंमें मिलते है. वेसेही मध्यम अमरिकामें भी पाये जाते है. जैसे हिन्दु पृथ्वी माताको पूजते हैं

વેસેહી વે ભી પૂજતે હૈ. દેવી-દેવતાઓ, ઓર મહાત્માઓકે પદ ચિન્હ જૈસે હિન્દુસ્તાનમેં પૂજતે હૈ વૈસેહી કહાંભી દેખાતે હૈ. જિસ પ્રકાર લાંકામેં ભગવાન યુદ્ધ કે ઓર ગોકુલમેં શ્રી કૃષ્ણકે પદ ચિન્હોંકી પૂજા કી જાતી હૈ, ઉસી તરહ મેક્સિકોમેં ભી એક દેવતાકે પદ-ચિન્હ પૂજે જાતે હૈ. જૈસે સૂર્ય-ચંદ્ર ઓર ઉનકે ત્રણ હિન્દુસ્તાનમે માને જાતે હૈ. ઉસી તરહ વહાં ભી ઘંટા ઘડીયાલ આદિ જૈસે હી હિન્દુસ્તાનમે ઇસ અવસરો પર બજાયે જાતે હૈ, વહાંભી ઉસીકે બાજે જાતે હૈ. સૂર્ય-ચંદ્રકા રાહુસે ત્રસિત હોતા વે ભી માનતા હૈ. વહાંકે પુજારી સર્પ આદિકે ચિન્હ કંઠમે ધારણ કરતે હૈ. ઇસસે હિન્દુસ્તાન કે (ધરણેન્દ્રે સહસ્ર કૈણાઓ પાર્શ્વ પ્રભુપર ધરેલી, તે ભાવ સમજાય છે) ઓર મહાદેવ, કાલી આદિ દેવી-દેવતાઓંકા સ્મરણ હોતા હૈ. હિન્દુસ્તાનમેં જૈસે ગણેશજીકી મૂર્તીકી પૂજા હોતી હૈ. ઉસી તરહ વહાંભી એક વેસેહી દેવતાકી પૂજા હોતી હૈ.

જિસ પ્રકાર હિન્દુ ધર્મ અન્યોમેં પ્રલયકા વર્ણન હૈ વેસાહી ઉનલોંગો કે અન્યો મેં ભી હૈ. ઉનમે—

એક કથા હૈ કિ ઉનકે એક મહાત્માકી આજ્ઞાસે સૂર્યકિ ગતિ રૂક ગઈ થી. વહ ઠહર ગયા થા. હમારે મહાભારતમે ભી એસાહી ઉલ્લેખ હૈ, જ્યદ્રથ વધકે સમય શ્રીકૃષ્ણકી આજ્ઞાસે સૂર્ય ઠહર ગયે થે. કૃષ્ણકી મૃત્યુપર અર્જુનકે શોક-નાદસેભી સૂર્યકા રથ રૂકગયા થા. હિન્દુઓકી તરહ અમરિકાકે આદિમ નિવાસીની પૃથ્વીકો કચ્છપટ્ટી પીઠ પર ઠહરી હુઇ માનતે હૈ. સૂર્યદેવકી પૂજા દોનો દેશોમેં હોતી હૈ. મેક્સિકોમે સૂર્યકે પ્રાચીન મંદિર હૈ. જીવકે આવાગમનકે સિદ્ધાન્તમેભિ હિન્દુઓકી તરહ ઉન લોગોંકા વિશ્વાસ હૈ. ધાર્મિક વિષયોકે અતિરિક્ત સામાજિક વિષયોમેંભી અહુત કુછ સમતા દેખ પડતી હૈ. ઉન લોગોંકે કિતનેહી રીત રીવાજ હિન્દુઓકે જૈસે હૈ. ઉનકા પહના હિન્દુઓંહીકે ઠંગકા હૈ. વેભી ખંડા ઝંપર ચલતે હૈ સ્ત્રીઓંકે વસ્ત્ર ભિ હિન્દુ સ્ત્રીઓંકે સદશ હી જાન પડતા હૈ. અમરિકામેં હિન્દુ શ્રી રામચંદ્રજીકે બાદ ગએ ઐતિહાસિક કથાઓસે ભી જાના જાતા હૈ. કિ મહાભારતકે યુદ્ધકે અહુત પીછે તક હિન્દુ અમરિકાકો જાયા કરતે હૈ. રામચંદ્રજી ઓર સીતાજીકો પૂજા ઉનકે અસલી નામસેં વહાં અજાતક હોતી હૈ. પેરમે રામોત્સવ નામસે રામલીલા ભી હોતી હૈ. અમરિકાવાલોંકી ભવન નિર્માણ શૈલી ઓર પ્રાચીન ઐતિહાસિક ખાતે એસી હૈ. જિસકા બિચાર કરને પર ઉન લોગોંકો હિન્દુ-અતિસેહી ઉત્પન્ન માનના પડતા હૈ. મહાભારતમેં લિખા હૈ કિ અર્જુનને પાતાલ દેશ જીતકર વહાંકે રાજકી કન્યા “ ઉલૂષી ” સે વિવાહ કિયાથા. ઉસસે એક પુત્ર હુઆ જીસકા નામ “ અવર્ણવ ” થા. વહ ખડા પરાક્રમી યોદ્ધા થા.

પ્રાચીનકાલમેં ભારત વર્ષસે અમરિકા જાનેકે દો રાસ્તે થે. એક હિન્દુ-સ્તાનસે લંકા અથવા બંગાલકી ખાડીસે જાવા ઝૌર બોર્નિયો હોતે હુએ મેક્સિકો, પેરુ યા મધ્ય અમરિકા તક ચલાગયા થા. ડૂસરા ચીન મંગોલિયા, સાઇબેરિયા ઝૌર બહિરંગકે મુહાનેસે હોકર ઉતરી અમરિકા તક ગયા થા.

ઈસ સમય જહાં બહિરંગકા મુહાના હૈ વહાં પ્રાચીન સમયમે જલ ન થા. વહ સ્થાન અમરિકાસે મીલા હુઆ થા. પીછે લૌમિક પરિવર્તન હોનેસે વહાં જલ હો ગયા—જેસે પહલે એશિયાસે અફરીકા મહાદ્વીપ સ્થલ માર્ગસે મિલા થા. ઉસી તરહ અમરિકા દેશભી મિલા થા. અબ એશિયા ઝૌર અફરીકા બીજ સ્વેજ નહર—ઝૌર એશિયા ઝૌર અમરિકાકે બીચ બહિરંગકા મુહાના હૈ.”

ઉપરના લેખ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે આગળના સમયમાં અમેરિકા વગેરે દેશોમાં આર્ય રાજાઓનું આવાગમન હતું અને ત્યાં આર્ય રાજાઓ પણ સ્થપાયા હતા અને આર્ય ધર્મ પ્રસરી હતો, તેજ રીતે જૈનોનું આવાગમન પણ ઔદ્ધોની માફક ત્યાં હોવું જોઈએ; અને તેથીજ ત્યાં જૈનધર્મ ફેલાયો હતો; અને જૈન ધર્માનુયાયીઓ હતા. એમ માનવાને કારણ મળે છે. શ્રીકૃષ્ણ, સાંબ, પ્રદ્યુમન, અનિરુદ્ધ, પાંચ પાંડવો, અશોક રાજા આદિ અનેક મહાન રાજાઓ જૈનધર્મી હતા, અને તેમના રાજાઓનો વિસ્તાર પણ ખૂબ હતો; એટલુંજ નહિ પણ તેઓએ દેશ, પરદેશ, અને દરીયાપારના મુલકોમાં પરિભ્રમણ કર્યું હતું; તેમની સાથે પ્રજાવર્ગનો સમૂહ પણ જોડાયેલો હોય, ઉપરાંત મહાન ધનાઢય શ્રાવકો વ્યાપારાર્થે વહાણો લરી દરિયાપારના દેશોમાં જતા, એટલે અનેક જાતના લે વેચના વ્યવહારે અને અન્ય સંબંધે ધાર્મિક આંદોલનો જાગે, અને પરિણામે જૈનમતના અનુયાયીઓ અને એ સ્વાભાવિક છે. આવા અનેક કારણોએ જૈનત્વનો પ્રચાર વિશ્વના મહોટા ભાગ પર હતો એમ માની શકાય છે, પણ વળતના વહેવા સાથે, તેમજ આગળ કહી ગયા તેમ કુદરતના પ્રતિકુળ બનાવોએ આર્ય, અનાર્ય દેશ અને જાતિનું રૂપાંતર થવાથી જૈન વસ્તી ઘટવા પામે એ બનવા યોગ્ય છે; તેથીજ અગાઉ જૈનો કરોડોની સંખ્યામાં હતા, એમ ન માનવાનું લેશ પણ કારણ રહેતું નથી.

આ ઉપરાંત અર્વાચીન શોધખોળ મુજબ ઇ. સ. ૧૪૯૨માં કોલાંબસ નામના વહાણુવટીએ અમેરિકા દેશ શોધી કાઢ્યોએમ કહેવાય છે; પરંતુ પુરાતન ભારત સામ્રાજ્યના વિસ્તારમાં અમેરિકા દેશ હતો, એમ કેટલાકનું માનવું છે. આ વિષે જૈન ઇતિહાસ વેત્તાઓએ સંશોધન કરવા જેવું છે.

ભગવાન મહાવીર કેવલ્યજ્ઞાન થયા પછી આ પૃથ્વી પર ત્રીસ વર્ષ સુધી વિચર્યા હતા, અને મનુષ્યોને ધર્મોપદેશ આપી સંયમની સુત્રેણિ પર ચડાવ્યા હતા.

જૈનપ્રવચનમાં આત્માના ષ્ડરિપુઓ બતાવ્યા છે જેવાં કે:-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, અને દ્રેષ. જ્યાં સુધી એ બધાંયે દુર્ગુણોનો ધ્વંસ જીવાત્મા ન કરી શકે, ત્યાં સુધી તેની મુક્તિ સંભવે નહિ. પ્રભુ મહાવીરના વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે શ્રીગૌતમ (ઇંદ્રભૂતિ) ને અતીવ રાગ હતો, ત્યાં સુધી તે કર્મમૂક્ત થઈ શક્યા નહિ. અને જ્યારે લગવાન મહાવીર અપાપા નગરી કિંવા પાવાપુરીમાં કાર્તિક વહી અમાવાસ્થ્યા (શુજરાતી) એ નિર્વાણ પામ્યા; તેજ વખતે શ્રી ગૌતમને કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. અંતિમ સમયે શ્રી મહાવીરે છત્રીસ પ્રહર સુધી એક ધારી ધર્મદેશના આપી હતી; જેના સારભૂત તત્ત્વોનું આજે આપણે અવલંબન લઈ રહ્યા છીએ.

લગવાન મહાવીરનો નિર્વાણ સમય.

“ત્રૈલોક્ય સાર ” નામક ગ્રંથમાં જૈનાચાર્ય શ્રી નેમિચંદ્રજી લખે છે કે:- લગવાન મહાવીરના નિર્વાણથી ૬૦૫ વર્ષ અને ૫ મહિના પછી શક રાજ થયો. અને તેના ૩૬૪ વર્ષ પછી કલ્કિ થયો. એથી એમ માની શકાય છે કે શક સંવતથી ૬૦૫ વર્ષ પહેલાં લગવાન મહાવીર મોક્ષ પધાર્યા. શક સંવતનો પ્રારંભ સન્ ૭૮ થી થાય છે, એટલે લગવાન મહાવીરની નિર્વાણ પ્રાપ્તિ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ વર્ષમાં થઈ હતી. જે સમસ્ત જૈન સંપ્રદાય એ પ્રમાણે આજે માને છે.

આ મતની પુષ્ટિ અન્ય ગ્રંથો પણ કરે છે. આર્ય વિદ્યા સુધાકરમાં ઉલ્લેખ છે કે:-રાજા વિક્રમાદિત્યથી ૪૭૦ વર્ષ પહેલાં લગવાન મહાવીર મોક્ષે ગયા હતા.

શ્લોક:- તતઃ કલિનાત્રસંદે, ભારતે વિક્રમાત્પુરા

સ્વમુન્ય વોધિ વિમતે વર્ષે વીરાબ્ધયોનરઃ ॥ ૧ ॥

પ્રચારજ્ઞૈનધર્મ વૌદ્ધધર્મ સમપ્રભમ્

રાજા વિક્રમાદિત્યનો સંવત ઈ. સ. પૂર્વે ૫૭ વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે એ પ્રકારે પણ લગવાન મહાવીરનો મોક્ષ સમય ઈ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ સાબીત થાય છે.

આ વાતની વધુ પુષ્ટિ દિગમ્બર આમ્નાયની સરસ્વતી નામક ગરુડની પટ્ટાવળી પરથી થાય છે. જેનો ઉલ્લેખ મી. હાર્નલે કર્યો છે. પટ્ટાવળીની ભૂમિકામાં લખ્યું છે કે:-“ બહુરિ શ્રી વીરસ્વામીકું મુક્તિ ગયે પીછે ૪૭૦ વર્ષ ગયે પીછે શ્રીમન્મહારાજ વિક્રમકા જન્મ લયા.”

અહિંયા મહાત્મા બુદ્ધનો મૃત્યુકાળ ડા. જે. એફ્ ફ્ક્ષીટને ખૂબ મનન કરી તા. ૧૩ એક્ટોબર ઈ. સ. પૂર્વે ૪૮૨ નિશ્ચિત કર્યો છે, અને લગવાન

મહાવીરનો નિર્વાણ મ. યુદ્ધના મૃત્યુ પહેલાં થયો હતો. એથી ભ. મહાવીરનો નિર્વાણકાળ એમણે ઈ. સ. ૫૨૭ વર્ષ ખરાબર ગણ્યો છે. શ્રી જિનસેનાચાર્યે હરિવંશ પુરાણમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે કે શક સંવત ૬૦૫ પહેલાં અર્થાત ૫૨૭ વર્ષ પૂર્વે મહાવીર સ્વામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયો.

આ સ્થળે એક અગત્યની વાત લખવા જેવી છે તે એ કે:-ભગવાન મહાવીર મોક્ષ પધાર્યા તે અગાઉ “ શક ” નામના ઇંદ્રે આવી પ્રભુ મહાવીરને પૂછ્યું કે પ્રભો! શ્રીમાનના જન્મ નક્ષત્ર પર ત્રીસમો “ ભસ્મચંદ ” જે બે હજાર વર્ષની સ્થિતિનો બેઠો છે, તો તે ચંદનું ક્ષણ એમ સૂચવે છે કે બે હજાર વર્ષ સુધી આપના શાસનમાં રહેલા ચતુર્વિંધ સંઘની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ થવાને બદલે ક્રમે ક્રમે અવનતિ થશે તેવો આ ચંદ્રયોગ છે, માટે હે દીનદયાળ પ્રભો! આપશ્રી જો બે ઘડી આયુષ્ય લાંગાવો તો એ ચંદ્ર શાસનને નડતર રૂપ થશે નહિ. આ સાંભળી પ્રભુ મહાવીરે તેને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું:-“ હે ઇંદ્રદેવ, કોઈ પણ મનુષ્યનું આયુષ્ય વધાર્યું વધી શકતું નથી, તેમ ઘટાડયું ઘટી શકતું નથી, તો હું તે કઈ રીતે વધારી શકું! ભાવી બળવાન છે. તેને મિથ્યા કરવા કોઈ સમર્થ નથી. માટે શોચ કરવો નકામો છે, પણ જો, તે ગૃહનો બેહજાર વર્ષનો કાળ પૂર્ણ થયા પછી એક મહાન પ્રબળ, ધર્મ ધુરંધર યોદ્ધો પ્રગટ થશે અને મહારા શાસનને તથા જૈનધર્મના સત્ય તત્ત્વોને પ્રદક્ષિ કરશે.”

વીર જીવનની ટુંક નોંધ અને નિન્હવ.

ચાલુ અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરાના શેષ ૨૫૦ વર્ષ રહ્યા, ત્યારે ત્રેવીસમા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ મોક્ષે ગયા હતા.

શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી મહાવીર વચ્ચે ૨૫૦ વર્ષનું અંતર હતું. ચતુર્થ આરો પરિસમાપ્ત થવાને પંચોતેર વર્ષ અને સાડા આઠ માસનો સમય બાકી હતો, તે વખતે પ્રભુ મહાવીર ગર્ભમાં આવ્યા હતા.

સમકિત (સમ્યક્ત્વ) પ્રાપ્ત થયા વિના કોઈ જીવનો ઉદ્ધાર થતો નથી. સદ્દેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મ પ્રત્યે અનન્ય શ્રદ્ધા થવી, તેની રુચિ થવી, તેમાં પૂર્ણ રસ અનુભવવો; અને પછી આત્માના મૂળ ગુણની વિકાસ શ્રેણિ પ્રાપ્ત થવી તેને જૈન દર્શનમાં સમ્યક્ત્વ કહેવામાં આવે છે. એ સમ્યક્ત્વ આત્માને પ્રગટ થયા પછી એક, ત્રણ કે પંદર ભવે અને વધુમાં વધુ અર્ધ પુણ્યગળ પરાવર્તન જેટલા કાળમાં જીવનો મોક્ષ થઈ જાય છે. આવાં સમકિતના અભાવે પ્રભુ મહાવીરનો જીવ અનંતકાળ સુધી આ સંસારમાં રખડ્યો હતો. પ્રત્યેક જીવ અનંતકાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. એવું એક પણ સ્થાનક નહિ હોય કે જ્યાં જીવાત્માએ અનેકવાર જન્મ લીધો નહિ હોય. એવી એક પણ

યોનિ બાકી નહિ હોય કે જ્યાં જીવે પોતાનો નિવાસ નહિ કર્યો હોય. આમ કાળની અનંતતા સાથે ભવની અનંતતા પણ રહેલી છે. એમાંથી ક્રમે ક્રમે કર્મના આવરણો ઓછાં થતાં કોઈ ધન્ય પણે, કોઈ સુયોગે, જીવને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને પછી તે હંમેશને માટે સંસારના જન્મમરણાદિ દુઃખો અને ભવાંતરોનો અંત આણે છે.

આવું સમકિત પ્રભુ મહાવીરને સુધારના ભવમાં પ્રાપ્ત થયું હતું. ત્યારથી તેમણે નાના મોટા અનેકવિધ ભવો કર્યા હતા. તેમાં મુખ્ય (દેવ, મનુષ્યના) ૨૭ ભવ કર્યા હતા. જેનું વર્ણન શાસ્ત્રકારોએ કલ્પસૂત્રાદિ ગ્રંથોમાં આપ્યું છે, તેમાં ૨૬ મા ભવે તેઓ દશમા દેવલોકમાં હતા. અને ૨૭ મા ભવે જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્ર પર ‘માહણકુંડ’ નામા નગરને વિષે “દેવાનંદા” નામની બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા હતા. જૈન શાસ્ત્રકારો આને એક અછેરું (આશ્ચર્ય) કહે છે. તીર્થંકરો કોઈ દિવસ ‘ક્ષત્રિયકુળ’ને છોડી અન્યકુળમાં જન્મ લેતા નથી. પૂર્વે થયેલા અનંત તીર્થંકરો અને ચાલુ ચોવીસીના ઋષભદેવ આદિ સર્વ તીર્થંકરો ક્ષત્રિયકુળમાં જ જન્મેલા હતા. ભગવાન મહાવીર બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયા તેનું કારણ એ મનાય છે કે ભગવાન ઋષભદેવના સમયમાં ત્રિદંડી તાપસ “મરિચી”ની જે વાત આવે છે, તેમાં મરિચીએ એકવાર પોતાનું શ્રેષ્ઠતમ કુળનું અભિમાન કર્યું હતું. આ અભિમાનના નિકાચીત બંધે તેમણે ત્યાં નીચ ગોત્રનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. તે કર્મ પ્રભુ મહાવીરને આ વખતે ઉદય આવ્યું. જેને લીધે તેઓ બ્રાહ્મણકુળ (લિક્ષકકુળ)માં ઉત્પન્ન થયા હતા.

જૈનધર્મના સમર્થ પુરુષ-તીર્થંકરને બ્રાહ્મણને ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા જોઈ, હરિણગમેષી નામના દેવે મહાવીરના ગર્ભનું સાહરણ કર્યું એટલે એ ગર્ભ લઈને તેણે “ક્ષત્રિયકુંડ” નગરમાં સિદ્ધાર્થ રાજાની રાણી “ત્રિશલાદેવી”ની કુક્ષિમાં મૂક્યો. આમ સાડી પચાસી રાત્રિના સમય પછી શ્રી મહાવીરના ગર્ભનું સાહરણ થયું એમ જૈન શાસ્ત્રમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. એકંદર સવા નવ માસ પૂર્ણ થયે ચૈત્ર શુદ્ધિ ત્રયોદશીની મધ્ય રાત્રિએ શ્રી મહાવીરનો જન્મ થયો હતો.

૪૫ વર્ષ ૮૧ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે મહાવીરે દોષા લીધી હતી.

૩૩ વર્ષ ૮૧ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન થયું હતું. તેને બીજે દિવસે ઈંદ્રભૂતિ, (ગૌતમ) સુધમાં સ્વામી વગેરે ૧૧ ગણધરોની દીક્ષા થઈ હતી. તથા ૪૪૦૦ શિષ્યો એક સાથે થયા હતા.

૧૯ વર્ષ ૮૧ માસ પછી જંબુકુમારનો જન્મ, તથા મહાવીર પ્રભુના જન્મમાં “જમાલી”ને શ્રી મહાવીરના બોધથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો; એ વૈરાગ્યના સતત રસે જમાલીએ નરકગતિના નદાવા કરી દીધા, અર્થાત્ એ

ગતિનું પરિભ્રમણ તેને હુમ્મેશને માટે બંધ થયું, પ્રભુ મહાવીર પાસે તેણે દીક્ષા લીધી અને ૧૧ અંગનો અભ્યાસ કરી વિચિત્ર પ્રકારનો તપ કરવા લાગ્યો. જમાલી ઉચ્ચ કોટિનું ચારિત્ર પાળતો હતો ખરો; છતાં તેને આત્મભાવ પ્રગટયો ન હતો, તે શ્રી મહાવીરથી અલગ વિચરતો હતો. એક દિવસે તે જમાલીને વ્યાધિ થવાથી તેણે પોતાના શિષ્યોને પથારી કરવાનો આદેશ આપ્યો. પથારી કરતાં ઢીલ થઈ, એટલે ફરીથી તેણે શિષ્યોને બોલાવી પૂછ્યું:—“પથારી કરી?” શિષ્યોએ કહ્યું “હજી પથારી કરી નથી પણ કરીએ છીએ.” આ વાક્ય ઉપર શ્રી જમાલીને ભ્રમ પેદા થયો; તેને મહાવીરના તત્ત્વજ્ઞાન પર શંકા થઈ. તેણે વિચાર્યું કે શ્રી મહાવીરે તો “કહે માણે કહે” એટલે “જે કાર્ય કરવા માંડ્યું તેને કર્યું કહીયે” એવો મત પ્રતિપાદન કર્યો છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તે ખોટું છે, કેમકે કોઈ એક કુંભાર માટી લાવી તેને પાણી સાથે ભીંજવીને ઘટો કરે, તે ઘટો નિંભાડામાંથી પાકીને જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ તૈયાર થઈ બહાર ન આવ્યો હાય ત્યાં સુધી તે અપૂર્ણજ કહેવાય. એ પ્રમાણે ‘નય અપેક્ષાએ’ પ્રભુએ ઉચ્ચારેલાં વાક્યને અર્થશૂન્ય માની એકાંતવાદની તેણે પ્રરૂપણા કરી અને શ્રી મહાવીરથી બુદ્ધો પડી સ્વમત ચલાવ્યો. આને પહેલો નિન્હવ કહ્યો છે. પ્રભુ મહાવીરને સાવચ્છી (શ્રાવસ્તી) નગરીમાં કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી ૧૪ વર્ષે આ પહેલો નિન્હવ થયો હતો.

ચોથા આરાના ૧૭ વર્ષે ૮૧ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે “જીવપણ સીયા” નામક બીજો નિન્હવ થયો. તે પ્રભુ મહાવીરને કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી ૧૬ વર્ષે થયો હતો. તેનો પ્રરૂપક “તિષ્યગુપ્ત” હતો. ઉભયના વિચારોનું એ અંતર હતું કે શ્રી મહાવીરે, આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશમાં એતપ્રેત રહેલો જીવ માન્યો છે, ત્યારે તિષ્યગુપ્તે આત્માના છેલ્લા પ્રદેશમાં જીવ માની ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપ્યું છે. આ બીજો નિન્હવ કહેવાય છે.

ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ૮૧ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે શ્રી મહાવીર પ્રભુ મોક્ષે ગયા. ઈંદ્રભૂતિ અણુગારને શ્રી મહાવીર ઉપર અતિવ રાગ હતો; અને તેથી જ પ્રભુની હૈયાતિમાં તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન ન થયું. પણ જ્યારે પ્રભુ વીર મોક્ષમાં ગયા; તેમને દેહ વિલય પામ્યો; ત્યારે જ શ્રી ગૌતમને દેહની અસ્થિર દશાનું તાદ્રશ્ય ભાન થયું. એકત્વ ભાવનામાં પ્રવેશતાં તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન થયું.

નવ ગણધરો તો પ્રભુની હૈયાતિમાં જ રાજગૃહી નગરીમાં સપરિવાર મોક્ષે ગયા હતા. ક્રૂત ઈંદ્રભૂતિ અને સુધર્મ એ બે અણુગારો બાકી હતા; તેમાં શ્રી ઈંદ્રભૂતિ (ગૌતમ)ને કૈવલ્યજ્ઞાન થયું; એટલે શ્રી સુધર્મ સ્વામી ભગવાન મહાવીરની પાઠે આરૂઢ થયા. આ સ્થળે શંકા ઉભવે કે શ્રી ગૌતમ તો હયાત હતા!

તેનું સમાધાન એ છે કે કૈવલ્યજ્ઞાની પાટારૂઠ થઈ શકે નહિ એવો નિયમ હોવાથી, પાંચમા ગણધર શ્રી સુધર્મસ્વામી તેમની પાટે ખીરાજ્યા.

વીર નિર્વાણ પછી બાર વર્ષ સુધી શ્રી ગૌતમ કૈવલ્યજ્ઞાની તરીકે પૃથ્વી પર વિચર્યા અને પછી તેઓ મોક્ષ ગયા. હાલ વીરના શાસનમાં સાધુ-સાધ્વી આદિનો જે પરિવાર વિચરી રહ્યો છે, તે શ્રી સુધર્મ સ્વામીનો પરિવાર કહી શકાય. એ રીતે વિક્રમ સંવત પહેલાં ૪૭૦ વર્ષે પ્રભુ મહાવીર ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નિર્વાણ પામ્યા અર્થાત્ મોક્ષ પધાર્યા.

પ્રભુ વીર પદાવલી.

લગવાન મહાવીરની પહેલી પાટ પર શ્રી સુધર્મસ્વામી ખીરાજ્યા. તેમનો જન્મ “કેલાગસન્નિવેશ” નામક સ્થળમાં “ધમ્મિલ” નામના વિપ્રને ત્યાં થયો હતો. બાલ્યાવસ્થાથી જ ધર્મ પ્રત્યે તેમની અથાગ રુચિ હોવાથી તેમનું નામ “સુધર્મ” તરીકે જનતામાં પ્રસિદ્ધ થયું. યૌવન વય પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે પોતાની અનિચ્છા છતાં તેમના માતાપિતાએ “વાત્સ્ય ગોત્ર”માં ઉત્પન્ન થયેલી એવી એક કન્યા સાથે તેમનું પાણીચઢણ કરાવ્યું. ઉદાસીન ભાવે સંસારમાં રહેતાં તેમને એક પુત્રી થઈ હતી. સતત જ્ઞાનાભ્યાસમાં રહેતા તેઓ ચાર વેદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ, વગેરે અઢાર પુરાણમાં સંપૂર્ણ પારંગત થયા. દિન પ્રતિદિન સંસાર પર તેમની અરુચિ વધતી ગઈ; અને સમય પરિપક્વ થતાં સર્વની અનુમતિ લઈ તેમણે સન્યાસપણું અંગીકાર કર્યું અને છેવટે શંકરાચાર્યની પદવી પ્રાપ્ત કરી. પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે ફરતા ફરતા જ્યારે તેઓ “જંલિકા” નામની નગરીમાં આવ્યા; ત્યારે તેમને પ્રભુ મહાવીરનો સમાગમ થયો. જ્યાં તેમની શંકાઓનું સમાધાન થયું. અને પ્રભુ વીર પાસે તેમણે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. ૫૦ વર્ષ સુધી તેઓ ગૃહવાસ તથા સન્યસ્થપણામાં રહ્યા. દીક્ષા લીધા પછી ૩૦ વર્ષ છદ્મસ્થાવસ્થામાં ગાળ્યા. ત્યારબાદ ૧૨ વર્ષ આચાર્ય-પદવી ભોગવી. અને એ રીતે જૈનમતની દીક્ષા લઈ, જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરતાં તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન થયું. કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી આઠ વર્ષ સુધી પૃથક્ પૃથક્ સ્થળે વિચર્યાં. અને પછી નિર્વાણ પામ્યા. એકંદર તેમણે સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવ્યું અને લગવાન મહાવીર પછી ૨૦ વર્ષે તેઓ મોક્ષ પધાર્યાં.

બીજી પાટ પર જંબુસ્વામી.

રાજગૃહિ નગરીમાં કાશ્યપ ગોત્રી “ઋષભદાસ” નામનો એક મોટો ધનાઢય શેઠ રહેતો હતો. તેને “ધારિણી” નામની પત્ની હતી. ઉભય દંપતી જૈનધર્મી હતી. સાંસારિક સુખો ભોગવતાં એક દિવસની મંચરાત્રિએ ધારિણીએ સુદર્શન એવું “જંબુ” નામનું વૃક્ષ જોયું. ધારિણી આનંદ પામી અને આ વાત તેણે પોતાના પતિ ઋષભદાસ શેઠને કહી. બંનેએ માન્યું કે આ સુસ્વપ્નના આધારે પોતાને ત્યાં ઉત્તમ પુત્ર રત્નની પ્રાપ્તિ થશે. સુખપૂર્વક ગર્ભાંતુ પ્રતિપાલન કરતાં અનુક્રમે સવા નવ માસે ધારિણીએ એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. આરમે દિવસે અશુચિ ટાળી જ્ઞાતિજનોને જમાડી સ્વપ્નનાનુસાર તે બાળકનું નામ “જંબુકુમાર” પાડવામાં આવ્યું. અનુક્રમે બાલ્યાવસ્થા વિતાવી યુવાનાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં સુધીમાં જંબુકુમારે સર્વ પ્રકારની વ્યવહારિક વિદ્યા સંપાદન કરી લીધી. તે સમયમાં શ્રી સુધર્મસ્વામી, શિષ્ય સમુદાય સાથે રાજગૃહિ નગરીના ગુણશીલ નામક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા, અને તપ સંયમની વૃદ્ધિ કરતા વિચરવા લાગ્યા.

આ વાત જંબુકુમારે જાણી, તેથી તેમને શ્રી સુધર્મસ્વામીના વંદન કરવાની ઉત્કટ અભિલાષા થઈ, અને માતાપિતાની અનુજ્ઞા મેળવી અનેક પ્રકારનાં સુંદર વસ્ત્રાભુષણો પહેરી તેઓ વંદન કરવા માટે ચાલ્યા. રસ્તે જતા એક સ્થળે તેજ નગરની આઠ શ્રેષ્ઠિવર્યની આઠ પુત્રીઓ રાસ કીડા રમી રહી હતી, તેવામાં તે આઠે સખીઓની નજર આ સુસ્વરૂપવાન જંબુકુમાર ઉપર પડી અને તેઓ મોહ પામી; તેજ સ્થળે તે બધી સખીઓએ અરસપરસ નિર્ણય કર્યો કે આપણે પરણવું તો ફક્ત આ દિવ્ય દેખાતાં જંબુકુમારને જ. આમ પ્રતિજ્ઞા કરી તેઓએ ઘેર આવી પોત પોતાના માતાપિતાને કહી દીધું કે અમે આ ભવમાં ફક્ત ઋષભદત્તના પુત્ર જંબુકુમારને જ પરણવા માટે નિશ્ચય કર્યો છે, એ સિવાયના અન્ય પુરુષો અમારે પિતા અને ભાઈ સમાન છે.

પોતાની પુત્રીઓની આ પ્રતિજ્ઞા અને જંબુકુમારની બુદ્ધિ, ચાતુર્ય, રૂપ અને ગુણ એ સર્વ જોઈ તે શ્રેષ્ઠિવર્યોને પણ તે વિચાર અનુકુળ લાગ્યો. તરત જ તેઓ આઠે જણા શ્રીકૃણ લઈ પોતપોતાની પુત્રીનું સગપણ કરવા માટે ઋષભદત્ત શેઠને ઘેર આવ્યા.

આ તરફ જંબુકુમાર ગુણશીલ ઉદ્યાનમાં શ્રી સુધર્મસ્વામી પાસે ગયા અને વંદન કરી ધર્મોપદેશ સાંભળવા બેઠા. સુધર્મસ્વામીએ જંબુકુમારાદિ પરિષદમાં આવેલા અનેક મનુષ્યોને ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું. તેમાં સાંસારની અસ્થિરતા સાથે આગાર ધર્મ અને અણગાર ધર્મ એ બે પ્રકારના

ધર્મોનું સુંદર રીતે ધ્યાન કર્યું. આ પ્રવચનની જાંબુકુમાર ઉપર સુંદર છાપ પાડી. સંસાર પર તેમને ઉદ્દવેગ છૂટ્યો. અને વૈરાગ્ય લાવ પ્રગટ થયો. વ્યાખ્યાનને અંતે જાંબુકુમારે શ્રી સુધર્મ અણુગારને હસ્તદ્વય જોડી વિનયપૂર્વક કહ્યું:-પ્રભો! આપનો ઉપદેશ મને રૂચ્યો છે, મેં તેને શ્રદ્ધા છે, પ્રતિત આશ્ચર્ય છે, મારી દીક્ષા લેવાની તીવ્ર જીજ્ઞાસા છે, પણ મારા માતાપિતાને પૂછીને હું તે પ્રમાણે કરીશ. ” સુખ ઉપજે તેમ કરો ” એટલા જ શબ્દો પ્રત્યુત્તરમાં શ્રી સુધર્મ અણુગારે કહ્યા. ત્યાંથી રથમાં બેસી શ્રી જાંબુકુમાર ગૃહ પ્રતિ વળી નીકળ્યા. રસ્તે જતાં રાજગ્રહી નગરીના દરવાજામાં પેસતાં એકાએક તેાપનો એક જખર અવાજ થયો, અને તેમાંથી છૂટેલો જોજો પોતાના કણ પાસેથી પસાર થયો. આ જોતાં જ જાંબુકુમાર ચમક્યા, આશ્ચર્ય પામ્યા કે અહો, શું જીવનની અસ્થિરતા! આ જોજો મને વાગ્યો હોત તો આ ક્ષણે જ હું અવિરતપણે મૃત્યુ પામત. એમ વિચારી તે પાછા ફર્યા અને પુનઃ શ્રી સુધર્મસ્વામી પાસે જઈ, બારવૃત અંગીકાર કર્યા. તેમાં સર્વથા પ્રશ્નચર્યની પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી. ત્યાંથી તેઓ ઘેર આવ્યા અને દીક્ષા માટે માતાપિતાની અનુમતિ માગી. માતાપિતાએ ઘણું સમજાવ્યા; છતાં જાંબુકુમાર એકના બે ન થયા. તેવામાં જ પેલા આઠ શ્રેષ્ઠિઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અને પોતાની પુત્રીઓના સગપણની વાત કરી શ્રીકૃણ ધર્યા. ત્યારે જાંબુકુમારના માતાપિતાએ કહ્યું:-પુત્રનું સુખ જોવાના શુભ મનોરથો અમારા હૃદયમાં ક્યારનાયે વસી રહ્યા છે; પણ જાંબુકુમાર સંસારમાં રહેવા ઇચ્છતો નથી. માટે જો તમે તમારી પુત્રીઓનો લવ બગાડવા ઇચ્છતા હો, તે જ સગપણની વાત કરો. આ સાંભળી સર્વ શ્રેષ્ઠિઓ નારાજ થઈ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા; અને પોતાપોતાની પુત્રીઓને આ વાત કહી. ત્યારે તે સર્વ પુત્રીઓએ એવો જવાબ આપ્યો કે:-અમે મન, વચન, કાયાથી તે જાંબુકુમારને જ વરી ચુકેલી છીએ, માટે હરકોઈ પ્રકારે અમને ત્યાં જ પરણાવો. અમે જાંબુકુમારને સમજાવી દીક્ષા લેતાં રોકીશું; તેમ છતાં તે નહિ જ રોકાય, તો અમે પણ તેમની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશું. પુત્રીઓનું આતું વચન સાંભળી ફરી તે શ્રેષ્ઠિઓ જાંબુકુમારને ઘેર આવ્યા, અને ઋષભહત્તને સગપણ માટે અતિ આગ્રહ કર્યો. સગપણ થઈ ગયું અને તરત જ લગ્ન લેવાયાં. ઉદ્ધવિગ્ન ચિતે શ્રી જાંબુકુમાર તે આઠ શ્રેષ્ઠિ કન્યાઓ સાથે પરણ્યો. લગ્નની પ્રથમ રાત્રિએ જાંબુકુમારની તે આઠ સ્ત્રીઓ સુંદર વસ્ત્રાભુષણો સજીને જાંબુકુમારને સંસારમાં રોકી રાખવા અનેક પ્રકારના હાવલાવ અને મિષ્ટ વચનોએ આકર્ષણ કરાવવા લાગી. પણ જેનું ચિત્ત આ બળતાં સંસાર સાગરમાંથી ઉદ્ધવેગ પામ્યું છે; જેણે સંસારનો રાગ દુર્ગતિનું કારણ માન્યું છે, જેના હૃદયમાં આત્મિક પ્રકાશ અને નિષ્કામ વૃત્તિની ભાવના બાગી છે, તેવા જાંબુકુમારને આ સ્ત્રીઓ કાંઈપણ

આર્કષણ કરી શકી નહિ, એટલું જ નહિ પણ ઉલટું જંબુકુમારના સતત ખાધે આ આઠે સ્ત્રીઓને વેરાગ્ય થયો. (આનો વધુ વિસ્તાર જંબુસ્વામી ચરિત્રમાં સુંદર રીતે અપાયો છે.)

તેજ સમયે પ્રભવ નામનો ચોર (રાજપુત્ર) ૫૦૦ ચોરો સાથે જંબુકુમારના ઘરમાં ચોરી કરવા આવ્યો. અને મંત્રો વડે તાળાઓ ખોલી ભંડારમાંથી દ્રવ્ય કાઢી ગાંસડીઓ ખાંધી, પરંતુ જંબુકુમારના સત્ય, શીયળના પ્રભાવે તે ગાંસડીઓ કોઈથી ઉંચકાઈ શકી નહિ. એટલું જ નહિ પણ સર્વ ચોરો ત્યાં સ્થંભી ગયા. પ્રભવ ચોરે પોતાની તાળા ખોલવા, વિગેરેની વિદ્યા જંબુકુમારને આપીને, ગદલામાં સ્થંભન વિદ્યા માગી. અહિંયા જંબુકુમારે તે પ્રભવ ચોરને ઉપદેશ આપ્યો; તેના પ્રભાવે પ્રભવ ચોર વેરાગ્ય પામ્યો અને હીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થયો. પ્રાતઃકાળે સર્વના આશ્ચર્ય વચ્ચે જંબુકુમાર, તેમના માતાપિતા, આઠ સ્ત્રીઓ, તેઓનાં માતાપિતા તથા પ્રભવાદિક ૫૦૦ ચોરો એમ ૫૦૭ જણાઓએ શ્રી સુધર્મસ્વામી પાસે હીક્ષા અંગીકાર કરી.

જંબુકુમાર સોળ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહ્યા, ૧૨ વર્ષ ગુરૂભક્તિ કરી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. આઠ વર્ષ આચાર્યપદ પર રહ્યા. ત્યારબાદ તેમને કૈવલ્યજ્ઞાન થયું. ૪૪ વર્ષ સુધી કૈવલ્ય પ્રવચ્ચો પાળી, સર્વ આયુષ્ય ૮૦ વર્ષનું ભોગવી વીર પ્રભુ પછી ૬૪ વર્ષ તેઓ મોક્ષ પધાર્યા.

દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા.

શ્રી જંબુસ્વામીના નિર્વાણ પછી દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા છે, તે દશ બોલના નામ:—

ગાથા:—

વાર વર્ષે હિ ગાયમો સિદ્ધો, વીરાઓ વીસહી સુહમો;
 ચત્સઢીરા જંબુ વિચ્છિના તથ દશ ઠાળા ॥ ૧ ॥
 મળ પરમોદ્ધિ પુલાણ, અહારગ સ્વગત સમે કાયે;
 સમયત્તિય કેવલ, સિજ્ઞણાય જંબુમ્મિ બુદ્ધિન્ના ॥ ૨ ॥

દશ બોલના નામ:—૧ પરમ અવધિજ્ઞાન. ૨ મન: પર્યવજ્ઞાન. ૩ પુલાક-લગ્ધિ. ૪ આહારિક શરીર. ૫ ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ. ૬ કૈવલ્યજ્ઞાન. ૭ જનકલ્પી સાધુ. ૮ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર. ૯ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર. ૧૦ યથાખ્યાત ચારિત્ર. એ દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા.

ભગવાન મહાવીરના મોક્ષગમન પછી જૈનશાસનમાં જે જે

રેરકારો થયા તથા તેમના પછી જે જે મહાપુરુષો થયા, તે સર્વની ઐતિહાસિક નોંધ ‘પ્રભુવીર પટ્ટાવલી’ના નામાભિધાનથી આ નીચે આપીએ છીએ, તે લક્ષ્યપૂર્વક વાંચી પૂર્વ પુરુષોના ઉજ્જવળ ચરિત્રો પર વિવેકપૂર્વક દષ્ટિ રેરવી જવા વિશ્વસિ કરીએ છીએ.

વીર સં. ૧ ગૌતમસ્વામીને કૈવલ્યજ્ઞાન, સુધર્મસ્વામીનું પટારોહણ અને જંબુસ્વામી તથા પ્રભવ સ્વામીની દીક્ષા.

વીર સં. ૧૨ ગૌતમસ્વામીનું મોક્ષગમન, સુધર્મસ્વામીને કૈવલ્યજ્ઞાન અને જંબુસ્વામીનું પટારોહણ.

વીર સં. ૨૦ સુધર્મસ્વામીનું મોક્ષગમન, જંબુસ્વામીને કૈવલ્યજ્ઞાન, અને પ્રભવસ્વામીને યુગ પ્રધાનપદ.

વીર સં. ૬૪ જંબુસ્વામીનું મોક્ષગમન, શય્યાલવાચાર્યની દીક્ષા.

૩ ત્રીજી પાટ પર શ્રી પ્રભવસ્વામી.

વિંધ્યાચળ પર્વતની તળેટીમાં જયપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં કાત્યાયન ગોત્રી “ જયસેન ” નામે રાજા રાજ્ય કરતો. તેને બે પુત્રો હતા. મોટાનું નામ “ પ્રભવકુમાર ” નાનાનું નામ “ વિનયધરકુમાર. ” પ્રભવકુમારની વર્તાણુક અનિષ્ટ અને પ્રજ્ઞને દુઃખપ્રદ હતી. ખરાબ મિત્રોની સોળતમાં રહી તે વસ્તીમાં વારંવાર પોતાના દુષ્ટકર્મ વડે ત્રાસ વર્તાવતો, આથી પ્રબળનોએ રાજા પાસે જઈ ફરિયાદ કરી. જયસેન રાજા પ્રભવકુમારની આવા પ્રકારની વર્તાણુકથી ખેદ પામ્યો; અને ગુસ્સે થઈને તેણે તેને દેશપાર કરી, ન્હાનાપુત્ર ‘ વિનયધર ’ ને રાજ્યાસન પર સ્થાપ્યો. આથી પ્રભવકુમાર ક્રોધિત બની વનમાં ચાલ્યો ગયો; તેવામાં તેને ત્યાં ભીલપટ્ટણીને અધિપતિ “ ભીમસેન ” મળ્યો. બંનેને પરસ્પર વાતોલાપ થતાં મિત્રાચારી થઈ. ભીમસેન તેને પોતાની પટ્ટણી (ચોર લોકોને રહેવાનું ગુપ્ત સ્થાન) માં લઈ ગયો. ત્યાં અનેક ચોરોના સહવાસમાં રાખી તેને ચોર્યકળા આદિમાં પ્રવીણ બનાવ્યો. એટલે તે પણ અન્ય ચોરો સાથે મોટી મોટી ચોરીઓ કરવા લાગ્યો. એવામાં તે ચોરસેનાના અધિપતિ “ ભીમસેન ”નું મૃત્યુ થયું એટલે સર્વ ચોરોએ મળી પ્રભવકુમારને પોતાનો અધિપતિ બનાવ્યો.

એકદા તે પ્રભવ ચોર પોતાની સાથે બીજા ૫૦૦ ચોરોને લઈ જંબુકુમારના લગ્નને દિવસે તેને ત્યાં ચોરી કરવા આવ્યો. અને સૂતેલા સર્વ લોકોને પોતાની પાસેની “ અવસ્વાપિની ” વિદ્યાના બળે નિદ્રાધિન બનાવી પુષ્કળ દ્રવ્ય એકઠું કરી ગાંસડીઓ બાંધી; પણ જંબુકુમારના ચારિત્રના બળે તે ઉપડી શકી નહિ; એટલે તે પ્રભવકુમાર જંબુસ્વામી પાસે આવી

વિદ્યાની અદલાખદલી માટેસમન્નવવા લાગ્યો; પરંતુ જંબુકુમારનો તીવ્ર વૈરાગ્યમય સ્વભાવ સાંભળી પ્રભવકુમાર પીગળ્યો, પોતાના ચૌર્યકર્મ પર તેને તિરસ્કાર છૂટ્યો, અને વૈરાગ્ય પામી ૫૦૦ ચોરો સાથે તેણે શ્રી સુધર્મસ્વામી પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

પ્રભવકુમાર ૩૦ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યા. પછી દીક્ષા લઈ ૨૦ વર્ષ સુધી ગુરૂસેવા કરી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. જંબુસ્વામીને કૈવલ્યજ્ઞાન થયા પછી પ્રભવસ્વામી આચાર્યપદ પર આરૂઠ થયા. ૫૪ વર્ષ સુધી આચાર્યપદવી લોગવી. સર્વ આયુષ્ય ૧૦૪ વર્ષનું લોગવી વીરસંવત ૭૫ માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

વીરસંવત. ૭૫ : પ્રભવસ્વામીનું સ્વર્ગગમન અને શયંભવસ્વામીને આચાર્યપદવી અર્પણ.

વીરસંવત ૮૪ : યશોભદ્રસ્વામીની દીક્ષા.

૪ ચોથી પાટે શ્રી શયંભવાચાર્ય આગ્યા.

તેઓ મગધદેશની રાજગૃહિ નગરીમાં રહેતા હતા, જાતે વત્સગોત્રી પ્રાણી. ઋગ્વેદાદિ ચારવેદ, વ્યાકરણ, છંદ, નિર્યુક્તિ વગેરે અનેક શાસ્ત્રના જ્ઞાતા હતા. એકવાર તેમણે મહાન યજ્ઞ આરંભવાની તૈયારી કરી, તેવામાં પ્રભવ સ્વામીને જ્ઞાનખળથી જોતાં પોતાનું આયુષ્ય અદ્ય લાગ્યું, એટલે તેમણે વિચાર કર્યો કે મહારા પછી કેાઈ લાયક પુરુષ આચાર્યપદવી પર આવે તો શાસનની શોભા વધે. એવો વિચાર કરી શ્રુતખળથી જોતાં સ્વસંપ્રદાયમાં તે વખતે એક પણ એવો યોગ્ય પુરુષ ન લાગ્યો કે જે આચાર્યપદને શોભાવી શકે. તેમની વિચારશ્રેણિ વિકાસ પામી. સર્વત્ર દષ્ટિ દોડાવતાં યોગખળથી તેમણે જાણ્યું કે યજ્ઞહોત્રી શયંભવ જે દીક્ષિત બને, તો તે આચાર્યપદને ખરાખર લાયક છે. એમ વિચારી તત્કાળ તે શયંભવ અગ્નિ-હોત્રીને ત્યાં આવ્યા, અને પોતાની અહ્ભુત ઉપદેશ શૈલીથી દ્રવ્યચક્ષુ અને ભાવચક્ષુ આખેડૂળ સ્વરૂપ સમન્નવ્યું. આથી શયંભવ પ્રતિબોધ પામ્યા. અને શ્રી પ્રભવસ્વામી પાસે દીક્ષિત થયા. ૨૮ વર્ષ તેઓ સંસારાવસ્થામાં રહ્યા. એક વર્ષ સુધી ગુરૂસેવા કરી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. અને ૨૩ વર્ષ સુધી આચાર્યપદવી લોગવી.

જ્યારે શયંભવ સ્વામીએ દીક્ષા લીધી, ત્યારે તેમની સ્ત્રી સગલાં હતી. પાછળથી તેણીએ એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો, તેનું નામ “મનક” રાખવામાં આવ્યું. મનક આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે તેણે તેની માતાને પૂછ્યું કે : મારા પિતાજી ક્યાં છે ? માતાએ જવાબ આપ્યો કે તારા પિતાએ તો ત્હારા જન્મ પહેલાંજ દીક્ષા લીધી છે. આ સાંભળી તે મનક પોતાના પિતાને જોવાની

ઇચ્છાએ ચંપાનગરીમાં આવ્યો; ત્યાં રસ્તામાં જ તેને શયંભવાચાર્ય મળ્યા. વાતચિત કરતાં બંનેની ઝોળખાણુ થઇ. પૂર્વ સંસ્કારના સુયોગે આવા પરમો-ત્કૃષ્ટ સાધુજીવન પર મનકને ખૂબ પ્રેમ થયો. શયંભવાચાર્યે તેને ઉપદેશ આપ્યો. આથી વૈરાગ્ય પામી તે મનકકુમારે પિતા પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

શયંભવાચાર્યે જ્ઞાનબળથી “ બાળદીક્ષિત મનકમુનિ ” નું આયુષ્ય જોયું, તે તેમને માલમ પડ્યું કે “ મનક ” નું આયુષ્ય માત્ર છ માસનું જ બાકી છે. માટે એટલા વખતમાં તેને સંક્ષેપમાં સૂત્રજ્ઞાન આપી આત્માનુભવ કરાવવો, જેથી એનો ઉદ્ધાર થાય; એમ વિચારી શયંભવાચાર્યે ત્યાં દશવૈકાલિક સૂત્ર રચ્યું.

આ વિષયમાં શ્રી. મો. દ. દેસાઈ “ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ” માં લખે છે કે:—જંબુસ્વામીના શિષ્ય ક્ષત્રિય પ્રભવના બ્રાહ્મણ શિષ્ય શયંભવસૂરિ (જન્મ વીરાત્ ૩૬ સ્વર્ગ વીરાત્ ૯૮) થયા. તેમણે પોતાના પુત્ર શિષ્ય મનકમુનિ માટે ચૌદ પૂર્વમાંથી ઉદ્ધાર કરી દશવૈકાલિકસૂત્ર રચ્યું હતું. (વીરાત્ ૭૨ માં લગભગ) વિકાલથી નિવૃત્ત તે વિકાલિક અને તેમાં દશ અધ્યયનો છે તેથી “ દશવૈકાલિક. ”

મનકમુનિએ દશે અધ્યયનો કંઠસ્થ કરી આત્માનુભવ કર્યો; સચ્ચારિત્રની સમશ્રેણિ પર કુમારોહણ કરતાં છ માસમાં આ બાળમુનિ કાળ કરી સ્વર્ગે ગયા.

શયંભવાચાર્ય પર વર્ષનું એકંદર આયુષ્ય ભોગવી વીરાત્ ૯૮ માં કાળધર્મ પામ્યા.

ઓશવાળ તથા શ્રીમાળીઓની ઉત્પત્તિ.

મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી સિત્તેર વર્ષ બાદ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના શાસનમાં છઠ્ઠીપાટે “ શ્રી રત્નપ્રભ ” નામે આચાર્ય થયા. તેમણે “ ઓસીયા ” નામની નગરીમાં ક્ષત્રિય જાતિને પ્રતિબોધ આપી શ્રાવકો બનાવ્યા. ત્યારે ઓશવાળોની સ્થાપના થઇ. અને “ શ્રીમાળ ” નગરમાં શ્રીમાળીઓની સ્થાપના થઇ, એમ શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી બહાર પડેલ “ જૈન ઇતિહાસ ” નામક ગ્રંથમાંથી ઉદ્ભવેલ મળી આવે છે. મહાવીર સ્વામીના સમયમાં પણ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના “ સંતાનિયા ” સંતો વિચરતા હતા. તે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ શાસનના શ્રી કેશીસ્વામી અને પ્રભુવીરના શાસનના શ્રી ગૌતમસ્વામી એ બંને વચ્ચે વૃત, વજ્રો આદિ બાળતમાં ચાલેલા સંવાદ પરથી સિદ્ધ થાય છે. આ ઉત્પત્તિ બાળતનો

વધુ ઉલ્લેખ દષ્ટિગોચર થયો નથી; પણ સમયનું અનુસંધાન વિચારતાં આ હકીકત કેટલેક અંશે સત્ય હોવાનું માની શકાય.

૫ પાંચમી પાટ પર શ્રી યશોભદ્રસ્વામી આઠ્યા.

તેઓ કાત્યાયન ગોત્રી હતા. ૨૨ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહ્યા. પછી શય્યાંભવાચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૨૪ વર્ષ શુદ્ધિ સેવા કરી “બહુસૂત્રી” થયા. ત્યારબાદ આચાર્યપદ પર આઠ્યા. ૫૦ વર્ષ સુધીની આચાર્ય પદવી ભોગવી. એકંદર ૯૬ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી વીરસંવત. ૧૪૮ માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

વીર સં. ૯૮ શય્યાંભવાચાર્યનું સ્વર્ગ ગમન, યશોભદ્રસ્વામીને આચાર્યપદ.

વીર સં. ૧૦૮ સંભૂતિવિજય સ્વામીની દીક્ષા.

વીર સં. ૧૩૯ ચૌદપૂર્વધારી ભદ્રબાહુ (પ્રથમ) સ્વામીની દીક્ષા.

વીર સં. ૧૪૬ શ્રી સ્થુળિભદ્રજીની દીક્ષા. (૧૫૦ ની સાલનો પણ ઉલ્લેખ મળી આવે છે)

વીર સં. ૧૪૮ શ્રી યશોભદ્રજીનું સ્વર્ગગમન, અને શ્રી સંભૂતિ વિજયજીનું પટારોહણ.

૬ છઠી પાટ પર શ્રી સંભૂતિવિજય સ્વામી ગિરાજ્યા

તેઓ માઠરગોત્રી હતા. ૪૨ વર્ષ સંસારાવસ્થામાં રહી દીક્ષા ગૃહણ કરી. ૪૦ વર્ષ સુધી શુદ્ધિ સેવા લકિત કરી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. પોતે બહુસૂત્રી હતા, શુદ્ધ સંયમ પાળતા અને પળાવતા, તથા સુવ્યવસ્થિત રીતે ગચ્છનો નિર્વાહ કરતા. ત્યારપછી ૮ વર્ષ સુધી આચાર્યપદવી ભોગવી. એકંદર ૯૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી વીર સં. ૧૫૬ માં તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા.

૭ સાતમી પાટ પર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી આઠ્યા,

તેમણે ૪૫ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યા પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૧૭ વર્ષ સુધી શુદ્ધિ સેવા મહાન વિનય કરી ચતુર્વિધ સંઘમાં માન પામ્યા. ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવ્યું. અર્થાત્ તેઓ શ્રુતકેવળી કહેવાયા. ૧૪ વર્ષ સુધી આચાર્યપદે રહી વીરાત ૧૭૦ માં ૬૬ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી સમાધિ પરિણામે કાળ ધર્મ પામ્યા.

“ભદ્રબાહુ સ્વામી” માટે કેટલાકને શંકા છે કે ભદ્રબાહુ સ્વામી એક થયા છે કે બે? તેના સમાધાનમાં ભદ્રબાહુ સ્વામી બે થયા છે તેવું સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળી આવે છે. ચંદ્રશુભ રાજને સોળ સ્વપ્નના અર્થ કહેનાર “ભદ્રબાહુસ્વામી” વીરાત ૧૭૦ માં સ્વર્ગગમન કરી ગયા તે પ્રથમ ભદ્રબાહુ સ્વામી; અને બીજા

ભદ્રબાહુ સ્વામી વિક્રમ સં. ૪ માં થયા. તે વરાહમિહિરના ભાઈ સમજવા. એટલે વસ્તુતઃ બંને ભિન્ન ભિન્ન છે, તે વર્ણુન આગળ આવશે.

પ્રથમના ભદ્રબાહુ સ્વામીનો સમય.

પંચમ શ્રુતકેવલી ભદ્રબાહુસ્વામી વીર નિર્વાણ સંવત ૧૬૨ મેં મૌર્ય-વંશી મહારાજ ચન્દ્રગુપ્તકે સમયમેં હુએ થે. એક સમય ઉજ્જયિની (મૂલ પટાવલીમાં પાટલીપુત્ર કહેલ છે)માં કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમા કે દિન મહારાજ ચન્દ્રગુપ્તને પોષધશાળામેં પોષધ ક્રીયા થા. તે રાત્રિકે પિછલે પહરમેં ૧૬ સ્વપ્ન દેખેં ઉનમે એક સ્વપ્ન એસા થા કિ જિસમેં ૧૨ બાર ક્ષણા નાગ દેખા. તબ મહારાજ ચન્દ્રગુપ્તને અપને ગુરૂ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીસે ઉન સ્વપ્નકા ક્ષણ પુછા; તો સ્વામીજીને અન્તિમ સ્વપ્નકા ક્ષણ, ઉત્તરભારત વર્ષમેં બારહ વર્ષકા ઘોર દુર્ભિક્ષ બતલાયા.

ઇસકે બાદ એક દિન ભદ્રબાહુસ્વામી અપને શિષ્યેકે સાથ નગરમેં આહારકે લિયે ગયે. ઔર એક વ્યક્તિકે દ્વારપર જા પહુંચે. પરન્તુ વહાં એક બાલક ઇતને જોરસે રો રહાથા કિ ઇનકે બારહ વાર પુકારને પર ભી કિસીને ઉત્તર નહી દીયા. તબ ઇનકો યહ નિશ્ચય હો ગયા કી ૧૨ વર્ષકા દુર્ભિક્ષ યહાં આરંભ હો ગયા.

રાજમંત્રીને ઇસ આપત્તિકે હઠાનેકે લીયે અર્થાત્ દુર્ભિક્ષ શાન્તિકે લિયે અનેક યજ્ઞ હોમાદિ ઔર કઈ પ્રકારકે બલિ પ્રદાનાદિ કરનેકે તૈયાર હુવા યહ બાત મહારાજ ચન્દ્રગુપ્તને જાણી ઔર ઉપદેશ દેકર અટકાઈ. ઔર કહાકી ભાવી બલવાન હૈ.એ બચન કહકર શાંતિ ઉપજાઈ. પરન્તુ ચન્દ્રગુપ્તને સમજા, કિ ઇસ રાજ્ય પાપકા કારન હૈ. ઔર મુજે ઇસ સંસાર મેં રહના ઉચિત નહિ હૈ, યહ સમજકર ચન્દ્રગુપ્ત રાજ પાપસે ડરતે હુએ અપને પુત્ર સિંહસેન બિન્દુસારકો રાજ્યભાર સોંપકર ઇસ અસાર સંસારસે વિરક્ત હો ગયે. ઔર અપને ગુરૂ ભદ્રબાહુસ્વામીસે દીક્ષા લે લી. યહ મહારાજ ચન્દ્રગુપ્તકા દીક્ષિત નામ “ પ્રભાચન્દ્ર ” રખ દીયા થા.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીને દેખાકી યહ ઘોર દુર્ભિક્ષ વિંધ્ય ઔર નીલગિરી પર્વતકે મધ્યમેં હોગા. ઇસકે પ્રભાવસે અનેક પ્રાણી કાલકવલિત હોગે, જિણુસુ ઇસ સમયમેં મુનિ ધર્મકા પાલન કઠીન હો જાયા. યાની ઉનકા ભી ધર્મ બ્રષ્ટ હો જાયા. એસા વિચાર કરકે બહુત મુનિયોંકો સાથ લેકર દક્ષિણ દેશકો પ્રસ્થાન કીયા. (“જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ”માં લખે છે કે નેપાલ તરફ વિહાર કરીને ગયા—તથા હોર્નલ સાહેબે ઉપાસક દશાંગ સૂત્રનો અંગ્રેજી

તરબુમો કર્યો છે, તેની પ્રસ્તાવનાના ૧૮ મા પૃષ્ઠ પર લખ્યું છે કે ભદ્રબાહુસ્વામી દક્ષિણ હિન્દુસ્તાનમાં-કર્ણાટક ગયા) તેમાં મહારાજ ચન્દ્રગુપ્ત-અપરનામ-“ પ્રભાચન્દ્ર ” મુનિ પણ ભદ્રબાહુ સ્વામી સાથે હી ચલે ગયેથે. વહાં જાકર ધર્મકા પ્રચાર કરને લગા.

વિશેષ મૂલ પટાવલીમાં કહ્યું છે કે:—

શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી દક્ષિણ દેશમાં ગયા પછી, મગધ દેશમાં મહાન દુષ્કાળ પડ્યો. મનુષ્યો ખહુજ ખીડા પામવા લાગ્યા અને સર્વ સ્થલે હાહાકાર વરતાવા લાગ્યો. જેથી પાટલીપુત્રમાં ચતુર્વિધ સંઘ લેગો થઈ માંડોમાંડે વિચાર કરવા લાગ્યો કે જે ભદ્રબાહુસ્વામી અત્રે હોત તો કાંઈક પણ શાન્તિ વળત, પરંતુ તેઓ તો અહિંયા નથી. તો હવે કેમ કરવું ? ત્યારે સર્વ કોઈનો મત થયો કે તેઓશ્રીને અત્રે તેડી લાવવા અર્થે આપણે ત્યાં જઈને વિનંતી કરવી.

એવો ઠરાવ કરી, ઘણા શ્રાવકો કષ્ટ સહન કરીને જ્યાં ભદ્રબાહુ સ્વામી હતા, ત્યાં પહોંચ્યા. અને તેમને વિનયપૂર્વક વંદણા નમસ્કાર કરીને મગધ દેશમાં પધારવા વિનંતિ કરી. ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે તમારું કથન સત્ય છે, અને મારે ત્યાં અવશ્ય આવવું જોઈએ; પરંતુ આ ભયંકર દુષ્કાળ તે દેશમાં બાર વર્ષ સુધી રહેવાનો છે, એટલે ત્યાં ઘણા મુનિઓનો નિર્વાહ થઈ શકે નહિ; કેમકે નિર્દોષ આહાર પાણી મળવા મુશ્કેલ થઈ પડે. માટે હું આવી શકું તેમ નથી, તેમજ મેં અત્રે “ મહાપ્રાણુ ” નામના ધ્યાનનો પ્રારંભ કર્યો છે. વિશેષમાં શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ એટલું પણ કહ્યું કે આ બાર વર્ષના દુષ્કાળ પછી ચૌદ પૂર્વતું જ્ઞાન વિચ્છેદ જશે એવો યોગ છે.

શ્રી ભદ્રબાહુના ઉપર્યુક્ત મર્મકારી વાક્યોથી સુર શ્રાવકો સમજી ગયા કે સ્વામીજીનું આયુષ્ય પણ લગભગ તેટલુંજ લાગે છે. એમ સમજી તેમણે વિનંતિ કરી કે:—હે ગુરૂદેવ ! આપની પાસે રહેલ અમૂલ્ય તત્ત્વજ્ઞાન રૂપી ખજાનો કોઈ મુમુક્ષુ જીવને મળવો જોઈએ. ત્યારે ગુરૂદેવે કહ્યું: હા. કોઈ સરળ, વિનયવંત અને પ્રજ્ઞાવંત સાધુ અહિં આવે, તો હું તેને જરૂર જ્ઞાનરૂપી અમૂલ્ય વારસો આપી શકું. આ સાંભળી વિનતિ કરવા આવેલ શ્રાવકો સંતુષ્ટ થયા અને ગુરૂદેવને યથાવિધ વંદન કરી સ્વદેશમાં આવ્યા.

સ્વદેશમાં આવ્યા પછી પુનઃ ચતુર્વિધ સંઘ લેગો કરી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહેલી સર્વ વાત કહી સંભળાવી. અને વિશેષમાં કહ્યું કે સ્વામીજીનું આયુષ્ય દુષ્કાળ પૂર્ણ થયા પછી વધુ લંબાય તેમ લાગતું નથી; માટે કોઈ મુમુક્ષુ મુનિરાજે ત્યાં જઈ અમૂલ્ય તત્ત્વજ્ઞાન રૂપી વારસો હસ્તગત કરવો જોઈએ.

આ સાંભળી સ્થુજિલદ્રજી આદિ પાંચ મુનિવરો ત્યાં જવા માટે તૈયાર થયા. ચતુર્વિધ શ્રી સંઘનો આદેશ લઈ, ત્યાંથી વિહાર કરી ઉક્ત મુનિવરો થોડાજ વખતમાં શ્રી લદ્રબાહુ સ્વામી પાસે આવી પહોંચ્યા.

ત્યાં ગયા પછી વિનય સહિત ગુરૂદેવને વંદન, નમસ્કાર કરી તેમણે જ્ઞાનની ભિક્ષા માગી. ગુરૂદેવે પણ આગંતુક મુનિવરોને વિનયવંત, બુદ્ધિવંત અને પ્રજ્ઞાવંત સમજીને જ્ઞાનાભ્યાસ આપવો શરૂ કર્યો. સર્વ મુનિવરો વિગ-યાદિનો ત્યાગ કરી જ્ઞાન સંપાદન કરવાના કાર્યમાં લાગી ગયા. અભ્યાસ કરતાં કરતાં ચાર મુનિવરો તો કંટાળી ગયા; અને અભ્યાસ કરવો છોડી દીધો; પરંતુ સ્થુજિલદ્રજી હતાશ નથતાં ઉત્સાહભેર આગળ વધવા લાગ્યા. પરિણામે તેમણે અલ્પ વખતમાં ૧૦ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવી લીધું. ૧૧ મું પૂર્વ શરૂ કર્યું, તેવામાં એક દિવસ એકાન્ત મળતાં તેમણે પોતાની વિદ્યા અજમાવવાનો વિચાર કર્યો; અને વિદ્યાના ગણે તેમણે પોતાનું માનવસ્વરૂપ ફેરવી સિંહનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. આસપાસ રહેલા મુનિવરો સિંહને દેખી ભયભ્રાંત થયા; પોતાની વિદ્યા સાચી છે એની ખાત્રી કરી તરતજ સ્થુજિલદ્રજીએ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. આ વાતની લદ્રબાહુ સ્વામીને ખબર પડી ગઈ, તેથી તેમણે વિચાર્યું કે હવે સ્થુજિલદ્રજી આદિ ઉચ્ચ પ્રકારની વિદ્યા જીરવી શકવાને સમર્થ નથી; માટે હવે વિદ્યા આપવી યોગ્ય નથી.

બીજે દિવસે સ્થુજિલદ્રજીએ આવી, વંદણા નમસ્કાર કરી વાંચના ચાચી; પરંતુ શ્રી લદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે તમે હવે વિદ્યા ગ્રહણ કરવાને લાયક રહ્યા નથી. આ સાંભળી સ્થુજિલદ્રજી સમજી ગયા કે આ મારી ભૂલનુંજ પરિણામ છે, એમ ધારી પોતાની ભૂલની ક્ષમા ચાચતાં પુનઃ વારંવાર વિનંતિ કરી; પરંતુ ગુરૂદેવ તો એકના બે થયાજ નહિ; તેમણે તો સાફ સાફ સ્થુજિ-લદ્રજીને વિદ્યા આપવાનો ઇન્કાર કર્યો. આ વાતની શ્રાવકોને ખબર પડી; એટલે પુનઃ શ્રાવકોએ તથા સ્થુજિલદ્રજીએ શ્રી લદ્રબાહુ સ્વામીને વિનંતિ કરી; ત્યારે તેમણે સ્થુજિલદ્રજીને બાકી રહેલા ચાર પૂર્વોની વાંચણી આપી; પરંતુ તેનો અર્થ કે રહસ્ય સમજાવ્યું નહિ; એટલું મળવાથી પણ શ્રાવક-સાધુઓ સંતોષ પામ્યા. ત્યારબાદ સ્થુજિલદ્રજી આદિ પાંચે મુનિવરો ગુરૂ આજ્ઞા લઈ ત્યાંથી વિહાર કરી મગધ દેશમાં આવ્યા, અને ગચ્છનો સર્વ ભાર પોતાને માથે લઈ જૈન શાસનને પ્રદિપ્ત કરતા શ્રી સ્થુજિલદ્રજી વિચરવા લાગ્યા.

એકદા પૂર્વધારી શ્રી સ્થુજિલદ્રજી પોતાના શિષ્યોને આગમની વાંચણી આપતા હતા, તે વખતે તેમને એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે શાસનહિતાર્થે

આગમ સાહિત્યનું લખાણ કરવાની આવશ્યકતા હવે આવી પહોંચી છે. જે જૈનાગમો-જૈન સિદ્ધાંતો લીપીબદ્ધ લખાયેલ હશે, તે શાસન ટકી શકશે એટલુંજ નહિ પણ ચતુર્વિધ સંઘનો ઉદ્ધાર પણ થશે. એમ ધારી પોતાની પાસે જે પૂર્વધર મુનિઓ હતા, તે સર્વને એકત્ર કરી પોતાને ઉદ્દલવેલા વિચારો કહી સંલગાવ્યા. અથા મુનિઓને સ્થુળિભદ્રજીની આ વાત રૂચી તેથી તે સર્વ પૂર્વધરોએ સ્થુળિભદ્રની આગેવાની નીચે ૮૪ આગમો લખી સુવ્યવસ્થિત સ્થાને રખાવ્યા.

આ હકીકત સપ્રમાણ અને વિશ્વાસપાત્ર માનવાને આપણને ઘણા કારણો મળી આવે છે. જૈન, જૈનેતરો તથા સાહિત્યશોધકો અને સાક્ષરો પણ આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે. આ વિષે આ નીચે દર્શાવેલા વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો વધારે માર્ગદર્શક થઈ પડશે. “જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ”ના લેખક શ્રી. મો. દ. દેશાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી. તે પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૩૬-૩૭ માં “મગધ સંઘ અને પાટલીપુત્ર પરિષદ” એ મથાળા નીચે લખે છે કે:—

વીરાત બીજી સદીમાં નંદરાજના સમયમાં મગધ દેશમાં એક સમયે ઉપરા ઉપરી બાર વર્ષનો મહા લીધણ દુષ્કાળ પડ્યો. તે વખતે શ્રમણ સંઘ માટે નિર્વાહની મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થઈ; પરિણામે જ્ઞાન ધ્યાનની દશા વિદુપ્ત થવા લાગી; આથી સુસ મુનિઓને વિચાર થયો કે હવે ધીરે ધીરે ધાર્મિક સાહિત્ય લુપ્ત થતું જશે, તેથી આપણે એક પરિષદ મેળવવાની જરૂર છે, એમ ધારી પાટલીપુત્ર (પટણા)માં સંઘ મળ્યો. તે વખતે જેને જેને જે જે યાદ હતું તે સર્વ એકત્રિત કરવામાં આવ્યું. આને “મગધ સંઘ યાને પાટલિ-પુત્ર પરિષદ કહેવામાં આવે છે. આ વખતે આચારંગાદિ ૧૧ અંગો વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યા, અને બારમું દષ્ટિવાદ નામનું અંગ પ્રાયઃ લુપ્ત થઈ ગયા જેવું હતું. જે કે સંઘે તેને એકત્ર કરવા માટે વિચાર્યું; પરંતુ આ વખતે ૧૪ પૂર્વધારી ભદ્રબાહુ સ્વામી નેપાલ દેશમાં “મહાપ્રાણ” નામના યોગનું ધ્યાન કરતા હતા, એટલે વિશેષ કાંઈ બની શક્યું નહિ. આ સઘળાનું માન જ્ઞાન શિરોમણી શ્રી સ્થુલીભદ્રજીને ઘટે છે, જેઓ મૂળ નાગર બ્રાહ્મણ અને નંદના મંત્રી સકડાલાના પુત્ર હતા. તેમણે વીરાત ૧૫૬ માં દીક્ષા લીધેલી, અને શ્રી ભદ્રબાહુ પાસે દશ પૂર્વનું જ્ઞાન સંપાદન કરેલું. આ બધું શ્રીભદ્રબાહુના સ્વર્ગ ગમન વીરાત ૧૭૦ પહેલાં બન્યું.

વળી તેજ વિષયમાં અંગ્રેજીમાં છપાયેલ શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રના કર્તા મી. હોર્નલ તેજ સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે:—

“ મહાવીર સ્વામી પછી બીજા સૈકામાં બાર હુકાળી પૂરા થવા આવ્યો તે વખતે પાટલી પુત્ર (હાલ પટણા કહે છે તે)માં એક કાઉન્સીલ (સભા) થઈ. આ કાઉન્સીલમાં ૧૧ અંગ તથા ૧૪ પૂર્વના જાણુનારા જૈન સાધુઓ ભેગા થયા હતા. અને તેમણે બધાએ મળીને ધારા ધોરણ બાંધ્યા હતા. ”

આ ઉપરાંત “ જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન ” નામક પુસ્તકના દ્વિતીય ભાગનાં પૃષ્ઠ ૧૨-૧૩ પર ડૉ. હર્મન જેકોબીની જૈન સૂત્રોની પ્રસ્તાવનાનું ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે. તે આ પ્રમાણે:—

સિદ્ધાંતનો પ્રાચીનકાળ

જે આચાર્યો-પોતાની શિષ્ય પરંપરાને પેઢી દર પેઢીએ લેખિત યા કથિત સિદ્ધાન્ત પાઠ સોંપતા ગયા હતા, તેઓએ તે (વિગતો) ને સિદ્ધાન્તની ટીકા ટિપ્પણી રૂપે અગર તો મૂલ સુદ્ધાંમાં પણ દાખલ કરી દીધી હોય; તો તેમાં કાંઈ અસ્વાભાવિકતા નથી. પરન્તુ સિદ્ધાન્તમાં એક મહત્ત્વતાવાળી બાબત એ જણાય છે કે તેમાં કોઈપણ સ્થળે શ્રીક લોકોના બગોલ શાસ્ત્રની ગંધ સરખી જોવામાં આવતી નથી. કારણકે જૈન જ્યોતિષ શાસ્ત્ર તે, વાસ્તવિકમાં એક અર્થ રહીત અને અશ્રદ્ધેય કલ્પના માત્ર છે. તેથી આપણે અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે—જૈન જ્યોતિષકારોને શ્રીક જાતિના બગોલ શાસ્ત્રની સહેજ પણ માહિતી હોત તો તેવું અસંબંધ તેઓ જરૂર ન લખત. હિન્દુસ્તાનમાં શ્રીકનું આ શાસ્ત્ર ઇ. સ. ત્રીજી અગર ચોથી શતાબ્દમાં દાખલ થયું હતું એમ મનાય છે, આ ઉપરથી આપણે એ રહસ્ય કાઠી શકીએ છીએ કે જૈનોના પવિત્ર આગમો તે સમય પહેલાં રચાયાં હતાં.

જૈન આગમોની રચનાના સમય નિર્ણય માટે બીજું પ્રમાણ તે તેની ભાષા વિષયક છે. પરન્તુ કમનસીબે હજી સુધી એ પ્રશ્નનું સ્પષ્ટ નિરાકરણ થયું નથી કે જૈનાગમો જે ભાષામાં અત્યારે આપણને ઉપલબ્ધ થયા છે તેજ તેની મૂલ ભાષા છે, અર્થાત્ જે ભાષાની સૌથી પ્રથમ સંકલના થઈ હતી. તેજ ભાષામાં અત્યારે આપણને ઉપલબ્ધ થાય છે, કે પાછલથી પેઢી દર પેઢીએ તે તે કાલની રૂઠ (પ્રચલિત) ભાષાનુસાર તેમાં ઉચ્ચારણ પરિવર્તન થતાં થતાં છેક દેવર્દિગણિના નવીન સંસ્કરણ વખતની ચાલુ ભાષાની ઉચ્ચારણ પર્યંતની ભાષાથી મિશ્રિત થએલા આજે મળે છે? આ બે વિકલ્પોમાં મને તો બીજોજ વિકલ્પ સ્વીકરણીય લાગે છે; કારણકે—આગમોની પ્રાચીન ભાષાને ચાલુ ભાષાની રૂઠિમાં ફેરવવાનો વહિવટ ઠેઠ દેવર્દિગણિ સુધી ચાલુ રહ્યો હતો અને અંતે દેવર્દિગણિના સંસ્કરણેજ તે વહીવટનો અંત આવ્યો હતો. એમ માનવાને આપણને કારણ મળે છે.

વળી તેજ પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૬-૧૭ માં તેઓ લખે છે કે—“ પરન્તુ આપણે જૈન આગમોની રચનાના સમયની મર્યાદા, તેમાં પ્રયોજાયેલાં છંદોની મદદથી આથી પણ વધારે નિશ્ચિત રીતે આંકી શકીએ તેમ છીએ, હું આચારાંગ અને સૂત્ર કૃતાંગ સૂત્રના પ્રથમ સ્કંધોને સિદ્ધાન્તના સહુથી પ્રાચીન ભાગ તરીકે માનું છું. અને મારા આ અનુમાનના પ્રમાણ તરીકે હું આ બે ગ્રન્થોની (સ્કંધોની) શૈલી બતાવીશ. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું આખું પ્રથમ અધ્યયન, વૈતાલીયવૃત્તમાં રચાયું છે, આ વૃત્ત ધમ્મપદ આદિ દક્ષિણના અન્ય બૌદ્ધ ગ્રન્થોમાં પણ વપરાયેલ જોવામાં આવે છે. પરન્તુ પાલી સૂત્રોનાં પદોમાં પ્રયોજાયેલો વૈતાલીય વૃત્ત તે સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના પદોમાં મદ્દી આવતાં વૈતાલીયવૃત્તની દૃષ્ટિએ જોતાં વૃત્તના વિકાસક્રમના પ્રાચીન સ્વરૂપનો ઉદ્યોતક છે.” આગળ જતાં તેઓ લખે છે કે:—

“ એ સર્વ ઉપર વિચાર કરતાં હું અનુમાન બાંધું છું કે-જૈનાગમનો પ્રાચીન સમય-યુગ પ્રધાન શ્રી સ્થુળીભદ્રના સમયમાં એટલે ઇસ્વીસન પૂર્વે ત્રીજી શતાબ્દિના પ્રથમ ભાગમાં સ્થિર કરીએ તો તે ખોટું નહીં ગણાય.”

જૈન સાહિત્યના સતત અભ્યાસી વિદ્વાનના ઉપર્યુક્ત દર્શાવેલા અભિપ્રાય પરથી સિદ્ધ થાય છે કે દશપૂર્વધારી શ્રી સ્થુળીભદ્રજી આદિ વિદ્વાન મુનિ-ગણોએ એકત્ર મળીને જૈનાગમો લખેલા છે; પરંતુ શ્રી દેવદ્વિગણીએ નવિન રચના કરી છે એમ કેટલાકે માને છે, તે સપ્રમાણ કહી શકાય નહિ. પાટલોપુત્રમાં મળેલી પરિષદે ૮૪ આગમો લખી વ્યવસ્થિત રાખેલા; તેનું સંશોધન દેવદ્વિગણી ક્ષમાશ્રમણના વખતમાં થયું હોય અને પછી કેટલાકે તેને “ દેવદ્વિગણી ક્ષમાશ્રમણે લખ્યા ” એમ માનવાને પ્રેરાયા હોય તો નવાઈ નહિં.

શ્રી બદ્રબાહુસ્વામી વિષે “ શ્રી જૈન સિદ્ધાંત ભાસ્કર ” માં લખે છે કે:— ભદ્રબાહુ સ્વામી ફિરતા ફિરતા કેટલ પ્રનામક એક રમણિય પર્વત કે નિકટ પહુચને પર કિન્દી ચિન્હોદ્ધારા સ્વામીજીકે ચહ માલુમ હો ગયા કિ હમારા આયુ બહુત થોડા રહા હૈ ઔર હમારા અંતિમ સમય નિકટ હૈ એસા વિચાર કર વિશાખાચાર્યાદિ બહુત સાધુઓને દક્ષિણ એલપાઝય દેશમેં ભેજ. ઔર કેવળ અંદ્રગુમ (પ્રભાચંદ્ર) મુનિકે અપને સાથ રહનેકી આજ્ઞા હી. જિન્હોને અપને અંતકાળ તક ઉનકે સાથ રહ કર ઉનકી અંતિમ ક્રિયા કી. ઔર અસીમ ગુરૂભક્તિ દીખાઈ. અર્થાત્ બાર દુકાળી ઉતર્યા પછી ભદ્રબાહુ સ્વામી આલોઈ, પડિકમ્મી, નિંદી નિ:શલ્ય થઈ પાદોપગમન સંથારો કરી સમાધિપણે સ્વર્ગે ગયા, તેવીજ રીતે પ્રભાચંદ્ર મુનિ પણ સ્વર્ગે ગયા.

ત્યારપછી વિશાખાચાર્ય' આદિ બાકી રહેલા સર્વ મુનિઓ દક્ષિણ દેશ તરફથી વિહાર કરી મગધ દેશમાં આવ્યા.

એ વખતે મગધ દેશમાં સ્થુલીભદ્ર આચાર્ય આદિ મુનિવરો વસ્તીમાં વસતા હતા. કારણકે પ્રથમ જ્યારે તેઓ વસ્તીની બહાર ઉદ્યાન-બગીચા આદિ સ્થળે રહેતા હતા, ત્યારે તો તેઓને સર્વ પ્રકારની અનુકુળતા રહેતી; પરંતુ ભયંકર દુષ્કાળના પરિણામે બહાર રહેતાં નિર્દોષ આહાર પાણી ઇત્યાદિ મેળવવામાં તેમજ અન્ય એવી કેટલીએક બાબતોમાં તેઓને મુશ્કેલીઓ આવવા લાગી; અને સંયમ નિર્વાહમાં સ્ખલના થવા લાગી, આથી તેઓ સર્વ નિર્જન સ્થાનનું અવલંબન છોડી શ્રાવક સમુદાયના અતિ આગ્રહથી વસ્તીમાં રહેવા લાગ્યા; મગધ દેશના મુનિઓને વસ્તીમાં વસેલા જોઈ દક્ષિણ વાસી મુનિઓએ તેમને કહ્યું કે મુનિઓએ વસ્તીમાં રહેવું ઉચિત નથી. આ સાંભળી વસ્તીવાસી મુનિઓએ કહ્યું:-અહો! મહાનુભાવ! વીતરાગ દેવનો માર્ગ એકાન્ત નથી, પણ અનેકાન્ત છે. કેમકે આચારાંગ, સ્થાનાંગ, તથા નિશિથ આદિ સૂત્રોમાં મુનિઓને વસ્તીમાં ઉતરવાની ના કહેલ નથી તેમજ શ્રી રાયપ્રશ્નીય સૂત્રમાં કેશીકુમાર શ્રમણે ચિત્ત સાર્થીને કહ્યું હતું કે:-જે કોઈ મારી પાસે આવે તો તેને હું બુઝવી શકું. આ વાક્ય પરથી પણ સમજાય છે કે વસ્તીમાં નિર્દોષ ઉપાશ્રયમાં રહેતાં (ઉતરતાં) મુનિઓને હરકત નથી. માટે વસ્તી બહારજ રહેવું જોઈએ એવો એકાન્તવાદ ન સ્થાપી શકાય. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ જોઈને વર્તવાથી સંયમનો નિર્વાહ સારી રીતે થઈ શકે છે. અને ચિતરાગની આજ્ઞાનું વિરાધન થતું નથી. માટે આપ ગામમાં-ઉપાશ્રયમાં પધારો.

આ પ્રમાણે શ્રી સ્થુલીભદ્રજીએ નમ્રતાપૂર્વક આગ્રહથી કહ્યું; પરંતુ વિશાખાચાર્યે હઠવાદ પકડ્યો હતો, તે ન મૂક્યો. અર્થાત્ તેઓ વસતીમાં આવ્યા નહિ, એટલુંજ નહિ પણ જે વસ્તીમાં ઉતરવાની માન્યતાવાળા મુનિઓ હતા, તેઓથી જુદા પડ્યા અને જુદા મત સ્થાપન કર્યો. એટલે જૈન સાધુ સમુદાયમાં બે મત પડ્યા. ૧ વસતીવાસી ૨ વનવાસી. એમ કેટલોક વખત આ રીતે બે મત રહ્યા; પરંતુ ત્યારપછી વનવાસી મુનિઓ પણ કાળક્રમે વસતી વાસી થઈ ગયા.

જૈન મુનિઓને ઉત્સર્ગે તો વસતી બહાર રહેવું જોઈએ. કારણ કે બહારનું વાતાવરણ સ્વચ્છ હોવાથી મુનિધર્મ પૂરતી રીતે જાળવી શકાય છે. ગામમાં તો સ્ત્રી પુરુષોના અતિ સહવાસે, અને મલિન વાતાવરણે આત્મ શુદ્ધિમાં અને સંયમ નિર્વાહમાં અડચણ ઉભી થાય છે. એથી જૈન મુનિઓ

માટે બહાર રહેવાનો વ્યવહાર પ્રાયઃ અનાદિનો—પ્રાચીન છે ખરો; પરંતુ ત્યાં કેવળ એકાન્તપણાનો આગ્રહ ન હોઈ શકે. તેમ મોહલાવે વસતીમાં વાસ ન હોવો જોઈએ. વસતીમાં કે વસ્તી બહાર ગમે ત્યાં નિર્દોષ સ્થાન પર રહી નિર્દોષ આહાર પાણી મેળવી જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરવી એજ ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે. પણ હઠવાદ—એકાન્ત વાદને ત્યાં અવકાશ નથી. અસ્તુ.

વીર સંવત ૧૫૬ : સંભૂતિ વિજય સ્વામીનું સ્વર્ગગમન અને ભદ્રબાહુ સ્વામીને આચાર્ય પદ આરોહણ.

વીર સં. ૧૬૨ : વિશાખાચાર્ય દશપૂર્વી થયા.

વીર સં. ૧૭૦ : ભદ્રબાહુ સ્વામીનું સ્વર્ગારોહણ અને ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ એ ઉપરના ચાર પૂર્વના રહસ્યનો વિચ્છેદ; સ્થુળીભદ્ર સ્વામી આચાર્ય થયા.

૮ મી પાટપર શ્રી સ્થુલિભદ્રજી

સંભૂતિ વિજય મહારાજના સફળોદયથી વૈરાગ્ય પામી સ્થુલિભદ્રજીએ દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લીધા પછી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે રહી ૧૪ પૂર્વના મૂળ પાઠ શીખ્યા. તેમાં ૧૦ પૂર્વના અર્થો અને તેમાં રહેલું રહસ્ય અભ્યાસ કરતા થકા ૨૪ વર્ષ સુધી ગુરૂદેવ પાસે રહી જ્ઞાન મેળવ્યું. પછી ૪૫ વર્ષ સુધી આચાર્ય પદની ભોગવી. સર્વ આયુષ્ય ૯૯ વર્ષનું ભોગવી વીરાત ૨૧૫ વર્ષ (જીજ્ઞ મતે ૨૧૬ વર્ષ) તેઓ સ્વર્ગે પધાર્યા.

સ્થુલિભદ્ર સ્વામીના સમય પછીથી ઉપરના ચાર પૂર્વ તથા પ્રથમ સંઘયણુ તથા પ્રથમ સંસ્થાન વિચ્છેદ ગયા.

વીર સં. ૧૭૯ આર્ય મહાગિરીની દીક્ષા,

„ ૨૦૮ દશપૂર્વી જયસેનાચાર્ય થયા.

„ ૨૧૪ ત્રીજે અવ્યક્ત વાદી નિન્હવ થયા.

આ નિન્હવ થવાનું કારણ:—“ અષાડાભૂતિ ” નામના આચાર્યને “ અવ્યક્ત ” નામનો શિષ્ય હતો. એકવાર તે આચાર્ય પોતાના સર્વ શિષ્યોને સૂત્રની વાંચણી કરાવતા હતા. તેવામાં એક રાત્રિએ તેમને ભયંકર વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો; પોતે સહનશીલ આત્મા હોઈ શિષ્યોને જગાડયા નહિ. અને અકસ્માત તેમનું મૃત્યુ થયું. સમાધિ મરણે કાળ કરવાથી તેઓ સ્વર્ગલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. અંતર્મુહુર્તના સમય પછી તેમણે ઉપયોગ મૂકીને પોતાના પૂર્વ સ્થળે જોયું, તો તેમણે પોતાનું સ્થૂળ શરીર અને શિષ્યોને જોયાં. તેજ વખતે અષાડાભૂતિ આચાર્ય (દેવ)

ને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે મહારા શિષ્યો હજી અજ્ઞાન છે. તેઓ ખીચારાને વિદ્યા દાન કોણ આપશે ? એમ અનુકંપા આવવાથી પુનઃ તે પોતાના મનુષ્ય કલે-વરમાં આવ્યા અને પૂર્વની જેમ શિષ્યોને વિદ્યાદાન આપવું શરૂ કર્યું; આ વાતની શિષ્યોને ખબર પડી નહિ; કેમકે રાત્રીએ તેઓ દેહ છોડી ગયા, અને તરતજ પછી તેમાં આવી ઉપસ્થિત થયા. આ રીતે મુનિપણમાં વિચરતા અને શિષ્યોને વિદ્યાદાન આપતા રહેતા થકા જ્યારે શિષ્યોને સર્વથા અભ્યાસ પૂર્ણ કરાવ્યો, ત્યારે તેઓએ પાછા દેવ તરીકે પ્રગટ થઈને પોતાના પૂર્વ મરણની વાત શિષ્યોને કહી; અને તે સર્વ શિષ્ય મુનિઓને ‘મિરછામિદુકકક’ (પ્રાયશ્ચિત) લેવાનું કહ્યું. એટલું કહી તે આચાર્ય તો પોતાના દેવસ્થાનકે ચાલ્યા ગયા. પાછળથી શિષ્યોને શંકા પડી. એ શંકા એવા રૂપમાં ઉપસ્થિત થઈ કે એક ખીજા મુનિએ અરસપરસ એક ખીજાને વંદણા નમસ્કાર ન કરે. સૌ કોઈ શંકાને આધીન થયા કે રખે કોઈ કાળ કરી ગયેલા મુનિએ પુનઃ સાધુ શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો હોય, એટલે વાસ્તવિક રીતે તે ‘સાધુ છે કે દેવ’ એમ ચોક્કસ કહી શકાય નહિ. જ્યાં સુધી તે ચોક્કસ ન કહી શકાય ત્યાં સુધી સાધુ-મુનિને પણ વંદણા કેમ કરાય ? કેમકે રખેને તે દેવ હોય, અને મૃત કલેવરમાં પ્રવેશ કર્યો હોય ! તો દેવ કે જે અવૃત્તી, અપ્રત્યાખ્યાની છે; તેને સંયમ ધારી વંદન કરી શકે નહિ. એથી તો મિથ્યાત્વ અને મૃષાવાદનો દોષ લાગે. આમ સૌ કોઈએ નિર્ણય કરી-શંકા સેવી એક ખીજાને વંદન કરવાનું છોડી દીધું અને તેજ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરતા વિચરવા લાગ્યા. (આનું નામ અવ્યક્ત વાદી નિન્હવ.)

તેઓની વિપરીત શ્રદ્ધા જાણી ગીતાર્થી-મહુ સૂત્રી સાધુઓ હતા, તેઓ સર્વ લેગા થયા અને આ અવ્યક્ત વાદીઓને સમજાવવા લાગ્યા કે:-કોઈ દેવ સાધુનો વેશ ધારણ કરી, પંચમહાવૃત, સમિતિ, ગુપ્તિ સહિત શુદ્ધ વ્યવહારે મુનિપણે પ્રવર્તેલો હોય અને તેવા સ્વરૂપે દેખવામાં આવે તો તેને વાંદવાથી મિથ્યાત્વ કે મૃષાવાદ નજ લાગે. કેમકે જૈન શાસનને વિષે તો બાહ્યથી વ્યવહાર બલિષ્ઠ છે. ઇત્યાદિ ઘણા દૃષ્ટાંતો આપ્યા; પરંતુ તેઓ સમજ્યા નહિ તેથી તે સર્વ અવ્યક્તવાદીઓને તથા તેની શ્રદ્ધાવાળાઓને ગમ્મથી બહાર મૂક્યા.

તે નિન્હવો વિહાર કરતા કરતા એકદા રાજગૃહી નગરીએ આવ્યા, તે વખતે ત્યાંના બળદ્ર રાજાએ તેઓને પ્રતિબોધવા અર્થે ચાકર પુરૂષો પાસે બાંધી મંગાવ્યા. ત્યારે અવ્યક્તાદિ સાધુઓ બોલ્યા કે હે રાજા ! તમે શ્રાવક થઈને સાધુઓને મારો છો તે યોગ્ય નથી. રાજાએ કહ્યું:-કોણ જાણે કે તમે સાધુઓ છો કે ચોર છો ? કિંવા અમે શ્રાવક છીએ કે દેવતા છીએ ! આ

વાક્ય સાંભળી તે નિન્હવો યોગ્ય પામ્યા અને પોતાનો કદાચહ છોડી સ્થવીર મુનિ-ગુરૂદેવ પાસે આવી આલોચના કરી શુદ્ધ થયા. એ ત્રીજો અવ્યક્ત વાદી નિન્હવ બાણવો.

વીર સં. ૨૧૫ : સ્થુગિલદ્ર સ્વામીનું સ્વર્ગારોહણ, આર્ય મહાગિરીને આચાર્ય પદ.

૯ નવમી પાટ પર શ્રી મહાગિરી સ્વામી ધિરાજ્યા.

એ મહાપુરુષ ૩૦ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યા પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૪૦ વર્ષ સુધી ગુરૂ ભક્તિ કરી બહુસૂત્રી થયા. ૩૦ વર્ષ આચાર્ય પદવી ભોગવી. એકંદરે સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી વીરાત્ ૨૪૫માં તેઓ સ્વર્ગે પધાર્યા.

વીરસં. ૨૨૦ : અશ્વમિત્ર નામનો ક્ષણિકવાદી નિન્હવ થયો.

તેનું કારણ : શ્રી આર્ય મહાગિરીને કોડલ નામે શિષ્ય હતો. અને તેમને “અશ્વમિત્ર” નામે શિષ્ય હતો. તે મથુરા નગરીમાં અભ્યાસ કરતો. તેમાં દશમા પૂર્વની “પૂણ” નામક વસ્તુ ભણતાં એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે:- જે પદ્મપત્ર સમય નિરયા સર્વેશ્વરીય સમય વિત્તી, જસ્સંતિ ઇવં જાય વિમાણીઘાણં ઇવં અતિતારા સમયે નેરયા વીચસમયે વિત્તી ભવન્તિ । અર્થ:-પદુપત્ર એટલે વર્તમાન કાળના જે નારકી છે તે બીજે સમયે, વિષ્ટેદ-વિનાશ પામે છે. એટલે પ્રથમ સમયના નારકીની જે પર્યાય હતી તે વિષ્ટેદ થાય. અને બીજે સમયે પર્યાય વિશિષ્ટ થાય.

ઉપરનો પાઠ પર્યાય પલટવા વિષેનો છે. તેનો ભાવાર્થ નહિ સમજવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદ્દયે અવળી ઘેડ બેસી ગઈ; જેથી ગુરૂદેવે તેને સમજાવવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે સમજ્યો નહિ. તેથી ગુરૂએ તેને ગરુડ બહાર ક્યો. ગરુડ બહાર મૂકાયા પછી તે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપવા લાગ્યો કે:-જે જીવ પ્રથમ સમયે પાપ કરે છે તે બીજે સમયે નાશ પામે છે. તેમજ પૂણ્ય કરે છે તે પણ નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરતો તે વિચરવા લાગ્યો.

એકદા પ્રસ્તાવે તે ફરતો ફરતો રાજગૃહી નગરીમાં આવ્યો. ત્યારે તે ગામના રાજાનો દાણી, શ્રાવક હોવાથી, તે સાધુને પ્રતિયોગ્ય આપવા માટે પકડીને માર મારવા લાગ્યો, ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે:-હું સાધુ છું અને તમે શ્રાવક છો, છતાં મને કેમ મારો છો ? ત્યારે દાણીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે:- તમે સાધુ છો એ તો વિષ્ટેદ ગયા. હવે સાધુ છો એમ કેમ કહેવાય ?

આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સાધુ સમજી ગયા કે ખરેખર મને પોતાને અવળી ઘેડ બેઠી હતી તે ખોટી છે. એવો વિચાર કરી તે ગુરૂ પાસે આવ્યા અને

આલોચના વડે શુદ્ધ થઈ ગચ્છમાં ભળ્યા. એ ચોથો ‘અશ્વમિત્ર’ નામે ક્ષણિક વાદી નિન્હવ સમજવો.

વીરસં. ૨૨૯ : દશપૂર્વી નાગસેનાચાર્ય થયા.

” ૨૪૨ દશપૂર્વી સિદ્ધાર્થાચાર્ય થયા. તેમણે પ્રથમ દ્રવ્યાનુભોગનો ગ્રંથ રચ્યો હતો. સાંભળવા પ્રમાણે તેનો અમુક ભાગ ખંગાળમાં છે. અને તે પરથી અનેક દ્રવ્યાનુભોગ લખી પ્રવૃત્તિ કરેલ છે.

” ૨૪૫ શ્રી આર્યમહાગિરી મ. નું ગજેન્દ્રપુરમાં સ્વર્ગગમન અને આર્ય સુહસ્તી મહારાજનું પદારોહણ.

૧૦ દશમી માટે શ્રી આર્યસુહસ્તી (ખાહુલસ્વામી) આવ્યા.

તેઓ વાશિષ્ઠ ગોત્રી હતા. ૩૦ વર્ષના ગૃહવાસ પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૨૪ વર્ષ સુધી ગુરૂદેવની સેવા ભક્તિ કરી. તેથી ગુરૂદેવે તેમને આગમોનું રહસ્ય આપ્યું. અને બહુ સૂત્રી કર્યાં. પછી આચાર્યપદવી મળી, તે પદવી તેમણે ૪૬ વર્ષ સુધી પાળી. સંસારી જીવોપર મહાન ઉપકાર કર્યો. અને ૧૦૦ વર્ષનું પૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવી વીરાત્ ૨૯૧માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

શ્રી આર્યસુહસ્તી સ્વામીના વળતમાં એક જાણવા યોગ્ય પ્રસંગ એ હતો કે, તેઓ એક વાર ફરતા ફરતા ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. અને ત્યાં ‘લદ્રા’ નામની એક શેઠાણીની વાહવશાળામાં આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા. તે લદ્રા શેઠાણીને ‘એવંતી સુકુમાળ’ નામનો એક મહા તેજસ્વી પુત્ર હતો. તે ખત્રીસ સ્ત્રીઓ પરણ્યો હતો; અને અપાર સુખ સમૃદ્ધિ વચ્ચે જીવન વિતાવતો.

એક વખતે સંધ્યા સમયે અકાળ વિત્યા પછી, આર્યસુહસ્તિ મહારાજ “ નલિની ગુદમ ” નામના અધ્યયનનો પાઠ કરતા હતા. તે પાઠ એવંતી-સુકુમાળે સાંભળ્યો; પૂર્વનો સંસ્કારી જીવ હોવાથી તે પાઠના શબ્દો કણ્ઠેન્દ્રિયમાં પ્રવેશતાં તેની વિસ્મયતા વધતી ચાલી. અને જ્યારે તેણે પોતાનું ચિત્ત મનનમાં જોડ્યું, ત્યારે તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું કે અહો ! આહું સુખ પૂર્વ કાળે મેં કોઈ સ્થળે જોયું છે ! એમ વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તેને પ્રભાવે તેણે પૂર્વે ‘ નલિની ગુદમ ’ નામક વિમાનમાં અનુભવેલું સુખ યાદ આવ્યું. તેજ સુખ પુનઃ મેળવવાની તેને ઉત્કટ અભિલાષા થઈ. તરતજ તે પોતાના મહેલમાંથી નીચે ઉતરી આચાર્ય મહારાજ પાસે આવ્યો. અને વંદન કરી બોલ્યો:-પ્રભુ ! આપ જે અધ્યયનનો પાઠ કરતા હતા, તે ‘ નલિની ગુદમ ’ નામક વિમાનનું સુખ મેં પૂર્વે ભવે ભોગવેલું છે, એમ હું મને થયેલા જાતિ-

સ્મરણ જ્ઞાન વડે જાણું છું. કૃપાળુ દેવ! હવે પુનઃ મને તે સુખ મેળવવાની ઇચ્છા થઈ છે. તેથી હું આપની પાસે દીક્ષા લેવા માગું છું: આચાર્ય મહારાજ બોલ્યા:—“જહા સુયં દેવાનુપ્રિયે ?” ગુરુજીનું આ વચન સાંભળી ‘એવંતી સુકુમાળ’ દેવ આબ્યા અને દીક્ષા માટે માતાની અનુજા માગી. પરંતુ માતાએ રબ ન આપી; તેથી એવંતી સુકુમાળે સ્વયં કેશ લોચ કરી મુનિનો વેશ પહેરી લીધી. માતા આ જોઈ વિસ્મય પામ્યા. તેણે વિચાર્યું કે પુત્રની પ્રબળ ઇચ્છાને કોઈ રોકી શકવા સમર્થ નથી; આથી તેણે પોતે શ્રી આર્યસુહસ્તી મહારાજ પાસે આવીને પુત્રને અર્પણ કર્યો. એટલે શ્રી સુહસ્તી સ્વામીએ તેને દીક્ષાનો પાઠ ભણાવ્યો. પછી તે નવદીક્ષિત મુનિએ વિચાર્યું કે પોતે અત્યંત સુકુમાર હોઈ, સંયમવૃત્તના આકરાં કષ્ટો વધુ વખત સહન કરી શકશે નહિ. એથી ‘અનશન’ કરવા માટે તેમણે ગુરુદેવની આજ્ઞા માગી. અને તેઓ સ્મશાન ભૂમિમાં જઈ કાયોત્સર્ગ ક્યાને રહ્યા. તેવામાં એક ભુખી શિયાળણીએ જન્મ્યાં સાથે આવીને તેજરાત્રિએ તેમનાં શરીરનું લક્ષણ કર્યું. આ ઉપસર્ગ તેમણે શાંતભાવે વેદ્યો, અને સમાધિમરણે કાળ કરી પોતાના ચિંતવેલા ‘નલિની ગુહમ’ નામના વિમાનમાંજ તે “એવંતી સુકુમાળ” ઉત્પન્ન થયા. (નિદાન યુક્ત તપનો જૈન શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે, એવંતી સુકુમાળે કરેલું નિદાન દેવ ભૂમિમાં યાદ આવવાથી તેઓ પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધ થયા હતા એમ કહેવાય છે! ધન્ય છે, આવા અઘોર તપસ્વી મુનિરાજને !

આર્યસુહસ્તી મ. નો સમય.

“જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ” નામક પુસ્તકમાં શ્રીમદ્ બુદ્ધિ સાગરજી મહારાજ શ્રી આર્ય સુહસ્તી મ. ના સમય પરત્વે લખે છે કે:— “આર્યસુહસ્તિ મ. ના ઉપદેશથી ઉજ્જવિનીમાં સંપ્રતિરાજ્યે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. પોતાના પિતામહની પાછળ સંપ્રતિ રાજ્યે હિંદનું સર્વભૌમત્વ સ્વીકાર્યું. સંપ્રતિ રાજ્યે હિંદુસ્તાનની બહાર જૈનધર્મનો ઉપદેશ દેવા માટે શ્રી આર્યસુહસ્તીને વિનંતિ કરી, પ્રથમ અનાર્ય દેશોમાં વિહાર કરવા માટે અને અનાર્ય લોકોને આર્ય કરવા માટે વીરપુરુષોને સાધુનો વેશ પહેરાવી તથા સાધુઓનો આચાર શીખવી, અફઘાનીસ્તાન, ઇરાન, તુર્કસ્તાન, ગ્રીસ, અરબસ્તાન, ટીબેટ, બ્રહ્મદેશ અને તાતાર વગેરે દેશોમાં મોકલ્યા. તેઓએ ત્યાં જઈ અનાર્ય લોકોને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ દઈ ખરા આર્ય બનાવ્યા. અને તેથી ત્યાંના લોકો જૈન સાધુઓની ભક્તિ કરવા લાગ્યા તથા ધર્મના આચાર વિચારોમાં કુશલ થયા. ” આ સંબંધીનો વિશેષ ઉલ્લેખ શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર તથા નવતત્ત્વ લાખ્યાદિ ગ્રંથોમાંથી પણ મળી આવે છે.

આજથી બાવીસે વર્ષ ઉપર થયેલા સંપ્રતિ રાજાને જૈન ધર્મ પ્રત્યેનો પ્રેમ, અને જૈન શાસનોત્તરિની ધગશ એ વગેરે ઉપરથી સંપ્રતિ રાજા અને શ્રી આર્યસુહસ્તી મહારાજને ધન્યવાદ આપવાનું મન કયા સુસ્ત શાસન પ્રેમીને નહિં થાય ? આંધ્ર વગેરે અનાર્ય દેશમાં વિહાર કરવા માટે સંપ્રતિ રાજાએ કરી આપેલી સગવડતા બાદ શુદ્ધ સાધુઓનાં ટોળેટોળાં વારંવાર તે અનાર્ય દેશો તરફ વિચરવા લાગ્યા. અને અનાર્યો હવે તે આર્યો કરતાં પણ અધિક સરળ અને ઉત્તમ છે એવા તેમણે શ્રી આર્યસુહસ્તી પાસે ઉદ્દગારો પણ કહ્યા. સંપ્રતિ રાજાના સમયમાં જૈનોની વસતી ૪૦ કરોડની ઇતિહાસકારો જણાવે છે તે આ પરથી યથાર્થ માની શકાય છે. તે વખતે “હજરત મહમંદ પયગમ્બર” તેમજ “ઇસુ”નો જન્મ થયો ન હતો. જૈનધર્મ તે વખતે પ્રદ્યદેશ, આસામ, ટીબેટ, અફઘાનીસ્તાન, ઈરાન, તુર્કસ્તાન અરબસ્તાન અને લંકા આદિ અનેક સ્થળે પ્રસરેલો હતો. આથી જૈન સાંખ્યા વિષેનું અનુમાન લેશ પણ શંકાસ્પદ નથી.

“ટોડ રાજસ્થાન”માં ટોડ સાહેબ જૈનોને બુદ્ધ તરીકે ઓળખી બુદ્ધના નામથી કેટલુંક લખે છે. જે ટોડસાહેબ જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મનો ભેદ જાણતા હોત તો તેઓ જૈન ધર્મને અને તીર્થંકરને બુદ્ધ તરીકે ઓળખાવત નહીં. તેમણે જ્યાં બુદ્ધની વ્યાખ્યા આપી છે, ત્યાં જૈન ધર્મની વ્યાખ્યા સમજાવે; એમ તેમના પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે: જુઓ:—

“આ શીથીયન લોકો જૈન ધર્મને પૂજતા હતા. ડૉ. મી. ટોડે ‘બુદ્ધ ધર્મને પૂજતા હતા’ એવું લખ્યું છે.” એ વખતે તે દેશમાં જૈનધર્મ ફેલાયલો હોવાથી જૈનધર્મને પૂજતા હતા. એમ લખાવું જોઈએ.

પત્ર ૬૪: ગેટે, તાક્ષક, આસી, કાઠી, રાજપાલી. હુન્સ, કામારી, કામનીયા ઇન્દુસાઇથીક એ વગેરે જાતિઓની ચડાઈઓથી ઇન્દુ અથવા ચંદ્રવંશના બુદ્ધ (તીર્થંકર) ની ભક્તિ દાખલ થઈ. જે જાતિઓએ હિંદુસ્તાન પર ચડાઈ કરી તે જાતિઓમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ અને વીર પ્રભુના વખતથી તીર્થંકરની ભક્તિનો ઉપદેશ દાખલ થયો હતો. (ટોડ રાજસ્થાન)

પત્ર ૬૬: આ સમય છેલ્લા બુદ્ધ અથવા મહાવીરનો છે. આમ ટોડ સાહેબ લખે છે તે ઉપરથી સહજ જ્યાલ આવે છે કે ટોડ સાહેબ શ્રી પાર્શ્વનાથ, વીરપ્રભુ તીર્થંકરને બુદ્ધ તરીકે ઓળખે છે. પણ તેમાં તેમની ભૂલ થઈ છે. વળી આપણે તો જણાવવાનું એટલું છે કે તેમના મત પ્રમાણે મલાકાની સામુદ્રધૂનિથી કાસ્પીયન સમુદ્ર સુધી પહેલાં જૈનધર્મ હતો. પશ્ચાત્ જૈનધર્મની

પાછળ ઝૌદ્ધધર્મ પણ દાખલ થયેલો જણાય છે. પૂર્વ દેશના આસિ, તાક્ષક, ગેટે વગેરે લોકો પોતાના વંશના સ્થાપનાર તરીકે તીર્થંકરને પૂજતા હતા.

“ આ સઘળા ઈન્દુ સાધથીક(ચડાઈ કરનારા)લોકો બુદ્ધ ધર્મ (તીર્થંકર ધર્મ) પાળતા હતા. અને તેથી સ્કાન્ડીનેવીયન અથવા જર્મન જાતો અને રજપૂતો વચ્ચે રીતભાત અને દેવકથાઓનું એક સરખાપણું તેઓની વીરરસ કવિતાઓ સરખાવવાથી વધી જાય છે. ” પૂર્વે ત્યાં જૈનધર્મ ફેલાયો હતો, પરંતુ પાછળથી ઉપદેશના અભાવે તેઓ જૈન તરીકે રહી શક્યા નહિ. હિંદુસ્તાનની સર્વ ક્ષત્રિય જાતિઓ પહેલાં જૈનધર્મ પાળતી હતી, અને સર્વ તીર્થંકરો ક્ષત્રિય જાતિમાં જ અવતરેલા હતા.

અગ્નિકુળના રાજાઓ પણ જૈન ધર્મી હતા. રાઠોડમાંની ધાંદુલ, ભાડા-ઇલ, ચાકીટ, દુહરીઆ, ખોડા, બદુરા, ચાણરા, રામદેવ, કાખીયા, હાતુંડિયા, માલાવાત, સુણુડુ, કાટાઈયા, મુહોલી, લોગદેવ, મહાઈયા, જેશીંગા, મુરસીયા, જેટસીયા, જેરાવરો વગેરે શાખાઓ જૈનધર્મી હોય એમ ટોડ સાહેબ કહે છે. અમારું માનવું તો એવું છે કે—શ્રી વીરપ્રભુના સમયમાં તથા શ્રી પાર્શ્વનાથના સમયમાં સૂર્યવંશી અને ચંદ્રવંશી રાજાઓ જૈન ધર્મ પાળતા હતા. શંકરાચાર્યની ઉપસ્થિતિ પછી ધીમે ધીમે ચૌહાણ વગેરે રાજાઓ હિન્દુ ધર્મ પાળવા લાગ્યા. હાલમાં જે વણિક જૈનો છે તેમાંના કેટલાક ચૌહાણ વંશના છે. કેટલાક પરમાર, સિસોદીયા અને ચાવડા રજપુતો છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે જ્યારે જૈનધર્મની પડતીનો પ્રારંભ થયો ત્યારે જૈનાચાર્યોએ ક્ષત્રિયો કે જેઓ જૈનધર્મમાં ચુસ્ત રહ્યા હતા તેઓને તેમાંથી બુદ્ધ પાડી પોતે વણિક વૃત્તિથી આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યા. તેથી જૈનધર્મ પાળનારા ક્ષત્રિયો “ વણિક ” તરીકે ઓળખાયા લાગ્યા. હાલ જે વાણીયા—વણિક તરીકે ઓળખાય છે, તે ક્ષત્રિય જાતિનો જ અંશ છે તેમ માની શકાય છે. હાલની ઓશવાળ વગેરે જાતો પણ રજપૂત, ક્ષત્રિય જૈનો છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જૈનધર્મ દરેક રાષ્ટ્ર અને જાતિમાં પ્રસરેલો હતો.

વીર સં. ૨૬૪ દશપૂર્વી ધૃષ્ટિસેનાચાર્ય થયા.

„ ૨૮૨ દશપૂર્વી વિજયાચાર્ય થયા.

„ ૨૮૮ એક સમયે જે ક્રિયા માનનાર “ ગંગ ” નામનો પાંચમો નિન્દુવ થયો.

તેનું કારણ— એકદા ગંગ નામના એક અણુગાર ગ્રીષ્મ ઋતુમાં વિહાર

કરતાં રસ્તામાં એક નદી આવી. તે નદી ઉતરતાં તેમાંનું પાણી તેમને બહુ ઠંડું લાગ્યું; પણ મસ્તકે તાપ પુષ્કળ લાગતો હતો. આથી તેમને મનમાં વિચાર થયો કે લગવંતે તો એક સમયે એકજ ક્રિયા કહી છે, છતાં હું ઠંડક અને ઉષ્ણતા એ બંનેય અનુભવું છું માટે લગવંતનું આ કથન ખોટું છે. એમ નિશ્ચય કરી તે ગુરૂ પાસે આવ્યા અને ખુલાસો માગ્યો. ગુરૂએ કહ્યું:-- મહાનુભાવ ! એક સમયે બે ક્રિયા થઈ શકે, જેમ કે ચાલતાં ચાલતાં પ્રભુનું નામ લ્યે, તે ન્યાયે બે ક્રિયા કહેવાય. પરંતુ ઉપયોગ તો એકજ હોય. ચાલવાના ઉપયોગે ચલનક્રિયાનો ઉપયોગ કહેવાય પણ તેમાં લગવંતના નામનો ઉપયોગ સમાઈ ન શકે. માટે એક સમયમાં લિન્ન લિન્ન બે ઉપયોગ કહેવાય નહિ. માટે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી આપનો હઠવાદ દૂર કરો અને વીતરાગ પ્રણિત વચનો પર વિશ્વાસ રાખો. એ પ્રમાણે અનેક ન્યાયો વડે સમજાવ્યો; પરંતુ ગંગ અણુગાર સમજ્યો નહિ; ત્યારે તેને ગુરૂદેવે ગચ્છની બહાર કર્યો. ગચ્છની બહાર રહી તે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપવા લાગ્યો.

એક પ્રસંગે કોઈ ચક્ષુદેવે તેને બીવડાવ્યો, ત્યારે તે ગંગ સાધુપણાના ઉપયોગને મૂકી “ ભય ” ના ઉપયોગમાં જોડાયો. તેથી તે ઠેકાણે આવી ગયો. અને ગુરૂ પાસે પ્રાર્થાશ્રિત લઈ શુદ્ધ થઈ ગચ્છમાં ભજ્યો—એ પાંચમો નિન્હવ.

વીરાત્ ૨૪૫ આર્યસુહસ્તી મ. આચાર્યપદે આવ્યા પછી, તેમના ઉપદેશે સંપ્રતિ રાજા જૈનધર્મી થયો.

,, ૨૯૧ આર્યસુહસ્તી મહારાજનું સ્વર્ગગમન.

૧૧ અગીયારમી પાટપર સુપ્રાંતશુદ્ધ સ્વામી બિરાજ્યા

તેઓશ્રીનું વ્યાઘ્રપત્ય ગોત્ર હતું. દીક્ષા લઈ ૨૮ વર્ષ સુધી જ્ઞાન મેળવ્યું. પછી આચાર્યપદને પ્રાપ્ત થયા. ૪૮ વર્ષ આચાર્યની પદવી ભોગવી. કુલ ૯૬ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી વીર સં. ૩૩૯ માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

“ સુસ્થિત ” નામના મુનિ તેમના ગુરૂભાઈ હતા. બંનેએ મળીને કોડવાર સૂરિમંત્રનો નાપ કર્યો હતો, તેથી સુધર્મસ્વામીના વખતથી તે ગચ્છ “ નિર્ઋંથગચ્છ ” ના નામથી ઓળખાતો તેને બદલે “ કોટીલગચ્છ ” એવું નામ પડ્યું. અહિં સુધી તો શુદ્ધ નિર્ઋંથ માર્ગ ચાલતો હતો; પરંતુ ત્યારબાદ તેમાં ફેરફાર થતો ગયો એમ અનુમાન થઈ શકે છે.

આ સમયમાં “ કાલિકાચાર્ય ” ઉદ્દે “ શ્યામાચાર્ય ” થયાનો ઉદ્દેશ મળી આવે છે. આ સંબંધમાં શ્રાવક હીરાલાલ વિ. હંસરાજ પોતાના “ જૈનધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ” ભાગ ૨ ના માં લખે છે કે:—તેમના સમયમાં

એટલે વીર સં. ૩૩૬ વર્ષે (પિટર્સનના રિપોર્ટને આધારે વીરાત્ ૩૩૪) શકેન્દ્ર મહારાજની પાસે ' નિગોદની વ્યાખ્યા ' ના કર્તા પ્રથમ કાલિકાચાર્ય થયા. તેમનો વર્ણુ શ્યામ હોવાથી તેઓ " શ્યામાચાર્ય " તરીકે પણ ઓળખાતા હતા. તે શ્યામાચાર્યે (કાલિકાચાર્ય) વીરાત્ ૩૩૬ વર્ષે (પિટર્સનના રિપોર્ટને આધારે ૩૮૬ વર્ષે) પદ્મવણાસૂત્રની સુગમ્ય વાચનાનું પ્રદાન કર્યું. અર્થાત્ પદ્મવણા સૂત્ર રચ્યું.

૧૨ મી પાટપર શ્રી ઇન્દ્રદિન સ્વામી આવ્યા.

ઇન્દ્રદિન સ્વામીનું ખીજું નામ વીરસ્વામી પણ હતું. તેઓ કૌશિકગોત્રના હતા. ન્હાની વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ખૂબ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. ૮૨ વર્ષ સુધીની આચાર્યપદવી લોગવી વીરાત્ ૪૨૧ માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

૧૩ મી પાટે શ્રી આર્યદિન સ્વામી (અપરમતે શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય)

તેઓ ગૌતમ ગોત્રી હતા અને કર્ણાટક દેશના વતની હતા. ૩૦ વર્ષ ગ્રહસ્થાશ્રમમાં રહી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૩૨ વર્ષ સુધી ગુરૂ ભક્તિ કરી બહુ સુત્રી થયા. ત્યારપછી ૫૫ વર્ષ સુધી આચાર્યપદવી લોગવી. સર્વ આયુષ્ય ૧૧૫ વર્ષનું લોગવી વીરાત્ ૪૭૬ માં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા. તેઓ ઉચ્ચતપસ્વી કહેવાતા. જ્યારથી તેમણે દીક્ષા લીધી ત્યારથીજ સર્વ વિગય માત્રનો ત્યાગ કરી લુખી વસ્તુઓ પર જીવન નિર્વાહ કરતા; ઉપવાસ, છઠ, અઠમાદિ ઘણીજ તપશ્ચર્યા તેમણે કરી હતી.

વીરાત્ ૨૬૨ સુસ્થિતાચાર્યે તથા સુપ્રતિબદ્ધાચાર્યે કોટીવાર સુરિમંત્રનો જાપ કર્યો, જેથી સુધર્મ સ્વામીના સમયથી ચાલતો આવેલો " નિર્ગ્રંથ " ગ્રન્થ બદલાઈને " કોટિલ " ગ્રન્થ કહેવાયો.

વીરાત્ ૨૬૫ દશપૂર્વધારી શ્રી પુન્દ્રલિંગાચાર્ય થયા.

વીરાત્ ૩૦૦ શ્રી આર્ય મહાગીરીના શિષ્ય ભલિસ્સહસૂરિ થયા, અને તેમના શિષ્ય " ઉમાસ્વાતિ " થયા જેમણે તત્ત્વાર્થ સૂત્રાદિ ૫૦૦ ગ્રન્થો બનાવ્યા હતા. અને તેમના શિષ્ય શ્યામાચાર્ય ઉર્ફે કાલિકા-ચાર્ય થયા હતા.

૩૧૫ દશપૂર્વી દેવાચાર્ય થયા.

૩૨૬ દશપૂર્વી ધર્મસેનાચાર્ય થયા.

૩૬૬ નિગોદની વ્યાખ્યાના કર્તા પહેલા કાલિકાચાર્ય થયા.

૩૪૫ શ્રી નક્ષત્રાચાર્ય થયા.

૩૭૬ શ્રી શ્યામાચાર્યે (કાલિકાચાર્ય] પન્નવણુસૂત્રની સુગમ્ય વાચનાનું પ્રદાન કર્યું.

૩૮૩ પાંડવાચાર્ય થયા. ૪૨૨ દુવસેનાચાર્ય થયા.

૪૫૭ વિદ્યાધર ગચ્છમાં સ્કંદિલાચાર્ય થયા. તેમણે બીજીવાર સૂત્રો સંકલિત કર્યાં.

૪૬૭ આર્ય મંગુઆચાર્ય (વૃદ્ધવાહી) તથા સિદ્ધસેન દિવાકર થયા.

૪૬૮ સુભદ્રાચાર્ય થયા. વચર સ્વામીનો જન્મ.

૪૭૪ ચશોભદ્રાચાર્ય થયા.

૪૭૬ આર્યદીન સ્વામી સ્વર્ગે પધાર્યા, વચર સ્વામીની દીક્ષા અને તરતજ આચાર્યપદવી પ્રદાન.

વિક્રમ સંવત ક્યારે શરૂ થયો ?

વિક્રમ સંવતની શરૂઆત બાબતમાં એવો ઉલ્લેખ મળી આવે છે કે:- લગવાન મહાવીર પછી ૬૦ વર્ષ સુધી “પાલક” રાજ્યે અવન્તિ નગરીમાં રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી પાટલીપુત્રમાં નવ નંદ રાજ્યોએ ૧૫૫ વર્ષો સુધી રાજ્ય કર્યું અને ત્યારબાદ ચંદ્રગુપ્ત, ગિન્દુસાર, અશોક, કુણ્ડલ અને સંપ્રતિ એ પાંચ રાજ્યોએ ૧૦૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી પુષ્પમિત્ર રાજ્યે ૩૦ વર્ષ, પછી બલમિત્ર અને ભાતુમિત્ર રાજ્યે ૬૦ વર્ષ, પછી નલવાહન રાજ્યે ૪૦ વર્ષ અને ત્યાર પછી શક રાજ્યે ૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. એમ ૨૧ રાજ્યોએ ૪૭૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું.

વીર સંવત ૪૭૧ મે વર્ષે “વિક્રમ” નામના મહા પરાક્રમી રાજ્યે શકોને હરાવી રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું, ત્યારથી વિક્રમ સંવતની શરૂઆત થઈ છે.

આ વિષયમાં “પ્રાચીન ભારત” નામક પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે:-શક રાજ્યોનું રાજ્ય થવાથી પ્રજા અસંતુષ્ટ થઈ, કેમકે એક તરફથી શક લોકો મ્લેચ્છ હતા અને બીજી તરફથી તેઓ ખૌદ્ર ધર્મી હતા. આથી હિંદુ લોકો તેમના રાજ્યથી અસંતુષ્ટ થયા. એ વખતે માલવાની રાજ્યધાની ઉજ્જૈનમાં “વિક્રમાદિત્ય” નામનો પ્રૌઠ પ્રતાપી રાજા થયો. જે બહાદૂર, પરાક્રમી અને વિદ્વાન હતો. જ્યારે વિક્રમને લાગ્યું કે ઉત્તર ભારતમાં શક રાજ્યોનો અધિકાર પ્રબળ બનતો જાય છે, અને ભારતીય પ્રજા અસંતોષ પામે છે, ત્યારે તેણે તેઓને ભારત વર્ષમાંથી વિદાય કર્યાં, ત્યારથી લોકોએ વિક્રમ રાજને “મહારાજાધિરાજ”ના ઇલકાબથી વધાવી લીધા. શક રાજ પર વિજય મેળવી વિક્રમ રાજ્યે પોતાના નામનો સંવત ચલાવ્યો. જેને લોકો વિક્રમ અથવા

માલવ સંવતના નામથી સંબોધે છે. જે સંવતનો પ્રારંભ ઇસ્વીસન પહેલાં લગભગ ૫૭ વર્ષથી થાય છે.

કેટલાક લોકો આ મતથી વિરુદ્ધ જઈ વીર સંવત ૪૭૦ ના બદલે વીર સં. ૪૮૩ વર્ષે વિક્રમ સંવત શરૂ થયો છે, એમ કહે છે તે પણ યથાર્થ છે. કેમકે 'શ્રી કલ્યાણ વિજયજી' કૃત "વીર સંવત નિર્ણય ઓર જૈન કાલ ગણના" નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે:-વિક્રમ સંવતમાં ૧૩ વર્ષ વધારવા બેઠાં, કેમકે વિક્રમ રાજ વીર સં. ૪૭૦માં રાજ્યાસન પર આવ્યા; અને પછી તેમણે રાજ્ય વ્યવસ્થામાં અને લડાઈ કરવામાં ૧૩ વર્ષ વ્યતિત કર્યા હતા, અને ત્યારપછી એટલે વીર સં. ૪૮૩માં તેમણે સંવત ચલાવ્યો છે.

તેજ પ્રમાણે પંજાબમાં વિચરતા મહાન પ્રતાપી પૂજ્યાચાર્ય શ્રી સોહન-લાલજી મહારાજે "શ્રી વધ માન તીથી પત્રિકા" બનાવેલ છે તેમાં પણ ૧૩ વધ વધારવાનો ઉદ્દેશ છે. આ પરથી ૪૭૦ ને બદલે ૪૮૩ વર્ષે વિક્રમ સંવતની શરૂઆત થઈ એમ પણ માની શકાય.

પરંતુ આ માન્યતાથી પણ દિગંબર મતવાલા જીદાજ પડે છે. તેમણે તેમની પટાવળીમાં ૧૬વર્ષનો તફાવત બતાવ્યો છે; તેનું કારણ આગળ જતાં આ પટાવળીમાં વાંચવામાં આવશે.

હવે વિદ્યાધર ગચ્છમાં જે સ્કંદિલાચાર્ય થયા, તેમનું વૃત્તાંત અતિ ઉપયોગી હોવાથી આપવામાં આવે છે.

સ્કંદિલાચાર્ય અને મથુરા સંઘ પરિષદ.

એ વિષય પરત્વે શ્રી. મો. દ. દેસાઈ "જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિ-હાસ" નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે:—

"અગાઉ જણાવેલ પાટલીપુત્ર પરિષદમાં જૈનસૂત્રો-આગમોને બને તેટલાં સંકલિત કરવામાં આવ્યા હતા; છતાં તે શ્રુતનો છિન્નલિપ્તતા ઉત્તરોત્તર વધતી ગઈ. એટલે ત્યારપછી વીર નિર્વાણ પછી છઠ્ઠા સૈકામાં અને પાટલીપુત્ર પરિષદ પછી લગભગ ચારસો વર્ષે આર્ય સ્કંદિલાચાર્ય અને વજ્ર સ્વામીના વખતમાં પુનઃ સૂત્રોને સંકલિત કરવામાં આવ્યા તેની હકીકતનું વર્ણન આપતાં જણાવવામાં આવે છે કે:-બાર વર્ષનો ભયંકર દુકાળ પડવાથી સાધુઓ અજ્ઞને માટે લિપ્ત લિપ્ત સ્થળે ફરતા હોવાથી શ્રુતનું ગૃહણ, મનન અને ચિંતન ન કરી શક્યા; એથી તે શ્રુત વિનષ્ટ થયું. અને જ્યારે દુકાળ થયો ત્યારે મથુરામાં શ્રી સ્કંદિલાચાર્યે સાધુ સમુદાયલેગો કરી જેને જે જે સાંભર્યું તે તે બધું એકત્ર કરી વ્યવસ્થિત કર્યું.

આ ભયંકર દુષ્કાળે પૂર્વરચિત શ્રુત જ્ઞાનની ઘણી હાનિ કરેલી, તેનો ઉદ્ધાર સૂરસેન દેશના પાટનગર “મથુરા”માં થવાથી તે સંકલિત થયેલાં શ્રુતમાં ત્યાંની ભાષાનું સંમિશ્રણ થવું સંભવિત છે. આ મથુરા સંઘમાં થયેલાં સંકલનને “ માથુરી ” કહેવામાં આવે છે.

(વીરનિર્વાણ પછી છઠા સૈકાની શરૂઆતમાં શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય આદિ વિદ્વાન સાધુઓએ બીજાવાર બધું કલિકસૂત્ર સંગ્રહિત કર્યું હતું.)

વૃદ્ધવાદી તથા સિદ્ધસેન દિવાકરનું ચરિત્ર

વિદ્યાધર નામક ગચ્છમાં સ્કંદિલાચાર્યના શિષ્ય વૃદ્ધવાદી થયા હતા. તે સૂત્ર સિદ્ધાંતના બાણ અને વિદ્વાન કહેવાતા. એ વળતે ઉજ્જયિની નગરીમાં વિક્રમ રાજા રાજ્ય કરતા, તેની સભામાં દેવચ્છષિ નામક મંત્રી હતો, તેની દૈવસિકા નામની સ્ત્રીથી “ સિદ્ધસેન દીવાકર ”નો જન્મ થયો હતો. સંસ્કારી કુટુંબના સતત પ્રયત્ને તેમજ પૂર્વ સંસ્કારના યોગે “ સિદ્ધસેન ” સર્વ શાસ્ત્રમાં નિપુણ થયો. પરંતુ વિદ્યાભ્યાસની સાથે વિદ્યાભિમાન તેનામાં પ્રબળ હતું. એકવાર તેણે શ્રી વૃદ્ધવાદીસૂરિના જ્ઞાનની પ્રશંસા સાંભળી, તેથી તેમને શાસ્ત્રાર્થમાં જીતવા માટે તે ભરૂચ તરફ ચાલ્યો. એવામાં રસ્તામાંજ તેને શ્રી વૃદ્ધવાદિદેવસૂરિનો સમાગમ થયો. પૂછપરછ કરતાં માલમ પડ્યું કે વૃદ્ધવાદીસૂરિ તે પોતેજ છે, એટલે તેણે તેમને કહ્યું કે—હું તમારી સાથે વાદવિવાદ કરવા માટે આવ્યો છું. માટે મારી સાથે ચર્ચા કરો. વૃદ્ધવાદીસૂરિએ કહ્યું કે તમારી સાથે શાસ્ત્ર ચર્ચા કરવા માટે હું તૈયાર છું; પરંતુ અહિં વનમાં આપણી હાર જીતનો સાક્ષી કોણ? આથી સિદ્ધસેને કહ્યું કે આ ગાયો ચરાવનાર ગોવાળીયા આપણા સાક્ષી થશે; અને તેઓ હાર જીતની પરીક્ષા કરશે. વૃદ્ધવાદિસૂરિએ તે કબુલ કર્યું. અને ગોવાળીયાને ત્યાં સાક્ષીમાં રાખી બંને વાદવિવાદ કરવા બેઠા. તેમાં પ્રથમ વૃદ્ધવાદિએ સમય વિચારીને, ગોવાળીયા સમજી શકે તેવી રીતે પ્રિય વચનથી નાચતાં કુદતાં એક સુંદર ગરબો ગાયો, આથી ગોવાળીયાઓ ખુશ થઈ ગયા, ત્યારપછી સિદ્ધસેને ન્યાય યુક્ત સંસ્કૃતાલંકૃત ભાષામાં પોતાના મતપંથનું સમર્થન કરવા માંડ્યું. પરંતુ એમાં અજ્ઞાન ગોવાળીયાઓને કરી સમજણ પડી નહિ. એટલે તેઓએ તરત ન્યાય આપી દીધો કે આ વૃદ્ધવાદીજીવ ખરા જ્ઞાની અને વિદ્વાન છે. તેથી તે જીત્યા. અને સિદ્ધસેન હાર્યા. આ સાંભળી સિદ્ધસેને વૃદ્ધવાદીજીને નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું કે હું હાર્યો છું માટે મને મારી પ્રતિજ્ઞા મુજબ શિષ્ય બનાવો. જવાબમાં વૃદ્ધવાદીજી બોલ્યા:—ભાઈ, આ પરીક્ષા ન કહેવાય. માટે આપણે કોઈ વિદ્વાનોની રાજસભામાં જઈને ન્યાય કરાવીએ.

આથી તેઓ અને ઉજ્જયિનીમાં વિક્રમ રાજની રાજસભામાં ગયા અને ત્યાં ધર્મ-ચર્યા કરીને સિદ્ધસેનનો પરાલવ કર્યો. અને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. આ વખતે તેમનું નામ “ કુમુદચંદ્ર ” પાડવામાં આવ્યું અને ત્યારબાદ તે કુમુદચંદ્ર મુનિ જ્યારે આચાર્યપદે આવ્યા, ત્યારે તે નામ બદલીને “ સિદ્ધસેન દિવાકર ” રાખવામાં આવ્યું. પછી વૃદ્ધવાદીજી અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. અને સિદ્ધસેન ઉજ્જયિનીમાં રહ્યા.

એકવાર વિક્રમ રાજ હાથીપર બેસી શહેરમાં ફરવા નીકળ્યા હતા; તેવામાં તેમણે સિદ્ધસેનને રસ્તામાં જોયા. તેમની પરીક્ષા કરવા માટે વિક્રમ રાજએ તેમને મનથી નમસ્કાર કર્યા; આથી શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે રાજને મોટા સ્વરે ધર્મલાલ આપ્યો. આ સાંભળી વિક્રમ રાજએ કહ્યું:-મુનિદેવ! મેં આપને નમસ્કાર કર્યા વિનાજ આપે મને ધર્મલાલ કેમ આપ્યો? ત્યારે સિદ્ધસેન જોભ્યા:-રાજન્! તમે મને મનથી નમસ્કાર કર્યા હતા, જેથી મેં તમને ધર્મલાલ આપ્યો છે! આ જાણી વિક્રમ રાજ સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા, અને હાથી પરથી નીચે ઉતરી આચાર્યદેવને વંદન કર્યું. તે વખતે રાજએ ખુશી થઈને “ સિદ્ધસેનને ” એક કોડ સોનામહોરો આપવા માંડી; પરંતુ સિદ્ધસેને નિસ્પૃહપણુના ભાવે તે ન લીધી, અને રાજને ઉપદેશ આપીને જૈનધર્મી બનાવ્યા. સિદ્ધસેનાચાર્યે મહાકાળેશ્વરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિની સ્થાપના કરાવી, અને કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર રચ્યું. કેટલાક સમય પછી રાજ્ય તરફથી મળતાં ખૂબ માનપાનના પ્રભાવે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર શિથિલાચારી બની ગયા. આ બાબતની શ્રી વૃદ્ધવાદીજીને ખબર પડવાથી તેઓ ઉજ્જયિનીમાં આવ્યા, અને યુક્તિમય સૂઝોધથી સિદ્ધસેન દિવાકરને શિથિલાચારમાંથી મુક્ત કર્યા.

એકદા પ્રસંગે શ્રી સિદ્ધસેનાચાર્ય ચિતોડ ગયા. ત્યાં તેમણે એક પ્રાચીન વિશાળ સ્તંભ જોયો. તપાસ કરતાં તેમને માલમ પડ્યું કે તે સ્તંભમાં પૂર્વના મહાન્ આચાર્યોએ ચમત્કારીક વિદ્યાના પુસ્તકો સંગ્રહી મૂક્યા છે. આથી તેમણે કેટલીક ઔષધિઓના પ્રયોગથી તે વજ્રદાર ખોલી વિદ્યાના પાના કાઢ્યા; તેમાંથી તેમને સારસ્વતી તથા સુવર્ણસિદ્ધિ નામક વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ. બીજા પાનાઓ કાઢવા જતાં તે સ્તંભ એકાએક અંધ થઈ ગયો; એટલું જ નહિ પણ તેમાંથી એક એવી અદ્ભુતવાણી તેમના સાંભળવામાં આવી કે:- તમારે બીજાં પાના વાંચવા નહિ. આથી શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર તે બંને વિદ્યાઓ લઈ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા અને દક્ષિણમાં આવ્યા. ત્યાં જૈન ધર્મને ઉદ્ધાર કર્યો.

આ વિદ્વાન પ્રતાપી આચાર્ય વિક્રમ સં. લગભગ ૩૦ માં દક્ષિણમાં આવેલા શ્રી પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. આ વિષેનો વધુ ઉલ્લેખ પાલીતાણુની વિદ્યા પ્રસારક સલાના “જૈન ઇતિહાસ” નામક પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે.

૧૪ શ્રી વચરસ્વામી ઉર્ફે વજ્રસ્વામી.

શ્રી વીરભગવાનની ચૌહમી પાટપર શ્રી વચરસ્વામી ઉર્ફે વજ્રસ્વામી (પુનઃ મતે શ્રી આર્ય સમુદ્રસ્વામી) ગિરાજ્યા. તેઓ ઘણા પ્રભાવશાળી પુરુષ હતા. તેમના જીવન સંબંધી કેટલીક અદ્ભુત ઘટનાઓ પુરાતન જૈન ઇતિહાસમાં મળી આવે છે. તે અત્ર જણાવવી ઉપયોગી થઈ પડશે.

“અવન્તિકા” નામની નગરીમાં “ધન” નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તેને “ધનગિરી” નામનો એક પુત્ર હતો. તે બાળપણથીજ વૈરાગ્યવાન હતો; પરંતુ પિતાના અતિ આગ્રહે તેને “સુનંદા” નામની એક કન્યા સાથે લગ્નથી જોડાવું પડ્યું હતું. કેટલાક વખત પછી તે સુનંદાને ગર્ભ રહ્યો. એટલે ધનગિરી તરતજ ત્યાંથી નીકળી ગુરૂ પાસે ગયો અને ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા લાગ્યો.

છેવટે તેણે સ્ત્રી, માતાપિતાદિની રબ્બ મેળવી હીક્ષા અંગીકાર કરી. નવ માસ વીત્યા બાદ સુનંદાએ એક મહા તેજસ્વી પુત્રનો જન્મ આપ્યો. તેનું નામ “વજ્ર” રાખવામાં આવ્યું. વજ્ર દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિગત થતો જતો હતો; પરંતુ તે ખૂબ રડયા કરતો. જ્યારે તે બાળક અતિશય રૂદન કરતો, ત્યારે તેની માતા સુનંદા તેને કહેતી કે હે વત્સ! તારા પિતાએ જો હીક્ષા ન લીધી હોત તો તારો જન્મોત્સવ આદિ સર્વહોંશ પૂરી થાત, પરંતુ અત્યારે એ સમય નથી રહ્યો, માટે ધીરજ રાખી છાનો રહે. આ પ્રકારના શબ્દો તેની માતા સુનંદા વારંવાર સંભળાવ્યા કરતી. આ શબ્દની વજ્ર બાળકપર અમત્કારીક અસર થઈ. પૂર્વના સુસંસ્કારના બળે ‘હીક્ષા’ શબ્દના સુશ્રવણથી બાળકની જીજ્ઞાસાવૃત્તિ ખૂબ સતેજ થઈ અને એક એવા સુયોગ્ય સમયે તત્કાળ તેને ભતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેના પ્રભાવે તેણે પોતાના પૂર્વ ભવો જોયાં; તેમાં પાછલા ભવમાં તેણે લીધેલી હીક્ષા અને તેના પ્રભાવે મળેલો દેવનો ભવ એ સર્વ તેને યાદ આવ્યાં. આથી પારણ્યામાં રહ્યાં છતાં તેણે નિશ્ચય કર્યો કે મારા પિતાએ લીધેલી હીક્ષાની જેમ મારે પણ હીક્ષા અંગીકાર કરવી અને આ મહાપુણ્યે મળેલો માનવ જન્મ સફળ કરવો. આ મહ્તર વિચાર અમલમાં મૂકવા માટે તેણે વિચાર કર્યો કે મારી માતા મારા પરના અતિ સ્નેહને લીધે મને તજ શકશે નહિ; તો તેનો ઉપાય એ છે કે જો હું નિરંતર રડયાજ કરીશ, તો તેથી

કંટાળીને મારી માતા મને ત્યજી દેશે. આવો વિચાર કરી તેણે ત્યારથીજ રડતું શરૂ કર્યું. માતા તેને વારંવાર સમજાવવા લાગી, છતાં વજનું રૂઢન તો કોઈ રીતે બંધ ન થયું તે નજ થયું.

હવે સુનંદાના ભાઈ ‘આય સમિતિ’ તથા તેના પતિ શ્રી ધનગીરી વગેરેએ શ્રી આર્યદિન મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી હતી, તે સર્વે મુનિવરો એકઠા કરતા કરતા અવન્તિકા નગરીમાં પધાર્યા. ગૌચરીનેા સમય થતાં આર્યસમિતિ તથા ધનગિરી એ બંને મુનિઓએ ગુરૂદેવ પાસે ગૌચરી જવાની આજ્ઞા માગી. ત્યારે ગુરૂદેવે જ્ઞાન બળથી બાણીને તેઓને કહ્યું કે આજે તમને કંઈક ઉત્તમ વસ્તુનેા લાભ થશે. માટે તમને સચેત કે અચેત જે કંઈ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય તેનો તમારે મારી આજ્ઞા માની સ્વીકાર કરવો. આ પછી ધનગિરી આદિ બંને મુનિઓ સુનંદાને ઘેર આવ્યા; ત્યારે એક પડોશણ સ્ત્રીએ જઈ સુનંદાને કહ્યું કે:- આ ધનગિરીજી આવ્યા છે, માટે તેમને તું આ પુત્ર કે જે તને બહુ રંજકે છે તે આપી દે. આ સાંભળી કંટાળી ગયેલી તે સુનંદા તરત પુત્રને હાથમાં લઈ ધનગિરી પાસે આવી અને કહ્યું:- આ તમારો પુત્ર આખો દિવસ રડી રડીને મને હેરાન હેરાન કરી નાખે છે, હું તેનાથી કંટાળી ગઈ છું; માટે તમે આ પુત્રને લઈ જાઓ, જેથી હું દુઃખમુક્ત થાઉં. આ સાંભળી ધનગિરીએ કહ્યું:- તું જો આ પુત્ર અમને આપીશ, તો પાછળથી તને પશ્ચાતાપ થશે. અમે તો તેને લઈ જઈશું; પરંતુ તને તે પુત્ર ફરી પાછો મળશે નહિ. બોલ, હવે શું વિચાર છે? કંટાળેલી સુનંદાએ તો આગળ પાછળનો કાંઈપણ વિચાર કર્યા સિવાય તે પુત્રને લઈ જવાનોજ આગ્રહ કર્યો, આથી ધનગિરીએ કેટલાક પાડોશીઓને સાક્ષી રાખીને તે પુત્ર લીધો અને ઝોળીમાં મૂક્યો, કે તરતજ તે વજ પુત્ર છાનો રહી ગયો. તેને લઈને બંને મુનિવરો ઉપાશ્રયે ગુરૂ પાસે આવ્યા અને બાળક મળ્યાની સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. ગુરૂએ તે બાળકને સાધ્વીજી મારફત એક ગૃહસ્થ શ્રાવિકાને સોંપ્યો. ત્યારબાદ તે મુનિવરો અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. સર્વ શ્રાવિકાઓ એકત્ર મળી તે બાળકને ઉછેરવા લાગી. થોડાજ દિવસમાં તેની ક્રાંતિ પ્રબળ તેજસ્વી થઈ. એકવાર સુનંદાએ શ્રાવિકાઓ પાસે પોતાના તે પુત્રને જોયો; તેથી તેણે પોતાનો તે પુત્ર સુપ્રત કરવાનું શ્રાવિકાઓને કહ્યું. શ્રાવિકાઓએ જણાવ્યું કે અમે નથી જાણતા કે આ પુત્ર તમારો હોય, અમને તો ગુરૂ મહારાજે આ પુત્ર થાપણ તરીકે રક્ષણ કરવા સોંપ્યો છે, માટે અમારાથી તેમની રજા વગર તમને પુત્ર કેમ સોંપી શકાય? પરંતુ બ્યારે સુનંદાએ ખૂબ હઠ લીધી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે તું અમારે ઘેર આવીને ખુશીથી પુત્રને રમાડી

શકે છે, ધવાડી શકે છે, હુસાવી શકે છે. વગેરે. આ ઉપરથી તે સુનંદા રાજ તે શ્રાવિકાઓને ત્યાં જવા લાગી, અને પુત્રને ભેઈ સુખ અનુભવવા લાગી.

વજ્રકુમાર જ્યારે ત્રણ વર્ષનો થયો, ત્યારે ધનગિરી આદિ મુનિવરો ફરી પાછા અવન્તિકા નગરીમાં આવ્યા. સુનંદાએ પ્રથમ વિચાર કર્યો હતો કે ધનગિરીજી વગેરે પુનઃ પધારશે ત્યારે હું મારા પુત્રની માગણી કરીશ. આથી આ વખતે ખરાબર તેઓને આવેલા બાણી સુનંદાએ ધનગિરી પાસે પોતાના પુત્રની માગણી કરી. ત્યારે ધનગિરીએ કહ્યું:— અરે લોણી! અમારી ઈચ્છા વિના તે તારી મેળેજ તે પુત્ર અમને સોંપ્યો છે, તો હવે વમેલા લોજનની પેઠે તેને તું પાછો લેવાની કેમ ઈચ્છા કરે છે? આ સાંભળી સુનંદા વિચારમગ્ન બનીને ઘેર પાછી આવી; ત્યારે તેનું દયાર્દ્ર સુખ ભેઈને લોકોએ કહ્યું કે: આ બાબતનો ન્યાય તો રાજાજ કરી શકે; માટે તું રાજા પાસે જઈને ફરિયાદ કર. આથી તે સુનંદા પોતાની સાથે કેટલાક માણસોને લઈ રાજા પાસે આવી, અને ધનગિરી સાથુ પાસેથી પોતાનો પુત્ર પાછો અપાવવાની આજીજી કરી. આ સાંભળી રાજાએ ધનગિરીને બોલાવ્યા; એટલે ધનગિરી સંઘ સહિત રાજસભામાં આવ્યા. ઉભય પક્ષની દલીલો સાંભળીને છેવટે રાજાએ ન્યાય આપ્યો કે:—જેના બોલાવવાથી આ બાબત જેની પાસે બન્ય, તેનેજ તે પુત્ર સ્વાધીન કરવો. આ ઉપરથી પ્રથમ સુનંદાએ ભાતભાતનાં રમકડાં, મેવા, મિઠાઈ આદિ વસ્તુઓ બતાવીને તે બાબતને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, પણ વચરકુમાર તો જ્ઞાનવાળો હતો, તેથી તે સુનંદા પાસે ગયો નહિ; તે સાથે તેને એ પણ વિચાર થયો કે માતાના ઉપકારનો બદલો કોઈ રીતે વાળી શકાય તેમ નથી; અને જો હું આ વખતે તેમની પાસે નહિ જાઉં તો તેમને ઘણુંજ દુઃખ થશે; પરંતુ અત્યારના સંયોગે જો હું માતાની દયાને આધીન થઈ ગુરૂદેવની ઉપેક્ષા કરીશ, તો શાસનની હેલના થશે, તેમ મારો સંસાર પણ વધશે, એથી પિતાદેવ પાસેજ જવું ઇષ્ટ છે. એમ ધારી તેણે માતાના સપ્તેમ આમંત્રણનો અસ્વીકાર કર્યો, અર્થાત્ તે માતા પાસે ગયો નહિ.

પછી ધનગિરી મુનિએ વજ્રકુમારને કહ્યું:—હે વજ્ર! જો તમારે દીક્ષા લેવાની ઈચ્છા હોય તો આ ધર્મધ્વજ રૂપ રચહરણ (રજો હરણ) ને ગ્રહણ કરો. તે સાંભળી વજ્રકુમારે તત્કાળ રચહરણ લઈને નૃત્ય કરવા માંડ્યું અને તે ધનગિરીના ખોળામાં જઈ બેઠો. તરતજ રાજાએ કહ્યું: બસ, ન્યાય થઈ ગયો. એ રીતે તે પુત્ર ધનગિરીને સોંપાયો. પછી સુનંદાએ પણ વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. વચર કુમારે બાબતોમાંજ અગીયારે અંગોનો અભ્યાસ કરી લીધો.

જ્યારે તે આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે ગુરૂદેવે તેને દીક્ષા આપી;

એટલુંજ નહિ પણ તેજ સમયે તેને યોગ્ય આત્મા ધારીને આચાર્યપદ આપ્યું. પછી થોડાજ વખતમાં આચાર્યદીન સ્વામી સ્વર્ગવાસ પામ્યા, ત્યારબાદ વજ્ર-સ્વામીએ શ્રી ભદ્રશુભાચાર્ય પાસેથી દશ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવ્યું, અને પછી પોતાના અદ્ભુત જ્ઞાન ત્યાગના પરિબળે તેમણે ઘણા લબ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો અને શાસનદીપ પ્રગટાવ્યો.

વજ્રસ્વામીની પ્રશંસા સર્વત્ર પ્રસરી રહી હતી. તે વખતે પાટલીપુત્ર નગરમાં “ધન” નામના એક ધનાઢય શેઠને રૂકિમણી નામની એક સુસ્વરૂપમાન કન્યા હતી. તેણે કેટલીએક સાધ્વોએના મુખેથી વજ્રસ્વામીની પ્રશંસા સાંભળી, તેથી તે નવયૌ-વનાએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, મારે પરણવું તો તે વજ્રસ્વામીનેજ ! આથી સાધ્વી-એએ તેણીને કહ્યું કે અરે મૂર્ખી ! વજ્રસ્વામી તો પંચ મહાવૃત ધારી-દીક્ષિત સાધુ છે. તેમણે તો કંચન અને કામિનીનો સર્વાંશે ત્યાગ કર્યો છે. આ સાંભળી રૂકિમણીએ જવાબ આપ્યો કે:-એ એમ છે તો હું પણ દીક્ષા લઈશ. એવામાં વજ્રસ્વામી આમાનુશામ વિહાર કરતા તેજ નગરમાં પધાર્યા. તે વાતની ખબર પડવાથી રૂકિમણીનો પિતા કોઠ સોના મહોરો લઈ પોતાની પુત્રીની સાથે વજ્ર સ્વામી પાસે આવી પહોંચ્યો. તેનો પિતા સાધુપણાના આચારોથી અજ્ઞાન હોય, વા પુત્રીએ લીધેલી હઠ પૂર્ણ કરવાને તે તત્પર થયો હોય. ગમે તે હો પણ તેણે વજ્રસ્વામીને આગ્રહપૂર્વક કહ્યું કે આ મારી પુત્રી હઠ લઈ બેઠી છે તેને પરણીને અનુગ્રહ કરો અને આ કોઠ સોના મહોરો ગ્રહણ કરો. આ સાંભળી વજ્રસ્વામીએ સ્મિતપૂર્વક કહ્યું. આ સંસારના વિષયો જે સમાન માનીને મેં તેને તબ્યા છે, પણ જીઓ, તમારી પુત્રીને મારા પર સ્નેહ હોય તો તે મારી પેઠે દીક્ષા ગ્રહણ કરે. એવી રીતે પ્રતિબોધ આપવાથી રૂકિમણીએ વૈરાગ્ય પામી ત્યાં દીક્ષા લીધી અને વિષરૂપ વિષયોને બાળી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

કોઈએક વખતે વજ્રસ્વામીને શ્લેષ્મનો વિકાર થવાથી ઔષધ માટે તેઓ અમુક વસ્તુ લાવેલા, તે પ્રમાદને લઈ વાપરવાની તેઓ ભૂલી ગયા. અને સંધ્યાકાળે પ્રતિક્રમણ સમયે તેમને તે યાદ આવ્યું, આથી પ્રાયશ્ચિત લઈ લાવેલ વસ્તુ તેમને પરઠવી દેવી પડી. તે વખતે તેમને વિચાર થયો:-કે અહો ! આ સંચમાવસ્થામાં મને પ્રમાદ આવ્યો. અને તેથી મારું સંચમ-જીવિતવ્ય કલંકિત થયું. માટે હવે જીવવું વૃથા છે. એમ નિશ્ચય કરી પોતાના શિષ્ય વજ્રસેન સ્વામીને તેમણે પોતાની પાટે આરોહણ કર્યા. અને કહ્યું કે:-આજથી બાર વર્ષનો દુકાળ પડશે; અને જ્યારે તમને લક્ષમૂલ્યના અનાજમાંથી ભિક્ષા મળે, ત્યારે સમજવું કે તેને બીજેજ દિવસે સુકાલ થશે. એટલું કહી તેમણે અન શન તપ શરૂ કર્યો.

વજ્રસ્વામીનો જન્મ વીર સં. ૪૬૮માં થયો હતો. આઠવર્ષ ગૃહવાસમાં રહી દીક્ષા લીધી હતી. દીક્ષા લીધા પછી તરતજ આચાર્ય પદવી મળી હતી. તે પદવી તેમણે ૧૦૮ વર્ષ લોગવી. સર્વ આયુષ્ય ૧૧૬ વર્ષનું લોગવી દક્ષિણુ દેશમાં આવેલા “સ્થાવર્ત” નામના પર્વત પર જઈ અનશન કરી વીરાત ૫૮૪ વર્ષે (વિક્રમ સં. ૧૧૪) તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

બૌદ્ધ રાજના સમયમાં તેમણે દક્ષિણમાં જૈન ધર્મનો ઘણોજ પ્રચાર કર્યો હતો. વજ્રસ્વામી સ્વર્ગે પધાર્યા પછી ‘ અર્ધનારાય સંઘયણુ ’ અને ‘દશપૂર્વ’નું જ્ઞાન વિચ્છેદ ગર્યું હતું.

જૈન રાજ્યો.

મીસીસ એસન્ટ જૈનધર્મ સંબંધી પોતાના લાષણુમાં જણાવે છે કે “ આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે દ્વીપકલ્પ (હિંદ)ના આખા દક્ષિણ ભાગમાં થઈને નીચે પ્રસરતા જૈનો દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં આવી પહોંચ્યા. મદુરા, ત્રિચીનોપલ્લી, અને દક્ષિણ હિંદુસ્તાનના બીજા ઘણા દેશોને તેઓએ રાજ પૂરા પાડ્યા છે. ” આ પ્રમાણે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જોતાં જૈન પ્રજાનું પૂર્વે ઘણું જોર હતું એમ સિદ્ધ થયા વિના રહેતું નથી.

જ્યારે હિંદુસ્તાન પર શિથિયન લોકોની સવારીઓ આવી, તે વખતે હિંદુસ્તાનમાં ઘણા જૈન રાજ્યો હતા. કાઠીયાવાડમાં પણ વલ્લભિપુરના ભંગ પહેલાં ઘણાં જૈન રાજ્યો હતા. વિક્રમ સંવત પહેલા ગુજરાતમાં પંચાસર અને વડનગર એ બે જુના નગરો હતા. અને ત્યાં થનારા રાજ્યો જૈનધર્મ પાળતા. વિક્રમ સંવત પરતમાં ગુજરાતની ગાદી વડનગરમાં ધ્રુવસેન રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે જૈનધર્મી હતો. તેનો પુત્ર મરણુ પામવાથી તેને ખૂબ શોક થયો હતો. તે શોક ટાળવાને માટે ધ્રુવસેન રાજ્યે રાજસભામાં કલ્પસૂત્રની વાંચના કરાવી હતી. એમ કલ્પસૂત્રમાં લખ્યું છે. વજ્રસ્વામી વિક્રમરાજની પહેલી સદીમાં થયા હતા. તે વખતે મહાપુરીનો રાજ બૌદ્ધ ધર્મી હતો તેને શ્રી વજ્રસ્વામીએ જૈનધર્મી બનાવ્યો હતો. માળવા, મારવાડ વગેરે દેશના રાજ્યો વિક્રમ સં. પહેલાં જૈનધર્મ પાળતા હતા. ધર્મદાસ ગણિ મહારાજ જે વીરપ્રભુના વખતમાં વિદ્યમાન હતા. તે એક રાજના પુત્ર હતા. તેમના દેશમાં પણ જૈનધર્મ પ્રસરેલો હતો. કાલિકાચાર્યના વખતમાં માળવા, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, લાટ અને દક્ષિણ દેશના રાજ્યો જૈન હતા, એમ તેમના ચરિત્રથી સિદ્ધ થાય છે.

કાલિકાચાર્ય ત્રણુ થયા હોય એમ સમન્તય છે. ગર્દલિલ્લ રાજ કે જે ઉજ્જયિની નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેણે કાલિકાચાર્યની બહેન જે સાધ્વી થઈ હતી તેને પોતાના અંત:પુરમાં (જનાનખાનામાં)

રાખી હતા; તેથી કાલિકાચાર્યે ક્રોધાયમાન થઈ, ઈરાન, તુર્કસ્તાનના શાહિઓને બાલાવી સૌરઠ દેશમાં થઈ લાટદેશ અર્થાત્ લઝ્ક તરફના પ્રદેશના રાજાઓને જીતીને ઉન્નયિનીના ગર્હભિલ્લનો પરાલભ કરાવ્યો હતો. તે વખતથી હિંદમાં શાહી દેશના રાજાઓ અર્થાત્ શકરાજાઓનું સામ્રાજ્ય સ્થપાયું હતું. ત્યારપછી કેટલેક કાળે વિક્રમરાજાએ શકવંશનો ઉચ્છેદ કરી સાર્વભૌમ રાજ્યની સ્થાપના કરી.

શ્રી કાલિકાચાર્યે દક્ષિણ દેશના પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં જૈનરાજ શતવાહનની સમક્ષ પાંચમની સંવત્સરી હતી તેના બદલે ચોથની કરી હતી. પ્રભાવક ચરિત્ર તથા નિશિથ સૂણીમાંથી આ બાબતના પાઠો મળી આવે છે. આપણે અત્ર એ વિચારવાનું છે કે શ્રી કાલિકાચાર્યના સમયમાં દક્ષિણ દેશની રાજધાનીભૂત પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં જૈન રાજ હતો. અને દક્ષિણ દેશમાં જૈનધર્મ પ્રવર્તતો હતો. શ્રી પાદલિપ્તકુળમાં સ્કંદિલાચાર્ય થયા, તેમણે 'ગોડદેશ'માં વિહાર કર્યો. અને ત્યાંના 'સુકુંદ' નામના બ્રાહ્મણને દીક્ષા આપી. તે વૃદ્ધ હતા; પણ આગળ જતાં મહાન્ વિદ્વાન થયા. આપણે પૂર્વ ચરિત્રમાં વાંચી ગયા તેજ સુપ્રસિદ્ધ શ્રી વૃદ્ધવાદી! જેમણે સિદ્ધસેનને સલામાં હરાવી પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો હતો અને જેનું નામ 'કુમુદચંદ્ર' પાડયું હતું. વિક્રમ સંવતના પહેલા સૈકા સુધી તે ક્ષત્રિય જૈન રાજાઓ દીક્ષા અંગીકાર કરતા; એમ પ્રભાવક ચરિત્રથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરના સમય સુધી તે જૈનોની પૂર્ણ જાહેરાત હતી. વજ્રસ્વામીના વખતમાં પણ હિંદુસ્તાનમાં ઘણા જૈન રાજાઓ હતા. શ્રી વજ્રસ્વામીના હયાતિકાળે લાવડશાહના પુત્ર જવડશાહના વખતમાં કાઠિયાવાડ વગેરે દેશપર ગ્રીસ, તુર્કસ્તાન ઈરાન આદિ દેશના મ્લેચ્છ લોકોની ઘણી સવારીઓ આવી હતી અને તે વખતે પરદેશીઓ આ દેશના જૈનોને પકડી પોતાના દેશમાં લઈ ગયા હતા. અને ત્યાં ગુલામગીરી કરાવતા; તે બધા જૈનોને વીર જવડશાહે પરદેશમાંથી પાછા આણ્યા હતા. આ વિષયની વધુ માહિતી "ટોડ રાજસ્થાન" નામક પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે. વજ્રસ્વામીના સમયમાં આર્યાવર્તમાં ચારે વર્ણુ જૈનધર્મ પાળતી હતી. તેમજ તે વખતે રાજાઓ પણ જૈનધર્મી હોવાથી રાજકીય ધર્મ "જૈન" ગણાતો હતો.

ત્યારપછી શ્રી મલ્લવાદીના સમયમાં પણ વલ્લભીપુરનો રાજા શિલાદિત્ય જૈનધર્મી હતો. વીર સંવત્ ૭૮૪ અને વિક્રમ સં. ૩૧૪માં શ્રી મલ્લવાદીએ શિલાદિત્ય રાજાની સલામાં બૌદ્ધોનો પરાજય કર્યો હતો. તેથી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે બૌદ્ધોને દેશપાર થવું પડયું હતું. વિક્રમ સંવત ૧૩૭ સુધી તે જૈનોમાં "શ્વે-તાંબર અને દિગંબર" એવા બે પક્ષો પડયા ન હતા. વિક્રમના છઠ્ઠા શતક સુધી તે જૈનોનું પુષ્કળ જોર હતું. તેમજ ભારત વર્ષમાં જૈન ધર્મ સાર્વભૌમ

ધર્મ તરીકે રહ્યો હતો. જો કે જૈનોની સામે ખૌદ્રો પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે હતા; તેો પણ જૈન ધર્મનું જોર તેઓ કરતાં ઘણું વધારે હતું.

વરાહમિહિર અને ભદ્રબાહુ સ્વામી

વીર સં. ૪૯૨ વિક્રમ સં. ૨૨ માં બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામી થયા. (દિગં-
બર પટાવળીમાં વિક્રમ સં. ૨૪માં થયા કહેલ છે તે આગળ આવશે.)

પ્રથમ તેો ભદ્રબાહુ સ્વામી એક થયા છે કે બે? તેનો આપણે નિર્ણય કરીએ. “પ્રબંધામૃત દીર્ઘિકા”માં ભદ્રબાહુ અને વરાહમિહિરનું વૃત્તાંત આપતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:—દક્ષિણ દેશના પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં ભદ્રબાહુ અને વરાહ-
મિહિર નામના બે નિરાશ્રિત બ્રાહ્મણ કુમારો વસતા હતા. તે વખતે યશોભદ્ર નામના એક ચૌદ પૂર્વધારી મહાત્મા પધાર્યા—આ વાત ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પરસ્પર વિરોધી જણાય છે, કેમકે યશોભદ્રજીનો સમય વિ.નિ.૧૭૦ પહેલાનો છે, માટે યશોભદ્રજીના સ્થાને શ્રી સુભદ્રાચાર્ય સમજવા. વળી પ્રથમના ભદ્રબાહુ વી. નિ. સં. ૧૭૦માં થયા છે અને આ (બીજા) ભદ્રબાહુ થયા તે વરાહ-
મિહિરના ભાઈ છે, તેમનો સમય ઇસ્વીસનની છઠી સદીનો છે. આ સંબંધી “જૈનસિદ્ધાંત ભવનચારા” ઐતિહાસિક પત્રના ભા ૧લાના ત્રીજા કિરાણુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:—

“વરાહમિહિર જોકી વિક્રમસલામેં એક રત્નથે, ઉન્હોને અપના સમય પટલ ઇસ્વીસન અર્થાત્ છઠવી શતાબ્દમેં બતાયા હે. ”

આ સિવાય “પંચસિદ્ધાન્તિકા”ની અંદર વરાહમિહિર પોતેજ લખે છે કે:—
શાકે ૪૨૭ના સમયમાં આ ગ્રન્થ રચ્યો છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે વરાહમિહિરના મોટાભાઈ ભદ્રબાહુ હતા તે બીજા ભદ્રબાહુ, પહેલા ભદ્રબાહુનો સમય વીર નિ. સં. ૧૭૦ અને બીજાનો સમય વીર નિ. સં. ૪૯૨ એટલે વસ્તુતઃ ભદ્રબાહુ એક નહિ, પણ બે થયા છે.

બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામીનો જીવન વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે છે.

દક્ષિણ દેશના પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં “ભદ્રબાહુ અને વરાહમિહિર” નામના બે નિરાશ્રિત બ્રાહ્મણ કુમારો વસતા હતા. એકદા સમયે શ્રી સુભદ્રાચાર્ય નામના પૂર્વધર મુનિ ત્યાં આવ્યા. તેમની દેશના સાંભળી બંને ભાઈઓએ વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. તેમાં ભદ્રબાહુ મહા જ્ઞાની થવાથી ગુરૂદેવે તેને આચાર્યની પદવી આપી. વખત જતાં વરાહ મિહિર પણ વિદ્વાન બન્યો, પરંતુ તે અત્યંત અભિમાની હોવાથી તેને કોઈ પણ પદવી મળી નહિ, આથી તે

મિથ્યાત્વી બની ગયો. અર્થાત સાધુ ધર્મથી બ્રહ્મ થયો. જૈન સાધુપણ્યામાં મેળવેલી વિદ્યા વડે તેણે “વરાહસંહિતા” આદિ નવિન ગ્રંથો રચ્યા. અને લોકોને કહેવા લાગ્યો કે:—એક સમયે મેં પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરની બહાર એક શિલા પર કુંડલી માંડી, અને રાત્રિએ તે લગ્ન કુંડલિકાને ભૂસ્યા વિનાજ હું ઘેર આવ્યો; પછી જ્યારે હું તે કુંડલી ભૂસવા માટે ફરીથી ગયો, તે વખતે ત્યાં લગ્નકુંડલીનો સ્વામી “સિંહ” બેઠો હતો. પણ મેં હિમ્મતપૂર્વક તે સિંહના ઉદર નીચે હાથ રાખીને લગ્નકુંડલીકાને ભૂસી નાખી; ત્યારે તે સિંહ સૂર્ય રૂપે થઈને મને કહેવા લાગ્યો કે:—હે વત્સ ! હું તારી હિમ્મત અને ભક્તિથી તારા પર પ્રસન્ન થયો છું, માટે કાંઈક વરદાન માગ. આથી મેં કહ્યું કે:—

હે સ્વામિન્ ! જો તમે ખરેખર મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મને તમારા વિમાનમાં બેસાડીને સઘળું જ્યોતિષચક્ર બતાવો. પછી સૂર્યદેવે મને પોતાના વિમાનમાં બેસાડીને આકાશમાં ફેરવ્યો. પછી હું ત્યાંથી આ પૃથ્વી પર આવ્યો અને હવે ફક્ત લોકોના ઉપકાર અર્થે હું અહિં ભમું છું. આજથી માંડે નામ “વરાહમિહિર” છે. પછી તેણે પોતાની વિદ્યાથી પ્રતિષ્ઠાનપુરના શત્રુજિત રાજાને રંજન કર્યો, તેથી રાજાએ તેને પોતાનો પુરોહિત બનાવ્યો. પછી તે પુરોહિત જૈન-લોકોની અત્યંત નિંદા કરવા લાગ્યો. તેથી ત્યાંના સંઘે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીને બોલાવ્યા. શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના આગમનથી વરાહમિહિર ઝંખવાણા પડી ગયો; પણ તે તેમને કંઈપણ નુકશાન કરી શક્યો નહિ. એટલામાં વરાહમિહિરના ઘરે પુત્રનો જન્મ થયો. તેની ખુશાલીમાં તેણે લોકોને ઘણું જ્ઞાન આપ્યું. પછી તેણે રાજસભામાં જઈ રાજાદિકની સમક્ષ કહ્યું કે:— મારા પુત્રનું આયુષ્ય ઘણું લાંબુ છે. પુનઃ પણ તેણે રાજસભામાં આવી કહ્યું કે:— અહો ! મારે ત્યાં પુત્રનો જન્મોત્સવ છતાં મારો સગો ભાઈ “ભદ્રબાહુ” પણ આવ્યો નહિ, તેથી તે હજી મારાથી વિરોધ રાખે છે. રાજસભામાં બેઠેલા જૈન શ્રાવકોએ આ વાત સાંભળી, તેથી તેઓ ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે આવ્યા અને વરાહમિહિરે રાજસભામાં કરેલી વાત વિદિત કરી. આ ઉપરથી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ શ્રાવકોને કહ્યું કે:— વરાહમિહિરના પુત્રનું આયુષ્ય માત્ર સાત દિવસનું છે અને તે બિલાડીથી મૃત્યુ પામશે. તે દિવસે આપણે વરાહમિહિરને દિલાસો આપવા જઈશું. પછી સાતમે દિવસે દ્વારના ઉંબરામાં બેસીને તેની માતા જ્યારે તે બાળકને ધવરાવતી હતી, ત્યારે બારણા પર રહેલો અર્ગલો બાળકના મસ્તક પર અકસ્માત પડ્યો. તેથી તે બાળકનું મૃત્યુ થયું. પછી જ્યારે તે વરાહમિહિરના ઘરમાં રડવાનો કલકલાટ થઈ રહ્યો ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામી પણ ત્યાં ગયા. તે વખતે વરાહમિહિરે ઉઠીને તેમનો સત્કાર કર્યો. અને કહ્યું કે:— હે ભગવાન ! આપનું જ્ઞાન સત્ય છે પણ

એક બિલાડીનું એંધાણ (નિશાન) ખરૂં પડ્યું નહિ. ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે તે અર્ગલા પર બિલાડીનું ચિન્હ છે. પછી વરાહમિહિરે તે બાબતની ખાત્રી કરી. જેથી જૈનધર્મની અને ભદ્રબાહુ સ્વામીની પ્રશંસા વધી. ત્યાંથી ભદ્રબાહુ સ્વામી અને સર્વ લોક પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ત્યારબાદ વરાહ-મિહિરે મનમાં ઇર્ષ્યા લાવીને તાપસી દીક્ષા લીધી અને અજ્ઞાન તપ કરીને છેવટે તે વ્યંતર દેવ થયો. તેથી તે શ્રાવકોને રોગાદિકનો ઉપદ્રવ આપવા લાગ્યો; ત્યારે તેના નિવારણાર્થે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ “ ઉવસગ્ગહર ” સ્તોત્ર રચ્યું અને શાંતિ પ્રસારવી. તે સ્તોત્ર અઘાપિ “ સર્વ ઉપદ્રવને હરનાર ” તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

વીરાત્ ૫૦૦ વિ. સં. ૩૦ સિદ્ધસેન દિવાકરનું સ્વર્ગગમન.

વીરાત્ ૫૧૯ વિ. સં. ૪૯ શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય થયા. (શ્વેતાંબર પટાવળીમાં કહેલ છે.)

કુંદકુંદાચાર્ય

દિગંબર ગ્રંથોમાં તથા તેમની પટાવળીમાં પણ લખેલ છે કે શ્રી કુંદ-કુંદાચાર્ય વિક્રમ સંવત ૪૯ માં થયા છે. તે અહિં આશ્ચર્ય એ થાય છે કે શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય વિક્રમ સં. ૪૯ વીર નિર્વાણ સંવત ૫૧૯ માં થયા. એમ બંને મતવાળાઓ કહે છે, તે પ્રશ્ન એ છે કે દિગંબર મત તે વીર નિર્વાણ સં. ૬૦૯ માં નવો નીકળ્યો છે. તે પછી કુંદકુંદાચાર્ય દિગંબર મતમાં થયા હોવાનું કેમ માની શકાય ? તેમજ તેમણે રચેલા સમયસાર, પંચાસ્તિકાય, અષ્ટપાહુડ, નિયમસાર, પ્રવચનસાર, પરમાગમ આદિ ગ્રંથો દિગંબર ભાઈઓના મત મુજબ દિગંબરામ્નાયના છે તે અસંભવિત ઠરે છે. કેમકે મા પહેલાં દીકરાનો જન્મ થયો એમ કોઈ કહે, તે તે જેટલું હાસ્યજનક છે, તેટલુંજ આ હાસ્યજનક કહેવાય. માટે સમજાય છે કે કુંદકુંદાચાર્ય શ્વેતાંબરમાં જ થયા હોવા જોઈએ. અને તેમણે રચેલાં પુસ્તકોમાં પાછળથી તેઓએ કાંઈક ગડબડ કરી નાખેલ હોય. વળી દિગંબર પટાવળીમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે:—વીરનિર્વાણ સં. ૬૩૬ વર્ષ પછી પ્રથમ પુસ્તકો રચાયા કિંવા લખાયા. તે તે પહેલાં પુસ્તક રચાયાજ નથી તે શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે તે કેવીરીતે રચ્યા ? આ વિષય પર પૂરતો વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ સમજાશે; માટે ઉપયુક્ત કારણોથી સિદ્ધ થઈ શકે કે શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય મૂળ પરંપરાએ શ્વેતાંબરમાંજ થયા છે.

વીરાત્ ૫૨૯, વિ. સં. ૫૯ શ્રી વિમલાચાર્યે પદ્મચરિત્ર રચ્યું.

વીરાત્ ૫૪૪ વિ. સં. ૭૪ રોહગુપ્તથી ત્રૈરાશિકમતની ઉત્પત્તિ.

ત્રૈરાશિક રોહગુપ્ત નામે છટ્ટો નિન્હવ

શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૫૪૪ વર્ષે અવન્તિકા નગરીને વિષે બળશ્રી રાજની

સભામાં એક પંડિત વાદ કરવા આવતા. તેને જીતવા માટે રાજાએ સારાથે શહેરમાં પડક વગડાવ્યો. આ પડક ત્યાં બિરાજતા શ્રી ગુપ્તાચાર્યના શિષ્ય “રોહગુપ્તે” ગુરૂને પૂછ્યા વિના ઝીલ્યો. અને પછી ગુરૂને વાત કરી. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે તમે આ કામ ઠીક નથી કર્યું; કેમકે આપણે વાદ કરવાની જરૂર શી ? પરંતુ પડક ગ્રહા પછી બીજા કાંઈ રસ્તો ન હતો, તેથી શિષ્યે કહ્યું કે હવે તો આપણે વિજય થાય તેવો રસ્તો બતાવો. તેથી ગુરૂએ તેને અનેક વિદ્યાઓ શીખવી સભામાં મોકલ્યો. જ્ઞાનસાધુને પોતાની સામે વાદમાં આવેલા જાણી ઉક્ત પંડિતે વિચાર્યું કે આ જ્ઞાની છે, માટે જ્ઞાનના ધરનીજ વાત લઈને વાદ કરું. જેથી એ ઉત્થાપી શકશે નહિ. એમ નિશ્ચય કરી તે પંડિત બોલ્યો:-મહારાજ, સંસારમાં જેજ રાશિ છે:-ધરતી ને આકાશ, દિવસ ને રાત, પુરૂષ ને સ્ત્રી, પુણ્ય ને પાપ, જીવ ને અજીવ, બંધ ને મોક્ષ, સ્વર્ગ ને નરક, વગેરે આ દુનીયામાં જે જે રાશિઓ છે. કેમ, ખરૂં કે નહિ ? ત્યારે રોહ ગુપ્તે કહ્યું:-ના. સંસારમાં ત્રણ રાશિ છે. જીવો. ત્રણ કાળ, ત્રણ લોક, સ્ત્રી, પુરૂષ, નપું-સક એ ત્રણ વેદ, જીવ, અજીવ ને નોજીવ એ ત્રણ રાશિ, ઈત્યાદિ દરેક ત્રણ રાશિઓ છે. નોજીવ રાશિ સિદ્ધ કરવા માટે તેણે ગરોળીની કપાયેલી પૂંજીનું દુધાંત આપ્યું અને કપડાંને વળ ચડાવી ફરતું દેખાડ્યું. વગેરે અનેક દુષ્ટાંત વડે નોજીવ રાશિ સિદ્ધ કરી. તેમજ બીજી અનેક ચમત્કારીક વિદ્યાઓ વડે પંડિતને જીતી, જય મેળવી તે રોહગુપ્ત ગુરૂ પાસે આવ્યો, અને સર્વ વાત નિવેદન કરી. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે:- જીવ અને અજીવ એ જેજ રાશિ છે, પરંતુ તમોએ ત્રણ રાશિ સ્થાપી, ઉત્સુત્ર ભાંખેલ છે; માટે સભામાં જઈ માફી માગો. અને વિતરાગના માર્ગનું આરાધન કરો. આ પ્રમાણે ગુરૂનું વચન સાંભળી માનભંગનું કારણ માની તેણે તેમ કર્યું નહિ; એટલું જ નહિ પણ ઉલટો તે ગુરૂ સાથે વાદ કરવા લાગ્યો. અને પોતેજ જ્ઞાની છે તેનું અભિમાન તેને થયું. આમ અભિનિવેષિક મિથ્યાત્વના ઉદ્યે ગુરૂનું સત્ય પ્રવચન તેણે સ્વીકાર્યું નહિ અને અસત્યનો આશ્રય લીધો. છેવટે ગુરૂ શિષ્ય બંને એક કુંતિયાવણુની દુકાને ગયા અને નોજીવ રાશિ માગી. પરંતુ તે ન મળી તોપણ શિષ્યે પોતાની હઠ ન છોડી અને ઉત્સુત્ર પ્રરૂપક બન્યો. આ છઠો “ત્રૈરાશિક રોહગુપ્ત” નામક નિન્હવ થયો કહેવાય છે.

વીરાત્ ૫૪૮ વિક્રમ સં ૭૮ શ્રી ગુપ્તાચાર્યના ગુરૂભાઈએ ત્રૈરાશિક મતાવ-
લાંબી રોહગુપ્તનો પરાજય કર્યો.

વીરાત્ ૫૬૫ વિ. સં. ૬૫ શ્રી અહિલાચાર્ય મહાન્ વાદી થયા.

વીરાત્ ૫૮૦ વિ. સં. ૧૧૦ શ્રી આર્યરક્ષિત સ્વામીએ સર્વ આગમોમાંથી

પૃથક્ પૃથક્ અનુયોગોનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું.

શ્રી આર્યરક્ષિત તથા દુર્ભલિકા પુબ્પ.

જે વખતે દશપુર નામક નગરમાં 'ઉદ્દાયન' નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે ત્યાં રહેતા સોમદેવ નામના પુરોહિતની સ્ત્રી રૂદ્રસોમાની કુક્ષિએ "આર્ય રક્ષિત" તથા "ક્રાદ્યુન રક્ષિત" એ નામના બે પુત્રોનો જન્મ થયો હતો. તેઓ વેદશાસ્ત્ર આદિ અનેક પ્રાજ્ઞાશુશાસ્ત્રોમાં પારંગત હતા, જ્યારે તેઓની માતા રૂદ્રસોમા જૈનધર્મોનુરાગી હતી. એકવાર બંને ભાઈ પૈકી આર્યરક્ષિત અભ્યાસાર્થે પાટલીપુર નગરમાં ગયો હતો, અને ત્યાં ઉપનિષદ્ આદિ શાસ્ત્રોનો ઘણો અભ્યાસ કરી જ્યારે તે ઘેર આવ્યો, અને આશીર્વાદ માટે માતાને વંદન કર્યું, ત્યારે તેની માતા સામાયકાદિ ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી આવેલ પુત્ર આર્યરક્ષિતને આવકાર ન આપ્યો; આથી આર્યરક્ષિત જેદ પામ્યો અને મનોગત વિચારવા લાગ્યો કે અહો, મારા જીવનને ધિષ્કાર છે, કારણ કે જે વિદ્યા માટે મેં સતત પરિશ્રમ સેવ્યો છતાં તે માટે મને માતા તરફથી આશીર્વાદ પણ ન મળ્યો તો તે વિદ્યા શા કામની? એવામાં તેની માતાનું સામાયકવૃત્ત પૂર્ણ થયું અને તેણે આર્યરક્ષિત કુમારને કહ્યું:-હું પુત્ર, તમે જે વિદ્યા લાણીને આવ્યા છો, તે આત્માનું સાર્થક ન કરતાં સંસાર રાગની વૃદ્ધિ કરનાર છે. અને તેથીજ હું ખૂશ ન થાઉં તે સ્વાભાવિક છે. ત્યારે આર્ય રક્ષિતે કહ્યું-માતા, એવી કઈ વિદ્યા છે કે જેથી આત્માનું સાર્થક થાય? માતાએ કહ્યું-પુત્ર, સાંભળ. આપણા ગામની બહાર વાઢમાં "શ્રી તોતલી પુત્ર" નામના આચાર્ય પધાર્યા છે, તેમની પાસે જઈને તું "દ્વિષ્ટિ વાઢમાં રહેલ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કર, જેથી તે જ્ઞાન તને મોક્ષ સુખનું આપનાર નીવડે અને મને સંતોષ પણ થાય. માતાનું આ વચન સાંભળી, તેમનો વિનય કરી તરતજ તે આર્ય રક્ષિત દ્વિષ્ટિવાઢનો અભ્યાસ કરવા માતાની આજ્ઞા લઈ, ગુરૂ પાસે જવા આલી નીકળ્યો. માતા પણ થોડેક સુધી તેની સાથે ગઈ. તેવામાં ગામ બહાર નીકળતાંજ એક ખેડુત શેરડીના સાડા નવ સાંઠા ગ્રહણ કરી સામો આવતો દેખાયો. આ જોઈ તેની માતાએ વિચાર કર્યો કે-પ્રથમ શુકનમાંજ સાડા નવ સાંઠા મળ્યા; તેથી આ પુત્ર સાડા નવ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવશે; એમ નક્કી કરી સંતોષ માની, પુત્રને શુભાશીષ આપી તેની માતા ત્યાંથી પાછી ફરી, અને આર્યરક્ષિત તોતલી પુત્ર આચાર્ય પાસે ગયા. ત્યાં જઈ આચાર્યને સવિનય વંદન કરી, દ્વિષ્ટિવાઢનું જ્ઞાન આપવાની યાચના કરી. ત્યારે ગુરૂદેવે તેને કહ્યું કે:-આ જ્ઞાન તો કેવળ દીક્ષિત થયેલાઓનેજ મળી શકે છે. આ પ્રમાણે ગુરૂવચન સાંભળી માતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા તેણે ત્યાં દીક્ષા લીધી. અને પૂર્વોનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. એ રીતે સતત જ્ઞાનધ્યાનમાં મગ્ન રહેતાં અનુક્રમે તેમણે સાડા નવપૂર્વનો અભ્યાસ કરી લીધો.

આ તરફ અભ્યાસ કરતાં ઘણો વખત વ્યતિત થવાથી, તેની માતા રૂ-સોમાએ આર્યરક્ષિતને ઘેર બોલાવી લાવવા માટે તેના બીજા પુત્ર ક્ષાત્ર્યુનરક્ષિતને આચાર્ય પાસે મોકલ્યો. પરંતુ તે ક્ષાત્ર્યુનરક્ષિતે પણ ગુરૂદેવનો બોધ સાંભળી ત્યાં દીક્ષા લીધી. છેવટે આર્યરક્ષિત અભ્યાસ કરતાં કંટાળી ગયા ત્યારે તેમણે વજ્રસ્વામીને કહ્યું:-સ્વામિન્! હવે હું બીજી વખતે આવીને બાકીનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરીશ. માટે મને અહિંથી અન્ય સ્થળે વિચરવાની આજ્ઞા આપી અનુગ્રહ કરો. આ સાંભળી વજ્રસ્વામીએ જ્ઞાન બળથી જ્ઞેયું તો તેમણે જાણ્યું કે હવે મારું આયુષ્ય પણ થોડું છે, અને આ આર્યરક્ષિત સાડાનવ પૂર્વથી વધુ જ્ઞાન ગૃહણ કરી શકે તેમ નથી. તેથી તેમણે આર્યરક્ષિતને જવાની આજ્ઞા આપી. પછી આર્યરક્ષિત મહારાજ ત્યાંથી વિહાર કરી દશપુરમાં આવ્યા, અને પોતાની માતાને મળ્યા. માતા પુત્રને જ્ઞાનસંપન્ન જોઈ સતોષ પામ્યા. ત્યારપછી શ્રી આર્યરક્ષિતે પોતાના માતાપિતાને પ્રતિબોધ આપી વૈરાગ્યવાન બનાવ્યા. આથી તેમના માતાપિતાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને શુદ્ધ સંયમ પાળી આત્મ-કલ્યાણ સાધ્યું.

તે સમયે તે ગચ્છમાં ધૃતપુષ્પમિત્ર, વસ્ત્રપુષ્પમિત્ર, અને દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર એ નામના ત્રણ મુનિરાજે શાસ્ત્રના પારગામી હતા. ધૃતપુષ્પમિત્રને ધૃતની, વસ્ત્રપુષ્પમિત્રને વસ્ત્રની, અને દુર્બલિકા પુષ્પમિત્રને “દુર્બળતા”ની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી; એટલે દુર્બલિકાપુષ્પ ધૃત, દ્વધ આદિ અનેક પૌષ્ટિક પદાર્થો ગ્રહણ કરતા હતા, છતાં તેમનો અભ્યાસનો શ્રમ એટલો બધો હતો કે તેઓ સદાય દુર્બળ રહ્યા કરતા હતા. તે ઉપરાંત આર્યરક્ષિત મહારાજના ગચ્છમાં વિંધ્યક્ષાત્ર્યુનરક્ષિત, ગોષ્ઠા માહિલ આદિ વિદ્વાન મુનિવરો હતા.

શ્રી આર્યરક્ષિત મહારાજે જ્ઞાન બળથી જ્ઞેયું કે હવે મનુષ્યોની બુદ્ધિ ક્રમેક્રમે ઘટતી જાય છે, તેથી તેમણે ચોરાશી આગમોમાંથી ચાર પ્રકારના અનુયોગો સ્થાપ્યા. અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેદ સૂત્રોને ચરણ કશ્ણાનુયોગમાં દાખલ કર્યા; ઉત્તરાધ્યયન આદિ સૂત્રોને ધર્મકથાનુયોગમાં દાખલ કર્યા; સૂર્ય-પ્રજ્ઞાસિ આદિ સૂત્રોને ગણિતાનુયોગમાં અને દષ્ટિવાદને દ્રવ્યાનુયોગમાં દાખલ કર્યા.

આર્યરક્ષિત મહારાજે પોતાની પાટપર “દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર” સાધુને આચાર્ય તરીકે સ્થાપ્યા; પરંતુ ગોષ્ઠામાહિલ નામક સાધુને એની ઇર્ષ્યા આવી. તેથી તેઓ તે ગચ્છથી વિપરીત રીતે વર્તવા લાગ્યા. અને તે ‘સાતમા નિન્હવ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

સાતમેા નિન્હવ.

વિરનિવાણુ સં. ૫૮૪ અને વિ. સં. ૧૧૪માં આ સાતમેા “ગોષ્ઠા માહિલ” નામક નિન્હવ થયેા. તે માળવદેશના દશાર્ણુપુર ગામમાં થયેા હતો. તેનેા પ્રરૂપક ગોષ્ઠા માહિલ હતો, જેણે શ્રી આર્યરક્ષિત સ્વામી પાસે દીક્ષા ધારણુ કરી હતી.

દુર્બળિકાચાર્ય પૂર્વની વાચના આપતા હતા. તે વખતે “ ગોષ્ઠા માહિલ ” પણ વાચના લેવામાં સાથે ઁઠા હતા. અનુક્રમે સાત પૂર્વની વાચના પૂર્ણ થઈ અને આઠમા પૂર્વની વાચના ચાલી, તેમાં ઁવેા અધિકાર આવ્યેા કે:- આત્મા અને કર્મનેા સંયોગ ઁવેા છે કે તે ઁક્રમેકમાં ઁતપ્રોત થઈ જાય. જેમકે દૂધ અને પાણી, લોઢું અને અગ્નિ ઁક્રકાર થઈ જાય છે તેમ આત્મા અને કર્મનું પણ ઁવીજ રીતે મીલન છે. આચાર્યશ્રીની આ વાત ગોષ્ઠામાહિલને ગળે ઉતરી નહિ-તે વાત તેણે માન્ય રાખી નહિ, ઁટલુંજ નહિ પણ તેણે પોતાની સ્વયંકલ્પિત કલ્પનાઁ કહ્યું કે:-આત્મા અને કર્મનેા સંબંધ સર્પની કાંચળી જેવો છે. જેમ પુરુષ જમ્મે પહેરે છે તેમ જમ્મારૂપે આત્માના પ્રદેશને કર્મપુદ્ગળના દળેાઁ આચ્છાદિત કરેલાં છે. ઁમ તેણે વિપરીત વાત સ્થાપી.

તેમજ આગળ વધતાં નવમા પૂર્વની વાચના ચાલતાં તેમાં પ્રત્યાખાન કરવાનેા અધિકાર આવ્યેા, તેમાં દીક્ષા ધારણુ કરતી વખતે ‘કરેમિલતે’ના પાઠમાં “જ્ઞવણવાઁ” શબ્દનેા ઉચ્ચાર કરવાનું આવ્યું, ત્યારે ગોષ્ઠા માહિલ ઁલ્યેા કે:-નહિ, “જ્ઞવણવાઁ” ઁવેા પાઠ ઁલવો ન જોઈઁ; કારણકે તેમ ઁલવાથી દીક્ષિત મુનિને જન્મને અંતે લોગવાંચ્છના રહે છે. જેથી “વાચ્છા-દોષ” લાગે. આમ પરસ્પર મત સિન્નતા થવાથી શ્રી દુર્બળિકાચાર્યે તે વાત શ્રી સંઘને કરી. ત્યારે ચતુર્વિધ સંઘે તે ઁખતનેા નિર્ણય કરવા માટે શાસન દેવીને ઁલાવવાનું ઇચ્છ્યું. ઁટલે શ્રી સંઘના ઁક સત્તાધારી પુષ્પાત્માઁ શ્રી શાસન-દેવીને સ્મરી, “સીમંધર” સ્વામી પાસે પૂછવા મોકલી. સીમંધર સ્વામીઁ કર્મઆવ્યું કે “દુર્બળિકાચાર્ય” કહે છે તે યથાર્થ છે. અને ગોષ્ઠા માહિલ ઉત્સૂત્ર લાખે છે. આ વાત શાસનદેવીઁ આવી શ્રીસંઘને કહી. ત્યારે ગોષ્ઠા માહિલે કહ્યું કે:-શાસન દેવી સીમંધરસ્વામી પાસે જઈ શકેજ નહિ, માટે તે દેવી જુઠું ઁલે છે. આથી શ્રી સંઘે તેને ગચ્છ જહાર કર્યેા. આમ આ અબંધક મત પ્રરૂપક સાતમેા નિન્હવ ગોષ્ઠામાહિલ થયેા.

વીરાત્ ૫૮૪, વિક્રમ સં. ૧૧૪માં વજ્રસ્વામીનું સ્વર્ગગમન થયું તથા દશમું પૂર્વ, ચોથું સંઘયણુ અને ચોથું સંસ્થાન વિચ્છેદ ગયું.

૧૫મી પાટપર વજ્રસેન સ્વામી ઁરાજ્યા.

વજ્રસેનસ્વામીનું ઁબ્બું નામ આર્યમંશુ આચાર્ય (નંદીસૂત્રને આધારે) પણ

કહે છે. તેમનું ગોત્ર “ભારદ્વજ” હતું. તેમણે ૩૨ વર્ષની ઉંમરે દાક્ષા લીધી હતી. દાક્ષા લીધા પછી ૫૦ વર્ષ સુધી ગુરૂસેવામાં રહી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યારબાદ ૩૬ વર્ષ સુધી આચાર્ય પદે રહ્યા હતા. સર્વ આયુષ્ય ૧૧૮ વર્ષનું ભોગવી વીરાત્ ૬૨૦ વિક્રમસંવત. ૧૫૦માં તેઓ સ્વર્ગે પધાર્યા હતા.

તેમના વખતમાં પ્રથમ ચાર ગરુડ નીકળ્યા હતા, અને ત્યાર પછી તેમાંથી ક્રમેક્રમે ૮૪ ગરુડ થયા હતા.

પ્રથમ ચાર ગરુડ નીકળ્યા, તે સંબંધમાં એવી વાત કહેવાય છે કે:—વજ્રસેન સ્વામીના વખતમાં એક પાંચ વર્ષનો અને બીજો સાતવર્ષનો એમ બંને મળી આરવર્ષનો દુષ્કાળ પડ્યો હતો. તે વખતે આજની જેમ અન્યદેશોમાંથી અન્નાદિ લઈ જવા લાવવાના રેલવે, સ્ટીમર આદિ સાધનો ન હતા. એટલે આ દુષ્કાળની ભયંકરતા વધુ ઉગ્ર હતી. ચાલુ સમયના એકજ દુષ્કાળે મનુષ્યોને કેટલી હાડમારીઓ ભોગવવી પડે છે, તે પછી ઉપરા ઉપર અને પાંચ પાંચ સાત સાત વર્ષના ભયંકર દુર્ભિક્ષે મનુષ્યોમાં ભયભીતતા પ્રસરાવી હોય, તેમાં શી નવાઈ? એટલે આ દુષ્કાળને પરિણામે શ્રીમંત માણસોને પણ અનેક પ્રકારની આપદાઓ ભોગવવી પડી હતી, તે પછી ભિક્ષુકો અને સાધારણ મનુષ્યોનો ધડો શી રીતે થાય તેનો સ્વભાવિકતઃ વિચાર થઈ શકે છે. આવા ભયંકર દુષ્કાળમાં હિંમતવાન મનુષ્યો પણ નાહિંમત બની માત્ર જીવનની જ ચિંતા અનુભવી રહ્યા હતા; તેવે વખતે જૈન-સાધુપુરુષોને આદર સંતકાર અને નિર્દોષ આહાર મેળવવામાં મુશીબત પડે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય હોય નહિ. એટલે એ વખતે શુદ્ધ ક્રિયા પાલક અને આત્માર્થી ૭૮૪ સાધુઓએ તે આલોવી, પડિકમ્બી, નિંદી, નિઃશલ્ય થઈ સંતારો કરી સદ્ગતિને વરેલા; પરંતુ જે સાધુઓ શિથિલ-ઠીલા હતા તેઓ પોતાની આજીવિકા ચલાવવા માટે ભોળા અને સ્વાર્થી મનુષ્યોને કહેવા લાગ્યા કે:—આ ભયંકર કાળમાં સૌને મરવાનું તો છે જ, પરંતુ તેમાં જીવંતીના સાર્થક માટે તક મળતાં પ્રભુજી પાસે કાંઈ પણ નૈવેદ્ય કે ભેટ ધરશો તો પાપમાંથી પુણ્ય વરો કહેવાશે, અને જેથી તમારો પરલોક સુધરશે. એમ લાલચ અને આકર્ષણની અનેક વાતો તેઓ પોતાના ભક્તો પાસે કરવા લાગ્યા. ભક્તોને પણ તેમની આ વાત ગમી અને પોતાનો પરલોક સુધારવા અર્થે, તેમને અન્નાદિ જે કાંઈ મળતું તેમાંથી તેઓ થોડું ભેટ ધરતા, અને બાકીનાથી પોતાનો ગુજારો કરતા. આ આવેલ નૈવેદ્યથી શિથિલાચારી સાધુઓ સંતોષ માનતા અને આનંદ અનુભવતા.

એવા કટોકટીના સમયે એક બહોળા કુટુંબવાળો જીનદાસ નામનો એક શ્રાવક હતો. તેની પાસે દ્રવ્ય પુષ્કળ હતું, પણ ખોરાક બીલકુલ ન હતો;

એટલે જે ધાન્ય તેણે સંગ્રહિતું, તે લગભગ ખવાઈ ગયું હતું. ‘નાણું મળે પણ માણું ન મળે’ એટલે દ્રવ્ય આપતાં છતાં પણ તેના બદલામાં માણું બર પણ મળે નહિ એવો આ પ્રસંગ હતો. આવે વખતે તે જીનદાસ અને તેનું કુટુંબ ભુખથી ટળવળી રહ્યું હતું. આમ તેમણે ત્રણ દિવસ સુધી ભુખ સહન કરી, પણ ક્યાંઈથી મુઠી અન્ન પણ મળ્યું નહિ. ત્યારે જીનદાસે વિચાર કર્યો કે આ કુટુંબનું દુઃખ જોવું તે કરતાં તો મરવું વધારે ઇષ્ટ છે. એમ ધારી મહા મુશીબતે તેણે લક્ષ દ્રવ્ય આપીને એક પાલી બર (બુવાર) ભેળવી. અને તેને જાણી રાખ બનાવરાવી.

તે તૈયાર થઈ એટલે તેમાં હવે ઝેર ભેળવીને પી જવી, એવો વિચાર કરી જીનદાસ તે રાખમાં ભેળવવા માટે ઝેર ઘોળીને તૈયાર કરતો હતો; તેજ સમયે વજ્રસેન સ્વામી વહોરવા માટે ત્યાં પધાર્યા. તે સમયે જીનદાસની અંતિમ મૃત્યુની પરિસ્થિતિ જાણી તેને તેમ કરતાં અટકાવી શુભસૂચક લવિષ્ય પ્રતિપાદન કરતાં યોદ્યા:—જીનદાસ, સખુર. મારા ગુરૂ દેવે તેમના અંતિમ કાળે મને કહ્યું છે કે—“જ્યારે તમને લક્ષ દ્રવ્યના અન્ન માંડેથી લિક્ષા મળે ત્યારે જાણવું કે તેને ખીજેજ દિવસે સુકાળ થશે.” તેથી હું તને કહું છું કે આવતી કાલના પ્રાતઃકાળથી જ સુકાળ પ્રવર્તશે; એટલે કે અન્ય દેશના વહાણો અન્નથી ભરેલાં અહિંયા આવશે. એટલું કહી શ્રી વજ્રસેનાચાર્ય સ્વસ્થાનકે ગયા.

ખીજ દિવસના પ્રભાતે દરિયા કિનારે જઈ જોતાં અન્નથી ભરેલાં વહાણો આવેલાં જીનદાસે જોયાં એટલે તેમાંનો સઘળો માલ તેણે ખરીદી લીધો. તે માલ ગામમાં લાવી જીનદાસે સર્વ મનુષ્યોને થોડો થોડો વહેંચી આપ્યો; એટલે લોકોને શાંતિ થઈ. સૌ તે શેઠનો ઉપકાર માનવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે ડુકાળ દૂર થયો અને સર્વત્ર સુકાળ પ્રવર્તવા લાગ્યો.

વજ્રસેન સ્વામીએ જે લવિષ્ય કથન કહી જીનદાસ પર અથાગ ઉપકાર કરેલો; તેના બદલામાં જીનદાસ શેઠે પોતાના ચાર પુત્રો:—૧ અંદ્ર, ૨ નાગેન્દ્ર ૩ નિવૃત્તિ અને ૪ વિદ્યાધર વજ્રસેન સ્વામીને શિષ્યાર્થે અર્પણ કર્યો. તે ચારે-યને દીક્ષા આપીને ગુરૂદેવે ખૂબ ભણાવ્યા. પરન્તુ છેવટે તે ચારે શિષ્યો ગુરૂ આજ્ઞામાં ન રહેતા બુદ્ધા બુદ્ધા વિચર્યા અને તેમણે નવા ચાર ગૃહ સ્થાપ્યા.

દ્વિગંધર મતની ઉત્પત્તિ

જોનોના અર્વાચીન ત્રણ કિરકાઓ. શ્વે. મૂર્તિપૂજક, શ્વે. સ્થાનકવાસી અને દ્વિગંધર; એ પ્રત્યેક પોતપોતાને પ્રાચીન, અને ભગવાન મહાવીરના શાસનથી ઉતરી આવેલા માને છે; પરંતુ આ પુસ્તકમાં પ્રત્યેક મતની કઈ રીતે સ્થાપના થઈ, તેમજ તે તે મત કયા કયા કારણોએ જુદો પડી કઈ

રીતે તેની સ્થાપના થઈ, અને પરંપરા ચાલી એ વિષે પુરાતન ગ્રંથોના સંશોધનો પરથી તેમજ દ્રઢ અનુમાનો અને વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો પરથી આ પુસ્તકમાં તે વિષે મત દર્શાવવામાં આવ્યો છે; તે ઉપર સત્યાસત્યની મિમાંસા પ્રત્યેક વિચારક નિષ્પક્ષ રીતે કરશે. સૌ પોતપોતાની માન્યતા દ્રઢ કરવાનો હરકોઈ રીતે પ્રયત્ન કરે તે સ્વાભાવિક છે. પણ આ પુસ્તકમાં તે વિષે આબુબાબુના બધા સંયોગો તપાસી યોગ્ય પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે, સુસ્ત વિચારકો તેને લક્ષ્યપૂર્વક મનન કરવા પ્રેરશે એમ ઇચ્છીએ.

શ્રી વજ્રસેન સ્વામીના શાસનમાં વીર નિર્વાણ સં. ૬૦૯ અને વિક્રમ સં. ૧૩૯માં દક્ષિણ દેશના કણોટક જલ્લામાં દિગંબર નામનો એક નવો પંથ ઝેનની મૂળ શાખામાંથી નીકળ્યો.

એ વિષેના કારણો આપતાં શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ પોતાના “ પ્રાચીન શ્વેતાંબર અર્વાચીન દિગંબર ” નામક પુસ્તકમાં લખતાં જણાવે છે કે—હવે આપણે દિગંબર મતની ઉત્પત્તિનો થોડો ખ્યાલ કરીએ. શ્વેતાંબર મતના ગ્રંથોમાં એ સ્પષ્ટ પાઠ છે કે—શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ બાદ ૬૦૦ વર્ષે “ શ્રી શિવભૂતિ ” નામના મુનિથી દિગંબર મતની ઉત્પત્તિ થઈ. હકીકત એવી છે કે:—

“ રથવીરપુર ” નામના નગરમાં કોઈ એક દિવસે “ કૃષ્ણ ” નામના આચાર્ય પધાર્યા. તેમની સાથે એક શિવભૂતિ નામના મુનિ હતા. (આ મુનિ રથવીરપુર ગામનાજ રહીશ હતા) તે મુનિને રાજ્યે એક રત્નકાંબળ વહોરાવી. ત્યારે આચાર્યે કહ્યું કે આવું બહુ મૂલ્ય વસ્ત્ર લેવું શું ઉચિત છે? તમે તેવું વસ્ત્ર શા માટે લીધું? એમ કહીને આચાર્યે તે રત્નકાંબળના કકડા કરી, સાધુઓને માટે ઓઘા (રજોહરણ)નાં નિશિથિયા કરી નાખ્યા. આથી શિવભૂતિએ ગુરૂની સાથે કલેશ કર્યો. ત્યારપછી કોઈ એક દિવસે આચાર્ય મહારાજ જિનકલ્પી સાધુઓનો આચાર વર્ણવી રહ્યા હતા; તે વખતે શિવભૂતિએ કહ્યું કે:—જ્યારે જિનકલ્પી સાધુઓનો આવો ઉત્કૃષ્ટ આચાર છે, ત્યારે તમે શા માટે આવી ઉપાધિ રાખી રહ્યા છો? આચાર્યે જવાબ આપ્યો કે આ કાળમાં એવી સમાચારી રહી નથી. કેમકે શ્રી જંબુસ્વામીના મોક્ષ ગયા પછી ‘જિન કલ્પીપણું’ વિચ્છેદ ગયું છે. આ સાંભળી શિવભૂતિએ કહ્યું:—આ વાત યથાર્થ નથી. જુઓ, હું તે પ્રમાણે પાળી બતાવું છું. કારણકે તીર્થકરો પણ અચેલક (વસ્ત્રરહિત) હતા. માટે વસ્ત્ર રહિતપણુંજ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ત્યારે આચાર્યે કહ્યું કે:—તમે વસ્ત્રાદિ પરિચ્છેદના સદ્ભાવમાં કષાય, મૂર્છાદિ દોષો કેમ નથી

સ્વીકારતા ? અને જે સ્વીકારતા હો તે શરીરનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. પરંતુ આ પ્રમાણે માનવું સર્વથા ભૂલ ભરેલું છે. કેમકે સૂત્રમાં મુનિને માટે જે અપરિગ્રહપણું દર્શાવવામાં આવ્યું છે તે ધર્મોપકરણમાં પણ મૂરછાં ન કરવી, એ અપેક્ષાએજ. તીર્થકરો પણ એકાન્ત અચેલક ન હતા. કેમકે આગમ સાક્ષી આપે છે કે:—“ સન્ને વિષ્ણુ દુસેણ નિગાયા જિણવરા ચઝવીસં ” દરેક તીર્થકરોએ એક દેવદૂષ્ય સહિત સંસાર છોડેલો છે. એ પ્રકારે અનેક રીતે આચાર્યે તેને સમજાવ્યો; પરંતુ તે ન માનતાં શિવભૂતિ મુનિ દિગંબર (નગ્ન) બની શહેરની બહાર ઉદ્યાનમાં ચાલ્યા ગયા અને ત્યાં સ્થિરતા કરીને રહ્યા.

હવે એક દિવસ શિવભૂતિની બહેન કે જે સાધવી થઈ હતી તે શિવભૂતિને વંદન કરવા ગઈ. ત્યાં શિવભૂતિને નગ્ન દેખી પોતે પણ નગ્ન બની વિચરવા લાગી. એક વખતે તે સાધવી ભિક્ષાને અર્થે શહેરમાં આવી, તે વખતે એક વેશ્યાએ તેને નગ્ન જોઈને તેના શરીર પર એક સાડી નાખી. તે સાડી શાથે જ્યારે તે સાધવી શિવભૂતિ પાસે આવી ત્યારે શિવભૂતિએ તેને કહ્યું કે—આ વસ્ત્ર તું તારી પાસેજ રાખ, કેમકે તે તને દેવતાએ અર્પણ કર્યું છે. એટલે પછી તે સાધવી વસ્ત્ર સહિત ફરવા લાગી. શિવભૂતિએ “ કૌડિન્ય ” અને “ કૌષ્ઠવીર ” એ નામના બે શિષ્ય કર્યા. કેમકેમે પરંપરા વધી અને નવિન પંથ ચાલવા લાગ્યો.

વસ્ત્ર સંબંધીની આ વાતનો વિચાર કરતાં એક માત્ર વસ્ત્રનેજ કારણે નવો પંથ નીકળે એમ સર્વથા બનવું અસંભવિત જેવું લાગે છે; આના ગર્ભમાં કોઈ જુદુંજ કારણ ઉપસ્થિત થયું હોય અને અન્યાન્ય ઇર્ષ્યા વધવાથી આમ અલગ પંથ કાઢવાનું બન્યું હોય. ગમે તેમ હોય; પરંતુ વીર સં. ૬૦૬ ના અરસામાં આ નવો દિગંબર પંથ નીકળ્યો છે એ વાત સત્ય માનવાના અનેક કારણો દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

આ કારણનું તારતમ્ય કાઢવાનો પ્રયાસ કરવાને બદલે દિગંબર મતાવલાંબીઓ એમ સ્પષ્ટ કહેવા મથે છે કે:—“ આજે જે સ્વેતાંબર મત અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે વિક્રમ રાજાના મૃત્યુ બાદ ૧૩૬ વર્ષે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં આવેલા વલ્લભીપુર નગરમાં શ્રી જીનચંદ્ર નામના સાધુએ ચલાવ્યો છે. ”

હવે આ બેમાં સત્ય શું છે તે વિચારતાં કહેવું જોઈએ કે જેઓ ઉપર પ્રમાણે પ્રશ્ન કરવા મથે છે, તેઓ પોતાના અંતર્ગત ઇતિહાસથી પણ અજ્ઞાત છે. કારણ કે તેઓની પટ્ટાવલીમાં લખાયલું છે કે:—“ ભૂતબલી ” નામના

આચાર્ય થયા, તેમણે શાસ્ત્રો રચ્યા, અને પછી તે પુસ્તકારૂઢ થયા. આ પ્રમાણે જ્યારે ઇતિહાસ કર્તાએ પટ્ટાવળીને આધારે લખ્યું છે, ત્યારે તેનું પ્રથમ વાચન કર્યું હોત તો તે પ્રમાણે ન લખાત. અમે આ ગ્રંથમાં તેઓની પટ્ટાવળી આપીએ છીએ તે ઉપરથી કેટલીક સૂચ્ય ખીનાઓ પ્રકાશમાં આવી શકશે.

“ જૈન સિદ્ધાંત ભવન આરા ” ઐતિહાસિક મુખ્યપત્ર સંપાદક પદ્મરાજ રાનીવાળા કલકત્તા પ્રથમ ભાગના કિરણ ૪ થામાં પૃષ્ઠ ૭૧ થી ૮૦ સુધીમાં” નન્દી સંઘ ળળાત્કાર ગણુ સરસ્વતી ગચ્છ પટ્ટાવળી” આપેલી છે તે અત્રે રજુ કરીએ છીએ.

“ પ્રથમ પટ્ટાવળીમાં યુગાદિ ૧૪ કુલકર થયા. પછી જુદા જુદા ૨૨ તીર્થકરો થયા, ત્યાર પછી ૨૪ મા તીર્થકર શ્રી મહાવીર સ્વામી થયા. તેમના પછી ૬૨ વર્ષ સુધી ત્રણુ કેવળી રહ્યા.

ગૌતમ સ્વામી ૧૨ વર્ષ સુધી કેવળી રહ્યા, તેમના પછી સુધર્માચાર્ય ૧૨ વર્ષ સુધી અને પછી જંબુસ્વામી ૩૮ વર્ષો સુધી કેવલ્ય પ્રવળ્યામાં રહ્યા. એ પ્રકારે ૬૨ વર્ષો સુધી ત્રણુ કેવળીઓનું કેવલ્યપણું રહ્યું.

તે પછી પાંચ શ્રુતકેવલી થયા.

સો વર્ષમાં પાંચ શ્રુતકેવળી થયા. ૧૪ વર્ષ સુધી વિજ્ઞાનંદી, ૧૬ વર્ષ સુધી નંદીમિત્ર, ૨૨ વર્ષ અપરાજિત, ૧૬ વર્ષ ઝોવર્ધન અને ૨૬ વર્ષ સુધી મહાત્મા ભદ્રબાહુ સ્વામી રહ્યા.

ત્યાર પછી એટલે કે શ્રી મહાવીર સ્વામી પછી ૧૬૨ વર્ષે ૧૧ મુનિઓ દશ પૂર્વધારી થયા.

શ્રી મહાવીર સ્વામી પછી ૧૬૨ મે વર્ષે વિશાખાચાર્ય ૧૦ વર્ષ સુધી ૧૭૨ વર્ષ પછી પોષ્ટિલાચાર્ય ૧૬ વર્ષ સુધી, ૧૬૧ વર્ષ પછી ક્ષત્રિયાચાર્ય ૧૭ વર્ષ સુધી, ૨૦૮ વર્ષ પછી જયસેનાચાર્ય ૨૧ વર્ષ સુધી, ૨૨૬ વર્ષ પછી નાગસેનાચાર્ય ૧૮ વર્ષ સુધી, ૨૪૭ વર્ષ પછી સિદ્ધાર્થાચાર્ય ૧૭ વર્ષ સુધી, ૨૬૪ વર્ષ પછી ઘૂતસેનાચાર્ય ૧૮ વર્ષ સુધી, ૨૮૨ વર્ષ પછી વિજ્યાચાર્ય ૧૩ વર્ષ સુધી, ૨૯૫ વર્ષ પછી બુદ્ધલિંગાચાર્ય ૨૦ વર્ષ સુધી, ૩૧૫ વર્ષ પછી દેવાચાર્ય ૧૪ વર્ષ સુધી, અને ૩૨૬ વર્ષ પછી ધર્મસેનાચાર્ય ૧૪ વર્ષ સુધી રહ્યા. અર્થાત્ ૧૮૧ વર્ષ સુધી દશ પૂર્વધરો રહ્યા.

આ સ્થિતિ પછી ૨૨૦ વર્ષ સુધી ૧૧ અંગના ધારણુહાર (જ્ઞાત) ૧૧ મુનિઓ રહ્યા. અને ત્યારપછી ૧૨૩ વર્ષ સુધી ૧૧ અંગના ધારણુહાર ૫ મુનિઓ રહ્યા.

વીર ભગવાન પછી ૩૪૩ વર્ષે નક્ષત્રાચાર્ય થયા, ૩૬૩ મે વર્ષે જયપાલાચાર્ય, ૩૮૩ મે વર્ષે પાંડવાચાર્ય, ૪૪૨ મે વર્ષે દ્રુવસેનાચાર્ય અને ૪૫૬ મે વર્ષે કંસાચાર્ય થયા.

૧૨૩ વર્ષ પછી ૯૭ વર્ષ સુધી દશઅંગના ધરનાર મુનિઓ થયા. અને તે ૯૭ વર્ષોમાં ચાર પાટો થઈ. ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૪૬૮ મે વર્ષે શ્રી સુભદ્રાચાર્ય ૬ વર્ષ સુધી રહ્યા, પછી યશોભદ્રાચાર્ય ૧૮ વર્ષ સુધી, પછી ભદ્રબાહુસ્વામી ૨૩ વર્ષ સુધી અને પછી વીર સં. ૫૧૫ માં લોહાચાર્ય ૫૦ વર્ષ સુધી અંગધારી રહ્યા. એ પ્રમાણે ૯૭ વર્ષ સુધી અંગ ઘટતા ગયા. ૨૨૦ વર્ષ સુધી તેની આ અવસ્થા રહી.

ઉપર લખેલા આચાર્યોને જ્યાં સુધી કંઠસ્થ જ્ઞાન હતું, ત્યાં સુધી પુસ્તકો લખાયા ન હતા. ત્યારપછી ૧૧૮ વર્ષ સુધી એકાંગધારી મુનિઓ રહ્યા હતા.

એકાંગધારી પાંચ મુનિઓ હતા.

વીર ભગવાનથી ૫૬૫ વર્ષ પછી ૨૮ વર્ષ સુધી અહિબલ્યાચાર્ય રહ્યા, ૫૯૩ વર્ષ પછી ૨૧ વર્ષ સુધી માઘનંદાચાર્ય, ૬૧૪ વર્ષ પછી ૧૬ વર્ષ સુધી ધરસેનાચાર્ય અને ૬૩૬ વર્ષ પછી ૨૦ વર્ષ સુધી “ભૂતબલ્યાચાર્ય” રહ્યા અર્થાત્ ૧૧૮ વર્ષ સુધી એકાંગધારી ઘટતા ઘટતા શ્રુતજ્ઞાની થયા. આ ઉપર કહેલા એ મહર્ષિઓએ પુસ્તકોની રચના કરી.

દિગ્ગમ્બરીય પુસ્તકોની રચના ક્યારે થઈ અને કોણે કરી ?

આ સંબંધીનો ઉલ્લેખ “જૈનભૂવનઆરા” નામક ઐતિહાસિક મુખ્યપત્રમાંથી મળી આવે છે. જે ભાષાંતરદ્વારા અત્રે આપીયે છીએ:—

અહિબલ્યાચાર્ય પછી કેટલેક વખતે ધરસેનાચાર્ય થયા. એમને અગ્રાહ્યણી પૂર્વની અંદર આવેલી પંચમ વસ્તુના ચતુર્થ કર્મના પરાભૂતનું જ્ઞાન હતું અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત શ્રુતજ્ઞાનના એક અંશને તેઓ જાણતા હતા. તેમણે પોતાનું અદ્ય આયુષ્ય જાણીને એવો વિચાર કર્યો કે.— મારું આ સામાન્ય શાસ્ત્રજ્ઞાન પણ સંસારી જીવોને માટે અવલંબન રૂપ થશે. અર્થાત્ આના કરતાં વધુ શાસ્ત્રજ્ઞાન હવે પછીના સમયમાં રહેશે નહિ. માટે જો આ અદ્યપાંશે પણ બચી રહેલી વિદ્યાનું સંરક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તો સંભવ છે કે આ જ્ઞાનનો વિચ્છેદ ન થાય. એવો વિચાર કરી તેમણે પોતાની તે વિદ્યા પુષ્પદંત અને ભૂતબલિ નામના એ મુનિઓને પાત્ર સમજીને શીખવી. પછી તેઓ સ્વર્ગે સીધાંવ્યા.

“ ભૂતબલી ” સ્વામીએ જોયું કે દિનપ્રતિદિન જ્ઞાનની અવનતિ થઈ રહી છે. અને જે મૌખિકજ્ઞાન છે તે પણ રહેવું લગભગ અશક્ય જેવું થઈ પડ્યું છે. એવો વિચાર કરી તેમજ મનુષ્યોની સ્મરણ શક્તિનો વિકાસ મંદ દેખી તેમણે “ ષટ્સંહાગમ ” નામનો ગ્રંથ રચી લીપીબદ્ધ કર્યો અને જ્યેષ્ઠ શુકલ પંચમીને દિવસે મોટી ધામધુમથી ચતુર્વિધ સંઘની સાથે ચથાર્થ પ્રકારે તેની પૂજા કરાવી. (આ તીથી આજે પણ દિગંબરોમાં “ શ્રુતપંચમી ” ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.)

તેમના પછી અનેક જૈનાચાર્યો થયા. જેમણે આવશ્યકતાનુસાર અનેક વિષયોના અસંખ્ય ગ્રંથો રચીને સંસ્કૃત સાહિત્ય ભંડારોની પૂર્તિ કરી.

મુનિઓ અને ભટ્ટારકો.

ઉપર્યુક્ત લેખક મુનિઓ અને ભટ્ટારકો પરત્વેના કારણો આપતાં જણાવે છે કે:—

વિક્રમ સંવત ૧૪૦૩ માં દિલ્હીના સમ્રાટ ફિરોજશાહના સમયમાં અન્ય વિધર્મીઓનું જોર હોવાથી, બાદશાહે આર્ય ધર્મીઓને ભ્રષ્ટ કર્યા તે વખતે જૈનીઓએ છ મહિનાની મુદત માગી; બાદશાહે તે મંજૂર કરી, જેથી દિગંબર શ્રાવકો ફરતા ફરતા લોપાલ નજીકના ભદ્રીલપુર (હાલ લેલસા નામથી પ્રસિદ્ધ છે) માં આવ્યા. ત્યાં “ મહાસેન ” નામના આચાર્ય ચર્યાવાદી અને ચમત્કારીક હોવાથી તેમને વિનંતિ કરીને દિલ્હી તેણી લાવ્યા. અને સભામાં ચર્ચા કરી તથા ચમત્કારો બતાવી વિજય મેળવ્યો તે વખતે બાદશાહે ખુશી થઈને “ બાદશાહી ખિતાબ ”— છઠી, ચામર, પાલખી આદિ ૩૨ ઉપાધિઓ આપી. ત્યારથી તેઓ પાલખીમાં બેસી ફરવા લાગ્યા અને ભટ્ટારક કહેવાયા.

એ બધા ઉપરથી જાણી શકાય છે કે વીર સંવત ૬૫૬ વર્ષે “ ભૂતબલિ ” નામક આચાર્યે પ્રથમ પુસ્તકો લખી લીપીબદ્ધ કર્યા, પણ તે પહેલાં તે લખાયા કે રચાયા, એવો ઉલ્લેખ આ પટ્ટાવળીમાંથી પણ મળતો નથી.

દિગંબર મૂળ પટ્ટાવળી.

શ્રી મહાવીર નિર્વાણ કે ૪૭૦ વર્ષબાદ વિક્રમાદિત્યકો જન્મ હુઆ વિક્રમ જન્મ કે દો વર્ષ પહિલે સુલદ્રાચાર્ય ઔર વિક્રમ રાજ્ય કે ચાર વર્ષ બાદ દ્વિતીય ભદ્રબાહુ સ્વામી પટ્ટ પર બેઠે. ભદ્રબાહુ સ્વામી કે શિષ્ય ગુપ્તિ-ગુપ્ત ઇનકે ત્રીન નામ—ગુપ્તિગુપ્ત, અર્હદ્દવલી. ઔર વિશાખાચાર્ય—ઇનકે દ્વારા ચાર સંઘ સ્થાપીત હુએ.

१ नन्दी वृक्षके मूलसे वर्षा योग धारन करनेसे नन्दिसंघ हुआ। धन के नेता माधनन्दि हुआ, अर्थात् धन्डोने “ नन्दिसंघ ” स्थापित किया।

२ जिनसेन नामक तृणतलसे वर्षायोग करनेसे, एक ऋषिका वृषल नाम पड़ा। धन्डोनेही “ वृषलसंघ ” स्थापित किया।

३ जिनडोने सिंहुकी युद्धमें वर्षायोगके धारण किया, उसने “ सिंहु-संघ ” स्थापित किया।

४ जिनडोने देवदत्ता नामकी वेश्याके नगरमें वर्षायोग धारन किया। उसीने “ देवसंघ ” स्थापित किया।

धस प्रकार नन्दिसंघ पारिजात गन्ध जलात्कारगणुमें नन्दियन्द्र कांती और लूषणु-नामके चार मुनि हुए।

उनमें श्री वीर. नि. सं. ४६२ वर्ष आठ सुभद्राचार्य से २४ वर्ष आठ, विक्रम जन्मसे आठस वर्ष आठ, और विक्रम राजन्म से ४ वर्ष आठ द्वितीय लदगाहु हुए। अर्थात् श्री वीर निर्वाणु के ४७० वर्ष आठ विक्रमका जन्म हुआ, आठ वर्षों तक धन्डोने जाल लीला की। सोणह वर्षों तक देश भ्रमण किया, और ५६ वर्षों तक अन्यान्य धर्मोंसे निवृत्त होकर जिनधर्मका पालन किया।

विक्रम सम्बत्की समस्या।

वसुनन्दि श्रावकाचारमें “ मूलसंघ ” की पट्टावली ही गद्य है, उसमें “ विक्रम प्रबंध ” कि निम्न लिखित गाथा, विक्रमादित्य के संबंध में लिखि हुई है।

गाथा—सत्तरि चउसदजुतो तिणकालाविक्रमो हवइजम्मो;

अठवरसवाललीला, सोडसवासेहि भमिण देसे;

पण रसवासे रज्जकुणत्ति मिच्छोपदेश संजुतो,

चालीस वरस जिण वरधम्मं पालीय सुर पयं लहियं ॥

धससे ज्ञात होता है कि वी. नि. सं. ४७० में विक्रमादित्यका जन्म हुआ और धस समय विक्रम संवत् १६७० प्रचलित है (४७०+१६७०=२४-४०) धन होनेके जेडनेसे प्रचलित वि. नि. सं. २४४० भीलता है जिससे मावुम होता है कि संवत् विक्रम के जन्महीसे प्रचलित है। परन्तु लोगोका विश्वास है कि संवत् प्रायः राज्ञोके राज्याभिषेककीसे प्रचलित है, किन्तु धस हिसाबसे तो वी. नि. सं. ४७० धनके राज्याभिषेकका समय हो जना

१ हाल विक्रम सं. १६६१ प्रवर्ते छे, तेथी ते मुज्ज गणुवुं.

હૈ. મુલ સંઘકી પટાવલીમેં ભદ્રબાહુ દ્વિતીયકા સમય વિક્રમ રાજ્ય ૪ સેં પ્રારંભ લિખા હુવા હૈ. ઇસસે માલુમ હોતા હૈ કિ મૂલસંઘકી પટાવલીકા કમલી રાજ્યાભિષેક સંવતસેહી પ્રારંભ હુઆ હૈ. પરન્તુ ઇસમેં ઉપર્યુક્ત કથનમેં ૧૮ વર્ષકા અન્તર પડતા હૈ. કયોંકિ ભદ્રબાહુ દિત્યકે રાજ્યાભિષેકકે ૪ વર્ષબાદ લિખ ગયા હૈ. ઇસ હિસાબસે વિક્રમ જન્મસે ભદ્રબાહુ દ્વિતીયકે પાટપર ઁઠને તક ૨૨ વર્ષ હુએ. જિનસે ૪ વર્ષ વિક્રમાદિત્યકે રાજ્યકાલ નિકાલ દેનેસે વિક્રમાદિત્યકા રાજ્યાભિષેક ૧૮ વર્ષકી અવસ્થામેં હોના નિશ્ચિત હોતા હૈ.

યદિ હમલોગ રાજ્યાભિષેકસે સંવત માને તો ૧૮ વર્ષકી કમી રહ જાતી હૈ. દુસરી અડચન યહ હૈ કિ યદિ હમલોગ વી. નિ. ૪૭૦ કેા વિક્રમકા જન્મકાલ ન માનકર રાજ્યાભિષેક કાલ માને તો ઇનકે રાજ્યસે ૪ વર્ષ બાદ અર્થાત્ વી. નિ. સં. ૪૭૪ મેં યશોભદ્રકે પાટપર ઁઠનેકા સમય હો જાતા હૈ. ઔર ઇનકે અઠાર વર્ષ બાદ ભદ્રબાહુ પાટપર ઁઠે તો ઇસ હિસાબસે વિક્રમાદિત્ય કે રાજ્યકાલસે ૨૨ વર્ષ બાદ ભદ્રબાહુકે પાટપર ઁઠનેકા સમય હો જાતા હૈ; કિન્તુ ઉપર ભદ્રબાહુ દ્વિતીયકા વિક્રમાદિત્યકે રાજ્યાભિષેકસે ૪ વર્ષ બાદ પટારૂઠ હોનેકા લિખા હુઆ હૈ. અતઃ દોનો મત પરસ્પર વિરૂઢ માલુમ પડતા હૈ.

ઇસ પ્રકારકી ઐતિહાસિક ઘુંચવણુમેં ભદ્રબાહુ દ્વિતીયકા પાટપર ઁઠનેકા સમય વિક્રમ સંવત્ ૪ નહી સિદ્ધ હોતા હૈ. ઉપર્યુક્ત દોનો મતોંકે મિલાનેસે પ્રચલીત વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૦ જન્મહીસે સમારબ્ધ હોના સંભવ માલુમ હોતા હૈ. એસી સન્દેહાવસ્થામેં પટાવલી કે સંવત્ મેં ૧૮ જોડ દેનેસે તો પ્રચલીત સંવત મેં ઠીક યહ પટાવલી મિલ જાયગી.

ઇંડિયન કોંકરીમેં પ્રકાશિત નન્દિસંઘકી પટાવલીકે આચાર્યોંકી નામાવલી:—

(નિમ્નલિખિત આચાર્યોંકે પાટપર ઁઠનેકા સમય વિક્રમકે રાજ્યાભિષેક કે લિખા ગયા હૈ)

પાટાંક	આચાર્યોંકાનામ	વિક્રમ સંવત્	પાટાંક	આચાર્યોંકાનામ	વિક્રમ સંવત્
૧	ભદ્રબાહુ દ્વિતીય	૪	૫	કુંદકુંદાચાર્ય	૪૯
૨	શુસિશુભ	૨૬	૬	ઉમાસ્વાતિ	૧૦૧
૩	માધનન્દી	૩૬	૭	લોહાચાર્ય	૧૪૨
૪	જિનચન્દ્ર	૪૦	૮	યશકીર્તિ	૧૫૩

૯	યશોનન્દિ	૨૧૧	૧૮	ભાનુનન્દિ	૪૮૭
૧૦	દેવનન્દિ	૨૫૮	૧૯	સિંહનન્દિ	૫૦૮
૧૧	જયનન્દિ	૩૦૮	૨૦	વસુનન્દિ	૫૨૫
૧૨	ગુણુનન્દિ	૩૫૮	૨૧	વીરનન્દિ	૫૩૧
૧૩	વજ્રનન્દિ	૩૬૪	૨૨	રત્નનન્દિ	૫૬૧
૧૪	કુમારનન્દિ	૩૮૬	૨૩	માણિક્યનન્દિ	૫૮૫
૧૫	લોકચન્દ્ર	૪૨૭	૨૪	મેઘચન્દ્ર	૬૦૧
૧૬	પ્રભાચન્દ્ર	૪૫૩	૨૫	શાન્તિકીર્તિ	૬૨૭
૧૭	નેમચન્દ્ર	૪૭૮	૨૬	મેઝકીર્તિ	૬૪૨

એ ઉપર્યુક્ત છવીસ આચાર્યો દક્ષિણ દેશસ્થ ભદ્રિલપુરકે પદ પર હુએ—

૨૭	મહાકીર્તિ	૬૮૬	૩૬	રામચન્દ્ર	૮૪૦
૨૮	વિષ્ણુનન્દિ	૭૦૪	૩૭	રામકીર્તિ	૮૫૭
૨૯	શ્રીભૂષણ	૭૨૭	૩૮	અભયચન્દ્ર	૮૭૮
૩૦	સીલચન્દ્ર	૭૩૫	૩૯	નરચન્દ્ર	૮૯૩
૩૧	શ્રીનન્દિ	૭૪૯	૪૦	નાગચન્દ્ર	૯૧૬
૩૨	દેશભૂષણ	૭૬૫	૪૧	નયનન્દિ	૯૩૯
૩૩	અનન્તકીર્તિ	૭૭૫	૪૨	હરિનન્દિ	૯૪૮
૩૪	ધર્મનન્દિ	૭૮૫	૪૩	મહીચન્દ્ર	૯૭૪
૩૫	વિદ્યાનન્દિ	૮૦૮	૪૪	માઘચન્દ્ર	૯૯૦

ઉદ્ધિલખિત મહાકીર્તિ સે લેકર, માઘચન્દ્ર તક કે અઠારહ આચાર્ય ઉજ્જ-
યિની કે પટ્ટાધીશ હુએ—

૪૫	લક્ષ્મીચન્દ્ર	૧૦૨૩	૪૭	ગુણુચન્દ્ર	૧૦૪૮
૪૬	ગુણુનન્દિ	૧૦૩૭	૪૮	લોકચન્દ્ર	૧૦૬૬

ઉદ્ધિલખિત ચાર આચાર્ય ચન્દેરી (ભુદેલખંડ) કે પટ્ટાધીશ હુએ—

૪૯	શ્રુતકીર્તિ	૧૦૭૯	૫૧	મહાચન્દ્ર	૧૧૧૫
૫૦	ભાવચન્દ્ર	૧૦૯૪			

ઉદ્ધિલખિત ત્રીન આચાર્ય લેલસેકે (ભુપાલ-સી. પી.) પટ્ટાધીશ હુએ—

૫૨	માઘચન્દ્ર	૧૧૪૦			
----	-----------	------	--	--	--

યહ આચાર્ય કુંડલપુર (દમોહ) કે પટ્ટાધીશ હુએ—

५३	ब्रह्मनन्दि	११४४	५६	विद्याचन्द्र	११७०
५४	शिवनन्दि	११४८	६०	सूरचन्द्र	११७६
५५	विश्वचन्द्र	११५५	६१	भाषनन्दि	११८४
५६	हृदिनन्दि	११५६	६२	ज्ञाननन्दि	११८८
५७	भावनन्दि	११६०	६३	गंगकीर्ति	११९६
५८	सूरकीर्ति	११६७	६४	सिंहकीर्ति	१२०६

उपर्युक्त आरु आचार्य आरा के पदाधीश हुये—

६५	होमकीर्ति	१२०६	७२	अर्द्धमानकीर्ति	१२५३
६६	याज्ञनन्दि	१२१६	७३	अक्षयचन्द्र	१२५६
६७	नेमनन्दि	१२२३	७४	लक्ष्मीतकीर्ति	१२५७
६८	नलकीर्ति	१२३०	७५	केशवचन्द्र	१२६१
६९	नरेन्द्रकीर्ति	१२३२	७६	याज्ञकीर्ति	१२६२
७०	श्रीचन्द्र	१२४१	७७	अलयकीर्ति	१२६४
७१	पद्मकीर्ति	१२४८	७८	वसन्तकीर्ति	१२६५

छडियन कोकरीकी जे पटावलीहै. उसमे उपर्युक्त चौदह आचार्योंका पट ज्वालीयरमें लिखाहै. परन्तु वसुनन्दि श्रावकाचारने धनको होना चितोडमें लिखा है. पर चितोड के लदारकोकी पटावली है. जिसमें यह नाम नहीं पाये जाते. संभव है कि ये पट ज्वालियरमें ही हो. धनको ज्वालियरकी पटावली से मिलाने पर निश्चित होगा—

७९	प्रभ्यातकीर्ति	१२६६	८२	रत्नकीर्ति	१२६६
८०	शुभकीर्ति	१२६८	८३	प्रभाचन्द्र	१३१०
८१	धर्मचन्द्र	१२७१			

यह उल्लिखित पांच आचार्य अजमेर में हुये है.

८४	पद्मनन्दि	१३८५	८६	जिनचन्द्र	१५०७
८५	शुभचन्द्र	१४५०			

धनकेबाह पट दो भागमें विभक्त हुये, एक नागौरमें गद्दी स्थापित हुई, और दूसरी चितोडमें निम्न लिखित आचार्यों के नाम चितोड पट्टी के है. प्रभाचन्द्र से चितोडका पट्ट प्रारंभ होता है.

८७	प्रभाचन्द्र	१५७१	९०	चन्द्रकीर्ति	१६२२
८८	धर्मचन्द्र	१५८१	९१	देवेन्द्रकीर्ति	१६६२
८९	लक्ष्मीतकीर्ति	१६०३	९२	नरेन्द्रकीर्ति	१६६१

૬૩	સુરેન્દ્રકીર્તિ	૧૭૨૨	૬૮	સુરેન્દ્રકીર્તિ	૧૮૨૨
૬૪	જગતકીર્તિ	૧૭૩૩	૬૯	સુખેન્દ્રકીર્તિ	૧૮૫૬
૬૫	દેવેન્દ્રકીર્તિ	૧૭૭૦	૧૦૦	નયનકીર્તિ	૧૮૭૬
૬૬	મહેન્દ્રકીર્તિ	૧૭૬૨	૧૦૧	દેવેન્દ્રકીર્તિ	૧૮૮૩
૬૭	દ્વેમેન્દ્રકીર્તિ	૧૮૧૫	૧૦૨	મહેન્દ્રકીર્તિ	૧૬૩૮

ઇતિશ્રી દિગમ્બરી નન્દિ સંઘ બલાત્કાર ગણુ સરસ્વતી ગચ્છકી પદ્માવલી. સંપૂર્ણ—

ઉપર્યુક્ત પદ્માવળી અને તેઓના બીજા અંથો તપાસતાં કેટલો મતભેદ પડે છે તે લગભગ વિચારીયે.

“પ્રાચીન શ્રવેતાંબર અર્વાચીન દિગંબર” નામક અંથમાં લખ્યું છે કે:—દિગમ્બરોએ માનેલો “ધરસેનમુનિ” નો સમય પૂર્વોપર વિરોધવાળો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એક સ્થળે એમ બતાવવામાં આવ્યું છે કે:—“મહાવીર દેવના નિર્વાણુ બાદ ૬૮૩ વર્ષે “ધરસેનમુનિ” ગીરનારની શુક્રામાં બેઠા હતા, તે કાળમાં અગીયારે અંગ વિચ્છેદ ગયા” બ્યારે મૂળ સંઘની પદ્માવલીમાં લખ્યું છે કે:—“શ્રી મહાવીર પ્રભુથી ૬૧૪ વર્ષ વ્યતીત થયા બાદ “ધરસેનાચાર્ય” થયા અને તેમનો વર્તમાનકાળ ૨૧ વર્ષનો હતો.” આ બંને સમયો પરસ્પર કેવા વિરોધી છે તે આ પરથી સમજી શકાશે.

આ ઉપરાંત પણ ધરસેનમુનિ સંબંધમાં લખવામાં આવ્યું છે કે:—“તેઓ ઘણા જ્ઞાનવાન હતા. અને તેમને બીજાં પૂર્વ કંઠાચ્ર હતું. તેમણે પોતાનું આયુષ્ય અદ્વય જાણીને તિક્ષણુ બુદ્ધિવાન “ભૂતબલિ” અને “પુષ્પદંત” નામના બે મુનિઓને બોલાવ્યા, અને તેમને તે જ્ઞાન શીખવી વિદાય કર્યા.”

આ હકીકત પણ અસંબંધ જણાય છે કેમકે “વિક્રમપ્રબંધ” નામક અંથમાં લખ્યું છે કે શ્રી વીર નિર્વાણુ બાદ ૬૩૩ વર્ષે પુષ્પદંત નામના આચાર્ય થયા. તેમનો વર્તમાનકાળ ૩૦ વર્ષનો હતો. શ્રી મહાવીર નિર્વાણુ બાદ ૬૬૩ વર્ષે ભૂતબલી આચાર્ય થયા. તેમનો વર્તમાનકાળ ૨૦ વર્ષનો હતો. એ પ્રમાણે વીર નિર્વાણુબાદ ૬૮૩ વર્ષ સુધી પૂર્વ અંગની પરિપાટી ચાલી અને ત્યાર પછી અનુક્રમે ઘટવા લાગી. અહિં સુધી એક અંગધારી મુનિઓ થયેલા છે અને ત્યાર પછી શ્રુતજ્ઞાની મુનિઓ થયા. એ પ્રમાણે આચાર્યોની પરિપાટી છે.

ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે શ્રી વીર નિર્વાણુથી ૬૮૩ વર્ષે “ધરસેનમુનિ” આવ્યા ક્યાંથી? ભૂતબલી અને પુષ્પદંતને બોલાવ્યા કોણે? તેઓને લણાવ્યા કોણે? કેમકે ધરસેન મુનિનું મૃત્યુ તો ૬૩૩ માં થયું છે અને પુષ્પદંતનું મૃત્યુ

૬૬૩ માં થયું છે જ્યારે ભૂતબલીનું મૃત્યુ ૬૮૩ માં થયું છે (એમ મૂળ સંઘની પદ્માવલીમાં બતાવવામાં આવ્યું છે) ત્યારે આ બધાઓનો સમાગમ કેવી રીતે થયો ? અતઃ એવ પૂર્વોક્ત પરસ્પર અસંબંધક વાતો વિચારતાં સ્વાભાવિક મની શકાય કે દિગંબર શાસ્ત્રની રચનાનો કાળ જે રીતે બતાવવામાં આવે છે તે મનઃ કલ્પિત છે.

ઘડીબર એમ મની હત્યો કે દિગંબર મત પ્રાચીન હતો, તો ગણધરાદિ મુનિઓના બનાવેલા કોઈપણ ગ્રન્થ, પ્રકરણ, અધ્યાય આદિ વસ્તુઓ હોવી જોઈએ; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે નથી; એટલે એમ કહી શકાય કે દિગંબરોએ પોતાનો મત ચલાવવાને માટે, સ્વેતાંબરમાં થયેલા મહાપુરુષોના રચેલા ગ્રંથોનો આશ્રય લઈ, તેમાં યોગ્યાયોગ્ય ફેરફાર કરી, તથા સ્વ પદ્માવલીમાં તે સમર્થ પુરુષોના નામો દાખવી સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે:—પૂર્વ પુરુષો દિગંબર સંપ્રદાયના જ હતા, અને નવિન ગ્રંથ રચના પણ તેઓએ જ કરી છે.

“ સ્વેતાંબરમતની પ્રાચીનતા ” બાબતમાં “ અંગો ” પૈકીનો કેટલોક ભાગ અત્યારે પણ તેની સાક્ષી આપી રહ્યો છે. જ્યારે દિગંબર મત કથે છે કે “ અંગો અને પૂર્વો તે વિચ્છેદ થઈ ગયા છે, તે સાથે દશ વૈકલિક, ઉત્તરાધ્યયનાદિ સૂત્રો પણ વિચ્છેદ ગયા છે !

અહિં આશ્ચર્ય એ થાય છે કે “ ધરસેન ” મુનિને સમુદ્ર સમાન બીજા પૂર્વનું જ્ઞાન તો કંઠાગ્ર રહી ગયું અને એકાદશાંગ, દશવૈકલિક ઉત્તરાધ્યયનાદિ અદ્ય સંખ્યાવાળા સૂત્રો શું વિચ્છેદ ગયા ? આ વાત આજના બુદ્ધિવાદના જમાનામાં શું ગળે ઉતરી શકે ખરી ?

સ્વેતાંબરના સૂત્રોજ માત્ર પ્રાચીન છે અને દિગંબરના અર્વાચીન છે એમ અમેજ પ્રતિપાદન કરીએ છીએ એમ નહિ; પણ સમર્થ બુદ્ધિવાદીઓ અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ પુષ્કળ શોધખોળ પછી તે કબુલ કરે છે. જૈન સૂત્રોના ઉંડા અભ્યાસી “ મી. જ્ઞેકોબી ” પોતાના “ The Sacred Books of the East Volume XXII 1884 A. D ” નામક ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં પાના ૪૨ પર લખે છે કે:—

Additions and alterations may have been made in the sacred texts after that time; but as our argument is not based on a single passage or even apart of the Dhammpada, but on the metrical laws of a variety of metres in this and other pali Books, the admission of alterations and additions in these books will not materially influence our Con-

clusion, Viz that the whole of the Jain siddhanta was composed after the fourth century B. C.

અનુવાદ:—તે વખત પછી ધાર્મિક મૂળ ગ્રંથોની અંદર ઉમેરો અથવા ફેરફારો કરવામાં આવ્યા હોય, પરંતુ જેથી કરીને આપણી દલીલનું મૂળ એકજ ફકરા ઉપર અથવા ધર્મપદના એક લાગ ઉપર પણ નિર્ભર નથી, પણ તેનો પાથો આ અને બીજાં પાલી પુસ્તકો માંડેના વિવિધ પદોના માત્રા મેળના નિયમ ઉપર નિર્ભર રહેલો છે. તેથી કરીને આ પુસ્તકોની અંદરના ફેરફારો અને ઉમેરાનો આપણે સ્વીકાર કરીએ તો પણ સંપૂર્ણ જૈનસિદ્ધાંતનો ઇ. સ. પૂર્વે ચોથા સૈકા પછી સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો એ પ્રકારના આપણા અનુમાનને વસ્તુતઃ કાંઈ વાંધો આવશે નહિ.

વળી તેજ પુસ્તકમાં આગળ જતાં લખે છે કે:—કેટલાક દિગંબર મતાનુયાયીઓ “નિર્ગ્થ” શબ્દને દેખીને સહર્ષ પોકારી ઉઠે છે કે:—“જુઓ, શ્વેતાંબરો પણ નિર્ગ્થનેજ માન આપે છે.” આ એકજ શબ્દ ઉપર તેઓ કેટલો બધો ભાર મૂકે છે તેનું એકજ પ્રમાણ બસ છે. તેઓના “જૈનહિતૈષી” નામક પત્રના સાતમા ભાગના બારમા અંક પર લખવામાં આવ્યું છે કે:—“શ્વેતાંબર સૂત્રોમ્ને મી નિર્ગ્થત્વકો મહત્ત્વ દિયા હૈ.” બરાબર છે. શ્વેતાંબરો જૈનસાધુઓને નિર્ગ્થ તરીકેજ માને છે, પૂજે છે. અને તે સંબંધી એક પદ્માવળીમાં પણ લખ્યું છે કે:—“શ્રી સુધર્મસ્વામિનોઽસ્ટૌ સૂરીન્વાવદ્નિર્ગ્થ્યાઃ સાધવાઽનગાર ઇત્યાદિ સામાન્યાર્થાભિધાયિન્યાખ્યોઽસીત્ અર્થાત્ સાધુ, અણુગારને નિર્ગ્થ શબ્દથીજ નવાજ્યા છે, ઝોળખાવ્યા છે; પણ નિર્ગ્થ એટલે નગ્ન-વસ્ત્રરહિત એવો અર્થ કરવામાં આવતો નથી. માટે દિગંબર મતની પ્રાચીનતા, ઉપર દર્શાવેલા તમામ આધારો અને કારણોથી સિદ્ધ થઈ શકતી નથી.

હવે શ્વેતાંબર મતની પ્રાચીનતાના સંબંધમાં કેટલી સ્થૂળ યુક્તિઓ આપીએ છીએ. પ્રથમ આપણે મંખલીપુત્ર ગોશાલકનું દષ્ટાંત લઈએ:—

મંખલીપુત્ર ગોશાલક (ગોશાળો) નું વર્ણન શ્વેતાંબરોએ માન્ય રાખેલા ભગવતી આદિ અનેક સૂત્રોમાં આવે છે, ઉપરાંત ગૌદ ધર્મગ્રંથ-પિટકમાં પણ તે ગોશાલકનો અધિકાર આવે છે: જ્યારે દિગંબરમાં એક પણ ધર્મગ્રંથમાં મંખલીપુત્ર ગોશાલકનું નામ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી. આ ઉપરથી પણ આપણને સહજ ખ્યાલ આવી શકે કે શ્વેતાંબર જિનાગમે પ્રાચીન હોવા જોઈએ; કેમકે શ્રી મહાવીર અને શ્રી છુદ્ધની સમકાલીનતા પછી પ્રત્યેકની પરંપરાએ આર્યુ આવેલું કથન આપણે કઈ રીતે અસત્ય માનીએ અને અર્વાચીન ઉપસ્થિત

થયેલું કથન સત્ય માનીયે, એ વાત વિચારતાં પણ શ્વેતાંબર આગમોની પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે.

બીજી એક વાત:—મનુષ્યોની મંદ સ્મરણશક્તિનો પહેલ વહેલો ખ્યાલ શ્રી સ્થુળીભદ્રજીને આવ્યો, એટલે તેમણે ભાવિ ચતુર્વિધ સંઘના શ્રેયને માટે ૮૪ આગમોની રચના કરી સુવ્યવસ્થિત રખાવ્યા; અને ત્યારબાદ બીજી વાર એટલે વીર નિર્વાણ પછી લગલગ છઠ્ઠા સૈકાની શરૂઆતમાં શ્રી સ્કંદિલા આર્યાદિએ મથુરામાં સૂત્ર સંકલના કરી. અને ત્યારપછી ત્રીજી વાર એટલે વીર નિર્વાણ સં. ૯૮૦ માં શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણ આદિ એક પૂર્વના જ્ઞાનવાળા આઠ આચાર્યોએ મળી વલ્લભીપુરમાં તે અવ્યવસ્થિત થયેલાં જિનાગમોનો પુનરુદ્ધાર કર્યો એટલે લયંકર કાળને લીધે જે સૂત્રો અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયેલા તેને સરખી રીતે સંકલિત કર્યાં. પણ દિગંબર ભાઈઓ કહે છે કે શ્રી દેવર્ષિગણી ક્ષમાશ્રમણે જ પહેલ વહેલા પુસ્તકો આરૂઠ કર્યાં! તે હકીકતમાં સત્યાંશ હોય તેની શંકા છે. કેમકે જે તેમણેજ પુસ્તકોની નવિન રચના કરી હોય તો, તેમના પહેલાં દિગંબર કે શ્વેતાંબર જે મત જુદો પડ્યો તેનું અવશ્ય ખંડન કર્યું હોત, પણ તેમ થયું નથી, તેથી પણ સહજ કદપી શકાય કે શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણે નવિન રચના કરી નથી; પણ પૂર્વાચાર્યોએ કરેલી સંકલનાને (અવ્યવસ્થિત થઈ જવાથી) વ્યવસ્થિત કરી પ્રકાશમાં આણી.

દિગંબર મત વીરનિર્વાણ સં. ૬૦૯માં નીકળ્યો. અને ત્યારબાદ વીર સં. ૬૫૬માં દિગંબરમતના “ભૂતબલી” નામક આચાર્ય થયા, જેમણે મન: કલ્પિત નવાં શાસ્ત્રોની રચના કરી; કે જે શાસ્ત્રોમાં પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવતા શ્વેતાંબર મતનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. આ પરથી પણ માની શકાય કે દિગંબર અર્વાચીન અને શ્વેતાંબર પ્રાચીન છે. કારણ કે સ્વભાવિક એવો નિયમ હોય છે કે જે કોઈ પંથ નવો નીકળે કે નવીન શાસ્ત્ર રચના કરવામાં આવે, તેમાં પૂર્વે ચાલતી પ્રથાનું, અને પૂર્વના શાસ્ત્રનું ખંડન કરવામાં આવે છે; અને જે ખંડન કરવામાં આવે તોજ નવા નીકળનાર પંથને અનુસરવા સૌ કોઈ તૈયાર થાય. એજ રીતે દિગંબરના શાસ્ત્રોમાં પણ પ્રાચીન શ્વેતાંબર મતનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે, જ્યારે શ્વેતાંબર ધર્મશાસ્ત્રોમાં દિગંબર મતનું બીલકુલ ખંડન નથી. કારણ કે મૂલનાસ્તિ કુત:શાખા મૂળ ન હોય, તો પછી શાખા ક્યાંથી હોય? એટલે તે વખતે દિગંબર મતની ઉત્પત્તિ ન હતી. આ ઉપરના કારણોથી પણ શ્વેતાંબર પ્રાચીન અને દિગંબર અર્વાચીન સિદ્ધ થઈ શકે છે. અસ્તુ.

દિગંબર મતની ઉત્પત્તિ

શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત આવશ્યકસૂત્ર ખૂહ્વૃત્તિના પૃષ્ઠ ૩૨૩માં લખે છે કે:—

શ્રી વીરસિદ્ધિ પછી સં. ૬૦૯ વર્ષે દિગંબર અને શ્વેતાંબર એમ બે પક્ષ પડ્યા. પક્ષાપક્ષીમાં વધારો થતો ગયો. દિગંબરો અને શ્વેતાંબરો—એકજ પિતાના પુત્રો સ્વ સ્વમત (નગ્નવાહ, વસ્ત્રવાહ વગેરે) લઈ, શબ્દાશબ્દના વાદોમાં ઉતરી મૂળ-તાત્ત્વિક વાતના ભૂલાવામાં પડી એક બીજાનું બળ તોડવા લાગ્યા. ઉત્તરમાંથી દિગંબરો મુખ્ય ભાગે દક્ષિણ દેશમાં ઉતર્યા અને તેમનું મૌલિક સાહિત્ય પ્રધાનપણે આચાર્ય કુંદકુંદ, સામંતભદ્ર વગેરેથી ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈ પોષાર્યુ-વધ્યુ; અને શ્વેતાંબરો મુખ્ય ભાગે ઉત્તરહિંદ, પશ્ચિમ દેશમાં રાજપુતાના, ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં ઉતર્યા. ઉત્તર હિંદ કરતાં પશ્ચિમ હિંદમાં શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની સત્તા વધેલી તેથીજ છેલ્લાં લગભગ પંદરસો વરસનું તે સંપ્રદાયનું સાહિત્ય પ્રધાનપણે કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતમાં લખાયું અને વિકસ્યું. દિગંબર સાહિત્ય દક્ષિણ હિંદમાં રચાયું અને વિકસ્યું.

કુંદકુંદાચાર્ય અને સામંતભદ્ર.

તેઓના બે પ્રધાન આચાર્યો પૈકી શ્રી સામંતભદ્ર વિક્રમના બીજા સૈકામાં થયા અને તેમણે “આસમિમાંસા” નામનો મહાન ગ્રંથ રચ્યો, પછી તેઓ વનવાસ સેવવા લાગ્યા અને વનવાસી કહેવાયા. એ પ્રકારનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. જ્યારે કુંદકુંદાચાર્ય પરવે દિગંબર પટ્ટાવળી સાળીતી આપે છે કે કુંદકુંદાચાર્ય વિક્રમ સં. ૪૯ માં થયા અને તેમનો વર્તમાન સમય ૫૦ વર્ષનો હતો, એટલે વિક્રમ સં. ૯૯ માં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયેલા; જ્યારે દિગંબર મત તો સં. ૬૦૯ વિક્રમ સં. ૧૩૯ માં નીકળ્યો; તો પછી શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય દિગંબર મતમાં થયા એમ કેમ માની શકાય. આ ઉપરથી અનુમાન કરવું શક્ય છે કે તેઓ શ્વેતાંબર મતમાં થયા હોવા જોઈએ, અને તેમણે રચેલા અનેક ગ્રંથોનું દિગંબર ભાઈઓએ અવલંબન લીધું હોય અને તેમાં ફારફેર કરી તેઓનું નામ પોતાની પટ્ટાવળીમાં જોડી દીધું હોય !

તાત્પર્ય

નવો પંથ ચલાવનાર પુરુષ જો તત્ત્વજ્ઞાની હોય તો પરની નિંદા અને સ્વની શ્લાઘા કરે નહિ, પણ શાસ્ત્રાધારે વિચારે કે સિદ્ધાંતમાં તો જિનકલ્પી પણ અને સ્થવિરપણું એ બંનેય કહેલા છે, તેમાં આ પંચમકાળે જિનકલ્પી સાધુ પણ હોય નહિ, અને જે વખતે જિનકલ્પી સાધુ પણ હતું, તે વખતે તે જિનકલ્પી સાધુઓ પણ એક કટિબંધ (લોકમર્યાદા સાચવવા વસ્ત્રનો એક કકડો) રાખતા; કેમકે તેમને આહારાદિકને કારણે વસતીમાં આવવું પડતું, માટેજ શ્રી આચારંગ સૂત્રમાં જિનકલ્પી સાધુઓ માટે એક કટિબંધ રાખવો

કલ્પે, એમ કહ્યું છે. અત્યારે તે જિનકલ્પી પણું વિચ્છેદ ગયું છે, માટે નગ્નપણું આ કાળે ઇષ્ટ નથી.

જિનકલ્પી પણું એટલે કેવળ નગ્નાવસ્થા એમ કલ્પી લેવાનું નથી, પણ અગાઉના મહાન્ આત્માર્થી પુરુષો ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાની ઉચ્ચ ભાવનાને લઈ, જિનકલ્પી નહિ, પણ જિનકલ્પીની માફક અલ્પ વસ્ત્રથી ચલાવી લેતા હતા. એટલે કેટલાએક મુનિઓ ગુહ્યાવયયોને આચ્છાદિત કરવા માટે માત્ર એકજ વસ્ત્રથી શ્રી આચારંગ સૂત્રમાં કહ્યા મુજબ સંયમનિર્વાહ કરતા, અને કેટલાક મુનિઓ અનંત તીર્થકરોએ ખતાવેલા સ્થવિરના કલ્પ મુજબ વસ્ત્રો ધારણ કરતા, પરંતુ પાંચમઆરાના કાળપ્રભાવથી કદાચ્છેને કારણે સુસંયમી, આત્માર્થી મુનિઓને પણ શિથિલાચારી તરીકે ગણવા લાગ્યા; અને પોતાનાજ માની લીધેલા મુનિઓને એકાન્ત આચ્છેને વશ ખની સર્વોત્કૃષ્ટ લેખવા લાગ્યા. આ બધા કળિકાળનો પ્રભાવ નહિ તો ખીણું શું ?

જૈનમતની દીક્ષા લેનારા બધા મુનિઓ માટે શ્રી વીતરાગદેવે ‘મૂળગુણ’ તો સરખોજ કહ્યો છે, પરંતુ ઉત્તરગુણમાં તો જેવો જેનો પુરુષાર્થ; પણ તેમાં આચ્છેબુદ્ધિ ન હોઈ શકે. હું પાંચ ઉપવાસ કરું છું માટે તારે કરવાજ જોઈએ. અને જો ન કરે તો તું આત્માર્થી નહિ એમ સજ્જન પુરુષ કહિ ખોલેજ નહિ, તેમ વિચારક મુમુક્ષુ આચ્છેબુદ્ધિ ધારણ કરી અમારા મુનિઓજ સાધુ છે, અને ખીજ અસાધુ છે એવી ભાષા ઉચ્ચારી શકેજ નહિ. વિતરાગદેવ કથિત મુનિમાર્ગને વહન કરનારા બધા મુનિઓ પ્રત્યે તેને સમાનતાની, પૂજ્યભાવની લાગણી હોવી ઇષ્ટે. એજ નિર્ગન્થ મુનિઓ અને વિચારક આત્માઓનો ધર્મ છે.

જૈનશાસનમાં ક્રિયાકાંડાદિ ઉત્તરગુણમાં ઉત્કૃષ્ટ અને સામાન્ય એમ બંને પ્રકારના ત્યાગમાર્ગીઓ પરાપૂર્વથી ચાહ્યા આવે છે, પરંતુ બંનેમાંથી કોઈ એકને પણ એકાન્તવાદ ન હોય; ઉચ્ચ ત્યાગધારી મુનિઓ સામાન્ય ત્યાગધારી પ્રત્યે મૈત્રિભાવ રાખે, અને સામાન્ય ત્યાગધારી મુનિઓ ઉચ્ચત્યાગવાળા મુનિઓ પ્રત્યે પ્રમોહભાવ રાખે. આ બંને પ્રકારના મુનિઓને જૈનાગમોમાં વિતરાગ ધર્મના પવિત્ર અંગો કહ્યા છે, છતાં પોતાની ઉચ્ચ ક્રિયાના અહંભાવે કે દુરાચ્છે, વીતરાગદેવના અનેકાન્તવાદને ઉલટાવી પોતાનો એકાન્તવાદ (દિગંબરપણુંજ સાચું અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે) સ્થાપે, પોતાનો મત મનાવવા માટે અનેક ખોલોની વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે, એટલુંજ નહિ પણ વિતરાગ પ્રણિત સૂત્રોને અસત્ય ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરે, ત્યારે કહેવું જોઈએ કે જૈનની સંગઠિત શક્તિનો હાસ પોતેજ કર્યો, અને એ રીતે જૈનના એકને બદલે બે ફિરકા-સ્વેતાંબર અને દિગંબર લોકકષ્ટિએ બહાર આવ્યા; એટલુંજ નહિ પણ

એક બીજાના ખંડન અને દ્રેષને લીધે કાળાન્તરે તેમાં આસમાન, જમીન જેટલું અંતર પડી ગયું. જે દિગંબર મતના પ્રવર્તક મૂળ પુરુષે પોતાના ઉચ્ચ ત્યાગ (કે પછી અન્ય કારણ) નો દુરાચહ ન કર્યો હોત, અને અનેકાન્ત મતનું અવલંબન લીધું હોત તો જૈનશાસનની આ દશા થાત નહિ. પણ ખેર ! ભાવિ બળવાન હોયલાં બીજું શું થઈ શકે ? અસ્તુ.

વીર સં. ૬૦૬ વિ. સં. ૧૩૬ સ્થવીર નગરમાં દિગંબર મતની ઉત્પત્તિ શિવભૂતિથી થઈ. ગ્રંથાંતરે સહસ્રમલ્લ, બટુક એ નામ પણ કહેવાય છે.

- ” ૬૧૪ ” ૧૪૪ ધરસેનાચાર્ય થયા. જેમણે ભૂતબલીને લાણુવ્યા.
 ” ૬૨૦ ” ૧૫૦ વચર સ્વામીના શિષ્ય વજ્રસેન સ્વામીનો સ્વર્ગવાસ તેમના પછી તપગચ્છની પટ્ટાવળીને આધારે શ્રી ચંદ્રસૂરિનું પટ્ટારોહણ, તે દિનથી “ કોટિલગચ્છ ” નું નામ બદલાઈ “ ચંદ્રગચ્છ ” નામ પડ્યું.
 ” ૬૩૩ ” ૧૬૩ પુષ્પહંતાચાર્ય દિગંબર મતે થયા, અને પુનઃ તેમનાજ ગ્રંથાધારે વીર સં. ૬૬૩ પણ કહેલ છે.
 ” ૬૬૩ ” ૧૯૩ ભૂતબલિ આચાર્ય દિગંબર મતે થયા, અન્ય ગ્રંથે વીર સં. ૬૮૩ પણ કહે છે.
 ” ૬૮૭ ” ૨૧૩ દિગંબરમાં કાષ્ટસંઘ કર્તા લોહાચાર્ય થયા, તેમણે અગ્રોહા નગરના લોકોને જૈનધર્મી કર્યા.

નોટ:—અહિં સુધી એટલે ૧૫ મી પાટ સુધી દરેક પટ્ટાધિશનું વૃત્તાંત અમને મલ્યું, તે અહિં આપ્યું છે, અને ત્યાર પછી અનુક્રમે પાટાનુપાટે જે જે મહાપુરુષો થયા, તેમના માત્ર મળેલાં નામોજ અત્રે આપીયે છીએ.

- ૧૬ સોળમી પાટે શ્રી ભદ્રગુપ્ત સ્વામી થયા. પુનઃ મતે આર્યરોહ સ્વામી પણ કેટલીક પટ્ટાવળીમાં કહેલ છે.
 ૧૭ સત્તરમી પાટે શ્રી વચરસ્વામી. પુનઃ મતે શ્રી ક્ષાત્રુણુ મિત્રસ્વામી થયા.
 ૧૮ અઠારમી પાટે શ્રી આર્યરક્ષિત સ્વામી; પુનઃ મતે ધરણીધર સ્વામી.
 ૧૯ ઓગણીસમી પાટે શ્રી નન્દિલાચાર્ય થયા. પુનઃ મતે શ્રી શિવભૂતિ આચાર્ય.
 ૨૦ વીસમી પાટે શ્રી આર્યનાગહસ્તિ સ્વામી. પુનઃ મતે શ્રી આર્યભદ્ર સ્વામી થયા.
 ૨૧ એકવીસમી પાટે શ્રી રૈવતી આચાર્ય, પુનઃ મતે શ્રી આર્યનક્ષત્ર સ્વામી થયા.
 ૨૨ બાવીસમી પાટે શ્રી સિંહાચાર્ય થયા.
 ૨૩ તેવીસમી પાટે શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય. પુનઃ મતે શ્રી નાગાચાર્ય થયા.
 ૨૪ ચૌવીસમી પાટે શ્રી નાગજિતાચાર્ય, પુનઃ મતે શ્રી હિલવિષ્ણુ આચાર્ય થયા.

૨૫ પચીસમી પાટે શ્રી ગોવિંદાચાર્ય થયા.

૨૬ છવીસમી પાટે શ્રી ભૂતદિનાચાર્ય, પુનઃ મતે શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય થયા કહે છે અને ત્રીજે મતે શ્રી દુષગણિ આચાર્ય પણ કહેલ છે.

૨૭ સત્તાવીસમી પાટે શ્રી દેવર્દિંગણિ ક્ષમાશ્રમણ થયા.

અહિં સુધી એટલે વીર સં. ૯૮૦ સુધીમાં ઉપર્યુક્ત આચાર્યો ભગવાન મહાવીરની પાટ પર અનુક્રમે થયા. આ સમય દરમ્યાન કેટલીએક બાણુવા યોગ્ય આશ્ચર્યજનક ઘટનાઓ બનવા પામેલી, તેનો થોડોક ભાગ અત્રે આપીયે છીએ.

મદલવાદી અને ઝૌદ્ધ પરબજ્ય.

ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ) નામના નગરમાં તે વખતે “શ્રી જિનાનંદ” નામના એક સ્વેતાંબરીય આચાર્ય વસતા હતા. ત્યાં “આનંદ” નામના એક ઝૌદ્ધવાદીએ વિતંડાવાદથી તેમને જીત્યા, એટલે તે જિનાનંદાચાર્ય વલ્લભીપુરમાં આવીને રહ્યા. ત્યાં “દુર્લભદેવી” નામની તેમની એક બહેન રહેતી હતી. તેણીને જિતયશા, યજ્ઞ અને મદલ એ નામે ત્રણ પુત્રો હતા. દુર્લભદેવીએ વૈરાગ્ય પામવાથી દીક્ષા લીધી; એટલે તેનાં ત્રણે પુત્રો પણ વૈરાગ્ય પામી શ્રી જિનાનંદાચાર્ય પાસે દીક્ષિત થયા. અનુક્રમે તેઓ ત્રણે વ્યાકરણાદિ સર્વ શાસ્ત્રોમાં પારંગત થયા.

હવે પૂર્વે થયેલા આચાર્યોએ “જ્ઞાનપ્રવાહ” નામના પૂર્વમાંથી “નયચક્ર” નામનું શાસ્ત્ર રચ્યું હતું. તે નયચક્ર શાસ્ત્ર ઉપરાંત ધીજાં અનેક શાસ્ત્રનું ગુરૂ મહારાજને પોતાના શિષ્યોને જ્ઞાન આપ્યું હતું. હવે એવું બન્યું કે કોઈ એક પ્રસંગે ગુરૂમહારાજને કોઈ કારણથી બહારગામ જવાનું થયું; ત્યારે તેમણે વિચાર કર્યો કે મારી ગેરહાજરીમાં જો આ બુદ્ધિશાળી મદલ પોતાના બાળપણને લીધે આ નયચક્ર નામના પુસ્તકનું વાચન કરશે, તો ઘણું જ ઉપદ્રવ થશે. એમ વિચારી તેમણે મદલને કહ્યું:—હો વત્સ, આ પુસ્તક તમે ખોલીને વાંચશો નહિ; કેમકે તેથી કદાચ મોટો ઉપદ્રવ થવા સંભવ છે. એટલું કહી ગુરૂમહારાજ તો વિહાર કરી ગયા. પાછળથી મદલને વિચાર થયો કે નયચક્રનું પુસ્તક ખોલવાની ગુરૂદેવે મના કરી છે, પરંતુ તેમાં અવશ્ય કાંઈક રહસ્ય હોવું જોઈએ. એવો વિચાર કરી તેણે તો ગુરૂઆજ્ઞાની અવજ્ઞા કરીને એકાંતમાં જઈ તે પુસ્તક ખોલ્યું અને તે માંહેનો એક શ્લોક વાંચ્યો; તેવામાં અચાનક શ્રુત-દેવતાએ તે પુસ્તક ખેંચી લીધું. મદલ તો આ ક્રોધક જોઈ દિગ્ભૂત બની ગયો. એટલુંજ નહિ પણ તેને ગુરૂ આજ્ઞાનો લોપ કર્યા બદલ દીલગીરી થઈ. પોતાની થયેલી ભૂલ તેણે શ્રી સંઘ સમક્ષ કબુલ કરી, પણ ખરો શોક તો તેને પુસ્તક ગુમ થયા બદલનો હતો; તેથી કોઈપણ પ્રકારે તેણે તે પુસ્તક

પાછું મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો, એટલે સર્વની અનુમતિ મેળવી તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો અને એક પર્વતની શુક્રામાં રહી શ્રુતદેવનું આરાધન કરવા લાગ્યો. આથી શ્રુતદેવતાએ પ્રસન્ન થઈ, તેની પરીક્ષા કરવા માટે એક દિવસ અદૃશ્યપણે પૂછ્યું:—હે મલ્લ ! આજે તે શાનું લોજન કર્યું છે ? મલ્લે જવાબ આપ્યો:—“વાલનું.” આટલો જવાબ લઈ દેવ અદૃશ્ય થઈ ગયો. મલ્લનું આરાધન તો ચાલુજ હતું. પુનઃ છ માસ પછી તે દેવે મલ્લને પૂછ્યું:—“કઈ વસ્તુની સાથે ?” મલ્લે કહ્યું:—“ગોળ ઘૂતની સાથે.” આથી દેવતા પ્રસન્ન થયો અને મલ્લને કાંઈક વરદાન માગવાનું કહ્યું. ત્યારે મલ્લે કહ્યું કે:—નયચક્રનું પુસ્તક મને પાછું આપો. આ સાંભળી દેવે કહ્યું કે તે ગ્રંથ પ્રગટ કરવાંથી દ્વેષાગ્નિવાળા દેવો ઉપદ્રવ કરશે, માટે હું તને એવું વરદાન આપું છું કે તે નયચક્રમાંના ક્રૂત એક જ શ્લોકના અર્થથી આખા પુસ્તકનો ભાવાર્થ—રહસ્ય તું સમજી શકશે. આ વરદાન મેળવી શ્રી મલ્લ સ્વસ્થાનકે આવ્યો. શુરૂદેવ પણ બહારગામથી આવી ગયા હતા એટલે તેણે સર્વની સમક્ષ પોતાની આપ-વીતી કહી બતાવી. છેવટે શુરૂ પ્રસન્ન થયા. થોડાક કાળ પછી શુરૂ સ્વર્ગે પધારતા શ્રી મલ્લને આચાર્ય પદવી મળી.

શ્રી મલ્લવાદીના બંને દીક્ષિત ભાઈઓ પણ શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં પ્રવિણ હતા. તેમાંના જિતયશા મુનિએ “પ્રમાણુગ્રંથ” રચ્યો અને યજ્ઞ મુનિએ “નિમિત્ત સંહિતા” રચી. એક વખતે મલ્લવાદીએ વૃદ્ધ મુનિઓ પાસેથી સાંભળ્યું કે તેના શુરૂદેવનો ધૌદ્ધોએ તિરસ્કાર કર્યો હતો, આથી શ્રી મલ્લવાદી તે ધૌદ્ધોનો પરાજય કરવા માટે વલ્લભીપુરમાં આવ્યા.

તે સમયે વલ્લભીપુરમાં “શિલાદિત્ય” નામનો જૈન રાજા રાજ્યાસન પર હતો. વીર નિ. સં. ૭૮૪ અથવા વિક્રમ સં. ૩૧૪માં શ્રી મલ્લવાદીએ રાજસભામાં આવી શિલાદિત્ય રાજાને કહ્યું કે મારે તમારી સમક્ષ ધૌદ્ધ ધર્મશુરૂઓ સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવો છે. માટે ધૌદ્ધોને બોલાવો. આથી રાજાએ ધૌદ્ધોને બોલાવવા આમંત્રણ મોકલ્યું. “આનંદ” નામના ધૌદ્ધાચાર્ય જેઓને પોતાની વિદ્યાનું ગુમાન અને ગૌરવ હતું, તે ઝડપભેર પોતાના અનુયાયીઓ સાથે રાજસભામાં આવ્યા. અનેક જૈન-જૈનેતર અને ધૌદ્ધમાર્ગી પંડિતોની હાજરીમાં બંને વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ ચાલ્યો, તેમાં છેવટે શ્રી મલ્લવાદીએ વિજય મેળવ્યો, અને ધૌદ્ધોનો પરાજય થયો, આથી ધૌદ્ધોને શરત મુજબ દેશપાર થવું પડ્યું.

શ્રી મલ્લવાદીએ સભા સમક્ષ નયચક્રનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું, જેમાં તેમણે ચોવીસ હજાર શ્લોકનું પદ્મચરિત્ર (જૈન રામાયણ) રચ્યું હતું. ઉપરાંત તેમણે શ્રી ધર્મોત્તરાચાર્યે રચેલા “ન્યાયબિંદુ” પર ટીકા રચી છે.

ઐતિહાસિક વલ્લભીપુર

નૈન સંસ્કૃતિનું ઐતિહાસિક પૂર્વ ધામ વલ્લભીપુર વિષે ઉલ્લેખ આપતા સાક્ષરરત્ન શ્રી રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ બી. એ. એલ. એલ. બી. “ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ” નામના પાઠ્ય પુસ્તકમાં જણાવે છે કે:-

અસલનું વલ્લભીપુર નગર હાલના ભાવનગર શહેરની ઉત્તરે દશબાર ગાઉને છેટે આવેલા “વળા” ગામની પાસે આવેલું હતું. જુના વલ્લભીપુરના ખંડેરો અત્યારે પણ ત્યાં કોઈ કોઈ સ્થળે જોવામાં આવે છે. મોટા રજપુત રાજ્યની એ રાજધાની હતી. એ રાજ્યનો વિસ્તાર ૧૩૦૦ ચોરસ માઈલનો હતો.

એના ખંડેરો ઉપરથી જણાય છે કે તે ઘણું મોટું અને શોભિતું શહેર હશે. તેમજ ત્યાં પૈસો ઘણો જ હશે. વલ્લભીપુરના હાલના ખંડેરો જોતાં પણ લાગે છે કે તે શહેર પાંચ માઈલ ઘેરાવામાં હશે. “ઘેલારો” નામની નદી તેના થડમાં વહે છે. ચોમાસાના પૂરથી જમીનનું જોદાણુ થાય છે ત્યારે તેમાંથી મકાનોના પાયા, મૂર્તિઓ, જુના સિક્કા વગેરે મળી આવે છે. તે પરથી જણાય છે કે મકાનો ઘણા વિસ્તારવાળા અને સુંદર આંધણીના હોવા જોઈએ. ઐદ્ર ધર્મીઓના મઠ એ નગરીમાં હતા. તથા કરોડપતિઓની સંખ્યા સો કરતાં વધારે હતી. વલ્લભીપુરની ગાદીએ ૧૬ રાજાઓ થયા. તેમાં છેલ્લા છ રાજા વેદધર્મી અને શૈવમાર્ગી હતા. એના છેલ્લા છ રાજાઓ શિલાહિત્યના નામથી ઓળખાય છે. છેલ્લા રાજાના સમયમાં ઐદ્ર તથા જૈન સાધુઓ વચ્ચે ધર્મ સંબંધી ઝગડો ચાલ્યો હતો. એક વખત જૈનોની હાર થઈ હતી. જેથી તેમને દેશ તજવો પડ્યો હતો. પણ પાછળથી તેમની ચડતી થઈ એટલે તેઓએ હંમેશને માટે ઐદ્રોને આ દેશ તજવ્યો.

વલ્લભીપુરના ભંગ વિષે

અનેક ઐતિહાસિક પુરાવાઓ મળી શકે છે. પ્રબંધ ચિંતામણી નામક ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે શિથિયન આદિ પરદેશી જતોના તથા અન્ય આક્રમણોથી વલ્લભીપુરનો ભંગ ત્રણ વખત થયો છે. પ્રભાવક ચરિત્રમાં વલ્લભીનો ભંગ વીર સં. ૮૪૫ અને વિક્રમ સં. ૩૮૫માં તુરુકના હાથથી થયો અને ત્યાંથી તેઓ ભૃગુપુરનો નાશ કરવા ગયા. એમ સ્પષ્ટ જણાવે છે. પરંતુ જિન પ્રભસૂરિ પોતાના તીર્થકલ્પ નામક ગ્રંથમાં ચથાર્થ લખે છે કે:-ગજ્જનવહ ગીજનીના બાદશાહ હમીર દ્વારા વીર સં. ૮૪૫માં વલ્લભીભંગ થયો હતો. ભંગનો અર્થ સર્વથા નાશ નથી થતો. પહેલો ભંગ વિક્રમ સં. ૩૭૫માં થયો. શિલાહિત્ય રાજા સૂર્યવંશી હતા. તેના વંશજો તથા જૈનોના ઘણા કુટુંબો વલ્લભીપુરની પડતીથી મારવાડ આદિ દેશોમાં જઈ રહ્યા હતા.

વલ્લભિપુરના વિનાશ વિષે એક એવી દંતકથા મળી આવે છે કે:—તે વખતે તે નગરમાં “રંક” નામનો એક વ્યાપારી રહેતો હતો, તેની દુકાને એકવાર કોઈ એક યોગી સિદ્ધરસનું તુંબડું લઈને કાંઈક ખરીદવા આવેલો; પણ તે પોતાનું તુંબડું ત્યાંજ ભૂલી જવાથી પેલા રંક વ્યાપારીએ તે સંતાડી દીધું. પછી તે તુંબડા સાથે લોખંડનો સ્પર્શ થવાથી સુવર્ણ બની ગયું. રંક આશ્ચર્ય પામ્યો. અને વધુ ધનવાન બનવાની ઇચ્છાએ તેણે ઘણું સુવર્ણ બનાવ્યું. પરિણામે તે ધનવાન થયો. હવે એક વાર એવું બન્યું કે આ રંક નામના વ્યાપારીને એક પુત્રી હતી, તેની પાસે એક રત્નજડાવ કાંસડી હતી, તે ત્યાંના રાજાની પુત્રીએ માગી; પણ રંકની પુત્રીએ તે ન આપી. તેથી રાજાએ બળાત્કારે તે કાંસડી રંક પાસેથી છીનવી લીધી. આથી ક્રોધાયમાન થઈને રંક ગીઝનીના બાદશાહ પાસે ગયો, અને વલ્લભીપુરની બહોળલાલીની વાત કરીને તે જીતવા બાદશાહને ઉશ્કેર્યો. આથી બાદશાહે મ્લેચ્છોના એક મોટા સૈન્ય સાથે આવી વલ્લભીપુરનો નાશ કરાવ્યો. તેમાં શિલાદિત્યનું મૃત્યુ થયું. પછી કેટલાક વર્ષો બાદ તે શહેરનો પુનઃદાર થયો હતો. હાલનું જે વળા એજ વલ્લભીપુરનું શેષાવશેષ કહેવાય છે, ત્યાં હાલ ગોહિલ રાજા રાજ્ય કરે છે.

વલ્લભીપુરનો ભંગ થયો તે વખતે તે શહેર જૈનોનું એક કેન્દ્રસ્થાન ગણાતું. તે વખતનો હેવાલ “ટોડરાજસ્થાન”માં આપતાં ડોડસાહેબ લખે છે કે:—

જ્યારે વલ્લભીપુર નગર પર ધાક પડી ત્યારે તમામ વસનાર નાસી ગયા. અને “વાલી સંદેરાય” તથા “નાદોલ” વગેરે ગામો મરૂધર દેશમાં સ્થપાયા. આ શહેરો હજુ પણ બહુવા લાયક છે, અને ત્યાં જૈનધર્મીઓની સારી સંખ્યા છે. વલ્લભીપુરમાં હલ્લો કરવા માટે જ્યારે જંગલી લોકો આવ્યા, ત્યારે ત્યાં મુખ્ય ધર્મ “જૈન” હતો. જૈન લોકોએ બચાવી રાખેલા હેવાલ પ્રમાણે આ બનાવ સન્ પરજમાં બન્યો હતો.

વલ્લભીપુર પર હલ્લો કરવામાં આવ્યો ત્યારે આ શહેરને ત્રીસ હજાર કુટુંબો છોડી ગયા હતા. અને તેમનો આગેવાન એક જૈન ધર્મગુરૂ હતો. તેમની પાછળ પોતાના ધર્મનું રક્ષણ કરવાને તેઓ મરૂધર (મારવાડ)માં ગયા. ત્યાં તેમણે સંદેરાય અને બાલહી નામના શહેરો વસાવ્યા.

જૈનોમાં મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાની શરૂઆત ક્યારે થઈ?

મૂર્તિપૂજાની શરૂઆત જૈનોમાં શ્રીવીર નિર્વાણનાં બીજા સૈકાના અંતમાં થઈ હોય એમ કેટલાક પ્રમાણો પરથી સમજી શકાય છે.

શ્રીનીર નિર્વાણ ૧૭૦ માં શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામી સ્વર્ગવાસી થયા બાદ શ્રી વિશાખાચાર્ય નેપાળથી પાટલીપુર આવ્યા, તે વખતે શ્રી સ્થુળીભદ્ર

સ્વામી કે જેઓ ગામની બહાર વસતીથી દૂર રહેતા હતા, તેઓ શ્રાવકોના અતિ આગ્રહથી દેશકાળ વિચારીને વસતીમાં વાસ કરવા લાગ્યા. બ્યારે શ્રી વિશાખાચાર્ય—પૂર્વ પ્રણાલિકાને વળગી રહી વસતી બહાર વનમાં રહ્યા. સ્થુલીભદ્રજી અને શ્રાવકોની અતિ આગ્રહલરી વિનંતિ છતાં શ્રી વિશાખા-ચાર્ય પોતાનો આગ્રહ ન જ છોડ્યો. પરિણામે તે વખતથી સમાજમાં બે પક્ષ પડ્યા. (૧) વસતીવાસી મુનિ અને (૨) વનવાસી વર્ગ.

બન્ને પક્ષો પોતે યોગ્ય કરે છે, અને બીજો પક્ષ યોગ્ય નથી કરતો; એવા આગ્રહથી પોતપોતાનો પક્ષ જમાવવાને યથાશક્ય સર્વ પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા, એ પ્રયત્નો મમત્વ અને છેવટે અસુયામાં પરિણમ્યા, અને એ અસુયા વાણી દ્વારાએ પરસ્પરની નિંદાના સ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષ થવા લાગી.

આ એકજ સમાજના બે આચાર્યોના પરસ્પરના મતભેદનો લાલ લઈ ઔદ્ધો અને વેદાન્તિઓ પોતાનો પક્ષ પ્રબળ કરવાને અનેકવિધ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

જૈન સમાજનાં આંતર કલેશના પરિણામે અને સુવિહિત સાધુ સમાગમ ના અભાવે ગૃહસ્થોની જૈન ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઘટતી ચાલી. એમાં પણ ખાસ કરીને રાજાઓ જે જૈનધર્મી હતા તેઓ, એ કલેશનાં પરિણામે ઇતર પંથ પ્રત્યે આકર્ષાયા અને જૈન મટી જૈનેતર બનવા લાગ્યા. આ પરિસ્થિતિ જોઈને કેટલાક સુવિહિત આચાર્યો કે જેઓને પોતાની અંગત કીર્તિની લેશપણ લાલસા ન હતી. પોતાના માન પાન વધારવાની જરાયે ખાચેશ ન હતી. અને જેઓનું માનસ સર્વથા ઉદાર હતું, તેવા ધર્મ અને સમાજ હિતની સાચી ધગશવાળા આચાર્યોએ રાજાઓ અને ગૃહસ્થોને જૈન ધર્મથી પતિત થતા અટકાવવા માટે શું કરવું ? તેનો વિચાર કર્યો અને એ વિચારને પરિણામે તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે—

“રાજાઓ અને ગૃહસ્થો જૈનેતર સમાજમાં જાય છે એનું ખાસ કારણ તેઓનાં ઇષ્ટદેવની મૂર્તિનું આકર્ષણ છે. ધર્મશુરૂઓ હાજર હોય કે ન હોય પણ પ્રભુનાં દર્શન કરીએ, તેનું પૂજન—અર્ચન કરીએ તો પણ આત્મકલ્યાણ સાધી શકાય છે.” આ પ્રકારની ભાવનાના યોગે રાજાઓ વગેરે જૈનધર્મ તજી દઈ ઇતર પંથમાં જાય છે. માટે તેઓને ધર્માંતર કરતા અટકાવવા માટે આપણે પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાનું અવલંબન બતાવીએ તો જરૂર ઘણાં મનુષ્યો ધર્માન્તર કરતાં અટકે. વળી સિદ્ધાંતોમાં પણ “સ્થાપના નિશ્લેષ” કહેલ છે. તો શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાને સ્થાપન કરવામાં કોઈ

જાતનો પ્રતિબંધ નડતો નથી. અને એ પ્રતિમાને અવલંબન તરીકે મનાવવાથી બાળજીવોને ધર્મબ્રહ્મ થતાં બચાવી શકાશે. આમ શુભ હેતુએ તેમણે મૂર્તિ-પૂજાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી દીધી.

એમ એક નાના બાળકને તેના વડીલે પોતાની સગવડ ખાતર કે બાળકના આનંદને ખાતર અમુક જાતના રમકડાં રમવાને આપ્યા હોય, અને તેનાથી બાળક રમતું હોય, તેવામાં એ રમકડાં તરીકેની કોઈ એક વસ્તુની તેના વડીલોને જરૂર પડે ત્યારે જો એમને એમ એ રમકડું બાળક પાસેથી છીનવી લેવામાં આવે તો તે બાળક રડવા લાગે અને કજીયા કરે. તેમ ન થવા પામે એટલા ખાતર એક રમકડું લેવા માટે બાળકને બીજું રમકડું આપવું પડે છે. એટલે નવાં રમકડાંની લાલચે પ્રથમનું રમકડું હાથમાંથી બાળક મૂકી દે છે; એજ રીતે બાળજીવોને અન્ય દર્શનીઓની મૂર્તિ-પ્રતિમા પ્રત્યે થતી શ્રદ્ધા અટકાવવા માટે સુવિહિત આચાર્યોએ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાનું અવલંબન બતાવ્યું. અને તેનું જે પરિણામ મેળવવા આચાર્યોએ ધાર્યું હતું તે પરિણામ ફેટલેક અંશે આવ્યું પણ ખરું; અર્થાત જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાની સ્થાપના અને તેની પ્રવૃત્તિથી ઘણાં જૈનો જૈનેતર થતા અટક્યા. અને તેમ કરવામાં એ આચાર્યોએ જૈન સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. એમ કહેવામાં જરાએ અતિશયોક્તિ નથી.

ધર્મોત્તરિની અને ધર્મ રક્ષણની પ્રબળ લાગણીના આવેશમાં આચાર્યોએ પ્રતિમાની-જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિની સ્થાપના કરી; પણ તેનું ભાવિ કેવું આવશે ? તેનો તે વખતે તેમણે જરાએ વિચાર ન કર્યો. તેમજ સિદ્ધાન્તની-શ્રી વીતરાગ દેવની આજ્ઞાનો પણ શાન્ત ચિત્તે વિચાર ન કર્યો.

શ્રી વીતરાગદેવે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં ચાર નિક્ષેપનું વર્ણન કર્યું છે. તે ચથાર્થ છે, પણ તેમાં (૧) દ્રવ્યનિક્ષેપ, (૨) નામ નિક્ષેપ, અને (૩) સ્થાપના નિક્ષેપ એ ત્રણે નિક્ષેપને શ્રી પ્રભુએ “અવશ્ય” એટલે નિરૂપયોગી કહીને તેને આત્મહિતનાં કોઈ પણ સાધન તરીકે માન્યા કે કચ્યા નથી. માત્ર જાણવા પુરતાજ નામ નિર્દેશ કરેલ છે. અને એવી તો ઘણી બાબતો માત્ર જાણવા પુરતીજ હોય છે. ઘણે ઠેકાણે શ્રી તીર્થંકરદેવે “જાણીયજ્વા ન સમાયરિયજ્વા” કહીને આત્માને ઉપયોગી કાર્યને ગૃહણકરવાનું અને બીન ઉપયોગી વસ્તુને ત્યાગવાનું સૂચન કર્યું છે. એ રીતે પ્રથમનાં ત્રણ નિક્ષેપ માત્ર જાણવા પુરતાજ કહેલ છે. જ્યારે માત્ર એક “ભાવ નિક્ષેપ” જે શુભયુક્ત છે, તેનેજ આત્મકલ્યાણ સાધક ગણી ઉપયોગી અને આદરણીય કહેલ છે.

શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ આદિ સૂત્રોમાં પણ એ વાતની સાબિતી મળી રહે

છે. તેમજ શ્રી સંઘપદ્ધતના કર્તા શ્રી જિનવલ્લભસૂરિએ પણ એજ વાતને બહુ જ સારી રીતે અને સાથે સાથે દઢતાથી સમજાવેલ છે—માન્ય કરેલ છે. વધુમાં સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં સમજી શકાશે કે જૈન શાસ્ત્રો—આઘ ગ્રંથોમાં કેાઈ પણ સ્થળે પ્રતિમા પૂજનનું સ્પષ્ટ વિધાન વાંચવામાં કે જોવામાં આવતું નથી.

શ્રી જ્ઞાતાજી સૂત્રનાં પ્રથમ અધ્યયનમાં શ્રેણિક રાજની મહેલાતો, અરે! સ્નાનગ્રહ વગેરેનું બહુજ વીસ્તાર પૂર્વક વર્ણન આવે છે, ધારિણી રાણીનાં શયનગ્રહનું પણ વર્ણન છે; પરંતુ એમાં કેાઈ પણ સ્થળે જિનાલયનું વર્ણન નથી. રાજ શ્રેણિક નિકાથી મૂજ્ત થઈ વ્યાયામશાળા—મર્દનશાળા—સ્નાનગ્રહ વગેરે સ્થળે જાય છે એમ સૂત્રકાર બતાવે છે, ઉપરાંત તેની શરીર શુશ્રુષા, તેનું કચેરીમાં આગમન ઇત્યાદિ ઘણી બાબતો વર્ણવવામાં આવી છે. કિંતુ તેણે કયાંય પ્રતિમાનાં દર્શન કર્યા કે તેનું પૂજન કર્યું એવું વર્ણન આવતું નથી. એવી જ રીતે શ્રી ઉપાસક દશાંગજી સૂત્રમાં શ્રી મહાવીરના દશ પરમ શ્રાવકોનું વર્ણન છે. તેમાં પણ કયાંય પ્રતિમા પૂજનની વાત (એ સૂત્રની જીની પ્રતોમાં પણ) નીકળતી નથી.

આવી રીતે પ્રતિમાનું સ્થાપન અને પૂજન વગેરેની શરૂઆત ખાસ કારણને લીધે એટલે કે લોકોને જૈન ધર્મથી બ્રષ્ટ થતાં અટકાવવા માટે જ સહબુદ્ધિપૂર્વક કરવામાં આવેલ છે, પણ તેનું પરિણામ ધાર્યો કરતાં અથવા તો જે પરિણામની કલ્પના પણ નહિ થઈ હોય તેનું વિપરીત આવ્યું. વ્યવહારમાં જેમ અનેક કાર્યમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેમ કેાઈપણ પ્રણાલિકા અમુક ખાસ પ્રસંગે—અપવાહ રૂપે શરૂ કરાય છે. અને પછી તેનો જે તુરતમાં જ પ્રતિકાર થતો નથી તો તે અપવાહ રૂપે થરૂ કરેલ પ્રણાલિકા કર્તવ્યરૂપે જ પરિણમે છે. અને પછી સમય વિતતાં, તે સિદ્ધાન્ત રૂપે સ્થાપિત થાય છે.

નાના બીજ રૂપે કરાયેલી શરૂઆત મહાન વૃક્ષ તરીકે કુલે છે, વડનું બીજ, બીજા બીજા કરતાં બહુ જ બારીક હોય છે. પણ તે ફાલી કુલીને વડ રૂપે પરિણમે છે. ત્યારે બીજા બધાં વૃક્ષો કરતાં મહાન થઈ જાય છે. એવી જ રીતે કેાઈ મકાનની મજબુત દીવાલમાં કે કેાઈ મજબુત કિલ્લામાં એક નાની શી તડ પડી હોય, અને જે તરત જ તેને સાંધી લેવામાં ન આવે અથવા એની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે તો પરિણામે એ તડ, એ દીવાલ કે એ કિલ્લાનો નાશ કરનાર નીવડે છે. હજારો મનુષ્યોને તારી જનાર મોટા વહાણમાં એક સોયની આણી જેટલું નાનું છીદ્ર પડ્યું હોય અને એની જે ઉપેક્ષા કરવામાં આવે તો. “છીદ્રે સર્વાનિર્થ્યાં બહુલો ભવન્તિ” એ સૂત્રાનુસાર એ વહાણ અને એમાં બેસનારા સર્વ કેાઈ ડૂબે છે. એ નિયમ મુજબ પ્રતિમાની સ્થાપના

કરતા એનું પરિણામ સમય જતાં બહુજ વિપરીત આવ્યું. અને જૈનેતરોની દેખાદેખીથી શ્રી વીતરાગની પ્રતિમાને તેઓએ પૂર્ણ વૈભવી બનાવી; એટલુંજ નહિ પણ હવે તો કોઈ કોઈ ઠેકાણે શ્રી અનાહારી વીતરાગદેવની મૂર્તિ સન્મુખ લોજનનાં થાળ ધરાવવા સુધીની પણ પ્રથા દાખલ થઈ છે.

આ રીતે શ્રી વીર નિર્વાણના બીજા સૈકાના અંતમાં પ્રતિમાની શરૂઆત થઈ. અને શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૪૦૦ વર્ષે શ્રી સંપ્રતિ રાજા થયા. તેણે પ્રતિમા સ્થાપક શુરૂઓના ઉપદેશથી સ્થળે સ્થળે દહિરાં અને પ્રતિમા કરાવ્યા. બીંબો ભરાવ્યા. અને પ્રતિમા પૂજનનો પ્રચાર ખૂબ વધાર્યો. પણ એમ કરવા જતાં તેમાં વિકૃતિ જન્મી, પરિણામે તેથી થતાં મહારાંભ અને પરિશ્રદનો ન તો ઉપદેશકોએ વિચાર કર્યો કે ન તો લોકોએ વિચાર કર્યો, અને એ રીતે પ્રતિમા પૂજન એજ આત્મ કલ્યાણનું પરમોત્કૃષ્ટ સાધન છે એમ પાછળથી શિયે-લાચારી સાધુઓએ ઉપદેશ્યું અને તે સાથે પ્રતિમાપૂજનની ઉપયોગીતા અને મહત્તા બતાવનારા અનેક સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષામાં ગ્રંથો રચાયા. આમ નિર્વંદ્ય ધર્મના સ્થાને સાવધ ધર્મની સ્થાપના થઈ.

ધર્મ રક્ષણને માટે-માત્ર અવલંબનને માટે અથવા જૈનેને ઇતર ધર્મમાં જતાં અટકાવવા માટે કરાયેલું મૂર્તિપૂજનું આ વિધાન આગળ જતાં, કેટલી હદે પહોંચ્યું! તેમાં કેવા કેવા ફેરફારો થયા! તે વિષે વધુ વિવેચનની આવશ્યકતા રહેતી નથી. આ સંબંધી “નોટ્સ ઓન ધી સ્થાનકવાસી જૈન” નામક એક પુસ્તકની નકલ પર અભિપ્રાય આપતાં સમર્થ જૈન સૂત્રજ્ઞ જર્મન પ્રો. મી. હર્મન જેકોબી એક પત્રદ્વારા લખે છે કે:—

Dear Sir,

Your kind letter of 9th inst. and the copy of the “Notes on the Sthanakwasi Jains” reached me here far away from Bombay. I have read the booklet with great interest and shall give notice of it in my report on Jainism which appears every second year in the archive for history of religion a German Journal Being away from my books. I cannot enter into details of the subjects but if I am not greatly mistaken I have somewhere expressed my opinion that worship in temples is not an original element of Jain religion but has been introduced in order to meet the devotional requirements of the deity. The practice of idol worship seems to be pretty old though

not as old as the composition of the Siddhanta. It seems to have been substituted for the worship of Yakshas and other popular deities and demons which seems to have obtained at the time of Mahavira among the people at large a kind of religious sect which formed no part of the Jain creed though it was tolerated by the early Church. Looked at from this point of view, the worship of the Tirthankars is clearly an improvement since a purer object of adoration was substituted for one of little or no moral dignity though originally (and I think even now) worship was not and is not theoretically considered as a means of attaining Nirvratī. I should like to obtain more accurate knowledge about the history of your sect. Which are the Agamas you do acknowledge? Have you any old Shastras in Sanskrit or Magdhi, which teach the tenets of the Sthanakwashis? Can I get a :pattawali of your Yatis?

Dated
29—8—1911.

Yours sincerely.
(Sd.) H. Jacobi.

ઉપરના ઈંગ્રિજી પત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ.

બહાલા સાહેબ!

તમારો તા. ૯ નો પત્ર “સ્થાનકવાસી જૈનો” ની ટીપણીની નકલ સાથે મને અહીં મુંબઈથી ઘણું દૂર મલ્યો છે. મેં તે પુસ્તિકા ઘણું રસથી વાંચી છે. અને જર્મન પત્ર “ધર્મના ઇતિહાસનું મંડળ” કે જે દર બપોળે વર્ષે પ્રકટ થાય છે. તેમાં જૈન સિદ્ધાન્તના મારા અહેવાલમાં તેની નોંધ લઈશ.

મારા પુસ્તકોથી હું ઘણું દૂર હોવાથી વિષયોની વિગતોમાં હું ઉતરી શકતો નથી, પરંતુ કોઈ પણ મોટી ભૂલ કર્યા સિવાય કહી શકું કે દેવળમાં ની પૂજા એ જૈન ધર્મનું મૂળતત્ત્વ નથી. પરંતુ દેવ દેવતાઓની ભક્તિની જરૂરીયાત પૂરી પાડવા માટે તે દાખલ કરવામાં આવેલ છે. તેવો મારો મત મેં કોઈ સ્થળે દાખવ્યો છે.

મૂર્તિ પૂજાની પ્રથા ઘણા જુના વખતની જણાય છે. પરંતુ સિદ્ધાન્ત—સૂત્રોના જેટલી તે જુની તો નથી જ. મહાવીરના સમયમાં એક જાતનો ધાર્મિક પંથ કે જે જૈન તત્ત્વનો જરા પણ લાગ ન હતો—એ કે પહેલાના દેવમંદિરોથી તે માન્ય હતો. તે પંથના લોક સમૂહમાં બહોળો પ્રચાર પામેલી

યક્ષ અને ળીજા લોક માન્ય દેવ દેવીઓ તથા મેલા દેવોની પૂજાને બદલે તે (મૂર્તિપૂજા) દાખલ કરવામાં આવી જણાય છે. આ દૃષ્ટિબિન્દુથી તપાસતાં તીર્થકરોની પૂજા એ ખચીત પહેલાં કરતા સુધારો છે. કારણ કે એક શુદ્ધલક અને નૈતિક દૃષ્ટિએ જરા પણ મહત્તા વિનાની પૂજાને બદલે તેનાથી વધારે પવિત્ર પાત્ર પૂજા માટે દાખલ કરવામાં આવી હતી. જો કે શરૂઆતમાં (અને હું માનું છું કે હાલમાં પણ) તાત્વિક દૃષ્ટિએ પૂજા એ નિવૃત્તિ મેળવવાનું સાધન ગણાતું ન હતું અને હાલ પણ ગણાતું નથી.

તમારા પંથના ઇતિહાસનું વધારે ચોક્કસ જ્ઞાન મેળવવાની મને ઇચ્છા છે. તમે કયા આગમોને માન્ય રાખો છો ? તમારે સ્થાનકવાસી પંથના તત્ત્વો શિખવનારા સંસ્કૃત અગર માગધી ભાષામાં જુના કોઈ શાસ્ત્રો છે ? તમારા યતિઓની પટાવળી મને મળી શકશે ?

તા. ૨૬-૮-૧૯૧૧

આપનો સદાનો

(જી. ડી.) હ. જેકોબી.

અનેક ભાષાનાં જ્ઞાન સાથે જૈન સિદ્ધાન્તોનાં સમર્થ અભ્યાસી અને વિચારક પ્રો. હર્મન જેકોબીનો ઉપર મુજબનો મૂર્તિપૂજા માટેનો અભિપ્રાય શ્રી વીતરાગ અને ગણધર કથીત સૂત્રો સાથે તથા ળીજા કેટલાક ગ્રંથો સાથે સમ્મત થાય છે. અને એ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી-ળીજા સૈકાનાં અંતમાં મૂર્તિની અને મૂર્તિ પૂજાની શરૂઆત થઈ અને શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૩૦૦ વર્ષે શ્રી સંપ્રતિ રાજના વખતમાં તેનો ખૂબ પ્રચાર થયો. એમ થવાનું કારણ આ લેખની શરૂઆતમાં જણાવ્યું તેમ, અન્ય મતનાં દેવ-દેવીઓની પૂજાનાં આકર્ષણે જૈનો સ્વધર્મમાં સ્થિર થયા; પરંતુ પછીથી મૂળ હેતુ ભૂલાઈ જઈને પ્રતિમા પ્રચારકોએ મંત્ર તંત્રનો અને દેવ-દેવીઓની માનતાનો પ્રચાર કર્યો અને અન્ય માર્ગે ખર્ચાતાં દ્રવ્યનો પ્રવાહ આ તરફ વાળ્યો; જેમાં પોતાનો પણ સ્વાર્થ સધાવા લાગ્યો. પછી તો પહાર પર્વતો અને શહેરો વગેરેમાં પ્રતિમાનું સ્થાપન કરી, તેની પ્રાચીનતા બતાવનારા ગ્રંથો રચીને તેને તીર્થધામ બનાવ્યા અને એ તરફ જન સમાજનું ખુબ ધ્યાન ખેંચ્યું અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી.

કહેવાનો હેતુ એટલોજ છે કે શ્રી મહાવીર પછીના ળીજા સૈકાને અંતે ઉપરના કારણથી જિન પ્રતિમાની સ્થાપના અને તેની પૂજાની શરૂઆત થઈ

આ બાબતનાં વધુ સમર્થનમાં ળીજા એક પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનનો અભિપ્રાય અત્રે જણાવવો જરાએ અનુચિત ગણાશે નહિ.

શ્રી ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર જ્ઞાનોમાં મનાતાં અગીયાર અંગ માંહેનું સાતમું અંગ (સૂત્ર) છે. તેની ટીકા તથા અંગ્રેજી ભાષાંતરના કર્તા શ્રી એ. એફ. રૂ. ડોલ્ફ હોર્નલિ સાહેબ તે પુસ્તકની (કલકત્તા સન ૧૮૮૮) પૃષ્ઠ ૨૧ પરની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે:—

Of the existence of the Shvetambare Sect, as early as the first century of the Christian era, we have direct proof through some of the inscriptions discovered at Mathura. These inscriptions occur on the pedestals of statues of Jain Tirthankars and are dated according to the era of the celebrated Indo-Scythian kings Kanishka, Huvishka and Vasudeva, which is probably identical with the well-known Shaka era beginning with the year 78-79 A. D. They state that those statues were erected by the pious devotion of members of the Shvetambara sect. The fact that the donors belonged to that sect and not to the Digambaras, is proved by the circumstance that the inscriptions specify certain divisions of Jain monks, which as we know from the Sthaviravali or 'list of pontiffs' in the KALPASUTRA, belonged to the Shvetambar sect. Thus in an inscription, dated in the 9th year, in the reign of king Kanishka (*i. e.* 87-88 A. D.), it is stated that the statue to which it refers was erected by a Jain lay-woman called Vikata, at the instance of her religious guide Nagnandin who belonged to the Kotiya (or Kantika) division (Gana). The latter division, as the Sthaviravali shows was founded by the Sthavira Susthika who died in the year 313 after Mahavir or 154 B. C, Thus indirectly the Mathura inscriptions afford evidence that carries back the existence of the Shvetambar sect to the middle of the second century before Christ.

(ઉપરનાં અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતી અનુવાદ)

ઇસ્વીસનની પ્રથમ સદી જેટલા વહેલા સમયે શ્વેતામ્બર પંથ હસ્તી ધરાવતો હતો. તેનો સીધો પૂરાવો મથુરામાંથી શોધી કાઢવામાં આવેલ કેટલાક શીલાલેખોમાંથી આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. આ લેખો જૈન તીર્થંકરોની

મૂર્તિના નીચેના ભાગની તખ્તીમાં જોવામાં આવે છે. અને નામાંકિત હિન્દુ, શીથીયન રાજાઓ કનિષ્ક, હુવિષ્ક, અને વસુદેવના શબ્દો પ્રમાણે કે જે ઘણું કરીને ઈસ્વીસન ૭૮-૭૯ થી શરૂ થતા, શતાબ્દને મળતા આવે છે. તે તારીખ તેમના ઉપર જોવામાં આવે છે. તેઓ કહે છે કે-શ્વેતામ્બર પંથના શ્રાવકોની પવિત્ર લક્ષિતી તે મૂર્તિઓની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. દાતાઓ (મૂર્તિઓના) તેજ પંથના (શ્વેતામ્બર) હતા. અને દિગમ્બર પંથના નહિ; તે હકીકત નીચેની વસ્તુથી સાબીત થાય છે.

શિલાલેખો જૈન સાધુઓના ચોક્કસ વિલાગો બતાવે છે કે જે વિલાગો “સ્થવિરાવળી” અથવા કલ્પસૂત્રની “મહામુનિ શ્રેણી” ઉપરથી જેમ આપણે જાણીએ છીએ તે મુજબ (મૂર્તિઓના) દાતાઓ શ્વેતામ્બર પંથના હતા.

દાખલા તરીકે કનિષ્ક રાજાનાં રાજ્ય વર્ષ ૯ માના (એટલે કે ઈ. સ. ૮૭-૮૮) એક શિલાલેખમાં જે મૂર્તિ સંબંધે ઉલ્લેખ કર્યો છે તે મૂર્તિ “વિક્રતા” નામની એક સામાન્ય જૈન સ્ત્રીએ કોટીયા (અથવા કૌટીકા) ગચ્છ (ગણુ) ના “નાગનંદીન” નામના તેના ધર્મોપદેશકની આજ્ઞાથી સ્થાપિત કરી હતી. “સ્થવિરાવળી” મુજબ સુસ્થિત નામના સ્થવિર કે જે મહાવીર પછીના ૩૧૩ મા વર્ષમાં અર્થાત્ ઈ. સ. પૂર્વે ૧૫૪ માં અવસાન પામ્યા હતા. તેણે કોટીયા ગચ્છ સ્થાપ્યો હતો. આથી ઈસ્વીસન પૂર્વે બીજી સદીના છેડે મધ્યકાળમાં શ્વેતામ્બર પંથ અસ્તિત્વ ધરાવતો હતો તેવો પરોક્ષ પુરાવો મથુરાનાં શિલાલેખોમાંથી મળી આવે છે.

સારાંશ એ છે કે- શ્વેતામ્બર મત (વસ્તીવાસી) નીકળ્યા પછી કેટલાક વર્ષો તેના લક્ષ્તોએ આવા જૈન તીર્થંકરના બાવલા (મૂર્તિ) ઉભાં કર્યાં હતાં. કલ્પસૂત્રમાં સ્થવિરાવલીમાંથી જૈન સાધુઓના અમુક ભાગોનું વર્ણન આ બાવલા નીચેના ભાગમાં લખેલું હતું.

કલ્પસૂત્ર શ્વેતામ્બરોએ માનેલું છે, એટલે દિગમ્બરોમાં (વનવાસીઓમાં) બાવલા સંબંધી કંઈ હકીકત આવતી નથી.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે જૈન સમાજમાં મૂર્તિની શરૂઆત શ્રી વીર નિર્વાણ પછી બીજા સૈકાને અંતે થયેલ છે. તે પહેલાં જૈનો મૂર્તિપૂજક ન હતા. બાકી આ ચર્ચાના વિષયનો નિશ્ચય તો સર્વજ્ઞ વિના કોઈ કરી શકે તેમ નથી, અને આપણાં મંદ ભાગ્યે સર્વજ્ઞનાં દર્શનનો લાભ આપણને આ જન્મમાં તો મળે તેમ નથી. શાસ્ત્ર વગેરેનાં આધારે જ્યાં જ્યાં જૈની મતિ જે પ્રમાણે પહોંચી તેને

સત્ય માની તે પ્રમાણે કદાચહ રહિત આત્મ કલ્યાણનાં માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરે
એટલું ઇચ્છી વિરમવું એ જ શ્રેયસ્કર છે.+

આ બધા ઉપરથી સમન્વય છે કે વીરનિર્વાણ પછી ળીજ્ઞ સૈકામાં જૈનોમાં
મૂર્તિપૂજની પ્રથમ શરૂઆત થઈ અને તે માત્ર સ્વધર્મીઓને વિધર્મમાં
ઘસડાઈ જતાં અટકાવવા ખાતર જ; પરંતુ વખત જતાં ક્રમશઃ મહાન આરંભ,
પરિગ્રહ, પૂજા સ્લાઘા અને ધામધુમ વધી પડ્યાં પરિણામે તેમાં વિકૃતિ થવા
પામી; તેથી જ તે પછીના આચાર્યોને તે વિકૃતિ પર યથાશક્ય પિષ્ટપેષણ
કરવું પડ્યું.

ચૈત્ય વાસીઓના સંબંધમાં શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી મ. પોતાના “ જૈન ધર્મની
પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ ” નામક પુસ્તકમાં લખતા જણાવે છે કે:—

“ શિષ્ય—ગુરુદેવ, જૈનોની પડતીનો પ્રારંભ કેવી રીતે થયો તે કૃપા
કરીને જણાવશો.

ગુરુ—હે શિષ્ય ! જેની ચડતી છે તેની પડતી પણ હોય છે. એક વખત
આચોવર્ત યાને હિંદુસ્તાન દેશમાં જૈન ધર્મ એ રાજકીય ધર્મ ગણાતો, સર્વ
રાજાઓ અને ચારે વર્ણો જૈન ધર્મની આરાધના કરતા. તે જૈન ધર્મ હવે
પ્રાયઃ વૈશ્ય-વ્યાપારી વાણીયા તરીકે ગણાતી જાતિ પાળે છે. જૈન ધર્મની
પડતીનો પ્રારંભ વિક્રમની ળીજ્ઞ સદીથી દિગંબર મત નીકળતાં થયો. જૈનોમાં
સ્વેતાંબર અને દિગંબર એ બે પક્ષો વચ્ચે અસ્પર્શ કલેશ થવાથી જૈનાચાર્યો
ર્યોનું બળ ક્ષીણ થયું, આંતરિક વિગ્રહના આ કારણે તેઓ અન્ય ધર્મની
હિલચાલ તરફ લક્ષ આપી શક્યા નહિ. વિક્રમસંવત. ૪૧૨ માં જૈનોમાં
ચૈત્યવાસ નામનો પક્ષ ઉભો થયો અને ચૈત્યવાસીઓએ નિગમ પર વિશેષ
ભાવ દર્શાવી આગમોને ભંડારોમાં દાખી રાખ્યા. વનરાજ ચાવડાના વખતમાં
ચૈત્યવાસીઓનું ઘણું જોર હતું, અને તે વખતે તેમણે રાજમહારાજાઓને
પણ પોતાના પક્ષમાં લીધા હતા. જૈનોના આ કલેશને પરિણામે વેદ ધર્મનો
પ્રચાર વધારે પ્રબળ થયો. અને જૈનોની દિનપ્રતિદિન કુસંપને લીધે પડતી
થવા લાગી. ”

વીરાત્ ૬૮૦ વિક્રમ સં. ૫૧૦ માં વલ્લભિપુરમાં શ્રી દેવદિગ્ગણિ ક્ષમાશ્રમણ
અને ળીજ્ઞ આઠ આચાર્યોએ મળીને ૮૪ આગમોને પુનરુદ્ધાર કરી પુસ્તકારૂઠ
કર્યાં. એ વિષે શ્રી. મો. દ. દેસાઈ “ વલ્લભીસંઘ પરિષદ ” એ મથાળા નીચે
લખે છે કે:—

+ આ લેખ સંબંધી સદાનંદી જૈન મુનિશ્રી છોટાલાલજીએ મને સુંદર સહકાર
આપ્યો છે. તે બદલ હું તેમનો અત્યંત આભારી છું—લેખક.

શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમા શ્રમણે, બાર હુકાળીને લીધે શ્રમણ સંસ્થાનો અને શ્રુતજ્ઞાનનો બહુધા લોપ થયેલો જાણી, શ્રુતભક્તિથી પ્રેરાઈ ભાવિ પ્રબંધના કલ્યાણ માટે વીરાત ૯૮૦ માં શ્રી સંઘના આગ્રહથી રહ્યા સહ્યા સાધુઓને વલ્લભિપુરમાં એકત્ર કર્યા. અને તેઓના મુખથી અવશેષ રહેલાં ઓછાવત્તા, ત્રુટિત અને અત્રુટિત આગમોના પાઠોને અનુક્રમે સ્વબુદ્ધિથી સંકલિત કરીને પુસ્તકાકૃત કર્યા. આ રીતે મૂળસૂત્રો ગણુધરોના ગૂંથેલાં હોવા છતાં શ્રી દેવર્ષિગણિએ તેનું પુનઃ સંકલન કરેલું હોવાથી તે બધા આગમોના પ્રણેતા શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણ કહી શકાય.

આ સંબંધમાં શ્રી વિનયવિજયજી 'લોક પ્રકાશ'માં લખે છે કે:-

હુર્લિક્ષ થતાં સ્કંદિલાચાર્ય અને શ્રી દેવર્ષિગણિના સમયમાં સાધુ-સાધ્વીને શ્રુત જ્ઞાનનું વિસ્મરણ થયેલું; તેથી તેમણે મથુરા અને વલ્લભિમાં સંમેલન મેળવી શ્રુત જ્ઞાનનું યથાર્થ રીતે સંકલન કર્યું. વલ્લભિમાં મળેલા સંઘમાં અગ્રણી દેવર્ષિગણિ હતા અને મથુરાના સંઘમાં શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય અગ્રણી હતા. ત્યાર પછી ક્રમેક્રમે તેમાં પાઠાંતરો થયા, પરિણામે મતભેદોની ઉપસ્થિતિ થઈ.

વીર સં. ૯૬૩ વિક્રમ સં. પરંતુમાં ત્રીજા કાલિકાચાર્ય થયા. તેમણે ચોથની સંવત્સરી કરી. જે અઘાપિ પરંપરા ચાલી આવે છે. તે વખતની ચૈત્યવાસીઓની સ્થિતિ તથા કાલિકાચાર્યે ચોથની સંવત્સરી પ્રરૂપી તે સંબંધી 'શ્રી નાગપુરીય વૃહત્તપાગચ્છની પટાવળી' ઉપરથી કેટલીક જાણવા યોગ્ય માહિતી આપીએ છીએ. લગવાન મહાવીર સ્વામી અને શ્રી ગૌતમસ્વામી પછીની તેઓની વંશાવળી આ પ્રમાણે છે:-

વીરાત નિર્ગ્નથ ગચ્છ.

- ૨૦ શ્રી સુધર્મસ્વામી મોક્ષ પધાર્યા.
- ૬૪ શ્રી જંબુસ્વામી (છેલ્લા કેવલી) મોક્ષ પધાર્યા.
- ૭૫ શ્રી પ્રભવસ્વામી શય્યંલવ ભટ્ટ પ્રતિબોધક સ્વર્ગે ગયા.
- ૯૮ શય્યંલવસૂરિ-મનકમુનિના પિતા સ્વર્ગે ગયા.
- ૧૪૮ યશોભદ્રસૂરિ સ્વર્ગે ગયા.
- ૧૭૦ શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી સ્વર્ગે ગયા.
- ૨૧૫ શ્રી સ્યુલીભદ્રસ્વામી.
- ૨૪૫ આર્યમહાગિરીસૂરિ-જિનકંઠપ તુલનાકારક થયા.
- ૨૬૧ શ્રી આર્ય સુહસ્તિસૂરિ-એવંતીસુકુમાલ પ્રતિબોધક થયા.

કોટિલ ગચ્છ.

- ૨૭૨ સુસ્થિતસૂરિ તથા સુપ્રતિબદ્ધ સૂરિ થયા.
 ૪૬૧ ઇન્દ્રદિનસૂરિ સ્વર્ગે ગયા.
 ૪૪૭ સિંહુગિરીસૂરિ સ્વર્ગે ગયા.
 ૫૮૪ વચરસ્વામી છેલ્લા દશપૂર્વી થયા.
 ૬૨૦ વજ્રસેનસૂરિ સ્વર્ગે ગયા.

ચન્દ્ર ગચ્છ-ચન્દ્રકુલ.

- ૬૨૭ શ્રી ચન્દ્રસૂરિથી ચન્દ્રગચ્છ ચાલ્યો અને તેઓનો સ્વર્ગવાસ.

વનવાસી ગચ્છ.

- ૬૭૦ શ્રી સામતભદ્રસૂરિ (નિર્ઝન્ય ચુડામણિ ઊરૂદધારક)
 ૬૬૬ વૃદ્ધદેવસૂરિ, ભાવડ મંત્રી પ્રબોધક પ્રદ્યોતન સૂરિ થયા.
 માનદેવસૂરિ-(લઘુ શાન્તિના કર્તા) થયા.
 માનતુંગસૂરિ-(ભક્તામરસ્તોત્ર તથા નમિઉણુના કર્તા) થયા.
 ૮૦૨ વીર સૂરિ થયા.
 ૮૨૦ શ્રી જગદેવસૂરિ તથા દેવનંદસૂરિ થયા.
 ૯૬૩ થી વિક્રમસૂરિ થયા તેમના સમયમાં વીરાત્ ૯૬૩ વર્ષે પદ્મઠાણુપુરમાં શતવાહન રાજાના કારણે ભાવડગચ્છી કાલિકાચાર્ય ત્રીજા થયા તેમણે રાજાની અનુકુલતા સાચવવા ચોથની સંવત્સરી કરી. અને વીરાત્ ૯૬૪ ના વૈશાખ સુદિ ૪ અને રોહિણી નક્ષત્રે સ્વર્ગે ગયા. જેથી બીજે વર્ષે સંવત્સરી પાંચમની કરવાની હતી, પણ તે તેના શિષ્યોએ કરી નહી અને ચોથની કાયમ જ રાખી. ત્યારથી ચોથની સંવત્સરીની પરંપરા ચાલી.

સંવત્સરી અને ચૈત્યવાસની વધુ સ્પષ્ટતા માટે શ્રી નાગપુરિય ગૃહસ્થપા ગચ્છીય પંચ પ્રતિક્રમણુ સૂત્ર અમદાવાદની જૈન હઠીસીંગ સરસ્વતી સલા તરફથી છપાયેલ છે, તેમાં લખાયલું છે કે:—

વીર નિર્વાણ સં. ૫૮૪માં વજ્ર (વચર) સ્વામી સ્વર્ગે ગયા અને તેમની પાટે શ્રા વજ્રસેન સ્વામી ઊરાજ્યા. તેમની કારકીર્દિ દરમ્યાન વીર સં. ૬૦૬ માં દિગંબર મત નીકળ્યો. વજ્રસેનસૂરિ પછી શિથિલાચાર શરૂ થયો અને તે ધીમે ધીમે વધી, વીર સં. ૮૦૦ પછી ચતિઓનો મોટો ભાગ ચૈત્યોમાં રહેવા લાગ્યો અને તેથી તેઓ ચૈત્યવાસી કહેવાયા. તેમણે આગમને ગોણુ પદ્મે રાખી નિગમવાદ ખડો કર્યો અને સાવધ પ્રવૃત્તિઓ ફેલાવી. વળી

તેઓ પાંચમની સંવત્સરી તોડીને કહેવા લાગ્યા કે અનાદિ કાળથી ચોથની પર્યુષણા ચાલે છે. તીર્થંકરો તથા ગણધરો પણ ચોથની સંવત્સરી કરતા; માટે તે શાશ્વતી છે. આમ તેમણે આગમના પ્રતિપક્ષ બની, જૈન માર્ગનો પ્રવાહ અવળી દિશાએ વાળ્યો. તેમ છતાં પણ તે કાળે જુજ ભાગ વસતીવાસી સંવેગી મુનિઓનો હતો, જેઓ આગમાનુસાર સઘળી પ્રવૃત્તિઓ કરતા અને પંચમીને આરાધતા. એ ભાગ માંહેના શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વીરાત્ ૯૮૦માં જૈન સિદ્ધાંતોને પુસ્તકાકાર કર્યા, તે વખતે વસ્તીવાસી સંવેગી મુનિ મંડળોમાંના શ્રી કલિકાચાર્ય તેમના મુખ્ય સહાયક હતા. જેથી તેઓ યુગ પ્રધાન ગણાયા છે. એ કલિકાચાર્ય પાંચમની જ સંવત્સરી કરતા અને તેઓએ એક વેળા પર્ષદાણુપુરમાં પ્રવેશતા ઉચ્ચાર્યું હતું કે:—“મદ્વચ સુવ પંચમીષ્ પજ્જોસયનં” ભાદરવા શુદ્ધિ પંચમીની પર્યુષણા કરવી. આ પ્રમાણે તેઓ પંચમીની પ્રરૂપણા કરતા. પણ તેવામાં શાલિવાહનરૂપ ઉપનામ ધરાવનાર કોઈ રાજાના (નહિ કે શક ચક્ષાવનાર શાલિવાહન) આગ્રહથી શ્રી કલિકાચાર્યે વીર સં. ૯૯૩માં ચોથની પર્યુષણા કરી.

વીરાત્ ૧૦૦૦ વર્ષે શ્રી દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણ દેવગત થતાં કાળપ્રભાવે શિથિલાચાર વધી જવાથી વસતીવાસ (સ્થવીર કલ્પ)નો સિદ્ધાંતાનુસાર આચાર) હુમ થયો અને ચૈત્ય વાસરૂપ અંધકાર ફેલાવા લાગ્યો.

અંધકાર અંધકારમાં રહીને પણ વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક મહાનુભાવ પુરુષોએ ચૈત્યવાસને સ્થાને વસતીવાસ (સ્થવીર કલ્પ)નો પક્ષ ખેંચી સત્યની ઘોષણા કરી હતી; પરંતુ આચરણુ તો ચાલતી આવેલી પ્રણાલિકા મુજબનુંજ રહ્યું હતું. કારણ કે આખા સમૂહમાં વિરોધ ઉપજાવી જુદી પ્રવૃત્તિ કરવી એ ઘણી વિષમ વસ્તુ હતી. એ તો ક્યારે થઈ શકે કે જ્યારે ખૂબ આત્મબળ, શ્રદ્ધા, હિંમત અને સહન શીલતા હોય તો જ. દાખલા તરીકે શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ મહા નિશિથ સૂત્રનો ઉદ્ધાર કરતાં “ચૈત્યવાસ”ને સંજ્ઞા રીતે ખંખેર્યો છે. છતાં પોતે ચૈત્યવાસ છોડી શક્યા ન હતા, તેથી જ તેઓ સંવેગપક્ષી કહેવાયા. વળી મહાત્મા ચૃષ્ટિકાર મહારાજે પણ આગમ પક્ષ-સત્ય સિદ્ધાંતને ખોખરે રાખી ચતુર્થીની પર્યુષણા કરતા છતાં પણ ચૈત્યવાસીઓની જેમ દુરાગ્રહ ન રાખતા “પંચમી” ને અખંડિત રાખી. આમ હુદય ધ્વનિ છતાં સંયોગવશાત તેને કાર્ય રૂપમાં મૂકતાં ઘણીવાર મુશ્કેલી નડે છે. તો પણ આ સત્યના એકરાર માટે તો આ બંને મહાત્માઓ ખરેખર પ્રશસનીય કહી શકાય.

આ રીતે ચૈત્યવાસ રૂપ પડદાના અંધારા નીચે ઘણો કાળ વ્યતીત થયો. તે દરમિયાન ચતુર્થીની જડ મજબુત થતી ચાલી. એવામાં કાળાનુક્રમે વિક્રમ

સં. ૯૦૦ બાદ સુવિહિત પક્ષનો ઉદય થયો અને ચૈત્યવાસમાં રહેલી જડતાઓ તેમણે ઉથલાવી પાડી, પરંતુ એટલામાં તો તે સુવિહિત પક્ષમાંજ બે વિભાગો પડ્યા. તેમાંના એકે ચતુર્થી સ્વીકારી, બ્યારે બીજાએ પંચમી સ્વીકારી. આ ઉપરાંત આચાર વ્યવહારો અને ક્રિયાકાંડોમાં પણ કેટલીક ફેરફારી થઈ. તો પણ તે બંને સુવિહિત પક્ષો આગમવાદી હોઈ બંનેએ મળીને ચૈત્યવાસની જડ ઉખેડવા માંડી.

એ રીતે મારવાડમાં “ ખરતર ” સુવિહિતોએ ચૈત્યવાસીઓને હાંકી કાઢ્યા. ત્યારે ગુજરાતમાં તપગચ્છ, આંચલિક, પૌર્ણિમિક તથા આગમિક વગેરે ગચ્છના સુવિહિતોએ ચૈત્યવાસ તોડી વસ્તીવાસનો પૂર્ણ ઉદય કર્યો

વીર પ્રભુથી ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્ણ થવાની શરૂઆતમાં એટલે ભસ્મગૃહની પરિસમાપ્તિના કાળે, પાછો સુવિહિત પક્ષ ખૂબ જોસમાં આવ્યો. એ અરસામાં પાલણુપુરી તપગચ્છ મંડન શ્રી આનંદવિમળસૂરિએ ઉચ્ચક્રિયા આદરી અને નાગોરી તપગચ્છીય શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ સંવત ૧૫૬૫માં બધા સુવિહિત ગચ્છોના લિલ્લિલ્લ આચરણોનું અવલોકન કરી આગમવાદ સાથે વધુ મળતી આચરણાઓ સ્વીકારી, અને તીવ્રપણે આગમ પક્ષ ખડો કર્યો.

શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ થયા તે પહેલાં થોડા જ વર્ષો અગાઉ એક મહાન ચોદ્દો જિનોકત સિદ્ધાંતોને પ્રકાશિત કરતો ચારેકોર ઘુમતો હતો; અને વિકૃત માન પૂજા અને આરંભ સમારંભને સજ્જડ રીતે પ્રતિકારતો હતો. તે ચોદ્દો બીજા કોઈ નહિ; પણ તે વીર લોંકાશાહઃ જેમની હકીકત આગળ પર આવશે.

વીરાત્ વિક્રમાત્

૧૦૦૦ ૫૩૦ સત્ય મિત્ર આચાર્ય સાથે, પૂર્વજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થયો,

૧૦૫૫ ૫૮૫ શ્રી આત્મારામજી મં કૃત “ જૈનતત્ત્વાદર્શને આધારે તથા લાંડારકરના રિપોર્ટના આધારે—ચૌદસેને ચુંમાલીસ અન્યના કર્તા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ સ્વર્ગે ગયા. પરન્તુ પિટર્સનના રિપોર્ટના આધારે વીરાત્ ૧૦૬૫ વર્ષે સ્વર્ગે ગમન કહેલ છે. પણ ઘણા અન્યોનો આધાર જોતાં પ્રથમનો મત બળવાન સમજાય છે.

૧૦૬૨ ૫૬૨ ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચના કર્તા, શ્રી સિદ્ધસૂરિનું સ્વર્ગે ગમન.

૧૧૧૫ ૬૪૫ શ્રી જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ થયા હતા.

શ્રી જિનલદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણુ વિક્રમ સંવત ૫૮૫થી ૬૪૫ સુધીમાં વિદ્યમાન હતા. તેમણે સંક્ષિપ્ત ક્ષેત્રસમાસ, ધ્યાનશતક, બૃહત્સંગ્રહણિ, વિશેષાવશ્યક વગેરે ગ્રન્થો રચ્યા છે. તેઓનું સ્વર્ગગમન ૧૦૪ વર્ષની ઉંમરે થયું હતું.

શીલાંકાચાર્ય—આ પ્રસિદ્ધ જૈન ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી જિનલદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણુના શિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ “કોટયાચાર્ય” પણ કહેવાય છે. તેઓ વિક્રમ સંવત ૬૪૫ પછી થયા છે. તેમણે અગીયારે અંગો પર ટીકાઓ રચેલી છે, એમ પ્રભાવક ચરિત્રમાં લખ્યું છે.

વીરાત્ ૧૨૦૦ વિક્રમ સં. ૬૩૦ માં સ્વાતિઆચાર્યે પૂનમની ૫૭૭ી જે ચાલી આવતી હતી, તેને ફેરવીને ચઉદસની ૫૭૭ી સ્થાપી.

વીરાત્ ૧૨૭૨ વિક્રમ સં. ૮૦૨માં વનરાજ આવડાએ પાટણ વસાવ્યું, અને જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ પડતીનું પ્રબળ જ્ઞેર વધેલું, તેથી પૂરેપૂરી સફળતા મળી નહી.

જૈનોની પડતીના કારણે દર્શાવતાં શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી લખે છે કે:—

વિક્રમ સંવત ૮૦૫માં દક્ષિણમાં શંકરાચાર્યનો જન્મ થયો. તેણે વેદ ધર્મનો પ્રચાર કરવા આરંભ કર્યો. સંવત આઠની સાલમાં દક્ષિણ દેશમાં કુમારિલે જૈન ધર્મનું ખંડન કરવા લક્ષ આપ્યું. કુમારિલ અને શંકરાચાર્યના સામા ધર્મ યુદ્ધમાં જૈનો ઉભા રહ્યા હતા, તેથી તેમણે માળવાના રાજાને પક્ષમાં લીધો, અને લોકોમાં વેદ ધર્મનો પ્રચાર થાય તેવી રીતે તે વખતના લોકોની આગળ ઉપદેશ શૈલીનો આરંભ કર્યો. શંકરાચાર્યે કોઈ જૈનાચાર્ય સાથે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો નહિ. પણ તેણે વેદ ધર્મનો પ્રચાર થાય એવાં પુસ્તકો તથા શિષ્યો ઉભા કર્યા. જૈનાચાર્યોને ચારે તરફ લક્ષ દેવું પડતું હતું. એક તો વેદધર્મી આચાર્યોની સામે, બીજું બૌદ્ધ ધર્મી સાધુઓની સામે, ત્રીજું પરસ્પરના મતભેદોની સામે અને ચોથું પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવા બાબત. આ પ્રમાણે ચારે ઠેકાણે લક્ષ રાખીને જૈનાચાર્યોએ સ્વધર્મ રક્ષણના ઉપાયો ચાલુ રાખ્યા. વેદધર્મીઓના ઉપદેશથી કેટલાક રાજાઓ ખુદલી રીતે શિવના ઉપાસક થયા. જૈનધર્મના શુદ્ધાચાર તથા ઉત્તમ નિયમો તરફ કેટલાક તામસ ગુણી રાજાઓનો પ્રેમ ઘટવા લાગ્યો. દારૂ માંસની છુટી વગેરેને તેઓ વિશેષ પ્રકારે ઇચ્છવા લાગ્યા. તેથી રજ્જેગુણી વાસનાઓની તૃપ્તિ થાય તે તરફ તેઓનું ચિત્ત ખેંચાયું. કેટલાક રાજાઓ જૈનધર્મ પાળવા લાગ્યા, તો કેટલાક વેદધર્મને માન આપવા લાગ્યા. શ્રી શંકરાચાર્યે જૈનો અને બૌદ્ધો જ્ઞાન માર્ગની સામે માન નહિ પામે એવું સમજી કર્મકાંડની ઉપેક્ષા કરી ઉત્તર મિમાંસાનો માર્ગ પકડ્યો. અને બૌદ્ધધર્મમાંથી કેટલાક તરવો ગ્રહણ કરી ઉપદેશ દેવો શરૂ

કયાં. તેથી તેની પાછળ થનાર રામાનુજ આચાર્યે શંકરના અદ્વૈત મત ઉપર શતદ્વંષણી નામનો ગ્રંથ રચ્યો, અને શંકરાચાર્યને પ્રચ્છન્ન-બોદ્ધ કહ્યા. શંકરાચાર્યે જ્ઞાનાચાર્યો સાથે વાદ કર્યો હોય એવું સિદ્ધ થતું નથી. તેમજ શંકર ભાષ્યમાં શંકરાચાર્યે જ્ઞાનતત્ત્વોનું ખંડન કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે; પણ તેઓ જ્ઞાન તત્ત્વોને બાણી શક્યા નથી. તેથી તેઓએ જ્ઞાનશાસ્ત્રોનું રહસ્ય સમજ્યા વિનાજ ઉપર ટપકે જ્ઞાનતત્ત્વોનું ખંડન કરવા મિથ્યા પ્રયાસ કર્યો છે. શંકરાચાર્યની પાછળ ઈ. સ. ૧૧૧૬ માં ભૂતપુરીમાં (દક્ષિણદેશ) રામાનુજઆચાર્ય જન્મ્યા હતા.

રામાનુજે શંકરાચાર્યના મતનું ખંડન કરી કેટલાક રાજ્યોને પોતાના પક્ષમાં લીધા હતા. તેમજ જ્ઞાનધર્મ પાળનારા કેટલાક રાજ્યોને પણ તેણે પોતાના ધર્મમાં દાખલ કર્યા હતા. જ્ઞાન રાજ્યો જ્ઞાન ધર્મ તજીને વિષ્ણુ ધર્મમાં દાખલ થયા, તેનું કારણ એ હતું કે તેઓ જ્ઞાનધર્મના તત્ત્વોને સમજી શક્યા ન હતા. અને તે વખતમાં જ્ઞાનાચાર્યોમાં પરસ્પર સંપ અને ધર્મભ્રુસ્સો પ્રગટાવવા માટેની ઉપદેશ પદ્ધતિ જોઈએ તેવી ન હોવાથી વેદ ધર્મોંઓનું જોર ફેલાવા લાગ્યું. તેથી ચારે વર્ષમાંથી ઘણા મનુષ્યો હિન્દુ ધર્મ પાળવા તરફ વળ્યા અને તેથી જ્ઞાનધર્મ પાળનારોની સંખ્યામાં ઘટાડો થવા લાગ્યો.

વિક્રમની અગ્યારમી સદીમાં “લિંગાયત” નામનો નવો ધર્મ સ્થાપનાર “બસવ” નામનો એક બ્રાહ્મણ હતો, તે જ્ઞાનધર્મી બિજલરાજને ત્યાં મંત્રી હતો. તેણે લિંગાયત ધર્મની સ્થાપના કરી તે વખતે બ્રાહ્મણ તથા જ્ઞાનોમાં ધર્મ સંગ્રામી ટોટો ચાલ્યો હતો. શાલિવાહનના અગીયારમા સૈકામાં બસવે લિંગાયત ધર્મની સ્થાપના કરી અને જ્ઞાનધર્મી બિજલરાજને ગાદી પરથી ઉઠાડવા પ્રયત્ન કર્યો. જીમાં નદીના કાંઠે બસવે જ્ઞાનધર્મી બિજલરાજને ખોરાકમાં ઝેર દીધું તેથી રાજા ત્યાંજ મરણ પામ્યો. શાલિવાહન શાકે ૧૦૭૭ માં જે વખતે દક્ષિણ દેશમાં જ્ઞાનધર્મી બિજલરાજ રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે ગુજરાતમાં જ્ઞાનાચાર્યોને સહાય કરનાર સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. બિજલરાજના વખત સુધી દક્ષિણ દેશમાં જ્ઞાનોનું પુષ્કળ જોર હતું, વિક્રમ સંવતની તેરમી સદી સુધી તો ગુજરાત અને દક્ષિણમાં જ્ઞાન રાજ્યો રાજ્ય કરતા. આ ઉપરથી આપણે સમજવાનું કે રાજકીય ધર્મ તરીકે જ્ઞાનધર્મ વિક્રમની તેરમી સદી સુધી રહ્યો. દક્ષિણમાં મૈસુર તરફના ભાગમાં તો લગભગ પંદરમી સદી સુધી જ્ઞાનધર્મ રાજકીય ધર્મ તરીકે ગણાતો હતો. મુસલમાનોના હિન્દુસ્થાન પરના હુમલાથી લોકોમાં અજ્ઞાન બહુ પ્રસર્યું. અને તેથી લોકોમાં રજોગુણ અને તમોગુણનું જોર ફેલાવા લાગ્યું. પરિણામે હિંસા વગેરેનો પ્રવેશ થયો, અને તેથી જ્ઞાનધર્મના સૂક્ષ્મતત્ત્વો તરફ લોકોનું ચિત્ત ચોટી શક્યું નહીં.

અને તે સમયનો લાલ લઈને વેદધર્મી વૈષ્ણવો શંકરાચાર્યો વગેરે, લોકોને અંધ બેસતા ઉપદેશો દઈને ચોતાના ધર્મ તરફ વાળવા લાગ્યા. આવી દશામાં પણ જૈનાચાર્યો જૈનધર્મનું સંરક્ષણ કરવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરતા હતા.

વિક્રમની તેરમી સદી સુધી કર્ણાટકના રાજાઓ જૈનધર્મ પાળતા હતા. વિં બારમી સદીમાં શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બરાચાર્યોનો પાટણમાં સિદ્ધરાજ રાજાના દરબારમાં શાસ્ત્રાર્થ થયો હતો. અને તેમાં દિગમ્બરોનો પરાજય થયો હતો. દિગમ્બર આચાર્યોએ જો દક્ષિણ દેશમાં અન્ય ધર્મીઓની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવામાં આત્મબળ વાપર્યું હોત તો સાફ ગણાત. પણ તેમ ન કરતાં જૈન ધર્મના ખંને આચાર્યોએ પરસ્પરનું ખંડન કરવામાં ચોતાની શક્તિનો વ્યય કર્યો, પરિણામે જૈનધર્મની હાનિ થવા પામી.

શ્વેતામ્બર આચાર્યોએ પૂર્વે ચૈત્ય વાસીઓ સામે બાથ ભીડી હતી. તે વખતનો લાલ લઈને વેદ ધર્મી આચાર્યોએ માથું ઉંચું કર્યું હતું. તેમજ વિક્રમ સંવતની તેરમી સદીમાં શ્વેતામ્બર જૈનોમાં ખરતર, વડગચ્છ, તપાગચ્છ, પુનમિઓ, આગમિક, ચૈત્ર વાલ, આદિ ઘણા ગચ્છો ઉત્પન્ન થયા. અને તે વખતે દરેક ગચ્છના આચાર્યોએ સ્વમત પ્રતિપાદનમાં ચોતાનું આત્મબળ વાપર્યું, પણ તેઓએ સંપ કરીને અનેક ઉપાયોથી અન્ય ધર્મીઓ સામે ઝંજુમવા તરફ લક્ષ દીધું નહિ. તેરમા સૈકામાં અર્થાત્ વિક્રમ સંવત બારસોની સાલમાં ઘણા ગચ્છો ઉત્પન્ન થયા; તે વખતે વર્તમાન કાલપર દૃષ્ટિ દેનાર સર્વ આચાર્યોમાં શ્રેષ્ઠ મહા પ્રભાવક શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય હતા. તેમણે સાડાત્રણ કોડ સ્લોકની રચના કરી જૈન સાહિત્યની સમૃદ્ધિમાં ખૂબ ઉમેરો કર્યો હતો. આ ઉપરાંત જૈન ધર્મમાંથી અન્ય ધર્મમાં ગયેલા ઘણા રાજાઓને તેમણે પુનઃ જૈન ધર્મી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. અને તેમાં તે કુમારપાળ રાજા વગેરેને જૈનધર્મી બનાવી ઘણાં અંશે કાવ્યા. પૂર્વની પેઠે ક્ષત્રિય રાજાઓ સદા જૈન રાજાઓ તરીકે રહે અને રાજાઓના વંશમાં જન ધર્મની પરંપરા સદાકાલ ટકી રહે. એવી શ્રી હેમચન્દ્ર મહારાજની ધારણા હતી. પણ તે તેમની પાછલ બર આવી નહી. શ્વેતામ્બરોના સર્વે આચાર્યોમાં ગચ્છની માન્યતાના લેદે સંકુચિત દૃષ્ટિ હોવાથી, તેમજ દિગમ્બરોમાં મૂળસંઘ, કાપ્લસંઘ, માથુરીસંઘ, વગેરેના મત લેદથી એક બીજાના ખંડનમાં આત્મશક્તિનો વ્યય થવા લાગ્યો, અને પરસ્પર સંપીને જન ધર્મમાંથી બ્રષ્ટ થનાર લોકોને પુનઃ જૈન ધર્મમાં લાવવાનો વિચાર કરવાને સર્વ ગચ્છના આચાર્યોની મહાસલા મલી શકી નહિ. અને તેથી વિક્રમની ચૌદમી સદીમાં જૈનધર્મ રાજકીય ધર્મ તરીકે રહ્યો નહી. હાય !! કેટલી બધી ખેદની વાત! વિક્રમ સંવત તેરની સાલમાં વસ્તુ-

પાળ અને તેજપાળ એ બે જૈન પ્રધાનો થયા. તેમણે જૈન ધર્મની જ્યપતાકા ફરકાવી. વિક્રમ સંવત સોલસોની સાલમાં શ્રી હીરવિજયજી મહારાજ થયા. તેમણે અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધ આપ્યો. તેમના વળતમાં શ્રી ધર્મસાગરજી ઉપાધ્યાયે ખરતર આદિ અન્ય ગચ્છોનું ખંડન કર્યું હતું. તેથી ખરતર તપા-ગચ્છ આદિ ગચ્છોના આચાર્યો તથા શ્રાવકોનો પરસ્પર સંપ તથા સંબંધ સારી રીતે રહી શક્યો નહિ. જૈનાચાર્યો પોતાના જૈનધર્મ રૂપ ઘરમાં ગચ્છના ભેદે પરસ્પર વિવાહ કરીને પોતાના આત્મવીર્યનો ક્ષય કરવા લાગ્યા. પોતાની ધર્મ સત્તાનો કેટલો બધો વિસ્તાર હતો તે સંબંધી પરસ્પર સંપના અભાવે જૈનોની મહા સલા ભરીને જૈનાચાર્યો અને સાધુઓ વિચાર કરી શક્યા નહિ. તો પણ તેઓએ જનધર્મનું સાહિત્ય વધારવા જે આત્મભોગ આપ્યો છે તેનો તો કદિ ઉપકાર ભૂલી શકાય તેમ નથી.

તે વખતે દિગમ્બર જૈનોનું દક્ષિણમાં ઘણું જોર હતું. ઇસ્વીસનના પહેલા સૈકાથી તે દશમા સૈકા સુધી મદ્રાસ ઇલાકામાં જૈનોની વસ્તી સૌથી વધુ હતી. મદ્રાસ, પાંડય વગેરે દેશોને જૈનોએ રાજ પુરા પાડ્યા છે. ઇ. સ.ના દશમા સૈકામાં શૈવ અને જૈનો વચ્ચે ધર્મ સંબંધી સ્પર્ધા ચાલી હતી. આજની માફક કેવલ ધર્મની ચર્ચા ચાલતી હતી એમ નહિ; પરંતુ તે વખતે યુરોપીય દેશોમાં બન્યું છે તેમ મદ્રાસ ઇલાકામાં પણ ખૂનખાર ધર્મ યુદ્ધો થયા હતા. શૈવ અને જૈનો વચ્ચે ધર્મ યુદ્ધો થયાં અને તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે તે ભાગમાં વસનારા હબરો જૈનોને રીખાવી રીખાવીને મારવા-માં આવ્યા અને જેમનું મનોબલ નિર્બળ હતું તેઓ અન્ય ધર્મમાં (શૈવધર્મમાં) વટલાઈ ગયા. અને જે બાકી રહ્યા તેમને દાસ બનાવવામાં આવ્યા. આવા દાસ બનેલા અસલના જૈનો પૈકી હાલ તેઓ નવકાર બાણે છે અને તેઓ પોતાનો અસલ જનધર્મ છે એમ જણાવે છે. આ લોકોને “પેરીઆ” કહે છે અને તેમની મદ્રાસ ઇલાકામાં આઠ લાખના આસરે સંખ્યા છે.

આ બાબતનો ઇતિહાસ શો પુરાવો આપે છે તે આપણે તપાસીએ.

“હાલાસ્ય મહાત્મ્ય” નામના પ્રાચીન તામીલ ગ્રન્થના ૬૮ માં પ્રકરણમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—જ્ઞાનપૂર્ણ નામના એક યુવાન શૈવ સન્યાસીએ આઠ હબર દ્રાવીડ જૈન સાધુઓને પોતાના મતમાં આ પ્રમાણે લીધા. પાંડય દેશના રાજની રાણી અને મુખ્ય પ્રધાન કુલબંધન તે યુવાન સન્યાસી પાસે જઈને કહેવા લાગ્યા કે જૈન સાધુઓને ઉખેડી નાખો. કારણ કે તેઓ નગ્ન કરે છે, હાથમાં મોર પીંછીઓ રાખે છે અને વેદોની નિન્દા કરે છે. પછી તે સન્યાસી બંને જણને શિવ મંદીરમાં લઈ જાય છે. તે

મૂર્તિને ઉદેશીને કંઈક કહે છે અને શિવની શી ઇચ્છા છે. તે જણાવવાને વિનંતિ કરે છે. ત્યારપછી તે નગ્ન જૈન સાધુઓ સાથે વાદવિવાદનું કહેણું સ્વીકારે છે. અને રાજસભામાં દરેક પક્ષ પોતપોતાના ગ્રન્થોના પવિત્રપણાની અગ્નિ અને જળથી કસોટી કાઢવાની શરત કબુલ કરે છે, તેમાં તેઓ હારી જાય છે, આથી ત્યાં વિગ્રહ જામે છે અને ઘણા જૈન સાધુઓને કાપી નાખવામાં આવે છે. કેટલાકના માથાં ઘાણીઓમાં પીલવામાં આવે છે. અને કેટલાકની ચામડી શિયાલ, લોંકડી, કુતરાઓ અને શિકારી પક્ષીઓના ભક્ષ્ય તરીકે ફેંકવામાં આવે છે. આમાં જેઓ નિર્બલ મનના હતા તેઓ આ કસોટીમાંથી બચવાને હિન્દુ થઈ જાય છે.

આ હકીકત મહુરામાં આવેલા “ મેનાક્ષી ” નામના મંદિરને લગતા પવિત્ર સરોવરની દિવાલો ઉપર ચિત્રેલી છે. તેમાં દિગમ્બર આચાર્યોએ શૂળી પસંદ કરી દેહના બળિદાન આપ્યા છે. કેટલાકે ઘાણીઓમાં પીલાઈ મુવા છે. બાકી રહેલા મદ્રાસના જૈનો એકદમ અત્યારના જેવી અધમ દશાએ આવી પહોંચ્યા ન હતાં પણ વખત જતાં ત્યાંના અસલી જૈનો સાથેનો સંબંધ ઉચ્ચ કોમના હિન્દુઓએ, ધર્મના કારણથી બંધ કર્યો. આ સ્થિતિ લાંબા વખત સુધી ચાલવાથી તેઓ દાસ જેવા બની “ પેરીઆ ” તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. આજે તેઓ ઘણી દયાજનક સ્થિતિમાં પોતાના દહાડા પસાર કરે છે.

હિન્દુસ્તાનનું ઇમ્પીરીયલ ગેઝેટીયર લખે છે કે છેલ્લા સૈકાના અંત સુધી તેઓ ઉચ્ચ જાતના દાસ તરીકે રહેતા આવ્યા છે—એક ખ્રીસ્તી લેખક લખે છે કે:—કેટલાક સૈકાના જુલમથી તેમનામાંથી મનુષ્યપણું કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે. તેમાંના હજારોને ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલાવવામાં આવ્યા છે. તેઓ અસલની પેઠે ખરા જૈન હતા. હાલ તેઓની આવી સ્થિતિ થઈ છે.

શંકરાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય, માધ્વાચાર્ય અને વલ્લભાચાર્યના પ્રયત્નથી નિર્બલ મનના અજ્ઞાન જૈનો પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન નહીં હોવાથી હિન્દુ ધર્મમાં ભળી જવા લાગ્યા. વલ્લભાચાર્યના પન્થમાં જે વૈષ્ણવ વાણિયાઓ છે. તેઓના વંશજો અસલ જૈન ધર્મ પાળતા હતા. વીશાઓશવાળ, દશાશ્રીમાલી, પોરવાડ વગેરે ચોરાશી જાતના વાણિયાની સ્થાપના જૈનોના આચાર્યોથી થઈ છે. તેના નામ નીચે પ્રમાણે :—

ઓશવાળ, શ્રીમાલી, શ્રી શ્રીમાલી, લાડ, દશાપોરવાડ, વીશાપોરવાડ, દશાદેશવાડ, દેશાવાડ; અથવાલ, શુર્જર, ભાગૈરવાલ, દીડુ, પુષ્કરવાલ, મૈતિવાલ, હરસોરા, સુરરવાલ, પીલીવાલ, ભુંગડા, લવાલ, લાડવાણિયા, લાડવા,

દોહીલવાલ, કેહદરવાલ; સોહરિવાલ, જાએલવાલ, માનતવાલ, કાનેરીવાલ, કેરટાવાલ, ચેહેત્રાવાલ, સોની, સોજતવાલ, નાગર, માડ, માઠ, જુલહેરા, કપોલ, ખડાયતા, ખરૂરી, દશોરા, ખાંભડવાલ, નગુદ્રા, કરબેરા, બટીવરા, મેવાડા, નરસિંગપુરા, ખાતરવાલ, જીરણવાલ; ભાગેરવાલ, આરચિતવાલ, ખાખરવાલ, શ્રીગોડ, ઠાકરવાલ, પંચમવાલ, હુનેરવાલ, ખીરકેરા, બાઈસ; સ્તુખી; કંબોવાલ, વાયડા, તેરેટા, ખાતખરગી, લાડીશાકા, વેદનોરા, ખીચી, ગુસોરા, બાહાએહર, જાશેળા, પદમોરા, મેહેરી, ઘાકરવાલ, મંગોરા, ગોએલવાડ, તેરેટી, કાકલિયા, ભારીજ, અંડોરા, સાચોરા, ભુંગરવાલ, મંડાહુલ, ખામુમા, ખાગીઆ, ટીડો-રીયા, ખોરવાલા, સોહારવાલ, નાગોરી, વડનગરા, માંડલિયા, અને પાંચા વગેરે ચોરાસી જાતના વાણિયાઓ ઘણા ખરા તે પોતાના ગામ, ગોત્ર, શાખ વગેરેના નામથી પ્રસિદ્ધ ગણાય છે. ચોશીયાનગરમાં રહેનાર ક્ષત્રિયો હતા. તે જૈનો થયા ત્યારે ચોશવાળ ગણાયા. શ્રી જિનદત્તસૂરિએ સવાલાખ રજ-પુતોને જૈન બનાવ્યા. જેઓ મોઢેરાના હતા તેઓ પરદેશ જવાથી મોઢ વાણિયા ગણાવા લાગ્યા, જિનદત્તસૂરિના પહેલાં મોઢેરામાં મોઢ વાણિયા જૈની હતા. વિક્રમ સંવત ૧૪૨ માં લોહાચાર્યે અગ્રોહાનગરના લોકોને જૈન ધર્મમાં લીધા તેઓ અગ્રહા નગરના રહેવાસી હોવાથી અગ્રવાલ તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામ્યાં. હિંદુસ્તાનમાં અગ્રવાલ વાણિયાની વસ્તી વિશેષ છે તેમાંના કેટલાક જૈનો છે અને કેટલાક બસો વર્ષ લગલગથી વૈષ્ણવ વગેરે ધર્મમાં દાખલ થયા છે. વીશાશ્રીમાળી વાણિયા પૂર્વે મારવાડમાં શ્રીમાલનગર અને માઘકવિના વખતથી ભિન્નમાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલા નગરમાં રહેતા હતા. શ્રીમાલ-પુરાણમાં વીશાશ્રીમાલી વગેરેની ઉત્પત્તિ આપી છે. તે જૂઠી છે. મહાલક્ષ્મી શ્રીમાલીઓની કુલદેવી હતી, પણ લક્ષ્મી દેવીની જમણી બાજુમાંથી ઉત્પન્ન થયા તે “વીશા” અને ડાબી બાજુમાંથી ઉત્પન્ન થયા તે “દશા” વગેરે ગમ્પ પુરાણ લખીને લોકોમાં ખોટી માન્યતા ફેલાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. કારણ કે દશા શ્રીમાલીની ઉત્પત્તિ વસ્તુપાલના વખતથી થઈ છે. શ્રીમાલ નગરના રાજા અને ક્ષત્રિઓને જૈનાચાર્યોએ જૈન ધર્મમાં દાખલ કર્યા. ત્યારથી તેઓ શ્રીમાલ નગરના નામે શ્રીમાલી વાણિયા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. આ બાબતમાં જૈન ગ્રંથો સાફ અજવાળું પાડે છે. વસ્તુપાલના વખતમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલના પક્ષમાં રહેનારા વીશાશ્રીમાલી વાણિયાઓ દશા શ્રીમાલી તરીકે ગણાવા લાગ્યા. તે જૈન ગ્રંથોથી સાબીત થાય છે. શ્રીમાલ નગરને છોડીને કેટલાક શ્રીમાલી વાણિયાઓ મંડોવાડમાં ગયા ત્યાં ભદી, ચહુઆણ, થેલોર, ગોડ, ગોહીલ, હાડા, જાહવ, મકવાણા, પરમાર, રાઠોડ અને થરાદરા રજપુતોને જૈનાચાર્યોએ પ્રતીબોધી જૈન બનાવ્યા અને તે પણ વ્યાપાર કરવાથી

વણિક-વાણીયા કહેવાયા. પૂર્વે ક્ષત્રિઓની જાતિઓ જે જૈન હતી. તે પણ વ્યાપારમાં જોડાવાથી વણિક તરીકે ઓળખાવા લાગી.

ક્ષત્રિઓના કેટલાં કુળ છે, તે પ્રસંગવશાત્ કહી દઈએ:—૧ સૂર્યવંશી ૨ ચંદ્રવંશી ૩ જાદવ ૪ કચ્છવાડા ૫ પરમાર ૬ તુવાર ૭ ચહુઆણુ ૮ સોં-લકો ૯ છિંદ ૧૦ સીલાર ૧૧ આલીવાર ૧૨ દાહિમા ૧૩ મકવાણા ૧૪ ગ-રૂઅ (ગોહિલ) ૧૫ ગહીતોલ ૧૬ ચાવડા ૧૭ પરિહાર ૧૮ રાવરાઠોડ ૧૯ દેવડા ૨૦ ટાંક ૨૧ સિંધવ ૨૨ અનિગ ૨૩ ચૈતિક ૨૪ પ્રતિહાર ૨૫ દધિખટ ૨૬ ઠેરટપાલ ૨૭ કોટવાલ ૨૮ હુણુ ૨૯ હાડા ૩૦ ગોડ ૩૧ કુમાડ ૩૨ જટ ૩૩ દયાનપાલ ૩૪ નિકુંભવર ૩૫ રાજપાલ ૩૬ કાલછર એ પ્રમાણે ક્ષત્રિઓના છત્રીશ કુળો છે તેમાંના ઘણા કુળો પૂર્વે જૈન ધર્મ પાળતા હતા. પાછળથી વેદ ધર્મીઓનું જોર થવાથી કેટલાક તેમાં લબ્યા અને બાકીના જે જૈન તરીકે રહ્યા તેઓ વ્યાપારમાં જોડાવાથી વણિક કહેવાવા લાગ્યા; અને ભટ્ટી, ચહુઆણુ, ગોહીલ, પરમાર, રાઠોડ, એ વગેરે ક્ષત્રિઓમાંથી કેટલાકને જૈનાચાર્યોએ “ ભાવસાર ” તરીકે ઓળખાવ્યા. તેઓનો જૈન ધર્મ પ્રત્યે સારો ભાવ હતો. (આ ભાવસાર તરીકેની ગણનાનું વર્ણન ‘ જાવ-ડશા ચરિત્ર ’ પરિશિષ્ટમાં અપાયેલું છે.)

અમલાવાદના કેટલાક નગરશેઠીયાઓના વંશજો ‘ સીસોદીયા ’ રજપુત તરીકે ઓળખાય છે. તેની હકીકત શાન્તિદાસ શેઠના રાસામાં છપાવવામાં આવી છે.

મારવાડમાં આવેલી ઓશીયા નગરીમાં પહેલાં લાખો મનુષ્યનો વસતી હતી. તે નગરીમાં પ્રભુ મહાબોર પછી પદ વર્ષે શ્રી રત્નપ્રભલ મહારાજ પધારેલા, તેમના સદુપદેશથી ઓશીયા નગરીનો રાજા જૈનધર્મી થયો. ત્યાંના ત્રણ લાખ ભોરાસી હજાર મનુષ્યોએ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, ત્યારથી તેઓ ઓશવાળ કહેવાયા. શ્રી રત્નપ્રભલ ત્યાંથી વિહાર કરી ‘ લખી જંગલ ’ નામક શહેરમાં ગયેલા, ત્યાં તેમણે દશ હજાર મનુષ્યોને જૈનધર્માનુરાગી બનાવ્યા હતા.

રામાનુજચાર્ય અને માધ્વાચાર્યના વખતમાં દક્ષિણી, દ્રાવિડી, કણ્ઠાટકી વગેરે ઘણા જૈનો વટખાઈને વૈષ્ણવ ધર્મમાં દાખલ થયા હતા. અને શ્રી વલ્લભાચાર્યના વખતમાં ગુજરાતના જૈન વટખાઈને વૈષ્ણવ બન્યા હતા. દશા-લાડ, વીશાલાડ, ગુજર, મોઠ, દશા દિશાવાળ વગેરે વણિકો પણ પહેલાં જૈન-ધર્મી હતા.

સં ૧૬૬૬ ના ચૈત્રમાસમાં સુરતમાં વૈષ્ણવોની એક પરિષદ મળી હતી. તે વખતે માધવતીર્થ શંકરાચાર્ય સાથે વૈષ્ણવોને ઝગડો ચાલતો હતો તે

પ્રસંગે એક વૈષ્ણવ પંડિતે કહ્યું હતું કે :-શ્રીમાન્ શંકરાચાર્યે અમારી સાથે વિરોધ ન કરવો જોઈએ. કેમકે અમે વેદ ધર્મીઓને વૈષ્ણવ ધનાવ્યા નથી. કારણ કે હાલ જે ચાલીસ લાખ વૈષ્ણવો છે. તેનું મૂળ તપાસીએ તો તેઓ પૂર્વે જૈનો હતા, અમારા બાપદાદાઓએ જૈનોને વટલાવીને વૈષ્ણવો ધનાવ્યા છે, નહિ કે વેદ ધર્મીઓને; માટે શ્રી શંકરાચાર્યે તો આથી ખુશ થવું જોઈએ. આ ઉપરથી જૈનોની પડતીનો સહજ ખ્યાલ આવી શકે છે. અને એનું કારણ જૈનાચાર્યોની ગચ્છ પરત્વેની ખેંચતાણો. વળી મહેસાણામાં હાલ જે દશા દિશાવાડ વાણીયાઓ છે તે પહેલાં જૈનો હતા. વિજાપુરમાં વેરા વાસણામાં જેટલા વણિક વૈષ્ણવો છે તે શ્રી રૂપસુંદરના ઉપાશ્રયના જૈનો હતા. દશાલાડ વણિકો પણ જૈનો હતા. તેમની પટાવળીઓ જન ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે. અજમેર, જોધપુર, ઉદેપુરમાં કેટલાકોએ વિષ્ણુ અને શંકરનો મત સ્વીકારેલો છે. કાઠીયાવાડમાં કેટલાક દશા, વિશાશ્રીમાળી જૈનોએ ઘોટાદ વગેરેમાં લગભગ ૫૦ વર્ષ પહેલાં સ્વામીનારાયણ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે.

અઠગર બાદશાહના સમયમાં સાડા ત્રણ કરોડ જૈનો હતા. આ બાબતનો પુરાવો લાંડનમાં ગયેલા દક્ષતરોમાંથી મળી શકે છે.

આ બધાનું કારણ આપણા પારસ્પરિક સાંપ્રદાયિક ઝગડાઓ અને પ્રમાદ ! અસ્તુ. હવે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ.

વીરાત્	વિક્રમાત્	
૧૪૩૨	૯૬૨	અમૃતચન્દ્રસૂરિએ—સમયસારની ટીકા રચી.
૧૪૬૪	૯૯૪	સર્વદેવસૂરિ મહારાજથી શ્રી વડગચ્છ (બૃહદ્ગચ્છ)ની સ્થાપના થઈ.
૧૪૯૬	૧૦૨૬	“ તક્ષશિલા ” નું નામ “ ગીઝની ” પડ્યું
૧૫૧૨	૧૦૪૨	પાર્શ્વનાગસૂરિએ “આત્માનુશાસન” રચ્યું.
૧૬૦૬	૧૧૩૬	અભયદેવસૂરિ. નવાંગી ટીકાકારને વિક્રમ સંવત ૧૦૮૮માં આચાર્ય પદ મલ્યું હતું, અને ૧૧૩૬ માં સ્વર્ગે પધાર્યા હતા. તેમનું વૃત્તાંત નિચે પ્રમાણે—

નવાંગી ટીકાકાર અભય દેવ સૂરિ.

ઘતિહાસ તપાસતાં જણાય છે કે અભયદેવસૂરિ છ થયા છે તેમાંના પ્રથમ અભયદેવ—ધારાપુરી નગરીમાં મહીધર નામના એક શાહુકારની ધનદેવી નામની સ્ત્રીની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયેલા. એક દહાડો વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય શ્રી કિર્નેશ્વરસૂરિ તે ગામમાં પધાર્યાં. અને તેઓશ્રીનો ઘાઘ સુષ્ટી અભય-

કુમારે દીક્ષા લીધી. અને મહાન વિનય લક્ષિત કરી, ગુરૂદેવ પાસે જ્ઞાન સંપાદન કરવા લાગ્યા. ગુરૂદેવે તેને યોગ્ય જાણી ક્રૂત સોલ વર્ષની ઉમ્મરે વિક્રમ સંવત્ ૧૦૮૮ માં આચાર્ય પદે સ્થાપ્યા.

હવે તે સમયમાં દુષ્કાલાદિકના કારણથી ટીકાઓનો વિચ્છેદ થયો હતો. તેના ઉદ્ધાર અર્થે એક દિવસે શ્રી અભયદેવસૂરિ મધ્ય રાત્રિએ જ્યારે ધ્યાનમાં લીન થયા હતા, ત્યારે શાસનદેવીએ આવીને તેમને કહ્યું કે—હે વત્સ ! પૂર્વના આચાર્યોએ અગ્યારે અંગોની ટીકા રચી હતી, પણ કાળ સંબંધી દૂષણોથી ક્રૂત બે અંગો સિવાય બાકીના સર્વ અંગોની ટીકાઓનો લોપ થયો છે, માટે આપ તે અંગોની ટીકાઓ રચી ઉપકાર કરો. ત્યારે અભયદેવ આચાર્યે કહ્યું કે—હે શાસન રક્ષક માતા ! આવું ગહન કાર્ય કરવાને હું અલ્પ બુદ્ધિવાન શી રીતે સમર્થ થાઉં ? કેમકે તે કાર્યમાં બે કદાચ ઉત્સૂત્ર થાય તો મહા આપદા-રૂપ સમુદ્રમાં નિમગ્ન થવું પડે; તેમ આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન પણ થવું ન જોઈએ. ત્યારે શાસન દેવીએ કહ્યું કે, હે આચાર્ય ! આપને તે કાર્ય માટે સમર્થ જાણીને મેં કહ્યું છે. તે સાંભળી અભયદેવસૂરિએ ઉત્સાહપૂર્વક તે કાર્યનો પ્રારંભ કર્યો. તથા તે કાર્ય પૂર્ણ થતાં સુધી તેમણે આયંજીલ તપ શરૂ કર્યો અને નવાંગી ટીકા રચીને જૈન શાસનની પ્રભાવના કરી.

શ્રી અભયદેવસૂરિ વિક્રમ સંવત ૧૧૩૫. બીજા મતે ૧૧૩૯માં ગુજરાતમાં આવેલા કપડવંજ નામના ગામમાં સ્વર્ગે પધાર્યા હતા.

“ જિનવલ્લભ સૂરિ ”

તેમના સંબંધી એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે તેઓ ખરતર ગચ્છમાં થએલા નવાંગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવ સૂરિના શિષ્ય, અને જિનદંત સૂરિના ગુરૂ હતા. તે વિક્રમ સંવત ૧૧૬૦ માં વિદ્યમાન હતા. (બીજા મત પ્રમાણે આ આચાર્યથી ખરતર ગચ્છની સ્થાપના થએલી છે એમ કહેલ છે) આ આચાર્યે વીર પ્રભુના પાંચ કલ્યાણકોને બદલે છ કલ્યાણકોની પ્રરૂપણા કરી છે. તેમણે પિંડ વિશુદ્ધિ પ્રકરણ, ગણધરસાધ્શતક, આગમિક વસ્તુ વિચાર સાર, વર્ધમાન સ્તવન, વગેરે અનેક ગ્રંથો બનાવ્યા છે. તેમને દેવભદ્રાચાર્ય તરફથી વિક્રમ સંવત ૧૧૬૭ માં આચાર્ય પદ મલ્યું હતું. તેમના શિષ્ય રામદેવે વિક્રમ સંવત ૧૧૭૩ માં “ ષડસ્તિકા ચુષિ ” નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તે ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે—જિનવલ્લભસૂરિએ વિક્રમ સંવત ૧૧૬૪ માં પોતાના સઘળાં ચિત્ર કાવ્યો ચિત્રકૂટ (ચિતોડ)માં આવેલા શ્રી વીરપ્રભુના મંદિરના શિલાલેખમાં કોતરાવ્યા હતા. અને તે મંદિરના દ્વારની બંને બાજુએ તેમણે ધર્મ શિક્ષા અને સંઘપટ્ટક કોતરાવ્યા હતા.

શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્ય

જૈન સાહિત્યના અવાચીન યુગમાં હેમાચાર્યનું નામ મશહૂર છે. તેઓ એક પ્રખર અભ્યાસી અને અનેક શાસ્ત્રોમાં નિપુણ હતા. તેમણે કુમારપાળ ચરિત્ર, શ્રી મહાવીર ચરિત્ર, સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ, અધ્યાત્મ ઉપનિષદ, યોગશાસ્ત્ર અલંકાર સુડામણી, ત્રિષ્ઠી શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર. ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી, તે વખતના જૈનોમાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાન મેળવ્યું હતું, અને તેથીજ શ્વેતાંબર જૈનો અઘાપિ પણ તેમને ‘કલિકાળ સર્વજ્ઞ’ તરીકે સંબોધે છે. તેમનો જન્મ વીર સં. ૧૬૨૯ વિ. સં. ૧૧૫૦ માં ધુતાંરાપુર પાટણ (હાલ જૈને ધંધુકા કહે છે) માં થયો હતો. જ્ઞાતે વીશા મોઠ વણિક હતા. નાનપણથી જ તીવ્ર બુદ્ધિવાન હતા. તેથી વાલીની આજ્ઞા મેળવી દીક્ષિત થયા; અને પછી અનેક ગ્રંથો આગમોનો અભ્યાસ કરી વિદ્વાન બન્યા. તેમણે કુમારપાળ રાજને પ્રતિબોધી જૈનધર્મી બનાવ્યા હતા.

એમના જીવનવૃત્તાંત સંબંધી ‘ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ નામક પુસ્તકમાં સાક્ષર શ્રી. ર. મ. નિલકંઠ લખે છે કે:—હેમાચાર્યનો જન્મ ઈ. સ. ૧૦૮૯ માં ધંધુકામાં થયો હતો. બાળપણની એમની ચતુરાઈ જોઈ દેવચંદ્ર નામના જૈનાચાર્યે તેને પોતાની પાસે રાખ્યો અને નવ વરસની ઉંમરે દીક્ષા આપી. ૨૧ વર્ષની ઉંમરે તે સર્વ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ બન્યો. તેથી તેને આચાર્યની પદવી મળી. ઈ. સ. ૧૧૭૨ માં તે અવસાન પામ્યા. (ગરીબાઈમાં જન્મ લીધા છતાં પોતાની બુદ્ધિ અને ઉદ્યોગથી માણસ કેવો નામાંકિત થાય છે તે હેમાચાર્યના ચરિત્રથી જણાય છે.)

આ ઉપરાંત થોડોક વધુ પ્રકાશ પાડતાં માસ્તર ડાહ્યાલાઈ પ્રભુરામ દવે (વેરાવળ) લખે છે કે:—હેમાચાર્ય ૮૪ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા. તેની પાછળ થોડા માસે ઈ. સ. ૧૧૭૪ માં કુમારપાળ રાજ રક્તપિત્તના રોગથી મરણ પામ્યા.

ગરછોની ઉત્પત્તિ

હવે આપણે ગરછોની ઉત્પત્તિ સંબંધી વિચાર કરી મૂળ મુદ્દા પર આવીએ. વીર સં. ૧૬૨૯ વિ. સં. ૧૧૫૯ શ્રી ચંદ્રપ્રભાચાર્યે પુનમની પખખી સ્થાપી ત્યારથી “પુનમીયો ગરછ” કહેવાયો. તેમની ખીણ શાખા ભદ્રેશ્વર-સૂરિથી શરૂ થઈ.

વીર સં. ૧૬૮૩ માં અંચલગરછની ઉત્પત્તિ થઈ. આ સંબંધી બે મત છે. કોઈ ‘પુનમીયા’ ગરછના નૃસિંહાચાર્યથી થઈ માને છે અને કોઈ ખીજ આચાર્યરક્ષિતથી થઈ એમ માને છે.

વીર સં. ૧૬૬૬ વિ. સં. ૧૨૨૬ એક કરોડ શ્લોકના બનાવનાર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સ્વર્ગે ગયા.

આજ અરસામાં “લાલણગોત્ર” ની ઉત્પત્તિ થઈ કહેવાય છે. હકીકત એવી છે કે:—પારકર દેશના “પિલુઆ” નામના ગામમાં ‘રાવણ’ કરીને એક ઠાકોર રહેતા હતા. તેને ‘લાલણ’ અને ‘લખધીર’ નામના બે પુત્રો હતા. આ બંને પુત્રો પૈકી લાલણ કોઠના લયંકર રોગથી પીડાતો હતો. તેવામાં “જયસિંહ” નામના જૈનાચાર્ય ત્યાં આવ્યા. અને તેમણે ઉપકારનું કારણ જાણી માંત્રિક પ્રયોગથી તે રાજપુત્રનો રોગ દૂર કર્યો. અને પછી આચાર્ય મહારાજે લાલણના વંશજોને પ્રતિજ્ઞાથી આશવાળ જ્ઞાતિમાં દાખલ કર્યો. જે આજે ‘લાલણ ગોત્રી’ કહેવાય છે. લાલણ ગોત્રના જૈન આશવાળો હાલ પારકર, કચ્છ, જેસલમીર અને જામનગર વગેરે શહેરોમાં છે.

વીર સં. ૧૭૦૬ માં સાર્ધ પૌર્ણિમિયક ગચ્છ શ્રી સુમતિસિંહ આચાર્યથી શરૂ થયો. તે ગચ્છવાળા જિનપ્રતિમાને ફળોથી પૂજા કરવામાં માનતા નથી. એમ કહે છે.

વીર સં. ૧૭૨૦ આગમિયો ગચ્છ નીકળ્યો. શિલગુણસૂરિ અને દેવ-લદ્રસૂરિ ‘પુનમીયા’ ગચ્છથી છૂટીને અંચલિકગચ્છમાં દાખલ થયા હતા, પણ પાછળથી તેમણે નવો ગચ્છ સ્થાપ્યો જેમાં ક્ષેત્ર દેવતાની પૂજા ન કરવાનું વિધાન હતું. તે ગચ્છનું નામ “આગમિકો” અથવા ત્રણ યુધ્ધ (સ્તુતિ) વાળાની ઉત્પત્તિ.

વીર સં. ૧૭૫૫ ‘વડગચ્છ’નું નામ પ્રચલિત હતું તે બદલાઈને જગ-ચંદ્રસૂરિએ ‘તપ ગચ્છ’ રાખ્યું. તે સંબંધી એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે:—શ્રી મહાવીર પ્રભુ પછી ૩૫ મી પાટે શ્રી ઉદ્યોતસૂરિ આચાર્ય થયા. તે એક સમયે અર્જુનદાયલ (આબુ પર્વત) પર ચડ્યા હતા, ત્યાંથી નીચે ઉતરી તેની તળેટીમાં આવેલા “ટેલી” નામક ગામ પાસે એક વિશાળ વડની છાયા નીચે બેઠા. તે સમયે એવું મુહુર્ત તેમને લાગ્યું કે જો આ સમયે પોતાની પાટે કોઈ આચાર્યની સ્થાપના કરવામાં આવે તો વંશ પરંપરા પોતાની પાટ ચાલે; અને સુવૃદ્ધિ થાય. એમ વિચારી તેમણે વિક્રમ સં. ૬૬૪ માં પોતાની પાટે સર્વદેવસૂરિને સ્થાપ્યા. એવી રીતે વિશાળ વડ નીચે સુરિપદ દેવાથી પૂર્વથી ચાલ્યા આવતા વનવાસી ગચ્છનું પાંચમું નામ વડગચ્છ પડ્યું. જેને ફેરવીને જયચંદ્રસૂરિ (જગતચંદ્ર સૂરિ) એ તપગચ્છ નામ પાડ્યું.

વીર સં. ૨૦૦૧ વિક્રમ સં. ૧૫૩૧ માં શ્રીઆન લોંકાશાહ થયા. જેમણે ભગીરથ પ્રયત્ન કરી શિથિલ અને અવ્યવસ્થિત થયેલા ધર્મ અને

ક્રિયાકાંડોને વિશુદ્ધ બનાવી સનાતન દયામય જૈન ધર્મનો પ્રકાશ કર્યો. (જેનું વર્ણન હવે પછી આવશે.)

વીર સં. ૨૦૩૨ શ્રી હેમવિમળસૂરિના વખતમાં 'કડવા' નામના એક વણિકે 'કડવા મત' કાઢ્યો. જેનું વિધાન એ હતું કે પ્રતિક્રમણાદિમાં જે ચાર શુદ્ધિઓ કહેવાય છે તે ન કહેતાં ત્રણ જ કહેવી જોઈએ.

વીર સં. ૨૦૪૦ ણીજ નામના આચાર્યને 'નુનાક' નામનો એક આત્માર્થી શિષ્ય હતો. તે ગચ્છમાંથી નીકળીને મેવાડમાં આવ્યો અને તેણે એવી પ્રરૂપણા કરી કે સંવત્સરી પાંચમની કરવી જોઈએ અને પચ્ખી પૂર્ણિમાની જ હોય. તેની આ માન્યતા ઘણાઓને રુચિ, તેથી તેના ઉપદેશ મુજબ વર્તન શરૂ થયું. તે મતની ઉત્પત્તિનું નામ "ણીજમત" રાખવામાં આવ્યું.

વીર સં. ૨૦૪૨ શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર મતની ઉત્પત્તિ થઈ. તેના કારણમાં પાર્શ્વચંદ્ર નામના તપગચ્છની નાગપૂરિય શાખાના એક ઉપાધ્યાયને પોતાના આચાર્ય સાથે વાંધો પડવાથી આ નવો ગચ્છ સ્થાપ્યો. જે ગચ્છ પાછળથી તેમના જ નામથી ઓળખાવા લાગ્યો. તેમણે કેટલીક તપ ગચ્છની અને કેટલીક લુંપકોની ક્રિયાઓ અંગીકાર કરી તથા વિધિવાદ, ચરિતાનુવાદ અને યથાસ્થિત વાદનો ઉપદેશ આપ્યો. તે ગચ્છવાળાઓ નિર્ચુક્રિતઓ, ભાષ્યો, ચૂર્ણિઓ અને છેદ સૂત્રોને માનતા નથી.

કડવા શાહનો ગચ્છ અને પાર્શ્વચંદ્ર (પાઈચંદ) ગચ્છ એ બંને ગચ્છો શ્રી લોકાશાહ પછી નીકળ્યા છે.

કુલ ચોરાશી ગચ્છો સ્થપાયાનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે તેના નામો:-

૧ દોવંદનિક ગચ્છ	૧૨ આગમિયા ગચ્છ
૨ ધર્મ ઘોષ ગચ્છ	૧૩ ઝોકડીયા ગચ્છ
૩ સંડેરા ગચ્છ	૧૪ લિન્નમાલીયા ગચ્છ
૪ કિન્નરસા ગચ્છ	૧૫ નાગેંદ્ર ગચ્છ
૫ નાગોરી તપાગચ્છ	૧૬ સેવંતરીયા ગચ્છ
૬ મલ્લધારા ગચ્છ	૧૭ ભંડેરા ગચ્છ
૭ ખડ તપાગચ્છ	૧૮ જઈલિ વાલ ગચ્છ
૮ ચિત્ર વાલ ગચ્છ	૧૯ વડા ખરતર ગચ્છ
૯ ઓશવાલ ગચ્છથી તપગચ્છ થયો	૨૦ લહુડા ખરતર ગચ્છ
૧૦ નાણાવાલ ગચ્છ	૨૧ ભાણસોલીયા ગચ્છ
૧૧ પલ્લિવાલ ગચ્છ	૨૨ વડગચ્છથી વિધિપક્ષ ગચ્છ થયો

૨૩ તયા ખિરદ ગરુદ
 ૨૪ સૂરાણા ગરુદ
 ૨૫ વડા પોષાલ ગરુદ
 ૨૬ ભરૂ અરુદ ગરુદ
 ૨૭ કતબ પુરા ગરુદ
 ૨૮ સંખલા ગરુદ
 ૨૯ ભાવડહરા ગરુદ
 ૩૦ નાખડીયા ગરુદ
 ૩૧ કોરંટવાલ ગરુદ
 ૩૨ બ્રાહ્મણીયા ગરુદ
 ૩૩ મંડાહડા ગરુદ
 ૩૪ નીખડીયા ગરુદ
 ૩૫ ખેલા હરા ગરુદ
 ૩૬ ઉછિંત વાલ ગરુદ
 ૩૭ રૂદોલિયા ગરુદ
 ૩૮ પંથેરવાલ ગરુદ
 ૩૯ ખેજડીયા ગરુદ
 ૪૦ વાછિત વાલ ગરુદ
 ૪૧ જીરાઉલિયા ગરુદ
 ૪૨ જેસલમેરા ગરુદ
 ૪૩ લલવાણિયા ગરુદ
 ૪૪ તાત હડ ગરુદ
 ૪૫ છાજ હડ ગરુદ
 ૪૬ ખંભાયતા ગરુદ
 ૪૭ શંખવાલિયા ગરુદ
 ૪૮ કમલ કલસા ગરુદ
 ૪૯ સોજતરિયાં ગરુદ
 ૫૦ સોજતિયા ગરુદ
 ૫૧ પાપલિયા ગરુદ
 ૫૨ ખીમ સરા ગરુદ
 ૫૩ ચોર વેડીયા ગરુદ

૫૪ પામેચા ગરુદ
 ૫૫ ખંભણિયા ગરુદ
 ૫૬ ગોચલવાદ ગરુદ
 ૫૭ વગ્ધેરા ગરુદ
 ૫૮ ભદેરા ગરુદ
 ૫૯ નાખરિયા ગરુદ
 ૬૦ ખાહડ મેરા ગરુદ
 ૬૧ કછ્કરિયા ગરુદ
 ૬૨ રંકવાલ ગરુદ
 ૬૩ ખેરસવા ગરુદ
 ૬૪ વેગડા ગરુદ
 ૬૫ વીસલપુરા ગરુદ
 ૬૬ સંવાડિયા ગરુદ
 ૬૭ ધંધુકીયા ગરુદ
 ૬૮ વિદ્યાધરા ગરુદ
 ૬૯ આયરીયા ગરુદ
 ૭૦ હરસોરા ગરુદ
 ૭૧ કોટિકગણુ કુલ ગરુદ
 ૭૨ વજ્જિશાખાના ખિરદ
 ૭૩ વાડીયાગણુ ગરુદ
 ૭૪ ઉડવાડિય ગણુ ગરુદ
 ૭૫ માણુવ ગણુ ગરુદ
 ૭૬ ઉત્તરવાલ સહ ગરુદ
 ૭૭ ઉદેહ ગણુ ગરુદ
 ૭૮ ચારણુ ગણુ ગરુદ
 ૭૯ આકોલિયા ગરુદ
 ૮૦ લૂણિયા ગરુદ
 ૮૧ સાર્ધ પુનમીયા ગરુદ
 ૮૨ ત્રાગડિયા ગરુદ
 ૮૩ નીખજીયા ગરુદ
 ૮૪ સરોટા ગરુદ

એ ૮૪ ગરુદો પૈકીના રૂઝત હાલ પાંચજ ગરુદ છે. બાકી પ્રાયઃ નષ્ટ થઈ ગયા હોય એમ સંભવે છે.

પ્રભુ વીરથી સલાવીસ પાટ સુધી ઘણે ભાગે સંવત મઠ્યા તેટલા દાખલ કર્યા છે; પરંતુ તદ્ ઉપરાંતની પાટે થયેલ આચાર્યોના સંવતની શોધખોળ કરી પણ પત્તો નહી લાગવાથી અનુક્રમે આચાર્યોના નામો અત્ર આપેલ છે.

૨૮મી પાટે આચાર્ય ઋષિ થયા, ૨૯મી પાટે, ધર્માચાર્યસ્વામી થયા; ૩૦ મી પાટે શિવભૂતિસ્વામી થયા, ૩૧મી પાટે સોમાચાર્ય થયા, ૩૨મી પાટે આચાર્યભદ્રસ્વામી થયા, ૩૩મી પાટે વિષ્ણુચન્દ્રાચાર્ય થયા, ૩૪મી પાટે ધર્મ-વર્દ્ધનાચાર્ય થયા, ૩૫મી પાટે ભુરાચાર્ય થયા, ૩૬મી પાટે સુદત્તાચાર્ય થયા. ૩૭મી પાટે સુહસ્તિ (બીજા) આચાર્ય થયા, ૩૮મી પાટે વરદત્તાચાર્ય થયા, ૩૯મી પાટે સુબુદ્ધિઆચાર્ય થયા, ૪૦મી પાટે શીવદત્તાચાર્ય થયા, ૪૧મી પાટે વીરદત્તાચાર્ય થયા, ૪૨મી પાટે જ્યદત્તાચાર્ય થયા, ૪૩મી પાટે જ્યદેવા-ચાર્ય થયા, ૪૪મી પાટે જ્યદેવાચાર્ય થયા, ૪૫મી પાટે વીરચક્રધરાચાર્ય થયા. ૪૬મી પાટે સ્વાતિસેનાચાર્ય થયા, ૪૭મી પાટે શ્રીવંત આચાર્ય થયા. અને ૪૮મી પાટે શ્રી સુમતિઆચાર્ય થયા-લુંકાગરજી (મારવાડી પટાવલી પરથી તથા ખંભાત સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી ગીરધરજી મહારાજકૃત કલ્પદ્રુમ માંહેથી આ નામો લીધેલ છે.)

લુંકાગરજીઆચાર્ય

૪૯ લુંકાચાર્ય, ૫૦ શ્રી ભાનોજી ઋષિ થયા, ૫૧ શ્રી સિદ્ધાજી ઋષિ થયા, ૫૨ શ્રી લુણાજી ઋષિ થયા, ૫૩ શ્રી ભીમાજી ઋષિ થયા, ૫૪ ગજ-માલજી ઋષિ થયા, ૫૫ શ્રી સરવાજી ઋષિ થયા, ૫૬ શ્રી રૂપશીજી ઋષિ થયા, ૫૭ શ્રી જીવાજી ઋષિ થયા, ૫૮ શ્રી કુંવરજી ઋષિ થયા, ૫૯ શ્રી મલજી ઋષિ થયા, ૬૦ શ્રી રત્નસિંહજી ઋષિ થયા, ૬૧ શ્રી કેશવજી ઋષિ થયા, અને ૬૨ શ્રી શીવજી ઋષિ થયા.

(પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત)

ખંડ ૨ બ્રે.

મહાન સુધારક લોંકાશાહ

અનન્ત શાસ્ત્રં बहुला च विद्या, स्वल्पश्च कालो बहु विघ्नताच
यत्सारभूतं तदुपासनीयं, हंसाय क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ :-ધર્મશાસ્ત્ર અનન્ત ઓર અપાર છે. મનુષ્યકી આયુ અલ્પ-થોડી વા અનેક વિઘ્નો સેં ભરપૂર છે. ઇસલિયે મનુષ્યકો આલિયે કિ હંસ જેસે દૂધ ઓર પાનીકો મીલા દેનેસે દૂધકા ગૃહણ કર, પાનીકા પરિત્યાગ કર દેતા હે.

ઈતિહાસ લખવાની પ્રથા જૈનોમાં પ્રાયઃ ઘણી થોડી હોવાથી, એક મહાન અને પ્રબળ સુધારક શ્રીમાન લોંકાશાહના જીવનથી પણ આપણે કેટલેક અંશે અંધારામાં રહ્યા છીએ. ભગવાન મહાવીરના ઉદય કાળ પછી ભારત વર્ષમાં જૈનધર્મમાં અનેકાએક ક્રાંતિઓ જન્મી અને વિલય પામી. પણ છેલ્લે છેલ્લે વિલય પામેલી ક્રાંતિ એટલી તો દયાજનક હતી કે, પ્રભુ મહાવીરના પ્રફુલ્લા સિદ્ધાંતો અને આગમો તે વખતના જૈનશુદ્ધોમાં તદ્દન ઉલટી રીતે જ પ્રગમી ગયા હતા. દયામય જૈનધર્મના તત્ત્વો; હિંસા, અસત્ય, પરિશ્રદ્ધ; માનપૂજા અને એવી અનેક આડંબરીય પ્રવૃત્તિમાં ખીલી નીકળ્યા હતા. આમ મહાવીરના સિદ્ધાંતોનું છઠે ચોક થતું ખૂન ક્યો સહુદયી મનુષ્ય સાંખી શકે ! તે વખતે વ્યાપી રહેલી શિથિલતાઓ કેટલી તીવ્ર હતી તેનો ઉલ્લેખ કરતાં શતાવધાની પં. મુનિશ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મહારાજ એક લેખ દ્વારા લખે છે કે:-

“ એ રીતે હિન્દના ત્રણ મુખ્ય અને મહાન ધર્મો-વેદધર્મ, જન ધર્મ, અને ઐશ્વર્ય ધર્મમાં ક્રાંતિની અનેક ચીનગારીઓ આવી અને ખુબાઈ ગઈ. એ ચીનગારીના ચિરાગ જ્વલંત ન રહ્યા. કારણ કે એ મધ્યયુગની ક્રાંતિઓમાં પાંડિત્યના પરિસ્પંહન હતા. વિતાંડાવાદની ઝપાઝપી હતી. સત્યાગ્રહ કરતાં મતાગ્રહ તરફ વિશેષ લક્ષ હતું, આને લઈને જ માનસિક હિંસા હતી, વેર હતાં, ટુંકમાં ધર્મને નામે આ બધું હતું, તેમાં પણ હિન્દને માટે પંદરમો સૈકો મહા ભયંકર હતો. પઠાણોનો ત્રાસ પ્રબળને ત્રાહિ ત્રાહિ પોકરાવી રહ્યો હતો, ધાર્મિક ઝનૂને નિર્હયતાનું પૈશાચિક સ્વરૂપ પકડ્યું હતું, દેવ દેવીની પૂજાને નામે મહા હિંસાઓ થતી. ધર્મના ઠેકેદારો પોપશાહીની પરાકાષ્ટાએ

પહોંચ્યા હતા. આવે વખતે ભારતવર્ષની પ્રજા કે જેની ગળથુથીમાંજ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન ભર્યા છે. તેને એક સાચા ધર્મપ્રાણુની—સાચા ક્રાન્તિકારની ખૂબ જરૂર હતી. અને તે ધર્મપ્રાણુ લોંકાશાહ ”

શ્રીમાન લોંકાશાહની ક્રાંતિ તદ્દન નવિન અને જિનાગમને અનુસરીને હતી, અને તેથી જ તેના લાખો અનુયાયીઓ થયા હતા. જે વખતે ભારતવર્ષમાં જૈન સાધુઓમાં ચોતરફ દિન પ્રતિદિન વધુને વધુ શીથિલતા પ્રવર્તી જતી હતી; તે વખતે ખરતર ગચ્છના નાયકે અને તેમાં પણ ખાસ કરીને “ સંઘ-પટ્ટક ” ના કર્તા શ્રી જિન વલ્લભસૂરિએ જૈન ધર્મના તત્ત્વો પર સુંદર પ્રકાશ પાડ્યો હતો. તેો પણ તેઓ સદંતર શિથિલતાઓ છોડાવી શક્યા ન હતા. તેમ જૈન ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત કરી શક્યા ન હતા. તેના ખાસ કારણોમાં એક તેો તેઓ પોતાના ગચ્છનો મમત્વ મૂકી શક્યા નહિ, તેમજ પૂર્ણયોગ બળના અભાવે, તેઓ જનતા પર જોઈએ તેવી છાપ પાડી શક્યા નહિ.

પરંતુ આમનાં કરતા પણ વધુ ખુલ્લું અવાજવાળો, વધુ મજબુત નસોવાળો, વધુ દૃઢ જાહેર હિંમતવાળો, નિસ્પૃહી, શુદ્ધ ચરિત્રવાન અને મહાન યોગબળવાળો એક પુરુષ તેઓના પછી થોડાજ વખતમાં થયો અને તેણે તાર, ટેલીફોન, રેડીઓ, ટપાલ, રેલવે, એરોપ્લેન કે એવા કશાયે સાધન વિના હિન્દમાં એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી શુદ્ધ જૈનધર્મનો ઉપદેશ ફેલાવ્યો; છતાં તેમના ઇતિહાસ સંબંધી આપણે જોઈએ તેવી માહિતી મેળવી શક્યા નથી.

એ વખતે ચોતરફ ચૈત્યવાસીઓનું એટલું તેો જોર હતું કે અદૃઢ શ્રદ્ધાવાળો માણસ તેઓની વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરી લાગ્યેજ જીવવા પામે. એવા વિકટ સમયમાં પણ ધર્મપ્રાણુ લોંકાશાહે હજારો-લાખો ચૈત્યવાસીઓને નિરાશંકી, નિષ્પરિગૃહી શુદ્ધ જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું અને પ્રબળ પુરૂષાર્થ વડે એક મહાન ગચ્છ સ્થાપી લાખો મનુષ્યોને તે શુદ્ધ જૈન ધર્મના અનુસારી બનાવ્યા.

આવા એક પ્રબળ તેજસ્વી ક્રાન્તિકાર અને ચારિત્રશીલ પુરુષના વ્યક્તિત્વને, તેના જીવન વૃત્તાંતને આપણે પાકે પાયે ખરી ખાત્રીથી જાણી શક્યા નથી. તે એક દુર્ભાગ્યનો વિષય છે. શ્રીમાન લોંકાશાહ કેળુ હતા, ક્યાં જન્મ્યા હતા, કઈ રીતે તેમણે સત્ય ધર્મની ઘોષણા કરી, અને તેઓ ક્યાં ક્યાં ફર્યા તેનો સંપૂર્ણ હેવાલ પણ આપણે જોઈએ તે રીતે મેળવી શક્યા નથી ! પૃથક્પૃથક્ વિદ્વાનોના પૃથક્ પૃથક્ અનુમાનો પર હજીએ આપણે લક્ષ દોરી રહ્યા છીએ. અદ્યાપિ સુધીમાં તેમના જીવન અને વિકાસ માટે આપણે

જે કાંઈ સાંભળ્યું છે. તેમાં વધુ વજનવાળી વાત ઐતિહાસિક નોંધ જે પ્રખર તત્ત્વજ્ઞ શ્રી વા. મો. શાહે લખી છે તે જણાય છે. તેઓ લખે છે કે:-

શ્રીમાન્ લોંકાશાહ શહેર અમદાવાદના એક નામાંકિત શાહુકાર હતા. રાજદરબારમાં તેમનું સારું માન હતું. તેમના દસ્કત ઘણા સુંદર હતા. અને સ્મરણ શક્તિ પણ ઘણી તેજ હતી. એકદા તેઓ ઉપાશ્રયે ગયેલા, ત્યાં જ્ઞાનજી વગેરે યતિઓ અંથેને પલેવતા હતા અને જીર્ણ થઈ ગયેલા અંથેની દશા જોઈ ખેદ પામતા હતા. તે વખતે એક યતિએ લોંકાશાહને મળકમાં કહ્યું:- “શાહજી” તમારા હરફ ઘણા સુંદર છે, પણ અમારે તે શા કામના? આ લંડારને ઉદ્ધાર કરવામાં તે દસ્કત કાંઈ કામ લાગશે?

જેમને સ્વભાવ હંમેશ કાંઈને કાંઈ ઉપકાર કરવાને હોતો, એવા લોંકાશાહે જવાબ આપ્યો:-“ઘણી ખુશીથી, મારાથી બનશે તેટલા શાસ્ત્રોની નકલ લખી આપવા હું તૈયાર છું.”

તે વખતથી તેમણે એક પછી એક સૂત્ર લખવામાંજ દિવસ વ્યતિત કરવા માંડ્યા. શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રમાં “ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ઠં અહિંસા સંજ્ઞો તવો” એવો પાઠ તેઓના વાંચવામાં આવતાં અને તે વખતના સાધુઓનો વ્યવહાર પોતાની આંખે હિંસામય જોવામાં આવતાં તેમને ઈચ્છા થઈ કે ધર્મનું અસલ સ્વરૂપ જોવું, એક પછી એક શાસ્ત્ર લખવામાં આવતાં તેમને ઘણું જ્ઞાન થયું. ઉતારવા લીધેલી શાસ્ત્રની એકેક પ્રત તે યતિઓ માટે અને એકેક પોતાના ખાનગી ઉપયોગ માટે કરાતી હતી. આ પ્રમાણે કેટલેક કાળે લોંકાશાહ પાસે અચ્છું જ્ઞાન સાહિત્ય એકઠું થયું.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન લોંકાશાહ પ્રથમ તો એક વિદ્યાર્થી અને સંશોધક બન્યા. વર્ષો સુધી શાસ્ત્રો લખવાનું અને એકાન્તમાં વિચારવાનું કાર્ય કરતા. તેઓ તે કામ માત્ર શોખ ખાતર કરતા, નહિ કે કોઈ જાતના બદલા ખાતર. પુણ્યોદયને લીધે તેઓ સારી સ્થિતિના હોઈ, ઉદર પોષણની તેમને લેશ પણ ચિંતા ન હતી. ધર્મ સંબંધી આવા મહાભારત કામ એવાઓથી જ થઈ શકે.

આ લખાણુ ઐતિહાસિક નોંધમાં અપાયું છે. તેમજ આવાજ પ્રકારનું લખાણુ અન્ય કેટલીક પટાવળીઓમાં પણ નજરે પડે છે. મેં પણ ઉપર્યુક્ત લખાણુ પર આધાર રાખી આ ઇતિહાસ લખવાનું કાર્ય આરંભ્યું; પરંતુ મારો અંતરાત્મા તે વખતે કહેતો હતો કે આ વાત કોઈ પ્રકારે સત્ય માનવા લાયક નથી. એનું પ્રથમ કારણુ તો એ કે:-અત્યારે પાંચસો સાતસો

વર્ષની જુની હસ્ત લિખિત પ્રતો મળી આવે છે, તે શ્રીમાન લોંકાશાહને થયા માત્ર ચારસો વર્ષ થયા છે તેમના જીવન સંબંધની હસ્તલિખિત પ્રત અવશ્ય કોઈ લંડારમાંથી મળી આવવી જોઈએ; છતાં શોધ કરતાં મળી આવતી નથી તે તેઓ 'લહીયા' હતા ! એવું અસંબંધ અનુમાન આપણે કેમ કરી શકીએ ? ણીજી કારણ એ કે:-તેમણે પોતાના ઉપદેશ વડે લાખો મનુષ્યોને સમારંભી અને પરિશ્રદ્ધી પ્રવૃત્તિઓની માન્યતા ફેરવાવી શુદ્ધ દયામય જૈન ધર્મનો પ્રકાશ કર્યો. એવું પ્રબળ પુરુષાર્થી અને મહાભારત કાર્ય એક 'લહીયા' થી થઈ શકે. તે વાત માનવામાં આવે ખરી ! ત્રીજી કારણ એ કે:-લહીયા લોકો હંમેશા ઓશીયાળા હોય છે, ભલે શ્રીમાન લોંકાશાહ આર્થિક બદલાની ઇચ્છા વિના પરોપકાર બુદ્ધિએ કામ કરતા હોય, પણ સામાનું મન તેો સાચવવું પડે ને ? અને આવો વિચારક પુરુષ શ્રીમંત છતાં શા માટે કેવળ લખવામાં જ વર્ષો વ્યતિત કરે ? આપણે જાણીએ છીએ તેમ તે સુખી હોઈ શા માટે અન્ય પગારદાર પાસે લખવાનું કામ કરાવી, બચત વખત શાસ્ત્ર વિચારણામાં ન ગાળે ! આમ અનેક જાતના મનઃકલ્પિત તર્કોથી પ્રેરાઈ માફ મન તેઓનું જીવનવૃત્તાંત આલેખતાં સંકોચ પામતું; અને ઐતિહાસિક અન્ય કોઈ પ્રબળ પુરાવા માટેના સમયની હું રાહ જોતો. તેવામાંજ કોઈ એક ગૃહસ્થે મારી પાસે આવી મને એક પત્ર આપ્યો:-તે પત્ર ફેડીને વાંચતાં હું ખૂબ આશ્ચર્ય પામ્યો; મારા હૃદયમાં હર્ષના આંદોલનો શરૂ થયાં. આ પત્રમાં શ્રીમાન લોંકાશાહનું પ્રમાણ ચુકત જીવન વૃત્તાંત હતું.

શ્રીમાન લોંકાશાહના જીવન પર પ્રકાશ પાડતો આ પત્ર કોણે મોકલ્યો હશે ! તે આભાર સાથે કહેવું જોઈએ કે તે પત્ર મોકલનાર લીંબડી (મોટા ઉપાશ્રય) સંપ્રદાયના મહાપુરુષ શ્રી મંગળજી સ્વામીના શિષ્ય રત્ન મુનિ શ્રી કૃષ્ણજી સ્વામી કે જેમને પુરાતન વાતોના સંબંધનો શોખ હોઈ, તેઓ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાંના ગ્રંથ લંડારો અને જુના પુસ્તકોને તપાસી ઉપયોગી માહિતીઓ એકઠી કરે છે. એકવાર તેઓ કચ્છમાં ગયા હતા. ત્યાં કચ્છનાની પક્ષના યતિ (જોરજી) શ્રી સુંદરજી પાસેથી એક કલ્પસૂત્રની લગભગ ૧૬ મા સૈકા પછીના શરૂઆતમાં લખાયેલી જુની પ્રત મળી આવી. તેની સાથે ચડતા આંકે પાછળના ભાગમાં લખેલાં જે જીર્ણ પાનાઓ હતાં. જેમાં શ્રીમાન લોંકાશાહનું ટુંક જીવન આલેખાયલું હતું; તે વાંચતાં આશ્ચર્ય સાથે આનંદ પ્રાપ્ત થયો. કેમકે તેઓશ્રીના જીવન પરત્વે આજ સુધી જે દંતકથાઓ, જે કલ્પનાઓ ચાલ્યા કરતી, તેના કરતાં કોઈ વધુ ઉત્સાહી, વધુ તેજસ્વી, વધુ પ્રેરણાત્મક, અને વધુ વિશ્વસનીય આ વાત હતી. આ જોઈ ઉક્ત મુનિશ્રી કૃષ્ણજી સ્વામીએ તે પાનાનો ઉતારો કરી લેવાની

પોતાની ઈચ્છા યતિશ્રી સુંદરજી પ્રત્યે વ્યક્ત કરી, યતિશ્રીની અનુ મતિથી તેનો ઉતારો કરી લેવામાં આવ્યો જે નીચે પ્રમાણે છે:-

અથ લોંકાશાહનું જીવન

આ મહાત્માનો જન્મ અરહટવાડાના ઓશવાલ ગૃહસ્થ ચોધરી અટકના શેઠ હેમાલાઇની પવિત્ર પાતૃત્વ પરાયણુ લાખી ગંગાખાઇની કુક્ષિથી સંવત ચૌદખ્યાસીનાં કાર્તિક શુદ્ધી પુનમને દિવસે થયો હતો. અને પંદરમે વર્ષે સંવત ૧૪૯૭ ના માઘ માસમાં ચૌવન પ્રાપ્ત થયે માતા પિતાએ શીરોઇ શહેરના શાહ ઓધવજીની પુત્રી બાઇ સુદર્શના સાથે તેમનો વિવાહ કર્યો હતો. તેમને એક પુત્ર પુનમચંદ નામે થયો હતો. લોંકાશાહની વર્તણૂંક નીતિવાલી હતી. વ્યસન રહિત હતા. માતાપિતાની આજ્ઞા ગમે તેવી કાઠીન્ય હોય તોપણ તત્કાળ ઉઠાવતા હતા. વૈરાગ્યવાળા પુસ્તકો વાંચતા હતા. દરરોજ તેઓ સમાધિમાં ધ્યાન ધરતા હતા. ધાર્મિક કાર્યો કરવામાં ઉત્સાહ ધરાવતા હતા. પરસ્પરા પછી પણ ધણી વખત એકાંતમાં વિચારતા કે હે જીવ સંસારના પદાર્થો સ્થિર નથી. ક્ષણ ક્ષણમાં અનેકરૂપે ફર્યા કરે છે. પર્યાયો બદલાયા કરે છે અરે ચૈતન્ય તારા દેખતા આ સંસારે પણ પક્ષીઓ અને મનુષ્યો વગેરેના ફેરફાર પામતો વારંવાર જેવામાં આવે છે. આમાં તારું કાણુ છે, તું કોનો છો, અરે તારી સાથે શું આવશે તેનો સ્વયમેવથી વિચાર કર. વિષય કષાયની જ્વાળામાં બળતા આત્માને બચાવવા માટે એક વિતરાગ પ્રણિત ધર્મ જ છે. લોંકાશાહની બુદ્ધિ ધણી નિર્મળી હતી. તેમના અક્ષરો ધણા જ સુંદર હતા પોતાના વતનમાંથી અમદાવાદમાં આવી નાણુવટીનો ધંધો કરતા હતા. તેમાં એક દિવસ મંમંદશાહ બાદશાહથી ઓળખાણ થતા મહંમદશાહે જાણ્યું કે આ લોંકાશાહ તો પક્ષપાત રહિત છે. તેથી તેને પાટણના તેજુરીદારની જગ્યાએ નિમવા લાયક ધારી નીમી દીધા. બાદશાહ પોતાના મિત્ર તરીકે ગણુતા હતા. જેથી તેને પાછા સંવત પન્નર એકમાં અમદાવાદમાં તેજુરીદારની જગ્યા ઉપર પાટણથી બોલાવી લીધા. રાજદરબારમાં તેમનું ધણું માન હતું. તે દરમ્યાન પંદરસેને સાતની સાલમાં જે વખતે મહંમદશાહે ડરીને દીવ બંદર નાસી જવાનું નક્કી કર્યું તે વાત તેમના દીકરા જમાલખાના જાણુવામાં આવતા જેર અપાવી પોતાના આપને મારી નખાવ્યો અને પોતાનું નામ બદલી કુતુબદિન શાહ નામથી તખ્ત ઉપર બેઠો. આ અનર્થ જાણી લોંકાશાહને વિશેષ વૈરાગ્ય વધ્યો. આ સંસારમાં શરીરાદિ સંયોગ સર્વ ક્ષણિક છે. પણ દેખવામાં બાહીર દષ્ટિથી સુંદર લાગે છે. પરંતુ અંતરમાં અત્યંત દુઃખદાયક છે. પુત્રપુત્રી કે કલત્ર ઉપર મોહ રાખવો એ કેવળ અજ્ઞાન છે. આવા વિચારો કરી પોતાના સંબંધી વર્ગની અનુમતિ મેળવી પાટણ આવી સંવત પંદર નવના શ્રાવણ શુદ્ધિ અગીયારસને શુક્રવારે શુભ યોગ શુભ નક્ષત્રમાં પ્રથમ પ્રહરે દ્વિતીય ચોધડીયે યતિશ્રીજી સુમતિ વિજયજી મહારાજની પાસે યતિ-પણાની દીક્ષા સ્વીકારી અને ગુરૂ મહારાજે શ્રી લક્ષ્મીવિજયજી નામ આપ્યું પણ જગતવાસી લોકો તેમને લોંકાશાહના નામથી બોલાવતા હતા. એ સમયમાં યતિ વર્ગની પ્રનાલીકા મર્યાદા શાસ્ત્રોક્ત વિરૂદ્ધપણે પ્રવર્તતી હતી. શ્રી સુમતિ વિજય યતિજીના વખતમાં ઠેર ઠેર શ્રીપુણ્યો છડી, ચામર છત્ર સાથે પાલખી મ્યાનાદિ વાહનોમાં બેસી મેજમજ માણુતા હતા. શ્રાવકના ધરે ધર પગલા કરાવતા હતા, નવાંગી પુજા પણ કરાવતા હતા અને પૈસા પણ લેતા હતા.

રાજ્ય મહારાજ્યઓને જ્યોતિષ, વૈદક, મંત્રાદિ કરી આખી રંજન કરી છડી છત્રાદિ લેતા હતા. રાજકચેરીમાં એસતા પણ હતા વળી પૈસા આપે તે લઈ લેતા હતા પોતાના નામના ઉપાશ્રય બંધાવી કલમ તોડી માંહી રહેતા હતા. લોકાશાહ યતિજી થયા પછી સિદ્ધાન્તનું અવલોકન કરવા લાગ્યા. તેમને સૂત્રજ્ઞાન ઘણું વિશાળ થયું. તેમની નિર્મળ મતિ શ્રી વીર પરમાત્માની વાણીના પવિત્ર આશયને પામી ગઇ. પોતાના જ્ઞાન ચક્ષુ ઉઘડયા શ્રી મહાવીર ભાષિત અણુગાર ધર્મ અને આ સમયના યતિવર્ગની પ્રવૃત્તિએ બંને વચ્ચે જમીન આસમાન જેટલું અંતર જણાયું. યતિ લોકો ઉત્સુકની પ્રરૂપણા કરતા હતા વળી દિગંબર ને શ્વેતાંબર આ બંનેની મૂર્તિમાં તદ્દાવત અને પ્રભુને નામે થતો આરંભ આવો જૈનસમાજનો ગતિપ્રવાહ ઉલટી દિશામાં વહેતો જોઈ તેમનું અંતઃકરણ જગતના જીવો ઉપર દયાત્મ ભાવથી જોવા લાગ્યું. તેમના હૃદયમાં પ્રબળ પ્રેરણા થઈ. તેથી લોકાશાહ નીડરપણે જાહેરમાં ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. સસમાં ખાસ ભાવિક રીતે રહેલા અદ્ભૂત આકર્ષણ શક્તિના પ્રભાવથી તેમના ભક્તોની સંખ્યા પ્રતિદિન વધવા લાગી. સિદ્ધપુર પાટણ વગેરેમાં વીચરી લાખો જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો. એક વખત સવંત પત્તર એકત્રીસમાં કેટલાએક યતિઓ સહિત શ્રી અમદાવાદ ઝવેરીવાડમાં ચાતુરમાસ રહ્યા. તેમના સદુપદેશની અસરથી કેટલાએક યતિપણું મૂકીને જૈન શાસ્ત્રાનુસાર અણુગારપણાની તત્પરતા બતાવી તેથી લોકાશાહજી પણ પુનઃચારિત્ર ધારણ કરી અણુગાર ને ગૃહસ્થના બંને ધર્મો સમજવવા લાગ્યા. ઇતિ લખીતંગ તપગચ્છના યતિ નાયકવિજયના શિષ્ય કાંતિવિજય. પાટણ નગરે સંવત ૧૬૩૬ ની વસંતપંચમીએ એમ લખેલું હતું તે પ્રમાણે ઉતારો કર્યો છે.

આ ચરિત્ર ઘણાઓને નવું લાગશે; અને કેાઈ કેાઈ વિરોધીઓ તેને કઠાચ હુમ્બગ ગણી હસી પણ કાઢશે. ગમે તેમ હો પણ મને મળેલી આ માહિતીમાં મોટે ભાગે સત્યાંશ જણાયેલું છે અને તેથી જ હું, ઉપરની નકલ મેળવ્યા પછી અનેક ઐતિહાસિક સાધનો વડે અને આ લેખની શરૂઆતમાં દર્શાવેલ વિચારો વડે બુદ્ધિગમ્ય વિચાર કરતાં આ વાત સત્ય માનવાને પ્રેરણો છું. અને એવા દીક્ષાધારી પ્રબળ પુરુષાર્થી પુરુષના ચારિત્ર, જ્ઞાન, આત્મબળ અને શ્રદ્ધા તરફ જન સમૂહનો મોટો વિભાગ આકર્ષાય તે સ્વાભાવિક છે. અને તેથી જ તેની સત્ય ઘોષણાને ઝીલનારા લાખો અનુયાયીઓ તેને મળ્યા હતા.

હવે આપણે શ્રીમાન લોકાશાનો પુનિત જીવન પ્રવાહ અવલોકીયે; તે સાથે તેનો સત્ય રાહ પણ કેટલો કંટક ભર્યો હતો, તેમને સત્ય ઉદ્ઘોષણના માર્ગમાં કેવા ભયાનક પાષાણો નડતા હતા, તેમજ તેઓને કયા કષ્ટો કાંતિ કરવાની આવશ્યકતા જણાઈ હતી, તે બધું સવીસ્તર વર્ણવવાથી તે પ્રબળ કાંતિકાર મહાપુરુષનો આપણને ખ્યાલ આવી શકશે.

લોકાશાહ ઉર્ફે લોકાશાહનું ચરિત્ર

શિરોહી—આ રાજ્ય સાથે આપણા ચરિત્ર નાયકનો વ્યવહારિક સંબંધ હાઈ અત્રે ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે. આ રાજ્ય શિરોહીના રાજ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ

છે. તેના રાજ્યકર્તા ચહુઆણુ જાતિના રજપુત છે. અને તે “ મહારાવ ” કહેવાય છે. એની પૂર્વે મેવાડનું રાજ્ય, ઇશાન ખૂણે એરનપુરા, દક્ષિણે પાલ-ણુપુર અને દાંતાનું રાજ્ય તથા પશ્ચિમે—વાચવ્ય કોણુમાં મારવાડનું રાજ્ય આવેલું છે. એ રાજ્યના પૂર્વ ભાગમાં “ અરવલી ” નામે પર્વતની લાંબી ઓળ છે. તેની શાખાઓ ચોતરફ પ્રસરેલી છે તેથી ઘણા ખરો મુલક પહાડી અને ખડખડો છે. ઝાડી પુષ્કળ છે. નૈઋત્ય અને વાયવ્ય ખૂણાનો ભાગ જરા ખુલ્લો છે. એ દેશની નૈઋત્ય દિશાએ “ આયુ ” નામે પ્રસિદ્ધ પહાડ આવેલો છે. એવા આ શિરોહી શહેરથી ઉતર દિશાએ આઠ કોશ દૂર “ અરહટવાડા ” ગામ હતું. તે શિરોઈ તાબાનું પુરાતન શહેર હતું. ત્યાં ‘ અરહટો ’ બહુ ફરતાં હોવાથી તેનું નામ ‘ અરહટવાડા ’ પડેલું. ત્યાં અનાજનું મોટું પીટું (ખજર) હોવાથી ઘણા વેપારીઓ વ્યાપારાર્થે આવતા, પરંતુ કાળક્રમે તેનું પરિવર્તન થતાં હાલ તે એક ગામડું બની ગયું છે અને તે ‘ અરહટવાડા ’ ને બદલે “ અટવાડા ” નામથી ઓળખાય છે. પરંતુ ત્યાં જનાર આસપાસ જુએ છે તો જુના ખંડેરો અને જુના પડી ગયેલા દેરાસરો વગેરે દેખાય છે. ત્યાં અઢારે વર્ણની વસતી રહેતી હતી, તેમાં સુખ્ય ઘરો ઓશવાળ જ્ઞાતિના વણિ-કોના હતા. જેઓ ધન ધાન્યે કરી સંપૂર્ણ રીતે સુખી હતા.

તેમાં કેટલાક ધીરધારનો, વ્યાજ વટાવનો અને અનાજ વગેરેનો વ્યાપાર કરતા અને સંતોષી જીવન ગુજારતા. તે જ્ઞાતિમાં અગ્રેસર ચોધરી (નગરશેઠ-ની પદવી અપાયેલ હોય તે ચોધરી કહેવાતા) અટકના “ હેમાભાઈ ” નામના એક સદ્ગૃહસ્થ રહેતા. તેમને “ ગંગાભાઈ ” નામે ધર્મ પરાયણ અને પતિ-ભક્ત પત્ની હતી. આ દંપતી શ્રાવક ધર્મને અંગીકાર કરી શુદ્ધ જૈનધર્મનું આરાધન કરતાં અને યથાશક્તિ સુપાત્રને દાન દઈ પોતે જમતા હતા. હેમાભાઈ પણ નિષ્પક્ષપાતી, ઉદાર અને નીતિજ્ઞ હોઈ, આખાએ શિરોહી જીલ્લા-માં પ્રતિષ્ઠા પાત્ર હતા. આ રીતે પતિપત્ની બંને સુખી હતા; પરંતુ તેમને એક જાતનું અંતરમાં દુઃખ હતું તે એ કે અઘાપિ તેમને એક પણ પુત્ર-પુત્રી આદિ સંતાન ન હતું.

પુણ્યશાળી જીવેને આ પ્રકારનું દુઃખ હોવા છતાં પણ જેઓ ધર્માનુરાગી હોય છે તેઓ તે ચિંતાને પણ ક્ષણભર સંસારજન્ય પરિતાપ રૂપ માની, પૂર્વ પુરુષોના સદ્વચનોને લક્ષમાં લઈ વિસ્મૃતિ અનુભવે છે.

પણ આ પુણ્યશાળી દંપતીનો ભાગ્યરવિ ખીલવાનો હતો. કોને ખબર હતી કે આ ઉદ્ભવગમન સ્થિતિને નષ્ટ કરી આ દંપતીના ધર્મસંસ્કારના ખીજકો-ને ભારત-ભરમાં પ્રસરાવનાર કોઈ અમૂલ્ય ખીજનો ઉદ્ભવ થશે ? કોને

ખબર હતી કે એક ન્હાનાશા ગામમાં જન્મ ધરી એક પ્રબળ ચૌદો સમસ્ત આર્યાવર્તમાં સત્યધર્મના પડકારના આંદોલનો જગાવશે !

કહેવાનું તાત્પર્ય એ કે—એક મધ્ય રાત્રીએ ગંગાબાઈએ શુભસૂચક એક સ્વપ્ન જોયું. જેમાં એક મહાન તેજસ્વી પુરુષ આકાશમાંથી ઉતરી ગોદમાં બેઠો અને અનેક પ્રકારની ધર્મ ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો; પછી તરતજ તે ગંગાબાઈના ઉદરમાં પ્રવેશ્યો; ઊસ, આ સ્વપ્ને ગંગાબાઈના હૃદયમાં અનેક હર્ષ ઉર્મિઓ પ્રદીપ્ત કરાવી, સ્વપ્નની આ વાત તેણે પોતાના પતિ “હિમાલાઈ” ને કહી; હિમાલાઈ બોલ્યા—ભદ્રે ! આજે તમે ભાગ્યશાળી થયા છો. તમારું આ સ્વપ્ન ઉત્તમ પુત્રની પ્રાપ્તિ રૂપ છે. અને તે સ્વપ્નના ભાવ પરથી સમજી શકાય છે, કે ઉત્પન્ન થનાર પુત્ર મહાન પ્રતાપી અને ધર્મની વૃદ્ધિ કરનાર નીવડશે, માટે આનંદપૂર્વક ગર્ભનું પાલન કરજો.

ગંગાબાઈના હર્ષનો પાર ન હતો. આનંદી ચહેરે ગર્ભનું પ્રતિપાલન કરતાં અનુક્રમે સવા નવ માસ પૂર્ણ થયે વિક્રમ સંવત ૧૪૭૨ના કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમાની મધ્યરાત્રીએ, કૃતિકા નક્ષત્રના ચોગે તેમણે એક પુત્રરત્નનો જન્મ આપ્યો.

પુત્રજન્મની હિમાલાઈને વધામણી મળતાં તેમના ગાત્રો હર્ષથી પ્રકુશિત બન્યાં. સુગંધ અને સોનાનો મેળ સંધાયો. થોડા વખત પહેલાં જેમને

x અમને મળેલી જે પાનાની અસલ પ્રત જે અત્રે છાપવામાં આવી છે તેમાં લોંકા-શાહનો જન્મ વિક્રમ સં. ૧૪૮૨ લખેલ છે, પરંતુ તેમાં ઇતિહાસ દષ્ટિએ એક દશકાની ભૂલ માલમ પડે છે, તેથી ઐતિહાસિક અનુસંધાનો મેળવતાં લોંકાશાહનો જન્મ વિ. સં. ૧૪૭૨ જોઈએ, જે આપણે તેમનો જન્મ સં. ૧૪૮૨ માનીયે તો, “ગુજરાતનો વાર્તાંરૂપ ઇતિહાસ લખનાર ડાહ્યાભાઈ પ્રભુરામ દવે લખે છે કે:—અહમદશાહ પછી તેનો દીકરો મહમદશાહ ઇ. સ. ૧૪૪૧ વિક્રમ સં. ૧૪૬૭માં ગાદીએ બેઠો અને તે વિક્રમ સં. ૧૫૦૭ માં જેર દેવાથી મરણ પામ્યો.” એટલે મહમદશાહ ગાદીએ બેઠો તે વખતે લોંકાશાહની ઉંમર પંદર વર્ષની ગણાય, અને તે વખતે તેમનું અરહટવાડામાં લગ્ન થયું છે. અને ત્યાર-બાદ અઠારમા વર્ષે તેમને પુનમચંદ નામનો એક પુત્ર થયો છે. અને ત્યારબાદ એટલે વિક્રમ સં. ૧૫૦૦ આસપાસમાં તેઓ અમદાવાદ આવ્યા એમ માનીયે, તો પણ માત્ર અઠાર વર્ષની ઉંમરે તુરતમાંજ તે મહમદશાહની પ્રીતિ મેળવી શકે અને પાટણમાં રહી પુનઃ અમદાવાદમાં આવે, એ વાત સંભવતી નથી. તેમજ જવેરાત ખરીદવું, પાટણનાં તિબ્નેરીદાર નીમાવું, માતાપિતાનું મૃત્યુ એ બધા ઐતિહાસિક પ્રસંગો લક્ષમાં લેતાં તેમનો જન્મ સં. ૧૪૭૨નો માનવાને પૂરતા કારણો હોવાથીજ મેં તેનો સ્વીકાર કર્યો છે. અસલ પ્રતમાં દશકાની ભૂલ થવી સહજ છે, કેમકે જૈનોમાં ઇતિહાસ લખવાની પ્રથા અદ્ય હોઈ તેવી જાતની ભૂલ થવા પ્રાયઃ સંભવ છે. છતાં આ પર કોઈ વધુ સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળતાં દ્વિતિયાવૃત્તિમાં યોગ્ય પ્રકાશ પાડવામાં આવશે.

—લેખક:

અધિકાર અને સંપત્તિ અકારાં લાગતાં, જીવન પર વિવાહની લાવના પ્રસરી જતી, તે આજે પુત્ર જન્મના સમાચારે હર્ષધેલા બની જીવનનું અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા, અને સંપત્તિનો સદુપયોગ કરવા તેમણે છૂટે હાથે ગરીબોને દાન આપ્યું. મળવા આવનાર આપ્ત જનોને અધિકારનું માન મૂકી નમ્રતાથી સત્કાર્યા; સૌભાગ્યવતી બાળાઓએ આવી ગીતગાન લલકાર્યા. લાકિક વ્યવહારે છટ્ટી જાથિકા સાચવી, ખારમે દિવસે અશુચિ ટાળી, જ્ઞાતિજનોને જમાડયા અને યોગ્ય પહેરામણી કરી પુત્રનું નામ “લોકચંદ્ર” પાડ્યું. કેળના ગર્ભની જેમ બાળક પ્રતિદિન વધવા લાગ્યું; તેમ તેમ માતાપિતા પુત્ર સુખ અનુભવતાં તેના કોડ પૂરવા લાગ્યા, અને લોકચંદ્રને હુલામણાના નામ તરીકે લોકા-લોકા શબ્દથી સંબોધી આનંદ પામવા લાગ્યા.

પાંચ વર્ષની ઉંમરે ગામની નિશાળમાં તેમને લખવા બેસાડયા, પરંતુ પૂર્વ સંસ્કારના યોગે બુદ્ધિ તીવ્રતમ હોવાથી થોડાજ વખતમાં તેઓ વ્યવહારિક શિક્ષણમાં પારંગત બન્યા. તે સાથે ધાર્મિક સંસ્કારના આદેશનો પણ તેમનામાં અજબ રીતે ખીલી ઉઠયા. કારણ કે હેમાલાઇ ધર્મજ્ઞાસુ હોઈ ધાર્મિક અનુકાનોમાં લોકચંદ્ર તેમની સાથેજ રહેતા. પિતાની સાથે દેવદર્શન કરવા જવું ધર્મશુરુને વંદન-નમસ્કાર કરવા, સામાયક પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાઓ કરવી, વ્યાખ્યાન સાંભળવું, એ વગેરે ધર્મકર્તવ્યોથી લોકચંદ્રની ધાર્મિક લાવના બળવત્તર બની; એટલુંજ નહિ પણ તેમનામાં તીવ્ર સ્મરણશક્તિ હોવાથી એકજવાર સાંભળેલું વ્યાખ્યાન તેમના સ્મરણપટમાં તત્કાલ ઉતરી જતું. આમ વ્યવહાર, નીતિ અને ધર્મ એ ત્રણે કર્તવ્યોમાં નિષ્ણાત બનેલા લોકચંદ્રને પિતાએ દુકાનનો સર્વ કારભાર સોંપ્યો. નીતિ, પ્રમાણિકતા, સત્ય, ઉદારતા, એ વગેરે સદ્ગુણોથી લોકચંદ્રની ખ્યાતિ આમ વર્ગમાં પ્રસરી ગઈ. નાનપણનું નામ “લોકા”ની સાથે લોકોએ “શાહ” શબ્દ બેડી દીધો. તેથી સૌ કોઈ તેમને “લોકાશાહ” નામથી બોલાવવા લાગ્યા. શ્રી લોકાશાહે પોતાના બુદ્ધિબળ, પ્રમાણિકતા, ચતુરાઈ અને પ્રિયલાષાથી ગ્રાહકોનાં મન જીતી ઠીક ઠીક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરતા અને સ્વકુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવતા.

લોકચંદ્ર નાની ઉંમરના હોવા છતાં પણ વેપારકળામાં કુશળ હોઈ આસપાસના અનેક ગામોમાં વ્યાપારાર્થે જતા, તેમાં શિરોહીમાં વધારે વખત જવું પડતું હોઈ, ત્યાં પણ તેમની બુદ્ધિની પ્રશંસા થવા લાગી. એક દિવસ શિરોહીના રહીશ, એશવાળ કુળ ભૂષણ “એધવજી શાહ” નામના ગૃહસ્થે લોકાશાહને ઝવેરીની દુકાને મોતી પારખતા બેઠ મનમાં વિચાર કયો કે:—
“આ ઠોકરો નાની ઉંમરનો હોવા છતાં મોતી પારખવાની કળામાં કુશળ છે

તેમજ રૂપ ગુણ યુક્ત છે, તો મારી એકની એક પુત્રી “ સુદર્શના ” નો વિવાહ સંબંધ આની સાથે જોડું તો તે યુક્ત જ છે. ” એવો વિચાર કરી ઓધવણ શાહ ખીજે દિવસે અરહટવાડે આવ્યા અને હેમાશાહના ઘેર ઉતર્યા. હેમાશાએ મહેમાનની યોગ્ય સરભરા કરી વિનયપૂર્વક પૂછ્યું:-શાહજી ! અત્રે કેમ પધારવું થયું છે ! મારા લાયક કામ સેવા ફરમાવશો. જવાબમાં ઓધવણ શાહ પોતાનો હૃદય ભાવ વ્યક્ત કરતાં બોલ્યા:-ઓધરીજી ! હું મારી એકની એક પુત્રી સુંદરબાઈ (સુદર્શના) છે, તેનું વેવિશાળ આપના પુત્ર વેરે કરવા આવ્યો છું; માટે આ રૂપીઓ અને શ્રીફળ ગ્રહણ કરી આભારી કરશો. હેમાશાહે ઓધવણ શાહની વાત સાંભળી કુટુંબી જનોને પૂછી યોગ્ય સ્થળ અને યોગ્ય કન્યા નાણી શ્રીફળ વધાવી લીધું. અર્થાત્ વેવિશાળ કરી સાકર વહેંચી અને તરતમાં જ લગ્ન લીધું. માઘ શુદ્ધિ સમ્પત્તીને દિવસે બન જોડી તેઓ શિરોહી ગયા. અને શુભ ચોઘડીએ લોકાશાહને, ઓધવણ શાહે કન્યાદાન દીધું.

હેમાશાહે પુત્રને સુસ્થળે પરણાવી પોતાને માથેથી ઋણ ઉતાર્યું. ગંગા-બાઈને પુત્રવધુ ઘેર આવવાથી આનંદની સીમા રહી નહિ. સંસાર સુખ લોગવતાં લોકાશાહ આનંદમાં દિવસો વ્યતીત કરવા લાગ્યા. અઢારમે વર્ષે લોકચંદ્રને ઘેર પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ, તેનું નામ “ પુનમચંદ ” રાખવામાં આવ્યું.

આ પ્રસંગથી હેમાશાહ અને ગંગાબાઈ પોતાનું અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા. તે સંસાર વૃદ્ધિના કારણે નહિ; પણ સંસાર નિવૃત્તિને કારણે. જેમ ભકત નૃસિંહ મહેતાએ ગાયું હતું કે:-“ ભલુ થયું ભાંગી જંબળ, સુખે ભજશું શ્રી ગોપાળ ” તેમ પોત્ર પ્રાપ્તિથી ઉભય દંપતીએ નિવૃત્તિમય જીવન ગાળવાનું અને ધર્મ કર્તવ્યમાં અહર્નિશ ઉત્સુક રહેવાનું ઇચ્છ્યું એટલે ગંગાબાઈ એ ગૃહકાર્યભાર પુત્રવધુને સોંપી દીધો અને નિવૃત્ત બની તેઓ બંને સતત જ્ઞાન ધ્યાનમાં મગ્ન રહી પ્રજ્જ્વલકિત કરવા લાગ્યા.

આ તરફ લોકચંદ્ર (લોકાશાહ) હંમેશાં માતાપિતાનું પૂજન કરી આજ્ઞાએ પ્રવર્તતા હતા અને દુકાનનો વહિવટ ચલાવતા હતા; પરંતુ તેમના ધંધાની મોટી ધીરધાર ખાસ કરીને કૃષિકારો (ખેડૂતો) પ્રત્યેની હતી. અને દુકાળ આદિ દરેક પ્રસંગે ખેડૂતોને ધીરેલાં નાણાં પાછા મેળવવામાં અવાર નવાર મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થતી, તેમજ ધીરેલાં નાણાં પાછા આપતાં પણ ખેડૂતોને ત્રાસ છૂટે છે એમ જ્યારે તેમણે જોયું ત્યારે એ ધંધા પર તેમને અભાવ થયો, અને ખીજે કોઈ ઝવેરાતાદિનો ધંધો કરી કુટુંબ નિર્વાહ ચલાવવાનું યોગ્ય લાગ્યું, આથી તે યોગ્ય સમયની રાહ જોવા લાગ્યા.

દરમ્યાન તેવીસમા વર્ષે માતા અને ચોવીસમા વર્ષે પિતા એમ બંને

સ્વર્ગવાસ પામ્યા. એટલે તુરતમાં જ તેમને વ્યાપાર આટોપી લઈ પરદેશ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ સિવાય તેમને સ્વભૂમિ છોડવાનું એક બીજું સખળ કારણ પણ એ જણાય છે કે તે વખતે શિરોહી રાજ્યમાં કેટલીક અંધાધુંધીઓ પણ વ્યાપી રહી હતી. પૂર્વે શીરોહી અને આબુ પાસેની અંધાવતી એ બે રાજ્યો વચ્ચે વર્ષોથી વૈર હતું. બે કે છેલ્લા ૧-૨ સૈકાથી કાંઈક શાંતિ હતી; છતાં અંધાધુંધી, ધાડા વગેરે અવાર નવાર આવતા. આથી શ્રી લોંકાશાહ ઉર્ફે લોકચંદ્રે સદાને માટે અરહટવાડા છોડી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને ઇ. સ. ૧૪૪૧ સં. ૧૪૯૭ માં પચીસ વર્ષની ઉંમરે લોંકાશાહ પોતાની સ્ત્રી તથા પુત્ર વગેરેને લઈ અમદાવાદ આવ્યા. ત્યાં એક મકાન લઈને રહ્યા અને અવેરાતનો ધંધો શરૂ કર્યો. તે અરસામાં મહમદ શાહ બાદશાહ ગાદીએ બેઠો, કે તરત જ તેણે અવેરાત લેવાની ઇચ્છા જણાવી. તેથી સર્વ અવેરીઓને બોલાવવામાં આવ્યા, તેમાં લોંકાશાહ પણ આવ્યા. બધા અવેરીઓએ પોતાની પાસેનું અવેરાત બતાવ્યું તેમાં એક સુરતવાસી અવેરીએ બાંધુ જેવડાં બે અમૂલ્ય મોતી મૂક્યા. અને તેની કિંમત એક લાખ બહોંતર હજારની કરી. મહમદશાહે તે બે મોતી અમદાવાદના અવેરીઓને પરીક્ષા કરવા માટે દેખાડ્યા; ત્યારે તેમણે મોતીને ઉત્તમ અને વ્યાજબી કિંમતના કહી સુરતના અવેરીની તરફેણ કરી; ત્યારે બાદશાહે બધા અવેરીઓની સામે જોયું. તે વખતે તેણે ફક્ત લોંકાશાહનું મુખ હસતું જોયું. આ જોઈ શાહને વહોમ પડ્યો. તેથી તેણે લોંકાશાને પૂછ્યું કે:-તમે હસ્યા કેમ? જવાબમાં લોંકાશાહ બોલ્યા:-જહાંપનાહ! આ બધા ભાઈઓ કરતાં મારો અભિપ્રાય જુદો જ છે.

“ શું તમે અવેરી છો ?” બાદશાહે પૂછ્યું.

“ જી, હા. કાંઈક જાણું છું. ”

“ બે તમે જાણતા હો તો લ્યો આ મોતી અને કરો પરીક્ષા. ”

બાદશાહની આજ્ઞાથી લોંકાશાહે મોતી હાથમાં લીધા. તે સમયે બીજા અવેરીઓ હસવા લાગ્યા. અને મનમાં બડબડયા કે જુઓને! આ વળી આજ-કાલનો દોઢ ડાહ્યો થાય છે તે, અવેરીઓની ઉપહાસ્ય યુક્ત આ મુદ્રા જોઈ બાદશાહે તેમના સામે ફૂર દષ્ટિ કરી, એટલે તેઓ કાંઈ બોલી શક્યા નહિ. લોંકાશાહે બંને મોતી બારિકાઈથી તપાસીને કહ્યું:-જહાંપનાહ આ બે મોતી પૈકીનું એક સાચું અને મહાન કિંમતી છે, જ્યારે બીજું મરજી મોતી એબ-વાળું અને નકામું છે. આ સાંભળી સર્વ અવેરીઓ તેની મરકરી કરવા લાગ્યા. પણ બાદશાહ બહુ જ શાણો હોવાથી સૌ કોઈને શાન્ત રાખીને પૂછ્યું:- શાહજી, તેની પરીક્ષા બતાવો. તે જ વખતે લોંકાશાએ પારદર્શક મંગાવી

આંખે ચઢાવરાવી બાદશાહને કહ્યું કે, હવે આ મોતીની અંદર શું છે, તે જુઓઃ બાદશાહે જોયું તો અંદર મત્સ્યચિન્હ દેખાયું. આ જોઈ બાદશાહ તેની પારખ શક્તિ પર અભયમ થયો અને તેની પ્રશંસા કરી પુનઃ કહ્યું:—શાહજી, તમે આની કિંમત કાંઈ જ નથી એમ શાથી કહ્યું? લોંકાશાહે ઉત્તર આપ્યો કે આ મોતીને એરણુ પર મૂકી હથોડો મારો એટલે તરત તે કુટી જશે. બાદશાહે ઝવેરીની અનુભતિ મેળવી હથોડો માર્યો એટલે તે મોતી ફટ દઈને કૂટી ગયું. બસ. અહિંથી લોંકાશાહનો ભાગ્યેદય ખીલ્યો. બાદશાહે બધા ઝવેરીઓને વિદાય કરી લોંકાશાહનો પરિચય પૂછ્યો. લોંકાશાહે પોતાનો પૂર્વ ઇતિહાસ બાદશાહને વિદિત કર્યો. એટલે પાદશાહે ખૂશ થઈને લોંકાશાહના સંબંધીઓને નોકરી આપી. અને લોંકાશાહને તિજેરીદાર તરીકે પાટણ મોકલ્યા. તેમણે પોતાના બુદ્ધિબળે ત્યાંનું ગુચવણુ ભર્યું કામ સરળ બનાવ્યું. પછી બાદશાહે તેમને અમદાવાદ બોલાવી પોતાની પાસે રાખ્યા. આ વખતે લોંકાશાહ બાદશાહના જમણા હાથ સમ લેખાતા; એટલું જ નહિ પણ અમદાવાદ જીલ્લામાં એક વખત પોતે કરે તે જ થાય, એવો તેમનો પ્રભાવ અને સત્તા બમ્બા હતા. તો પણ પોતે નિરભિમાની રહી પરોપકાર કરતા, પ્રજા પર પ્રેમ રાખતા, ગરીબોનાં આંસુ લૂછતાં અને વખતો વખત બાદશાહને દયાનો માર્ગ બતાવતા. આમ સર્વત્ર શ્રીમાન લોંકાશાહની કીર્તિ જામી રહી હતી.

મહમદશાહ બાદશાહની હજુરમાં તેમણે તેના જમણા હાથ તરીકે દશ વર્ષ કામ કર્યું. તેઓ અનેક રાજ-રાણાઓના કામ કરાવી આપતાં, પણ લાંચ ફરવત લેતા નહિ. ત્યાર પછી ટુંક વખતમાં મહમદશાહ બાદશાહનું અવસાન થયું.

તે સંબંધમાં શ્રી. ર. મ. નિલકંઠ “ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ”માં લખે છે કે:—મહમદશાહ રાજ્યે આંખાનેરના રાવળ “ગંગાદાસ”ને પાવાગઢમાં ઘેર્યો હતો. તેવામાં રાવળની કુમકે માળવાનો બાદશાહ ચડી આવ્યો. તેનાથી ડરીને ગુજરાતના સુલતાન મહમદ શાહે પાછી પાની કરી, તેથી તેના અમીરોએ તેને ઝેર દઈ મારી નાખ્યો ને તેના શાહજાદા “કુતુબ” ને બાદશાહ ઠરાવ્યો.

મહમદશાહને તેના અમીરોએ ઝેર દઈને મારી નાખ્યો. આ વાત સાંભળતાં જ લોંકાશાહના રોમાંચ ખડા થયાં. રાજ્ય પ્રપંચ અને રાજ કાવાદાવાથી તેમનું મન ત્રાસ પામ્યું અને આવા સ્વાર્થી સંસાર પર લોંકાશાને તિરસ્કાર છૂટ્યો. જે બાદશાહની દશ-દશ વર્ષો સુધી પ્રીતિ મેળવી. તેજ પાદશાહનું આ રીતે કરપીણ ખૂન થવાથી તેને રાજખટપટ ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો,

એટલું જ નહિ પણ તેને પોતાની જાત પર પણ તિરસ્કાર છૂટ્યો. અને હવે કોઈપણ રીતે આ નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ ધર્મ માર્ગે જ જીવન વ્યતિત કરવાનો તેમણે નિર્ધાર કર્યો.

મહમદશાહની જગ્યાએ કુતુબશાહ ગાદી પર આવ્યો, એટલે તરત જ લોંકાશાહે નોકરીમાંથી ફરિગ કરવાની કુતુબશાહને વિનંતિ કરી. નવા બાદશાહે વિચાર કર્યો કે લોંકાશાહ ન્યાયી, પ્રમાણિક અને સત્યવક્તા પુરુષ છે, એવો પુરુષ આ રાજ્યમાં મળવો મુશ્કેલ છે, એમ ધારી તેણે લોંકાશાહને કહ્યું:— શાહજી, શા માટે નોકરીમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ? તમે કહેતા હો તો હું તમારો દરમયો (પગાર) વધારી આપું. એટલું જ નહિ પણ રહેવા માટે તમને બગીચા સાથે એક બંગલો આપું. આ સાંભળી લોંકાશાહે કહ્યું:— ગરીબ પરવર, આપની આ લલ્લી લાગણી માટે હું આપનો આભારી છું પરંતુ હું આ માયાવી સંસારથી અલિપ્ત રહી પ્રભુલક્ષિતમાં મારું આખું જીવન ગુબ્ધરવા ઇચ્છું છું. કેમકે એક દિવસ વહેતું કે મોડું “મૃત્યુ” તો અવશ્ય આવવાનું છે. તો ખાલી હાથે ખુદા પાસે જવા કરતાં કાંઈ ધર્મકર્તવ્ય કરીને જવાય તો ખુદા ખુશી થાય. માટે કૃપા કરી મને મારી આ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા પરવાનગી આપશો.

બાદશાહને લાગ્યું કે આ પુરુષ રાજ પ્રપંચમાં પરવા ઇચ્છતો નથી. તેથી તેણે શ્રીમાન લોંકાશાહને સારી પહેરામણી સાથે રજા આપી. લોંકાશાહ બાદશાહને નમન કરી ચાલી નીકળ્યા.

ઈ. સ. ૧૪૫૨ વિક્રમ સં. ૧૫૦૮ માં લોંકાશાહ, સ્ત્રી, પુત્ર કુટુંબીજનોને લઈ પાટણ આવ્યા. એક સુંદર રહેવા માટે મકાન લઈ, ખાનપાનનો બંદોબસ્ત કરી આપી તેમણે હંમેશને માટે સંસાર જાળમાંથી અલગ થવાની એટલે દીક્ષિત જીવન ગુબ્ધરવા માટેની સ્ત્રી વગેરેની અનુમતિ મેળવી લીધી. તે વખતે પાટણમાં ચતિશ્રી સુમતિવિજયજી બિરાજતા હતા. તેમની પાસે જઈ લોંકાશાહે કહ્યું:—મહાત્મન્! હું આ સંસારના પરિતાપોથી ત્રાસ્યો છું. સ્ત્રી પુત્રાદિક મળેલો સર્વ સાંસારિક સંબંધ ક્ષણિક અને નાશવંત છે તેથી હું મારા હિતને માટે આત્મકલ્યાણને માર્ગ—જે દીક્ષા તે લેવા ઇચ્છું છું. માટે આપ મને દીક્ષિત બનાવી આ સંસાર સમુદ્રમાંથી પાર ઉતારશો એવી મારી નમ્ર વિનંતિ છે.

આ પ્રમાણેના શ્રી લોંકાશાહના નમ્ર અને વૈરાગ્ય ભર્યાં વાક્યો સાંભળી, ગુરૂએ તેમને ભવભીરૂ આત્મા માની, સ્ત્રી પુત્રાદિક સંબંધીઓ અને શ્રી સંઘની અનુમતિ મેળવી દીક્ષા આપી. ઈ. સ. ૧૪૫૩ વિક્રમ સં ૧૫૦૯ ના

શ્રાવણ શુદ્ધ એકાદશીને ભૂગુવારે શુભ યોગ શુભ નક્ષત્રે પ્રહર દ્વિતીય લાલ ચાંચડીએ શ્રીમાન્ લોંકાશાહ ખરેખરા ભાવયતિ બન્યા, અને તે વખતે તેમનું નામ “લક્ષ્મી વિજય” રાખવામાં આવ્યું. છતાં લોંકાશાહ તરીકેની તેમની લાંબી કીર્તિ જગત ભૂલી શક્યું નહિ, તેથી લોકો તેા તેમને “લોંકાશાહ” નામથી જ ઓલાવવા લાગ્યા.

દીક્ષા લીધા પછી લોંકાશાહે સુત્રજ્ઞાન મેળવી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને સતત, સૂત્રો વાંચવામાં મશગુલ રહેવા લાગ્યા. પરિણામે અનેક સુત્ર સિદ્ધાન્તોના તેઓ પારગામી બન્યા. ઘણા ગ્રંથોનું મનન અને અવલોકન કર્યું. એક તો સ્મરણ શક્તિ અને બુદ્ધિનો સ્વભાવિક વિકાસ; અને તેમાંય દીક્ષિતાવસ્થાનું કેવળ નિવૃત્તિમય જીવન; એટલે જ્ઞાનની શોધમાં લાગેલા મુમુક્ષુને શું દુર્ઘટ હોય? મતલબ કે શાસ્ત્રના રહસ્યોને ઉકેલતાં તેમના પવિત્ર હૃદયમાં શ્રી વીર પરમાત્માના શુભાશયો ખડા થયા, શાસ્ત્રોના અલેખભાવોને સમજતાં તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા અને જ્ઞાન ચક્ષુઓ ખીલ્યા. એ વખતે ખરાખર તેમણે જોયું કે વીતરાગનો આ માર્ગ ખરેખર વિષમ અને ભયાનક છે, ખાંડાની ધાર પર ચાલવા જેટલો કઠિન છે; સાધારણ મનુષ્ય તેના માર્ગને ભાગ્યેજ પાર પામી શકે? આ વિચારો સાથે તેને તે વખતે પ્રવર્તી રહેલી યતિ વર્ગની પામર મનોદશાનો ખ્યાલ આવ્યો:—પોતાની નજર સામે તેણે વીતરાગની આજ્ઞાનું છથોક પૂત થતાં જોયું. ધર્મને નામે થતો આરંભ તેના હૃદયને કારી ઘા જેવો વસમો લાગ્યો. તેણે શુદ્ધ માર્ગનું અવલંબન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ખસ. ખીજેજ દિવસે લોંકાશાએ સત્ય ધર્મના ઉપદેશનું કાર્ય આરંભ્યું જે જે મનુષ્યો તેની પાસે આવતાં, તેમને લોંકાશાહ વિતરાગ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સમજાવી આધુનિક ગંદી પ્રણાલિકાથી દૂર રહેવાનું ઉપદેશતા. એક તો ચારિત્રશીલઆત્મા, આગમાનુસાર ઉપદેશ; અને જાહેર હિંમત એ વગેરે સદ્ગુણોએ અનેક મનુષ્યો લોંકાશાહના ભક્ત બન્યા. અને તેમ બનવું સ્વાભાવિક હતું. તેઓ પાટણથી સિદ્ધપુર અને આસપાસના પ્રદેશોમાં ક્યાં એટલામાં તેમના ઘણા અનુયાયીઓ થયા.

એક વખત તેઓ કેટલાક યતિઓ સહિત કરતા કરતા અમદાવાદ આવી ગવેરી વાડાના ઉપાશ્રયમાં ચાતુર્માસ રહ્યા. તે દરમ્યાન તેમના શુદ્ધ ઉપદેશને અનુલક્ષીને કેટલાક યતિઓએ પણ પોતાનું ચાલુ યતિપણું છોડીને પુનઃ શુદ્ધ વિતરાગ ધર્મની દીક્ષા લેવાનું લોંકાશાહ સમક્ષ જાહેર કર્યું અને થોડા વખતમાં તેા તે સઘળા યતિઓ સાચા મુનિઓ વિતરાગના માર્ગને અનુસરનારા સાચા ત્યાગીઓ બની ગયા.

આ અરસામાં, ઇતિહાસકારો જણાવે છે કે અણુહીલપુર પાટણથી લખ-મશીલાઇ નામના એક સૂત્રસિદ્ધાંતના જાણનાર શાહુકાર અમદાવાદમાં આવ્યા અને તેમણે લોંકાશાહનો વિતરાગ પ્રણિત શુદ્ધ ધર્મ સાંભળ્યો. લખમશીલાઇ પ્રથમ તો આવા શુદ્ધ માર્ગનું સ્વરૂપ દર્શાવનાર શ્રીમાન પર પ્રસન્ન થયા, અને પછી એકાન્તમાં કેટલીક ધર્મ ચર્ચાઓ કરી. તે વખતે લખમશીલાઇને યાદ આવ્યું કે મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ સમયથી એકેલો એ હજાર વર્ષનો ભસ્મગ્રહ ખરાબર આ વખતે ઉતરવાનો યોગ છે. અને એવે વખતે જો કોઈ હિંમતપૂર્વક બહાર આવી સત્ય ધર્મ ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરશે તો ખરાબર તે કૃતેહમંદ નીવડશે. આ વાત તેમણે લોંકાશાહને કહી, અને પતિત થયેલા માર્ગનો પુનરુદ્ધાર કરવાની વિનંતિ સાથે કૃણિભૂત થવાની આગાહી આપી.

એજ અરસામાં અરહટવાડા, પાટણ, સુરત વગેરે ચાર ગામના સંઘ અમદાવાદમાં આવી પહોંચ્યા અને તે વખતે ઘણા જ વરસાદ થવાથી સંઘને કેટલોક વખત ત્યાં સ્થિરતા કરવી પડી. દરમ્યાન સંઘના માણસો પૃથક પૃથક સ્થળે ચતિઓના વ્યાખ્યાનો સાંભળવા જતાં. લોંકાશાહની જુદાજ પ્રકારની પ્રરૂપણાથી શિથિલાચારને નભાવી લેવા ઇચ્છતા ચતિઓ તેની અદેખાઈ કરતા. પ્રસંગોપાત ચતિઓમાંના કેટલાકે સંઘના માણસોને મશ્કરીમાં કહ્યું કે અમારા કરતાં લક્ષ્મીવિજયજી (લોંકાશાહ) બહુ સરસ બોધ આપે છે; માટે તમે તેમની પાસે જાવ. આ શબ્દો કહેલી વખતે ચતિઓને ન લાગ્યું કે સૂર્ય સામે ધૂળ ઉડાડવા જતા પોતાના શીરેજ તે આવી પડે છે. સંઘના અગ્રેસર સંઘ-વીઓએ આથી વિચાર કર્યો કે લોંકાશાહ મૂળ અરહટવાડાના છે, અને દીક્ષા પણ ઘણા વર્ષથી લીધી છે, તો શું તે કોઈ જુદીજ જાતની પ્રરૂપણા કરે છે ?

અને જો તેમ હોય તો શ્રી સંઘ તેમને માટે વિચાર કરે; એમ વિચારી સંઘના અગ્રેસરો નાગજીભાઈ, દલીચંદભાઈ, મોતીચંદભાઈ અને શંભુજી ભાઈ પોતાની સાથે કેટલાક ગૃહસ્થો લઈને ઝવેરીવાડાના ઉપાગ્રયે શ્રી લોંકા-શાહના વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા. તે વખતે લોંકાશાહ જુલંદ અવાજે સત્ય ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવી રહ્યા હતા. ઉપર્યુક્ત સંઘ નાયકો તેમનું પ્રતિ-ભાશાળી અને સ્પષ્ટ વક્તવ્ય સાંભળી ત્યાંજ સ્થિર થઈ ગયા અને ચાલતાં શાસનમાં પ્રવર્તી રહેલી આડંબરીય અને વિરૂદ્ધ આજ્ઞા વર્તીય પ્રવૃત્તિઓથી વાકેફ થયા. જે અગ્રેસરો લોંકાશાહને ઠપકો આપવાના ઇરાદે આવ્યા હતા. તેઓ તેમના પરમ ભક્તો બની ગયા.

આટલું છતાં એકજ શબ્દ તેમના હૃદયમાં રહ્યું હતું તે એ કે લોંકાશાહે મૂર્તિપૂજા વિરૂદ્ધની પોતાની માન્ય પ્રદર્શિત કરી હતી. તેથી સંઘના

અગ્રેસરોએ તેમને પૂછ્યું:-મહાનુભાવ! મૂર્તિપૂજા તો પરંપરાથી ચાલી આવે છે. આપ તેનો નિષેધ કેમ કરો છો? તેનો ખુલાસો કૃપા કરીને આપશો તો ઉપકાર થશે.

લોકાશાહે કહ્યું:-બુઝો, મૂર્તિપૂજા શાસ્ત્રાનુસાર નથી તેનું કારણ:-

૧ ભગવાન મહાવીરે શ્રીઆચારાંગ; સુયગડાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, દશ વૈકલિક કે ભગવતી આદિ જૈનાગમોમાં કોઈ સ્થળે મૂળ પાઠે કહ્યું નથી કે સાધુશ્રાવકે પ્રતિમાને પૂજવી; તેમ તેનું ક્ષણ કોઈ સ્થળે ઉપદેશ્યું નથી.

૨ રાજગૃહી, ચંપા, હસ્તિનાપુરી, દ્વારિકા, શ્રાવસ્તિ, તુંગીયા, અયોધ્યા વનિતા, મથુરા આદિ વર્ણવવામાં આવેલી અનેક નગરીઓમાં સ્થળે સ્થળે યજ્ઞ અને ભૂતના મંદિરોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ક્યાંઈ તીર્થકરના દેરાની કે પ્રતિમાની વાત મૂળ પાઠે આવતી નથી. જો ખરેખર જિનમંદિરો કે જિન પ્રતિમાઓ હોત તો અવશ્ય તેનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું હોત.

૩ શ્રી મહાવીરે અનેક શ્રાવકોનું વૃત્તાંત સૂત્રોમાં આપ્યું છે. તેમાં પ્રદેશી રાજ્યો દાનશાળા મંડાવ્યાનું, શ્રેષ્ઠિક રાજ્યો અમારી પડહ (જીવ હિંસા બંધ) વગડાવ્યાનું, શ્રીકૃષ્ણે ધર્મદલાલી કરી હજારો મનુષ્યોને દીક્ષિત બનાવ્યાનું વૃત્તાંત આપવામાં આવ્યું છે. પણ કોઈ સ્થળે દેરાઓ બંધાવ્યાનું કે પ્રતિમા પધરાવ્યાનું વર્ણન નથી.

૪ શંખ, પોખલી, ઉદાયન, આણંદ કામદેવ આદિ શ્રાવકો અને અનેક ધર્મપ્રાણી શ્રાવિકાઓનો અધિકાર સૂત્રોમાં અપાયો છે, પણ તેમાં મૂર્તિ પૂજ્યાનો અધિકાર ક્યાંઈ દૃષ્ટિગોચર થતો નથી. હા, તેઓએ સુપાત્ર દાન દીધાં છે, અષ્ટમી; ચતુર્દશી કે પૂર્ણિમાના પોષધો કીધાં છે. અગીયાર પ્રતિમા (કડક નિયમો) આદરી છે. કે અનશન કર્યાં છે; ઇત્યાદિ અનેક ધર્મપ્રલાવી બાળતોનો ઉલ્લેખ કરાયેલો છે, કિંતુ પ્રતિમાનો ઉલ્લેખ કરાયો નથી. જો તે વખતે પ્રતિમા હોત તો શું જ્ઞાનીઓ એ મહત્વની વાતને જતી કરે ખરા?

૫ વળી સર્વજ્ઞ તીર્થકરોએ શ્રાવકોના ઘરની અપાર રિદ્ધિ સિદ્ધિનું વર્ણન કર્યું છે. તે વખતે જો તેઓના ઘરમાં દહેરુંx કે પ્રતિમા હોત તો તેનું વર્ણન કરવાનું જ્ઞાનીઓ ચૂકે ખરા!

x આ સ્થળે મૂર્તિપૂજક જૈનો આગમમાં આવેલા ચૈત્ય શબ્દનો અર્થજિનાલય કરી મૂર્તિપૂજા સ્થાપે છે. 'ચૈત્ય' શબ્દમાંથી ઉપરિચિત થતા અનેકાનેક અર્થોનું બ્યાન કરતાં શ્રી. પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશી તેમના " જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ " નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે—

'ચૈત્ય' શબ્દની મૂળ ઉત્પત્તિ, વ્યુત્પત્તિ, અને પ્રવૃત્તિ તરફ લક્ષ આપવામાં આવે તો જ તેનો ખરો અર્થ આપણાથી કળી શકાય તેમ છે. " ચિતા, ચિતિ, ચિત્ય અને

આ ઉપરાંત સદ્દેવ, સદ્ગુરૂ અને સદ્ધર્મ એ રત્નત્રયનું આભેહુળ ખ્યાન

“ ચિત્તા ” એ ચાર શબ્દોમાં “ ચૈત્ય ” શબ્દનું મૂળ જડી આવે છે. એ ચારેય શબ્દોનો અર્થ એક સરખો છે અને તે “ ચે ” થાય છે. અર્થાત્ “ ચે ”નું સંબંધી એટલે એના ઉપર અનેહું કે તે નિમિત્તે અનેહું વા તેની કાંઈ ખીજ આકારે રહેલી સત્તા—યાદગીરી, તેને “ ચૈત્ય ” કહેવામાં આવે છે. જે સ્થળે મૃતકને અગ્નિસ્થાયી કરવામાં આવે છે તેને જ “ ચૈત્ય ” કહેવામાં આવે છે. ચૈત્ય શબ્દનો એ અર્થ મૂળ અર્થ છે, મુખ્ય અર્થ છે અને પ્રાચીનમાં પ્રાચીન અર્થ છે.

આટલું લખી તે પંડિતજીએ “ ચૈત્ય ” શબ્દના પલટાયલા વિધ વિધ અર્થો વર્ણવ્યા છે તે જાણવા જેવા છે.

૧ ચૈત્ય એટલે ચિતા ઉપરનું સ્મારક ચિન્હ, ચિતાની રાખ.

૨ ચૈત્ય=ચિતા ઉપરનો પાપાણુખંડ-ટેકું કે શિલાલેખ.

૩ ચૈત્ય=ચિતા ઉપરનું પીપળાનું કે ટુળશી વિગેરેનું પવિત્રવૃક્ષ (જ્યુઓ મેઘદૂત-પૂર્વમેઘ શ્લોક ૨૩).

૪ ચૈત્ય=ચિતા ઉપર ચણેલાં સ્મારકની પાસેનું યજ્ઞસ્થાન વા હોમકુંડ.

૫ ચૈત્ય=ચિતા ઉપર દેરીના ઘાટનું ચણુતર-સામાન્ય દેરી.

૬ ચૈત્ય=ચિતા ઉપરની પગલાંવાળી દેરી કે ચરણુ પાદુકા.

૭ ચૈત્ય=ચિતા ઉપરનું દેવળ કે વિશાળકાય મૂર્તિ.

ચૈત્યના આ અર્થો તેની વ્યુત્પત્તિને છાજે તેવા છે અને તેનો રૂઢિ જન્ય આઠમો તથા નવમો અર્થ તેની વ્યુત્પત્તિથી ઘણો દૂર છે. હું આગળ જણાવી ગયો છું કે આપણા પૂર્વજોએ ચૈત્યોને પૂજવા માટે નહિ પણ તે, મરનાર મહાપુરુષની યાદગીરી રાખવા માટે બનાવ્યા હતા. પરંતુ પાછળથી તેની પૂજા શરૂ થઈ હતી અને તે આજસુધી પણ ચાલી આવી છે. જે ભાઈ એક પદાર્થના વિકાસક્રમનો ઇતિહાસ સમજી શકે છે, તે જ ભાઈ ઉપરની બાબતોને સહજમાં સમજી શકશે. પરંતુ જે ભાઈના મનમાં વર્તમાન ધર્મ, તેના વર્તમાન નિયમો અને તેમાં પરાપૂર્વથી પેસી ગયેલી કેટલીક અસંગત રૂઢિઓ તથા વર્તમાન મૂર્તિપૂજા વગેરે અનાદિનું બાસતું હશે. રાગ ભરતના સમયનું લાગતું હશે. તે અંધુને હું જાતે શાસ્ત્રો વાંચવાની બલામણુ કર્યા સિવાય ખીજું કાંઈ સમજવી શકતો નથી. આપ સૌ કોઈ જાણો છો કે વડનું ખી કેટલું અધું સૂક્ષ્મ અને હલકું હોય છે; પણ જાતે દહાડે અનેક જાતના અનુકુળ સંયોગો મળવાથી તેજ ખી એવું રૂપ ધારણુ કરે છે કે જેની કલ્પના પણ આપણને આવી શકતી નથી. આજ પ્રકારે પદ્ધતિ માત્ર જેની શરૂઆત તદ્દન સાદી અલ્પ અને અમુક હેતુ ઉપર અવલંબેલી હોય છે તે, જાતે દહાડે એવું મોટું અને વિચિત્ર રૂપ ધારણુ કરે છે કે જેથી આપણને તેની પ્રારંભિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આવવો કે આપવો પણ કઠણુ થઈ પડે છે. જે ચૈત્યો માત્ર યાદગીરી માટે હતાં તે પછીથી પૂજવા લાગ્યાં. ક્રમે ક્રમે તે સ્થળે દેવ કુલિકાઓ થવા લાગી. તેમાં ચરણુ પાદુકાઓ સ્થપાવા લાગી અને પછી ભકતોની હોંશથી (!) તેજ જગ્યાએ મોટાં મોટાં દેવાલયો અને મોટી મોટી મૂર્તિઓ વિરાજવા લાગી. આ સ્થિતિ આટલેથી જ ન અટકી, પણ હવે તો ગામેગામ અને એક ગામમાં પણ શેરીએ શેરીએ એવાં અનેક દેવાલયો બંધાઈ ગયા છે અને અંધાતા જાય છે.

તેમણે સંઘના અગ્રેસરો સમક્ષ કહ્યું, અને પવિત્ર ધર્મનું અવલંબન લઈ આત્મહિત સાધવાનો ઉપદેશ કર્યો.

લક્ષ્મીવિજયજી મહારાજની સાદી અને સ્પષ્ટ દલીલો અને વિશુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળી આગંતુક મહેમાનો અતિ પ્રસન્ન ધર્મ ગયા અને તે વખતથી રોજ તેઓ શ્રીમાન લોંકાશાહનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવવા લાગ્યા. કેમકે તેમને વ્યાખ્યાનકાર પ્રત્યે ખૂબ પૂજ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ.

આ તરફ ચતિ લોકોએ જાણ્યું કે સંઘના અગ્રેસરો અને શ્રાવકોનો મોટો સમૂહ લોંકાશાહનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા જાય છે, ત્યારે તેમના હૃદયમાં લોંકાશાહ પ્રત્યે ભારે ઈર્ષ્યાની લાગણી થઈ આવી; એટલુંજ નહિ પણ આવેલ સંઘને વિદ્યાયગીરી આપવા માટે ચતિઓએ સંઘવીને ખેલાવીને કહ્યું કે શ્રીમાન સંઘના લોકોને ખરચી માટે હરકત થશે; માટે હવે ખીજે ગામ સંઘ ચલાવો. ત્યારે સંઘવીઓએ જવાબ આપ્યો:—ચતિજી! આપ આ શું ખોલો છો? હમણા વરસાદ ઘણો પડ્યો હોવાથી જીવની ઉત્પત્તિ ઘણી થઈ છે; તેમજ કીચડ પણ ઘણો થયો છે, માટે હમણાં ચાલવું ઉચિત નથી. આ સાંભળી ચતિજીએ કહ્યું:—મહાશય! આવો ધર્મ આપને કોણે શીખવ્યો? ધર્મના કામમાં જે હિંસા થાય તે ગણાય નહિ. કેમકે હિંસા કરતાં યાત્રામાં ધર્મલાભ ઘણો છે.

આ કથનથી સંઘવી ઘણા દીલગીર થયા! શું આ જૈન ચતિના મહેાંને જવાબ? કઙ્કારહિત! મહાવ્રતરહિત! એવા આ અસંચતિ ને સંચતિ કેમ કહેવાય? જ્યાં ભાષાસમિતિ નહિ, ત્યાં સાધુપણું રહ્યું જ ક્યાં! એમ વિચારી સંઘવીઓએ તે ચતિઓની નિર્ભક્ષના કરી, કેટલાક ખુદ્દી રીતે ત્યાં ચતિઓનો અનાદર કરી લોંકાશાહ તરફ વળ્યા. અને કેટલાક જેઓ જાહેર હિંમતના અભાવવાળા હતા તેઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા. પરંતુ અંદર ખાનેથી તો તેઓ લોંકાશાહનાજ લક્ષ્મીવિજયજીને જાણ કરવા હતા; એટલુંજ નહિ પણ તેઓ એક ખીજ સમક્ષ લોંકાશાહના યશોગાન ગાતા.

લોંકાશાહનું શુદ્ધ પ્રચારકાર્ય વધુ ને વધુ વેગથી પ્રસરતું જતું હતું. સંઘના નાયકો ઉપરાંત શહેર પરગામના ઘણાં મનુષ્યો તેમના વિશુદ્ધ ઉપદેશનું પાન કરવા આવતા; આથી તો ચતિઓની ઈર્ષ્યામાં વધુને વધુ ઉમેરો થતો ગયો. તેઓને પોતાનો મોસો, માન પાન, પદવી ને કીર્તિ જોખમાયેલાં જણાયાં. એટલે સ્થાયી રહેલા ચતિઓએ પોતાના લક્ષ્મીવિજયજીને કાન લલેયાં, અને કોઈ રીતે લક્ષ્મીવિજયજીને વિદાય કરવાનું સૂચન કરી દીધું. આથી સંઘના શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકો તત્કાળ ઝવેરીવાડાના ઉપાશ્રયે (જ્યાં લોંકાશાહ ઉપદેશ આપતા હતા ત્યાં) આવ્યા, અને લોંકાશાહને સંઘની માલીકીનું મકાન ખાલી કર-

વાની ધમકી આપી. લોંકાશાહે આવેલ શ્રાવકોને સમજાવવાની કેશીશ કરી; પરંતુ યતિઓની સજ્જડ ઉશ્કેરણીના કારણે યતિલકતોએ કાંઈ દાદ ન દીધી, એટલું જ નહિ પણ તેમાંના કેટલાક સ્વચ્છંદી શ્રાવકો આગળ આવી શ્રીમાનને બળબંધીથી ઉપાશ્રયની બહાર કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, એટલે લોંકાશાહ સ્વયં (પોતે) તરતજ ઉપાશ્રયની બહાર નીકળી ગયા, અને આસપાસ બીજી કોઈ જગ્યાએ એક ગૃહસ્થના મકાનની યાચના કરી તેમાં રહ્યા.

શ્રીમાન લોંકાશાહે ધાર્યું કે કંટકભર્યા માર્ગમાં અનેક વિઘ્નો હોય છે. પણ તેનો ધીરજપૂર્વક સામનો કરી જે પોતાના પુરૂષાર્થથી લેશ પણ અટકતો નથી, તેજ હિતકાર્યો કરી શકે છે, તેથી લોંકાશાહ હવે તો જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવા લાગ્યા. આથી જૈન પ્રજા ઉપરાંત બાહ્યશાહ, વજીર વગેરે જૈનેતર નાના મોટા સર્વ પ્રકારના મનુષ્યો શ્રીમાન લોંકાશાહના ઉપદેશનો લાભ લેવા લાગ્યા. અને જૈન ધર્મના અહિંસામય અમૂલ્ય તત્ત્વોનું પાન કરી તેના રહસ્યને સમજતાં થયા. આ રીતે લોંકાશાહની કીર્તિ વધુ તેજસ્વી બની.

ગુજરાતની રાજધાની અને વ્યાપારના કેન્દ્રસ્થાન સમા રાજનગર શહેરમાં હજારો મનુષ્યો શહેર જોવા અર્થે, વ્યાપારાર્થે, યાત્રાર્થે આવતાં, અને તેઓ લોંકાશાહનું વ્યાખ્યાન સાંભળી તેમના તરફ આકર્ષાતા. આ રીતે ઘણા મનુષ્યો વિતરાગ ધર્મના અનુયાયી બન્યાં.

શ્રીમાન લોંકાશાહના સતત ઉપદેશની અસર એ થઈ કે એકી વખતે ૪૫ પુરુષો વિતરાગ ધર્મની શુદ્ધ દીક્ષા લેવાને તત્પર થયા. અને તે માટે શ્રીમાનને તેમણે વિનંતિ કરી. આથી શ્રીમાન લોંકાશાહે તે વૈરાગ્ય પ્રેરિત ૪૫ પુરુષોને તેજ વખતે એટલે સંવત ૧૫૩૧ માં જૈનધર્મની દીક્ષા આપી, અને આ ૪૫ સાધુઓએ પોતાના ઉપકારી ગુરૂનું નામ અમર રાખવા માટે તે ગચ્છનું નામ “લોંકાગચ્છ” રાખ્યું.

આ પ્રમાણે લોંકાગચ્છ જન્મ પામ્યો. તે કાંઈ નવો ધર્મ ન હતો, કે નવું તુલ ન હતું; પણ દટાઈ ગયેલા દયામાર્ગને ખરા સ્વરૂપે સતેજ કરવાને અને આત્મધર્મ ભૂલી પુદ્ગલ ધર્મના પ્રેમીઓને શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારું એક “મિશન” હતું. જેઓ અંગ્રેજી શબ્દ મિશનના અર્થથી વાકેફ છે તેઓ સારી રીતે જાણતા હશે કે તે કેવી પવિત્ર વસ્તુ છે. આ મિશનને સંઘાડાનું કે સંપ્રદાયનું નામ આપો. અથવા ગચ્છનું નામ આપો, પણ તેનાં ગર્ભમાં રહેલી પવિત્રતા બરાબર જાણવી જોઈએ. અમુક પરોપકારી આશય મનમાં રાખી તેની સિદ્ધિને માટે ગામેગામે ફરનારાઓની ટોળી કે મંડળ, તેને મિશન કહેવામાં આવે છે. તેજ રીતે ગચ્છ કે સંઘાડાનો પણ એજ

આશય હોય છે. પરંતુ આજકાલ ગરુડ અને સંઘાડા માત્ર વાડા રૂપે જ થઈ પડયા છે. એક ગરુડનો ઉપદેશ બીજાથી જુદો ન હોઈ શકે. એક ગરુડ અમુક વિભાગ કે પ્રાંતમાં પહોંચી વળે, તે બીજા ગરુડ બીજા વિભાગમાં પહોંચી વળે, પરંતુ ગરુડ, એક બીજાની નિંદા માટે—ખોદણી માટે કે એક બીજાને ઉતારી પાડવા માટે વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા ન કરે, એક બીજાની હુંસાતુંસીમાં ન પડે, અને પ્રભુ મહાવીરના પવિત્ર મિશન—પવિત્ર શાસનને કલંક પહોંચાડવાનું કાર્ય ન કરે. ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે ધર્મમાં “ગરુડ” નામની સંસ્થા અને વ્યવહારમાં “જ્ઞાતિ” કે “વર્ણ” નામની સંસ્થા આધુનિક જમાનામાં જ્યાં ત્યાં દોઢ ચતુર લોકોની બત્રીસીએ ચડી છે. ગરીબ બિચારી તે સંસ્થાઓને ખેડેદ અન્યાય આપવામાં આવે છે ! સ્વયં બુદ્ધ (?) થયેલા કેટલાક લોકો એ સંસ્થાના મૂળને કુઠારાઘાત પહોંચાડવામાં બહાદુરી સમજવા લાગ્યા છે. વાડા અને ગરુડબેદના વાસ્તવિક અજ્ઞાનથી અર્ધદગ્ધ મનુષ્યો પવિત્ર સંસ્થાનો સંહાર ઇચ્છી રહ્યા છે, એમની એ અજ્ઞાનતા ઉપર દયા ખાવા સિવાય અન્ય કોઈ ઇલાજ નથી. આ દશા સુધારવા માટે હમણા કોઈ નવો લોકાશાહ થવાની જરૂર છે.

શ્રીમાન લોકાશાહે જ્ઞાનધર્મનું સ્વરૂપ નિહાળ્યું હતું, અન્યને તે ઉપદેશ્યું હતું અને એક દિવસ એવો પણ આવવાનો હતો કે તેમનો તે ઉપદેશ માત્ર થોડાક સરકલ (કુંડાળું) માં વ્યાપી મરી ન જતાં, આખા દેશમાં વીસ્તરીને જીવંત રહેવાને સરળયો હતો. તેથી તે ઉપદેશ ચોતરફ ફેલાવવા માટે વ્યવસ્થિત અંધારણસરનું એક મિશન (ગરુડ) સ્થપાયું હતું. અને તેના અગ્રેસર આચાર્ય તરીકે શ્રીમાન લોકાશાહ ન રહેતા તે સ્થાન તેમણે પોતાના પદ્મશિષ્ય ભાણુજી ઋષિને આપ્યું હતું.

આ મિશનના જન્મે ઘણાઓના હૃદયમાં અગ્નિદાહ જલાવ્યો. ઘણાએ ચૈત્યવાસીઓ આ મિશનના સ્થાપનારને તથા તેના અનુયાયીઓને (Followers) ગાળો આપી નિંદાથી નવાજવા લાગ્યા. અને તેમ બનવું સ્વાભાવિક હતું. કેમકે ભેત ભેતામાં તે મિશન હિંદના દરેક ભાગમાં ફેલાઈ ગયું અને થોડાં જ વર્ષોમાં લગભગ આઠ લાખથી વધુ મનુષ્યો તેમાં સામેલ થયા. આવી અસાધારણ ક્ષત્રેહ અસાધારણ ઈર્ષા ઉત્પન્ન કરે તેમાં નવાઈ પામવા જેવું પણ શું હતું !

આમાં આશ્ચર્ય એટલુંજ કે પૂજ્યશ્રી લોકાશાહે જે મિશન ચલાવ્યું તે, તે વખતના સખત પ્રતિરોધ સામે પણ ટક્કર ઝીલી શક્યું. એજ ચારિત્ર બળ, બહેર હિંમત, સહનશીલતા, અને સત્ય ધર્મનો પ્રભાવ ! એ સિવાય બીજું શું માની શકાય ? શ્રીમાન લોકાશાહ જે દૃઢ સંકલ્પ કરતા અથવા

તેઓ ધારતા કે અમુક સ્થળે અંધકાર છે ત્યાં પ્રકાશ થવો જોઈએ; તરતજ કોઈ એવા યોગાનુયોગે એ પ્રસંગ બનીજ આવતો અને લોંકાશાહને ઉપદેશ ત્યાં પહોંચી જતો. શ્રીમાન લોંકાશાહ તથા તેમના શિષ્યોએ ઘણા દેશોમાં વિહાર કરી જાહેર રસ્તાઓ પર હિંમતપૂર્વક વ્યાખ્યાનો આપી સત્યધર્મને વિજય વાવટો ફરકાવ્યો હતો.

તેમણે કેટલાં વર્ષ ચારિત્ર પાઠ્યું તથા તેઓ કઈ સાલમાં, કયા ગામમાં, કાળધર્મ પામ્યા; તે સંબંધીની પૂર્ણ માહિતી મળી શકી નથી; પરંતુ હું જ્યારે અજમેર સાધુ સંમેલનમાં ગયેલ, ત્યારે ત્યાં પૂજ્યશ્રી જયમલજી મહારાજની સંપ્રદાયના મુનિશ્રી મીશ્રીમલજી મહારાજ મને મળ્યા. આ સંબંધમાં પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે:—અમારી પાસે હસ્તલિખિત મૂળ પટ્ટાવળી છે તેમાં લખ્યું છે કે:—લોંકાશાહને આશરે ચારસો શિષ્યો થયેલા, તે સર્વ શિષ્યોએ સર્વ સ્થળે ફરી પોતાના ગચ્છમાં આઠ લાખ શ્રાવકોની સંખ્યા કરી, જેથી ચૈત્યવાસી યતિઓ ખીજાણા થકા, તેમનું નિકંદન કાઢવા અર્થે અને તેમના સ્થપાયેલા મિશનને તોડી પાડવા માટે દીલ્હીમાં લાગવગ ચલાવી બાદશાહ પાસે ફરીયાદ કરી કે લોંકાશાહ અને તેના સાધુઓ અમારો ધર્મ તોડી પાડવા માટે પ્રયત્નો કરે છે, માટે આપ જહાંપનાહ તેઓને બોલાવી ખંનેના ધર્મની દલીલો સાંભળી ન્યાય આપવા કૃપા કરશો. આ પ્રમાણે અરજ કરવાથી બાદશાહે* તેજ વખતે શ્રી લક્ષ્મીવિજય ઉર્ફે લોંકાશાહને તથા તેમના કેટલાક વિદ્વાન ગણાતા શિષ્યોને અને તેમના અનુયાયી શ્રાવકોને બોલાવીને કહ્યું કે:—અમુક મુદતે ખંને પક્ષવાળાઓએ પોતપોતાના ધર્મપુસ્તકો આદિ સામગ્રી લઈ હાજર થવું.

ઉભય પક્ષના સાધુ—યતિઓ મુદત સર દિલ્હીમાં આવ્યા અને ધર્મ ચર્ચા થઈ, તેમાં લોંકાશાહે તે વખતે બહાદૂરી બતાવી દયા ધર્મનેા ડંકો વગાડયો; પરંતુ પાદશાહ ધર્માન્ધ હોવાથી, અવળો ઉતરી ઉભટો હિન્દુ ધર્મનેા નાશ કરવા પ્રેરાયો અને ખંને ધર્મ વાળાઓને કાંઈ પણ ન્યાય આપ્યા વગર વિદાય કર્યા.

*આ વખતે દીલ્હીના તખ્ત ઉપર “સીકંદર લોદી” બાદશાહ હતો. ઇતિહાસકારો તેનું વર્ણન કરતાં લખે છે. કે:—ઇ. સ. ૧૪૧૮ વિક્રમ સંવત ૧૫૩૪ માં “સીકંદર લોદી” દીલ્હીની ગાદી પર આવ્યો. એ બાદશાહ બહાદુર ને વિદ્વાન પણ ધર્માન્ધ ને જુદમી હતો. તે મુસલમાનો તરફ દયાલાવ ને ન્યાયથી વર્તતો ને હિન્દુપ્રજા પર જુદમ કરતો. તેમનાં દેવળો ને મૂર્તિઓ તોડી તેમની ધર્મક્રિયા અટકાવતો એ બાદશાહ ઇ. સ. ૧૫૧૬ સંવત ૧૫૭૨ માં મરણ પામ્યાથી તેનો દીકરો “ખ્યાહિમ” પાદશાહ થયો.

લોંકાશાહ કેટલાક શિષ્યો સહિત ત્યાંથી વિહાર કરી ફરતા ફરતા જયપુર (રાજપુતાના) આવ્યા. ત્યાં આવી ઘણાંઓને ધર્મ પમાડ્યો, પરંતુ વિરોધીઓએ તેમને અડમને પારણે ઝેર આપ્યું. તે ઝેર મિશ્રિત આહારનો એક કવલ લેતાં લોંકાશાહને માલમ પડ્યું કે આમાં ઝેર છે. તે વખતે તેમણે શરીરની ક્ષણભંગુરતા સમજી, પરદેશી રાજની જેમ બાકીનો આહાર પૂરો કરી 'જવ-જીવ' નો અનશન તપ કર્યો અને સમભાવ પૂર્વક વેદન અનુભવ્યું. આત્માના અમરત્વને ભાવતાં મહાવીરના આ સાચા સપુત્રે ૬૬ વર્ષની ઉંમરે ઈ. સ. ૧૪૮૫ વિ. સં. ૧૫૪૧ માં ભાવ સમાધિએ +દેહ છોડ્યો.

જૈનશાસનના એ પરમ પ્રભાવક વીર લોંકાશાહનો સમસ્ત જૈનસમાજ પર મહાન ઉપકાર છે. ધન્ય હો એ વિજેતાને !

ઇતિ લોંકાશાહ ચરિત્ર સંપૂર્ણ.

અમૂર્તિપૂજક તારણુ તરણુ દિગંબર સમાજ

આ સમાજ સ્થા. જૈન સમાજની જેમ મૂર્તિપૂજને માન્ય કરતો નથી. ઉક્ત સંપ્રદાયના સ્થાપક જૈનોના મહાપુરુષોમાંના એક “ તારણુ સ્વામી ” હતા. તેમણે પોતાના સમકાલીન શ્રીમાન્ લોંકાશાહને યાદ કરેલા, તેથી તેમના સંબંધીનો થોડોક અહેવાલ આપવો પ્રસંગોચિત ગણાશે,

“ શ્રી તારણુ તરણુ શ્રાવકાચાર ” (અનુવાદક શ્રી. ધ્ર. શિતળપ્રસાદજી) નામક પુસ્તકની ભૂમિકામાં લખે છે કે:-પુષ્પાવતી નગરીમાં તેમના પિતા ગાઢાશાહુ રહેતા હતા. તે પરવાર જ્ઞાતિના શેઠ હતા. અને દિલ્હીના પાદશાહને ત્યાં કોઈ કામ પર નિયત થયેલા હતા. પેશાવર શહેરને પહેલા પુષ્પાવતી કે પુષ્કલાવતી નગરી કહેતા. આ ગાઢાશાહુની ધર્મપત્નીથી ઉક્ત ગ્રંથના કર્તા “ તારણુ સ્વામી ” નો જન્મ થયેલો. વિક્રમ સં. ૧૫૦૫ ઈ. સ. ૧૪૪૮ જે વખતે દિલ્હીમાં અલાઉદ્દીન સૈયદ રાજ્ય કરતો, ત્યાર પછી ઈ. સ. ૧૪૫૦ માં સુલતાન વહલોલ લોહી રાજ્યાસન પર આવ્યો.

આ બાળક પાંચ વર્ષનો થયો. તેવામાં તેમના પિતા પર કોઈ કારણથી બાદશાહની કફા મરજી થઈ; તેથી ગાઢાશાહુ પોતાના સ્ત્રી પુત્રને લઈ, પેશાવર છોડી ટોંકરાજ્યના સમરખેડા પાસેના એક ગામમાં રહેવા આવ્યો. ત્યાં એક ધનાઢ્ય જૈન શેઠની સહાયથી તે વ્યાપાર કરવા લાગ્યો અને પુત્રને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવા

+ આ ઘટનાનું બીજું પ્રમાણ મને મળી શક્યું નથી તેથી એક તરફીપણાના લેખન દોષથી મુક્ત થવા માટે મારે કહેવું જોઈએ કે આ હકીકત મુનિ શ્રી મિશ્રીમલજી મ. પાસેની હસ્ત લિખિત પ્રત પરથી મને કહેવામાં આવેલ હોય તે દાખલ કરી છે. તે ફટલે અંશે સત્ય છે તે હું ચોક્કસ કહી શકતો નથી. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય. —લેખક

લાગ્યો. તે પુત્ર ઘણો ચતુર હતો. યથાયોગ્ય વ્યવહારિક વિદ્યાની સાથે તે જૈન શાસ્ત્રોનો પણ અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. તેને નાની ઉંમરથીજ વૈરાગ્યના અંકુરો સ્ફૂરેલાં. એવું કહેવાય છે કે તેમણે વિવાહ નહોતો કર્યો. ઘણા વખત સુધી ઘરમાં રહી તેમણે શ્રાવકના મતોનું પાલન કર્યું હતું અને સમરખેડા કે જ્યાં હાલ જંગલ છે ત્યાં એકાન્તમાં ખેસીને ધ્યાન કરતા. થોડાંક વર્ષ પછી તેમણે ઘરનો ત્યાગ કરી દીધો અને પછી બ્રહ્મચારી કે ત્યાગી મુનિ બન્યા અને મહારગઠ (ગ્વાલીયર સ્ટેટ) માં સ્થિરતા કરીને અધિક ધ્યાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા. આસપાસના પ્રદેશમાં વિચરી અધ્યાત્મ યોગથી તેમણે જૈન ધર્મનો ઘણો પ્રચાર કર્યો હતો.

એમના શિષ્યો વિદ્વાન અને સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમના અનુયાયીઓને તારણુતરણુ સમાજ કહે છે. વર્તમાન સમયમાં તે સંપ્રદાયના મૂર્તિજીપુર, ખાંદા, મધ્યપ્રાંત, અને મધ્ય ભારત વગેરેમાં થઈને આશરે બે હજાર ઘરો છે. તેઓ “ચૈત્યાલય” ના નામથી “સરસ્વતી ભવન” બનાવે છે, વેદિ પર શાસ્ત્ર ખિરાજમાન કરે છે. શાસ્ત્રની ભક્તિ કરે છે, શાસ્ત્રની સામે જિનેન્દ્ર દેવની ભક્તિ કરે છે. દિગંબર જૈન શાસ્ત્રો વાંચે છે, જિનેન્દ્રની પ્રતિમાને રાખવાનો કે પૂજવાનો રિવાજ નથી.

શ્રી તારણુ સ્વામી^૧ પોતાના તારણુ તરણુ શ્રાવકાચારના મૂળ ગ્રંથમાં લખે છે કે:—ઉસ સમય અમદાવાદમાં^૨ શ્વેતાંબર જૈનિયો કે ભીતર એકે લોંકા-શાહ હુએ થે જિન્હોને ભી વિક્રમ સં ૧૫૦૮ મેં ઢુંઢીયા^૩ પંથકી સ્થાપના કી થી યે ભી મૂર્તિકે નહિ પૂજતે હે. શીખધર્મ કે સ્થાપક નાનક પંજાબમેં સન ૧૪૬૬ સે ૧૫૩૦ તક હુએ વ કર્ણીરશાહ ભી ઇસી સમય સન્ ૧૪૪૬ સે ૧૫૦૮ મે હુએ હે. ઇન સમોને મૂર્તિપૂજા કે અસ્વીકાર કીયા હે.

લોંકાગરછની વંશાવળી +

પાટ ૧ લી

શ્રીભાણુજીઋષિ:—શિરોહી તાળાના અરહટવાડાના રહિશ, જાતે ખેરવાડ વિક્રમ સં. ૧૫૩૧ માં છતી રિદ્ધિ ત્યાગીને ૪૫ પુરૂષો સાથે અમદાવાદમાં દીક્ષા લીધી.

૧ તારણુ સ્વામીએ પણ મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કર્યો હતો. તેમના ઉપદેશથી ૫૫૩૩૧૯ મનુષ્યોએ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો. તેમણે ૧૪ ગ્રંથ રચેલા છે. તેમનો સ્વર્ગવાસ મહારગઠમાં વિ. સં. ૧૫૭૨ ઇ. સ. ૧૫૧૫ માં થયો હતો.

૨ ઢુંઢીયા=ઢુંઢક—સત્ય શોધક

+ પૂજ્ય શ્રી લક્ષ્મીવિજયજી ઉર્ફે લોંકાશાહની પહેલી પાટે થયેલા શ્રી ભાણુજી ઋષિથી તે હાલના શ્રી પૂજ્યો—શ્રીમાન્ ન્યાયચંદ્રજી (વડોદરા) તથા શ્રીમાન્ નૃપચં-

પાટ ૨ જી

શ્રી લિદાજી ઋષિ:-શિરોહીના રહિશ ઝોશવાળ; સાથરીયા ગોત્રી, પોતાના કુટુંબના ચાર પુરુષો સાથે પુષ્કળ દ્રવ્ય છોડી વિક્રમ સં. ૧૫૪૦ માં બાણજીઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી.

પાટ ૩ જી

શ્રી નુનાજીઋષિ:-ભતે ઝોશવાળ; પુષ્કળ દ્રવ્ય છોડી સં. ૧૪૫૬ માં શ્રી લિદાજીઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી.

પાટ ૪ થી.

શ્રી લીમાજી ઋષિ; મારવાડના પાલીગામના રહિશ; વિશા ઝોશવાલ લોઢાગોત્રાં, લાખો રૂપીયા છોડી દીક્ષા લીધી.

પાટ ૫ મી.

શ્રી જગમલજી ઋષિ; નાનપુરા ગામના રહીશ, વિશા ઝોશવાલ સુરાણાગોત્રી, લીમાજી ઋષિ પાસે સંવત ૧૫૫૦માં દીક્ષા લીધી હતી.

પાટ ૬ ઠી.

શ્રી સરવોજી ઋષિ; વીશા ઝોશવાલ બાદશાહના વજીર (!) હતા. શ્રી જગમલજી ઋષિને ઉપદેશ સાંલળી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા ત્યારે અકબર બાદશાહે કહ્યું કે:—

સરવા ! યે સંસાર એક અજબ ચીજ હૈ, દુનિયા કે બીચ રહના અજબ ચીજ હૈ.

એ વાક્ય સુણી સરવોજીએ કહ્યું કે:—

હે બાદશાહ ! એહિ દુનિયામેં મરણુ એહી અજબ ચીજ હૈ—

ગમે તેટલી મોજ ઉડાવો, પણ એક દિન મરણુ એહિજ સત્ય હૈ—
તો એસા મર્ણુ મરના ચાહીએ કી ફીર દુનિયામેં આના ન પડે—ઉસ કારનસે મેં સંસાર ત્યાગતા હું.

બાદશાહ મૌન રહ્યો—ઉપર્યુકત ઉત્તર આપી સરવોજીએ ઘણું દ્રવ્ય છોડીને સંવત ૧૫૫૪ માં દીક્ષા લીધી.

દ્રજી (જામનગર) ની વંશાવળી મને મળ્યા મુજબ સંક્ષેપમાં લીધી છે. તેમજ ત્રીજી શ્રીમાન વજેરાજી (જોતારણુ) ની વંશાવળી આ ઇતિહાસમાં લીધી નથી તેનું કારણુ એ કે—હું અજમેર ગયો ત્યારે તેમના સંબંધી તપાસ કરાવતાં એટલો પત્તો મળ્યો કે તેમના વંશમાં હાલ કોઇ નથી. માત્ર એક તેનો એલો હતો. તે અહીંથી બીકાનેર ગયો હતો અને પછી તે ધરખારી થઇ ગયો છે, તે સિવાય તેમના વંશમાં કોઇ નથી, એમ સમાચાર મળવાથી આ પટાવલીમાં તે લીધેલ નથી.

પાટ ૭ મી.

શ્રીરૂપઋષિ; અણહીલપુર પાટણના રહીશ, વેદ ગોત્રી, જન્મ સંવત ૧૫૫૪ ઘણું દ્રવ્ય છોડી ન્હાની વયમાં સં. ૧૫૬૬ માં સ્વયંમેવ (પોતાની મેળે) દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૫૬૮ માં પાટણ મુકામે ૨૦૦ ઘર શ્રાવકના બનાવીને લોંકાગચ્છમાં લજ્યા. માત્ર ૧૯ વર્ષ દીક્ષા પાળી, સં. ૧૫૮૫ માં બાવન દિવસનો સંથારોકરી સ્વર્ગે ગયા.

પાટ ૮ મી.

શ્રી જીવાણઋષિ; સુરતના રહીશ, પિતાનુ નામ તેજપાલશાહ, માતાનું નામ કપુરાબાઈ. જન્મ સં. ૧૫૫૧ માઘ વદિ બારસ. સં. ૧૫૭૮ માં ઘણું દ્રવ્ય છોડી દીક્ષા લીધી સં. ૧૫૮૫ ની સાલમાં અમદાવાદ ઝવેરીવાડામાં લુંકાગચ્છના નવલખી ઉપાશ્રયમાં પૂજ્ય પદવી આપી હતી. સુરતમાં ૯૦૦ ઘરને પ્રતિબોધી શ્રાવક કર્યા હતા. ૩૫ વર્ષ સંયમ પાળી સં. ૧૬૧૩ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ ના રોજ સંથારો કરી સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

એમના વખતમાં શિરોહીની રાજ્ય કચેરીમાં શૈવમાર્ગી અને જૈન માર્ગીના અનુયાયી વચ્ચે વિવાદ થયો હતો, એમાં જૈન યતિઓ હાર પામવાથી તેમને દેશ છોડી જવાને હુકમ થયો. એટલામાં અમદાવાદ મુકામે બિરાજતા પૂજ્ય શ્રી જીવાણ ઋષિને ખબર પડવાથી પોતાના શિષ્ય વડા વરસીંગજી તથા કુંવરજી વગેરેને ત્યાં મોકલ્યા. જેમણે ચર્ચા કરીને જૈન મતની જ્યથ્વળ ફરકાવી અને હુકમ પાછો ખેંચાવી લીધો.

(તે સમયમાં સર્વથી પહેલાં લોંકાગચ્છના યતિશ્રી જીવાણ ઋષિના શિષ્ય શ્રી જગાણઋષિ અને તેમના શિષ્ય શ્રી જીવરાજજી મહારાજે યતિવર્ગમાંથી અલગ થઈ સંવત ૧૬૦૮ ની આસપાસ ક્રિયા ઉદ્ધાર કર્યો. તેઓમાંના હાલ પાંચ સંપ્રદાયો વિદ્યમાન છે. તે આગળ કહેવાશે.)

અહીંથી ટુટકાટ શરૂ થઈ. મેઘજી નામના એક સ્થવીરને કોઈ કારણથી ૨૭ ઠાણા સહિત ગચ્છ બહાર કરવામાં આવ્યા, તેથી તેઓ હીરવિજયસૂરિ પાસે ગયા અને તેમના ગચ્છમાં લજ્યા.

આ સમયમાં ૧૧૦૦ ઠાણા લોંકાગચ્છમાં વિચરતા હતા. પરંતુ સંપ તૂટવાથી અને બીજા વિવિધ કારણોથી એકમાંથી ત્રણ ગચ્છ થયા.

૧ શ્રી જીવાણઋષિ—ગુજરાતમાં વિચરતા હતા. તેમનો સમુદાય “ગુજરાતી લોંકાગચ્છ” તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો. અને આઠ પાટ સુધી અમદાવાદમાં તેમનો ગાદી હતી.

૨ નાગોરી લોંકાગચ્છ.

૩ લાહોરી ઉત્તરાર્ધ લોંકાગચ્છ.

ગુજરાતી લોંકાગચ્છના વડીલ શ્રી જીવાજીઋષિને ૩ મહોટા પંડિત શિષ્યો હતા, ૧ વડા વરસિંગજી, ૨ શ્રી કુંવરજી, અને ૩ શ્રી મલ્લજી એ સિવાય અન્ય પણ ઘણા શિષ્યો થયા હતા.

પાટ ૯ મી

પૂજ્ય જીવાઋષિના-વડીલ શિષ્ય વડા વરસિંગજી ઋષિને, સંવત ૧૬૧૩ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ ના રોજ વડોદરાના ભાવસારોએ શ્રી પૂજ્યની પદવી આપી ત્યારથી તેમના પક્ષને “ ગુજરાતી લોંકાગચ્છ મહોટી પક્ષ ” એવું નામ આપ્યું. ત્યારથી તેમની ગાદી વડોદરામાં સ્થપાઈ.

પાટ ૧૦ મી

શ્રી લંબુ વરસિંગજી; સં. ૧૬૨૭ માં ગાદીએ બેઠા. સં. ૧૬૫૨ માં દિલ્હીમાં ૧૦ દિવસનો સંધારો કરી સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

પાટ ૧૧ મી. શ્રી યશવંતઋષિજી થયા. પાટ ૧૨ મી. શ્રી રૂપસંગજીઋષિ થયા. પાટ ૧૩ મી. શ્રી દામોદરજીઋષિ થયા. પાટ ૧૪ મી શ્રી કર્મસિંહજી-ઋષિ થયા. પાટ ૧૫ મી શ્રી કેશવજીઋષિ થયા.

અહિં સુધી ગુજરાતી લોંકાગચ્છ મહોટી પક્ષ કહેવાતી હતી; પરંતુ શ્રી કેશવજીઋષિ મહાન્ પ્રતાપી અને પ્રભાવશાલી થવાથી-કેશવજી પક્ષના નામથી તેઓ ઓળખાવા લાગ્યા. વડોદરાનો ગાદીના શ્રી પૂજ્યો શ્રી કેશવજી પક્ષના નામથી ઓળખાય છે;

લોંકાગચ્છના કેશવજી પક્ષમાંના હરજીઋષિ તથા જીવરાજજીઋષિ તથા ગિરધરજીઋષિ વગેરે જુદા જુદા એ ચતિવર્ગમાંથી અલગ થઈ સં ૧૬૮૬ પછી ક્રિયા ઉદ્ધાર કર્યો. તેઓમાંના હાલ બે સંપ્રદાયો વિદ્યમાન છે તે કોટાવાલા તથા પૂ. હુકમીચંદજી મ. ના નામથી ઓળખાય છે તે આગળ કહેવાશે.

૧૬મી પાટે શ્રી તેજસિંગજી ઋષિ થયા	૨૨મી પાટે શ્રી સોમચન્દ્રજી ઋષિ થયા
૧૭મી પાટે શ્રી કાનજી ઋષિ થયા.	૨૩મી પાટે શ્રી હરખચન્દ્રજી ઋષિ થયા
૧૮મી પાટે શ્રી સુલસીદાસજી ઋષિ થયા	૨૪મી પાટે શ્રી જયચન્દ્રજી ઋષિ થયા
૧૯મી પાટે શ્રી જગદ્ગુપ્ત ઋષિ થયા	૨૫મી પાટે શ્રી કલ્યાણચન્દ્રજી ઋષિ થયા
૨૦મી પાટે શ્રી જગજીવનજી ઋષિ થયા	૨૬મી પાટે શ્રી ખુબચન્દ્રજીસૂરીશ્વર થયા
૨૧મી પાટે શ્રી મેઘરાજજી ઋષિ થયા	૨૭મી પાટે શ્રી ન્યાયચન્દ્રજી સૂરીશ્વર

જેઓ હાલ વિદ્યમાન વિચરે છે. ઇતિશ્રી ગુજરાતી હુંકાગચ્છ મ્હોટી (કેશવજી) પક્ષની પટ્ટાવલી સંપૂર્ણ.

ગુજરાતી હુંકાગચ્છ ન્હાની પક્ષની પટ્ટાવલી:-

પાટ ૯ મી

શ્રી જીવા ઋષિ પાસે સં. ૧૬૦૨ના જ્યેષ્ઠ સુદિ પાંચમના રોજે અમદાવાદમાં શ્રી કુંવરજી વગેરે સાત જણે સાથે દીક્ષા લીધી હતી. શ્રી કુંવરજી ઋષિ બાલાપુર પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના શ્રાવકોએ તેમને શ્રી પૂજ્યની પદવી આપી હતી. તેથી તેઓ ગુજરાતી હુંકાગચ્છ ન્હાની (કુંવરજી) પક્ષ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા.

પાટ ૧૦ મી

શ્રીમદ્દલજી: અમદાવાદ નિવાસી પોરવાડ, પિતાનું નામ થાવર શેઠ, માતા કુંવરબાઈ સં. ૧૬૦૬ ના મૃગશિર સુદિ પાંચમના રોજ છતી રિદ્ધિ ત્યાગી શ્રી જીવાજી ઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૬૨૬ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૫ ના રોજ શ્રી કુંવરજી ઋષિની પાટે બેઠા હતા.

એક વખત કડી-કલોલ પાસે ગામ છે ત્યાં પધારી ઘણા જીવોને પ્રતિબોધ્યા; તે વખતે કેટલાક માણસોએ તેમના બોધથી જન બની પોતાની ડાકની કંઠીઓ તોડીને કુવામાં નાખી, જેને લીધે હાલ પણ તે કુવો “કંઠીયો કુવો” એવા નામથી ઓળખાય છે.

મચ્છકાંઠા તરફ વિહાર કરી મોરબીમાં તેઓ પધાર્યા અને ત્યાં શ્રીપાળ શેઠ વગેરે ૪૦૦૦ ગૃહસ્થને પ્રતિબોધી શ્રાવક કર્યા.

પાટ ૧૧ મી

શ્રી રત્નસિંહજી; હાલાર પ્રાંતના નવાનગર (જામનગર)ના રહીશ, બીશા-શ્રીમાલી સોલાણી, સુરશાહ પિતા, વેવિશાળ કરેલી પોતાની પત્ની શીવબાઈને ઘેર જઈ તેણીને ઉપદેશ આપી વૈરાગ્ય પમાડી અગ્યાર વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લેવરાવી અને પોતે પણ સં. ૧૬૪૮માં દીક્ષા લીધી. શાસ્ત્રનો સારો અભ્યાસ કરવાથી સં. ૧૬૫૪ માં ગુરૂ શ્રી મદ્દલજીએ તેમને પાટે બેસાડયા. તેમના શિષ્ય સવજી તથા શીવજી વગેરે થયા હતા.

પાટ ૧૨ મી

શ્રી કેશવજી ઋષિ; મારવાડના ધુનાડા ગામના રહીશ; ઓશવાલ, વિજયરાજ પિતા, જેવતબાઈ માતા, પૂજ્યશ્રી રત્નસિંહજી પાસે સાત જણ સાથે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૮૬માં પાટે બેઠા પછી થોડે જ મહીને સંચારો કરી જેઠ સુદિ ૧૩ના રોજ કાળ કર્યો હતો. (આ કેશવજી ન્હાની પક્ષના સમજવા)

શ્રી શીવજી ઋષિ; હાલારના નવાનગરના રહીશ, સંઘવી અમરસી પિતા તેજબાઈ માતા. એમની દીક્ષાનો પ્રસંગ કાંઈક વિચિત્ર હતો—એવું કહેવાય છે કે રત્નસિંહજી ઋષિ શ્રી જામનગરમાં પધારેલા; તે વખતે તેજબાઈ વાંદવા આવેલા; આ ભક્તિવંત અને શ્રદ્ધાળુ બાઈને પુત્ર રહિત બાણીને રત્નસિંહ ઋષિએ સ્વાભાવિક કહ્યું કે:—બહેન! ધર્મની શ્રદ્ધાથી સુખ, સંતતિ અને સાહ્યબી સાંપડે છે માટે ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધા રાખો ” આવા પ્રકારનું વચન નીકળેલું તે ભદ્રિક બાઈએ ગ્રહણ કરી લીધું. અને બન્યું પણ એમજ કે તે વચન બોલ્યા પછી અનુક્રમે તે બાઈને પાંચ બાળક થયા. બાદ કેટલાક વર્ષે ફરીથી શ્રી રત્નસિંહજી ઋષિ તે ગામમાં પધાર્યા અને તેજબાઈ પોતાના પાંચ પુત્રો સાથે વાંદવા આવ્યા.

તે પાંચ પુત્રમાંનો એક શીવજી નામનો તેણીનો બાળક મહારાજના ખોળામાં જઈને બેઠો. તે બેઠ તેણીએ કહ્યું કે, આ બાળક આપની પાસે જ રહેવા ઇચ્છે છે. માટે આપ તેને શિષ્ય કરો. બાળક પણ તેમની પાસેજ રહેવા ઇચ્છતો હતો. જેથી મહારાજે બાળક અને માતાનો ભાવ જાણી પાસે રાખી લખાવવું શરૂ કર્યું, અને થોડા વખતમાં તે શાસ્ત્રમાં પારગામી થયો એટલે સં. ૧૬૬૦માં તેને દીક્ષા આપી—તેનો જન્મ સં. ૧૬૩૬માં થયો હતો અને સં. ૧૬૭૭માં પાટે બેઠા હતા.

તેમણે પાટણમાં ચોમાસું કરેલું, ત્યાં તેમની કીર્તિ સહન ન થઈ શકવાથી તે સમયે દિલ્હીની ગાદીએ ઈ. સ. ૧૬૮૩માં “ શાહજહાન ” નામનો બાદશાહ હતો, તેની પાસે કેટલાક ચૈલ્યવાસીઓએ દિલ્હીમાં જઈ બાદશાહને તેમની વિરૂદ્ધ ઉશ્કેર્યો. તેથી શાહજહાન બાદશાહે શીવજીને દિલ્હી તેડાવ્યા એ વખતે ચાતુર્માસનો વખત હતો. પરન્તુ ઠાણાંગજી સૂત્રના પાંચમા ઠાણામાં ફરમાવેલ છે કે—દુષ્કાલને લીધે, રાજ્યના ભયથી કે એવા કોઈ ગાઠ કારણથી ચોમાસામાં પણ વિહાર થઈ શકે છે; એમ વિચારી શીવજી ઋષિ દિલ્હી આવ્યા. કેટલાક હાજરજવાબી સવાલ જવાબ થવાથી બાદશાહ બહુ ખુશી થયો અને તેમને મહેલ છાપ વાળો પટો આપ્યો તેમજ એક પાલખીની બક્ષીશ કરી (સં. ૧૬૮૩ના આશ્વિન સુદ ૧૦ વિજયાદશમીને રોજ)

આ પ્રમાણે શ્રી શીવજી ઋષિએ લોંકાગચ્છની કીર્તિ વધારી એ ખરી વાત; પરન્તુ પટો અને પાલખી ઉપાધિરૂપ થઈ પડ્યા! એ સોનાની કટારી કેડે બાંધવાના કામની ન થતાં પોતાને ઈબ્ત કરનારી નીવડી. તે દિવસથી યતિ-ઓ પાલખી ચમ્મર વગેરે રાખી સાહ્યબી કરતાં શીખ્યા. ત્યાગમાં આવી જાતના પરિશ્રદ્ધે મ્હોટી ખલેલ પહોંચાડી.

શ્રી શીવજી ઋષિ હવે અમદાવાદમાં આંચા, એ વખતે અમદાવાદના અવેરીવાડાના નવલખી ઉપાશ્રયે ઘણા ઘરો લોંકાગચ્છી શ્રાવકોના હતાં.

લાલજી ઋષિ પાસે; કાવ્ય, ન્યાય સિદ્ધાન્ત વગેરે લાણીને શીવજી ઋષિ પાટધર થયા હતા. તે પછી તેમને ધર્મસિંહજી* ઉપરાંત ૧૬ શિષ્ય થયા હતા; તે પૈકી જગજીવનજી, આણુંદજી વગેરે કેટલાક તો ઉંચ કુલમાંથી ત્યાગી થયા હતા.

પાટ ૧૪ મી

શ્રી સંઘરાજ:—તેમનો જન્મ ૧૭૦૫ના અશાઠ સુદી ૧૩ સિદ્ધપુરમાં થયો હતો, જ્ઞાતે પોરવાડ; પિતા તથા ખંડેન સાથે ૧૭૧૮ માં શીવજી ઋષિ સમિપે દીક્ષા લીધી અને શ્રી જગજીવનજી પાસે અંગ ઉપાંગ મૂળ છેદ વગેરે સિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ કર્યો. તદ્ઉપરાંત વ્યાકરણ, કાવ્ય, અલંકાર, ન્યાય વગેરેનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમને સં. ૧૭૨૫ માં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું; પરન્તુ એ માટે ખંલાતમાં બિરાજતા આનંદ ઋષિએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે તેમને પૂછ્યા સિવાય શા માટે આચાર્ય પદવી આપી? તેમને એવો જવાબ મળ્યો કે—“ એ બાબતમાં તમારો કાંઈ અધિકાર નથી ” આ જવાબથી આનંદ ઋષિ અસંતોષ બહાર કરી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને ખંલાતમાં ફરીને આવી પોતાના શિષ્ય ત્રિલોક ઋષિને પાટે બેસાડી જૂદો ગચ્છ સ્થાપ્યો, કે જેમાં ૧૮ ગુરૂના નોખા નોખા યતિ લખવાથી તેઓ “ અઠારીયા ” કહેવાયા.

શ્રી સંઘરાજ ઋષિ; ૨૬ વર્ષ આચાર્ય પદ લોગવી સં. ૧૭૫૫ ના કાગણ સુદિ ૧૧ના રોજ ૧૧ દિવસનો સંયારો કરી ૫૦ વર્ષની ઉંમરે આગ્રા શહેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

પાટ ૧૫ મી

શ્રી સુખમલજી: મારવાડમાં જ્ઞેશલમેર પાસે આસણી કોટના રહીશ; વીશા એશવાલ, સકલેયા ગોત્ર, પિતા દેવીદાસ; માતા રંલાબાઈ, જન્મ સં. ૧૭૨૭ શ્રી સંઘરાજજી પાસે ૧૭૩૬માં દીક્ષા લીધી. ૧૨ વર્ષ તપ કર્યો. સૂત્ર સિદ્ધાન્તનું બાણ પાણું સાઈ હતું. સં. ૧૭૫૬માં અમદાવાદ મુકામે પાટે સ્થાપ્યા. છેલ્લું ચાતુર્માસ ધોરાજીમાં કર્યું. જ્યાં સં. ૧૭૬૩ના આશ્વિન વદિ ૧૧ ના રોજ સ્વર્ગે પધાર્યા.

* શ્રી શિવજી ઋષિના શિષ્ય શ્રી ધર્મસિંહજીએ પાલખી વગેરની મહાન ઉપાધી નેષ્ટને સં. ૧૬૮૫ માં લોંકાગચ્છી જુદા પડી ક્રિયા ઉદ્ધાર કરી નવો ગચ્છ ચલાવ્યો. તે આગળ કહેવાશે.

૧૮૬

પાટ ૧૬ મી.

શ્રી ભાગચંદ્રજી: શ્રી સુખમલજીના ભાણેજ; કચ્છ-ભુજના રહાશ સં. ૧૭૬૦ ના મૃગશિર સુદિ ૨ ના રોજ પોતાની ભોજાઈ તેજબાઈ સહિત દીક્ષા લીધી દીક્ષા લીધા પછી સં. ૧૭૬૪ ભુજમાં પૂજ્ય પદવી મળી, ને સં. ૧૬૦૫ની સાલમાં તેઓ દેવગત થયા.

પાટ ૧૭ મી.

શ્રી વાલચંદ્રજી, મારવાડ દેશમાં ફલોધીના રહીશ, વીશાઓશવાળ છાજેદુ ગોત્રી. પિતા ઉગરાશા. માતા સુબલજીબાઈ જે ભાઈ સાથે તેમણે દીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૮૦૫ માં સાચોર મુકામે પૂજ્ય પદવી મળી, સં. ૧૮૨૬ માં સ્વર્ગવાસી થયા.

પાટ ૧૮ મી.

શ્રી માણેકચંદ્રજી, મારવાડમાં પાલી પાસે દરીયાપુરના રહિશ. ઓશવાલ, કટારીયાગોત્રી, પિતા રામચંદ, માતા જીવીબાઈ, માંડવી મુકામે સં. ૧૮૧૫ માં વાલચંદ્રજી ઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી. જામનગરમાં સં. ૧૮૨૬ માં પૂજ્ય પદવી મળી; સં. ૧૮૫૪ માં સ્વર્ગે પધાયા.

પાટ ૧૯ મી.

શ્રી સુલચંદ ઋષિ; મારવાડમાં જલોરી તાળે મોરસી ગામના વીશા ઓશવાળ, સિંહાલગોત્રી, માતા અજબાઈ, પિતા દિપચંદ દીક્ષા ૧૮૪૬ ના વેઠ સુદિ ૧૦ ને રોજ પૂ. માણેકચંદ્રજી પાસે લીધી. નવાનગરમાં સં ૧૮૫૪ ના ફાગણ વદિ ૨ ના રોજ પૂજ્ય પદવી ઘણા ઠાઠમાઠથી અપાઈ હતી, તેઓએ જેસલમેર મધ્યે સં. ૧૮૭૬ માં કાળ કયો હતો.

પાટ ૨૦ મી.

શ્રી જગતચંદ્રજી મહારાજ

પાટ ૨૧ મી.

શ્રી. રત્નચંદ્રજી મહારાજ

પાટ ૨૨

શ્રી નૃપચંદ્રજી મહારાજ છેલ્લા થયા હતા. ત્યાર પછી તેમના ગચ્છના ત્રણ ચાર યતિઓ છે. પરંતુ કોઈ ગાદી પર બેઠા હોય તેમ સાંભળ્યું નથી. ગુજરાતી લોંકાગચ્છ પૈકી (૧) કેશવજી પક્ષના શ્રી પૂજ્ય ન્યાયચંદ્રજીની ગાદી વડોદરા (૨) શ્રી કુંવરજી પક્ષના પૂજ્ય નૃપચંદ્રજીની ગાદી ખાલાપુરમાં અને (૩) શ્રી ધનરાજજી પક્ષના શ્રી પૂજ્ય વનેરાજજીની ગાદી જેતારણ (અજમેર) માં છે, પરંતુ તેમના પરિવારમાં કોઈ ન હોવાથી તે ગાદી અંધ પડી છે.

ધતિ શ્રી લોંકાગચ્છ પટ્ટાવળી સંપૂર્ણ

પુનરોદ્ધારક મહાત્માઓ.

અનંત તીર્થંકરોના કે પ્રભુ મહાવીરના કરેલાં કર્મોનો, જે જે રૂપમાં હતા, તેને તે તે રૂપમાં ચારે તરફ ફેલાવવાનું કામ સમર્થ ઉદ્ધારક શ્રીમાન લોંકાશાહે ઉઠાવ્યું હતું અને તે સત્ય ધર્મની ઘોષણા ઝીલનાર અનેક ગચ્છના આત્મસાધકો પોતપોતાનો ગચ્છ છોડીને શ્રી લોંકાશાહના સ્થાપેલા ગચ્છમાં ભળ્યા હતા. એ આપણે કહી ગયા છીએ. પરંતુ જેમ જેમ વખત જતો ગયો, તેમ તેમ ખુદ મહાવીરના વંશજો શિથિલાચારી અને છેવટે પરિ-અહધારી બની ગયા, એ પણ આપણે અગાઉ જોઈ ગયા. ચડતી અને પડતી, ઉદય અને અસ્ત, દિવસ અને રાત્રીની જેમ આ લોંકાશાહના સ્થાપેલા મીશનમાં પણ લાંબે કાળે પાલખી, ચામર, છત્ર આદિની ઉપાધિના યોગે તેના યતિઓ પણ પરિઅહધારી અને શિથિ-લાચારી બની ગયા; અને ત્યાગ, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન આદિ આત્મહિતના સાધનો તદ્દન ભૂલી ગયા; એટલું જ નહિ પણ તેની જગ્યાએ માન, લોભ, ખટપટ, અને વિકારોનું સામ્રાજ્ય ચોતરફ વ્યાપી ગયું; આટલું છતાં પણ જૈનધર્મનું નામાભિધાન નષ્ટ થયું ન હતું; તેનું કારણ એ કે તેઓ રાજા મહારાજાઓને ચમત્કાર બતાવી જૈનધર્મની બોલબોલા કવચિત દાખવતા હતા.

‘યતિ’ એ સાધુ શબ્દનો પર્યાય વાચક શબ્દ છે. યમ” એટલે અંકુશ રાખવો એ શબ્દ પરથી નીકળેલો યતિ (ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં—નિયમમાં રાખનાર) શબ્દનો વાસ્તવિક અર્થ ભૂલાઈને ખાનપાન, મોજશોખ, કીર્તિ—લાલસા ઇત્યાદિ આત્માના મૂળ ગુણનો હાસ કરનારી પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થઈ.

કુદરતના કાનુન મુજબ દરેક પંથમાં—દરેક ગચ્છમાં કે સંપ્રદાયમાં જ્યારે ઘેર અંધકાર વ્યાપે છે ત્યારે એક ધર્મોદ્ધારક, મહાન પ્રભાવશાળી પુરૂષ નીકળી આવે છે અને તે જુદો સંપ્રદાય—જુદો પંથ સ્થાપે છે. પછી થોડાંક વર્ષો સુધી તો તે બરાબર વ્યવસ્થિત ચાલે છે, પરંતુ આગળ જતાં ક્રમે ક્રમે તેમાં શિથિલતા વ્યાપે છે અને પુનઃ એવુંજ ઘેર અંધારું પ્રસરે છે, ત્યારે વળી ખીજો કાઈ નવો વીર પુરૂષ તે વખતે નીકળી આવે છે, અને સત્ય ધર્મની ઘોષણા કરી ક્રિયા ઉદ્ધાર કરે છે. આવી ઘટમાળ સદાકાળ પ્રત્યેક શાસનમાં ચાલ્યાજ કરે છે. આમાં હર્ષ—શોક પામવા જેવું શું હોય ? દરેકમાં સુધારાને અવકાશ છે. સુધારણાનું કાર્ય પુરૂં થયું નથી કે પુરૂં થવાનું નથી.

શ્રીમાન લોંકાશાહ પછી પાંચ મહાન સુધારકો નીકળ્યા. તેમાં પહેલા સુધારક શ્રી જીવરાજજી ઋષિ તેઓ લોંકાશાહની આડમી પાટ પર આવેલા યતિશ્રી જીવાજી ઋષિના શિષ્ય જગાજી ઋષિ, અને તેમના શિષ્ય શ્રી જીવરાજજી ઋષિ હતા. તેમણે સૌથી પહેલાં યતિ વર્ગમાંથી જુદા પડી વિક્રમ સં. ૧૬૦૮માં ક્રિયાઉદ્ધાર કર્યો અને મારવાડમાં શુદ્ધ જૈન ધર્મના ઉપદેશની ઘોષણા કરી. જીવરાજજી ઋષિના હાલ પાંચ સંપ્રદાયો વિદ્યમાન છે તે:—

૧ પૂજ્યશ્રી નાનકરામજી મહારાજનો સંપ્રદાય:—તેમની પાટાનુપાટો.

- ૧ પૂજ્યશ્રી જીવરાજજી મહારાજ
- ૨ પૂં લાલચંદ્રજી મં
- ૩ પૂં દીપચંદ્રજી મં
- ૪ પૂં મલુકચંદ્રજી મં
- ૫ પૂં નાનકરામજી મં *
- ૬ પૂં વીરલાણજી મં
- ૭ પૂં લક્ષ્મનદાસજી મં

- ૮ પૂં મગનમલજી મં
- ૯ પૂં ગજમલજી મં
- ૧૦ પૂં ધુલમલજી મં
- ૧૧ પ્રવર્તક પં. મુનિશ્રી પન્નાલાલ મં. ૧
- ૧૨ મુનિશ્રી છોટુમલજી મં
- ૧૩ મુનિશ્રી દેવીલાલજી મં
- ૧૪ મુનિશ્રી

તેઓની ખીજી શાખા x

- ૧ પૂજ્યશ્રી નાનકરામજી મં
- ૨ પૂં નિહાલચંદ્રજી મં
- ૩ પૂં સુખલાલજી મં
- ૪ પૂં હરખચંદ્રજી મં

- ૫ પૂં દયાળચંદ્રજી મં
- ૬ પૂં લક્ષ્મીચંદ્રજી મં
- ૭ મુનિશ્રી હંગામીલાલજી મં.

આ સંપ્રદાયમાં હાલ ૬ મુનિઓ અને ૧૦ આર્યાજીઓ કુલ ૧૬ ઠાણા છે, જેઓ મારવાડ દેશમાં વિચરે છે.

૨ પૂજ્યશ્રી સ્વામીદાસજી મં. નો સંપ્રદાય: તેમની પાટાનુપાટ

- ૧ પૂં જીવરાજજી મં.
- ૨ પૂં લાલચંદ્રજી મં.
- ૩ પૂં દીપચંદ્રજી મં.
- ૪ પૂં સ્વામીદાસજી (જેમનો સંપ્રદાયચાલે છે)

- ૫ મુનિશ્રી ઉગ્રસેનજી મં.
- ૬ મું ધાસીરામજી મં.
- ૭ મું કનીરામજી મં.
- ૮ મું ઋષિરાયજી મં.

૯ શ્રી રંગલાલજી મં. ૧૦ પ્રવર્તક શ્રી કૃતેહલાલજી મં. ૧૧ શ્રી જગનલાલજી મં.
૧૨ શ્રી ગણેશમલજી મં. ૧૩ શ્રી કનૈયાલાલજી મં.

આ સંપ્રદાયમાં હાલ વિદ્યમાન ૫ મુનિ તથા ૧૨ આર્યાજી કુલ ઠા. ૧૭ મારવાડમાં વિચરે છે.

ત્રીજો:-પૂજ્યશ્રી અમરસિંહજી મં. નો સંપ્રદાય : તેમાં હાલ વિદ્યમાન મુનિ ૯ આર્યાજી ૮૧ કુલ ઠા. ૯૦ મારવાડમાં વિચરે છે. તેમની પાટાનુપાટ:-

- ૧ પૂજ્યશ્રી જીવરાજજી મં.
- ૨ પૂં લાલચંદ્રજી મં.
- ૩ પૂં શ્રી અમરસિંહજી મં. (જેમનો સંપ્રદાય ચાલે છે)
- ૪ શ્રી તુલશીદાસજી મં.
- ૫ શ્રી સુગ્ગનમલજી મં.
- ૬ શ્રી જિતમલજી મં.
- ૭ શ્રી જ્ઞાનમલજી મં.
- ૮ શ્રી પુનમચંદ્રજી મં.

- ૯ શ્રી જ્યેષ્ઠમલજી મં.
- ૧૦ શ્રી નેનમલજી મં.
- ૧૧ પ્રવર્તક શ્રી દયાળચંદ્રજી મં.
- ૧૨ મંત્રી શ્રી તારાચંદ્રજી મં.
- ૧૩ શ્રી હેમરાજજી મં.
- ૧૪ શ્રી હંસરાજજી મં.
- ૧૫ શ્રી નારાયણદાસજી મં.
- ૧૬ શ્રી પ્રતાપમલજી મં.
- ૧૭ શ્રી પુખરાજજી મં.

* એમના નામનો સંપ્રદાય ચાલે છે. ૧ ઉદ્ધાં ચાર મુનિઓ અજમેર પરિષદમાં પધાર્યા હતા.

તે સંપ્રદાયમાંથી નીકળેલ બીજી શાખાની પાટ:-

- ૧ પૂજ્ય શ્રી જીવરાજજી મ.
- ૨ પૂ. શ્રી લાલચંદજી મ.
- ૩ પૂ. શ્રી ગંગારામજી મ.
- ૪ પૂ. શ્રી જીવણજી મ.

- ૫ શ્રી શ્રીચંદજી મ.
- ૬ શ્રી જવાહરલાલજી મ.
- ૭ શ્રી માનકચંદજી મ.

ચોથો:-પૂજ્ય શિતળદાસજી મનો સંપ્રદાય : તેઓમાં હાલ વિદ્યમાન મુનિ ૫ આર્યજી ૧૧ કુલ ઠાણા ૧૬ મારવાડમાં વિચરે છે તેમની પાટાનુપાટ:-

- ૧ પૂજ્ય શ્રી જીવરાજજી મ.
- ૨ પૂ. શ્રી ધનાજી મ.
- ૩ પૂ. શ્રી લાલચંદજી મ.
- ૪ પૂ. શ્રી શીતળદાસજી મ. (જેમનો સં-
પ્રદાય ચાલે છે)
- ૫ પૂ. શ્રી દેવીચંદજી મ.
- ૬ મુનિશ્રી હીરાચંદજી મ.
- ૭ શ્રી લક્ષ્મીચંદજી મ.
- ૮ શ્રી ભેરદાસજી મ.
- ૯ શ્રી ઉદ્દેચંદજી મ.

- ૧૦ શ્રી પન્નાલાલજી મ.
- ૧૧ શ્રી નેમચંદજી મ-
- ૧૨ શ્રી વેણીચંદજી મ,
- ૧૩ શ્રી પરતાપચંદજી મ.
- ૧૪ શ્રી કન્નેડીમલજી મ.
- ૧૫ શ્રી ભુરાલાલજી મ.
- ૧૬ શ્રી છોગાલાલજી મ.
- ૧૭ શ્રી ગોકલચંદજી મ.
- ૧૮ શ્રી કુલચંદજી મ.

પાંચમો-પૂ. શ્રી નાથુરામજી મ. નો સંપ્રદાય : જે અજીવપંથી તરીકે ઓળખાય છે તે પૈકી પ્રથમ વિભાગની પટાવળી:-

- ૧ પૂ. શ્રી જીવરાજ મ.
- ૨ પૂ. શ્રી લાલચંદજી મ.
- ૩ પૂ. મનજીઋષિજી મ.
- ૪ પૂ. શ્રી નાથુરામજી મ.
(જેમના નામનો સંપ્રદાય ચાલે છે)
- ૫ પૂ. શ્રી લખમીચંદજી મ.

- ૬ પૂ. શ્રી છીતરમલજી મ.
- ૭ પૂ. શ્રી રામલાલજી મ.
- ૮ પૂ. શ્રી ફકીરચંદજી મ.
- ૯ મુનિશ્રી કુલચંદ્રજી મ.
- ૧૦ શ્રી સુમિત્રદેવજી મ.

બીજો વિભાગ:-

- ૧ પૂ. શ્રી જીવરાજજી મ.
- ૨ પૂ. શ્રી લાલચંદજી મ.
- ૩ પૂ. શ્રી મનજી રખજી મ.
- ૪ પૂ. શ્રી નાથુરામજી મ.
- ૫ પૂ. રામચંદજી મ.
- ૬ પૂ. રતીરામજી મ.

- ૭ પૂ. નંદલાલજી મ.
- ૮ પૂ. રૂપચંદજી મ.
- ૯ બિહારીલાલજી મ.
- ૧૦ મુનિશ્રી મહેશદાસજી મ.
- ૧૧ શ્રી વરખભાણુજી મ.
- ૧૨ શ્રી કુંદનમલજી મ.

ઉપર્યુકત બંને વિભાગમાં મળી મુનિ ૭ આર્યજી ૧૦ કુલ ૧૭ ઠાણા હાલ વિદ્યમાન છે, જેઓ પંચમમાં વિચરે છે.

અજમેર બૃહત્સાધુ સંમેલનમાં અજીવ પંથી ચર્યાનો નિર્ણય થવાથી સર્વને સંતોષ ઉપભવ્યો હતો. જેથી અગડો પતી ગયો હતો, અને સાધુ સંમેલનમાં આ એક મહાન લાભ થયો હતો.

નોટ:--ઉપરના પાંચ સંપ્રદાયો પૂ. શ્રી જીવરાજજી મ. ની સંપ્રદાયના હાલ વિદ્યમાન છે.

શ્રીમાન ધર્મસિંહજી*

કાઠીઆવાડમાં આવેલા હાલાર પ્રાંતના જામનગર શહેરમાં આ મહાપુરુષનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જિનદાસ, અને માતાનું નામ શીવબાઈ, પતિ-પત્ની બંનેના ધાર્મિક સંસ્કારોનું બીજરોપણ શ્રીમાન ધર્મસિંહજીમાં થયેલું હોઈ બાળવયથી જ તેમનામાં ધર્મ સંસ્કારોનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. અને તેથીજ તેઓ જ્યાં જ્યાં ધર્મની વાતો થતી હોય, ત્યાં ત્યાં તે રસપૂર્વક સાંભળતાં, અને તે પર ખૂબ મનન કરતા. નાનપણથી જ સ્મરણ શક્તિ સતેજ હોવાથી તેમણે અદ્ય સમયમાં જ વ્યવહારિક કેળવણી મેળવી લીધી. એકદા સમયે લોંકાગચ્છના પૂજ્ય શ્રી રત્નસિંહજીના શિષ્ય શ્રી દેવજી મહારાજ લોંકાગચ્છના ઉપાશ્રયે પધાર્યા હતા. તેમના દર્શન કરવા અને વ્યાખ્યાન સાંભળવા ઘણા મનુષ્યો જતાં હતાં, તે વાત ધર્મસિંહે જાણી, જેથી તેઓ પણ પંદર વર્ષની વયે સર્વ મનુષ્યની સાથે ઉપદેશ સાંભળવા જવા લાગ્યા, જેમ જેમ વ્યાખ્યાનની યોગ્ય શિક્ષાઓ શ્રી ધર્મસિંહજીના હૃદયમાં ઉતરતી ગઈ, તેમ તેમ તેમને સંસારના સર્વ પૌંદ્રલિક ભાવો પર અરુચિ થતી ગઈ. ક્રમેક્રમે તેમનામાં વૈરાગ્યના અંકુરો સ્ફુર્યા, અને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થઈ. તેમણે પોતાની આ ઇચ્છા માતાપિતા પાસે વ્યક્ત કરી; પરંતુ માતાપિતા મોહિત હોવાથી પુત્રને સંસારમાં રાખવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો; પણ તેમને વૈરાગ્ય પુરજોશમાં સ્ફુર્યો હોવાથી, માતા પિતાને અનેક દષ્ટાંતો આપી સંસારની અસ્થિરતા વર્ણવી બતાવી, અને હૃદયમાં વૈરાગ્યની છાપ પાડી દીધી. જેથી માતા પિતાએ જાણ્યું કે આ પુત્ર સંસારમાં હવે રહેનાર નથી. એમ જાણી સહર્ષે દીક્ષાની આજ્ઞા આપી. એટલું જ નહી પણ પુત્રની સાથે પિતાએ પણ શુભ મુહુર્તે દીક્ષા લીધી. યતિ વર્ગની દીક્ષા લઈ ગુરુની ભક્તિમાં અને શાસ્ત્રધ્યયનમાં લાગેલા આ તીવ્ર વૈરાગ્યવાળા યતિને ૩૨ સૂત્ર, વ્યાકરણ, તર્કશાસ્ત્ર વગેરેનું જાણપણ જલદી થઈ ગયું. કારણ કે જ્ઞાનની શોધમાં લાગેલા અને વિનયવાંત પુરૂષપર સરસ્વતી જલદી પ્રસન થાય છે. ધર્મસિંહજી ઋષિ માટે એવું પણ કહેવાય છે કે તેઓ બંને હાથની માફક બંને પગની આંગુલીમાં કલમે પકડી લખી શકતા! વળી તેઓ “અવધાન” પણ કરતા હતા.

*:પ્રથમ સુધારક મારવાડમાં નીકળ્યા પછી લગભગ ૭૭ વર્ષે શિવજીઋષિના શિષ્ય-રત્ન શ્રીમાન ધર્મસિંહજી મ. સં. ૧૬૮૫ માં થયા હતા.

ધર્મસિંહ ઋષિને જેમ જેમ શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્તોનું જાણપણું થતું ગયું, તેમ તેમ મનમાં વિચારો ઉદ્ભવવા લાગ્યા કે—ક્યાં વિતરાગનો શુદ્ધ માર્ગ અને ક્યાં અત્યારના ચતિઓની પ્રવૃત્તિ! સિદ્ધાન્તમાં કહ્યા પ્રમાણે તો અમો કાંઈ વર્તતા નથી માટે જો ટુકડા માગી ખાવા માટે આ લેખ પહેર્યો ન હોય તો શુદ્ધ સંયમ પાળવો જોઈએ; એમ મનમાં દઢ સંકલ્પ કરી તેઓ ગુરુજી પાસે આવ્યા અને કહ્યું :—

કૃપાળુદેવ ! શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ શ્રી લગવતી સૂત્રના વીસમા શતકમાં ફરમાવ્યું છે કે—મારું શાસન ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે; અર્થાત્ શુદ્ધ મુનિ માર્ગ પ્રવર્તશે. તે છતાં પંચમકાળનું ખંડાનું દર્ધ મુનિ માર્ગના આચારથી ઠીલા થવું એ યોગ્ય ગણાય નહીં; કારણ કે મનુષ્યલવ અમૂલ્ય ચિંતામણી સમાન મળ્યો; તેમાં શુદ્ધ વિતરાગનો માર્ગ પણ મળ્યો તો પછી કાયરતા તણ શુદ્ધ માર્ગ ચાલવા શૂરાતનપણું બતાવવુંજ જોઈએ. આપ જેવા સમર્થ વિદ્વાન અને બુદ્ધિશાળી પુરૂષ બીજા પામર પ્રાણીઓ પેઠે કાયર થઈ બેસે; તો પછી બીજા પ્રાણીઓનો દોષ શો! માટે આપ આજસ તણ સિંહની માફક શૂરવીરતા ગ્રહણ કરી શુદ્ધ મુનિ માર્ગને અનુસરો અને બીજાઓને શુદ્ધ માર્ગ પ્રવર્તાવો. આ પ્રમાણે વર્તવાથી જૈન શાસન દિપશે ને આત્માનું શ્રેય પણ ત્યારે જ થશે—સિંહ કાયર થાય નહિ., સૂર્યમાં અંધકાર સંભવે નહિ, દાતારને હુંપદપણું ઘટે નહીં, તેજને તાજણો હોય નહિ, તેમ આપ શૂરવીર થઈ કાયર પણું બતાવો એ શોભે નહિ. જેમ ત્રણે કાળમાં અગ્નિમાં શીતલતા સંભવે નહીં, તેમ જ્ઞાની પુરુષોના મનમાં પણ સંસારને વિષે કદી પણ રાગ હોતો નથી, માટે આપ પુદ્ગળ પ્રેમને તિલાંજલી આપી શુદ્ધ સંયમ માર્ગ આચરવા તૈયાર થાઓ, અને આપની સેવા માટે આ આત્મા પણ ફરી દીક્ષા લેવા તૈયાર છે. અને જો આપ મોહ ન છોડી શકો તો પછી આ શિષ્યને આજ્ઞા આપો કે જેથી ફરી દીક્ષા લઈ આત્માનો ઉદ્ધાર કરું; કારણ કે સંસાર છોડ્યા પછી આરંભ પરિગ્રહ યુક્ત પ્રવૃત્તિ કરવી એ સર્વથા ઇષ્ટ નથી. માટે હે કૃપાળુ દેવ ! કાયરપણું તણ શૂરવીર થાઓ; અગર આ બાળકને અનુજ્ઞા આપો.

ઉપયુક્ત ધર્મસિંહ મુનિના સત્ય વચનો સાંભળી ગુરુદેવ મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે—મુનિનું કહેવું યથાર્થ છે, પણ મારાથી નીકળાય તેમ નથી અને જો આવો પંડિત વિનયવંત શિષ્ય ગરબ છોડીને ચાલ્યો જશે, તો મારા ગરબમાં ઘણા પ્રકારની હરકત આવશે, માટે તેને ગરબમાં રોકી રાખું તો ઠીક. એમ મનમાં વિચાર કરી યુક્તિ રચી ગુરુએ કહ્યું કે—તમારું કહેવું યથાર્થ છે પણ મારાથી હાલ આ પૂજ્ય પદવી છોડી શકાય તેમ નથી, પણ તમે હમણા

ધીરજ રાખો અને હજી શાસ્ત્ર જ્ઞાન મેળવો; થોડા વર્ષ પછી આપણે આ ગરબની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી ફરી દીક્ષા લઇશું.

ધર્મસિંહજીએ આ સાંભળી વિચાર કર્યો કે જો મારા ગુરુ શુદ્ધ દીક્ષા લેતા હોય તો ઘણુંજ સાફ વળી તેઓ મારા પરમોપકારી છે, તો તેમની ઇચ્છાને માન આપી, હમણાં ગરબમાં રહેવું ઠીક છે, એમ ધારી તેમણે પોતાનો તે વિચાર થોડાક વખત માટે મુલતવી રાખ્યો. આમ છતાં ગુરુદેવને સત્ય બુદ્ધિ પ્રગટ થતા સુધીમાં ધર્મસિંહજી મુનિ છેક નવરા બેસી રહ્યા ન હતા. તેમણે વિચાર્યું કે ત્યાગી વર્ગને મળતી કુરસદને સારામાં સારો ઉપયોગ જ્ઞાન વૃદ્ધિના સાધન ઉભા કરવાથી થઈ શકે. સુખથી અપાતો ઉપદેશ એકજ વખત કામ લાગે, અને તે પણ એક જગ્યાના માણસોને કામ લાગી શકે, એમ વિચારી તેમણે વીતરાગ પ્રણીત અને ગણધર દેવે શુ'થેલા સિદ્ધાન્તો પર ટખાઓ ભરવાનું કામ શરૂ કર્યું.

દિવસ ઉપર દિવસ અને માસ ઉપર માસ વ્યતિત થવા લાગ્યા, પણ ધર્મસિંહજી મુનિના ગુરુદેવ પોતાને મળેલ પૌદ્ગલિક સાહ્યળીથી પરવાર્યા નહી, તેમજ આત્મશુદ્ધિ કરી, ફરી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવાને કટીબદ્ધ થઈ શક્યા નહિ. પણ ઉલટું વધારે ખુચવા લાગ્યા. આ જોઈ ધર્મસિંહજીએ કહ્યું: કૃપાનિધાન! આપની ઇચ્છા મુજબ મેં આજ સુધી સખુરી પકડી છે, પણ આપ તો પ્રમાદ રૂપી પ્રયત્નનો ત્યાગ કરી શક્યા નહિ. તો હવે વધુ વખત આ વૈલવી જીવનમાં રચ્યા પચ્યા રહેવા કરતાં શીઘ્ર આપણે બંને શુદ્ધ સંયમ પાળવા માટે નીકળી પડીએ. અને આપનાથી જો આ વૈલવનો ત્યાગ ન કરી શકાતો હોય તો કૃપા કરી મને મારા આત્મ કલ્યાણાર્થે પરવાનગી આપશો. કારણ કે સંતપુરુષોએ કહ્યું છે કે:-ધર્મસ્ય ત્વરીતા ગતિ:

આ સાંભળી શિવજીઋષિએ વિચાર્યું કે: હવે ધર્મસિંહ કેઈ રીતે આ ગરબમાં રહે તેમ નથી, તેમજ મારે તેને આત્મકલ્યાણ કરતાં શા માટે અટકાવવા જોઈએ! એમ ધારી તેમણે કહ્યું:-વહાલા શિષ્ય, તમારું કહેવું યથાર્થ છે; ધર્મના કામમાં ઢીલ કરવી વ્યાજબી નથી; પણ તમે જુઓ છો કે મારાથી આ ગરબ, આ શિષ્યો, આ વૈલવ હાલ છોડી શકાય તેમ નથી; વળી મારી નિર્બળતાને કારણે તમને આત્મકલ્યાણ કરતાં રોકી રાખવા તે પણ ઇષ્ટ નથી, માટે ખુશીથી તમે શુદ્ધ દીક્ષા સ્વીકારો, અને તેમ કરીને જૈનમાર્ગને દીપાવો, એવી મારી તમને અંતરની આશીશ છે. પરંતુ મારે કહેવું જોઈએ કે તમે જે કામમાં જોડાવા માગો છો, તે એવું તો કઠિન છે કે તેમાં ખૂબ હિંમત, ધૈર્ય અને સહનશીલતાની જરૂર છે, જો એને તમે ખરાબર નહિ

જાળવી શકે તો પછી નહિ ઘરના કે નહિ ઘાટના એવી સ્થિતિ થઈ પડશે. માટે ખુબ ધૈર્યપૂર્વક સંકટોનો સામનો કરજો, કોઈ રીતે નાસી પાસ થશે નહિ, કેમકે ચાલુ પ્રજ્ઞાલિકાને છોડી નવો માર્ગ શ્રદ્ધા કરતાં વિરોધી પક્ષ તરફના વાક્યાણો, ઉશ્કેરણીઓ વગેરેથી તમોને ખુબ પરિતાપ થશે, માટે એ બધા પરિતાપ, એ બધા પરિષદો સમભાવ પૂર્વક સહન કરજો, અને સત્ય ધર્મને વિજય કરી પ્રભુ મહાવીર અને શ્રીમાન્ લોંકાચાર્યના પવિત્ર નામને ઉજવણ કરજો. જાઓ ! માફ આશીશ વચન છે કે તમે ફતેહ પામે.

ગુરૂના ઉપર્યુક્ત મનનીય વાક્યો સાંભળી શ્રી ધર્મસિંહજીએ વિવેક પૂર્વક પોતાનું મસ્તક નમાવ્યું. તેમના નેત્રોમાં ગુરૂલકિતના આંસુઓ આવ્યા, તેમણે કહ્યું:-ગુરૂદેવ ! ખીનું કાંઈ ફરમાન ?

હા ! મારા વિવેકી શિષ્ય ! તમારાં આત્મોદ્ગારો અને હૃદય ભાવ પરથી જાણી શકાય છે કે તમે જરૂર જૈન માર્ગને દીપાવશો; છતાં જેમ સોનાને અગ્નિ રૂપી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે, તેમ તમે એવી આકરી કસોટી-માંથી પસાર થાવ, એ જોવાની મારી ઇચ્છા છે. એ કામ ઘણું કઠિન છે, તે જો તમે સહિસલામત પાર ઉતારી શકો તો તો હરકત નથી, નહિ તો પછે અર્ધદગ્ધ જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. તેથી મારે તમને એક આજ્ઞા ફરમાવવી છે ? કરશો ?

“ ઘણી ખુશીથી, ગુરૂદેવ ? ફરમાવો. આનંદપૂર્વક હું તે આજ્ઞા પાળવા તૈયાર છું ”

“ જુઓ, અહિંથી (અમદાવાદ) ઉત્તર દિશાએ એક ઉદ્યાન છે, તેમાં દરિયાખાન નામના યક્ષનું દેવળ છે. તેમાં તમે આજની રાત ગુબરો અને પછી પ્રભાતે મારી છેવટની આજ્ઞા લેવા આવજો.

ગુરૂની આજ્ઞા શીર પર ચડાવી ધર્મસિંહજી તે જગ્યાએ જવા ચાલી નીકળ્યા. તે વખતે માત્ર એ ઘડી દિવસ રહ્યો હતો. યક્ષના સ્થાન પાસે જઈ ત્યાં બેઠેલા એ મુસલમાન પાસે દેવળમાં રહેવા માટે આજ્ઞા માગી. આ સાંભળી તેમાંના એક મુસલમાને કહ્યું:-અરે યતિજી, તમને શું આ દરિયાખાન પીરની તાકાતની ખબર નથી ? અહિં રાતવાસો રહેલા ઘણાને અમારા અમત્કારીક પીરે ક્યારનાએ સ્વધામ પહોંચાડી દીધા છે. માટે મરવું હોય તો ખુશીથી તમે અહિં રાત રહો.

આ સાંભળી ધર્મસિંહે કહ્યું:-“ભાઈ ! મને તો મારા ગુરૂદેવનો હૂકમ છે, ” તરતજ પાસે બેઠેલા ખીન એક મુસલમાને કહ્યું:-મરવા ઘો એ સેવડાને !

આપણે ના કહિયે છીએ, છતાં તેને રહેવું છે, તો આપણે શું કરીએ ? એમ કહી તેમણે આજ્ઞા આપી.

આજ્ઞા લઈ ધર્મસિંહણ મુનિ દેવળમાં રાત્રિવાસ રહ્યા. જેમ જેમ સંધ્યાનો સમય વ્યતિત થઈ રાત્રી વધતી ચાલી, તેમ તેમ દરિયાખાન પીરની જગ્યા વધુને વધુ નિર્જન તથા ઊંડામણી બનતી ગઈ. છેવટે એ ભયંકર મકાનમાં મુનિ એકલાજ રહ્યા. તેમણે “ બીક કે ડર ” એ શબ્દનો ક્યારનોયે ત્યાગ કરી દીધો હતો. ધર્મસિંહે વજ્ર જેવી કઠણ છાતી કરીને એક જગ્યાએ જમીન પુંજી, અને પછી દઢ આસન લગાવીને સૂત્રોનું અધ્યયન કરવામાં મશગૂલ બન્યા. તેઓ સૂત્રોના મહાપદોના આનંદમાં એવા તો લીન થયા હતા કે આસપાસ શું બને છે તેનું તેમને લેશ પણ ભાન નહોતું, માત્ર વિતરાગ પ્રણિત વચનોનીજ ધૂન લાગી હતી. બરાબર મધ્યરાત્રિ થઈ. હંમેશના પોતાના નિયમ મુજબ યજ્ઞ સમય થતાં તે દેવાલયમાં દાખલ થયો, અને તેમાં ઊઠેલા શ્રીમદ્ ધર્મસિંહ તરફ એકાગ્ર દષ્ટિએ જોવા લાગ્યો. કદિ નહિ સાંભળેલા અપૂર્વ શબ્દો તેની શ્રવણ ઈન્દ્રિયમાં પ્રવેશ્યા. આથી યજ્ઞ આશ્ચર્ય પામ્યો; એટલુંજ નહિ પણ આ મહાન વાક્યોએ યજ્ઞના હૃદયમાં વિચિત્ર પ્રકારની અસર ઉપજાવી. ધર્મસિંહણને મૃત્યુગત કરવા આવેલા યજ્ઞના હૃદયમાં તેમના પ્રત્યે માન ઉત્પન્ન થયું. યજ્ઞ પોતાનું વૈર ત્યાંજ ભૂલી ગયો, અને મુનિની સેવા કરવા લાગ્યો. શ્રીમદ્ ધર્મસિંહણએ તેને ઘોષ આપ્યો; તે ઘોષથી પ્રેરાઈ યજ્ઞે હવેથી કોઈપણ પ્રાણીને આ સ્થાનકમાં ઉપદ્રવ નહિ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને શુભ લાગણી દર્શાવી સ્વસ્થાનકે ચાલ્યો ગયો. શ્રીમદ્ ધર્મસિંહણ મુનિ આવેલ કસોટીમાંથી પાર ઉતર્યા. આ બધો પ્રભાવ હૃદયની દઢતા, ધર્મશ્રદ્ધા, અને વિતરાગ પ્રણિત વચનામૃતો સિવાય બીજો શાનો માની શકાય ?

સવાર પડતાંજ અનેક મનુષ્યો ધર્મસિંહણ મુનિનું શબ જોવાના ધરાદે યજ્ઞના દેવાલય પાસે આવી પહોંચ્યા, ત્યાં તો તે સૌએ આશ્ચર્ય વચ્ચે મુનિને સહિસલામત ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં જોયા. થોડીવારે ધર્મસિંહણએ સૌને ગત રાત્રિની વાત કરીને કહ્યું:— હવે આ સ્થાન વીતરાગદેવની કૃપાએ ભય રહિત બન્યું છે ! ચાર ઘડી દિવસ ચડ્યા પછી ધર્મસિંહણ મુનિ કાળપુરના ઉપાશ્રયે આવ્યા અને પોતાના ગુરુદેવને ભાવયુક્ત વંદન કર્યું. ગુરુદેવે ધર્મસિંહણને નિડર, અને મજબુત આત્મબળવાળા જોઈ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી કહ્યું:—બરેબર ! હું તમારાં વિનય, ભકિત અને આવાં શૂરાતન ભરેલાં કામથી સંતોષ પામ્યો છું, મને વિશ્વાસ છે કે તમે જરૂર કરવા ધારેલાં

કામમાં ફત્તેહ મેળવશે. હું તમને શુદ્ધ ત્યાગમાર્ગ ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા આપુ છું. જાઓ અને લ. મહાવીરના સાચા જૈનત્વને દીપાવો.*

આમ શુરુતું આશીશવચન મેળવી, ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવા ઇચ્છતાં કેટલાક યતિઓને સાથે લઈ ધર્મસિંહણ મુનિ દરિયાપુર દરવાજા બહારના ઇશાન કોણમાં આવેલા એક ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ્યા અને ત્યાં સંવત ૧૬૮૫ માં જૈનધર્મની પુનઃદીક્ષા ધારણ કરી. દીક્ષા લીધા પછી તેઓ દરિયાપુર દરવાજા પાસે આવ્યા, અને ત્યાં દરવાજાની રબલ લઈ એક ઓરડીમાં ઉતારો કર્યો. અને તેના ઓટલા પર બેસી રોજ તેઓ જાહેર વ્યાખ્યાન આપવા લાગ્યા. સત્ય-ધર્મનો ઉપદેશ જનતાને રૂચે એ સ્વાભાવિક હતું; તેથી ઘણા લોકો તેમને આ ઉપદેશ સાંભળવા હાંમેશા આવતાં. તેમાં દલપતરાયણ નામના બાદશાહના કામદાર રોજ આ રસ્તે થઈને સાબરમતી નદીને કિનારે બાદશાહને મળવા જતા; તે તેમના આ અલૌકિક બોધથી પ્રસન્ન થયા, અને જૈનધર્મના અનુરાગી બન્યા. શુભકિતથી પ્રેરણા દલપતરાયણએ ધર્મસિંહ મુનિને પોતાના એક ફાલતુ મકાનમાં તેડી જઈ ત્યાં ઉતારો આપ્યો. જે મકાનમાં ઉતારો આપ્યો તેજ મકાન હાલ છીપાપોળમાં આવેલો ઉપાશ્રય જે પુરાતન કહેવાય છે. શ્રી ધર્મસિંહ મુનિના શુદ્ધ ઉપદેશને અનુસરનારનો જે સમૂહ થયો તે હાલ “ દરિયાપુરી સંપ્રદાય ” નામે પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહણ અને તેમનું શિષ્યમંડળ વીતરાગ પ્રણિત સૂત્રોનું યથાતથ્ય પાલન કરતાં હતાં. ઉત્તરાધ્યયન આદિ સૂત્રોમાં આવેલા “ વિનય ” નામક અધિકારનું તેમણે બરાબર પ્રતિબિંબ પાડ્યું હતું. એકવાર તેઓ પોતાના શિષ્યોને વિનયનું મહાત્મ્ય સમજાવતા હતા, તે વખતે ત્યાં બેઠેલા એક બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થને શંકા પડી, તેથી તેણે ધર્મસિંહણ મુનિને નમ્ર ભાવે પૂછ્યું:—મહારાજ, આપ જે પ્રકારનું વિનયનું સ્વરૂપ બતાવો છો, તે પ્રમાણે આજના જમાનામાં વર્તન થતું હશે ખરું ? ધર્મસિંહણએ જવાબ આપ્યો : હા. આજે પણ એવા વિનયવંત શિષ્યો હોય છે. બ્રાહ્મણ આ સાંભળી શાંત રહ્યો. ધર્મસિંહણે વિચાર્યું કે બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થને બરાબર સંતોષ થયો લાગતો નથી, તેથી તેમણે પ્રત્યક્ષ સાબોતી કરવા માટે પોતાના “ સુદરણ ” નામના શિષ્ય કે જે એકાંતમાં થોડેક દૂર શાસ્ત્રાધ્યયન કરી રહ્યા હતા, તેમને બોલાવવા માટે ધીરેથી બ્રમ મારી. તરતજ સુદરણ મુનિ શુરુ પાસે આવી બે

* આ સંબંધી એક ઐતિહાસિક ઉલ્લેખ મળી આવે છે કે:—

સંવત સોળ પંચાસીએ, અમદાવાદ મોઝાર;
શિવજી ગુરૂકે છોડકે, ધર્મસિંહ હુવા ગચ્છ બહાર.

હાથ જોડી ઉભા રહ્યા. પણ ધર્મસિંહજી તેમની સાથે કાંઈપણ વાત કર્યા વગર બ્રાહ્મણ સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરવા લાગ્યા. થોડીક વાર પછી સુંદરજી મુનિ પાછા સ્વસ્થાનકે જઈ બેઠા, અને અધ્યયન કરવા લાગ્યા. તેવામાં પુનઃ શ્રી ધર્મસિંહજીએ સુંદરજીને હાકલ મારી, તરતજ સર્વ કામ છોડી સુંદરજી ગુરુદેવ પાસે હાજર થઈ ગયા; પરંતુ ગુરુદેવે આ વખતે પણ તેમના સામે જોયું નહિ, અને વાર્તાલાપમાં ગુંથાયા. કેટલીકવાર ઉભા રહી સુંદરજી સ્વસ્થાનકે ગયા. ત્યારે ધર્મસિંહજીએ ત્રીજીવાર તેમને બોલાવ્યા. તરતજ મનમાં લેશપણ ક્ષોભ પામ્યા વગર સુંદરજી ગુરુદેવ પાસે આવી ઉભા રહ્યા; તોપણ ગુરુદેવ કાંઈ બોલ્યા નહિ. આ જોઈ બ્રાહ્મણ આશ્ચર્ય પામી બોલી ઉઠ્યો: બસ મહારાજ. આપ કહો છો તેવુંજ બરાબર વિનયનું પાલન મેં આપના શિષ્યમાં જોયું.

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજી મુનિની સ્મરણ શક્તિ પણ ઘણીજ તીવ્ર હતી. એકવાર એક બ્રાહ્મણ પંડિત એક હજાર શ્લોકવાળો નવિન ગ્રંથ લઈને ધર્મસિંહજી પાસે આવ્યો અને કહ્યું:—મહારાજ, આ શ્લોકોનો અર્થ મહારાથી સમજાવો નથી, કૃપા કરી સમજાવશો? ધર્મસિંહજીએ કહ્યું: હા આજે તમે આ ગ્રંથ અહિં મૂકતા જાવ. કાલે સવારમાં વહેલાસર આવશો, એટલે હું તમોને તેના સ્પષ્ટ અર્થો સમજાવીશ. એટલે તેણે તે ગ્રંથ મુનિને આપ્યો, પછી શ્રી ધર્મસિંહજીએ તેમાંના ૫૦૦ શ્લોકો પોતાના શિષ્ય સુંદરજીને મુખપાઠ કરવા આપ્યા, અને બાકીના શ્લોકો પોતે મુખપાઠ કર્યા. સંધ્યાકાળે પ્રતિક્રમણ થઈ રહ્યા બાદ ગુરુ શિષ્ય બંનેએ અરસપરસ તમામ શ્લોકો મોઢે કરી લીધા. બીજે દિવસે સવારે તે બ્રાહ્મણપંડિત આવ્યો, અને અર્થના ખુલાસા પૂછ્યા. ત્યારે પ્રત્યેક શ્લોક ધર્મસિંહ મુનિએ પોતાના મુખે બોલીને, તેનો અર્થ સમજાવ્યો. તે જોઈ બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે આ ગ્રંથ તદ્દન નવિનજ અને તે ફક્ત મારી પાસેજ છે, તો તે મુનિશ્રીને મુખપાઠ ક્યાંથી હોય? એમ શંકા સેવી તેણે મુનિને પૂછ્યું કે મહારાજ! આ ગ્રંથ આપના મુખે ક્યારથી છે? ધર્મસિંહજીએ કહ્યું: “ ગઈ કાલથીજ ” તમે મૂકી ગયેલો ગ્રંથ અમે, ગુરુ શિષ્ય બંનેએ મુખપાઠ કરી લીધો છે. આ સાંભળી બ્રાહ્મણ ખુબ આશ્ચર્ય પામ્યો અને ધર્મસિંહજીની સ્મરણશક્તિ અને તેમના પરિશ્રમની પ્રશંસા કરી, તે જૈનધર્મનો અનુયાયી બન્યો.

શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજીનો જૈન સમાજ પર મોટામાં મોટો ઉપકાર હોય તો તેમણે શાસ્ત્રો પર પૂરેલાં ટખાઓનો. (આ સ્થળે એક સૂચન કરવું ઉચિત લાગે છે કે શ્રીમદ્ ધર્મસિંહજીના હસ્તાક્ષરે પુરાયેલા ટખાવાળો ગ્રંથ અદ્વાપિ જ્ઞેવામાં આવ્યો નથી, તો તેમના અનુયાયીગણ આ બાબત પુરાતન ભંડારમાં

તપાસ કરી તે બહિરમાં મૂકવા યોગ્ય પ્રયત્ન કરશે. તો તે ઘણું ઉપકારક કાર્ય ગણાશે.

શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજીએ પોતાની બુદ્ધિ, ઉપદેશ, ચારિત્ર, સ્મરણ શક્તિ, સહનશીલતા, અડગતા આદિ મહાન ગુણો વડે અનેક મનુષ્યોને જૈનધર્મી બનાવી મહાન ઉપકાર કર્યો છે. તેઓને સારણુગાંઠનું દરદ હોઇ ગુજરાત કાઠીઆવાડ સિવાય દૂરના દેશોમાં વિહાર કરી શક્યા ન હતા. તેઓશ્રી ૪૩ વર્ષ દીક્ષા પાળી સંવત ૧૭૨૮ ના આસો શુદ્ધ ચૌથને દિવસે સ્વર્ગવાસ પામ્યા હતા.

ધર્મસિંહજી મુનિએ શાસ્ત્રાભ્યાસ કેટલો કર્યો હતો, તે ખાત્રીપૂર્વક કહેવાને હાલ કશા પુરાવા મોબુદ નથી, પણ તેઓએ જૈન સાહિત્યમાં કરેલો વધારો એમનો ઉંડો અભ્યાસ અને શક્તિનો ખ્યાલ આપે છે. ભગવતી સૂત્ર જીવાલિગમ, પન્નવણા, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ અને સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ એ પાંચ સૂત્રો સિવાયના ખાકીના ૨૭ સૂત્રો પર તેમણે ટખા પૂર્યા હતા, ઉપરાંત તેઓએ નીચેના અમૂલ્ય ગ્રંથો રચ્યા છે, જેમાંના કેટલાક હાલ ઉપલબ્ધ નથી.

સમાવાયંગ સૂત્રની હુંડી, ભગવતી, પન્નવણા, ઠાંણાંગ, રાયપ્રશ્નોય, જીવાલિગમ, જંબુદ્રીપ પ્રજ્ઞપ્તિ, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, અને સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ સૂત્રોનો ચંત્ર, વ્યવહારસૂત્રની હુંડી, સૂત્ર સમાધિની હુંડી, દ્રૌપદીની ચર્ચા, સાધુસમાચારી, ચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિની ટીપ, ધર્મસિંહ ખાવની, ઉપરાંત કેટલાક ગ્રંથો તેઓશ્રીએ રચેલાં છે.

આટલું વિશાળ સાહિત્ય વારસામાં આપનાર અને સદ્ધર્મના ખીજોને વાવનાર મહાપુરુષનો ઉપકાર આપણા પર અવર્ણનીય છે.

(ઇતિ શ્રી ધર્મસિંહજી મુનિનું ચરિત્ર સંપૂર્ણ)

તેમની પાટે થયેલા મહાપુરુષો

૧ પૂજ્ય ધર્મસિંહજી મ, ૨ પાટે તેમના શિષ્ય શ્રી સોમજીઋષિ થયા ત્યાર પછી ત્રીજી પાટે-૩ મેઘજીઋષિ થયા. પછી ૪ દ્વારકાદાસ ઋષિ, ૫ મોરારજી ઋષિ. ૬ નાથાજી ઋષિ, ૭ જયચન્દ્રજી ઋષિ અને ૮ મોરારજી ઋષિ થયા.

શ્રી મોરારજી ઋષિના શિષ્ય શ્રી સુંદરજી ઋષિને ૩ શિષ્ય થયા હતા. (૧) નાથાજીઋષિ, (૨) જીવણજી ઋષિ (૩) પ્રાગજી ઋષિ એ ત્રણ પ્રભાવિક થયા. શ્રી મોરારજી ઋષિની હયાતિમાં જ સુંદરજીઋષિ કાળ ધર્મને પામેલ જેથી તેમની પાટે નાથાજીઋષિને યેસાડયા હતા.

૬ શ્રી નાથાજી ઋષિને ચાર શિષ્ય થયા. શંકરજી, નાનચંદ્રજી ભગવાનજી અને ખુશાલજી ઋષિ એ ચાર.

૧૦ મી. પાટે શ્રી પ્રાગજી ઋષિ આવ્યા, તેમનો ઇતિહાસ જાણવા જેવો હોવાથી અત્ર આપેલ છે.

શ્રી પ્રાગજી ઋષિ વિરમગામના ભાવસાર રણછોડદાસના પુત્ર હતા, પ્રથમ તો તેઓ સુંદરજી ઋષિનો ઉપદેશ સાંભળી આર વ્રતધારી શ્રાવક થયા અને કેટલાક વર્ષ સુધી શ્રાવક પર્યાય પાળ્યા પછી જ “ ખરાખરીના ખેલ ” રૂપ દીક્ષા અંગીકાર કરવા તત્પર થયા. પરન્તુ તેમના માખાપે અટકાયત કરી સંસારમાં રાખવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ અત્યંત વૈરાગ્યવાન જીવ જાણી માતા પિતાએ આજ્ઞા આપી. એટલે સં. ૧૮૩૦ માં વિરમગામ મુકામે ભારે ઠાઠમાઠથી દીક્ષા લીધી. તેમણે સૂત્ર સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કર્યો અને મહા પ્રતાપી થયા. તેમના ગુણોને લઈને તેઓ પૂજ્ય પદવી પામ્યા. તેમને ત્રીકમજી, મોતીજી, ઝવેરજી, કેશવજી, હરિક્રષિ, પાનાચંદજી વગેરે ૧૫ શિષ્ય હતા. પૂજ્યશ્રીને અમહાવાદથી નૈરૂત્યમાં ૭ કોષપર આવેલા વિસલપુર ગામના કેટલાક દૃઢધર્મી શ્રાવકોએ અરજ કરવાથી તેઓ ત્યાં પધાર્યા. તેમણે પ્રાંતીજી, ઇંડર, વીજપુર, ખેરાજી, વગેરે ક્ષેત્ર ખોલી ધર્મનો ફેલાવો કર્યો અને છેવટે પગના દરદને લીધે વિસલપુરમાં ૨૫ વર્ષ સ્થિરવાસ રહી સં. ૧૮૫૦માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

તેઓશ્રીના વખતમાં અમહાવાદમાં આ ધર્મના મુનિઓ ક્વચિતજી આવતા; કારણ કે ત્યાં ચૈલવાસીઓનું જોર વધારે હતું તેથી પરિસહ ઘણા ખમવા પડતા, તે એટલે સુધી કે કોઈ શ્રાવક આ ધર્મની ક્રિયા કરતો જાણવામાં આવે તો તેનો જ્ઞાતિથી બહિષ્કાર કરાતો. આ પરિસ્થિતિ સુધારવાના ઇરાદાથી શ્રી પ્રાગજી ઋષિ અમહાવાદમાં આવ્યા અને સારંગપુર તળીયાની પોળમાં ગુલાબચંદ હીમચંદના મકાનમાં ઉતર્યા. તેમના ઉપદેશથી ગીરધર શંકર, પાનાચંદ ઝવેરચંદ, રાયચંદ ઝવેરચંદ અને ખીમચંદ ઝવેરચંદ અને તેમનાં કુટુંબો વગેરેને આ ધર્મની શ્રદ્ધા ખેઠી. આ શ્રાવકોએ મુનિઓની મહદથી અને પોતાની ઉદારતાથી આ શકિરમાં ધર્મ ફેલાવ્યો. પરંતુ આથી મંદિરમાર્ગી શ્રાવકોને ઇર્ષા થઈ, છેવટે સં. ૧૮૭૮માં બંને વર્ગના ઝગડાનો મુકદ્દમા કોર્ટ ચડ્યો. સરકારે બંનેમાં કોણ ખરું તેનો ઇનસાફ આપવા સાધુઓને ખોલાવ્યા, આ વર્ગ તરફથી મારવાડી પૂજ્યશ્રી રૂપચંદજી સ્વામી ના શિષ્ય શ્રી જોઠમલજીસ્વામી, અને કચ્છ કાઠીયાવાડ, ઝાલાવાડ અને ગુજરાત તરફથી સાયલા સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી મુલજીસ્વામી આદિ ૨૮ સાધુ તે સલામાં ખેસવાને ચુંટાયા હતા (જે કે તે વખતે સાધુમાર્ગી ઘણા સાધુઓ લેગા થયા હતા) સામા પક્ષ તરફથી વિરવિજયજી મં વગેરે મુનિઓ અને શાસ્ત્રીઓ

હાજર થયા હતા. અમોને મળેલી “યાદિ” એમ જણાવે છે કે તેમાં મૂર્તિ-પૂજકોનો પરાજય થયો હતો, અને ચેતન પૂજકોનો જય થયે હતો. (ચર્ચાથી વાકેફ થવું હોય તો વાંચો શ્રી જેઠમલજી કૃત સમકિતસાર ગ્રંથ.)

આ વાત ન્યાય તરીકે વિચારતાં બંને પક્ષો પોતાને જીતેલા અને સામાને હારેલા જણાવે છે. એક પક્ષ દસ્તાવેજી પુરાવાની ગેરહાજરીમાં કાંઈ પક્ષ લખી ટીકા કરવી એ આત્માર્થીનું કામ નથી.

પૂઠ પ્રાગજી સ્વામીના વખતમાં તેમના સંપ્રદાયમાં ૭૫ સાધુ અને તે ઉપરાંત ઘણા સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન હતાં, તેઓ સઘળા એકજ આ-મન્યામાં વિચરતા હતા અને એકના હુકમને “તહત્” માનતા; જેથી સંપ્રદાયમાં સંપ સારો જળવાઈ રહેવા પામ્યો હતો.

પાટ ૧૨ મી. શ્રી શંકર ઋષિ થયા (તેમના શિષ્ય પુંજજી વગેરે થયા)

પાટ ૧૩ મી. શ્રી નાથજી ઋષિના શિષ્ય, શ્રી ખુશાલજી ઋષિ ગિરાજ્યા.

પાટ ૧૪ મી. શ્રી પ્રાગજી ઋષિના શિષ્ય, શ્રી હર્ષચંદ્રજી ઋષિ થયા.

પાટ ૧૫ મી : શ્રી નાનચન્દ્ર ઋષિના શિષ્ય, શ્રી મોરારજી ઋષિ થયા.

પાટ ૧૬ મી શ્રી ઝવેર ઋષિ થયા—તેઓશ્રી વીરમગામના દશાશ્રી-માળી વણિક હતા અને તેમના લાઈ મોતીચંદ સાથે પ્રાગજી સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધેલી. ઝવેર ઋષિ જ્યારથી પાટે ગેઠા ત્યારથી જવજીવ સુધી છઠને પારણે છઠ કરતા. તેમણે સં. ૧૮૬૫માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી ને ૧૯૨૩માં શ્રી વીરમગામમાં કાળ કર્યો હતો. તેમને ત્રણ શિષ્ય થયા. ૧ હીરાચંદજી, ૨ કલાજી અને ૩ ગણજી ઋષિ.

પાટ ૧૭ મી : શ્રી પુંજજી ઋષિ થયા. તેમણે સ્વ-પર સંપ્રદાયના કેટલાક મુનિઓને અભ્યાસ સારો કરાવ્યો હતો. સં. ૧૯૧૫ ના શ્રાવણ વદી ૫ ના રોજ તેઓએ કાળ કર્યો હતો. આ પાટ સુધી મહાત્માઓ મહાન્ સત્તાધારી થયા હતા.

પાટ ૧૮ મી : નાના ભગવાનજી ઋષિ થયા, તેમણે ૧૯૧૯ નાં માગસરમાં કાળ કર્યો હતો.

પાટ ૧૯ મી : શ્રી નાથજી ઋષિના શિષ્ય, નાનચન્દ્રજી સ્વામી જે અઠમ અઠમનો તપ કરતા હતા, તેમના શિષ્ય શ્રી મલુકચંદજી ઋષિ પાટે ગિરાજ્યા.

પાટ ૨૦ મી : શ્રી હીરાચંદજી સ્વામી થયા, તેમને ૧૩ શિષ્ય થયા હતા. ૧ શ્રી ત્રીલોવનજી; ૨ મીઠાજી; ૩ રામજી ઋષિ, ૪ શ્રી ખુશાલજી,

૫ શ્રી જીવાજી, ૬ શ્રી પુરુષોત્તમજી, ૭ જગનમલજી, ૮-૯ શ્રી ગોવિંદજી અને તેમના પુત્ર ઉત્તમચંજી, ૧૦ મગનલાલજી, ૧૧ શ્રી નરોત્તમજી અને ૧૨-૧૩ બે શિષ્યોએ અલ્પકાળ દીક્ષા પાળી હતી.

પાટ ૨૧ મી: શ્રી મહુકચંદજી સ્વામીના શિષ્ય, શ્રી રઘુનાથજી સ્વામી બેઠા હતા. તેઓ શાંત સ્વભાવી હોવાથી ચતુર્વિધ સંઘમાં સંપની વૃદ્ધિ ઘણી થઈ હતી. અને તે વખતે તે સંપ્રદાયમાં ૩૫ સાધુ અને ૫૮ આચાર્યજી હતા.

પાટ ૨૨ મી શ્રી હાથીજી મહારાજ બેઠા હતા.

પાટ ૨૩ મી શ્રી ઉત્તમચન્દ્રજી મહારાજ બેઠા, તે હાલ વિદ્યમાન છે.

ઇતિ શ્રી બીજા સુધારક શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયની પાટાનુપાટ સંપૂર્ણ.

ત્રીજા સુધારક શ્રીમાન્ હરજીઋષિ

આદિ છ મહાપુરુષો મારવાડમાં નીકળ્યા

શ્રી ગુજરાતી લોકાગચ્છ મોટી પક્ષની પંદરમી પાટે શ્રી કેશવજી ઋષિ થયા, તેમના પરિવારમાં સંવત ૧૭૮૫ પછી શ્રી હરજીઋષિ આદિ છ આત્માર્થી પુરુષોએ યતિ વર્ગમાંથી અલગ થઈ મારવાડમાં ક્રિયા ઉદ્ધાર કર્યો. તે હરજીઋષિના હાલ ચાર સંપ્રદાયો વિદ્યમાન છે. તેઓની વંશાવળીની હકીકત પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિશ્રી ચોથમલજી મ. તરફથી મને ખ્યાવર સુકામે મળેલી તે અત્રે આપીએ છીએ. પ્રથમ કોટા સંપ્રદાય એક હતો. પરંતુ પછીથી તેના બે વિભાગ પડ્યા, અને ત્યાર પછી પૂજ્ય શ્રી હૂકમીચંદજી મહારાજ પ્રભાવશાળી થવાથી તેમના નામનો એક વધુ ત્રીજો સંપ્રદાય થયો. વળી ત્રીજામાંથી એક વિભાગ વધુ થયો, એટલે અત્યારે ચાર સંપ્રદાયો પ્રવર્તે છે. તે ચારેયની પાટાનુપાટ:—

૧ કોટા સંપ્રદાય નં. ૧ ની પટ્ટાવળી

૧ શ્રી પૂજ્ય કેશવજીઋષિ (યતિ) ૨ પૂજ્ય શ્રી હરજીઋષિ ૩ ગોદાજી ઋષિ ૪ શ્રી ફરશુરાસજી ૫ શ્રી લોકમલજી ૬ શ્રીમયારામજી ૭ પૂ. શ્રી દોલતરામજી (તેમના નામનો સંપ્રદાય “કોટા”નામથી ઓળખાય છે.) ૮ શ્રી ગોવિંદરામજી ૯ શ્રી કૃતેહચંદજી ૧૦ શ્રી જ્ઞાનચંદજી ૧૧ શ્રી જગનલાલજી ૧૨ શ્રી રોડમલજી ૧૩ શ્રી પ્રેમરાજજી.

૨ કોટા સંપ્રદાય નં. ૨ ની પટ્ટાવળી

૧ શ્રી પૂજ્ય કેશવજીઋષિ (યતિ) ૨ હરજીઋષિજી ૩ શ્રી ગોદાજી મ. ૪ શ્રી ફરશુરામજી ૫ શ્રી ખેતશીજી ૬ શ્રી ખેમશીજી ૭ શ્રી કૃતેહચંદજી ૮

શ્રી અનોપચંદ્ર મ. (તેમના નામનો સં.) ૯ શ્રી દેવ મ. ૧૦ શ્રી ચંપાલાલ મ. ૧૧ શ્રી ચુનીલાલ મ. ૧૨ શ્રી. ક્રીશનલાલ મ. ૧૩ શ્રી બળદેવ મ. ૧૪ શ્રી હરખચંદ્ર મ. ૧૫ શ્રી માંગીલાલ મ.

પુન્ય શ્રી દોલતરામ મ. ના બંને કોટા સં. માં મુનિ ૧૩ આચાર્ય ૨૬ કુલ ૩૯ ઠાણા હાલ મારવાડમાં વિચરે છે.

૩ પૂજ્ય શ્રી હુકમીચંદ્ર મ. નો સંપ્રદાય નં. ૧ ની પટ્ટાવળી

૧ પૂજ્ય શ્રી કેશવ (યતિ) ૨ શ્રી હરજીવિલ ૩ શ્રી ગોદાલ મ. ૪ કરસુરામ ૫ શ્રી લોકમલ ૬ શ્રી મયારામ ૭ શ્રી દોલતરામ ૮ શ્રી લાલચંદ્ર ૯ શ્રી હુકમીચંદ્ર મ. (તેમના નામનો સંપ્રદાય ચાલે છે.) ૧૦ શ્રી શીવલાલ મ. ૧૧ શ્રી ઉદેસાગર મ. ૧૨ શ્રી ચોથમલ મ. ૧૩ શ્રી લાલ મ. ૧૪ પુ. શ્રી જવાહિરલાલ મ. (હાલ આચાર્ય પદ પર છે.)

પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલ મ. (પ્ર. ન. હુકમીચંદ્ર મ. ના સંપ્રદાયમાં) ના સં. મુનિ ૬૫ આચાર્ય ૧૧૦ કુલ ઠાણા. ૧૭૫ મારવાડ તથા માળવામાં વિચરે છે.

૪ પુજ્ય શ્રી હુકમીચંદ્ર મ. નો સંપ્રદાય નં. ૨

પૂજ્ય શ્રી હુકમીચંદ્ર મ. ની પાટાનુપાટે પુ. શ્રી મન્નાલાલ મહારાજ હતા, તેઓશ્રી સં. ૧૯૯૦ ના આઘાઠ માસમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યાથી હાલ તેમની પાટે પુ. શ્રી નંદલાલ મ. ના શિષ્ય મુનિ શ્રી ખુબચંદ્ર મ. ને સ્થાપવામાં આવ્યા છે. તે સંપ્રદાયમાં હાલ મુનિ ઠાણા. ૪૪ આચાર્ય ઠા. ૩૧ કુલ ૭૫ ઠાણાઓ છે. જે રાજપુતાના-માળવામાં વિચરે છે.

ચોથા સુધારક શ્રીમાન લવજીવિલ મ.

બીજા સુધારક શ્રીમદ્ ધર્મસિંહ મ. સંબંધી અગાઉ આપણે જણાવી ગયા તેમ આ મહાપુરૂષે પણ પ્રથમ યતિ વર્ગની દીક્ષા લીધી હતી. અને પછી તેઓ શુદ્ધાચારી તરીકે બહાર પડ્યા હતા. લવજી સ્વામીનું સાંસારિક જીવન સુંદર ઘટનાઓથી યુક્ત છે, તેથી આપણે પ્રથમ તેનો ઉદ્દેશ કરીએ.

સુરત શહેરમાં (ગોપીપુરામાં) જૈન લોકાગચ્છાનુયાયી દશા શ્રીમાળી વણિક “વીરજી વોરા” નામના એક ગૃહસ્થ રહેતા હતા. તેમના સંબંધી એવું કહેવાય છે કે નાની ઉંમરમાં તેઓ ગરીબાવસ્થામાં હોઈ એક વૈષ્ણવ-ધર્મી શેઠને ત્યાં નોકરી કરતા હતા. તે શેઠની વતી હંમેશા તેઓ દુધની એક તાંબડી ભરી વલદાની કોઠી પાસે થઈ પશ્ચિમ તરફ રાંદેર ગામના રસ્તે તાપી નદીમાં નાખવા જતા હતા, તેવામાં રસ્તા વચ્ચે એક સર્પ આવીને

ઉભો રહ્યો, અને વીરજી વોરાના જ્વાનો માર્ગ શેકવા લાગ્યો, આથી વીરજી વોરાએ ધાર્યું કે આ સર્પને દુધ પીવાની ઇચ્છા થઈ હોય તેમ લાગે છે. તેથી તેમણે તે દુધની તાંબડી સર્પના મોંમાં આગળ મૂકી; એટલે તે સર્પ તેમાંનું બધું દુધ પી ગયો. પછી વીરજી વોરાએ પાછું ફરવા માંડ્યું, ત્યારે પણ સર્પ તેમની આડે આવી ઉભો રહ્યો, થોડીક વાર પછી તે સર્પ વીરજી વોરાના વસ્ત્રોનો એક છેડો પોતાના મોંમાં લઈને તેમને કેઈ જગ્યાએ લઈ જવાનો સંકેત કરતો ન હોય તેવો વર્તણૂક કરવા લાગ્યો. આથી વીરજી વોરાએ સર્પની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું. સર્પ તેમને નદી કિનારે લઈ ગયો અને પછી ત્યાં પડેલી એક શિલાને ભરડો દઈ સર્પે તે શિલા ઉંચી કરી, એટલે ત્યાં એક મોટું લોંચરું દેખાયું, તેમાં તે વીરજી શેઠને લઈ ગયો. તે વખતે સર્પે પોતાની પાસેનો મણિ કાઢી પોતાના માથા પર મૂક્યો, એટલે લોંચરામાં પ્રકાશ થયો. આગળ જતાં પુષ્કળ ધનથી ભરેલો એક ભંડાર દેખાયો; તે સાથે ત્યાં દેવતાઈ ભૂંગળો વાગતી સંભળાઈ. આ બધું ધન જાણે સર્પ વીરજી વોરાને અર્પણ ન કરતો હોય, તેમ તેણે પોતાની ફેણ વીરજી વોરાને માથે ધરીને ખુશી બતાવી. આ સઘળું ધન ગણતાં છપ્પન કોડ સોનેયા હતા એમ કહેવાય છે. તેથી છપ્પન ઉપર ભૂંગળ વાગતી હતી. હાલમાં ગોપીપુરામાં પ્રેમચંદ રાયચંદની ધર્મશાળા છે, ત્યાંથી રાંદેરનો પૂલ બંધાયેલો છે ત્યાં સુધી લોંચરું હતું એમ કહેવાય છે. તે સર્વ ધન વીરજી વોરાએ ગ્રહણ કરેલું, તેથી તે સમૃદ્ધિવાન થયા હતા, અને મોટો વેપાર કરતા હતા. તેમને નગર-શેઠની પદવી મળી હતી. તેઓ ઘણા રાજ્યોને મદદ કરતા, તેથી રાજ તરફથી પણ તેમને ખૂબ માન મળતું, વીરજી શેઠ લોકાગચ્છીય જૈન હોવાથી દિવાળીના દિવસે પૌષઠ કરતા, અને એકમને દિવસે શારદાપૂજન કરતા, તેથી ગામ લોકો પણ વીરજી વોરાનું જ અનુકરણ કરતાં. તેજ પ્રમાણે અત્યારે પણ સુરતમાં તે મુજબ પૂજન થાય છે અને તે પડવાને “વીરજી વોરાનો પડવો.” કહેવાય છે. (આ બીના પૂજ્યશ્રી અમોલખ ઋષિજી મ. તરફથી મને મળેલી, તે આધારે દાખલ કરી છે.)

લોકાગચ્છની ત્રણ શાખાઓ પૈકી કેશવજી ગચ્છની શાખાને વીરજી વોરા માનતા હતા. તે વખતે તે ગચ્છના “વરજંગલ” નામના યતિ ત્યાં બિરાજતા હતા. તેઓ સાધુના આચારવિચારમાં કાંઈક શિથિલ હતા, પરંતુ બીજાની જેમ તેઓ તદ્દન શિથિલાચારી કે બ્રહ્માચારી નહોતા.

વીરજી વોરાને કુલબાઈ નામે એક પુત્રી હતી. તેને યોગ્ય ઉંમરે તેજ ગામમાં પરણાવી હતી. આપણા પ્રસ્તુત ચરિત્ર નાયક ‘લવજીઋષિ’ નો આ

ભાગ્યશાળી બાઈની કુક્ષિએ જન્મ થયો હતો. સ્થિતિ સાધારણ સારી હતી; પરંતુ દૈવના કોઈ પ્રકોપે આ બાઈનો ભાગ્યરવિ ઝાંખો હતો, તેથી થોડાક વખત પછી તેમના પતિનું અવસાન થયું, એટલું જ નહિ પણ લક્ષ્મી પણ તેમની પાસેથી ચાલી જવા પામી હતી. આ વખતે તેઓ તદ્દન આશ્રય રહિત બન્યા હતા; તેથી વીરજી વોરાએ પોતાની પુત્રી અને ભાણેજને પોતાને આશ્રયે લીધા હતા.

કુલબાઈ પોતાના પિતાને ત્યાં રહી ધર્મધ્યાનમાં વખત વ્યતીત કરતી અને પુત્રને ઉછેરતી હતી. જેમ જેમ પુત્ર મોટો થતો ગયો, તેમ તેમ તેનામાં બુદ્ધિ, ચાતુરી આદિ ગુણો વિકસિત થતા જતા હતા, સંઘ્યા સમયે જ્યારે માતા પ્રતિક્રમણાદિ સ્વાધ્યાય કરતી ત્યારે તેનો પુત્ર “લવજી” ચૂપચાપ એક સ્થળે બેસી એ બધું મનન કરતો હતો. તેની સ્મરણ શક્તિ એટલી બધી સતેજ હતી કે સામાયક પ્રતિક્રમણાદિ સ્વાધ્યાય તેને થોડાજ વખતમાં કંઠસ્થ થઈ ગયું.

એક વાર માતા પુત્ર ઉભય વરજંગજી ગુરૂને દર્શન ગયા. વાતચીતમાં કુલબાઈએ ‘લવજી’ ને સામાયકાદિ વિધિ ગુરૂ પાસે શીખી લેવાનું સૂચન કર્યું ત્યારે “લવજી”એ કહ્યું કે મને તે બધું લગલગ કંઠસ્થ થઈ ગયું છે. આ સાંભળી માતાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું કે ક્યારે? પુત્રે જવાબ આપ્યો:—માતા! તમારી હંમેશની સ્વાધ્યાયથી મને એ બધું યાદ રહી ગયું છે. આ સાંભળી પરીક્ષા કરવા માટે માતાએ તેને ગુરૂ પાસે બોલી જવાનું કહ્યું, એટલે વિચિક્ષણુ લવજી તે બધું કડકડાટ ગુરૂ પાસે બોલી ગયો. બસ. ગુરૂના હૃદયનું આકર્ષણ ‘લવજી’ પ્રત્યે થઈ ગયું. તેમણે વિચાર કર્યો કે જો આ બુદ્ધિશાળી બાળક મારી પાસે દીક્ષા લે તો શાસનનો ઉદ્ધાર કરે, એમ વિચારી તેમણે તે બાળકના સામુદ્રિક ચિન્હો જોયાં, તો પ્રભાવશાળી જણાયા. ત્યાર પછી એક પ્રસંગે ગુરૂએ વીરજી વોરાને કહ્યું કે લવજીને મારી પાસે લખુવા મૂકો તો તે ઘણું હોંશિયાર થશે. વીરજી વોરાને પણ આ વાત રૂચી અને વરજંગજી યતિની ઇચ્છા સ્વીકારી. લવજી તે દિવસથી ‘વરજંગજી’ પાસે શાસ્ત્રાધ્યયન કરવા લાગ્યો. જેમ જેમ તેને શાસ્ત્રોનું રહસ્ય સમજાતું ગયું, તેમ તેમ તેને આત્માની ઉન્નતિનો રસ્તો સૂઝતો ગયો, એટલુંજ નહિ પણ ધર્મસિંહજી મુનિની જેમ તેને તે વખતના યતિઓનું વર્તન શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધનું લાગ્યું. તે સાથે તેણે વિતરાગ ધર્મની સાચી દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો મન સાથે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. ઘેર આવી તેમણે વીરજી વોરાને કહ્યું:—તમે મને જ્ઞાનદાનનો જે અમૂલ્ય લહાવો લેવાનો તક આપી છે, તે માટે હું તમારો જીવનભરનો

ઋષિ છું. હવે મને સમન્વયું છે કે “દીક્ષા” એજ જીવન પથનું ઉજ્જવળ કર્તવ્ય છે. માટે મને વિતરાગ ધર્મની સાચી દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપો, એટલે હું લ૦ મહાવીરના કથનાનુસાર વર્તી આજના યતિવર્ગના શિથિલાચાર સામે દાખલો બેસાડું. વીરજી વેરા સમન્વયા કે ‘લવજી’ યતિઓથી અલગ રીતે જ શુદ્ધાચારે વર્તવા માગે છે, તેથી તેમણે કહ્યું:- ભાઈ, અત્યારનો સમય બહુ ખારીક છે, આ પંચમકાળમાં તમે કહો છો તેવો શુદ્ધાચાર પાળવો બહુ દુષ્કર છે, તેથી તારે જો દીક્ષાજ લેવાની તીવ્ર અભિલાષા હોય તો તું “વરન્નંગજી યતિ” પાસેજ દીક્ષા લે. અને આચાર પાલન તો તારે જેવું રાખવું હશે તેવું રાખી શકાશે.

પણ આ વાત લવજીને રૂચતી ન હતી. તે સમજતો કે “વૈભવી જીવન શુભરનારના મોટા દળ વચ્ચે રહી શુદ્ધાચારના મનોરથો; પણ સંયોગવશાત્ તણાઈ જવાનો વખત આવે; સહવાસની અસર લાગ્યેજ થયા વગર રહી શકે” આ માન્યતા વચ્ચે “વીરજી વેરા અને લવજી” નો મત આમ કેટલાય વખત સુધી એક ન થયો.

વખત અતિત થતો જતો હતો. લવજીને સંસારમાં રહેવું પ્રાયઃ વિષમય થઈ પડ્યું હતું. વીરજી વેરા પોતાના કુળગુરૂ “વરન્નંગજી યતિ” સિવાય બીજા કોઈની પાસે કે સ્વતંત્ર દીક્ષાની અનુમતિ આપવા કોઈ રીતે તૈયાર ન હતા. તેથી વખત વિચારી “લવજી”એ હાલ તરત તો “વરન્નંગજી” પાસે દીક્ષા લેવાનું ઉચિત માન્યું એટલે દીક્ષાની અનુમતિ મળી ગઈ. એટલુંજ નહિ પણ વીરજી વેરાએ ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચીને ખૂબ ધામધુમપૂર્વક “લવજી” નો દીક્ષા મહોત્સવ ઉજવ્યો. દીક્ષા લીધા પછી જેમ ધર્મસિંહજી મુનિને પોતાના ગુરૂ સાથે “શુદ્ધાચાર પાલન” માટે વિવાદ થયો હતો, તેમ લવજી મુનિ અને તેમના ગુરૂને તે પ્રમાણે થયો. ખૂબ વાટાઘાટને અંતે શ્રી લવજી ઋષિની ભવ્ય આકાંક્ષાઓ ફળી અને તેમણે ખંભાતમાં સં. ૧૬૯૨૪માં વિતરાગ ધર્મની શુદ્ધ દીક્ષા સ્વયંમેવ અંગીકાર કરી. (તે વખતે લાણુજી અને સુખાજી નામના બે યતિઓ તેમની સાથે શુદ્ધ દીક્ષા પાળવા બેડાયા હતા.)

પુનઃ દીક્ષા લીધા પછી લવજીઋષિ ખંભાતમાં રસ્તાપર બેસી જાહેર ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. ઘણા લોકો તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા આવતા, અને સિદ્ધાંતનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ સાંભળી આશ્ચર્યમુગ્ધ બની તેમની ખૂબ પ્રશંસા કરતા. દિન પ્રતિદિન લવજી ઋષિના આ મહાન ત્યાગની પ્રશંસા સ્થળે સ્થળે વધતી જતી હતી. તે એટલે સુધી કે તેમની પ્રશંસાની વાત સુરતમાં વીરજી વેરાને કાને પહોંચી. લવજીઋષિ ગુરૂનો ત્યાગ કરી ગયા હોવાથી, વીરજી

વોરાને તેમના પર દ્રેષ તેો થયોજ હતો, અને તેમાંયે પણ જ્યારે તેમની પ્રશંસા સાંભળી; ત્યારે તેો વીરજી વોરાનો દ્રેષાગ્નિ ઘૂતાગ્નિની જેમ વધુ તીવ્ર બન્યો. તે મનમાં બડબડયા કે અરે! શું યતિવર્ચનો અવિનય! શું ગુરુએ આપેલાં જ્ઞાનનું અજીરણુ? તેનો આવો ઉપયોગ! જે ગુરુએ તેને જ્ઞાન આપી ભણાવ્યો, તેનો ઉપકાર ન માનતાં, તેનાથી વિરુદ્ધ વર્તી નવો પંથ કાઢવા લવજી તૈયાર થયો? હમણાંજ હું તેને તેનો યોગ્ય બદલો આપું છું. એવો વિચાર કરી વીરજી વોરાએ “ખંભાતના નવાબ” પર એક ચીઠી લખી માણસને રવાના કર્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે:—“મારો દોહિત્ર (દીકરીનો દીકરો) તેના ગુરુથી જીદો પડી, ગુરુને ઉતારી પાડવા ખોટો ઉપદેશ આપે છે, માટે ત્યાં આવેલા લવજી નામના યતિને ગામમાંથી કાઢી મૂકશો. એવી મારી નમ્ર અરજ છે.” વીરજી વોરાનું આસપાસના તમામ રાજ્યોમાં સાડું માન હતું, તેથી નવાબે વજીરને ખોલાવીને કહી દીધું કે “લવજી” નામકા એક સેવડા (સાધુ) ધધર ધુમતે હું ઔર રૈયતકો જીડા ઉપદેશ દેતા હૈ “ઉનકો યહાં લેજો” નવાબનો આ હૂકમ લઈ વજીર જ્યાં “લવજીમુનિ” બ્રોધ આપતા હતા, ત્યાં આવ્યો અને નવાબનો હૂકમ સંભળાવ્યો. એટલે તરતજ ઉપદેશ બંધ કરી લવજીમુનિ વજીર સાથે નવાબ પાસે આવી નિડરપણે ઉભા રહ્યા. ચારિત્ર અને પ્રદ્વચર્ય રૂપી તપનું તેજ શું કામ નથી કરતું! મુનિના તેજમાં બાદશાહ અંબલઈ ગયો. તે એકપણ શબ્દ સામોસામ લવજી મુનિને ન કહી શક્યો, પણ વીરજી વોરા જેવા પ્રતિષ્ઠાપાત્ર ગૃહસ્થ અને એક વખતના પોતાના સહાયક શેઠના કાર્યનો યોગ્ય અમલ થવો જોઈએ, એમ વિચારી નવાબે વજીરને ધીરેથી કહ્યું:—“એ સેવડેકુ દરવાજેકી દેવડી પર પરહેજ કર દો” એટલું કહી નવાબ અંત:પુરમાં ચાલ્યો ગયો. વજીર લવજી મુનિને દરવાજા પાસે લઈ ગયો અને ત્યાં પરહેજ કરાવી પહેરાવાળાને હૂકમ આપ્યો કે આને ક્યાંઈ બહાર જવા ન દેશો. એ પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી વજીર પોતાના કામપર ચાલ્યો ગયો. લવજી મુનિ ત્યાં બેઠા થકા લગાર પણ આર્તધ્યાન નહિ ધરતાં, માત્ર ધર્મધ્યાન ધ્યાવા લાગ્યા અને સ્વાધ્યાય કરવામાં આખો દિવસ અન્નજળ વિના વિતાવ્યો. આમ બે દિવસ પસાર થયા, લવજી મુનિની શાંત અને સ્વાધ્યાય યુક્ત દશા બેગમ સાહેબની એક દાસી જે વારંવાર દરવાજામાંથી પસાર થતી હતી, તેના બેવામાં આવી. તે મુનિની શાંત મનોદશા જોઈને ચકિત થઈ ગઈ; એટલુંજ નહિ પણ તેને આ તપસ્વીની તપશ્ચર્યા પર ભક્તિ રાગ થયો. આથી તેણે બેગમ સાહેબાને તક

* બીજી પટ્ટાવલીમાં તેમની દીક્ષા ૧૭૦૫ની લખાયેલી છે. એમ પણ બન્યું હોય કે યતિવર્ગની દીક્ષા સં. ૧૬૯૨માં લીધી હોય અને પછી શુદ્ધ માર્ગની પુનઃ દીક્ષા ૧૭૦૫ માં લીધી હોય. તત્વ કેવળી ગમ્ય. —લેખક

જોઈને કહ્યું કે:—દરવાજા પર એક મહાત્મા પુરુષ અન્ન જળનો ત્યાગ કરીને બેઠા છે; અને આખો દિવસ શાસ્ત્ર પઢ્યા કરે છે. આ સાંભળી બેગમે તે દાસીને કહ્યું: કે શા માટે? તેને જોઈએ તે આપો. ત્યારે દાસીએ કહ્યું:—બેગમ સાહેબા! તે કાંઈ લેવા માટે ત્યાં બેઠા નથી; પરંતુ નવાબ સાહેબે તેમને પરહેજ કર્યા છે! તેથી તે અન્ન, જળનો ત્યાગ કરી પ્રભુની ભક્તિ કર્યા કરે છે. આવા યોગી લોકોને સંતાપવાથી ફાયદો થતો નથી. દાસીની આ વાત બેગમના હૃદયમાં બરાબર ઉતરી ગઈ. અને જ્યારે નવાબે અંત:પુરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે બેગમે કહ્યું:—“ ખાવિંદ! સેવડાકુ સતાના અચ્છી ખાત નહિ હૈ, કયોં કિ જબ એહિ કોપેગા, તબ અપના સબ સુખ નષ્ટ હો જાયગા! ઇસલીયે ઉનકે પાઉંમે પડકર ઉનકો છોડ દો. ” ઉપર્યુક્ત બેગમનું વચન સાંભળી બાદશાહે “ લવજીમુનિ”ને છોડવાનો હુકમ આપી દીધો; એટલુંજ નહિ પણ બાદશાહે જાતે આવી તેમની ક્ષમા માગી. અને કહ્યું કે આપ આપકા ધર્મકા પ્રચાર અચ્છી તરહસે કર સકતે હો....મૈં કલી બીચમેં ન આવુંગા.

આ પ્રમાણે નવાબ સાહેબે રજા આપી એટલે ત્યાંથી વિહાર કરી તેઓ ‘કલોદરા’ ઉપર થઈ અમદાવાદ પધાર્યા. અને ત્યાં ધર્મોપદેશ આપી ઘણા આશવાળોને ધર્મ પમાડ્યો. આ વખતે કાળુપુરના દશા પોરવાડ શ્રાવક સોમ-જીએ વૈરાગ્ય પામી ૨૩ વર્ષની ઉંમરે તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. એટલે હવે તેઓ ચાર ઠાણાઓ થયા.

શ્રીમાન્ લવજીઋષિ અમદાવાદથી વિહાર કરી ભુરાનપુર ગયા. તે વખતે લોકાગચ્છના શ્રાવકોએ વિચાર કર્યો કે લવજીઋષિના બ્રોધથી આપણામાંના ઘણાખરા ખેંચાઈને તેમના નવિન પંથમાં ભળી જશે. માટે આપણે અગમ-ચેતી વાપરીને સખ્ત બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ. એમ ધારી તેમણે પોતાનો સંઘ એકત્ર કર્યો અને લવજીઋષિના મતમાં ગયેલા શ્રાવકોને ગચ્છ બહાર કરી તેમની સાથેનો સર્વ વ્યવહારિક સંબંધ તજી દીધો.

આ સ્થળે વસ્તુસ્થિતિનો બરાબર ખ્યાલ આપતાં શ્રી. વા. મો. શાહ લખે છે કે:—ધર્મ કેવી મુશ્કેલીથી સચવાય છે. અને ખરા જ્ઞાસુઓ કેવા દઢ અને સહનશીલ હોય છે. તે જાણવાનો આ અમૂલ્ય પ્રસંગ છે. દશહજાર ઘર સામે શ્રીમાન્ લવજીઋષિના અનુયાયીઓના માત્ર અલ્પ ઘરોજ હતા. તે પ્રબળ પક્ષે આ લોકોને એટલે સુધી પજવ્યા કે કુવા પરથી તેમને પાણી પણ ભરવા ન દેતા, એટલુંજ નહિ પણ ઘોખી, હબ્બમ વગેરેને તેમનું કામ કરવાની મના કરવામાં આવી હતી! આવા કટોકટીના પ્રસંગે પેલા અલ્પ ઘરોમાં જેઓ શ્રીમંત હતા તેમણે બાકીનાઓને પૈસાની પૂરતી સહાય આપી. પરંતુ છેવટે

પ્રબળ પક્ષની ખટપટને લીધે જ્યારે અમદાવાદના સુખા તરફથી તેમને કનડગત થવા લાગી, ત્યારે તેઓ તેમણે દિલ્હીના બાદશાહને દયાળુ માની, તેની પાસે ફરીયાદ કરવા ગયા; પરંતુ સામાવાળાએ એટલી બધી લાગવગ ચલાવી હતી કે ત્યાં લવજ્ઞપિના અનુયાયીઓને બાદશાહની મુલાકાત થઈ શકી નહિ. એટલુંજ નહિ પણ ઉલટું અધિકારી વર્ગના હુકમથી તેમને દિલ્હી શહેરની બહાર નીકળી જવાનો હુકમ મળ્યો. આ રીતે લવજ્ઞપિના અનુયાયીઓને ખૂબ સહન કરવું પડ્યું. તેથી તેઓ શહેરની બહાર નીકળી નજીકના કેઈ કબ્રસ્તાનમાં ઉતારો કરીને રહ્યા; પણ તેઓ પોતાના ધર્મથી તો જરાયે ડગ્યા નહિ.

પરંતુ “સત્યનોજ આખર જય છે” એ નગ્ન સત્ય આજના જગતને સમજાવવા જવું પડે તેમ નથી. દૈવયોગે એવું બન્યું કે ત્રીજા દિવસની મધ્ય રાત્રિએ ખુદ બાદશાહના માનીતા કાળના એકના એક દીકરાને સર્પાંડંશ થયો. તેને બચાવવાને અનેક મંત્ર પ્રયોગો તેણે કરાવ્યા, પરંતુ આરામ ન થયો, તેથી તે પુત્રને જનાનામાં નાખીને કબ્રસ્તાનમાં લાવવામાં આવ્યો. આ વાતની આ સ્થળે ઉતારો કરીને રહેલા શ્રાવકોને ખબર પડી. તેમણે વિચાર્યું કે આપણે પરમ પવિત્ર નવકારમંત્રનું શરણ લઈને કાળના પુત્રનું ઝેર ઉતારવાનો પ્રયોગ કરીએ. જો સત્ય ધર્મના પ્રભાવે યોગાનુયોગે તેનું ઝેર ઉતરી જાય તો આપણે ધર્મ સંકટમાંથી બચીએ આપણા માટે શક્ત આ એક અનુકુળ મોકલો (તક) આવ્યો છે. અખતરો કરવો વધુ ઇષ્ટ છે. એમ સૌએ અરસ્પરસ નક્કી કરી જ્યારે કાળના પુત્રને તે સ્થળે લાવવામાં આવ્યો, ત્યારે તેમાંના એક ધર્મિષ્ઠ અને ચારિત્રવાન શ્રાવકે ઝેર ઉતરાવવા માટે કાળને નમ્ર વિનંતિ કરી. કાળ તો નિરાશજ થઈ ગયેલો હતો, છતાં છેલ્લી તક જતી ન કરવાનું તેણે યોગ્ય માન્યું. હૃદયના એકતાર સાથે ઉચ્ચારાયેલો “નવકારમંત્ર” કાળને માટે અને લવજ્ઞપિના ધર્મમાટે શક્તિભૂત થયો. પવિત્ર શબ્દોચ્ચારના પ્રભાવે થોડાજ વખતમાં કાળના પુત્રનું ઝેર ખીલકુલ ઉતરી ગયું અને તે સચેતન થઈ જાગૃત થયો. કાળના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. બધા શ્રાવકોનો ઉપકાર માની કાળ તેમને પોતાને ઘેર લઈ ગયો, અને બ્રાહ્મણ પાસે રસોઈ કરાવી બધાને જમાડયા. પછી કાળએ તેઓને આગમનનું કારણ પૂછ્યું. એટલે તેમણે પોતાની બધી વાત અથ ઇતિ કહી સંભળાવી. પ્રત્યુત્તરમાં કાળએ તેમને દિલાસો આપી હમેશને માટે તેમને દુઃખ મૂક્ત કરાવી આપવાનું વચન આપ્યું. ત્યાંથી તે બધાને કાળ કચેરીમાં તેડી ગયો, અને બાદશાહને કહ્યું કે મારા પુત્રને જીવ-તદાન આપનાર આ ગુજરાતી ગૃહસ્થો છે. જેઓ ધર્મ સંકટમાં આવેલ હોઈ

જહાંપનાહને અરજ કરવા આવ્યા છે. આ સાંભળી ખુશ થઈ બાદશાહે તેમની અરજ સાંભળી, તે ઉપરથી તેણે કાળને કહી દીધું કે જલ્દીથી અમદાવાદ જઈ આ લોકોનું દુઃખ હંમેશને માટે બંધ થઈ જાય તેવો પ્રબંધ કરો. બાદશાહનો આ હુકમ સાંભળી કાળ બધા શ્રાવકોને લઈ લશ્કરી ટુકડી સાથે અમદાવાદ આવ્યો. અને જીલમ કરનારાઓને યોગ્ય નસિયત આપી, હંમેશને માટે લવણ ઋષિના અનુયાયીઓ પર થતો ત્રાસ બંધ કરાવ્યો, એટલુંજ નહિ પણ કાળએ આ નવા ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યારપછી નિર્વિઘ્ને લવણઋષિના ધર્મનો પ્રચાર ગુજરાતમાં ઉત્તરોત્તર વધતો ગયો.

શ્રી લવણ ઋષિ પોતાની પાટે પોતાના વિનયવંત શિષ્ય શ્રી સોમજી ઋષિને સ્થાપી સંચારો કરી સ્વર્ગે ગયા. ત્યારબાદ સોમજી ઋષિ ફરતા ફરતા યુરાનપુર પધાર્યા, ત્યાં તેમણે ઘણાઓને ઉપદેશ આપી શ્રાવક બનાવ્યા. તેમને ત્યાં “ કાનજી ” નામના એક શિષ્યનો લાલ થયો. લાહોરી ઉત્તરાધિકારી લોકા-ગચ્છના હરદાસજી નામના આત્માર્થી યતિ એક વાર ગુજરાતમાં આવેલા, ત્યાં તેમને સોમજી ઋષિનો સમાગમ થયો; બંનેને માંડોમાંડે ખૂબ ધર્મ ચર્ચા થઈ, તેમાં હરદાસજીને ખૂબ સંતોષ થવાથી તેઓ તેમના શિષ્ય થયા, અર્થાત્ તેમણે શુદ્ધ ધર્મની દીક્ષા લીધી. કેટલોક વખત ગુરૂ સાથે રહી, જ્ઞાન ગ્રહણ કર્યા પછી તેઓ પંજાબ તરફ ગયા. ક્રમે ક્રમે તેમનો પરિવાર વધ્યો. હાલ તે પંજાબ સંપ્રદાય તરીકે ઓળખાય છે. કાનજી ઋષિનો પરિવાર હાલ માળવા, મેવાડ અને દક્ષિણ તરફ વિચરે છે. કાનજી ઋષિના શિષ્ય તારાચંદજી ઋષિ થયા. તેમનો પરિવાર ગુજરાતમાં “ બંભાત સંપ્રદાય ” તરીકે ઓળખાય છે.

છઠ્ઠા છઠના પારણા કરતાં સોમજી ઋષિ ઘણા વખતે ફરી એક વાર યુરાન-પુર ગયેલા, ત્યાં કોઈ યતિની ખટપટથી એક રંગરેજને હાથે તેમને વિષ મિશ્રિત લાડુ વહોરાવવામાં આવેલા, જેના પરિણામે તેમનું મૃત્યુ થયું. આ વાતની ખબર પડવાથી જનતામાં યતિઓના આચાર વિચારો પર અભાવ થયો, અને તેઓ સાધુમાર્ગી જૈન બન્યા.

(એક બીજી પટાવલીમાં લખાયેલું છે કે આ ઘટના શ્રી લવણ ઋષિના સંબંધમાં બનેલી હતી.)

લવણ ઋષિ સંબંધમાં દરિયાપુરી સં. ની પટાવળી જણાવે છે કે:—શ્રી લવણ ઋષિ શ્રી ધર્મસિંહ મુનિને અમદાવાદમાં મળ્યા હતા. તેઓ બંને વચ્ચે શાસ્ત્ર ચર્ચા થઈ હતી. તેમાં છ કોટી, આઠ કોટી બાબતમાં, સામાયક સંબંધમાં, આયુષ્ય તૂટવાની માન્યતામાં અને બીજી કેટલીક બાબતોમાં મતભેદ ઉત્પન્ન થવાથી તેઓ બંને લેગા રહી શક્યા નહિ.

શ્રી લવણ ઋષિના હાલ ચાર સંપ્રદાય વિદ્યમાન છે

- ૧ પૂજ્ય શ્રી કાનળ ઋષિનો સંપ્રદાય. (મારવાડ, માલવા અને દક્ષિણ)
- ૨ પૂજ્ય શ્રી તારાચંદળ ઋષિનો સં. (જે ખંભાત સંપ્રદાયના નામથી ઝોળખાય છે અને ગુજરાતમાં વિચરે છે)
- ૩ પૂજ્ય શ્રી હરદાસળ મ. ની પાટાનુપાટે પૂજ્ય શ્રી અમરસિંહળ મ.નો સંપ્રદાય (જે પંજાબ સંપ્રદાયના નામથી ઝોળખાય છે.)
- ૪ શ્રી રામરતનળ મ. નો સંપ્રદાય (માળવામાં વિચરે છે)

પૂજ્ય શ્રી કાનળ ઋષિની પાટાનુપાટ

૧ શ્રી લવણ ઋષિ ૨ શ્રી સોમળ ઋષિ ૩ શ્રી કાનળઋષિ ૪ શ્રી તારાચંદળ મ. (તેમને જે શિષ્યો થયા ૧ પૂ. કાલા ઋષિ ૨ પૂ. મંગળા ઋષિ તેમનો પરિવાર ગુજરાતમાં વર્તે છે તે પછી કહેવાશે. પૂ. કાલાઋષિના પૂ. બક્ષુ ઋષિ, તેમને જે શિષ્યો થયા. ૧ પુ. ધન્નાઋષિ ૨ પૂ. પૃથ્વીઋષિ. ધન્ના ઋષિને જે શિષ્યો ૧ એવંત ઋષિ ૨ ખુબાળ ઋષિ. એવંત ઋષિના જે શિષ્યો ૧ કવિવર્ધ તિલોક ઋષિ ૨ શ્રી લાલળ મં

પૂજ્ય શ્રી કવિવર્ધ તિલોક ઋષિના પાંચ શિષ્ય તે ૧-ધ્યારઋષિ, ૨ લવાની ઋષિ, ૩ કંચન ઋષિ, ૪ મુનિ શ્રી સ્વરૂપ ઋષિ, અને ૫ મુનિ શ્રી રતન ઋષિ મં

મુનિ શ્રી રતન ઋષિના પાંચ શિષ્ય તે ૧ વૃદ્ધિ ઋષિ મં; ૨ મુલતાન ઋષિ, ૩ દગડુ ઋષિ, ૪ આનંદ ઋષિ અને ૫ ઉત્તમ ઋષિળ મં

મુનિ શ્રી વૃદ્ધિઋષિના એક શિષ્ય તે તપસ્વી શ્રી વેલળ ઋષિળ મં
શ્રીમાન્ લાલળ ઋષિના જે શિષ્ય તે ૧ મોતી ઋષિ ને ૨ હોલત ઋષિળ મં

મુનિ શ્રી હોલત ઋષિના આઠ શિષ્ય તે ૧ માણેક ઋષિ, ૨ સુખમ ઋષિ, ૩ પ્રેમ ઋષિ ૪ મોહન ઋષિ, ૫ વિનય ઋષિ, ૬ કાળુ ઋષિ ૭ ગંભીર ઋષિ અને ૮ રિખલ ઋષિળ મં

મુનિ શ્રી પ્રેમ ઋષિના ત્રણ શિષ્ય તે ૧ કૃતેહ ઋષિ, ૨ ચોથ ઋષિ અને ૩ રતન ઋષિળ મં

મુનિ શ્રી મોહન ઋષિના એક શિષ્ય તે મનસુખ ઋષિળ મં

મુનિ શ્રી વિનય ઋષિના એક શિષ્ય તે ભુગલ ઋષિળ મં

મનસુખ ઋષિના એક શિષ્ય તે ભટ્ટરિ ઋષિળ મં

પૂજ્ય શ્રી ખુબા ઋષિના શિષ્ય ચેના ઋષિ અને કેવલ ઋષિળ મં

મુનિ શ્રી કેવલ ઋષિના શિષ્ય તે ૧ માણેક ઋષિ, ૨ સુખા ઋષિ અને ૩ વલ્લભ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી ચેના ઋષિના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી અમોલખ ઋષિ મહારાજ.

શ્રી બત્રીસ સૂત્રો પર હિંદી અનુવાદ કરી શ્રી સ્થા. જૈન સમાજ ઉપર મહાન્ ઉપકાર કરતા બાલ બ્રહ્મચારી પૂજ્યાચાર્ય શ્રી અમોલખ ઋષિ મં ના બાર શિષ્ય તે ૧ પત્તા ઋષિ, ૨ મોતી ઋષિ ૩ દેવ ઋષિ, ૪ રાજ ઋષિ, ૫ ઉદય ઋષિ, ૬ મોહન ઋષિ, ૭ કલ્યાણ ઋષિ, ૮ સુલતાન ઋષિ, ૯ જ્યવંત ઋષિ, ૧૦ શાન્તિ ઋષિ, ૧૧ ક્ષેત્ર ઋષિ અને ૧૨ હરિ ઋષિ

પૂજ્ય શ્રી પૃથ્વી ઋષિના ચેલા સોમળ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી સોમળ ઋષિના ત્રણ શિષ્ય તે ૧ હરખા ઋષિ, ૨ બડા હીરા ઋષિ, અને ૩ છોટા હીરા ઋષિ મં

મુનિ શ્રી હરખા ઋષિના ત્રણ શિષ્ય તે ૧ સુખા ઋષિ, ૨ લેરૂ ઋષિ, અને ૩ કાળુ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી સુખા ઋષિના ચાર શિષ્ય તે ૧ અમી ઋષિ, ૨ દેવળ ઋષિ, ૩ મિશ્રીઋષિ અને ૪ સખા ઋષિ મં

મુનિ શ્રી લેરૂ ઋષિના ત્રણ શિષ્ય તે ૧ દોલત ઋષિ, ૨ પિતા ઋષિ અને ૩ સદા ઋષિ મં

મુનિ શ્રી કાળુ ઋષિના એક શિષ્ય, ચંપક ઋષિ મં

મુનિ શ્રી અમી ઋષિના છ શિષ્ય તે ૧ દયા ઋષિ, ૨ ઓંકાર ઋષિ, ૩ છોગા ઋષિ, ૪ દેવઋષિ, ૫ ઉમ્મેદ ઋષિ અને ૬ રામ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી દેવ ઋષિના ત્રણ શિષ્ય તે ૧ પ્રતાપ ઋષિ, ૨ તુલા ઋષિ અને ૩ અક્ષય ઋષિ મં

મુનિ શ્રી મિશ્રી ઋષિના બે શિષ્ય તે ૧ કુંદન ઋષિ. ને ૨ કર્મ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી સખા ઋષિના બે શિષ્ય તે ૧ વૃદ્ધિ ઋષિ ને ૨ કાન્તિ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી ઓંકાર ઋષિના એક શિષ્ય તે માણેક ઋષિ મં

મુનિ શ્રી માણેક ઋષિના એક શિષ્ય તે ઉમ્મેદ ઋષિ મં

મુનિ શ્રી વૃદ્ધિ ઋષિના એક શિષ્ય તે સમરથ ઋષિ મં

ઋષિ સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રી પૂજ્ય અમોલખળ મહારાજના ગરુડમાં મુનિ ૨૪, આચાર્ય ૮૧ કુલ ૧૦૫ ઠાણાઓ માલવા અને દક્ષિણમાં હાલ વિદ્યમાન વિચરે છે.

ઉપરોક્ત મુનિરાજ “ઋષિ સંપ્રદાય” ના નામથી ઓળખાય છે, અર્થાત્ પૂજ્ય શ્રી કાનજી ઋષિના ટોળાના નામથી ઓળખાય છે.

૨ પૂજ્ય શ્રી તારાચન્દ્રજી મહારાજનો સંપ્રદાય હાલ ગુજરાતમાં વિચરે છે, અને તે ખંભાત સંપ્રદાયના નામથી ઓળખાય છે તેની પાટાનુપાટ નીચે મુજબ—

- ૧ પૂજ્ય શ્રી લવજી ઋષિ
- ૨ પૂ. સોમજી ઋષિ
- ૩ પૂ. કાનજી ઋષિ
- ૪ પૂ. તારાચન્દ્રજી મહારાજ
- ૫ પૂ. મંગળા ઋષિજી મં
- ૬ પૂ. રણછોડજી મં
- ૭ પૂ. નાથજી મં

- ૮ પૂ. બેચરદાસજી મં
- ૯ પૂ. મોટા માણેકચન્દ્રજી મં
- ૧૦ પૂ. શ્રી હરખચન્દ્રજી મં
- ૧૧ પૂ. ભાણુજી મં
- ૧૨ પૂ. ગીરધરજી મં
- ૧૩ પૂ. છગનલાલજી મં

શ્રી ખંભાત સંપ્રદાયમાં મુનિ ૬ આચાર્યજી ૯ કુલ ઠાણા ૧૫ ગુજરાતમાં વિચરે છે.

૩ પૂજ્ય શ્રી હરદાસજી મ. ની પાટાનુપાટે

થયેલ પૂજ્યશ્રી અમરસિંહજી મહારાજનો સંપ્રદાય (પંજળ) ની પટ્ટાવલી.

૪૭૭ શ્રી લવજી ઋષિ સ્વામીશ્રી—નોટ સં. ૧૭૦૬ મેં હુઢિયા નામ પ્રસિદ્ધ કરાયા.

૭૮ શ્રી સોમજી ઋષિ સ્વામી થયા.

૭૯ મી પાટે શ્રી હરદાસ ઋષિજી મં, ૮૦ મી પાટે શ્રી વિંદરાવનજી મં થયા ૮૧ મી પાટે—શ્રી ભવાનીદાસજી મં થયા, ૮૨ મી પાટે—પૂજ્ય શ્રી મલુકચન્દ્રજી મહારાજ થયા. તે લાહોરી ખડા ઉચ્ચભાગી થયા હતા.

૮૩ મી પાટે—શ્રી મહાસિંઘજી મં થયા—તેઓ ઘણા પરિવારના ધણી ઉચ્ચ ભાગી થયા. સં. ૧૮૬૧ માં સંતારો કરી સ્વર્ગે પધારેલા.

૮૪ મી પાટે—પૂજ્ય શ્રી કુશાલચન્દ્રજી મં થયા—૮૫ મી પાટે—શ્રી સ્વામી છજમલજી મં થયા—૮૬ મી પાટે શ્રી રામલાલજી મં પંડિતરાજ થયા.

x “ સચ્ચી સંવત્સરી ” નામની પુસ્તિકા અમૃતસરમાં છપાયેલ તેના પાછળના ભાગમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી પાટાનુપાટ લખેલ છે, તેમાં ૭૬ મી પાટ નૈરામ સ્વામી થયા, જે પુ. લવજી ઋષિની પટ્ટાવલીમાં હોવાથી અનુસંધાન મેળવી અત્રે ૭૭ પાટાંક આપ્યો છે.

८७ भी पाटे-पूज्य श्री अमरसिंहल महाराज प्रतापी था।

नोट-अमृतसर निवासी गोत तातड, ओशवाल वंश, मडा उग्रलागी, तपस्वी, भाग्यवान घण्टा साधुरा परिवारसु परवर्या. इयामार्ग (धर्म) के देश परदेशो में वियरते हुये मिथ्यात्वके उथापते हुये, घण्टा लव्य लुवो के तार्या-सं. १८६८ में वैशाख वही २ के दीक्षा लेई दीदी नगर मध्ये आचार्य पदवी लध सं. १६१३ वशाख वही ८ के मध्यानके समय संधारा अनुमान ७ पहरका हुआ. दुशादे ६१ अडे. अन्हनसे जलाये गये अमृतसरमे.

८८ भी पाटे-श्री रामभक्ष स्वामील म०-अलवर के निवासी गोत लोडडा, ओशवाल. २५ वर्षकी उमरमे स्त्री सहित दीक्षा लध रियासत नयपुरमें, सं. १६०८ के अषाढ मासमें पुज्य पदवी नगर कटलेमें सं. १६३६ ज्येष्ठ वदि ३ के पड़ेले प्रहर संधारा डीया. उस भकत साधु-साधवी अनुमान प्रमाण ३०-३२ के करीब थे. ज्येष्ठ वदि ६ के शुक्वार देवलोड में पधारे.

८९ भी पाटे-पुज्य श्री मोतीरामल म० पूज्य पदवी देई-गुडलाई श्री रामभक्षल म० ने पूज्य पदवी सं. १६३६ ज्येष्ठ सुदि ११ के कोटला मध्ये.

९० भी पाटे-श्री पूज्य सोहनलालल महाराज.

मडा भाणप्रह्वयारी, उग्र विहारी, मोटे तपस्वी, जति ओशवाल, गोत-गदिये, संभड्यालके वासी, पसड़मे रहते थे हुकान सराडीकी करतेथे, वैराग्य होने से आप अमृतसरमें श्री पूज्य अमरसिंहल के पास दीक्षा लीनी अमृतसरमें नसराय श्री धर्मचंद्रल म० सं. १६३३ मृगशिर शुद्धी ५ वार अंद्र, ३ जनो के साथ युवराज पदवी सं. १६५१ में त्रैत्र वही ११ के दे गध. नगर लुधियाने में साधु अनुमान प्रमाण ४० साधवी अनुमान २६, श्रावक श्राविका करीब ७५ शहरे के थे. उनकी जीयमें युवराज पदवी दी गध. १६५८ में मृगशिर सुदि ६ भी गृहस्पती वार दिनके अनुमान हो गजे, शहर पतियालामें श्री लालचन्द्रल और गणपतराय और सण साधु आर्या ३१ थे तण आहर आचार्य पद दिया गया. चार तीर्थों के सन्मुख, राज लूपधन्द्रसिंहका राज था. तिसके पटयालाकी राजगद्दी मिली आसो सुदि १० के हो मास पीछे सोहनलालल के आचार्य पदवी भीली.

श्री काशीरामल म० ओशवाण, जन्मस्थान, पसड़. लुला स्यालकोट, दीक्षास्थान कांधला सं १६६० मृगशर वदि ७ उमर अनुमान १८ वर्ष युवाचार्य पदवी सं. १६६६ श्रावण सुदि ७ अमृतसर मध्ये आहर दी गध

સાધુ અર્જકા સ્થાને ૭૫ ઇંકડે હુવે લાઇ બાઈયાં અનુમાન ૫૦૦૦ થે. ઉન ચાર સંઘકે સામને ચાદર પૂજ્ય પદવી કી-શ્રી પૂજ્ય સોહનલાલજી મં ને અપના હાથસે દી. ઉપરોક્ત સબ બીના સચ્ચી સંવત્સરી મેં સે લીખી હે.

પંજબ-પૂજ્ય શ્રી અમરસિંહજી મં કે સંપ્રદાયમે અબ મુનિ ૭૩ આર્યાજી ૬૦ કુલ ૧૩૩ ઠાને વિદ્યમાન પંજબમે વિચરતે હે.

× ૪ શ્રી રામરતનજી મહારાજની સંપ્રદાય

મુનિ ૩ આર્યાજી ૨ કુલ ૫ ઠાણા માળવામાં વિચરે છે.

ઇતિ શ્રી પૂજ્ય લવજીઋષિજી મહારાજના ચારે સંપ્રદાયોની બીના સંપૂર્ણ.

× તેઓશ્રીના સંપ્રદાયનો મને પુરેપુરો ઇતિહાસ નહી મળવાથી શ્રી સ્થા. જ્ઞાન મુનિરાજનેની નામાવળી અજમેર સાધુ સમ્મેલન, વિક્રમ સં. ૧૯૮૬ માં થયેલ તે વખતે વેરા ચુનીલાલ નાગજીલાઇએ છપાવેલ યુક તેના પૃષ્ઠ ૨૮ મેં થી આ બ્યાન લખેલ છે-પરન્તુ પાછળથી એટલા ખબર મળ્યા કે પૂજ્ય રામરતનજી મહારાજ પૂજ્ય શ્રી અમરસિંહજી મહારાજના ગુરુલાઇ હતા-તે ઉપરથી એમ જણી શકાય છે કે આ સંપ્રદાય એક પંજબ સંપ્રદાયના પેટા વિભાગનો સંપ્રદાય છે.

પાંચમા સુધારક શ્રીમાન ધર્મદાસજી મહારાજનું જીવન વૃતાન્ત.

ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ શહેર એક સુપ્રસિદ્ધ શહેર છે. શ્રીમાન લોંકાશાહનો જીવન વિકાસ સાધનારૂં, લોંકાગચ્છના અગ્રધામ સમું, શ્રીમદ્ ધર્મ-સિંહજી અને લવજીન્દ્રપિ જેવા સમર્થ પુરૂષોને અજબ પ્રેરણા આપનારૂં એ અમદાવાદથી માત્ર ચાર કોશ દૂર આવેલા સરખેજ ગામમાં આપણા ચરિત્ર નાયક પાંચમા સુધારક શ્રીમાન ધર્મદાસજી મ. નો જન્મ થયો હતો. અઠારમા સૈકાનું પ્રભાત એ લગવાન મહાવીરના સાચા વંશજોને માટે ભાગ્યોદય સમું હતું. એક તરફ શ્રીમાન ધર્મસિંહજી મુનિ જૈન સમાજની ભૂતકાળની બહોળલાલી પુનઃ દશ્યમાન કરવા લગીરથ પ્રયત્ન સેવી રહ્યા હતા, તે જ અરસામાં એટલે સં. ૧૭૦૧ માં આ મહાત્માનો જન્મ થયો હતો. તે વખતે સરખેજમાં રંગારી (ભાવસાર)ના ૭૦૦ ઘરો હતા. જેઓ લોંકાગચ્છીય જૈનધર્મને અનુસરતા. તે સર્વમાં વધુ ધર્મચ્યુસ્ત અને વધુ સુખી શ્રી જીવણલાલ કાળીદાસ નામના ગૃહસ્થ હતા. તેમને ડાહીબાઈ નામની ધર્મપત્ની હતી. ઉભય દંપતી સુખી, પરોપકારી અને નીતિજ્ઞ જીવન ગાળી સંત સેવામાં સમય વીતાવી જીવનનું અહોભાગ્ય માનતા.

આ સંસ્કારી દંપતીને ત્યાં ધર્મદાસજીનો જન્મ થયો હતો. ગર્ભમાં આવતાં માતાપિતાની ધાર્મિક ભાવનાઓ વધુ પ્રબળ થઈ, તેથી તેમનું નામ “ ધર્મદાસ ” પાડવામાં આવ્યું. સુસંસ્કારના યોગે ખીરે ધીરે ‘ધર્મદાસ’ આઠ વર્ષના થયા, તેટલા વખતમાં તે તેમનું હૃદય લગભગ ધર્મભાવનાઓથી રંગાઈ ગયેલું સોને લાગતું હતું. તેજ અરસામાં શ્રી કેશવજી પક્ષના લોંકાગચ્છીય યતિ શ્રી પૂજ્ય તેજસિંહજી સરખેજમાં પધાર્યા, તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા ધર્મ-દાસજી પણ ગયા. તેમને ધર્મનો રંગ લાગ્યો. પછી તે તે રાજ યતિશ્રીનો સહવાસ કરવા લાગ્યા, પરિણામે તેમણે સામાયક, પ્રતિક્રમણ, નવતત્વ, જીવ વિચાર આદિ જૈનધર્મનું જ્ઞાન મેળવી લીધું. આથી તેમની જીજ્ઞાસા જૈનતત્ત્વ-જ્ઞાન મેળવવા બગૃત થઈ, તેથી તેઓ સતત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના કાર્યમાંજ ગુંથાયા. અને પંદર વર્ષની ઉંમર થતાં સુધીમાં તે તેમણે અનેક સૂત્રસિદ્ધાં-તોનું જ્ઞાન મેળવી લીધું. સૂત્રોમાંના રહસ્યો, ભ. મહાવીર પ્રણીત ઉત્તમ યોગ આદિ આશ્ચર્યજનક ઘટનાઓ વાંચતાં શ્રીમાન ધર્મદાસના જીવનનું પરિવર્તન થયું, તેમને વૈરાગ્યભાવ પ્રગટયો. જ્યારે તેમના સગપણ સંબંધી વાતો આવવા લાગી, ત્યારે તેમણે પોતાના પિતાને સાફ સાફ કહી દીધું કે હું ખીલકુલ પરણવા ઇચ્છતો નથી. સંસારની વાસનાઓ આત્માને મલિન કરી દુર્ગતિમાં

ધકેલી દે છે, એ હું ધરાબર સમજ્યો છું, તેથીજ હું હવે સંસારમાં નહિ રહેતા સંસાર મુક્ત થવા ઇચ્છું છું. અને જો તમે મારા હિતેચ્છ હો તો મારી આ ઇચ્છાને ક્લિષ્ણૂત કરવામાં પરવાનગી આપશો. પુત્રનો વૈરાગ્યભાવ જોઈ પિતા-એ તે પછી ધર્મદાસના સગપણની વાત છોડી દીધી.

ધર્મદાસે પણ યતિવર્ગની શિથિલતા નીરખી હતી. દવાઓ કરવી, પૈસા મેળવવા, પાલખી મ્યાનાદિ વાહનોની ધામધુમ, લક્ષ્મી આદિ વૈભવ; આ બધું છતાં “ત્યાગી” કહેવરાવવું એ ધર્મદાસજીના અંતરાત્માને કારી ધા જેવું વસમું લાગ્યું, તેમને તો મહાવીરનો સાચો સ્વાંગ સજી, સાચા ભોખધારી બનવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા હતી અને તે માટે તેઓ કોઈ સુયોગ્ય સંત પુરુષની રાહ જોતા હતા. એવા વખતમાં “કલ્યાણજી” નામના એક “એકલ પાતરીયા” શ્રાવક પ્રરખેજમાં આવી ચડયા. તેમનો બોધ સાંભળવા શ્રીમાન્ ધર્મદાસજી ગયા અને તે સાંભળી ઘણા સંતુષ્ટ થયા.

એકલ પાતરીયા શ્રાવક ક્યારે થયા ?

વિક્રમ સં. ૧૫૬૨ માં ‘ત્રણ ચૂઈ’ માનનાર કડવા મતી નીકળ્યા, પણ તેની ચોથે પાટે પાછા કડવા મતી સાધુઓ ઢીલા પડયા. તેથી તેમાંના જે આત્માર્થી સાધુઓ હતા, તેઓએ વિચાર કર્યો કે સાધુના ત્રતો લઈ લાંગવા, તે કરતાં શ્રાવકપણું પાળવું વધુ ઈષ્ટ છે; કેમકે સાધુપણાનો વેશ લઈ તે પ્રમાણે નહિ પાળવાથી ભાષા દોષ લાગે છે તેથી શ્રાવકપણું સ્વીકારી વિતરાગ પ્રણિત શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ દેવો શ્રેયસ્કર છે, એમ વિચારી કેટલાક સાધુઓ જુદા પડી બાર વૃત ધારી શ્રાવક પણે વિચરી ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા, તેમનો વેશ સાધુના જેવો હતો, રચહરણ ઉપરનું લુગડું કાઢી નાખી ખુદ્દી ઢાંડી રાખી હતી, એક પાત્ર ગ્રહણ કરી ભિક્ષા લેતા હતા, આચારવિચાર પણ સારો હતો. આથી તેઓ “એકલ પાતરીયા” શ્રાવક તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. આ સમૂહમાં ગુજરાતી લોકોગચ્છના યતિઓ પણ લગ્યા. તેમણે પણ પોતાનો વિચાર પ્રવાહ ફેલાવવા ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો, પરિણામે દેશ-ભરમાં તેમના ઘણા અનુયાયીઓ થયા. તેમના ગચ્છમાં ૮૦૦ ઠાણા હતા એમ કહેવાય છે. (જમનગરમાં એકલ પાતરીયા શ્રાવકોનો ભંડાર પણ હાલ છે) આ કલ્યાણજી શ્રાવકના સુંદર આચાર વિચારે શ્રીમાન્ ધર્મદાસજીનું મન આકર્ષાયું. તેમને પ્રથમથીજ લાગ્યું હતું કે આ કાળે સાધુઓમાં શુદ્ધાચાર જોવામાં આવતો નથી, તેથી શ્રાવકપણું પાળવું ઈષ્ટ છે, આમ માનતાં છતાં પણ તેઓ પોતાનો નિશ્ચય કરી શક્યા ન હતા. હજી ઉંડે ઉંડે પણ તેમને સાધુ-આચાર પાળવાની ભાવના બળવત્તર હતી. જેમ જેમ વખત જતો ગયો, તેમ તેમ તેઓ

‘કલ્યાણજી’ પાસે વધુ સૂત્ર જ્ઞાન મેળવતા ગયા. આચારાંગ સૂત્રમાંનું આત્મ વાદ, લોક વાદ, કર્મ વાદ અને ક્રિયાવાદનું આગ્રહણ રહસ્ય તેમના અંતરપટમાં ઉતરી ગયું. પટ્કવ્ય, નય અને નિદેશપત્રું યથાર્થ પ્રતિબિંબ તેમણે ઝાળખી લીધું, અને શ્રદ્ધા વધુ મજબુત બની.

તે સમજ્યા કે વિતરાગ વાણીનો સ્વાદ જે આત્માને આવી જાય છે તેને સંસાર રૂચિ થતી નથી. રાજહંસ ચરે તો સાચા મોતીનો જ ચારો ચરે, તેમ વિતરાગી આત્મા જ્યાં વિતરાગતા અને નિર્ઝન્યતા દેખે, ત્યાંજ રાચે અને માચે.

એક વાર ભગવતી સૂત્રમાં તેમણે વાંચ્યું કે “શ્રી મહાવીરનું શાસન ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી ચાલશે, અને પાંચમા આરાના છેડા સુધી એકાવતારી જીવે રહેશે” આ જાણી તેમનો સાધુપણાનો અલૌકિક આચાર પાળી બતાવવાનો નિશ્ચય વધુ પ્રોત્સાહિત બન્યો; તેમની ક્ષણભર આવી ગયેલી કાયરતા તત્કાળ દૂર થઈ, તેઓ મનોગત ઘાલી ઉઠ્યા:—આત્મબળ અને આત્મશ્રદ્ધા એજ વિજયની નિશાની છે; ક્ષણિક પૌંડ્રલિક લાલસાઓ છોડવી એ અનંત શક્તિવાળા આત્મા માટે ક્ષુલ્લક વસ્તુ છે. આમ નિશ્ચય થતાંની સાથે “એકલ પાતરીયા” શ્રાવક પરથી પણ તેમની શ્રદ્ધા ચાલી ગઈ, અને વીર ભગવાનની સાચી દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો તેમણે એકરાર કરી લીધો.

આમ નિશ્ચય કરી “ધર્મદાસજી” જેસી રહે તેમ ન હતા. તરતજ તેઓ ઘરનો ત્યાગ કરી સાચા જ્ઞાનીની—સાચા સંયમીની શોધમાં નીકળી પડયા. ત્યાં તેમને પ્રથમ લવજી ઋષિનો ભેટો થયો. ત્યારબાદ ચાતુર્માસના સમયે અમદાવાદમાં તેમને શ્રી ધર્મસિંહજીનો સમાગમ થયો. આમ આ બે મહર્ષિઓના ઉદ્બુક્ત જીવનથી તેમને સંતોષ થયો. “ધર્મદાસ અને ધર્મસિંહ” આ બંને વચ્ચે સૂત્રોનાં તર્કો પર ખુબ ચર્ચા થઈ; પરંતુ તેમાં તેમને છ કોટી, આઠ કોટી બાબતમાં અને બીજી કેટલીક બાબતમાં મતભેદ થયો, તોપણ તેમના આત્માને એક મજબુતી તો અવશ્ય થઈ કે ઉક્ત બંને મહાત્માઓ ભ. મહાવીરનો સાચો વેશ દીપાવી રહ્યા છે, તો મારાથી તે કેમ ન બને? જૈન માર્ગનો આખોયે ઇતિહાસ સામા વ્યક્તિના જીવન પ્રતિબિંબ પર અવલંબેલો છે, એટલાજ માટે સિદ્ધાન્તકારોએ “ચરિતાનુયોગ”ની ગુંથણી કરીને વ્યક્તિત્વ વિકાસના અણુમૂલાં સાધન ઉભા કર્યાં છે. આ પ્રત્યક્ષ આચાર વર્તનથી ‘ધર્મદાસ’નો ઉત્સાહ અજબ પ્રેરણાત્મક નીવડ્યો અને તરતજ તેઓ ત્યાંથી સરખેજમાં આવ્યા.

તે વખતે સરખેજમાં ચતિનાયક તેજસિંગજી ચાતુર્માસ હતા, પૂર્વ સ્નેહને વશ થઈ ધર્મદાસે તેમને કેટલાક સૈદ્ધાંતિક દાખલાઓ આપી શુદ્ધ ચારિત્ર

અહણુ કરવાનું આબ્હાન કર્યું. તે સાથે પોતે પણ નીકળવાનું વચન આપ્યું: પણ પ્રત્યુત્તરમાં યતિવર્ષે કહ્યું કે હાલ હું તો અશક્ત થઈ ગયો છું, વળી ચોતરફ પ્રસરી રહેલો શિથિલવાદ વિદારવા માટે તો ખૂબ હિંમતવાન અને દઢ યુવાનની જરૂર છે. તું ધારે તો તે કામ પાર પાડી શકે, એવી મને ખાત્રી છે. બન્નેઓ, ખુશીથી રણમેદાનમાં ઝુઓ અને પ્રસરી રહેલાં અંધકારને નષ્ટ કરી સાચા દયા માર્ગનો જય કરો.

ધર્મસિંહણની જેમ ધર્મદાસણ પણ આ રીતે પોતાના પ્રથમ ઉપકારીનો વિનય કરીને નીકળ્યા. માતા પિતા વગેરેની આજ્ઞા લઈ માત્ર ૧૬ વર્ષની વયે વિક્રમ સં. ૧૭૧૬ માં આશો શુદ્ધિ ૧૧ ને દિવસે અમદાવાદમાં આવી ૧૭ જાણ્યો સાથે પાદશાહવાડીમાં તેમણે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી.

દીક્ષા સ્થળે તેઓ ત્રણ દિવસ સુધી અઠમ તપ કરીને રહ્યા અને ચોથે દિવસે ગામમાં ગોચરી અર્થે નીકળ્યા. ફરતાં ફરતાં તેઓ એક કુંભારને ઘેર જઈ ચડ્યા. તે વખતે કુંભારને ત્યાં પતિ-પત્નીને કોઈ કારણસર ઝઘડો થયેલો, તેજ અરસામાં આ યતિ જઈ ચડ્યાથી ક્રોધમાં તે કુંભારણે શ્રી ધર્મદાસણના પાત્રમાં રખ્યા (રાખ) નાખી. તેમાંની થોડીક પવનને લીધે આસપાસ ઉડી. પ્રથમ રાખની ભિક્ષા પણ ઉત્તમ મानी, તે લઈ ધર્મદાસણ ત્યાંથી નીકળી ગયા. ત્યાર પછી બીજા કોઈ ઘેરથી છાશ મળી, તે બંનેને મિશ્ર કરી પારણાને દિવસે ધર્મદાસણએ તેનો આહાર કર્યો.

બીજે દિવસે શ્રી ધર્મદાસણ ધર્મસિંહણ મ. ને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં તેમણે આગક્ષા દિવસે પોતાને ભિક્ષામાં મળેલી રાખની વાત ધર્મસિંહણને કરી. ધર્મસિંહણ જ્યોતિષ તથા શુભાશુભ શુકનના જાણુકાર હતા, તેથી તેમણે કહ્યું:-અહો, મહાભાગી! ખરેખર તમે ભાગ્યશાળી છો! પ્રથમજ પારણે તમને મળેલી રાખ ભાગ્યોદયની નિશાની સૂચવે છે. તે એ કે, રાખ એ શુભ સૂચક ચિન્હ હોવાથી તમે વિતરાગ માર્ગને દીપાવશો, વળી જે રાખ હવાને લીધે ચોતરફ ઉડી, તેથી જાણાય છે કે તમારો પરિવાર ચોતરફ વિસ્તાર પામશે. (આ ભવિષ્ય વચનની આગાહી રૂપે અત્યારે પણ શ્રી ધર્મદાસણ મ. નો પરિવાર કચ્છ, કાઠીયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, માળવા અને દક્ષિણ આદિ ઘણા દેશમાં વિસ્તૃત છે) આ ઉપરાંત તમે રાખને છાશ સાથે મેળવીને પી ગયા, તે એમ સૂચવે છે કે છાશનો શુભ ખટાશવાળો હોવાથી પ્રાય: તમારા મુનિઓ ખટાશવાળા એટલે પ્રકૃતિમાં જલ્દલ થશે, જેમ રાખના રજકણો જુદા જુદા છે, તેમ તમારો પરિવાર એકત્ર નહિ રહે, પરંતુ ભિન્ન ભિન્ન અનેક પેટા

સંપ્રદાયો તરીકે પ્રવર્તશે. આ સાંભળી ધર્મદાસજીએ એવોજ એક પ્રશ્ન ધર્મ-સિંહજીને કર્યો કે મહાત્મવ! ત્યારે આપને પ્રથમ પારણે શું મળ્યું હતું? અને તેનો આપે કેવો નિર્ણય આંધ્યો છે! ત્યારે ધર્મસિંહજીએ કહ્યું:—મુનિશ્રી, મેં જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે છઠ્ઠું કર્યો હતો, અને તેને પારણે મને “ચુરમાના લાડુ”ની લિક્ષા મળી હતી, તેથી જેમ લાડુ પાત્રમાં પડતાંજ એક સ્થળે ચાંટી ગયો, તેમ મારો પરિવાર વધુ વિસ્તાર ન પામતાં અમુક સ્થળમાંજ સંગઠિત રૂપે રહેશે. (આની આગાહી રૂપે દરિયાપુરી સંપ્રદાય ફક્ત ગુજરાત અને થોડાક ઝાલાવાડના સુર પ્રદેશમાંજ રહી શક્યો છે.) આમ અરસ્પરસ આ વાર્તાલાપથી બંનેને ખૂબ આનંદ થયો.

આહિં એટલું સમજવાનું કે બંને મહાત્માઓ જુદા જુદા ગરુદ સ્થાપક હોવા છતાં પણ બંને વચ્ચે પ્રેમ અને એકચનું જે વાતાવરણ જન્મ્યું હતું, તે ખરેખર અદ્ભુત હતું. આજે મતલેદ ગમે તેટલા હોય; પણ જો આવો એખલાસ-ભયો વર્તાવ આજના સંપ્રદાયમાં રહે, તો નિઃશંસય શાસનની શોભામાં ખૂબજ વૃદ્ધિ થાય, અને ધારેલું કાર્ય પાર પડે; પરંતુ અફસોસ કે મહાવીરના એકજ ધર્મના સપૂતો આજે કુસંપ, કલેશ, પક્ષાપક્ષ અને રાગદ્રેષના વાતાવરણમાં તણાઈ પોતાની સંગઠન શક્તિને નષ્ટ કરી વીર પ્રભુના માર્ગનો ઉપહાસ્ય કરે છે, સર્વ સાધુવર્યોમાં સદ્બુદ્ધિ પ્રગટો અને એકમેકમાં પ્રેમપ્રસરો એજ હૃદયભાવના.

શ્રીમાન ધર્મદાસજી મહારાજે દીક્ષા અંગીકાર કરી, ચારે કોર દેશવિદેશમાં પરિભ્રમણ કર્યું, અને વિતરાગ ભાષિત ધર્મનાં સત્યતત્ત્વોનો જગત વચ્ચે પ્રકાશ કર્યો. આ નવન સત્ય ઉપદેશને પરિણામે તેમને ૯૯ નવાણું શિષ્યો થયા, અને સેંકડો ગામોમાં પોતાના અનુયાયીઓ ઉત્પન્ન કરી જૈનધર્મનો વિજયવાવટો ફરકાવ્યો.

એક વાર પૂજ્યશ્રી ઉજ્જયિનીમાં બિરાજતા હતા. તે વખતે એક શ્રાવકે આવી ખખર આપી કે મહારાજ! ધારાનગરીમાં રહેલા આપના એક શિષ્યે રોગથી કંટાળીને ચાવહજીવન સંથારો કર્યો છે; પરંતુ હુધાનો પરિષદ સહન ન થઈ શકવાના કારણે તેમની વૃત્તિ બદલાઈ ગઈ છે, અને સંથારો છોડવા તત્પર થયા છે, માટે આપશ્રી કૃપા કરી ત્યાં પધારો. આથી શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજે ‘જલદી આવી પહોંચું છું, માટે તે શિષ્ય સંથારો ન લાંગે એટલું કહેજો’ એમ સૂચના કરી તે શ્રાવકને વિદાય કર્યો, અને પોતે તરતજ ધારા-નગરી તરફ જવા માટે વિહાર કર્યો. થોડા વખત પછી તેઓ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યા; આ વખતે તે શિષ્ય જીવનનો છેલ્લો દમ ખેંચી રહ્યો હતો. ગુરુ-વર્યે ત્યાં જઈ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું:—ભાઈ, આ રત્નચિંતામણી સમાન માનવભવ પુનઃ પુનઃ મળતો નથી; વળી સંયમ રૂપી હાથમાં આવેલા હીરાને

પાષાણુ સમજી ખોઈ ખેસવું એ નરી મૂર્ખતા છે, માટે આ જન્મ સુધરી જાય તે માટે વિતરાગદેવનું સ્મરણુ કરી અંતિમ જીવન સુધારી લે, જેથી જન્મ મરણના અનંત દુઃખોથી તરવાનો સરળ રસ્તો વહેલાસર મળી આવે. આ જીવ અનંત કાળથી ખાતો પીતો આવ્યો છે, દેવતાઈ સુખસમૃદ્ધિ અનેકવાર ભોગવી છે; છતાં આ જીવાત્મા તૃપ્ત નથી થયો, તો પછી પૌદ્ગલિક કાયને પોષવા ખાનપાનનો ઉપયોગ કરી; નિયમબ્રહ્મ બનવાથી જીવનનું શ્રેય થાય ખરૂં! માટે દૃઢ મનોબળ રાખો; આવેલ પરિષદને સહન કરો, અને પ્રમોદ-ભાવનાએ સંયમનું રક્ષણુ કરી પંડિત મરણુ કરી જીવનને સુધારી લ્યો એ મારી તમને અંત સમયની ભલામણુ છે.

પણુ ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે તેની પૌદ્ગલિક લાલસા એટલી બધી તીવ્ર બની હતી કે તે ગુરૂવર્યાના વચનોને માન્ય કરી શક્યો નહિ; પણુ તેણુ એટલું તો કહ્યું કે ગુરૂદેવ, હું જૈનધર્મથી બ્રહ્મ નહિ થાઉં એટલી ખાત્રી રાખજો, પણુ માત્ર મારો આ નિયમ હવે હું ઘડીલર નભાવી લેવા તૈયાર નથી. હું થોડું પાણી પીશ, ખોરાક લઈશ અને પછી જૈનધર્મના કાનુનો સરળ રીતે પાળીશ.

ધર્મદાસજી મ. ખેદ પામ્યા. બીજો રસ્તો ન હતો. શિષ્ય તો ઝડપલેર પથારીમાંથી ઉભો થયો અને ખોરાકની શોધ માટે ત્વરાએ બહાર નીકળી ગયો, આથી ધર્મદાસજીએ વિચાર્યું કે શિષ્ય તો બહાર ચાલ્યો ગયો, અને અનશનના જે સમાચાર જનતામાં ફેલાયા હતા, તે અનશનનો ભંગ થયેલો જાણવાથી લોકો જૈનધર્મની નિંદા કરશે, માટે શાસનના હિતને અર્થે મારે તેની જગ્યા સંભાળવી જોઈએ. એમ વિચારી તેમણે પોતે સ્વયં ત્યાં સંથારો જાહેર કરી ભવ્ય પ્રાણીઓને ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો. પૂજ્યશ્રીના આ સંથારાની બખર જોતજોતામાં ચારે દિશાએ પ્રસરી ગઈ, તેથી ઘણા ગામના શ્રાવકો ત્યાં આવી પહોંચ્યા તેમનું શરીર લગભગ કૃશ થઈ ગયું હતું, માર્ગમાં પડેલા તૃષાના પરિષદે તેમની મુખાકૃતિ પર નિર્બળતાનાં ચિન્હો છવાયાં હતાં. ખરાબર સાતમે દિવસે પૂજ્યશ્રીની આંખો લાલચોળ બની ગઈ. સર્વાંગે સખત ગરમાઈએ જોર કર્યું. તો પણુ ઉપદેશધારા તો અસ્ખલિત ચાલુ હતી. સાતમા દિવસના અંતિમ વ્યાખ્યાન પછી પૂજ્યશ્રીનું શરીર એકદમ શિથિલ બની ગયું. સર્વ જીવોની હૃદયગત ક્ષમાપના યાચી વિક્રમ સં. ૧૭૫૯ના આષાઠ શુકલપંચમીએ સાંજના સાડાપાંચ વાગ્યે ૫૬ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી તેઓશ્રી આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા. જય હો એ સમર્થ ઉદ્ધારક મહાત્માનો !*

* પૂ. ધર્મદાસજી મ. ના ટોળામાં હાલ વિચરતા પં. શ્રી સૌભાગ્યમલજી મ. લખે છે કે:—એક યોગ વિદ્વાન આચાર્યને એક વખત એવો ભાસ થયો હતો કે, પૂજ્યશ્રી

૨૨ ટોળાં

પૂજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મહારાજે વિક્રમ સં. ૧૯૧૬ માં પારમેશ્વરી અવલ્યા અંગીકાર કરી, અને ત્યારબાદ દેશના ઘણા વિભાગોમાં ફરી તેમણે ક્રિયા ઉદ્ધાર કરી જૈનત્વનો પ્રચાર કર્યો. તેમના સહબોધથી વૈરાગ્ય પામી ૯૯ જણાએ તેમની પાસે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે ૯૯ શિષ્યો પૈકી ૨૨ શિષ્યો મહાન પંડિત અને પરાક્રમી થયા; પરંતુ તેઓ લિન્ન લિન્ન ૨૨ ભાગમાં વહેંચાઈ ગયા. તેથી તે “૨૨ સંપ્રદાય યાને ૨૨ ટોળાં” ના નામથી પ્રખ્યાત થયા. એટલે પૂજ્યશ્રીના સ્વર્ગવાસ પછી ૨૨ ટોળા પ્રથમ વિચરતા હતા તેઓના નામો:—

૧ પૂજ્યશ્રી મૂલચંદ્રજી મ.	૧૨ પૂજ્યશ્રી લોકમલજી મ.
૨ ” ધનાજી મ.	૧૩ ” ભવાનીદાસજી મ.
૩ ” લાલચંદ્રજી મ.	૧૪ ” મલુકચંદ્રજી મ.
૪ ” મનાજી મ.	૧૫ ” પુરુષોત્તમજી મ.
૫ ” મોટા પૃથ્વીરાજજી મ.	૧૬ ” સુકુટરાયજી મ.
૬ ” છોટા પૃથ્વીરાજજી મ.	૧૭ ” મનોરદાસજી મ.
૭ ” બાલચંદ્રજી મ.	૧૮ ” રામચંદ્રજી મ.
૮ ” તારાચંદ્રજી મ.	૧૯ ” ગુરુસહાયજી મ.
૯ ” પ્રેમચંદ્રજી મ.	૨૦ ” વાઘજી મ.
૧૦ ” ખેતશીજી મ.	૨૧ ” રામ રતનજી મ.
૧૧ ” પદાર્થજી મ.	૨૨ ” મૂળચંદ્રજી મ.

આ બાવીસ ટોળા પૈકીના ૧૭ સંપ્રદાયો બંધ પડી ગયા છે અને હાલ ફક્ત તેમાંના પાંચ સંપ્રદાયો અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

(૧) પૂ. શ્રી મૂળચંદ્રજી મ. (૨) પૂ. ધનાજી મ. (૩) પૂ. છોટા પૃથ્વીરાજજી મ. (૪) પુ. મનોરદાસજી મ. (૫) પુ. રામચંદ્રજી મ.

પેટા સંપ્રદાયો.

પ્રથમ પુ. શ્રી મૂલચંદ્રજી મ. નો એકજ સંપ્રદાય હતો; પણ કેટલાક વર્ષ પછી તેમાંથી ૯ સંપ્રદાયો થયા. જે હાલ કચ્છ કાઠીયાવાડમાં વિચરે છે તે નવના નામો:—

આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ખીજ દેવલોકે જશે. અને મનુષ્યનો માત્ર એક જ ભવ કરી મોક્ષે જશે. આ વાતની પુષ્ટિ માટે “સિદ્ધ પાહુડા” નામક ગ્રંથમાં પૂ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. નું નામ પણ વિદ્યમાન છે, તેથી કદપી શકાય છે કે તેઓશ્રી ખીજ દેવલોકમાં ગયા હોવા જોઈએ.

૧ લીંબડી મોટો સંપ્રદાય	૬ બરવાળા સંપ્રદાય
૨ લીંબડી સંઘવી ઉપાશ્રયનો સંપ્રદાય	૭ સાયલા સંપ્રદાય
૩ ગોંડલ મોટો સંપ્રદાય	૮ કચ્છ મોટીપક્ષ સં.
૪ ગોંડલ સંઘાણી ઉપાશ્રયનો સં.	૯ કચ્છ નાની પક્ષ સં.
૫ બોટાદ સંપ્રદાય	

પૂજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ. ની પાટાનુપાટ:-

પુજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ. ને સંવત ૧૭૨૧ ના માઘ શુદ્ધિ ૫ ને દિવસે ઉજ્જૈનમાં શ્રી સંઘે આચાર્યપદ આપ્યું હતું. ત્યાર બાદ પુજ્યશ્રી મૂળચંદજી મ. તેમની ગાદિ પર આવ્યા. તેઓ અમદાવાદના વતની દશા શ્રીમાળી વણિક હતા. અને માત્ર ૧૮ વર્ષની ઉંમરે શ્રીમાન ધર્મદાસજી મ. પાસે દીક્ષા લઈ અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. ત્યારબાદ સં. ૧૭૬૪ માં પોતા શુદ્ધિ પુર્ણિમાએ અમદાવાદમાં શ્રી સંઘે મળી તેમને આસ્ટોડીયાના ઉપાશ્રયમાં આચાર્યપદ આપ્યું અને ત્યાંજ ગાદિ સ્થપાઈ. તેમણે ગુજરાતમાં કરોને જૈનધર્મનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો. તેઓશ્રીને ૭ શિષ્યો થયા. તેમના નામ:-
૧ ગુલાબચંદજી મ. ૨ પચાણજી મ. ૩ વનાજી મ. ૪ ઈન્દ્રજી મ. ૫ વણારસી મ. ૬ વીઠલજી મ. ૭ ઇચ્છાજી મ.

તેઓશ્રીએ મુનિશ્રી પચાણજી મ. ને આચાર્યપદે સ્થાપી સં. ૧૮૦૩ માં અમદાવાદ મધ્યે સંથારો કરી ૮૧ વર્ષની ઉંમરે કાળ કર્યો.

પૂજ્યશ્રી પચાણજી સ્વામી પાટે આવ્યા પછી સમુદાય સુધારણાર્થે ૩૨ બોલની પ્રજ્ઞપણા કરી (તે ૩૨ બોલ ભવિષ્યમાં પુજ્યશ્રી અજરામરજી સ્વામીએ કાયમ રાખ્યા.)

સંવત ૧૮૧૪માં તેમની પાટે શ્રી ઇચ્છાજીસ્વામી આવ્યા. તેઓ સિદ્ધ પુરના રહીશ. પોરવાડ વણિક જ્ઞાતિના હતા. માતા વાલમબાઈ, પિતા જીવરાજ સંઘવી, તેમણે પોતાની બહેન ઇચ્છા સાથે સં. ૧૭૮૨માં દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૭૮૨માં લીંબડીમાં સંથારો કરી સ્વર્ગે પધાર્યા.

તેમની પાટે શ્રી કાનજીસ્વામી (મોટા) બિરાજ્યા. આ વખતે સાધુ-આચારમાં શિથિલતા આવેલી તે સુધારવા માટે પુ. અજરામરજી સ્વામીએ નિયમો ઘડેલા, પણ વડિલોને તે અજ્ઞિકર થવાથી એક સંપ્રદાયમાંથી સાત સંપ્રદાયો ઉપસ્થિત થયા તે નીચે મુજબ છે:-

* આ સંઘર્ષી ગોંડલ સં. મુનિશ્રી આંબાજીસ્વામી 'મહાવીર પછીના પુરૂષો' નામક પુસ્તકમાં લખે છે કે પૂ. શ્રી ઇચ્છાજી સ્વામી જે વખતે અમદાવાદમાં ગાદી પર હતા, ત્યારે લીંબડીના આવકોએ તેમને લીંબડી પધારી ત્યાંજ ગાદી સ્થાપવા વિનંતિ કરી, તેથી તેઓ લીંબડી પધાર્યા અને ગાદી સ્થાપી.

૧ પં. શ્રી પચાણુજી મ. ના શિષ્ય રતનશી સ્વામી થયા. તેમના શિષ્ય શ્રી ડુંગરશી સ્વામી થયા, તેઓ ગોંડલ પધાર્યા, ત્યારથી ગોંડલ સંપ્રદાયની સ્થાપના થઈ.

૨ પં. શ્રી વનાજી સ્વામીના શિષ્ય પૂં કાનજી સ્વામી બસ્વાળે પધાર્યા. તેથી બસ્વાળા સંઘાડો સ્થપાયો.

૩ પં. શ્રી વણારસી સ્વામીના શિષ્ય જેસંગજી સ્વામી તથા ઉદ્દેસંગજી સ્વામી 'ચુડા' ગયા ત્યારથી ચુડા સંઘાડો કહેવાયો.

૪ પં. શ્રી વોડલજીસ્વામીના શિષ્ય ભુખણુજી સ્વામી મોરબી જઈ રહ્યા, તેમના શિષ્ય પૂ. શ્રી વસરામજી સ્વામી ધ્રાંગધ્રે ગયા તેથી ધ્રાંગધ્રા સંઘાડો સ્થપાયો.

૫ પંડિત શ્રી ઈંદ્રજીસ્વામીના શિષ્ય પુ. કરસનજી સ્વામી કચ્છમાં ગયા અને આઠ કોટી પ્રજ્ઞી, તેથી કચ્છ સંઘાડો સ્થપાયો.

૬ પં. શ્રી ઈંદ્રજી સ્વામી લીંબડી હતા, ત્યારે તેમના એક શિષ્ય રામજી ઋષિ ઉદ્દેપુરમાં ગયા, ત્યારથી ઉદ્દેપુર સંઘાડો સ્થપાયો.

૭ પં. શ્રી ઈંદ્રજી સ્વામીના શિષ્ય શુલાબચંદ્રજી સ્વામી અને તેમનાં શિષ્ય વાલજી સ્વામી, તેમના શિષ્ય હીરાજી સ્વામી થયા, તેમના શિષ્ય કાનજી સ્વામી થયા, અને તેમના શિષ્ય મહાન પંડિત શિરોમણી શ્રી અજ-રામરજી સ્વામી થયા કે જેમનાથી લીંબડી સંઘાડો ઝોળખાય છે.

સાતે સંપ્રદાયની પૃથક પૃથક પટ્ટાવલી

૧ ગોંડલ સંપ્રદાય

આ સંપ્રદાયના સ્થાપક પુન્યશ્રી ડુંગરશી સ્વામી સં. ૧૮૪૫માં લીંબડીથી ગોંડલ પધાર્યા અને ગોંડલ સંઘાડાની સ્થાપના થઈ. તેઓ કાઠીયાવાડની દક્ષિણે આવેલા દીવ બંદરના રહિશ હતા. દશા શ્રીમાળી વણિક જ્ઞાતિ, બદાણી કુટુંબ, તેમના પિતાનું નામ કમળશીલાઈ, માતાનું નામ હીરબાઈ, જન્મ સં. ૧૭૬૨. નાની વયથી જ તેમને જ્ઞાનધર્મ પર ઘણી પ્રીતિ હતી. તેમણે સં. ૧૮૧૫માં પૂ. રતનશો સ્વામી પાસે ૨૩ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લીધી. તેમની સાથે તેમના માતૃશ્રી, બહેન, ભાણેજ અને ભાણેજ એ ચાર દીક્ષિત થયા હતા. પાછળથી તેમના ભાણેજ શ્રી માનકુંવરબાઈ મહાન્ પ્રતાપી થયા હતા. એ પાંચે જણાઓએ ચારિત્ર ઘણું ઉજ્જવળ પાળી બતાવ્યું હતું.

સંયમ લીધા પછી ડુંગરશી સ્વામીનો પરિવાર આગળ ફેલાયો. સં. ૧૮૫૧થી તેઓ ગોંડલમાં સ્થિરવાસ રહ્યા. તેમની હયાતિમાં સંઘાણી સંઘાડો

નિકળ્યો: તે સંઘાણી સંપ્રદાયમાં શ્રી ગાંગજી સ્વામી, તેમના શિષ્ય જેયંદજી સ્વામી, ભાણુજી સ્વામી, કાનજી સ્વામી વગેરે હતા, પણ હાલ તે સંઘાણી સંઘાડમાં કોઈ સાધુઓ નથી, પરંતુ આર્યાજીનો સારો પરિવાર છે, જે કાઠીયાવાડમાં વિચરે છે.

પૂજ્ય શ્રી ડુંગરશી સ્વામી* ૬૨ વર્ષ દીક્ષા પાળી, સં. ૧૮૭૭ના વૈશાક શુદ્ધિ પુર્ણિમાએ ગોંડલમાં સંધારો કરી ૮૪ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

તેમના શિષ્ય વીરજીસ્વામી, રવજીસ્વામી, રામચંદ્રજી સ્વામી થયા. તેમાં બેનો પરિવાર ચાલ્યો નથી. માત્ર રવજીસ્વામીને મેઘરાજજી નામના શિષ્ય થયા. મેઘરાજજી સ્વામીના શિષ્ય ડાહ્યાજી સ્વામી થયા અને તેમની પાટે નેણુશી સ્વામી થયા.

નેણુશી સ્વામીને ૬ શિષ્યો થયા. ૧ નાગજી મ. ૨ ધરમશી મ. ૩ મુળચંદ્રજી મ. ૪ આંબાજી મ. ૫ ખીમ્મ મોટા ધરમશી મ. અને ૬ મેઘજી મ. ઉપર જણાવેલા ૬ માં મૂળચંદ્રજી મ. અને આંબાજી મ. નો પરિવાર ચાલ્યો છે.

આંબાજી સ્વામીના શિષ્યો:-હેમચંદ્રજી મ. તથા ભીમજી મ. થયા. ભીમજી મ. ના ૩ શિષ્યો થયા. ૧ દેવરાજજી મ. ૨ નેણુશી મ. ૩ હેમચંદ્રજી મ.

હવે નાના નેણુશી સ્વામીને ૭ શિષ્યો થયા. ૧ દેવચંદ્રજી સ્વામી ૨ કાનજી સ્વામી. ૩ દેવજી સ્વામી. ૪ નારાયણજી સ્વામી. ૫ મોહનજી સ્વામી. ૬ ખીમાજી સ્વામી ને ૭ રાઘવજી સ્વામી.

તે સાત માંહેનાં કાનજી સ્વામીના શિષ્ય વાલજી સ્વામી થયા.

પૂ. દેવજીસ્વામીનો પરિવાર-પૂ. દેવજીસ્વામીના શિષ્ય જેયંદજીસ્વામી, અને તપસ્વી શ્રી માણેકચંદ્રજીસ્વામી.

તપસ્વી માણેકચંદ્રજી સ્વામીના શિષ્ય જાદવજી સ્વામી, તેના શિષ્ય પુરૂષોત્તમજી સ્વામી અને તેના બે શિષ્ય જે (૧) હગનલાલજી સ્વામી (૨) મુનિશ્રી.....

જેયંદજીસ્વામીના શિષ્યો: પુંજીસ્વામી, ભાણુજીસ્વામી, ખોડાજીસ્વામી; ગોવિંદજી સ્વામી, ભીમજીસ્વામી, માંડણુજી સ્વામી, નથુજી સ્વામી, દેવચંદ્રજીસ્વામી અને પ્રાણુલાલજી સ્વામી અને તેના શિષ્ય.....

હેમચંદ્રજી સ્વામીના બે શિષ્ય તે જ્ઞેશંગજીસ્વામી તથા તેજસીસ્વામી: તેમાં જ્ઞેસંગજી સ્વામીના બે શિષ્યો, મોરારજીસ્વામી ને સુંદરજી સ્વામી.

સુંદરજી સ્વામીના બે શિષ્ય તે ચત્રભુજી સ્વામી ને ગીરધરજી સ્વામી તેમના એક શિષ્ય.....

હવે નેણુસી સ્વામીના ૬ શિષ્યો તે પૈકીના મુલચંદ્રજી સ્વામીનો પરિવાર: કચરાજી સ્વામી, પુંજીજી સ્વામી, અને ડોસાજી સ્વામી થયા.

* એ મહાપુરુષની અન્નયખી ઉપજીવે તેવી એક વાત “ સિદ્ધ પાહુડા ” નામક ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે. તે ગ્રંથ પૂર્વધરોએ રચેલો કહેવાય છે. તેમાં લખ્યું છે કે- પાંચમા આરામાં ૨૪૦૦ જીવો એકાવતારી થશે. તેમાં તે બધાના માતાપિતાના નામ ઠામ સહિત સવિસ્તર લેવાલ અપાયો છે. તેમાં એકાવતારીની સંખ્યામાં મહાપુરુષ શ્રી ડુંગરશી સ્વામીનું નામ આવે છે.

પુંજી સ્વામીના શિષ્ય હીરાજી સ્વામી થયા, તેમને ચાર શિષ્યો થયા. તે દેવસી-સ્વામી, કુરજી સ્વામી, અમરચંદ્રજી સ્વામી, અને લાલચંદ્રજી સ્વામી તેમાં દેવસી સ્વામીના શિષ્ય આંબાજી સ્વામી કવિ થયા છે.

૫. જશાજી સ્વામીના શિષ્યો—ગોપાલજી સ્વામી, કરમચંદ્રજી સ્વામી, દેવચંદ્રજી સ્વામી, પ્રેમચંદ્રજી સ્વામી, સામજી સ્વામી, કાનજી સ્વામી, તપસ્વી ખીમાજી સ્વામી, કચ્છી ગુલાબચંદ્રજી સ્વામી, પેથરાજી સ્વામી, જીવરાજી સ્વામી, દેવરાજી સ્વામી, રાજપાલજી સ્વામી, જ્યેષ્ઠજી સ્વામી. કુસલચંદ્રજી સ્વામી. એ ૧૪ જસાજી સ્વામીનો પરિવાર સમજવો.

ડોસાજી સ્વામીના શિષ્ય કવિવર્યં ખોડાજી સ્વામી જેઓ સુકંઠી મહાત્મા કવિ હતા. અને તેમની વ્યાખ્યાન શૈલી એવી તો રસપ્રદ હતી કે નિવડ હૃદયના મનુષ્યોને પણ સચોટ અસર કરાવી દેતી હતી. તેમના બોધથી કેટલાક વૈષ્ણવ કુટુંબો પણ જ્ઞાન ધર્મી બન્યા હતા. ખીજા વર્ધમાનજી સ્વામી, દેવજી સ્વામી, તેમાં વર્ધમાન સ્વામીને એક ત્રીભોવનજી સ્વામી શિષ્ય થયા હતા. ઉપરોક્ત ખીના આંબાજી સ્વામી રચિત “ મહાવીર પછીના મહાપુરુષો ” માંહેથી લખેલ છે.

ગોંડળ સંપ્રદાયમાં હાલ વર્તમાન કાળે મુનિ ૨૦ આર્યાજી ૬૬ કુલ ૮૬ ઠાણાઓ છે, તે કાઠીયાવાડમાં વિચરે છે—તેઓ અજમેર સાધુ સંમેલનમાં પધારી શક્યા ન હતા.

૨ અરવાળા સંપ્રદાયની પાટાનુપાટ-

પંડિતશ્રી વનાજી સ્વામીના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી કાનજી સ્વામી અરવાળે પધાર્યા તેથી અરવાળા સંઘાડો સ્થપાયો.

- ૧ પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ
- ૨ પૂં મૂળચંદ્રજી મં
- ૩ પૂં વનાજી મં
- ૪ પૂં શ્રી પુરુષોત્તમજી મં
- ૫ પૂં વણારસીજી મં

- ૬ પૂં કાનજી મહારાજ
- ૭ પૂં રામજીરખજી મં
- ૮ પૂં સુનીલાલજી મં
- ૯ પૂં કવિવર્યંશ્રી ઉમેદચન્દ્રજી મં
- ૧૦ પૂં મોહનલાલજી મં હાલ વિદ્યમાન છે.

અરવાળા સંપ્રદાયમાં—મુનિ-૪ આર્યાજી ૨૦ કુલ ૨૪ ઠાણા બિરાજે છે. અધા વૃદ્ધ હોવાથી અજમેર પધારી શક્યા ન હતા.

૩ પંડિત શ્રી વણારસી સ્વામીના શિષ્ય જ્ઞેશંગજી સ્વામી તથા ઉદેસંગજી સ્વામી ચુકે ગયા, ત્યારથી ચુકાનો સંઘાડો સ્થપાયો ખરો, પરંતુ હાલ તે સંપ્રદાયમાં સાધુ ખીલકુલ ન હોવાથી તે સંઘાડો અંધ પડી ગયો છે.

૪ પંડિત શ્રી વીકલજી સ્વામીના શિષ્ય જીખણજી સ્વામી મોરખી પધાર્યા અને તેમના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી વસરામજી સ્વામી ધાંગધ્રે ગયા ત્યારથી ધાંગધ્રા સંઘાડો સ્થપાયો. તેમની પાટાનુપાટે સામજી સ્વામી અને અમરસી સ્વામી, અને તેના શિષ્ય ન્યાલચંદ્રજી થયા. તેઓના પછી તે સંપ્રદાય અંધ પડી ગયો. પરંતુ પૂજ્ય વસરામજી સ્વામીના એક

મહાન પ્રતાપી આત્માર્થી શિષ્ય થયા; જે પૂજ્ય શ્રી જશાજી મહારાજ ધ્રાંગધ્રેથી કારણવશાત્ બોટાદ પધાર્યા, તેથી બોટાદ સંપ્રદાય કહેવાયો.

તેની પાટાનુપાટ નીચે મુજબ—

૧ પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મં	૫ પૂં ભુખણુજી મં
૨ પૂં મુલચંદ્રજી મં	૬ પૂં રૂપચંદ્રજી મં
૩ પૂં વીઠલજી મં	૭ પૂં વસરામજી મં
૪ પૂં હરખજી મં	૮ પૂં જશાજી મં

પૂજ્ય શ્રી જશાજી મહારાજને બે શિષ્ય થયા તે:—

૧ પૂજ્ય શ્રી અમરસિંહજી મહારાજ, તેમના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી માણિકચંદ્રજી મં તેમના ત્રણ શિષ્ય તે ૧ કાનજી સ્વામી ૨ શીવલાલજી સ્વામી અને ૩ અમુલખજી સ્વામી.

૨ પૂજ્ય શ્રી જસાજી સ્વામીના ખીજ શિષ્ય રણુછોડજી સ્વામી થયા. તેમના શિષ્ય મહાન પ્રતાપી પૂજ્ય શ્રી હીરાચન્દ્રજી મહારાજ થયા. તેમના શિષ્ય શાસ્ત્રવિશારદ મુનિ શ્રી મૂળચંદ્રજી સ્વામી અને તેમના શિષ્ય શ્રી દુર્લભજી સ્વામી જેઓ વિદ્યમાન વિચરે છે.

બોટાદ સંપ્રદાયમાં હાલ મુનિ ૬ વિદ્યમાન-કાઠીયાવાડમાં વિચરે છે.

૫ પંડિત શ્રી ઈન્દ્રજી મહારાજના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી કરસનજી સ્વામી કચ્છમાં પધાર્યા અને આઠ કોટી પ્રરૂપી, ત્યારથી કચ્છ આઠ કોટી સંપ્રદાય સ્થપાયો.

તે સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિ માટે પૂજ્ય શ્રી કરમચન્દ્રજી મહારાજના શિષ્ય યુવાચાર્ય શ્રી નાગચન્દ્રજી મહારાજનો આવેલ પત્ર તે અત્ર અક્ષરે અક્ષર આપેલાં છે.

પ્રથમ કચ્છ દેશમાં સાધુઓનું આવાગમન.

વિક્રમ સંવત ૧૭૭૨ ની સાલમાં કચ્છ દેશમાં સાધુઓનું પ્રવર્તન થયું ત્યાર પછી સં. ૧૭૮૨ માં પૂજ્ય શ્રી ભગવાનજી સ્વામી પધાર્યા, ત્યાર પછી પૂજ્ય શ્રી ઈન્દ્રજી સ્વામી, ત્યાર પછી પૂજ્ય શ્રી સોમચન્દ્રજી સ્વામી પધાર્યા. ત્યાં તેમનું પ્રવર્તન વિશેષ થયું. તે પછી કચ્છ દેશને વિષે તેમનો ઘણો જ ભાવ સ્થાપ થવા લાગ્યો. પૂજ્ય શ્રી અનુક્રમે વિહાર કરતા ભુજ નગર પધાર્યા તે સમયમાં રાએશ્રી લખપતીજી રાજ્ય કરતા હતા. તેઓની ટંકશાળમાં સર્વોપરિ મહેતા તરીકે પારેખ થોભણુશાહ કામ કરતા હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રી સોમચન્દ્રજી સ્વામીના વચનામૃત શ્રવણુ કર્યાથી સંસારથી અત્યંત ઉદ્દવેગલાવને પ્રવૃત્ત થયા. છેવટે દીક્ષા લેવાના પરિણામ કર્યા. તે સિવાય ગામ બલદીયાનાં રહેવાસી દશાશ્રીમાલી બાઇ મુગાબાઈ તેમના પુત્ર કૃષ્ણજી તે સોલ વર્ષના હતા, તેઓએ પણ (માતા પુત્ર બન્ને) થોભણુ પારેખની સાથે મળી જણુ ત્રણે જણુએ પૂજ્યશ્રી સોમચન્દ્રજી સ્વામી પાસે સંયમ સં. ૧૮૧૬ ના કાર્તિક વદ ૧૧ ને દિવસે અંગીકાર કર્યું. તેમુનિઓ શ્રી કચ્છ દેશમાં વિચરવા લાગ્યા. પૂ. સોમચન્દ્રજી સ્વામીએ ચાતુર્માસ ચારે પ્રદેશમાં પણ કરેલાં. ત્યાર પછી પૂ. સોમચન્દ્રજી સ્વામી કાળધર્મને પ્રાપ્ત થઈ સ્વર્ગ ગામી થયા. ત્યાર પછી પૂજ્ય શ્રી કૃષ્ણજી સ્વામી થયા સં. ૧૮૩૯ માં ડાહ્યાજી સ્વામીએ દીક્ષા લીધી. તે સમયમાં પૂ. રૂપનજી સ્વામી તથા દેવક-રણુજી તથા માંડણુજી તથા ડાહ્યાજી ડાહ્યા ચાર હતા.

સં. ૧૭૭૨ થી પહેલા કચ્છમાં એકલ પાતરીયા રહેતા, તેઓ આઠ કોટીની પ્રવૃત્તિ કરાવતા, જેને લઇને પધારેલા મુનિઓએ પણ એ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી.

કચ્છમાં વિચરનાર મુનિઓ કચ્છ સંપ્રદાયના કહેવાયા અને કાઠીયાવાડથી આવનાર મુનિઓ પરદેશી તરીકે સંબોધાતા. સૌ એક જ પ્રવૃત્તિ સેવતા.

સં. ૧૮૪૪ ના પોષ સુદિ ૧૧ શનિવારને દિવસે કચ્છમાં આવેલ મુદ્રા શહેરમાં શ્રી કૃષ્ણજી સ્વામી ઠા. ૪ તથા અજરામરજી સ્વામી ઠા. ૫ એ બંનેએ મળી સંઘાડાનું બંધારણ કરેલ છે. તે આ પ્રમાણે:—(સામજી સ્વામીએ પૂ. અજરામરજી સ્વામીનું જીવન લખી મોકલેલ છે તેમાં કચ્છની પ્રથમ મુસાફરી સં. ૧૮૩૬-૩૭-૩૮ ની સાલની અને બીજી મુસાફરી પાછી દશ વર્ષે, સંઘાડા સર્વ જુદા પડ્યા પછી સં. ૧૮૪૬ માં કરેલ; એમ લખેલ છે, તે આ લખાણ પરસ્પર વિરુદ્ધ જણાય છે. કદાચ સાલમાં ફેરફાર હોવા બેઠાએ-એ વાત બંને પક્ષે વિચારવા યોગ્ય છે) વંદણા પરસ્પર નાના મોટાને કરવી, આહાર પાણી બેગા કરવા. અને કચ્છ દેશમાં જે પરદેશી સાધુઓ પધારે ત્યારે પૂજ્યશ્રી કૃષ્ણજી સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર પ્રવર્તે, અને કચ્છના સાધુઓ જે પરદેશમાં જાય (કાઠીયાવાડમાં) તે પૂજ્ય ઇચ્છાજી તથા પૂજ્ય કાનજી સ્વામીની (આંહી પણ વિચારવાનું છે કે પૂજ્ય ઇચ્છાજી સ્વામીએ તે સં. ૧૮૩૩ માં કાળ કર્યો છે. તે અહિં ઇચ્છાજી સ્વામીજીનું નામ કેમ આપ્યું હશે ?) આજ્ઞાનુસાર વર્તવું અને બત્રીશ બોલ બંનેએ પાળવા. કાનજી સ્વામી ઠા. ૧૩ તથા કૃષ્ણજી સ્વામી ઠા. ૧૮ એ સર્વેની સમાચારી એકજ છે અને કાનજી સ્વામી તથા કૃષ્ણજી સ્વામીને લાસે તે અન્ય સંઘાડા સાથે પણ આહાર પાણી ચર્મ શકે. મહારાજ શ્રી મુલચંદજી સ્વામીના અને શ્રી.હીરાજી સ્વામીના પરિવારે એ મુજબ ચાલવું.

કાળની ગતિ અતિ ગહન છે. ઉપલું બંધારણ માત્ર ૧૨ વરસ લગી ચાલ્યું. સંવત ૧૮૫૬ માં પૂજ્ય દેવજી સ્વામી અને પરદેશી દેવરાજજી સ્વામીનું માંડવી શહેરમાં એક સાથે ચોમાસું થયું.

આ ચાતુર્માસમાં છકોટી-આઠ કોટીની તકરાર થતાં શ્રાવણ વદિ ૬ ને બુધવારે છકોટી-આઠ કોટીના શ્રાવકો સામાયિક-પ્રતિક્રમણ અલગ અલગ કરવા લાગ્યા. અને ક્રમે ક્રમે વિખુટા પડી ઐક્યબળમાંથી ભિન્નતા કરી સ્થાનકો પણ જુદા બંધારણો તેની અસર કચ્છના ઘણા ગામોમાં થતાં સ્થાનકોમાં વિભાગ પડ્યા. અને સૌ પોત-પોતાના સંઘોને મજબૂત કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યા. (પુરાતની ભંડારમાંથી મને એક ચીઠી મળી હતી. તેમાં પણ લખ્યું હતું કે:—કચ્છ દેશના માંડવી બંદરમાં છ કોટી, આઠ કોટીની પ્રશ્નણા તથા તેના શ્રાવક શ્રાવિકોને જુદારો સં. ૧૮૫૬ ની સાલમાં થયો છે.)

આ વાતને આજે એકસો ચોતીસ વરસ થયા, હવે કાંઈક સંઘોમાં શાન્તિ દેખાય છે. એટલું પણ સાફ છે.

કાળ ક્રમે કચ્છ સંપ્રદાયમાં પણ બે વિભાગ થયા. જેથી એક કચ્છ આઠ કોટી મોટી પક્ષ તરીકે ઓળખાય છે. અને બીજો વિભાગ કચ્છ આઠ કોટી નાની પક્ષ તરીકે ઓળખાય છે. તે બંને સંપ્રદાયની પાટાનુપાટ નીચે મુજબ:—

કચ્છ આઠ કોટી મોટી પક્ષની પાટાતુપાટ:-

૧ પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ	૧૧ ,, રંગજી મં
૨ ,, મુલચંદજી મં	૧૨ ,, કેશવજી મં
૩ ,, ઇન્દ્રજી મં	૧૩ ,, કરમચંદજી મં
૪ ,, સોમચન્દ્રજી મં	૧૪ ,, દેવરાજજી મં
૫ ,, ભગવાનજી મં	૧૫ ,, મોણ્ણસી મં
૬ ,, શેલણ્ણજી મં	૧૬ ,, કરમસી મં
૭ ,, કરસનજી મં	૧૭ ,, મજપાલજી મં
૮ ,, દેવકરણ્ણજી મં	૧૮ ,, કાનજી મં
૯ ,, ડાહ્યાજી મં	૧૯ ,, યુવાચાર્ય શ્રી નાગચન્દ્રજી મહારાજ
૧૦ ,, દેવજી મં	

ઉક્તા સંપ્રદાયમાં મુનિ ૨૨ આર્યાજી ૩૬ કુલ ૫૮ ઠાણા કચ્છમાં વિચરે છે.

૨ કચ્છ આઠ કોટી નાની પક્ષની પાટાતુપાટ:-

૧ પૂજ્ય કરસનજી મહારાજ	૫ ,, શ્રી હંસરાજજી મહારાજ
૨ ,, ડાહ્યાજી મં	૬ ,, વજપાલજી મં
૩ ,, જશરાજજી મં	૭ ,, કુંગરસીજી મં
૪ ,, વસ્તાજી મં	૮ ,, સામજી મં વિદ્યમાન બિરાજે છે.

આ સંપ્રદાયમાં મુનિ ૧૪ આર્યાજી ૨૫ કુલ ૩૯ ઠાણાઓ કચ્છમાં વિચરે છે.

૬ ઉદ્દેપુર સંઘાડો

પંડિત શ્રી ઇન્દ્રજી સ્વામી લીંબડીએ હતા. તે વખતે તેમના એક શિષ્ય રામજી ઋષિ ઉદ્દેપુર ગયા ત્યારથી ઉદ્દેપુર સંઘાડો સ્થપાયો. પરન્તુ અમો અજમેર સાધુ સંમેલનમાં ગયા, ત્યારે ત્યાં બહુ બહુ તપાસ કરતાં એટલું સમજાયું કે તે સંપ્રદાયમાં હાલ કોઈ સાધુ નથી. એટલે તે સંપ્રદાય બંધ પડી ગયો છે.

૭ પંડિત શ્રી ઇન્દ્રજી સ્વામીના શિષ્ય, પૂ. ગુલાબચન્દ્રજી મં અને તેમના શિષ્ય પૂ. વાલજી સ્વામી, તેમના શિષ્ય પૂ. હીરાજી મં, તેમના શિષ્ય પૂ. કાનજી સ્વામી અને તેમના શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી અજરામરજી સ્વામી થયા. જેમનાથી લીંબડી સંઘાડો ઝોળખાય છે. (તેઓનો ઇતિહાસ આગળ કહેવાશે.)

આ ઉપરાંત આઠમો સાયલા સંપ્રદાય પ્રવર્તે છે તેનો ઇતિહાસ નિચે મુજબ—

સાયલા સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિ

પૂજ્યશ્રી સંઘજી સ્વામીના આદેશથી મુનિશ્રી કાનજી સ્વામીએ લખી મોકલેલ પત્રના આધારે અત્રે મેં તે સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિ લખેલ છે:—

કાનજી મુનિ લખે છે કે-સં. ૧૮૨૬ ની સાલમાં પૂ. નાગજી સ્વામી, તથા બીમજી સ્વામી તથા હીરાજી સ્વામી અને મુલજી સ્વામી ઠાણા ૪ સાયલામાં પધારી ત્યાં ગાદી સ્થાપી અને તે સાલનું ચાતુર્માસ ધંધુકે કરેલ. ત્યારબાદ સં. ૧૮૩૬ ની સાલમાં મોરબી મુકામે લીંબડી સંઘાડાની પરિષદ થઈ હતી. ત્યાર પછી સં. ૧૮૪૫ ની સાલમાં લીંબડી

મુકામે પરિષદ્ યર્ષ ત્યાં સુધી લીંબડી સંઘાડા સાથે સાયલા સંઘાડાનો આહાર પાણી ભેગો હતો. તેજ સાલમાં સાત સંઘાડાઓ લીંબડીથી જુદા થયા; પરંતુ આહાર પાણી તો ભેગો હતો. તે સં. ૧૮૬૯ માં જુદો થયો. ઘણું ભાગે પૂ. નાગજી સ્વામીએ સં. ૧૮૬૯ માં કાલ કર્યો મનાય છે. (આ લખાણમાં એટલુંજ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે કે સાત સંઘાડા તો ૧૮૪૫માં જુદા પડ્યા છે તો તે પહેલાં તેમણે સાયલામાં ગાદી શી રીતે સ્થાપી ? અને આહાર પાણી સં. ૧૮૬૯ સુધી કેવી રીતે ભેગો રહ્યો તે શંકાસ્પદ છે.)

સં. ૧૮૭૮ ની સાલમાં શ્રી અમદાવાદ મુકામે સ્થાનકવાસી અને તપગચ્છની ચર્ચા થઈ હતી. તે વખતે મારવાડમાંથી પૂજ્ય રૂપચંદ્રજી સ્વામીના શિષ્ય ચર્ચાવાદી શ્રી જોડમલજી મં અને કાઠીયાવાડ તરફથી પૂં મુલજી સ્વામી પધાર્યા હતા. અને તપગચ્છ તરફથી વીરવિજયજી મહારાજ પધાર્યા હતા. (વગેરે ખ્યાન આગળ આવી ગએલ છે) તે વખતે કોર્ટમાં ચર્ચા થઈ હતી. તે કેસનું જજમેન્ટ શું અપાયું તેની નકલ મળેલ નથી. એટલે તે વિષે વિશેષ લખવું યોગ્ય ન ધારી આટલેથી વિરમીશું.

સાયલા સંઘાડાની પાટાનુપાટ

૧ પૂજ્ય ધર્મદાસજી મહારાજ	૮ પૂં મેઘરાજજી મં
૨ પૂં મુલચંદ્રજી મં	૯ પૂં સંઘજી મં હાલવિલમ્બાન છે.
૩ પૂં ગુલાબચન્દ્રજી મં	૧૦ મુનિશ્રી હરજીવનજી મં
૪ પૂં વાલજી મહાં	૧૧ મું મગનલાલજી મં
૫ પૂં નાગજી મં (મોટા તપસ્વી)	૧૨ મું લક્ષ્મીચંદ્રજી મં
૬ પૂં મુલજી મં	૧૩ મું કાનજી મં
૭ પૂં દેવચન્દ્રજી મં	૧૪ મું કર્મચંદ્રજી મં

આ સંપ્રદાયમાં મુનિ ૬ છે. તે ઝાલાવાડમાં વિચરે છે.

શ્રી લીંબડી સંપ્રદાયની પટ્ટાવલી

*૧ પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજ	૩ પૂજ્ય શ્રી પચાણજી મહારાજ
૨ પૂજ્ય શ્રી મૂળચંદ્રજી મહારાજ	૪ પૂજ્ય શ્રી ઇચ્છાજી મહારાજ

૫ લીંબડીના ગાદિપતિ પૂ. શ્રી ઇચ્છાજી મ. પછી તેમની પાટે પૂજ્ય શ્રી હીરાજી સ્વામી ખિરાબ્યા. તેઓ જ્ઞાતે કડવા કણુખી, ગુજરાતના રહિશ, સં. ૧૮૦૪ માં દીક્ષા લીધી. ને સં. ૧૮૩૩માં આચાર્ય પદ પર આવ્યા. સં. ૧૮૪૧માં ધોરાજી ગામમાં સંથારો કરી ૭૪ વર્ષની વયે તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

૬ તેમની પાટે પૂજ્ય શ્રી નાના કાનજી સ્વામી ખિરાબ્યા. જ્ઞાતે ભાવસાર, વઢવાણ શહેરના રહિશ. સં. ૧૮૧૨માં હજવદ મુકામે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૮૪૧ માં આચાર્ય પદવી મળી. અને સં. ૧૮૫૪માં સાયલા મધ્યે સંથારો કરી ૫૪ વર્ષની ઉંમરે તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

* આ ચારે મહાપુરુષોની હકીકત પાછળ આવી ગઈ છે.

૭ તેઓની પાટે ૭મા આચાર્ય શ્રી અજરામરજી સ્વામી બિરાજ્યા. જ્ઞાતે વીશા એશવાળ, પડાણાના રહિશ, જન્મ સં. ૧૮૦૬. માતા કંકુબાઈની સાથે ગોંડલ મુકામે સં. ૧૮૧૬ના મહા શુદ્ધિ પ ગુરૂવારે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૮૪૫માં આચાર્ય પદે આવ્યા અને સં. ૧૮૭૦ના શ્રાવણ વદિ ૧ શ્રી લીંબડી મધ્યે સંતારો કરી સ્વર્ગે પધાર્યા.

પરમ પૂજ્ય શ્રી અજરામરજી સ્વામીનું જીવન ચરિત્ર *

જૈનશાસન પ્રભાવક પૂજ્યાચાર્ય શ્રી અજરામરજી સ્વામીનો જન્મ કાઠી-યાવાડમાં જામનગર પાસે આવેલા 'પડાણા' નામક ગામમાં થયો હતો. જ્ઞાતે વિશા એશવાળ, તેમના પિતાશ્રીનું નામ માણેકચંદ શાહ, માતાનું નામ કંકુબાઈ. જન્મ સં. ૧૮૦૬

પૂર્વ જન્મના ઉચ્ચ સંસ્કારો સ્વામીજીમાં ઉતરેલા હોઈ બાળવયથીજ તેઓ તેજસ્વી અને પ્રભાવશાળી લાગતા હતા. તેમની પાંચ વર્ષની ઉંમર થતા, માણેકચંદ શાહ સ્વર્ગવાસ પામ્યા, તેથી તેમને ઉછેરવાનું કાર્ય માતાને સાથે આવી પડ્યું. માતા પણ સંસ્કારી હોઈ તેમને ગામઠી નિશાળમાં લણવા મોકલ્યા ત્યાં તેમણે પોતાની વિચિક્ષણ બુદ્ધિના ચોગે થોડાંજ વર્ષમાં ગુજરાતી અભ્યાસ સંપૂર્ણ કરી લીધો. ત્યારબાદ ધાર્મિક સંસ્કારોથી પ્રેરાયેલા આ બંને માતા અને પુત્ર નજીકના કુટુંબી જનોને જાણ કરીને ગોંડલ આવ્યા. તે વખતે ત્યાં પૂ. શ્રી હીરાજી સ્વામી તથા કાનજી સ્વામી આદિ ઠાણા ચાતુર્માસ બિરાજતા હતા. તેમની પાસે જઈ બંનેએ વંદન કર્યું અને પોતાની સંસાર પરની અરૂચિ અને લ્યાગનો અભિલાષ તેઓશ્રીની પાસે વ્યક્ત કર્યો. વૈરાગ્ય લાવથી રંગાયેલા આ બંનેને જોઈ મહારાજશ્રીએ તેઓને અમુક વખત સુધી ગોંડલમાં રહી શાસ્ત્ર-અભ્યાસ કરવાની સૂચના કરી.

શ્રી અજરામરજીના માતુશ્રી પરિપક્વ વયના હોઈ સાધારણ અભ્યાસ કરી શક્યા; પરંતુ શ્રી અજરામરજી તીવ્ર બુદ્ધિવાન હતા, તેથી તેમણે બાર માસનો અભ્યાસ ચાર માસમાંજ કરી લીધો. આથી ગુરૂ અતિ પ્રસન્ન થયા.

શ્રી અજરામરજીનો ચહેરો સુંદર અને આકર્ષક હતો, પ્રથમ પગલેજ તેમના દૃઢ મનોબળની આ સ્થળે એક કસોટી થઈ હતી. એવું બન્યું કે એક વાર શ્રી અજરામરજી (દીક્ષાના ઉમેદવાર) એક શ્રાવકને ઘેર જમવા જતા હતા,

* શ્રી અજરામરજી સ્વામીનું ચરિત્ર પ્રથમ મને મહુર્મ પૂજ્ય શ્રી લાધાજી સ્વામીના શિષ્ય મુનિ શ્રી છોટાલાલજીએ લખી મોકલેલું, તે ઘણું લંબાણ હોવાથી લઈ શકાયું નથી અને લારબાદ આ ચરિત્ર સ્વ. મહાપુરુષ શ્રી મંગળજી સ્વામીના શિષ્યરત્ન તપસ્વી શ્રી શામજી સ્વામીએ મોકલ્યું, જે અત્ર લેવામાં આવે છે. આ બંને ચરિત્રનો ખ્યાલ આપનાર બંને મુનિશ્રીનો હું આભારી છું. —લેખક

તે વખતે રસ્તા પરની એક હવેલીમાં બેઠેલા મઠધારી એક મહંતે તેમનું તેજસ્વી લલાટ જોઈને બોલાવ્યા અને તેમની સાથે વાતાલાપ કરતાં પોતાનો શિષ્ય બનવાની માગણી કરી. તે સાથે જ અજરામરણ તેમનો શિષ્ય થાય તો મહંતે પોતાની ગાદીનો વારસો તેમને સોંપવાનું વચન આપ્યું. જવાબમાં અજરામરણએ તે મહંતને લક્ષ્મીની ચપળતા, અને આયુષ્યની ક્ષણ ભંગુરતાનો બોધ કરી પોતે એવી લાલસામાં લેશ પણ ખરડાવા નથી માગતા, તેનું સ્પષ્ટ કથન કર્યું આ સાંભળી મહંત ઠંડાગાર બની ગયા એટલુંજ નહિ પણ શ્રીઅજરામરણના દઠ મનોબળ માટે તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ત્યાંથી અજરામરણ ઉપાશ્રયે આવ્યા અને બનેલી બીના ગુરૂ મહારાજને નિવેદન કરી. ગુરૂ મહારાજ પણ આ સાંભળી હર્ષ પામ્યા.

જ્ઞાનાભ્યાસ કરતાં ચાતુર્માંસ પૂર્ણ થયું. એટલે શ્રી અજરામરણના માતુ-શ્રીએ અભ્યાસ કરવા માટે આર્યાજ સાથે વિહાર કર્યો અને શ્રી અજરામરણ એ હીરાજ મહારાજ સાથે વિહાર કર્યો. ત્યારબાદ કેટલોક વખત શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શ્રી અજરામરણએ સં. ૧૮૧૬ માં પૂજ્ય શ્રી હીરાજ મ. પાસે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી; પણ ગુરૂશ્રીએ તેમને કાનજી સ્વામીને શિષ્ય તરીકે સોંપ્યા.

દીક્ષા લઈ ઉત્તમ પ્રકારનું ચારિત્ર પાળતાં આ નવ દીક્ષિત મુનિ હરહંમેશ જ્ઞાનાભ્યાસમાં મગ્યા રહેતા; તેથી તેમને ઘણાં સૂત્રોત્તું જ્ઞાન થઈ ગયું. તેમાં તેમણે શ્રી દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન, આચારાંગનો પ્રથમ શ્રુત સ્કંધ, સુચગ-ડાંગનો પ્રથમ શ્રુત સ્કંધ, નંદિસૂત્ર, અને અનુયોગદ્વાર એ છ સૂત્રો ઉપરાંત ચાર છેદ વગેરે સમજણ પૂર્વક કંઠસ્થ કરેલાં. તે સિવાયના કેટલાંક આગમોની ગુરુ મહારાજ પાસે વાચના લીધેલી. આ પ્રમાણે છ વર્ષ સુધી સતત શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યા પછી તેઓને જિનાગમોની સંસ્કૃત ટીકાઓ વાંચવાની જ્ઞાસા ઉદ્ભવી.

તે અરસામાં એટલે સં. ૧૮૨૬ની સાલમાં પૂજ્ય શ્રી હીરાજ સ્વામી, કાનજી સ્વામી અને અજરામરણ સ્વામી એ ત્રણે મુનિવરો સૂરત તરફ વિહાર કરતાં, નર્મદા નદી ઉતરીને તેના કાંઠાપર એક વૃક્ષ નીચે વિશ્રાંત લેવા બેઠા, તે વખતે તેમની પાછળ પાછળ આવ્યા આવતા સુરતનિવાસી ખરતર ગચ્છના પંડિત પૂજ્યશ્રી ગુલાબચંદજી મહારાજે મ્યાનામાં બેઠા બેઠા જમીન પર નજર કરતાં જતા હતા, તેવામાં તેમની દૃષ્ટિએ જમીન પર કોઈ ભાગ્યશાળી પુરુષના પગલાં પડેલાં જણાયા; તેથી તેમણે વિચાર્યુંકે આ પગલાં વાળો કોઈ મહાભાગી પુરુષ છે, માટે મારે તેને મળવું જોઈએ. એમ વિચારી મ્યાનો આગળ ચલાવતાંજ તેમની દૃષ્ટિ વૃક્ષ નીચે બેઠેલા ઉક્ત ત્રણ મુનિવરો પર પડી. તેમનાં

તેજસ્વી લલાટો નીરખતાંજ ખરતર ગચ્છાધિપતિએ વિચાર્યુંકે પોતાના જ્ઞાન અને વિદ્યાના વારસા માટે આ એક સુપાત્ર સ્થાન છે. એમ વિચારી તેઓ મ્યાનામાંથી નીચે ઉતરી અજરામરણ સ્વામીના ગુરૂદેવ પાસે આવ્યા. અને કેટલીક વાતચીત થઈ. તેમાં શ્રી અજરામરણને સંસ્કૃતાદિ વિદ્યા મેળવવાનો સુયોગ સધાયો; અને કલ્પ સાચવીને અમુક વર્ષ સુધી તેમને માટે સુરત રહેવાનું નક્કી થયું. એટલે શ્રી અજરામરણ સ્વામી ખરતર ગચ્છના શ્રી પૂજ્ય પાસે રહ્યા અને સંસ્કૃતાભ્યાસ શરૂ કર્યો. તેમાં તેમણે વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોષ, અલંકાર, સાહિત્ય, નાટક, ચંપુ, છંદ, સંગીત અને જ્યોતિષ વગેરેનો ક્રમેક્રમે અભ્યાસ કરી લીધો. ઉપરાંત ન્યાયમાં દીપિકા, મુક્તાવલિ, દિનકરી આદિ પ્રકરણગ્રંથો અને જગદીશ ગદાધરના ગહન ગ્રંથોની સાથે ન્યાયાવતાર, રત્નાકરાવતારિકા અને સ્યાહ્વાદ રત્નાકર વગેરે જૈનોના ન્યાયગ્રંથોનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો; એટલુંજ નહિ પણ તેની સાથે સાંખ્ય, યોગ, વેદાંત અને ઔદ્ધના દાર્શનિક ગ્રંથોનો પણ અનુભવ મેળવ્યો. તેમાંના કેટલાક પુસ્તકો પોતે લખાતા ગયા અને કેટલાક લખતા ગયા (જેની પ્રતો શ્રી અજરામરણ સ્વામીના હસ્તાક્ષરથી લખાયેલી હાલ લીંબડીના પુસ્તક ભંડારમાં મેળુદ છે. તેમાંના કેટલાક ગ્રંથો ઉપર તો લખાતી વખતે સ્વામીજીએ ટીપ્પણી પણ ભરેલી છે.)

અભ્યાસની પૂર્ણાહૂતિ સમયે શ્રીપૂજ્યે પોતાની પાસે ચંદ્રપ્રજ્ઞસિમાંની કેટલીક અર્થસૂચક અને ભવિષ્ય સૂચક નોંધો હતી, તે સર્વ સ્વામીજીને ખુદલાં દિલથી જણાવી. તે સાથે પોતાની પાસેના ચમત્કારીક ગુપ્ત આમ્નાયોના પાનામાંની કુચીઓ પણ બતાવી. તેઓશ્રી ગોપીપુરા, હરીપુરા, સંગ્રામપુરામાં કલ્પતાં છ ચાતુર્માસ રોકાઈ ૨૩ વર્ષની ઉંમરે મહાન પ્રૌઠ પંડિત બની સં. ૧૮૩૨માં સુરતથી વિહાર કરી લીંબડી પધાર્યા. તે વખતે લીંબડી સંઘમાં અગ્રેસર તરીકે શેઠ નાનજી ડુંગરશીના કુટુંબના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ શેઠ ખેતશીભાઈ હતા, સ્વામીજીએ તે વખતે પોતાની અહ્મુત અને અમૃતમય વાણીથી લીંબડી શ્રી સંઘને ધર્મોપદેશ આપ્યો હતો.

ખેતશી શેઠે મહારાજશ્રીને લીંબડીમાં ચાતુર્માસ કરવાની વિનંતિ કરી, પરંતુ તેમને કોટા સંપ્રદાયના માળવામાં બિરાજતા પૂજ્યશ્રી દોલતરામજી મહારાજ પાસે આગમજ્ઞાન મેળવવાની તીવ્રેચ્છા હતી, તેથી તેઓ લીંબડી સંઘની વિનંતિ સ્વીકારી શક્યા નહિ. તેથી ખેતશી શેઠે કહ્યું: સ્વામિન્! આપ અહિં બિરાજો. આગમધર શ્રીમાન્ દોલતરામજી મ.ને આપને અહિં સમાગમ થાય તે માટે હું પ્રબંધ કરીશ. એમ કહી ખેતશી શેઠે એક શ્રાવકને માળવામાં પૂ. દોલતરામજી મ.ને લીંબડી પધારવાની વિનંતિ કરતો, એક પત્ર લખી આપી

સ્વામી કહે. તે વખતે દોલતરામજી મ. ખુદીકોટા હતા. ત્યાં જઈ શ્રાવકે પત્ર આપ્યો. એટલે મહારાજશ્રીએ લીંબડી સંઘની વિનંતિ માન્ય કરી શુભરાત તરફ વિહાર કર્યો. દોલતરામજી મ. અને વિનંતિ કરવા ગયેલ શ્રાવક ખંને અમદાવાદ પહોંચ્યા, ત્યારે તે શ્રાવક મહારાજની રજા લઈ લીંબડી આવ્યો અને શ્રીમાન શેઠને ‘ મહારાજ સાહેબ પધારે છે ’ એવી વધામણી આપી. આથી હર્ષ પામી શેઠે લીંબડી સંઘની વતી તેને વધામણીના ખદલામાં સાડાબારસો રૂપીઆ આપ્યા ! પછી દોલતરામજી મ. લીંબડી પધાર્યા, તે વખતે સ્વામીજી તથા શ્રી સંઘમાં ભારે ઉત્સાહની લાગણી વ્યાપી રહી હતી; શ્રી સંઘે ખૂબ સત્કારપૂર્વક મહારાજશ્રીનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

પછી કેટલાંક જ્ઞાનખાતાઓ તપાસ્યા. તેમાં સ્વામીજીએ પૂ. દોલતરામજી મ. ને કેટલાંક ઉપયોગી ગ્રંથો ભેટ કર્યા હતા. આમ બે વર્ષ સુધી જ્ઞાનાભ્યાસ અને જ્ઞાનચર્ચા ચાલ્યા પછી સ્વામીજી પૂ. દોલતરામજી મ. સાથે કાઠીયાવાડના જુહાબુહા ગામોમાં ફર્યા અને પુનઃ તેઓ લીંબડીમાં પધાર્યા. કેટલોક વખત રહ્યા પછી માળવા તરફ વિહાર કરી જવા ઈચ્છતાં પૂજ્યશ્રી દોલતરામજી મ. ને ખૂબ સન્માનપૂર્વક લીંબડીના ચતુર્વિધ સંઘે વિદાયગીરી આપી. આમ ૨૭ વર્ષની ઉંમરે સ્વામીજીએ વિદ્યાર્થી અવસ્થા પૂર્ણ કરી.

ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી અજરામરજી સ્વામી જામનગર પધાર્યા. અમુક માસ તે પ્રદેશમાં વિચરો ત્યાંના લોકોને ધર્મદેશનાદ્વારાએ અપૂર્વ લાલ આપ્યો. તે વખતે કચ્છ-માંડવી બંદરના નગરશેઠ શ્રી. કલ્યાણજી જેઠાભાઈ મહારાજશ્રીના દર્શને જામનગર આવેલા, તેમણે સ્વામીજીને વિનંતિ કરી કે રતલામ નિવાસી “ ગેરૂલાલ ” નામે એક બ્રાહ્મણ, જે અમારો આડતીયો છે તેને “તેરાપંથ” ની ચુસ્ત શ્રદ્ધા છે. તે અમુક માસ થયા વાગડ રસ્તે થઈ કચ્છમાં આવેલ છે. તેણે કુચુક્રિતથી દયા, દાન વિષે ઘણા સાધુ-શ્રાવકોની મૂળ માન્યતામાં વિભ્રમ પેદા કરાવ્યો છે. માટે આ વખતે આપશ્રીની કચ્છમાં ખાસ જરૂર છે. કૃપા કરી પધારશો તો ઘણો ઉપકાર થશે. આ ઉપરથી સ્વામીજી જામનગરથી વિહાર કરી મોરબી રસ્તે થઈ કચ્છમાં પધાર્યા. ત્યાં સં. ૧૮૩૬-૩૭-૩૮ એમ ત્રણ ચોમાસા કરી તેરાપંથીની શ્રદ્ધા સહંતર હૂર કરી. (માત્ર વાગડમાં બેલા અને કુત્તેગઢ, જ્યાં સ્વામીજી જઈ શક્યા ન હોવાથી, તેરાપંથીની શ્રદ્ધા રહેવા પામી હતી.)

કચ્છની આ સુસાફરી દરમ્યાન ઘોળકાના રહિશ તલકશીભાઈ અને કુંતિયાણાના રહિશ, વિશા ઓશવાળ નાગજીશાહ તથા તેમના પુત્ર દેવરાજ ભાઈ, એમ ત્રણ જણ સ્વામીજીનો સહજોધ સાંભળી, વૈરાગ્ય પામી, દિક્ષાના

ઉમેદવાર તરીકે મહારાજશ્રી પાસે રહ્યા. સં. ૧૮૩૯માં તેઓ કચ્છમાંથી વિહાર કરી કાઠીયાવાડમાં પધાર્યા. એ વર્ષ તે તરફ રહી સં. ૧૮૪૧માં તેઓશ્રી ગોંડલ શહેરમાં પધાર્યા, તે વખતે ફાગણ શુદ્ધિ પંચમીને રોજ નાગજીભાઈ અને તેમના પુત્ર દેવરાજભાઈ એ બંને પિતા પુત્રે સ્વામીજી પાસે દીક્ષા લીધી.

ગોંડલથી વિહાર કરી સ્વામીજી ધોરાજી પધાર્યા. ત્યાં તેમના દાદા ગુરૂદેવ હીરાજી સ્વામીને અક્ષમાત માંદગી થઈ આવી. સ્વામીજીએ અનન્યભાવે ગુરૂ-સેવાનો લાભ લીધો. સં. ૧૮૪૧માં ધોરાજીમાં હીરાજી સ્વામીનો સ્વર્ગવાસ થયો, એટલે તેઓ ધોરાજીથી વિહાર કરી લીંબડી તરફ પધાર્યા. તે વખતે પૂજ્ય મોટા કાનજી સ્વામી વઢવાણ ગિરાજતા હતા, તેથી તેઓશ્રીના દર્શનાર્થે તેઓ વઢવાણ રોકાયા. વયોવૃદ્ધ શ્રી કાનજી સ્વામી તથા શ્રી અજરામરજી સ્વામી કુલ ઠાણા ૧૦ ત્યાર પછી લીંબડી આવ્યા. સં. ૧૮૪૪ સુધી મોટા પૂજ્યશ્રી ધર્મ-દાસજી મ. નો આખા કાઠીયાવાડમાં એકજ સંપ્રદાય હતો. આ સંપ્રદાયમાં સાધુજીઓના લગભગ ૩૦૦ ઠાણા હતા, પરંતુ સાધુ સમુદાયમાં શિથિલતાએ પ્રવેશ કર્યો હોવાથી સ્વામીજીએ તેને દૂર કરવા વ્યવહાર શુદ્ધિ માટે ઊર જોલ (કલમો) બાંધી હતી, જેને લીધે સંપ્રદાયમાંથી શિથિલપણું દૂર થયું. તે પછી પંચમ કાળના પ્રભાવે અંતર્ગત કારણોને લીધે એક જ લીંબડી સંઘાડામાંથી જુદા જુદા છ સંઘાડાઓ ઉપસ્થિત થયા. જેવાકે:-લીંબડી, ગોંડલ, ધાંગધા, બરવાળા, ચુડા અને સાયલા. આ નહિ ઇચ્છિવાયોગ્ય બનાવથી, સ્વામીના જીવનની ઉજ્જવળ રેખાઓમાં એક શ્યામ રેખા કુદરતના હાથે દોરાઈ હોય એમ જણાય છે. સ્વામીજીને આ બાબત ઘણું દુઃખ થયેલું, પરંતુ ઉપાય ન હતો. ભાવિની પ્રબળતા આગળ ઉપાય કાંઈ કામમાં આવતો નથી.

સંવત. ૧૮૪૫માં ચતુર્વિધ સંઘે મળીને લીંબડીમાં પૂં ધર્મદાસજી સ્વામીની ગાદીની પાટે (પૂ. મોટા કાનજી સ્વામી બરવાળે ગયા એટલે) પૂજ્યશ્રી નાના કાનજી સ્વામીને બેસાડ્યા હતા. અને આચાર્યપદ શાસન પ્રભાવક પરમ પૂજ્ય મહારાજ શ્રી અજરામરજી સ્વામીને આપવામાં આવેલ હતું. સ્વામીજી આચાર્ય પદે ગિરાજતા બાદ એક વર્ષ મુનિમંડળ સાથે ઝાલાવાડ, કાઠીયાવાડમાં વિચરી પેતાની સહબોધક વાણીનો અનેક લબ્ય જીવોને લાભ આપી જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરી. સં. ૧૮૪૬ની સાલમાં સ્વામીજીએ પુનઃ દશ વર્ષે કચ્છ તરફ વિહાર કર્યો.

કચ્છનું રણ ઉતરી વાગડમાં વાઢીયા ગામે પધાર્યા, તે વખતે કચ્છ રાજ્ય માં રાવશ્રી પાસે કારભારી તરીકે 'વાઘો પારેજ' હતા, અને તે દેરાવાસી જૈન હતા. કોઈ કારણસર રાવસાહેબની તેમનાપર કફા નજર થવાથી, પારેજ બુજ

છોડીને ગામ શ્રી વાઢીયામાં તેમના સગાના ઘેર ગુપ્ત પણે રહ્યા હતા. સ્વામીજી પણ તેજ ગૃહસ્થની જગ્યામાં બહારના ભાગમાં ઉતરેલ હતા. જેથી સ્વામીજીએ દિવસે મધુર વાણીથી આપેલ દેશના વાઘા પારેખે બરાબર સાંભળી હતી. સ્વામીજીની વાણીથી આકર્ષાઈ રાત્રિમાં એકાન્તનો પ્રસંગ લઈ ત્યાં સ્વામીજીની સન્મુખ આવી મસ્તક નમાવી બેઠા.

વૃદ્ધ પરંપરાથી એમ કહેવાય છે કે:—સ્વામીજીએ કર્ણપિશાચિકા વિદ્યા દેવીની આરાધના કરી હતી. જેથી સ્વામી કર્ણ ઉપર હાથ મુકી કર્ણ પિશાચિકાને બોલાવતા, જેથી અપરિચિત લોકોનું નામ, ઠામ, આગમન, પ્રયોજન તેમજ ભવિષ્યનું પરિણામ કહી આપતા હતા. ઉપરોક્ત વિદ્યાબળથી, વાઘા પારેખે પોતાની પિછાણ આખ્યા પહેલાં સર્વ હકીકત સ્વામીજીએ તેમને કહી આપી, અને ભવિષ્યની વાત પણ સંતોષકારક જણાવી. તે સાંભળી વાઘા પારેખના અંતઃકરણમાં પારાવાર ઉલ્લાસની સાથે સ્વામીજી પ્રત્યે અનન્ય ભક્તિ ભાવ ઉત્પન્ન થયો. પારેખ સ્વામીજીને વાંદી સ્વસ્થાનકે ગયા. નિશ્ચિંતપણે નિદ્રા લઈ રાત્રિ પસાર કરી.

ભુજમાં પાછળથી એવું બનેલ કે રાવશ્રીના મનમાં પારેખ વિષે ગુસ્સાનું જે કારણ ઉભું થયેલ હતું તે આપોઆપ દૂર થઈ ગયું, અને રાવશ્રીના ખાનગી કાર્યમાં પારેખની ખાસ જરૂર પડી; જેથી દરબારે પારેખની શોધ માટે માણસો મોકલ્યા. તે પૈકીનો રાવશ્રીનો એક માણસ પારેખની તપાસ માટે દિવસ ઉદય થયો કે વાઢીયા ગામે આવી પહોંચ્યો. અને પારેખને મળ્યો. તેની પાસે સંતોષકારક વાત સાંભળી પારેખને સ્વામીજી પ્રત્યે અનન્ય શ્રદ્ધા થઈ. તુરત તે સ્વામીજી પાસે આવી નમસ્કાર કરી પોતે દેરાવાસી જૈન હોવા છતાં સ્વામીજીને ગુરૂ તરીકે સ્વીકારી ભુજ પધારવા અતિ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી.

સ્વામીજીએ કહ્યું કે ભુજમાં સ્થાનકવાસી જૈન મુનિઓએ નહીં આવવું, એવો દેરાવાસી ભાઈઓએ દરબાર તરફથી પ્રતિબંધ (લેખ) કરાવેલ છે, તેના માટે શું ? પારેખે કહ્યું કે તે બાબતનો હું અંદોખસ્ત કરીશ. આપ કૃપા કરી જરૂર ત્યાં પધારો. સ્વામીજીએ કહ્યું કે શ્રેયનું કારણ જણાશે તો અવસરે આવવા ભાવ છે. સ્વામીજીને આજીવનપૂર્વક વિનંતિ કરી પારેખ ભુજ ગયા અને રાવશ્રીની મીઠી નજર થવાથી પોતાના મુળ હોદ્દા પર આવી ગયા અને માનપાન પણ વધારે મેળવ્યું. સ્વામી અંબર મુંદ્રા થઈ માંડવી અંદર પધાર્યા અને તે સાલનું આતુર્માસ માંડવી પસાર કર્યું.

સ્વામીજીને ભુજ પધારવા સંબંધમાં પારેખના વિનંતિ પત્રો માંડવીમાં શેઠ કલ્યાણજી જેઠાભાઈ ઉપર આવેલાં; તે ઉપરથી આતુર્માસ પૂર્ણ થયે સ્વામીજી

માંડવી બંદરથી વિહાર કરી માનકુવા પધાર્યા. માનકુવા અને ભુજને ચાર ગાઉતું અંતર છે. ત્યાં થોડા રોજ રોકાઈ જે દિવસે તેઓ માનકુવેથી ભુજ પધારવાના હતા. તે દિવસે ખબર પડવાથી નગારાં નિશાન અને હાથીની મોટી સામગ્રીવાળા સામૈયાની સાથે વાઘા પારેખ સ્વામીજીને લેવા સામા આવ્યા. તે જોઈ સ્વામીજી તરત માનકુવા તરફ પાછા વળ્યા. પારેખ દોડીને સ્વામીજીના ચરણમાં આવી પડયા. અને હાથ જોડી કહ્યું:—સાહેબ! આપશ્રી કેમ પાછા વળ્યા? સ્વામીજીએ કહ્યું, સામૈયાથી નગર પ્રવેશ કરવો તે જૈનમુનિનો વ્યવહાર નથી. એમ કહી સ્વામીજી માનકુવે પધાર્યા, અને પારેખ ખેદની સાથે સામૈયાને પાછું વાળી ઘેર આવ્યા. સ્વામીજી માનકુવે એકાદ દિવસ રોકાઈ તરત ભુજ પધાર્યા. વાઘા પારેખે મનુષ્યોના વૃંદ સાથે સાદા રૂપમાં સ્વામીજીને સામા આવી ભુજ નગરમાં પધરામણી કરાવી અને અનુકુલ જગ્યાએ ઉતાર્યા. એક તો સ્વામીજી પ્રભાવશાળી, વળી તેમનું વ્યાખ્યાન અમૃતધારા જેવું, તેમ વાઘા પારેખ રાજના કારભારી; આવાં આકર્ષક કારણોને લઈ હબરો માણસની પરિષદ તે વખતે ભરાઈ હતી. સ્વામીજીએ અમૃતધારાએ દેશના દીધી. બીજે દિવસે ચિકાર મેદની ભરાઈ; તે જોઈ દેરાવાસી લાઈઓને દુઃખ થયું. જેથી અમુક જણે એકાન્તમાં લોજકને બોલાવી તેની માર્ફત સ્વામીજીને કહેવરાવ્યું કે, આપ અત્રે રોકાશો તો કચ્છપ્રદેશમાં મહાન અશાન્તિ ફેલાશે. અને તેના નિમિત્ત રૂપ આપ બનશો. એમ કહી લોજક આલ્યો ગયો. સ્વામીજીએ વિચાર્યું કે જ્યાં મુનિઓના નિમિત્તે અશાન્તિ થાય, ત્યાં મુનિને રહેવાનો ધર્મ નથી. એમ ધારી સ્વામીજી ભુજથી વિહાર કરી માનકુવે પધાર્યા. આ બનાવ બન્યો તે વખતે એક પણ ગૃહસ્થની હાજરી ન હતી.

પાછળથી વાઘા પારેખને ખબર પડતા તપાસ કરી. ખટપટીઆઓને શોધી કાઢ્યા. તેજ સમયમાં એક વખત રાવશ્રી ખુશમિનજમાં ખેડેલાં; તે વખતે પારેખે યુક્તિપૂર્વક દરબારને સમજાવી સ્થાનકવાસી જૈન મુનિઓને ભુજમાં નહિ આવવા સંબંધીનો પ્રતિબંધક લેખ હતો તેને રદ કરવાની રાવશ્રી પાસે રજા મેળવી. ત્યારબાદ સમજાવવા પુરતી યુક્તિ ઘડીને વાઘા પારેખે દેરાવાસી સંઘમાંના આગેવાન ગૃહસ્થોને તેડાવ્યા અને કહ્યું કે રાજમાં અમુક બાંધકામ માટે રૂપીયા વીસ લાખની દરબારને જરૂર છે. જો કે દરબાર તમોને તે રકમનું યોગ્ય વ્યાજ આપશે. પરન્તુ તેટલી રકમ તમારેજ પુરી પાડવી પડશે. આવો રાવશ્રીનો હુકમ છે; માટે તમે સગવડમાં રહેજો. આ હુકમથી ગૃહસ્થો ચમકયા અને મનમાં સમજી ગયા કે આપણામાંના અમુક માણસોએ સ્થાનકવાસીના સાધુને ઉઠાડી મૂક્યા તેનું આ પરિણામ છે. આ વખતે કારભારીનું મન પ્રસન્ન

કરવામાંજ આપણો યચાવ છે. એમ વિચારી નમ્રતાથી આજીજી કરી. ત્યારે પારેખે કહ્યું કે રાવશ્રીને કહી તમેને હું આ યોજ્જથી યચાવી આપું, પરંતુ તમારે આટલું કામ કરવું પડશે. પ્રથમ તો સ્થાનકવાસી જૈન મુનિઓને આહિંયા નહિ આવવા દેવાનો પ્રતિબંધ (લેખ) દરબાર પાસે કરાવેલ છે, તે રદ કરાવી તે મુનિઓને ભુજમાં આવવાની છૂટ કરો, અને યીજીું એ કે, જે સ્વામીજી અત્રેથી માનકુવે પધાર્યા છે તેમને તમે જાતે માનકુવે જઈ વિનંતિ કરી અત્રે તેડી લાવો ! કારભારીની બન્ને આજ્ઞાઓ દેરાવાસી લાઈઓએ માન્ય કરી. પ્રતિબંધક લેખને દરબારથી રદ કરાવી માનકુવા જઈ સ્વામીજીને વિનંતિ કરી તેઓ ભુજ તેડી લાવ્યા. સ્વામીજી ત્યાં માસકલ્પ રોકાયા, અને તે દિવસથી સ્થાનકવાસી જૈન મુનિઓને ચાતુર્માસ કરવા માટે ભુજ ક્ષેત્ર ખુલ્લું મૂકાયું. અને કચ્છ રાજ્યના પાટનગરમાં સ્થાનકવાસી જૈનનો વિજય વાવટો ફરકાવ્યો, આ વખતે સ્વામીજી કચ્છમાં બે વર્ષ વિચરી અનેક લવ્યાત્માઓને સન્માર્ગે ચઢાવી કચ્છમાંથી વિહાર કરી ઝાલાવાડ તરફ પધાર્યા. ઝાલાવાડ, કાઠીયાવાડ અને ગુજરાતના તમામ પ્રદેશમાં સ્વામિજી અભ્યાસી મુનિ મંડળને સાથે લઈ વિચર્યા. એટલુંજ નહિ પણ માળવા, મેવાડ, મારવાડ સુધી પોતાની વિજયી મુસાફરી લાંબાવી.

પોતાના જિનાગમ જ્ઞાનદાતા ગુરૂ પરમોપકારી પુજ્ય શ્રી દોલતરામજી મ. ના ફરી દર્શન કરવા દૂરના પ્રદેશમાં પધાર્યા અને જયપુર શહેરમાં ચાતુર્માસ તેમની સાથે રહ્યા. સ્વામીજી જ્યાં જ્યાં વિચર્યા; ત્યાં ત્યાં તેમનો પ્રતાપરૂપી સૂર્ય આગળથી પ્રકાશી રહ્યો હતો. જેથી જૈન જૈનેતર લોકો પર ઘણુંજ આકર્ષણ થતું હતું. સ્વામીજીની શરીર સંપદા ઘણી રૂપવંત અને સુંદર હતી. સ્વભાવે સરલ, ગંભીર અને શાન્ત હતા. સ્વામીજી પાસે જેટલું ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન હતું તેટલાજ તેઓ ક્રિયામાં ઉત્કૃષ્ટ હતા, તેઓશ્રીનું નિર્થંથ જીવન આદર્શ હતું. આચાર્ય મહારાજના છત્રીસ ગુણ અને આઠ સંપદાઓ વડે સ્વામીજી સંયુક્ત હતા. સત્ય, શીલ, ઉપશમ અને સમાધિરૂપ અમૃતરસનું નિરંતર પાન કરતા હતા, અને અન્ય મુમુક્ષુ આત્માઓને તેવાજ રસનું પાન કરાવતા હતા.

પૂજ્યશ્રીની આચાર્યપાટ દીપાવનાર તેમનાજ વડા શિષ્ય શ્રી દેવરાજજી સ્વામી પણ સ્વામીજીના ગુરૂકુલ વાસમાં રહી આચાર્યપદને સોભાવે તેવા તૈયાર થયા હતા. અને સ્વામીજીના નિર્વાણ પછી આચાર્યપદ પૂજ્યશ્રી દેવરાજજી સ્વામીનેજ મળ્યું હતું. સ્વામીજી જ્યાં સુધી વિહાર કરવાની શક્તિ હતી ત્યાં સુધી વિહાર કરી સં. ૧૮૫૬ ની સાલમાં છપ્પત્ર (૫૬) વર્ષની ઉંમરે સંગ્રહણી અને વાનું દર્હ થવાથી લીંબડી શહેરમાં સ્થિરવાસ રહ્યા.

અસાતા વેદનીને જ્ઞાનદશાથી સમભાવે વેદી, ઉપસમ ભાવમાં ઝીલતાથકા અંતિમ સમયે સર્વ જીવોને શુદ્ધ ભાવે ખમાવી, પોતાના વ્રતોને આલોચી, પ્રતિક્રમી, નિઃશબ્દ્ય થઈ, અનશન આદરી, પરમ સમાધિ ભાવમાં સં. ૧૮૭૦ ના શ્રાવણ વદિ એકમની રાત્રે એક વાગ્યાના સુમારે સ્વામીજીના શાન્ત આત્માએ પરલોક પ્રયાણ કર્યું; અર્થાત્ સ્વામીજીએ સ્વર્ગવાસ કર્યો. ॐ શાન્તિ.

તેમની પાટે તેઓશ્રીના વડીલ શિષ્ય પૂજ્યશ્રી દેવરાજજી સ્વામી બેઠા. તેઓ જ્ઞાતે વણીક, વીશાઓશવાલ-કાંડાકરાના રહિશ ગોત્ર ડોહીયા સં. ૧૮૪૧ ના ફાલ્ગુન સુદિ ૫ ને ગુરૂવારે ગોંડળ મધ્યે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અને સં. ૧૮૭૯ ના આસો વદિ ૧ શ્રી લીંબડી મધ્યે સંથારો કરી સ્વર્ગે પધાર્યા.

તેઓના પછી પૂજ્યશ્રી ભાણુજી સ્વામી સં. ૧૮૮૦ ના માઘ સુદિ ૫ મે, પાટે બેઠા અને સં. ૧૮૮૭ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ના કાઠીયાવાડમાં આવેલા રામોદ ગ્રામે સ્વર્ગસ્થ થયા—

તેમની પાટે પુજ્યશ્રી કરમશી સ્વામી બિરાજ્યા—તેઓ સુરતના ભાવસાર હતા અને સં. ૧૮૫૬ માં લીંબડી મધ્યે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. તેઓશ્રી કોઈ કારણને લીધે સં. ૧૮૬૩ (કોઈ સં. ૧૮૬૭ પણ કહે છે) ની સાલમાં પોતાના શિષ્યો સહીત વઢવાણ શહેર પધાર્યા—અને લાખુ પોળના ઉપાશ્રયે વૃક્ષાવસ્થાને લઈ સ્થાય રહ્યા. તેઓ મહાન્ તપસ્વી હતા, અને વઢવાણ શહેરમાં સં. ૧૯૦૬ ની સાલમાં ૬૨ દિવસનો સંથારો કરી સ્વર્ગે પધાર્યા—પુજ્યશ્રી કરમશી સ્વામી લીંબડીથી વઢવાણ પધાર્યા ત્યાર બાદ લીંબડીની ગાદીએ શ્રી સંઘે મળી પુજ્યશ્રી અવિચલજી સ્વામીને બેસાર્યા હતા—ત્યારથી પુ. કરમસી સ્વામીનો પરિવાર અલગ વિચરતો હતો.

તેઓશ્રીની પાટે પુજ્યશ્રી અવિચલજી સ્વામી બેઠા. તેઓ જ્ઞાતે વીશાઓશવાળ હતા. સં. ૧૮૬૯ ના કાર્તિક વદિ ૧૩ શ્રી લીંબડી મધ્યે દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૯૧૧ ની સાલમાં લીંબડી મધ્યે સંથારો કરી સ્વર્ગે પધાર્યા.

ત્યાર પછી પુજ્યશ્રી દેવજી સ્વામી આચાર્યપદે બિરાજ્યા—તેઓશ્રી વાંકાનેર (કાઠીયાવાડ) ના લુહાણા જ્ઞાતિના હતા. તેમણે માત્ર દશ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૮૭૦ ની સાલમાં શ્રી રાપર મધ્યે પુ. દેવરાજજી સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હતી. પુજ્યશ્રી દેવજી સ્વામી ગાદીએ આવ્યા બાદ બીજેજ વર્ષે એટલે સં. ૧૯૧૫ ની સાલમાં પુ. અવિચલજી સ્વામીના શિષ્ય પુ. હીમચન્દ્રજી સ્વામીને એટલે બંનેને અંદરે અંદર કોઈ કારણ ઉત્પન્ન થતાં બુદ્ધારો થયો, અને ત્યારથી લીંબડી નાનો સંઘાડો સ્થપાયો. તે સંઘનો ધારશી સ્વાલાઇનો ઉપાશ્રય તરીકે ઓળખાયો. અને બહાર પૂજ્યશ્રી હીમચન્દ્રજી સ્વામીના સુશિષ્ય શ્રી

ગોપાલજી સ્વામી મહાન પ્રતાપી થયા, જેથી “પૂ. ગોપાલજી સ્વામીનો સંપ્રદાય” તે નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તે અઘાપિ પર્યંત ચાલે છે, તે વખતે પૂ. કરમસી સ્વામીના ચાર શિષ્યો હયાત હતા તે પૂ. ગોપાલજી સ્વામીના સંપ્રદાયમાં લગ્યા હતા, ત્યારથી લીંબડીના બે સંઘાડા સ્થપાયા.

તેમની પાટે સં. ૧૬૨૧ ની સાલમાં તપસ્વી શ્રી ગોવિંદજી સ્વામી ગાદીએ આવ્યા અને આચાર્યપદે કાનજી સ્વામી નિયુક્ત થયા.

ત્યાર પછી સં. ૧૬૩૬ માં પુ. શ્રી કાનજી સ્વામી ગાદીએ આવ્યા. તેઓ કચ્છ-ગુંદાલાના રહિશ વીશા ઓસવાલ હતા, તેમના પિતા કેરશીભાઈ, માતા મુલીબાઈ, તેમણે સં. ૧૮૬૧ માં દીક્ષા લીધી, સં. ૧૬૨૧ માં આચાર્યપદે નિમાયા અને સં. ૧૬૩૬ માં લીંબડી મુકામે કાળઘર્મને પામ્યા.

તેમની પાટે પૂજ્યશ્રી નથુજી સ્વામી ગાદીએ આવ્યા. તેઓ કચ્છ-રાપરના વીશાઓસવાલ હતા. પૂ. નથુજી સ્વામી સં. ૧૬૩૭ ના પોષ વદી ૧૩ ને ગુરુવારે ગાદીએ આવ્યા અને આચાર્યપદે પૂ. શ્રી દીપચન્દ્રજી સ્વામી નિમાયા. પુ. નથુજી સ્વામી સં. ૧૬૪૦ ના શ્રાવણ વદિ ૮ મે લીંબડી મધ્યે સ્વર્ગગામી થયા.

તેમની પાટે પૂજ્યશ્રી દીપચન્દ્રજી સ્વામી ગિરાજ્યા. તેઓ કચ્છ-ગુંદાલાના વીશાઓસવાલ હતા. પિતા ભોજરાજ, માતા ખેતા બાઈ, તેમણે સં. ૧૬૦૧ ના માઘ વદિ ૧ મે અંબર શહેરમાં દીક્ષા લીધી; સં. ૧૬૪૦ ની સાલમાં ગાદીએ ગિરાજ્યા, અને સં. ૧૬૬૧ ચૈત્ર વદિ અમાવાસ્યાએ લીંબડીમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો.

તેમની પાટે સં. ૧૬૬૧ માં પૂજ્યશ્રી લાધાજી સ્વામી ગાદીએ આવ્યા. તેઓ વીશાઓસવાળ હતા. સં. ૧૬૦૩ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ના રોજ શ્રી વાંકાનેર મધ્યે દીક્ષા લીધી; ને સં. ૧૬૬૪ ના શ્રાવણ વદિ ૧૦ ની રાત્રિએ લીંબડી મધ્યે સ્વર્ગારોહણ કર્યું.

તેઓ જૈન-જૈનેતર શાસ્ત્રોના પ્રખર અભ્યાસી હતા. તેમજ મહાપ્રભાવ-શાળી અને અત્યંત ક્ષમાશીલ હતા. જૈનસમાજના પ્રાથમિક શિક્ષણ રૂપે સાદી અને સરળ ભાષાએ જૈન શાસ્ત્રોમાંથી સંશોધન કરી તેઓએ “પ્રકરણ સંગ્રહ” નામે બહાર પાડેલો ગ્રંથ હરેક સ્થાનકવાસી, દેરાવાસી સમાજને અતિ ઉપયોગી અને મનનીય છે.

તેમની પાટે સં. ૧૬૬૪ના શ્રાવણ વદી ૧૩ ના રોજ શ્રી મેઘરાજજી સ્વામી પાટ પર ગિરાજ્યા. અને આચાર્યપદે શ્રી દેવચંદજી મ. નિમાયા. પુ. શ્રી લાધાજી સ્વામી અને મેઘરાજજી સ્વામી બંને સંસારપક્ષે સગ્ગા ભાઈ હતા. તેમના પિતા માલજી શાહ, માતા ગંગાબાઈ, સાતે વિશા ઓસવાળ સં. ૧૬૦૪

જેઠ શુદ્ધિ ૩ના દિવસે લીંબડીમાં હીક્ષા લીધી; અને ૬૭ વર્ષનો હીક્ષા પયાય પાળી સં. ૧૬૭૧ના ફાગણ શુદ્ધિ ૧૩ ના રોજ લીંબડીમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

ત્યારપછી સં. ૧૬૭૧માં પૂજ્યશ્રી દેવચંદ્રજી મ. ગાદી પર બિરાજ્યા. તેઓ કચ્છ-રામાણીના રહિશ. તેમના પિતાનું નામ રંગજી શાહ, માતાનું નામ ઇચ્છાબાઈ. પિતાપુત્ર બંનેએ સં. ૧૬૧૩માં હીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૬૭૭ના કાર્તિક માસમાં તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

તેમની પાટે સં. ૧૬૭૮માં પૂજ્યશ્રી લવજી સ્વામી ગાદિ પર આવ્યા. તેઓ ભાવસાર જ્ઞાતિના હતા. સં. ૧૬૮૫ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૨ બુધવારે વઢવાણ શહેરમાં કાળધર્મ પામ્યા.

તેમની પાટે સં. ૧૬૮૫ માં પૂજ્યશ્રી ગુલાબચંદ્રજી મહારાજ ગાદિ પર બિરાજ્યા. તેઓ કચ્છ-લોરારાના રહિશ. વિશાઓશવાળ, પિતાનું નામ 'શ્રવણ શાહ' માતાનું નામ 'આસીબાઈ' તેઓ હાલ વિદ્યમાન બિરાજે છે.

લીંબડી મોટા સંપ્રદાયમાં મુનિ ૨૮ આર્યાજી ૬૬ કુલ ઠાણા ૯૪ કચ્છ, કાઠીયાવાડ, ઝાલાવાડ અને ગુજરાતના પ્રદેશોમાં વિચરે છે.

શ્રી લીંબડી સંઘવી ધારશી સ્વાભાઈનો ઉપાશ્રય

અર્થાત્ પૂજ્યશ્રી ગોપાલજી સ્વામીના સંપ્રદાયની પાટાનુપાટ:-

પૂજ્યશ્રી અજરામરજી સ્વામીની પાટે તેમના શિષ્ય શ્રી દેવરાજજી મ. પાટે બિરાજ્યા. તેમના પછી તેમના શિષ્ય શ્રી અવિચળદાસજી મ. પાટે બિરાજ્યા. અને તેમની પાટે તેમના શિષ્ય શ્રી હિમચંદ્રજી મ. પાટે બિરાજ્યા.

તેઓ વઢવાણ શહેર તાબે ગામ ટીંબાના રહિશ હતા. જ્ઞાતે વીશાશ્રી-માળી વણિક, દોશી કુટુંબના, પિતાનું નામ નાનજીભાઈ, માતાનું નામ પુજીબાઈ. સં. ૧૮૭૫ના વૈશાખ શુદ્ધિ ૨ના રોજ હીક્ષા લીધી. તેમના તથા પૂજ્યશ્રી દેવજી સ્વામીના સમયમાં સં. ૧૬૧૫ની સાલમાં શ્રી લીંબડી સંપ્રદાયના બે વિલાગ થયા. પુ. હિમચંદ્રજી સ્વામી સં. ૧૬૧૫માં ઘોલેરા બંદર ચાતુર્માસ કરવા પધાયાં. અને ત્યાંજ સ્થિરવાસ રહ્યા. ચૌદ ચોમાસા ત્યાં કરી સં. ૧૬૨૬ના ચૈત્ર વદી ૫ના રોજ તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા. તેમની પાટે મહાન પ્રતાપી પુજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી બિરાજ્યા.

મહાન પ્રતાપી પૂજ્યશ્રી ગોપાળજી સ્વામીનું ચરિત્ર *

તેઓશ્રી જેતપુર (કાઠીયાવાડ)ના રહિશ, જ્ઞાતે ખત્રી. પિતાનું નામ મૂળચંદલાઈ, માતાનું નામ સેજબાઈ, નાની ઉંમરથીજ ધર્મના સંસ્કારો અને વૈરાગ્ય ભાવના હોવાથી તેમણે માત્ર ૧૦ વર્ષની ઉમરે સં. ૧૮૬૬માં પોતાના પિતા સાથે પૂજ્યશ્રી હિમચંદ્રજી સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તીવ્ર બુદ્ધિ અને વિનયાદિ ગુણ પ્રગટેલાં હોવાથી મહાગદ્ય અને સંસ્કૃત ભાષાના શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવાથી તેઓ બહુસૂત્રીના વર્ગમાં ગણાતા હતા.

પૂજ્યશ્રી ગોપાળજી સ્વામીએ જનપદ દેશમાં ઘણા વરસો સુધી વિચરીને પોતાની વકતૃત્વ શક્તિ અને જ્ઞાનચારિત્રના બળે જૈન જૈનતર વર્ગમાં જૈન ધર્મની વિજયપતાકા ફરકાવી હતી; કેવળ જ્ઞાનબોધ કરી તેઓ સંતોષ માનતા, એમ નહિ; પરંતુ તે જ્ઞાનની એકાંત વિચારણા, મનન અને નિદિધ્યાસન માટે તેઓ દઢાસન વાળી કલાકોના કલાકો ધ્યાનમગ્ન સ્થિતિમાં એકાંત બેસી રહેતા અને ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરતા; જે વડે આત્મગુણનો વિકાસ કરવામાં કૃણીભૂત થતા. આમ ધ્યાનની પૂર્ણાહુતિ પછી જ્યારે ધર્મચુસ્ત મુમુક્ષુ જનો તેઓશ્રીની પાસે ધર્મબોધ લેવા અને જ્ઞાનચર્યા માટે આવતા, ત્યારે તેઓ મુમુક્ષુને એવો તો સરસ ઉપદેશ આપતા કે શ્રવણ કરનારાઓના હૃદયમાં વિતરાગ ધર્મનું આબેહૂબ સ્વરૂપ પ્રકાશી તેમને વૈરાગ્યભાવના પ્રદક્ષિત થતી.

વળી તેઓશ્રીના હૃદયમાં હર હંમેશ એવી ભાવના રહ્યા કરતી હતી કે આ મારા અદ્વંદ્ય તૂટેલા જ્ઞાનાવરણો અર્થાત્ ગુરૂગમથી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનનું ઉચ્છેદન ન થાય, તે માટે જીજ્ઞાસુ અને પવિત્ર પાત્ર મળી આવે, તો તેને મહારી ચત્કિંચિત સ્મરણશક્તિ વડે, જ્ઞાન રૂપ જળથી પુષ્ટ કરું. આ પ્રકારની વિચારધારાઓ સતત તેઓને રહ્યા કરતી હતી; તેના કૃણ રૂપે જનપદ દેશમાંથી વિહાર કરીને કેટલાએક સાધુ-સાધ્વીઓ પૂજ્યશ્રીના આશ્રય નીચે આવી રહ્યા હતા અને સૌ કોઈ બુદ્ધિગમ્ય રીતે તેઓશ્રીના અહ્ભુત જ્ઞાનનું પાન કરી સંતોષ પામતા હતા.

અહો! શું એ પુરુષનો ઉપકાર! કેવું એ પુરુષનું પારમાર્થિક જ્ઞાન દાનનું લક્ષણ! તેનું વિવેચન કરવા માટે મારી અદ્વંપમતિ કામ આવી શકતી નથી! ખરેખર તેના સ્મરણ રૂપે હું મારી એક નમ્ર વિતક જાત માહિતીના અનુભવની દર્શાવ્યા વિના રહી શકતો નથી:-સંવત ૧૯૪૦ ની સાલથી મારા (લેખક) હૃદયમાં વારંવાર વિચાર થયા કરતા હતા કે લીંબડી-વઠવાણમાં બિરાજી રહેલ મહાન પવિત્ર પુરુષના ચરણમાં જઈને, તેમની મનોહર મુખ-

* ખરવાળા સં. ના સ્વ. કવિવર્ય શ્રી ઉમેદચંદ્રજી મ. ના લેખ ઉપરથી.

મુદ્રાનું અવલોકન કરીને, ત્રિકરણ શુદ્ધ આરાધનપૂર્વક હું યાત્રા કરું. આ ઉભરાઓ અવારનવાર આવ્યાજ કરતા; પરંતુ કોઈ અંતરાય કર્મને જોરે મહારી આ ઇચ્છા ફલિભૂત થતી નહિ, છેવટે સં. ૧૯૪૬ની સાલમાં મહારી આ ઇચ્છા બળવત્તર બની, અને તે વખતે મેં લીંબડી જઈ બિરાજમાન અનેક સાધુ સાધ્વીના દર્શન સાથે આ પવિત્રાત્માના ચરણામૃતનું પાન કર્યું. ત્યારથીજ મારા હૃદયમાં તે પવિત્રાત્માની છબી કેતરાઈ ગઈ હતી. પુનઃ પણ તેઓશ્રીની અદ્ભુત વાણી પ્રવાહનો લાલ મને વઢવાણ કેમ્પમાં મળ્યો; એટલુંજ નહિ પણ અમારામાંના કેટલાકની પ્રબળ ઇચ્છાને માન આપી પૂજ્યશ્રીએ પોતાની ઉદારતાનો પરિચય કરાવવા બદલ અમને શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૮મા અધ્યયનની વાંચણી આપી. મને મળેલી વિશ્વાસપાત્ર આતમી ઉપરથી કહી શકું છું કે પૂજ્યશ્રી પાસે અમૂલ્ય જ્ઞાન દાનનો લહાવો લેવા મારવાડ, મેવાડ, કચ્છ, કાઠીયાવાડ અને ઝાલાવાડના ઘણા સાધુ-સાધ્વી અને શ્રાવક શ્રાવિકાઓ લાગ્યશાળી થયેલા.

સં. ૧૯૪૬ના જ્યેષ્ઠ માસમાં ચાતુર્માસ કરવા નિમિત્તે તેઓશ્રી ઘોલેરા બંદર પધાર્યા હતા. ચાતુર્માસ બાદ તરતમાં જ તેમને પૂર્વ જન્માંતરના કે અશુભ ઉદયે 'જ્વર'નો રોગ શરૂ થયો. તે વ્યાધિને દૂર કરવા તેઓશ્રીએ કદપતી દવાઓનો યોગ મેળવી અનુપાન સાથે ઉપયોગ કર્યો; તો પણ શરીર દિનપ્રતિદિન નિર્બળ થતું જતું હતું. આમ શરીરમાં અશક્તિ આવવાને લીધે તેઓશ્રીને ત્યાં રોકાવાની અનિવાર્ય ફરજ આવી પડી હતી. અને તે અરસામાં લગભગ પોષ માસમાં તેઓશ્રીએ શ્રી મણિલાલજી (આ લેખક) તથા બાળ બ્રહ્મચારી શીવબાઈને પોતાના હસ્તક દીક્ષા આપી હતી. ત્યાર બાદ શરીરમાં કાંઈક શક્તિ પ્રગટ થતાં તેઓશ્રી શિષ્ય સમુદાય સાથે માઘ માસમાં ત્યાંથી વિહાર કરી લીંબડી પધાર્યા હતા. અહિં આવ્યા બાદ તેમનું શરીર વધુ જીર્ણ બન્યું; એટલુંજ નહિ પણ આહાર લેવો તદ્દન આ વખતે અશક્ય થઈ પડ્યો હતો. શારીરિક શક્તિ છેકજ ઘટી જવા પામી હતી.

તે વખતે સ્વામીજી પોતાના મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે આ ક્ષણભંગુર દેહનો નિર્વાહ થવો મુશ્કેલ છે. વળી આ શરીરને નિર્જીવ થવા જેવાં કેટલાક ચિન્હો બહાર આવ્યા જણાય છે, તો હવે મારા અંતિમ જીવનની સુધારણા માટે અંતરંગ ધ્યાનમાંજ તદ્દલીન રહેવું વધુ ઇષ્ટ છે, એમ ધારી તેઓએ મૌન દશા ગૃહણ કરી.

પૂજ્યશ્રીની સેવામાં વિનય ભક્તિકારક મુનિશ્રી દીપચંદ્રજી સ્વામી, મુનિશ્રી મોહનલાલજી સ્વામી, મુનિશ્રી નથુજી સ્વામી તથા મુનિશ્રી મણિલાલજી સ્વામી આદિ ઠા. ૪ તથા સાધ્વીશ્રી કંકુબાઈ, ઉજમબાઈ આદિ આચાર્યજી

ઠાણા ૧૨ ઉપસ્થિત હતા. તેઓ સર્વે પૂજ્યશ્રીની મુખાકૃતિ તરફ અનિમિષ નેત્રે જોઈ રહ્યા હતા. પૂજ્યશ્રીની મૌન દશા નિહાળી સૌને શંકા ઉપજી કે આજે પૂજ્યશ્રી કાંઈક અસ્વસ્થ જણાય છે, એમ ધારી ઉક્ત મુનિઓ તેઓ-શ્રીના આસન પાસે જઈ પૂછવા લાગ્યા કે સ્વામીજી ! આપ આ વખતે મૌન ધારણ કરી દષ્ટિ દમન કરી રહ્યા છો, તેનું શું કારણ ? શું આપના હૃદયને આજે કાંઈ બેચેની જણાય છે ? જો તેમ હોય તો જે કાંઈ સેવા કરમાવો તે કરવા અમે ખડે પગે તૈયાર છીએ. આ સાંભળી પૂજ્યશ્રીએ દષ્ટિ ખુલ્લી કરી આસપાસ બેઠેલા ચતુર્વિધ સંઘને જોઈ તેઓ બોલ્યા:- અહો મહાનુભાવ ! આ ક્ષણભંગુર દેહને હવે થોડા વખતમાં ત્યાગ કરવાનો છે. માટે હવે સેવાની જરૂર નથી; પરંતુ એટલીજ અંતિમ સૂચના કે તમે સર્વ ઐક્યતાથી વર્તી જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ થાય તે રસ્તે પ્રવર્તશો તો તમારો જય થશે-આત્માનો ઉદ્ધાર થશે. ખસ એજ મારી ઇચ્છા અને એજ મારી લલામણ.

આટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ દષ્ટિ બંધ કરી પુનઃ મૌનપણું ધારણ કર્યું અને આત્મિક રમણતામાં રાચવા લાગ્યા. આ વખતે સકળ સંઘના સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તેમની ધ્યાન યુક્ત મૌન દશા નિહાળી રહ્યા હતા.

શરીર ક્ષીણુ, છતાં તેમની મનોશક્તિ હજી પ્રબળ હતી, જે વડે તેમણે અંત સમયની સ્તવના, આરાધનવિધિ, ધર્મધ્યાનાદિ આલોચના પૂર્ણ કરી, જે ખરેખર મુનિ જનોની શુદ્ધ વૃત્તિને સંતોષ પામવા જેવું છે.

સંવત ૧૬૪૭ના વૈશાખ માસની શુદ્ધ એકાદશીને લોમવારે લગલગ ચાર વાગતાં ધર્મ ધુરંધર મહાપુરુષ શ્રી ગોપાળજી સ્વામી આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા; તે વખતે સર્વ લાવિક શ્રાવક-શ્રાવિકા અને અન્ય દર્શની વર્ગમાં ભારે દિલગીરીની લાગણી છવાઈ રહી હતી. આ દિલગીરીનું વર્ણન કરતાં અમારી કલમ ચાલતી નથી. પરંતુ જ્ઞાનીના બોધામૃત પર દષ્ટિ કરી એટલું કહેવા ઇચ્છા થાય છે કે:-મિત્રો ! આપની જ્ઞાન ચક્ષુ પ્રસારી આ ક્ષાની દુનિયાના ફંદ સામે જોશો તો પ્રત્યક્ષ માલમ પડશે કે-આ જગતમાં ઉગે છે તે આથમવા માટે, જે કુલ ખીલે છે તે કરમાવા માટે, અને જે જન્મે છે તે મરવા માટે ! એવો અનાદિ કાળનો જગતનો નિયમ છે. પરંતુ જન્મનાર પ્રત્યેક પ્રાણીને જ્યાં સુધી સદ્ધર્મ, સદ્ગુરૂ અને સદ્દેવ એ રતનત્રયનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી, કિંવા સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરી આત્માનુભવ વડે જીવન કર્તવ્યના ઉજળા પંથ પર પ્રવેશતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જીવિતવ્ય, તેનો જન્મ નિરર્થક છે, એમ નિશંસય માની લેવું ઘટે, અને જે

મહાપુરૂષો આ અપાર દુઃખ-ઉદ્ધિમાં જન્મ લઇ સ્વપરના શ્રેય માટે, શુદ્ધ ચારિત્ર શુદ્ધ ક્રિયાઓ વડે માનવજીવનની કિંમત સમજી જીવનનો સદુપયોગ સાધે છે, તેનાજ જીવનને અહો ધન્ય છે! અને એવાં જીવન ગાળનાર કે ગાળી જનારના ચરણમાં આપણા સૌના અનેકાનેક વંદન છે.

એવું જીવન પૂજ્ય આત્માર્થી શ્રી ગોપાળજી સ્વામી જીવી ગયા, સ્વાત્માનું કલ્યાણ સાધી ગયા, અને આપણને યોગ્ય રસ્તે જવાનું સૂચન કરી ગયા; એ આપણા પરમ પુરુષને આપણી અંજલી હો, આપણા કોટિશઃ વંદન હો!

ઉપર્યુક્ત ગુણ યુક્ત મહાન પ્રભાવશાળી, પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી હોવાથી તેમનું નામ ચિરસ્મરણીય રાખવા માટે તેમનો સંપ્રદાય “ પૂજ્યશ્રી ગોપાળજી સ્વામીનો સંપ્રદાય ” એ નામથી સંબોધાય છે.

પૂજ્યશ્રી ગોપાળજી સ્વામીની પાટે પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી સ્વામી જિરાજ્યા, જેઓ હાલ વિદ્યમાન છે. તેઓશ્રી ઘોલેરાબંદરના રહિશ, જ્ઞાતે દશાશ્રીમાળી વણિક, તેઓશ્રીના પિતાનું નામ ગાંગજી કેઠારી, માતાનું નામ ધનીબાઈ. તેમના પહેલાં બે વર્ષે તેમના બહેન શ્રી મુળીબાઈએ દીક્ષા લીધેલી, અને ત્યારપછી પુજ્યશ્રીએ સં. ૧૯૩૮ના વૈશાખ વદી ૪ ને રવિવારે ૨૨ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા અંગીકાર કરી, ત્યાર પછી જ્ઞાનાભ્યાસમાં કેટલોક વખત ગાળી તેઓશ્રીએ અનેક સિદ્ધાંત શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો છે:— અને તેના ફળ રૂપે “ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા ” (ઉત્તરાર્ધ) નામક અતિ ઉપયોગી ગ્રંથ બહાર પાડી જૈનસમાજ પર ખૂબ ઉપકાર કર્યો છે. હાલના પુજ્યશ્રી વયોવૃદ્ધ અને શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં નિપુણ છે. પુજ્યશ્રી ગોપાળજી સ્વામીના સંપ્રદાયમાં હાલ મુનિ ૮ આર્યાજી ૧૯ કુલ ઠાણા ૨૭ પ્રાયઃ ગલાવાડ કાઠીયાવાડમાં વિચરે છે.

પુજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ. ના બીજા શિષ્ય પુ. શ્રી ધનાજી મ. ની પટ્ટાવલી

પૂ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ના બાવીસ સંપ્રદાય (ટોળા) પ્રથમ વિચરતા હતા. તે પૈકી ધનાજી મ. નો એક સંપ્રદાય હતો. તેમાંથી પાંચ વિભાગે વહેંચાયેલા પાંચ સંપ્રદાયો હાલ પ્રવર્તે છે તે:—૧ પુજ્યશ્રી જયમલજી મ. નો સંપ્રદાય ૨ પૂ. શ્રી રૂગનાથજી મ. નો સંપ્રદાય. ૩ તેરાપંથીનો સંપ્રદાય. ૪ પુ. શ્રી ચોથમલજી મ. નો સંપ્રદાય. અને ૫ પુ. શ્રી રત્નચંદ્રજી મ. નો સંપ્રદાય. તે પાંચગણની પટ્ટાવલી નીચે મુજબ:—

સં. ૧૯૫૪ માં પુ. કસ્તુરચંદજી મ. ના શિષ્ય મુનિશ્રી મૂળચંદજી મ.

ગુજરાતમાં પાટણ મુકામે ચાતુર્માસ રહેલા, તે વખતે ત્યાંના શ્રી. વોરા રતન-ચંદ લલુભાઈએ ઉક્ત મુનિની મદદથી શ્રી ધનાજી મ. ની પ્રશસ્તી લખેલી તે નીચે પ્રમાણે.

ચોપાઈ:—ધર્મદાસજી ધર્મને ધારે, બોધ આપી બહુ જન તારે,
થયા શિષ્ય નવાણું સ્વામી, મુનિ કૃત્ય મહાગુણુ ગ્રામી.
તેમાં બાવીસ પંડિત પ્રમાણે, મહાવિદ્વાન પદે વખાણે,
બહુ પામર જીવે બચાવ્યા, ગામ, નગર પુરમાં ગવાયા.

દોહરા:—મૂલચંદજી ધર્મદાસના, વડા શિષ્ય ગુણુવાન;
ગુર્જર સોરઠ દેશમાં, કર્યું ધર્મ મંડાણુ.
ધનાજી ગુરુભાઈને, કર્યો પૂજ્ય અભિષેક,
વિચરી મરૂધર દેશમાં, બુઝવ્યા જન અનેક.

પાલણપુરથી ઉત્તર દિશાએ મારવાડમાં પ્રવેશ કરતાં ‘સાચોર’ નામે ગામ છે, ત્યાં વણિક કુળદ્વિપક “વાઘાશાહ” નામના શેઠ રહેતા. તેઓ સર્વ પ્રકારે સુખી હતા. તેમને કુળની વૃદ્ધિ કરનાર માત્ર એકજ પુત્ર હતો. જેનું નામ ધનાજી હતું. બાલ્યાવસ્થાથી જ તેમનામાં ધર્મના સંસ્કારો વિકાસ પામ્યા હતા. એક વાર પુજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ. ત્યાં પધાર્યા. ધનાજી તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા ગયા. પુજ્યશ્રીનો અદ્ભુત બોધ તેમના અંતરપટમાં કેતરાઈ ગયો. અને વૈરાગ્ય ભાવના જાગૃત થઈ. તેથી તેમણે પિતાની અનુમતિ મેળવી સં. ૧૭૨૭ માં દીક્ષા લીધી, ત્યારબાદ સતત શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી, ગુરૂ આજ્ઞાએ મારવાડ દેશમાં વિચરવા લાગ્યા.

તેઓ ઉચ્ચ તપસ્વી અને ઉચ્ચ ક્રિયાધારી હતા. શાસ્ત્રાભ્યાસ શરૂ કરતી વખતે તેમણે એવો અભિપ્રય કર્યો કે શાસ્ત્રાભ્યાસ દરમ્યાન એકજ વસ્ત્ર અને એકજ પાત્ર કદપે; અર્થાત્ મળેલો વિવિધ જાતનો બધો આહાર એકજ પાત્રમાં ભેગો કરી જમતા, અને માત્ર એક પછેડીથી ઢેહ આચ્છાદિત કરતા. એ રીતે આઠ વર્ષ સુધી તેમણે ચલાવ્યું, ઉપરાંત તેઓ એકાન્તરૂ ઉપવાસે કરતા, નિદ્રાનો ત્યાગ કરી સારી રાત ધ્યાનાવસ્થામાં ગાળતા, એવી વિચિત્ર પ્રકારની તપશ્ચર્યાઓ કરતા તેમણે મારવાડમાં ઘણા જીવોને પ્રતિબોધ્યા અને પાછળથી તેઓ માત્ર એકજ પુરી ખાઈને ઢેહ ટકાવી રહ્યા હતા, તોપણ તેમનું આત્મબળ એટલું મજબુત હતું કે વિહાર કરવામાં તેઓ પછાત ન રહેતા. છેલ્લે તેઓ “મેડતા” ગામમાં પધાર્યા અને ઘણાઓને જૈનધર્માનુયાયી બનાવ્યા. અહિં તેઓ તદ્દન અશક્ત થયા હતા, તેથી ત્યાંના શ્રાવકોના આગ્રહથી ત્યાં તેમને સ્થિરવાસ રહેવાની ફરજ પડી હતી. નવ મહિના સુધી તેમણે છઠને પારણે છઠ કરી શરીર શોષવી નાખ્યું. છેક જીર્ણવસ્થાએ તેમણે પોતાની પાટે પોતાના શિષ્ય શ્રી

ભુદરજી સ્વામીને એસાડી અનશન તપ કર્યો અને સં. ૧૭૮૪ માં કૃષ્ણ બેજ દિવસનો સંધારો પાળી તેઓ સમાધિલાવે કાળ કરી સ્વર્ગે પધાર્યા.

પુણ્યશ્રી ભૂધરજી મહારાજ

શ્રી સોજત (મારવાડ) ગામના રહિશ. તેમણે ધનધાન્યાદિ વિપુલ સામગ્રીનો ત્યાગ કરી પુ. શ્રી ધનાજી મ. પાસે સં. ૧૭૭૩ માં દીક્ષા લીધી અને અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો. તેમને મહાન પ્રભાવશાળી ૩ શિષ્યો થયા:-૧ પુ. શ્રી જયમલજી મ. ૨ પુ. શ્રી રૂગનાથજી મ. ૩ પુ. શ્રી. કુશલાજી મ. તે સિવાય બીજા કેટલાક શિષ્યો થયા હતા. પુ. શ્રી ભૂધરજી સ્વામીએ પોતાનું આયુષ્ય નજીક જાણી પોતાની પાટે શ્રી જયમલજી મ. ને સ્થાપી સં. ૧૮૦૪ માં એ દિવસના સંધારા બાદ કાળ કર્યો.

પુણ્યશ્રી જયમલજી મહારાજ

રાજપુતાનામાં આવેલા “લાંબીયા” ગામમાં મુથા કુટુંબના મોહનદાસ નામે એક શેઠ રહેતા હતા. તેમને મેમાદે નામના પત્ની હતા. તેમનાથી આ ‘જયમલ’ નામના પુત્રનો જન્મ થયો. આ કુટુંબ પુર્વના પુણ્યોદયે સુખી હતું છતાં વ્યાપારાદિ સર્વ પ્રવૃત્તિમાં આ પુત્રના જન્મથી જય પ્રાપ્ત થયો, તેથી પુત્રનું નામ “જયમલ” પાડયું. તેઓ સુસંસ્કારી અને બુદ્ધિશાળી હતા. યોગ્ય વિદ્યાભ્યાસ પુર્ણ કરી તેઓ વ્યાપારમાં બેડાયા અને ૨૨ વર્ષની ઉંમરે તેમનું લગ્ન થયું. ત્યારબાદ મેડતાથી તેમના એક મિત્રનો પત્ર આવ્યો કે અત્યારે અમુક જાતનો વેપાર કરવાનો સારો યોગ છે, તેથી દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થવા સંભવ છે માટે જલ્દી આવશો. આથી “શ્રી જયમલ” પોતાના એક નોકરને સાથે લઈ મેડતા ગયા અને મિત્રને ત્યાં ઉતર્યા.

તે સમયે પુણ્યશ્રી ભૂધરજી મ. ત્યાં પધારેલા, તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા આ બંને મિત્રો ગયા. મહારાજશ્રીએ સંસારની અસ્થિરતા, બ્રહ્મચર્યનું સ્વરૂપ, અમૂલ્ય માનવદેહની પ્રાપ્તિ, અને કરવા યોગ્ય કાર્યોની સચોટ સમાલોચના કરી. જે જયમલજીના અંતરમાં રજેરગ ઉતરી ગઈ, ત્યાંજ તેમને સંસાર પર ઉદ્ભવેગ થયો અને દીક્ષા લેવાના નિશ્ચય પર આવી ભુદરજી સ્વામીને કહ્યું કે; મહારાજ ! મારો વિચાર અલ્પ સમયમાંજ દીક્ષિત થવાનો છે, માટે મને બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા આપો. આ સાંભળી મુનિશ્રીએ જયમલજીને તેના માળાપની અનુમતિ મંગાવવાનું કહ્યું ત્યારે જયમલજીએ કહ્યું: મહારાજ ! માતાપિતા કે સ્ત્રી પુત્ર સૌ કોઈ સ્વાર્થને આધિન છે; મારે તો મારા આત્માનું કોઈપણ પ્રકારે કલ્યાણ કરવાનું છે, માટે કૃપા કરી મને બ્રહ્મચર્યનો નિયમ આપો. આ સાંભળી પુણ્યશ્રીએ ઉતાવળ નહિ કરવા સમજણ આપી, પણ જયમલજીનો

એકજ નિશ્ચય હતો. તેણે કહ્યું:—સ્વામિન્! આપ જ્યાં સુધી મને પ્રતિજ્ઞા નહિ આપો, ત્યાં સુધી મારે અન્ન જળનો ત્યાગ છે. એમ કહી તે તો અન્ન જળનો ત્યાગ કરીને ત્યાંજ બેઠા. ત્યારે તેમના નોકરે જયમલજીને કહ્યું:—શેઠજી! હમણા તો પિતાજી પાસે ચાલો, પછી ખુશીથી આપ આપતું ધાર્યું કરજો. ત્યારે જયમલજીએ નોકરને કહ્યું કે પિતાજી પાસે જા, અને કહી દેજે કે ‘જયમલે’ દીક્ષા લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, અને આપની અનુમતિ મંગાવે છે. નિરૂપાયે નોકરને ત્યાંથી વિદાય થવું પડ્યું. તે ‘લાંબીયે’ આવ્યો અને બધી વાત તેણે મોટા શેઠ (જયમલના પિતા) ને કહી સંભળાવી. જેથી શેઠજી વગેરે સૌ “મેહતા” આવ્યા. અને ત્યાં જ હકીકત બની તે અત્રે ‘સઝાય’ રૂપે અહિં આપી છે.

દ્વાહારા:—સરવે સાથે સંચરી, ગયા મેહતા ગામ, ધર્મસ્થાનકે ધૈર્યથી, કર્યો જમ્ મુકામ. ૧
નિહાળી નિજ પુત્રને માતા ગર્ભ હરખાઈ, પુછ્યું પાસે બોલાવીને, કેમ રહ્યા છો આહીં. ૨
(ગાયન-લેખરે ઉતારો રાજ ભરથરી-એ રાગ)

શેઠ—કેમ રહ્યો ભાઈ એકલો, મોકલ્યો દાસને ઘેરજી
વિચાર વહાલા ! શો ધારીયો, પુત્ર પ્રકાશો પેરજી, અયોગ્ય કરવું આ નવ ઘટે-એ ટેક ૧

જયમલ—પુણ્યવંત પિતા પ્રમાણીયે, આ ભવની આ સગાઇજી;
સાથે કોઈ ન સંચરે, પિતા સ્ત્રીને માયજી, અનુમતી આપો મુને આ ક્ષણે,
ક્ષણ લાખેણી જયજી. અનુ. એ ટેક ૨

શેઠ—પુત્ર રત્ન તુમ માલરો, મારું કુળનો શણગારજી;
વિવિધ વસ્તુ સુખ ભોગવો, હમણા પરણ્યો છું નારજી; અયોગ્ય. ૩

જયમલ—સ્વપ્ના સમ સુખ જાણવા, ભુંડા ભોગ વિલાસજી;
જેખન જતાં થઈ જશે, રૂપરંગનો નાશજી; અનુ. ૪

શેઠ—પુત્ર ખીજે નથી માલરે, તું છે પ્રાણ આધારજી;
પુત્ર વિનાનો મને કરી, અખ નવ થા અણગારજી. અયો. ૫

જયમલ—સગર ચક્રી ને હુતા, સાઠ સહસ્ર કુમારજી;
તોપણ નામ રહ્યું નહિ, સાથે પ્હોંચ્યા યમદારજી. અનુ. ૬

માતા—માત સુખ માટે મહાવીરે, અભિગ્રહ ગ્રહો ગર્ભોવાસજી;
માત પિતા મુવા પછી, લેજો સંયમ ભારજી. અયો. ૭

જયમલ—જ્ઞાનીએ જાણ્યું એ જ્ઞાનથી, માત પિતા કેર આયજી;
તેથી અભિગ્રહ ગ્રહો તે સમે, હું નથી જાણતો માયજી. અનુ. ૮

કાળ અચાનક આવીને, પકડી લેશે મુજ પ્રાણજી;
તેથી એયો હું ચોંપથી, સમજી સદ્ગુરુ વાણજી અનુ. ૯

માતા—માત પિતાની બકિતનું, રૂળ ભાંખ્યું ઠાણાંજી;
તેથી નિરાશ તુમ નવ કરો, ઉઠે અંતરમાં આગજી. અયો. ૧૦

- જયમલ—અનાય દેશનો અધિપતિ, આર્દ્ર કુમાર અવધારજી;
 મોહ તજ મગધ દેશમાં આવી થયો અણુગારજી. અનુ. ૧૧
- મૃગલાં વનમાં મારતાં, અંતર ઉપજ્યો વૈરાગજી;
 દેવા અભય દીક્ષા ગ્રહી; સંયતિ સમજો મહાભાગજી અનુ. ૧૨
- માતા—પુત્ર સુખ એક પેખીને, લેજો સંયમ લહાવજી;
 વંશ વૃદ્ધિ થયે વેગથી, સંયમ લેજો સુભાવજી. અયો. ૧૩
- જયમલ—કુંવર પછે દીક્ષા ગ્રહી, અધવંતા અણુગારજી;
 ધાવશ્યાએ પુત્ર વિના, તજ બત્રીશે નારજી. અનુ. ૧૪
- વંશ કોના રહ્યા વિશ્વમાં, માતા મનમાં વિચારજી;
 મોહ મુકી માતા માલ્યરો, આપો આત્મા તતકાલજી. અનુ. ૧૫
- સ્ત્રી—પાણીગ્રહણ કર્યું પ્રેમથી, હેતે ગ્રહી મુજ હાથજી;
 સુખ આપ્યા વિણ સાહિબ્યા, નવ તજો કહું નાથજી. અયો. ૧૬
- દીક્ષા લેવી હતી તો પેલા, નોતી પરણવી નારજી;
 ભોગ સમય યોગ કાં ધરો, તજ નાનકડી નારજી. અયો. ૧૭
- જયમલ—આઠ સ્ત્રી જંપુએ તજ, પરણીને ખેલી રાતજી;
 ધના શાળીભદ્રે ધમકમાં, લલનાએને મારી લાતજી;
 સુંદરી છોડો આ સંસારને, જો હોય પુરણ પ્રેમજી એ ટેક. સુંદ. ૧૮
- સ્ત્રી—તેઓ લુકત ભોગી થઈ, પછે થયા અણુગારજી;
 તેમ તુમે સુખ ભોગવી, લેજો સંયમ સુસારજી.
 તરણી તજો નહી તેગથી, કહું કરજોડી કંથજી. તરણી. ૧૯
- જયમલ—ભોગ રોગ સમ ભામિની, સમજો સુંદરી સારજી;
 ક્ષણિક સુખને કારણે, જવું જમને દારજી; સુંદ. ૨૦
- નેમ જીનેશ્વરે નારીનો, પ્રેમે કીધો પરિહારજી;
 તોરણથી રથ ફેરવી, ગયા ગઢ ગિરનારજી. સુંદ. ૨૧
- સ્ત્રી—રડતી ન મુકો આ રાનમાં, અબળા, વિણ આધારજી;
 દગો ન ઘો કંથ માલ્યરા, કરગરી કહું આવારજી. તરણી. ૨૨
- જયમલ—આધાર વિશ્વમાં એક છે, ધારો ધરણીની માયજી;
 ધર્મ કરી એની ધૈર્યથી, શોભાવો કુળ સદાયજી.
 બંધવ મુજ માનો એનડી, આજ થકી અવધારજી. બંધવ. ૨૩
- લેખક—સંસાર મોહને છોડીયો, છોડ્યો સંસારી પાસજી;
 વૈરાગ્ય વનિતા પામતા, અંતર પ્રગટ્યો ઉલ્લાસજી, અનુ. ૨૪
- ધિક્ક ધિક્ક આ સંસારને, ધિક્ક આ માયાની જળજી;
 તોડવા દંપતી તે સમે, તૈયાર થયા તતકાળજી. અનુ. ૨૫
- માતા પિતા મન સમજીને, આપે અનુમતિ લાયજી.
 દીક્ષા લેવા આવ્યા દોડતા, કરી નિરમલ કાયજી. અનુ. ૨૬

મણિ તુલ્ય માનવ દેહ આ, મળ્યો જાણી મહાભાગજી;
વેગે કર્મ વિહારવા, જીવતી સુખ્યમય જગજી; અનુ. ૨૭

સ્ત્રી સહિત જયમલભાઈએ માતા પિતાની અનુમતિ મેળવી, ગુરૂદેવ પાસે આવી દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવી. તે વખતે ગુરૂદેવે યોગ્ય જીવ જાણી સં. ૧૭૭૬ ના મૃગશિર વદિ બીજને દીને મેડતાગ્રામે દીક્ષા આપી. જયમલજી મ. ૨૨ વર્ષની ઉંમરે સંસારનો સર્વથા મોહ મૂકી જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા. પુર્વના કેઈ મહા સંસ્કારના યોગે તેમને ઉત્પાતિકા યુદ્ધિ પ્રગટ થયેલી, જેથી તેમણે ઘણા સૂત્રો મુખપાઠ કર્યા. અને લબ્ય જીવોને સહજોધ આપતાં દેશપરદેશમાં વિચરવા લાગ્યા.

તેમના ધર્મપત્ની પણ છ મહિના દીક્ષા પાળી સ્વર્ગે ગયા.

જયમલજી મ. ને યોગ્ય જાણી શ્રી ભૂધરજી મહારાજે તેમને શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ સમસ્ત આચાર્યપદવી આપી. પછી તેઓ (શ્રી ભુધરજી મ.) સ્વર્ગવાસ પામ્યા. જયમલજી મહારાજે દીક્ષા લઈ સોળ વર્ષ સુધી એકાંતર ઉપવાસ કર્યા, અને બાવન વર્ષ સુધી નિદ્રાનો ત્યાગ કરી આત્મભાવના ભાવતાં ઘણા જીવોને તાર્યા અર્થાત સન્માર્ગે ચડાવ્યા. શરીરબળ ક્ષિણ થતાં સં. ૧૮૩૬ માં તેઓ નાગોર શહેરમાં સ્થિરવાસ રહ્યા. અને પછી અદ્વાયુષ્ય ધારી તેમણે પોતાના શિષ્ય શ્રી રામચંદજી મ. ને આચાર્યપદ સ્થાપ્યા. છેલ્લે સમયે કૃકત પાણી પરજ રહેવાની તેમણે આકરી તપશ્ચર્યા આદરી, જે એક માસ રહી. ત્યારબાદ જીવજીવનો સંચારો કર્યો, જે સાત દિવસ રહ્યો. પુન્ય જયમલજી સ્વામી સં. ૧૮૫૨ ના વૈશાક શુદ્ધિ ચૌદશના રોજ સ્વર્ગવાસ પામ્યા. તેઓ મહાપ્રતાપી, વિદ્વાન અને અજબ કવિત્વ શક્તિ ધરાવતા, તેમની વૈરાગ્યમય સ્તુતિઓ આજે પણ જૈનો અતિ ઉલ્લાસલયા ભાવે ગાય છે.

પૂજ્યશ્રી જયમલજી મ. ની પાટાનુપાટ

૧ પૂજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ.	૫ પૂં શ્રી રાયચંદજી મ.
૨ પૂં શ્રી ધનાજી મ.	૬ પૂં શ્રી આસકરણજી મ.
૩ પૂં શ્રી ભૂધરજી મ.	૭ પૂં શ્રી સખળદાસજી મ.
૪ પૂં શ્રી જયમલજી મ.	૮ પૂં શ્રી હીરાચંદજી મ.

પુ. શ્રી જયમલજી મ. ની સંપ્રદાયમાં હાલ મુનિ ૧૩ આર્યાજી. ૯૦ કુલ ૧૦૩ ઠાણાઓ વિદ્યમાન છે; જેઓ મારવાડમાં વિચરે છે.

૨ પૂં શ્રી રૂગનાથજી મ. નો સંપ્રદાય અને તેમની પટ્ટાવલી

૧ પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ પુ. શ્રી ધનાજી મ. ૩ પુ. શ્રી ભૂધરજી મ. ૪ પુ. શ્રી રૂગનાથજી મ. ૫ પુ. શ્રી ટોડરમલજી મ. ૬ પુ. શ્રી દીપચંદજી

મ. ૭ પુ. લેહદાસજી મ. ૮ પુ. ખેતશી મ. ૯ મુનિશ્રી લીખનજી મ. ૧૦ મુનિશ્રી ફોજમલજી મ. ૧૧ મુ. શ્રી સંતોકચંદ્રજી મ.

પુન્યશ્રી રૂગનાથજી મ. ની સંપ્રદાયમાં હાલ મુનિ. ૪ આચાર્યજી ૧૫ કુલ ઠાણા ૧૯ વિદ્યમાન છે, જેઓ મારવાડમાં વિચરે છે.

૩ તેરા પંથની ઉત્પત્તિ અને પટ્ટાવલી

પુન્યશ્રી ભૂધરજી મ. ના ત્રણ શિષ્યો પૈકીના બીજા શિષ્ય શ્રી રૂગનાથજી મ. ગુરૂઆજ્ઞાએ મરૂધર દેશમાં વિચરતા હતા. તે વખતે તેમને “લિખનજી” નામના શિષ્યનો લાલ થયો: લિકનજી મારવાડ દેશમાં કંટાળીયા નામક ગામમાં સં. ૧૭૮૭ માં જન્મ પામ્યા હતા. પૂર્વ સંસ્કારના યોગે જેમ જેમ તેઓ વયમાં વૃદ્ધિ પામતા ગયા, તેમ તેમ તેમનામાં બુદ્ધિ, ચાતુરી આદિ ગુણોની સાથે ધાર્મિક સંસ્કારો પણ વધવા લાગ્યા. એકદા રૂગનાથજી મહારાજ તે સ્થળે પધાયાં, અને તેમના અહ્ભુત ઓધથી વૈરાગ્ય પામી શ્રી લીકનજીએ સં. ૧૮૦૮ માં તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લઈ તેમણે ખૂબ શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો. અભ્યાસને અંતે તેમને જૈન ધર્મની ખુબી વધુને વધુ રહસ્ય ભરી રીતે પ્રતિપાદિત થઈ. તેઓ માનતા કે અહિંસા, દાન ને અનુકંપાથી જ આત્માનો ઉદ્ધાર છે, નવ તત્ત્વો માંડેનું પુણ્યકર્મ અવશ્ય ત્યાગવા યોગ્ય છે, અને નિર્જરા ગ્રહણીય છે, છતાં આધુનિક સાધુઓ જે પુણ્યને મોખરે રાખી વ્યવહાર ઉપદેશ આપે છે તે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ તે અશ્રેયનું કારણ છે. આમ ધારી પોતાની આ માન્યતા તેમણે બીજી ૧૩ સાધુઓને સમજાવી. તેઓને પણ આ એકાન્તવાદની ઘેડ બેસી ગઈ. તેથી તે ૧૩ જણાઓ આ પ્રકારનો ઓધ આપવા લાગ્યા. આ જોઈ ગુરૂએ તેમને કહ્યું. કે વ્યવહાર ધર્મનો લોપ થાય છે, માટે નિશ્ચય નયને ગૌણ રાખી વ્યવહાર નયને મુખ્યપણે માનવો જોઈએ. માટે તમે આ ખોટી શ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરો.

ગુરૂનું ઉપર્યુક્ત કથન તેઓએ માન્યું નહિ, એટલું જ નહિ પણ સં. ૧૮૧૫ ની સાલમાં બગડી મુકામે આ ૧૩ સાધુઓ ગુરૂથી બુદ્ધ પડયા; ત્યાંથી ફરતા ફરતા તેઓ સઘળા મારવાડમાં આવેલા “કેલવા ગામ” માં આવ્યા, અને ફરી દીક્ષા લીધી. આ સ્થળે કેટલાક શ્રાવકો અને બાર સાધુઓએ મળીને “શ્રી લીકનજી” ને આચાર્ય પદવી આપી. સંપ્રદાયમાંથી પ્રથમ તેર સાધુઓ નીકળ્યા, તેથી આ ગરૂજનું નામ “તેરાપંથી ગરૂજ” x પડ્યું.

“તેરાપંથ”ની ઉત્પત્તિ બાબત સ્વ. શ્રી વા. મો. શાહ કૃત ઐતિહાસિક નોંધમાં બુદ્ધ પ્રકારનો ઉલ્લેખ અપાયો છે. તેમાં લખ્યું છે કે:—એકવાર આ

x આ હકીકત મને ખ્યાવરમાં મળી હતી.

ભીખનજી મુનિ ગરમ પાણી વહોરી લાવેલા, તે ખુલ્લું રહી ગયું હોવાથી અચાનક તેમાં એક ઉંદર પડીને મરણ પામ્યો. આથી ગુરૂએ ભીખનજીને ઠપકો આપ્યો. ત્યારે ભીખનજીએ કહ્યું કે “ મારાથી એનું મૃત્યુ થયું નથી, પણ આયુષ્ય તૂટવાથી તે મરણ પામ્યો, તેમાં હું શું કરું? છેવટે આ મુનિ સં. ૧૮૧૫ માં બીજા ૧૨ સાધુઓ સાથે જુદા પડયા અને ગચ્છ સ્થાપ્યો. આ તેરના નામથી “ તેરાપંથ ” ચાલ્યો. તેમણે એવી પ્રરૂપણા કરી કે “ મરતાં જીવને છોડાવે તો પાપ લાગે ” મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આ હકીકત “ દિગંબર મત ” ની ઉત્પત્તિ જેટલી જ સત્યથી વેગળી જણાય છે. અને તે એક બીજાની દ્વેષયુક્ત ભાવનાને પરિણામે મનઃ કલ્પનાઓ વડે જન્મી હોય તો ના કહેવાય નહિ.

મને જે ઐતિહાસિક સાધનો મળ્યા તે ઉપરથી લખવાને પ્રેરાયો છું કે:- તે વખતે આગ્રામાં આધ્યાત્મિક મત-નિશ્ચય નય પર વધારે વજન આપનાર એક મંડળ વિકસ્યું હતું, અને વણારસીદાસ વગેરે નિશ્ચય નયના પુસ્તકો વાંચતા, અને ગ્રંથો ધનાવતા. આ આધ્યાત્મિક મત વિતરાગ લાપિત ધર્મથી વિરુદ્ધ ન હતો, તથાપિ તેમાં નિશ્ચયમાર્ગ પર મુખ્ય યોધ આપી વ્યવહારને “ ગૌણ ” રાખવામાં આવતો. આ ગર્ભિત વ્યવહાર નયને સમજનારા ઓછા હોઈ નિશ્ચય નયને જ મુખ્યત્વે પકડી રાખતા. તેથી આ નિશ્ચય નયના પુસ્તકો ભીખનજીના વાંચવામાં આવ્યા હોય, અને તેઓનો સહવાસ થયો હોય, અને તેને પરિણામે જ ભિક્ષનજીએ એકાંત આગ્રહી બની નવો પંથ ઉપસ્થિત કર્યો હોય, તેમ વધુ વજન ભરી રીતે માની શકાય છે. ઉપરાંત પુન્યશ્રી રૂગનાથજી મ. પછી તેમની પાટે બિરાજનાર યુવાચાર્ય શ્રી ટોડરમલજી મ. ને પણ નિશ્ચય નયનો મત વધુ અંધારેલો, અને તેથી જ તેઓ વ્યાખ્યાનમાં નિશ્ચય નયનો મુખ્ય યોધ આપી વ્યવહારનું માત્ર ટુંક સ્વરૂપ જ વર્ણવતા અને જ્યારે એકાંતમાં તેમના ખાસ ભક્તો ચર્ચા કરતા, અથવા બહાર ગામથી પત્ર દ્વારા પુછાવતા, ત્યારે તેઓ તેના જવાબો એવી ઢબથી આપતા કે જેમાં “ નિશ્ચયવાદ-એકાંતવાદ જ મુખ્યપણે હોય. એની સાક્ષી રૂપે હાલ પણ કાઠીયાવાડ-ઝાલાવાડમાં “ ટોડર-મલના પત્રો ” વંચાય છે. અને તે વાંચનારાઓ એકાન્ત નિશ્ચયનય પર વધુ ભાર મૂકે છે. શ્રી ટોડરમલના તત્ત્વજ્ઞાનની આ અસર ભીખનજીને થઈ હોય અને તેથી તેઓ અહિંસા, દાન, અનુકંપાદિ તત્ત્વોને નિશ્ચયમાં ઉતારી, ઉપર્યુક્ત મત આંધ્યો હોય તે સ્વાભાવિક લાગે છે. કેમકે સિદ્ધાંતમાં નિશ્ચય ભાવે તો સ્વ-આત્માની દયા પાળવાનું કહ્યું છે, તે સ્થળે પરદયામાં પ્રવર્તતા સ્વ-દયાને ભૂલાય છે તેથી પરદયા-ધર-ભાવને છોડી સ્વદયા-સ્વભાવમાં જ રમણ કરવું વધુ ઇષ્ટ છે! વળી “ દાન દેવું ” એ દાનાંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી જ બને છે; તે દાન પોતાના જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોને વિષેજ દેવું તે “ દાન ” છે, પણ

વ્યવહારે તે દાન આપતાં લાલ-અલાલનું કારણ છે; જે લવાન્તરમાં બ્રમણ કરાવનાર છે; માટે નિશ્ચય દાન તેજ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે! “અનુકંપા” માત્ર આત્માની કરવી જેથી લવાન્તરનો અંત આવે; પરદયા, પરદાન અને પરઅનુકંપા એ બધા પુણ્ય પાપની વૃદ્ધિ રૂપે છે, જેને છોડવા જોઈએ! આ પ્રકારની નિશ્ચયાત્મક માન્યતાઓ ઉપરાંત અન્ય પણ કેટલીક આવી જાતની માન્યતાઓને લીધે “શુરૂ” સાથે લિકનજીને મતભેદ થયો હોય અને તેના કૃણરૂપે તેઓએ જુદા પડી “તેરાપંથ” ઉત્પન્ન કર્યો હોય, એ પ્રમાણે માનવાને વધુ કારણો ઉપલબ્ધ થાય છે.

ગમે તેમ હો પણ તેમના આ એકાંત નિશ્ચયના મતો દિગંબર સમાજ (નશાવસ્થા) જેટલા જ હાસ્યજનક અને ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે. આ બધા નિશ્ચયોને આગળ ધરતાં પણ વ્યવહાર બોધ તેઓનાથી પણ સહેજે થઈ જાય છે; પણ એકાન્ત તેમનામાં પકડને લીધે વિતરાગાજ્ઞા વિરુદ્ધ માન્યતાઓ જડ ઘાલી ખેડી છે, તેનો પરિત્યાગ દુરાચક્ર છોડીને કરવામાં આવે તો નિશંસય “સત્ય ધર્મના સિદ્ધાંતો” થી તેઓ વધુ નજદિકમાં છે.

તે ગચ્છમાંથી બીજેજ વર્ષે “શ્રી રૂપચંદ્રજી” નામના એક સમયજ્ઞ મુનિ છૂટા થયા હતા. તેરાપંથી ગચ્છના સાધુ-આર્યાજીની સંખ્યા લગલગ ૩૦૦ ત્રણસોની છે. તેઓ એક જ પુણ્યની આજ્ઞાને અનુસરે છે. તેઓ મારવાડ, મેવાડ, વિકાનેર, થલી, કચ્છ, વાગડ આદિ પ્રદેશમાં વિચરે છે.

પટ્ટાવલી:—૧ પુણ્યશ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ શ્રી ધનાજી મ. ૩ શ્રી ભૂધરજી મ. ૪ શ્રી રૂગનાથજી મ. ૫ શ્રી ભીખનજી મ. ૬ શ્રી ભારમલજી મ. ૭ શ્રી રાયચંદ્રજી મ. ૮ શ્રી જીતમલજી* મ. ૯ મેઘરાજજી મ. ૧૦ માણેકલાલજી મ. ૧૧ શ્રી ડાલચંદ્રજી મ. ૧૨ શ્રી કાગુરામજી મ. (હાલ વિદ્યમાન છે.)

૪ પુણ્ય શ્રી ચોથમલજી મ. નો સંપ્રદાય અને પટ્ટાવલી:—

આ સંપ્રદાયમાં હાલ ૩ મુનિ અને ૧૫ આર્યાજી કુલ ઠા. ૧૮ વિદ્યમાન છે. જેઓ મારવાડમાં વિચરે છે. તેમની પટ્ટાવલી નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ પુણ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ શ્રી ધનાજી મ. ૩ શ્રી રંગનાથજી મ. ૪ શ્રી રૂગનાથજી મ. ૫ શ્રી ટોડરમલજી મ. ૬ શ્રી દીપચંદ્રજી મ. ૭ શ્રી ભોરદાસજી મ. ૮ શ્રી ચોથમલજી મ. (તેમના નામનો સંપ્રદાય) ૯ શ્રી સંતોકચંદ્રજી મ. ૧૦ શ્રી રામકીશનદાસજી મ. ૧૧ મુનિશ્રી કેસરીમલજી મ. ૧૨ શ્રી ઉદ્દેચંદ્રજી મ. ૧૩ શ્રી શાહુલસિંહજી મ. (જેઓ હાલ વિદ્યમાન છે.)

* શ્રી જીતમલજીએ શ્રી ભગવતી તથા ઉત્તરાખ્યયન વગેરે મુત્રોના રાસ પથરૂપે બનાવ્યા છે, તેમજ “બ્રમ વિશ્વંસ” નામક ગ્રંથ રચ્યો છે.

૫ પુણ્યશ્રી ધનાજી મ. નો પાંચમો સંપ્રદાય.

જે પુણ્યશ્રી રત્નચંદ્રજી મ. ના સંપ્રદાયના નામથી ઓળખાય છે. તેમના સંપ્રદાયમાં ૬ મુનિ ૩૮ આર્યાજી કુલ ઠાણા ૪૭ વિદ્યમાન છે, જેઓ મારવાડમાં વિચરે છે. તેમની પટ્ટાવલી:—

૧ પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ શ્રી ધનાજી મ. ૩ શ્રી ભૂધરજી મ. ૪ શ્રી કુશલાજી મ. ૫ શ્રી ગુમાનચંદ્રજી મ. ૬ શ્રી દુર્ગાદાસજી મ. ૭ શ્રી રત્નચંદ્રજી મ. (જેમનો સંપ્રદાય ચાલે છે) ૮ શ્રી કનેડીમલજી મ. ૯ શ્રી વિનયચંદ્રજી મ. ૧૦ શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મ. ૧૧ શ્રી હસ્તિમલજી મ. *

પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ના ત્રીજા શિષ્ય શ્રી છોટા પૃથ્વીરાજજી મ. નો સંપ્રદાય.

પુણ્યશ્રી છોટા પૃથ્વીરાજજી મ. નો સંપ્રદાય હાલ “ પુણ્યશ્રી એકલિંગદાસજી મ. નો સંપ્રદાય ” નામથી ઓળખાય છે. તેઓ પ્રાયઃ મેવાડમાં વિચરે છે. મુનિ ૮ આર્યાજી ૩૫ કુલ ૪૩ ઠાણાઓ વિદ્યમાન છે. તેમની પાટાનુપાટ:—

૧ પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ પુ. શ્રી છોટા પૃથ્વીરાજજી મ. ૩ શ્રી દુર્ગાદાસજી મ. ૪ શ્રી હરીદાસજી મ. ૫ શ્રી ગંગારામજી મ. ૬ શ્રી રામચંદ્રજી મ. ૭ શ્રી નારણદાસજી મ. ૮ શ્રી પુરામલજી મ. ૯ શ્રી રોડીમલજી મ. ૧૦ શ્રી નરશીદાસજી મ. ૧૧ શ્રી એકલિંગદાસજી મ. (જેમનો સંપ્રદાય) ૧૨ શ્રી મોતીલાલજી મ. ૧૩ શ્રી જ્ઞેધરાજજી મ.

પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ના ચોથા શિષ્ય શ્રી મનોહરદાસજી મ. નો સંપ્રદાય.

પુણ્યશ્રી મનોરદાસજી મ. નો પરિવાર હાલ “ પુણ્યશ્રી મોતીરામજી મ. નો સંપ્રદાય ” નામથી ઓળખાય છે. તે સંપ્રદાયમાં મુનિ ૭ સાત છે. તેઓ સંયુક્ત પ્રાંત, જમના પાર પંજાબ તરફ પ્રાયઃ વિચરે છે. તેઓની પાટાનુપાટ નીચે મુજબ—

૧ પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ શ્રી મનોરદાસજી મ. ૩ શ્રી ભાગચંદ્રજી મ. ૪ શ્રી શીલારામજી મ. ૫ શ્રી રામદયાળજી મ. ૬ શ્રી નુનકરણજી મ. ૮ રામસુખદાસજી મ. ૮ શ્રી ખ્યાલીરામજી મ. ૯ શ્રી મંગળસેનજી મ. ૧૦ શ્રી મોતીરામજી મ. (તેમનો સંપ્રદાય) ૧૧ શ્રી પૃથ્વીચંદ્રજી મ. ૧૨ શ્રી અમરચંદ્રજી મ.

પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ના પાંચમા શિષ્ય શ્રી રામચંદ્રજી મ. નો સંપ્રદાય

* જેમણે પોતાની માતા સાથે નાની વયમાં જ દીક્ષા લીધેલી અને ખૂબ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરેલો છે. જેઓ હાલ વિદ્યમાન આચાર્ય છે.

પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મં ના શિષ્ય શ્રી રામચન્દ્રજી મહારાજનું કિંચિત જીવન વૃતાન્ત, તથા શિષ્ય પરિવાર તથા તેઓશ્રીની પાટાનુપાટ નીચે મુજબ—

પૂજ્ય શ્રી રામચન્દ્રજી મં નું જીવન વૃતાન્ત*

દુરાગ્રહરૂપી અંધકારને તોડવામાં સૂર્ય સમાન, હિતોપદેશરૂપી અમૃતના સાગર જેવા ચિત્તવાલા સંદેહના સમૂહનો નાશ કરનાર, જિનોએ પ્રરૂપેલા ધર્મની ધોંસરીને ધરનાર ધુરંધર, એવા પરમ પવિત્ર પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજે વિક્રમ સંવત ૧૭૧૬ માં દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેઓશ્રીએ શુદ્ધ ધર્મ ક્રિયા શીખી લઈ નવતત્ત્વાદિક જ્ઞાનદર્શનના પ્રાથમિક મૂલતત્ત્વોનો અભ્યાસ કરી લીધો. ખત્રીસ સૂત્રો ઉપરાંત અનેક ધર્મગ્રંથો ને ન્યાયગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા સાથે શાસ્ત્ર વિચાર દ્વારા જ્ઞાન ધર્મના તત્ત્વોને હૃદયગત કર્યાં. પછી ઘણા સ્થળે વિહાર કર્યાં. અનેક દેશમાં વિચરી એક વખત ધારાનગરી (હાલ જેને ધાર કહે છે) પધાર્યાં. ત્યાં ચતુર્વિધ સંઘ વિનય સહિત માનપૂર્વક ઉત્સાહ ભાવે પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરી આનંદ પામ્યો.

ખીજા દિવસે પૂજ્યશ્રીનું વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા માટે પુષ્કળ માનવ મેદની ભેગી થઇ. પોતાની મધુર વાણીથી વીતરાગ પ્રણીત શ્રી મૂલ ઉત્તરાધ્યયન નામના સિદ્ધાન્તનું ઓગણીસમા અધ્યયનનું રહસ્ય વિસ્તાર સહિત લોકો સમક્ષ ઓગણસ વાણીથી પૂજ્યશ્રીએ પ્રગટ કરવા માંડ્યું. એક બે ને ત્રણ દિવસની અંદર વૈરાગ્ય ગર્ભિત વાણીના પ્રભાવથી જ્ઞાન અને જ્ઞાનેતર સમૂહ તો આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયો. એટલુંજ નહિ; પરંતુ એથે દિવસે એક મહાન મઠધારી ગોસાંધજીના (એ વખતે ધારાનગરીમાં મુસલમાન બાદશાહ હતો; જે આ ગોસાંધને એક ઓલીયા તરીકે માનતો. તેને ભવિષ્યનો વારસદાર રામચન્દ્રજી નામનો એક બુદ્ધિશાળી શિષ્ય હતો કે જેણે ગુરૂદ્વારા સંસ્કૃત, વ્યાકરણ, ન્યાય, પંચકાવ્ય ઇત્યાદિક જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. તે ગુરૂ શિષ્ય બન્ને નગરીની બહાર મઠ બાંધીને તેમાંજ રહેતા હતા.) રામચન્દ્રજી નામના શિષ્યે એકવાર કાર્ય પ્રસંગે નગરીમાં આવતાં, ઉપાશ્રય પાસેથી નીકળતા પૂજ્યશ્રીના વાક્યાતુર્યથી રંજિત થઈ ઉપાશ્રયની પાછલી બારીએ ઉભા રહી એક ચિત્તે ચાલતું વ્યાખ્યાન શ્રવણ કર્યું. ખરેખર ! માર્ગાનુસારી આત્મા પણ ન્યાં ધર્મોપદેશ થતો હોય ત્યાં દોડે અને આત્માને તારવાનો કામી હોય. તેમની કતક ચૂર્ણ જેવી વાણી વડે નિર્મળ થયું છે અંતઃકરણરૂપ સરોવર જેનું, એવા રામચન્દ્રજી વિચાર કરવા લાગ્યા કે આવો અપૂર્વ યોષ આ જન્મમાં તો મેં આજેજ સાંભળ્યો. તેમની વાણીથી પ્રમોદિત થયેલાં કર્ણાવંત હૃદયથી તેમના મોક્ષાભિલાષાના પુંજથી ભાવનાવાળી બુદ્ધિવાળો પવિત્રાત્મા અને રૂપ દર્શનવાળો રામચન્દ્રજી તે મહાત્મા શ્રી ધર્મદાસજી મં ના દર્શનને હંમેશ બહુ માન તરીકે ગણતો અને પ્રાતઃકાલે ઉપાશ્રયની બારી પાસે બહાર ઉભા રહી વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરતો. સુધાને પણ કોરે મુકે એવી તેમની વાણીથી આહ્લાદ અને સંતોષ પામેલા રામચન્દ્રજીએ પોતાના

* આ લેખ શ્રી લીબડી સંઘની ઉપાશ્રયના પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી મ. ના શિષ્યરત્ન શ્રી કેશવલાલજી મહારાજે સુંદર રીતે લખી મહારા આ ઐતિહાસિક કાર્યને સરસ વેગ આપ્યો છે તે બદલ હું તેમનો આભારી છું. લેખક

મનમાં દૃઢ સંકલ્પ કર્યો કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ નિરારંભી અને નિષ્પરિગ્રહી જે જૈન ધર્મ (સાધમાર્ગી) છે તેજ આત્મકલ્યાણ કરનાર છે.

રામચંદ્રજી બાવા સત્યના શોધક હતા, જ્યાંથી મળે ત્યાંથી તે સત્ય સ્વીકારતા, એક દિવસે તે ઉપાશ્રયમાં દાખલ થઈ પૂજ્યશ્રીના પગમાં પડ્યા અને કહ્યું કે ગુરૂદેવ ! હું આપશ્રીનો શ્રેષ્ઠ હમેશાં સાંભળું છું. આપે ભોગોનો ત્યાગ કરતા શરીરની શુશ્રુષા વર્જવાની છે, તે પર મૃગાપુત્રની કથા વ્યાખ્યાનમાં સાંભળાવી, તે મેં સાંભળી અને મારા હૃદયમાં રુચી ગઈ છે. પરન્તુ આ કાળે સર્વથા ભોગોનો ત્યાગ અને શરીરની શુશ્રુષા વર્જિત પ્રવર્તિ શકાય કે કેમ ? એવી મને શંકા થયા કરે છે. “સરલ સ્વભાવી આત્મા છે.” એમ જાણીને પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું કે—હે મહાનુભાવ ! મનુષ્ય આત્મામાં એવું સામર્થ્ય રહેલું છે કે આત્મા આત્માની સમીપ આવતાં માત્ર મુખાકૃતિ, દષ્ટિ કે વાણીથી એવી વિલક્ષણ અસર ઉત્પન્ન કરી શકે છે કે, જે સહજ અન્યોથી પણ યથા શક્તિ નથી. હાલના સમયમાં ત્યાગ વૃત્તિ કઠિન છે, એમ શોકોદ્દગાર જે કે ધણીવાર સાંભળવામાં આવે છે, છતાં આમ ખેદ દર્શાવનારા પામર જનોમાંથીજ કેટલાક સ્યાદ્વાદ સ્વરૂપને નહિ સમજનાર એકાન્તવાદીઓને ગુરૂ કરી માને છે, તથા એવા પુરૂષો પાસેજ શાસ્ત્રનું રહસ્ય હોય છે. એમ અંધ શ્રદ્ધા રાખી વૃથા બ્રાન્તિમાં ભમે છે. પણ આ જૈન ધર્મ તો અનેકાન્ત માર્ગનો પ્રરૂપક છે. દરેક વસ્તુ અનંત ધર્મમય છે, તે સ્યાદ્વાદ શૈલીથી સમજાવે છે. અને તે અહિંસા, દયા, સત્ય, સંયમ, ત્યાગ, તપ, વીતરાગતા પર રચાયો છે. તેના ધર્મશાસ્ત્રો એ તસ્વેનું પ્રતિપાદન કરે છે. કોઈ પણ ધર્મશાસ્ત્ર વાંચવાની-સમજવાની ચાવી એ છે કે જે શાસ્ત્ર વચન સત્યનું, અહિંસાનું કે અભયનું વિરોધી હોય તે ગમે ત્યાંથી મદ્યું હોય, છતાં તે અપ્રમાણ્ય છે. અધાં શાસ્ત્રોનું તાત્પર્ય એ છે કે ગુરૂભક્તિ કરી સમ્યક્જ્ઞાન મેળવવું અને તે વડે મોક્ષ મેળવવો. સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તેજ કે જેનાથી મુક્તિ મળે. મોક્ષ કે જેને પરમ ધર્મ કહીએ, તે મેળવવો હોય તો સર્વથા શરીરની શુશ્રુષા અને ભોગોથી નિવર્તવું જોઈએ. ભોગોમાં અને શરીરની શુશ્રુષામાં રહેલો માલુસ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે તો સંપૂર્ણ ત્યાગવૃત્તિ કેળવી સાચો પુરુષાર્થ કરવાની જરૂર છે.

લોકો કહે છે કે સર્વથા ત્યાગ કરવો દુર્લભ છે, પણ તે કાયર આત્માને માટે છે. શૂરવીર તે ધીર આત્માને માટે જરા માત્ર દુર્લભ નથી. કારણકે ત્યાગ એટલે આત્માનંદ, આત્મા શૂરવીર થાય તો સુલભ છે. કારણ કે તે પોતાનો છે, પણ અનાદિ-કાળથી અણઅનુભવેલો તેથી દુર્લભ લાગે છે, પણ આત્મા સમજે તો તે દુર્લભ નથી. પણ સુલભ જ છે.

પૂજ્યશ્રીનું આ કથન રામચંદ્રને રૂચ્યું. તે કહે છે કે—હે ગુરૂદેવ ! વીતરાગભાવ પ્રગટ કરવાની આપે જે રીત બતાવી તે સત્ય છે. તે ભાવ પ્રગટ કરવાની હવે મારી તૈયારી છે. દેવ અરિહંત, ગુરૂ નિર્ગ્રંથ અને કેવલી પ્રરૂપો ધર્મ તથા આપશ્રીને હું મારા અંતઃકરણમાં શ્રદ્ધું છું. આપશ્રીનો શિષ્ય થવાની મારી તૈયારી છે. હું આ નગ-રીના રાજના ગુરૂ જે ગોસાંઈ બાવા છે તેમનો શિષ્ય છું. માંઈ નામ રામૈયો છે. મારા

ગુરૂનો મારા ઉપર ઘણો જ રનેહ છે; તેથી આજ્ઞા મળતી દુર્લભ છે. જે આપના સેવકો સહાય આપે તો હું ગુરૂદેવને સમજાવી આજ્ઞા મેળવી આપનો શિષ્ય થાઉં. આ પ્રકારની વાતચિત ચાલે છે, તે સમયે એક શ્રાવક ઉપાશ્રયમાં દાખલ થયો. પૂજ્યશ્રીએ તમામ હકીકત શ્રાવકને કહી સંભળાવી-તે આગેવાન શ્રાવકે રામચન્દ્રજીને હિમ્મત આપી, એકાન્ત સ્થાનમાં લઈ ગયા-ખીજી તરફ સમય થઈ ગયો, છતાં નગરીમાં ગયેલો રામૈયો હજી સુધી પાછો કેમ ન આવ્યો ? તેથી તેના ગુરૂ ગોસાંઈજીને ચિંતા થવાથી નગરીમાં તેને શોધવા નીકળ્યા. જે મળે તેને પૂછે કે મારો રામૈયો તમારા દેખવામાં આવ્યો ? છેવટે પત્તો મળ્યો કે પ્રાતઃકાળે તે ઉપાશ્રયની બારી બહાર ઉભો રહીને વ્યાખ્યાન સાંભળતો હતો આથી ગોસાંઈજી ઉપાશ્રયમાં આવ્યા અને રામૈયાની માગણી કરી, પણ અતાવે કાણુ ? ઉપાશ્રયમાં આવતા જતાં માણસોને પૂછે છે; પણ બોલે કાણુ ? ગોસાંઈજી તો ત્રણ દિવસ ભુખ્યા તરસ્યા ઉપાશ્રયના ઓટલા ઉપર બેસી રહ્યા. છેવટે કહ્યું કે એક વખત રામૈયાનું મુખ અતાવે પછી રામૈયાની જેવી મરજી હશે તે પ્રમાણે વર્તવાને હું આજ્ઞા આપીશ. હું વિધન નહિ નાખું. રામૈયાને જ્ઞાન દીક્ષા લેવી હોય તો ભલે મારી ના નથી, પણ એક વખત મારો રામૈયો મને અતાવે. આ વાત શ્રાવકે રામચન્દ્રજીને કહી અતાવી. ગુરૂના વચન ઉપર શ્રદ્ધા હતી, તેથી રામચન્દ્રજી ગુરૂ પાસે આતી તેના પગમાં પડ્યો.

ગુરૂ-શિષ્ય બંને ભેટી પડ્યા. પ્રેમ પૂર્વક શિષ્યનો હાથ પકડી ગોસાંઈજીએ મઠ તરફનો માર્ગ લીધો. મઠમાં દાખલ થયા. અમુક સમય સુધી મૌન રહ્યા. પછી રામચન્દ્રજીએ મૌનનો ત્યાગ કરી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ સીધું સામાન લાવી રસોઈ બનાવી, અને ત્રણ દિવસના ઉપવાસી બંને જણા ભેગા જમવા બેઠા. શાન્તિથી ભોજનનું કાર્ય પૂર્ણ થયા પછી, રામચન્દ્રજી બે હાથ જોડી વિનય સહિત કહે છે કે-હે ગુરૂદેવ ! પૂજ્યશ્રી ધર્મદાસજી મંની પાસે પારમેશ્વરી પ્રવચ્નો (જ્ઞાનધર્મની દીક્ષા) અંગીકાર કરવાની મારી લાવના છે, માટે આપ મને આજ્ઞા આપો. મને સંસાર ઉપર વિરક્તભાવ ઉત્પન્ન થયો છે. આ સાંભળી, રામચન્દ્રજી પ્રત્યે ગોસાંઈજી ગુરૂએ કહ્યું કે-જ્ઞાન ધર્મની દીક્ષા અવશ્ય કઠીન છે. જેમકે:-ખરોખર નજર રાખી ડગલું ભરવું, જીવન પર્યંત ઉણુ જળ પીવું, સત્યથી પવિત્ર થયેલું વાક્ય વદવું, મનની પવિત્રતાપૂર્વક આચારણ કરવું, મન, વચન, કાયાથી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, શરીરની શુશ્રુષાનો ત્યાગ, રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ, પગેજ ચાલીને વિહાર કરવો, નિર્દોષ આહાર કરવો, ભૂમિ ઉપર શયન કરવું, અદત્ત ન લેવું, ઉપવાસાદિ કઠીન તપ કરી શરીર શોષવું. રાગ-દ્વેષને જીતવાં, સંસારની અનિત્ય ભાવના ભાવવી, અને યાવત જીવનપર્યંત શુદ્ધ વૈરાગ્યધારાએ વિચરવું. આ બધું ધણુંજ કઠીન છે. રામૈયા ! એ બાલકના ખેલ નથી, તલવરની ધાર ઉપર ચાલવા જેટલું કઠીન છે, માટે હઠ છોડ અને મારી સાથે રહી આનંદ કર. આ નગરીનો બાદશાહ પણ મારો શિષ્ય છે, તે તારી જે ઇચ્છા હશે તે પુરી પાડશે, બાદશાહની આપણા ઉપર પૂર્ણ મહેરબાની છે. એક તો બાદશાહનું માન ! છત્ર, ચામરાદિક વસ્તુનો ઉપભોગ જેવા તેવા આત્માને મળતો નથી, તું ખરેખર પુણ્યશાળી છે. માટે બાદશાહ જેવો બાદશાહ આપણને બહુ માન આપે અને જે જોઈએ તે પુરૂં પાડે, તેને છોડી તું શા માટે અન્ય ધર્મમાં જાય છે ? અહિંજ રહે આ. પી ને આનંદ કર.

હે ગુરૂદેવ ! સર્વ ધર્મનો પરિચય લઈ સત્ય ધર્મનું ગ્રહણ કરવું યોગ્ય છે. ખરી જિજ્ઞાસા જેને જાગી હોય અને તે જિજ્ઞાસા પ્રમાણે તે પ્રયાસ કરે તો જૈન દીક્ષા દુષ્કર નથી. ગુરૂદેવ ! મારા અંતર નેત્રો ખુલ્યાં છે. હૃદયનો પલટો થયો છે. પૂ. ધર્મદાસજી મં નો સમાગમ મને ફલિભૂત થયો છે. સ્યાહવાદ પરિણતિ મારા અંતઃકરણમાં પરિણમી ગઈ છે. હું અત્યારે આ વેશમાં છું; છતાં આપ માનો કે હું દૃઢ જૈન થયો છું, મને સમતા ભાવ પ્રગટયો છે. મારા માટે આપ કાયર પુરૂષ જેવા વિચાર ના કરો-કાયરને જૈન દીક્ષા પાળવી કઠીન છે; પણ શરવીર પુરૂષને જરા પણ કઠીન નથી. હું આપશ્રીની કૃપાથી અને પૂજ્યશ્રીની અમીદષ્ટિથી જૈનધર્મ આરાધી મારા આત્માનો ઉદ્ધાર કરીશ. આપ આજ્ઞા આપો એટલે મને સર્વ મળ્યું એમ હું માનીશ.

ગોસાંધ ગુરૂએ રામૈયાને અનેક પ્રકારની કસોટીએ કર્યો પણ રામૈયાની દૃઢ ભાવના; તેનો પૂર્ણ વૈરાગ્ય, જૈનધર્મની અખંડ શ્રદ્ધા ઇત્યાદિ જોઈને ગોસાંધજી ગુરૂએ કહી દીધું કે—રામૈયા ! જેમ તારી મરજી હોય તેમ કર, મારી આજ્ઞા છે.

ગુરૂ ગોસાંધના અમૃત જેવા વચનોથી રામચન્દ્ર પરમ પ્રમોદ પામ્યો. એ હાથ જોડી મસ્તક નમાવી તે કહેવા લાગ્યો કે—હે ગુરૂદેવ ! મારા ઉપર કૃપા કરી ચતુર્વિધ સંઘની સમક્ષ આજ્ઞા આપી અને પૂજ્યશ્રીને સુપ્રત કરો—ગુરૂગોસાંધજી તે પ્રમાણે કર્યું.

જૈન સાધુ તરીકેની દીક્ષા ૨૭ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૭૫૪ ની સાલમાં શ્રી ધારાનગરી (હાલ “ધાર” કહેવાય છે) માં પૂ. ધર્મદાસજી મહારાજે પોતાના જ્ઞાન જળથી આ વ્યાક્રતદ્વારા જૈન ધર્મનો મહાન્ ઉદય (માળવા, મારવાડમાં) થશે, એમ જાણી આપી.

રામચન્દ્રજી મુનિ પ્રથમથી જ સંસ્કૃતના પ્રખર પંડિત હતા, ન્યાયગ્રન્થ, તર્કગ્રન્થાદિકનું પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ધારાનગરીના આદશાહતા તે માનવંતા હતા, અને એક શિષ્ટ લોકનેતા પણ હતા.

સાધુવ્રત લઈને આત્મસંયમ, ઇન્દ્રિયદમન, વૈરાગ્યવૃત્તિથી તેમણે આજન્મ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય સેવ્યું અને અનેક પ્રકારના ઉપધાન તપની સાથે ઉંડો શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માંડ્યો. પૂર્વ જન્મના સુસંસ્કારથી તીવ્ર સ્મરણ શક્તિ અને ધારણા શક્તિથી અલ્પ પારશ્રમે ગુરૂ પ્રતાપે થોડાજ સમયમાં સકળ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ શ્રી રામચન્દ્ર મુનિએ કરી લીધો અને તેઓ સમર્થ વિદ્વાન થયા. તેમની વિદ્વતાથી મુગ્ધ થઈ જૈન-જૈનેતર લોકો તેમના ઉપર બહુ ભક્તિભાવ ધરાવતા અને દરેક શાસ્ત્રીય યાગ્યતાના ખુલાસાઓ તેમની પાસે મેળવી સંતુષ્ટ થતા. તેમના ઉપદેશથી કેટલાક જૈનેતરોની પણ જૈન ધર્મ ઉપર પ્રીતિ થઈ હતી.

પૂ. ધર્મદાસજી મં સં. ૧૭૫૬ ની સાલમાં ધારાનગરીમાં સાત દિવસનો સંથારો કરી સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગે સિધાવ્યા. ત્યારબાદ પૂ. રામચન્દ્રજી મં પ્રથમ મારવાડ-મેવાડ વગેરે દેશોમાં ફર્યા બાદ ગુજરાત તરફ પધાર્યા, અને અમદાવાદ વગેરે અનેક મોટા શહેરોમાં તથા આસપાસના ગામડામાં વિહાર કરતાં કરતાં અને દરેક સ્થળે જનતાને સત્યદેવ, સત્યગુરૂ અને સત્યધર્મ અર્થાત્ ૧૮ દોષ રહિત દેવાધિદેવ, સત્યાવીશ ગુણ્યુક્ત સાચા ગુરૂ અને કેવળી પ્રરૂપેલો અહિંસામય સાચા સાધમાર્ગી ધર્મનું ભાન કરાવતા કરાવતા શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ સાથે ફરી તેઓ ઉજ્જૈનમાં સં. ૧૭૮૮ ની સાલમાં પધાર્યા. જૈન અને જૈનેતરો આ પધરામણીની કાગના ડોળે

રાહ જોધ રહ્યા હતા. જો કે ઉજ્જૈનમાં જૈનસાધુઓનું આવાગમન અવાર નવાર થતુંજ હતું, પરન્તુ રામચન્દ્રજી મં ક્યારે ઉજ્જૈનમાં પધારે અને ક્યારે તેઓશ્રીનું વ્યાખ્યાન સાંભળીએ ! એજ ઝંખના ઉજ્જૈનવાસીઓ તો શું ? પરન્તુ ઉજ્જૈનની નિકટના શહેરવાસીઓ પણ સેવી રહ્યા હતા.

શ્રી રામચન્દ્રજી મં ઉજ્જૈનમાં પધારતાં જૈનોએ કરેલાં સ્વાગતમાં જૈનેતરોએ પણ સાથ આપ્યો હતો. જૈનેતરોએ ખાસ ઉપાશ્રયમાં નહિ પરન્તુ જાહેર જગ્યાએ રોજ જાહેર પ્રવચનો આપી આપીએ જૈન-જૈનેતર જનતાને લાભ આપવાની પ્રેમ પૂર્વક વિનંતિ કરી, અને તે મુજબ રોજ રસ્તા ઉપરથી પણ આવતી જતી જનતા બરાબર સાંભળી શકે એવી રીતે જાહેર પ્રવચનો થવા લાગ્યાં. રોજને રોજ વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાઓની વૃદ્ધિ થતી જ રહી; જૈનેતરોએ કેટલીક પોતાની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ વિષે પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તેનું શ્રી રામચન્દ્રજી મહારાજે સમાધાન કરવાથી, જૈનધર્મ અને જૈન ધર્મગુરૂ તેમજ શ્રી વીતરાગદેવ પ્રત્યે તેઓ ભક્તિ સંપન્ન બન્યા. જાહેરમાં આપેલાં વ્યાખ્યાનો ઇતરોને કોઇ દિવ્ય સદેશરૂપે ભાસતાં ! જીવનમાં જાણે કદિજ નહિ વિચારેલું, કદિજ નહિ સાંભળેલું, અનુપમ અને અપૂર્વ તત્ત્વનું પોતે પાન કરતાં હોય, એમ લાગતું. અને એ વાત ઇતરોના મુખમાંથી વારંવાર નીકળતા પ્રશંસા ભર્યાં ઉદ્ગારોથી કેટલાક જૈનધર્મદ્રેષી, વિદ્વન સંતોષી બ્રાહ્મણોને ધણો દ્રેષ ઉત્પન્ન થયો. અને કેટલાક તો કહેવા લાગ્યા કે મહારાજશ્રી કોઈ દૈવીપુરૂષ છે, પ્રભુનો સાચો સદેશે જગતને એજ આપે છે. આવાજ મહાત્માઓ જગતના સંતમ આત્માઓને અધ્યાત્મરસનું પાન કરાવી શાન્તિ આપી શકે છે.

શ્રીમદ્ રામચન્દ્રજી મહારાજનો ત્યાગ, તેમની ક્ષમા, તેમનો સંતોષ, તેમનું બ્રહ્મચર્ય, તેમનું નિરાભિમાનીપણું, તેમની પવિત્રતા, સત્યતા, અને તેમનો પ્રભાવ તથા અપૂર્વ યોધ ઇત્યાદિ સદ્ગુણોએ અનેક બ્રાહ્મણોને આકર્ષ્યાં અને જૈન ધર્મનો શુદ્ધ માર્ગ બતાવ્યો તેથી કેટલાક બ્રાહ્મણોને કે અન્ય ધર્મીઓને દ્રેષ થાય તે સ્વાભાવિક હતું.

બરેબર ! જ્યારે માનવનું ધ્યેય અન્યના હિતના ભોજે પણ પોતાની સ્વાર્થસાધના રૂપ અને છે, ત્યારે શાન્તિ સદાને માટે તેનાથી વિદાય લે છે. તેમજ શાન્તિની જગ્યાએ દ્રેષ આવીને પોતાનો અધિકાર જમાવે છે. એકવાર દ્રેષનો અધિકાર જામ્યો કે મનુષ્યની આંખના ચક્ષુમા ફરી જાય છે. ખીજનું પ્રત્યેક કાર્ય પછી તે શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક થતું હોય; છતાં પણ તે તેને એવેની ઉત્પન્ન કરાવનારૂં નિવડે છે.

આ રીતે કેટલાક બ્રાહ્મણો યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કે દંભ વડે શ્રી રામચન્દ્રજી મં ને વાદવિવાદમાં હરાવી પોતાનો માર્ગ સરલ કરવા માટે સ્વપ્નાઓ સેવી રહ્યા હતા. તે સમયમાં ઉજ્જૈનમાં પુનઃ હિન્દુ રાજ્ય તરતમાં સ્થપાયેલું હતું.

(પૂજ્ય શ્રી દર્મદાસજી મં ના ટોળાના સહવક્તા મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલજી મં ? જે હાલ વિદ્યમાન છે, તેમણે શ્રીમાન્ રામચન્દ્રજી મં નું જીવન ચરિત્ર આલેખ્યું છે. તેમાં જણાવેલ છે કે-પેશ્વા સરકારના માતાજી તીર્થયાત્રાએ નીકળેલા. ફરતા ફરતા તેઓ ઉજ્જૈનમાં આવ્યા. તેમની પાસે એક જુનું (જર્ણું) પુસ્તક હતું. તેમાં પુષ્કળ શ્લોકો લખેલા હતા. પરંતુ ભાષા વિચિત્ર પ્રકારની હોવાથી સમજી શકાતી ન હતી. તીર્થયાત્રાએ નીકળેલા પેશ્વા સરકારના માતાજી ગામેગામના વિદ્વાનો પાસે તે શ્લોકોનો ભાવાર્થ સમજવા પ્રયત્ન

કરતાં, પણ સ્પષ્ટ રીતે તેમને સંતોષ પ્રાપ્ત થાય તેવી રીતે કોઈ પણ સમજવવાને સમર્થ નિવડેલ નહિ. આ સમયે ઉજ્જૈનમાં શ્રી રામચન્દ્રજી મં બિરાજતા હતા. તેમની કીર્તિ સાંભળીને તેમની પાસેથી શ્લોકોનો ભાવાર્થ સમજવાની પ્રયત્ન જિજ્ઞાસા થઈ. તેથી શ્રાવકદ્વારા તેમને બોલાવીને રાજમાતાએ પ્રથમ પોતાના હૃદયની અને પછી પુસ્તક સંબંધીની વાત કહી પુસ્તક તેમની પાસે મૂક્યું.

શ્રીમાન્ રામચન્દ્રજી મં અનેક ભાષાના જાણકાર હોવાથી તેમણે તમામ શ્લોકોનો ભાવાર્થ ધણેજ સુંદર રીતે સમજાવ્યો. તેથી રાજમાતા ખુશ થઈ ગયાં અને કહ્યું કે હું પેશ્વા સરકારની માતાજી છું. આપ મારો તે આપું.

નિઃસ્વાર્થી અને પરાંપકારી વિદ્વાન્ શ્રી રામચન્દ્રજી મહારાજે કહ્યું કે હું તો એક જ્ઞાન લિક્ષુક છું. સંસારની કોઈ પણ ચીજ મારે અપતી નથી. પરંતુ આપના પુત્રે મહાન્ પરાક્રમી બની સાર્વભૌમપણું પ્રાપ્ત કર્યું તે વખતે અનેક આર્ય-અનાર્ય રાજ્યોને પકડી, કેદખાનામાં પૂરેલા છે, તેને છોડી મુકાવો એવી મારી ભલામણ છે.

જ્ઞાન લિક્ષુકની આ પરાંપકાર વૃત્તિ દેખી રાજમાતાના હૃદયમાં દયા પ્રગટી અને તેજ વખતે વચન આપ્યું કે આપની આજ્ઞા મુજબ હું કરીશ.

યાત્રા પૂર્ણ કરી તેઓ પુના આવ્યા અને પોતાના પુત્રને બોલાવી બધી વાત કહી સંભળાવી, ભક્તિવંત પુત્રે માતાજીની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવીને સર્વ રાજ્યોને છુટા કર્યાં. રાજ્યોને પણ ખબર પડી કે શ્રી રામચન્દ્રજી મહારાજને આપણા ઉપર ઉપકાર થયો છે. તેથી જ્ઞાન ધર્મનો જય, શ્રીરામચન્દ્રજી મં નો જય, એવા ઉદ્દગારો કાઢી ગુરૂદેવને નમસ્કાર કરી સૌ કોઈ પેતપોતાના સ્થાનકે પહોંચી ગયા.

ઉપર્યુકત વાત ઇતિહાસ દષ્ટિએ વિચારતાં યથાર્થ હોય એમ માનવાને કારણ મળે છે. કેમ કે ટૉડ સાહેબ “ રાજસ્થાન ” માં લખે છે કે :-

માળવાનું રાજ્ય પ્રથમ હિન્દુ રાજાનું હતું ત્યાર પછી મુસલમાનોએ તે લઈ લીધું, અને પોતાની સત્તા ચલાવી. તે પછી પેશ્વા સરકારે માળવા વગેરે દેશનું રાજ્ય કબજે કરી સાર્વભૌમ સત્તા જમાવી હતી. તે સમયે “ ધાર ” (ધારાનગરી) માં “ ઉદાજી પાવર ” જે આજીરાવ પેશ્વાના સરદાર હતા. તેમણે ઇ. સ. ૧૭૩૨ સંવત ૧૭૮૮ માં રાજ્યગાદી સ્થાપી હતી. અને ઉજ્જૈનમાં પણ તેજ સમયે, આજીરાવપેશ્વા સરકારના સેનાધિપતિ જે “ રાણો સીંધીયા ” હતા. તેમણે ઇ. સ. ૧૭૩૨ સંવત ૧૭૮૮ માં ઉજ્જૈનમાં ગાદી સ્થાપી. ત્યાર બાદ હિન્દુ રાજ્યોની જમાવટ કરવા માંડી હતી. એમ ટૉડ સાહેબકૃત “ રાજસ્થાન ” માં કહેલ છે.

આ જોતાં એટલું તો સ્પષ્ટ સમજાય છે કે-પૂજ્ય શ્રી રામચન્દ્રજી મં સં. ૧૭૮૮ માં ઉજ્જૈનમાં પધારેલા અને તેઓશ્રીના સદ્દેશોથી અનેક આત્માઓએ જ્ઞાનધર્મ અંગિકાર કર્યો. તેથી બ્રાહ્મણોને દ્રેષ ઉત્પન્ન થયો. એકદા પ્રસ્તાવે સમય જોઈને કેટલાક બ્રાહ્મણો “ રાણોજી સિંધીયા ” પાસે ગયા અને એ હાથ જોડી આજીણૂપૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે ગરીબ પરવર ! અન્નદાતા ! આપના રાજ્યમાં કોઈ એક જ્ઞાન સેવકો (સાધુ) આવી અનેક

મનુષ્યોને વિશ્વવ્યાપી ધર્મના બહાના હેટળા પોતાના કુલગત ધર્મની છાપ પાડી ભુલાવે આવડાવે છે. અદેવમાં દેવ્યુદ્ધિ, અગુરુમાં ગુરુયુદ્ધિ, અને અધર્મમાં ધર્મ્યુદ્ધિ મનાવે છે. તે વિપર્યાસ ભાવ હોવાથી, મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. ભોળી જનતા તે મિથ્યાત્વમાં ફસાઇને અવળે માર્ગે ચડી જાય છે. અને સાચા દેવ, ગુરુ, ધર્મથી બ્રષ્ટ થાય છે.

વળી સૂર્યનારાયણ જેવા આપણા દેવ, અને પવિત્ર ગંગામાતાને પણ આ જૈન સેવકો ખીલકુલ માનતોજ નથી.

મહારાજ! જે વધારે વખત એ સેવકોની અહિં સ્થિરતા થશે તો અનેક આત્માઓ શુદ્ધ ધર્મથી બ્રષ્ટ થઈ અધોગતિને પામશે. અમારા ધર્મ અંધુઓનું અધઃપતન અટકાવવા માટે આપતા ઉપાયો લઇ, અધર્મમાં પડતી ભોળી જનતાને સહાય આપો; એ અમારી નમ્ર અરજ છે.

આહ્વાણોની અરજ ઉપર “રાણાજી સિંધીયા” નું ધ્યાન ખેંચાયું. અને બીજે દિવસે શ્રી રામચન્દ્રજી મળેને રાજ્ય સભામાં બોલાવવામાં આવ્યા. જેથી શ્રી રામચન્દ્રજી મહારાજે શ્રાવકો સાથે રાજ્ય સભામાં પ્રવેશ કર્યો. રાણાજીને મળ્યા, વિનયપૂર્વક સન્માન સચવાયું. ત્યારબાદ મુનિશ્રી અને રાણાજી એ એ વચ્ચે વાર્તાલાપ થયો. “મહાદેવને, ગંગામાતાને તથા સૂર્યદેવને જૈનો માનતા નથી, એવી રીતે આહ્વાણો કહે છે. પરન્તુ જૈનો માને છે કે નહિ?” એ સંબંધીની ચર્ચા કરતાં ભર સભામાં શ્રી રામચન્દ્રજીએ કહ્યું:—રાજન્ ! “રાગદ્વેષોમહામહ્લૌ, દુર્જિતૌયેન નિર્જિતૌ; મહાદેવં તુ તં મન્યે, દોષાવૈ નામધારકા (૧) અર્થાત્-દુઃખે કરી જીતવા યોગ્ય એવા રાગ-દ્વેષરૂપ મહામહ્લ જેણે જિત્યા છે તે મહાદેવ કહેવાય છે. બાકીના તો નામ માત્ર ધારણ કરનારા મહાદેવ સમજવા. રાગદ્વેષ ટળતાં, સર્વ દોષ ટાળ્યા કહેવાય છે, જેણે સર્વ દોષ ટાળ્યા એવા મહાદેવને જૈનો માને છે. પરન્તુ પાર્વતી સહિત બેઠેલા મહાદેવની સમક્ષ ભાંગના રગડા ધુંટાતા હોય અને તેઓના નામે અનેક પાપ સેવાતાં હોય તેવા, માત્ર નામધારી મહાદેવને જૈનો માનતા નથી.

પવિત્ર ગંગા માતાને જૈન મુનિઓ પગમાં ચોંટેલી રજથી પણ અપવિત્ર કરતા નથી. ગંગા નદીમાં પડીને કુદકા મારતા નથી અને શરીરના મેલથી પવિત્ર ગંગા માતાને મલિન બનાવતા નથી, એટલુંજ નહિ, પણ શરીરના કોઇ પણ અંગોપાંગથી સ્પર્શ પણ કરતા નથી, અને કદાપિ કોઇ વખતે થયો હોય તો, તેના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે ઉપવાસ કરી ક્ષમા યાચે છે. એમ જૈન સિદ્ધાન્તમાં કહેલ છે, પરન્તુ આ સભામાં બેઠેલા, ગંગામાતાને માનનારા આહ્વાણો એમ કહે છે કે અમે ગંગામાતાને પવિત્ર માની તેની પૂજા કરી મળ ઘોષ નાખીએ છીએ; પણ તે બધું બોલવા માત્ર છે. કારણ કે એક તરફ ગંગામાતાને પવિત્ર માની તેની પૂજા કરી કર્મભજને ઘોવા ઉદ્ધમ કરે છે. ત્યારે બીજી બાજુ વધારે કર્મભજના બંધને બંધાય એવાં આચરણો કરે છે. તે એ કે ગંગા નદીમાં કુદકા મારી શરીરના મેલથી માતાને મલિન કરે છે. મળ, મૂત્ર પણ તેમાંજ કરે છે, અને અશુચિ પણ ધ્રુવે છે. આવી રીતે અનેક પ્રકારે ગંગામાતાની આશાતના કરે છે, અને કહે છે કે અમે ગંગામાતાને પૂજીએ છીએ. આ તે ગંગામાતાની પૂજા કહેવાય કે આસાતના ! હવે આપ પોતે દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરી આ સભામાં બેઠેલા આહ્વાણો નથી માનતા કે જૈનો નથી માનતા ? તેની તુલના કરો.

વળી સૂર્યદેવને જૈનો દેવ તરીકે માને છે, પણ બ્રાહ્મણો સૂર્ય દેવને દેવ કહત કહેવા તરીકે કહે છે ખરા; પણ બીજકુલ માનતા નથી. કેમકે તેમનાજ પુરાણમાં કહેલ છે કે:—શ્લોક—
મૃત્યુસ્વજન માત્રડપિ; સૂતકં જાયતે કિલ; અસ્તં ગતે દિનાનાથે; ભોજનં ક્રીયતે કથમ્. (૧) અર્થાત—સ્વજનના મૃત્યુકાલ વખતે જન્મવાથી જેમ સૂતક લાગે છે, તેમ સૂર્ય અસ્ત પામ્યા પછી જન્મવું અનિષ્ટ હોય ભોજન કેમ થઈ શકે ? અર્થાત ભોજન ન જ થઈ શકે. એમ પુરાણમાં કહેલ છે. છતાં પણ બ્રાહ્મણો સૂર્ય નારાયણ અસ્ત પામ્યા પછી ભોજન કરે છે, એટલે સૂર્યદેવને દેવ તરીકે માનતા જ નથી; પરન્તુ જૈન સાધુઓ સૂર્ય દેવને દેવ તરીકે સંપૂર્ણ રીતે માને છે, કારણ કે અમારા પ્રભુ કે જે મહાવીર દેવ તેનું પણ ફરમાન છે કે—(દશવિકલિક સૂત્ર અ. ૮ માંની ગા. ૨૮ મી—)

અથગયંમિઆહચ્ચે, પુરથાય અણુ ગણ;
આહારમાદ્યં સર્વં મણસા વિ ન પથથ્થ.

અર્થ—સંયમી સાધુ સૂર્યરિત થયા પછી અને સૂર્ય ઉગતા પહેલાં કોઈ પણ પ્રકારના આહારની મનથી પણ ઇચ્છા ન કરે. અર્થાત સૂર્યસ્ત થયા પછી અને ફરીથી જ્યાં સુધી ઉદય ન થાય, ત્યાં સુધી અન્ન કે જળ મુખમાં પણ મુકવાની મન વડે ઇચ્છા કરીશ નહિ. મનથી પણ ખાવાની ઇચ્છા ન કરે, તો પછી વચનથી અને કાયાથી શી રીતે ઇચ્છા કરે ? નજ કરે. એટલે જૈનમુનિઓ યાવત જીવન પર્યંત રાત્રિભોજન મન વડે પણ ઇચ્છતા જ નથી, તો કરવાનું ક્યાંથી હોય ? સર્વાથા રાત્રિએ જૈન મુનિને ખોરાકનો ત્યાગ હોય છે. માટે જૈનમુનિઓ સૂર્યદેવને માને છે કે બ્રાહ્મણો માને છે ? તે તમે પોતે સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી વિચાર કરશો તો સમજાઈ જશે.

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તર ન્યાયસર હોવાથી, રાણોજી ધણા જ ખુશી થયા. અને કહ્યું કે:—હે મુનિરાજ ! આપનો ધર્મ સત્ય છે કૃપા કરી મને તે સંભળાવો.

જૈનધર્મના તત્ત્વો સાંભળવાની જિજ્ઞાસા રાણાજીને વધી. એવું જાણી મુનિશ્રીએ જૈનધર્મના તત્ત્વો સંબંધી ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

હે રાજેન્દ્ર ! સંસારનું મૂળ અજ્ઞાન છે, તેનો નાશ થતાં પરમાત્મદશા પ્રગટે છે, અજ્ઞાનથી સર્વ દુઃખી છે, અજ્ઞાની પણ આત્મા—અજ્ઞાનીનો આત્મા પણ સમાન છે, અંધ મનુષ્ય શું દેખી શકે ? અને દેખ્યા વિના સલાસલ્યનો, શુભાશુભનો શી રીતે નિર્ણય કરી શકે ? અજ્ઞાનના યોગેજ આ સંસાર ચક્ર ચાલે છે, અજ્ઞાની ભક્ષ્યાભક્ષ્યને જાણી શકતો નથી. અધર્મને ધર્મ માને છે, સંસારને મુક્તિ માને છે, અજ્ઞાની પુણ્ય—પાપમાં સમજી શકતો નથી. પુણ્યની ક્રિયાને પાપ માને છે અને પાપની ક્રિયાને પુણ્ય માને છે; જેમકે જળથી આત્માની શુદ્ધિ માને છે, પણ જળથી આત્માની શુદ્ધિ થતીજ નથી, જે જીવો જળ (પાપક્રિયા) થી આત્માની શુદ્ધિ માને છે અને આત્માના સંયમ, સલ્યશીલને આંગિકાર કરતાં નથી. તે જીવો કદિ નિર્મળ થતા નથી. નદીઓમાં સદાકાળ માછલાં—મગરો—દેડકા વગેરે રહે છે તેની શુદ્ધિ થતી નથી, તેમ નદીઓમાં સદાકાળ જે જીવો સ્નાનની ક્રિયાથી શુદ્ધિ માને છે તે જીવો ખરેખર બૂલે છે. અનાદિ કાળથી આ ચાલી આવતી અજ્ઞાન રૂપ

ભૂલ જ્યાં સુધી ટળે નહિ, ત્યાં સુધી જીવ-અજીવ તેમજ અંધ મોક્ષ તત્ત્વમાં અજ્ઞાની સમજી શકતો નથી. અજ્ઞાની અનેક જીવોનો ઘાત કરી પોતાની જિન્ડા ઈન્દ્રિયને પોષે છે, અને હિંસાના કર્તવ્યોમાં આશક્ત અને છે; હિંસાના અસત્યના, ચોરીના, મૈથુનના, અને પરિગ્રહના આશક્તપણા વડે કરીને અંધાએલાં અશુભ કર્મોથી જોડાએલો જીવાત્મા એકલોજ પરભવમાં દુઃખી થાય છે. કરોડો જન્મ ધારણ કરી અજ્ઞાની તપોબ્રમ્હો જે પાપકર્મને જીતે છે. તેને સમ્યગ્ જ્ઞાની અર્ધો ક્ષણમાં ભરમ કરે છે. અજ્ઞાની પોતે પોતાને કર્મ અંધનથી વીટે છે, અને જ્ઞાની ક્ષણ વારમાં સર્વ કર્મનો નાશ કરે છે.

જ્યાં સુધી જ્ઞાન રૂપ સૂર્યનો ઉદય થયો નથી, ત્યાં સુધી સર્વ જગત અજ્ઞાન રૂપ અંધકારથી હણાયલું છે. આત્મજ્ઞાનથી મનુષ્ય ક્ષણમાં સંસાર સમુદ્ર તરી જાય છે. આત્મ જ્ઞાન અલૌકિક સૂર્ય છે. તેનો ઉદય થતાં રાગદ્વેષાદિ પ્રવૃત્તિઓ નાશ પામે છે. અને તેથી સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે. અમારા જિનદર્શનમાં મહાદેવને તથા રામને પણ માનેલ છે. (રાણોજી વિચારે છે કે અમારા દેવની પણ વાત કરે છે ખરા: રાણોજીને જૈન ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા થતી જાય છે) તેથી જૈન દર્શનમાં મહાદેવ-રામચન્દ્રજીનો સમાવેશ પણ થાય છે. તેમજ કેટલાક પંથવાળાઓ જીવ-ઇશ્વર-કર્મ અને જગત આ ચાર વસ્તુઓ અનાદિ સ્વીકારે છે, અર્થાત્ એ ચાર વસ્તુઓ કોઈની બનાવેલી નથી. અમારા મહાવીર પ્રભુ પણ આ ચાર વસ્તુઓને જિનાગમમાં અનાદિ કહે છે. તેથી તેઓ (કેટલાક પંથવાળાઓ)નો પણ ચાર વસ્તુ અનાદિ છે તેની અપેક્ષાએ જૈનદર્શનમાં સમાવેશ થાય છે. બ્રહ્મા-વિષ્ણુ અને મહેશ્વર રૂપ જિનેશ્વર કહેવાય છે માટે સમ્યક્ અર્થની અપેક્ષાએ બ્રહ્મા-વિષ્ણુ અને મહેશનો પણ જિનદર્શનમાં સમાવેશ થાય છે. આત્મા પોતે બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ્વર રૂપ કહેવાય છે, અને તે શક્તિ સંપૂર્ણ રીતે પ્રગટ કરવાને માટે જૈન સાધુઓ આત્મજ્ઞાન રૂપ ગંગાનદીમાં સ્નાન કરી વિશુદ્ધ અને છે, અને સર્વથા કર્મશુક્ત બની મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

આ પ્રમાણે શ્રી રામચન્દ્રજી મ. ની પાસે સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળી “ રાણો સિંધીયા ” અત્યંત ખૂશ થયા. તેમને જૈન ધર્મ પ્રત્યે ખૂબ માન પેદા થયું; એટલુંજ નહિ પણ તે ધર્મની પ્રતીતિ રૂપે તેમણે “ જીવહિંસા ત્યાગ, પ્રાણિહયા, નીતિપૂર્વકનું વર્તન આદિ ગુણો પોતાના જીવનમાં વિકસાવ્યા, તે સાથે તેમણે જૈન ધર્મના પડિતોને માન આપી કૃપા બતાવી.

મહાન પ્રભાવશાળી પૂ. શ્રી રામચન્દ્રજી મહારાજે ૨૭ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૭૫૪ માં ધારાનગરીમાં દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૭૮૮ માં ઉજ્જૈનમાં પધારી “ રાણોજી સિંધીયા ” આદિ અનેક જૈનેતરોને જૈનધર્માનુયાયી બનાવ્યા. જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રની આરાધના કરતાં તેઓ સં. ૧૮૦૩ માં સંચારો કરી સ્વર્ગવાસ પામ્યા. જય હો એવા પુરુષાર્થી અને પ્રભાવશાળી મહાત્માનો !

પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસજી મં ના સુશિષ્ય શ્રી રામચન્દ્રજી મં પછી પૂજ્ય શ્રી માન-કચંદજી પૂ. શ્રી દલાજી. પૂ. શ્રી ચીમનાજી, પૂ. શ્રી નરોત્તમદાસજી, આદિ શિષ્યાનુ-

શિષ્ય થયા. શ્રી નરોત્તમદાસજી મ. ને ૨૦ શિષ્યો થયા હતા. જેમાં ત્રણ શિષ્યો :-૧ મેઘરાજી મં ૨ શ્રી કાશીરામજી મં ૩ શ્રી ગંગારામજી મં એમનો પરિવાર પં. શ્રી સૌભાગ્યમલજી મં કૃત પદાવલી પરથી જાણી લેશો. તેમની પાટાનુપાટ :-

૧ પુ. શ્રી ધર્મદાસજી મ. ૨ શ્રી રામચન્દ્રજી મં ૩ શ્રી માનકચંદ્રજી મં ૪ શ્રી જશરાજજી મં ૫ શ્રી પૃથ્વીચંદ્રજી મં ૬ શ્રી મોટા અમરચંદ્રજી મં ૭ શ્રી લઘુ અમરચંદ્રજી મં ૮ શ્રી કેશવજી મં ૯ શ્રી મોખમસિંહજી મં ૧૦ શ્રી નંદલાલજી મં ૧૧ શ્રી માધવ મુનિ મં ૧૨ શ્રી ચંપાલાલજી મં

હાલ વર્તમાનકાળે આ ગચ્છનું મુનિ મંડળ પૂજ્યપાદ, વયોવૃદ્ધ શ્રી તારાચંદ્રજી મ. ના શાસનમાં પ્રવર્તી તેમની આજ્ઞાનુસાર સંપ્રદાયનું કાર્ય ચલાવે છે. પું શ્રી રામચંદ્રજી મં ની સંપ્રદાય શ્રી ધર્મદાસજી મં ના ટોળાના નામથી ઝોળખાય છે.

તેઓનાં એ વિભાગ પૈકી પ્રથમ વિભાગમાં મુનિ ૧૫ આર્યાજી ૭૪ કુલ ઠાણા ૮૯ વિસ્ત્રમાન છે. જે માળવામાં વિચરે છે.

બીજા વિભાગ પૂજ્ય શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી મહારાજની સંપ્રદાયના નામે ઝોળખાય છે. તેમાં મુનિ ૧૩ આર્યાજી ૧૦૫ કુલ ઠાણા ૧૧૮ વિસ્ત્રમાન છે. જે મારવાડમાં વિચરે છે.

ઉપર્યુક્ત બંને વિભાગો અલગ અલગ વિચરતા હતા; પરંતુ અજમેર સાધુસંમેલન અગાઉ બ્યાવર મુકામે બંને પક્ષો આપસ આપસમાં સમજૂતી કરી એકતાની સાંકળથી જોડાઈ ગયા છે, તે ખાસ આનંદ પામવા જેવું છે.

ઇતિ શ્રી ધર્મદાસજી મહારાજની પદાવલી સંપૂર્ણ.

અજમેર સંમેલનની યાદગીરી.

ભારતવર્ષના સ્થા નૈન ઇતિહાસમાં અજમેરમાં મળેલું “ જૂહત્સાધુ સંમેલન ” નું નામ સુવર્ણાક્ષરે ચિરસ્થાયી કોતરાર્થ રહેશે. શ્રમણુ લગવંત શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણુ પછી પ્રથમ સંમેલન શ્રી પાટલીપુત્ર (પટણુ) માં મળેલું; ત્યાર પછી વીર સં. ૫૧૦ માં મથુરાનગરીમાં અને પછી વીર સં. ૯૮૦ માં કાઠિઆવાડમાં આવેલા વલ્લભિપુર શહેરમાં શ્રી દેવદિગ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણુના નેતૃત્વ નીચે મળેલું હતું.

આ પવિત્ર અને યાદગાર પ્રસંગે પછી લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષે સમસ્ત હિંદના સ્થાનકવાસી નૈન સમાજના તમામ પેટા સંપ્રદાયના સાધુઓનું એક જૂહત્સંમેલન શ્રી શ્વે. સ્થા. નૈન કોન્કરનસના કાર્યકર્તાઓ શ્રીમાન દુર્લભજી ત્રિભુવન ઝવેરી અને અનેક સેવાભાવી આગેવાનોના મહા પ્રયાસે અજમેરમાં મળ્યું હતું. જેમાં હિન્દ ભરના પ્રતાપી પૂજ્ય મુનિરાજે, અનેક વિદ્વાન અને જ્ઞાનસંપન્ન સાધુ મહાત્માઓએ નૈન શાસનોદ્ધારના આ મહત્વના કાર્યને સફળ રીતે અપનાવી લેવામાં સંપૂર્ણ સાથ આપ્યો હતો. તે વખતે ભારતભરમાં વિચરતા સ્થા. નૈન સમાજના મુનિવરોની જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિ આદિની વિચારણા અર્થે અને રીતસરનું વ્યવસ્થિત અંધારણુ ઘડી કાઢવા માટે લગભગ ૨૩૮ ઉપરાંત વિચિક્ષણુ મુનિવરોએ હાજરી આપી, આ પ્રસંગને ઉન્વળ બનાવ્યો હતો.

આવા એક ઐતિહાસીક મહત્વપૂર્ણ અને સમસ્ત નૈન સમાજને ઉન્નતિને માર્ગે લઈ જનાર આ ધન્ય પ્રસંગે જૂહત સાધુ સંમેલનમાં મારવાડ, મેવાડ, રાજપુતાના, માળવા, પંજાબ, દક્ષિણુ, કચ્છ, કાઠિયાવાડ, ઝાલાવાડ અને ગુજરાતના પ્રદેશમાંથી સેંકડો માછલોના લાંબા વિહારો કરી અનેક મુનિવરો અજમેર મુકામે પધાર્યા બાદ સંવત ૧૯૮૯ ના ચૈત્ર સુદ ૧૦ ને બુધવારે પ્રથમ બેઠક મળી હતી.

સંમેલનની બેઠકનો પ્રારંભ

પૂર્ણાહુતિ તા. ૧૯-૪-૩૩

તા. ૫-૪-૩૩ ચૈત્ર સુદ ૧૦

ચૈત્ર વદ ૧૦

પ્રાતઃકાળે ૮ા થી ૧૧

અપોરના ૧ા થી ૪

હાજરી—અખિલ ભારતવર્ષીય સ્થાનકવાસી નૈન મુનિવરોના હાલમાં પૃથક્ પૃથક્ ૩૦ સંપ્રદાયો છે તેમાં મુનિવરોની સંખ્યા ૪૬૩ અને આર્યાજી (સાખીઓ) ની સંખ્યા ૧૧૩૨ કુલ સંખ્યા ૧૫૯૫ (એકલ વિહારીને બાદ કરતાં) છે. તે પૈકી સંમેલનમાં ૨૬ સંપ્રદાયોના ૨૩૮ બસો આડત્રીસ મુનિઓ અને ૪૦ આર્યાજીઓ ઉપસ્થિત થઈ શક્યા હતા. અને તેમાં ૭૬ ચુટાથેલા પ્રતિનિધિઓએ આ પરિષદમાં ભાગ લીધો હતો.

પ્રતિનિધિ મુનિવરોના નામો:—

૧ પૂજ્યશ્રી મન્નાલાલજી મહારાજ	(પૂં શ્રી મન્નાલાલજી મંનો સંપ્રદાય)
૨ શ્રી ખૂખચન્દજી મં	(")
૩ પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી ચોથમલજી મં	(")
૪ શ્રી શેષમલજી મં	(")
૫ પૂજ્યશ્રી અમોલખન્નપિજી મં	(ઋષિ સંપ્રદાય)

૬ તપસ્વી શ્રી દેવજીઝપિજી મં	(”)
૭ પંડિત શ્રી આનંદઝપિજી મં	(”)
૮ શ્રી મોહનઝપિજી મં	(”)
૯ શ્રી વિનયઝપિજી મં	(”)
૧૦ શ્રી પૂર્ણમલજી મં	(પૂં જ્ઞાનચન્દ્રજી મં નો સંપ્રદાય.)
૧૧ શ્રી ઇન્દ્રમલજી મં	(”)
૧૨ શ્રી ત્રેયમલજી મં	(”)
૧૩ શ્રી મોતીલાલજી મં	(”)
૧૪ શ્રી સમર્થમલજી મં	(”)
૧૫ શ્રી તારાચંદ્રજી મં	(પું ધર્મદાસજી મં સંપ્રદાય.)
૧૬ શ્રી કૃષ્ણલાલજી મં	(”)
૧૭ વક્તા શ્રી સૌભાગ્યમલજી મં	(”)
૧૮ શ્રી સૂર્યમલજી મં	(પું ધર્મદાસજી મં નો સંપ્રદાય)
૧૯ શ્રી ધનસુખજી મં	(પું રામરતનજી મં સં)
૨૦ શ્રી છોગાલાલજી મં	(પું શીતલદાસજી મં સં)
૨૧ શ્રી ભૂરાલાલજી મં	(”)
૨૨ પુણ્ય શ્રી હસ્તિમલજી મં	(પું રતનચન્દ્રજી મં સં)
૨૩ શ્રી ભોજરાજજી મં	(”)
૨૪ શ્રી ચોથમલજી મં	(”)
૨૫ શ્રી પૃથ્વીચંદ્રજી મં	(પું મોતીરામજી મં સં)
૨૬ ગણી શ્રી ઉદયચંદ્રજી મં	(પંખખ પું સોહનલાલજી મં સં)
૨૭ ઉપાધ્યાય શ્રી આત્મારામજી મં	(”)
૨૮ યુવાચાર્ય શ્રી કાશીરામજી મં	(”)
૨૯ શ્રી મદનલાલજી મં	(”)
૩૦ શ્રી રામજીલાલજી મં	(”)
૩૧ પુણ્ય શ્રી જ્વાહિરલાલજી મં	(પું હુકમીચંદ્રજી મં સં અર્થાત્ પું જ્વાહિરલાલજી મં સં)
૩૨ થી ૩૫. ૪ સલાહકાર અવારનવાર	(”)
૩૬ શ્રી માણેકચંદ્રજી મં	(ખોટાઠ સંપ્રદાય)
૩૭ શાસ્ત્રી શ્રી મણિલાલજી મં	(લીંબડી (સંઘવી ઉપાશ્રયનો) સંપ્ર)
૩૮ શ્રી પુનમચંદ્રજી મં	(મણિલાલજી મં ના તરફથી ખીજ પ્રતિનિધિ તરીકે ખેસાજી હતા.))
૩૯ શ્રી શીવલાલજી મં	(સાયલા સંપ્રદાયની પરવાનગી મુનિશ્રી મણીલાલજીને મળેલ, તેથી.))
૪૦ તપસ્વી શ્રી સામજી સ્વામી	(લીંબડી મોટો સંપ્રદાય.)
૪૧ શતાવધાની પં રતનચન્દ્રજી મં	(”)
૪૨ કવિવર્ય શ્રી નાનચન્દ્રજી મં	(”)

૨૬૫

૪૩	લઘુ શલાવધાની શ્રી સૌભાગ્યચન્દ્રજી મં (”)
૪૪	પુજ્ય શ્રી છગનલાલજી મં (ખંભાત સંપ્રદાય)
૪૫	શ્રી રત્નચન્દ્રજી મં (”)
૪૬	શ્રી પુરુષોત્તમજી મં (દરીયાપુરી સંપ્રદાય)
૪૭	પંડિત શ્રી હર્ષચન્દ્રજી મં (”)
૪૮	શ્રી સુંદરલાલજી મં (”)
૪૯	શ્રી ભાયચંદ્રજી મં (”)
૫૦	યુવાચાર્ય શ્રી નાગચંદ્રજી મં (કચ્છ આઠ કોટી મોટી પક્ષ)
૫૧	શ્રી ચતુરલાલજી મં (”)
૫૨	શ્રી રત્નચન્દ્રજી મં (”)
૫૩	પ્રવર્તક શ્રી દયાલચંદ્રજી મં (પું શ્રી અમરસિંહજી મં સં)
૫૪	શ્રી તારાચંદ્રજી મં (”)
૫૫	શ્રી હેમરાજજી મં (”)
૫૬	શ્રી નારાયણદાસજી મં (”)
૫૭	શ્રી હનરીમલજી મં (પુજ્ય શ્રી જયમલજી મં સં)
૫૮	શ્રી ગણેશીમલજી મં (”)
૫૯	શ્રી ચોથમલજી મં (”)
૬૦	શ્રી બકતાવરમલજી મં (”)
૬૧	શ્રી ચેનમલજી મં (”)
૬૨	શ્રી ધૈર્યમલજી મં (પુજ્ય શ્રી રૂગનાથજી મં નો સં)
૬૩	શ્રી મિશ્રીલાલજી મં (”)
૬૪	શ્રી ક્ષેત્રલાલજી મં (પુજ્ય શ્રી સ્વામીદાસજી મં નો સં)
૬૫	શ્રી છગનલાલજી મં (”)
૬૬	શ્રી પન્નાલાલજી મં (પુજ્ય શ્રી નાનકરામજી મં નો સં)
૬૭	શ્રી હગામીલાલજી મં (”)
૬૮	શ્રી ચાંદમલજી મં (પુજ્ય શ્રી ચોથમલજી મં નો સં)
૬૯	શ્રી રૂપચંદ્રજી મં (”)
૭૦	શ્રી પુલચંદ્રજી મં (પુજ્ય શ્રી નાથુરામજી મં નો સં)
૭૧	શ્રી કુન્દનમલજી મં (”)
૭૨	શ્રી જોધરાજજી મં (પું એકલીંગદાસજી મં નો સં)
૭૩	શ્રી વૃદ્ધિરાજજી મં (”)
૭૪	શ્રી રામકુમારજી મં (પું દોલતરામજી મં સંકોટાવાળા)
૭૫	શ્રી વૃદ્ધિચન્દ્રજી મં (”)
૭૬	શ્રી દેવીલાલજી મં (”)

ઉપર્યુક્ત ૭૬ પ્રતિનિધિ મુનિઓની બેઠક, સમાન આસને ગોળાકારમાં થઈ હતી. પરંતુ હિંદી અને ગુજરાતી લેખક તથા તેમના સહાયકોની બેઠક મધ્ય સ્થાન પર નિયત થઈ હતી. અને વક્તવ્ય આપનાર મુનિવરો ભેજ સ્થાને ઉભા રહી વ્યાખ્યાન આપતા

હતા. આ પ્રતિનિધિ મુનિવરોની સભામાં શાંતિ બળવવા માટે શાંતિરક્ષક તરીકે શ્રી ગણી ઉદયચન્દ્રજી મહારાજ તથા શતાવધાની શ્રી રત્નચન્દ્રજી મં ને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા, અને સભાની કાર્યવાહીના હિન્દી લેખક તરીકે ઉપાધ્યાય શ્રી આત્મારામજી મં તથા ગુજરાતી લેખક તરીકે લઘુશતાવધાની મુનિશ્રી સૌભાગ્યચન્દ્રજી મં ને નીમવામાં આવ્યા હતા. અને તે બંનેના સહાયક તરીકે શ્રી મદનલાલજી મં તથા શ્રી વિનયઋષિજી મં રહ્યા હતા. સંમેલનની કાર્યવાહીના પ્રારંભ પહેલાં મંગલાચરણ થતું હતું. સંમેલનની કાર્યવાહી સરલ બનાવવા માટે એક વિષય નિર્ણાયક સમિતિ પ્રતિનિધિ મુનિવરોમાંથી સર્વાનુમતે ચૂંટવામાં આવી હતી; કે જે સમિતિ આવતા દિવસની બેઠક માટે વિષયનો નિર્ણય કરતી હતી. તેમાં ચૂંટાએલ મુનિવરોના નામો:—

૧ ગણી ઉદયચન્દ્રજી મં	૧૨ યુવાચાર્ય શ્રી કાશીરામજી મં
૨ પૂજ્ય શ્રી અમોલખ ઋષિજી મં	૧૩ શ્રી તારાચંદ્રજી મં
૩ પૂ. જગનલાલજી મં	૧૪ શ્રી પન્નાલાલજી મં
૪ ઉપાધ્યાય શ્રી આત્મારામજી મં	૧૫ શ્રી ચોથમલજી મં (દેશી સંપ્રદાયના)
૫ શ્રી મણિલાલજી મં	૧૬ શ્રી પૃથ્વીચન્દ્રજી મં
૬ શ્રી પુરુષોત્તમજી મં	૧૭ શ્રી કુન્દનમલજી મં
૭ શ્રી શામજી મં	૧૮ શ્રી સૌભાગ્યમલજી મં
૮ પં. શ્રી હર્ષચન્દ્રજી મં	૧૯ સમરથમલજી મં
૯ શતાવધાની શ્રી રત્નચન્દ્રજી મં	૨૦ શ્રી મોહનઋષિજી મં
૧૦ પ્ર. વ. શ્રી ચોથમલજી મં	૨૧ પૂં હસ્તિમલજી મં
૧૧ કવિવર્ય શ્રી નાનચન્દ્રજી મં	

ઉપરની સમિતિનું કાર્ય ૧૧ નું રાખવામાં આવ્યું હતું. અને રાત્રિએ આ સમિતિ ની બેઠકો થતી હતી.

પ્રતિનિધિ મુનિઓની બેઠકમાં થયેલાં કાર્યોના હેવાલ અને સંમેલન મળવાનાં મુખ્ય કારણો.

કારણ વગર કાયની ઉત્પત્તિ કદિ સંભવતી નથી. આપણે આગળ કહ્યું તેમ જ્યારે જ્યારે ધર્મના ઉચ્ચતમ તત્ત્વો સદંતર છિન્નલિન્ન થવા લાગે છે, ત્યારે ત્યારે એક પરમ પુરુષનો, ઉદ્ધારક મહાત્માનો જન્મ થાય છે, અને તે પોતાના ચારિત્રબળે, જ્ઞાનબળે સત્ય તત્ત્વોનો પ્રચાર કરે છે. તેમ દરેક કાર્યમાં, દરેક પ્રવૃત્તિમાં જ્યારે શિથિલતા પ્રસરે છે, ધોર અધિકારભર્યાં આવરણો દષ્ટિગોચર થાય છે, કે સમાજમાં કલેશાદિ પ્રવૃત્તિઓ વિકસે છે, ત્યારે એવાં કોઇ વિચારક પુરુષોને અધિકારનો નાશ કરી પ્રકાશ કરવાનું મન થઇ આવે છે, અને પછી તે ભગીરથ પ્રયત્ન સેવે છે. જે કે આ વખતે સ્થા. સમાજની કે સમાજના મુનિવરોની સ્થિતિ છેકજ અધ:પતનને પથે ગયેલી ન હતી; તોપણ સારીયે આલમમાં પોતાના અદ્ભુત ચારિત્ર બળે પ્રશંસા પામેલા સ્થા. જૈન મુનિઓને માટે આદર્શ ચારિત્ર, આદર્શ અધારણની તો જરૂર હતી જ. તે ઉપરાંત ક્રિયાકાંડોમાં, વ્યવહાર નિયમોમાં, તિથિ નિર્ણયમાં, આદિ અનેક વિચારણાઓ કરી સમુહબળ જગાવવાનું મુખ્ય કારણ હતું.

પંજાબ શિરોમણી વયોવૃદ્ધ પૂજ્યાચાર્ય શ્રી સોહનલાલજી મહારાજે જૈનજ્યોતિષનો

પ્રકાશ કરવા માટે મહાપ્રયાસે ન્યોતિષ ગણિતના આધારે “ શ્રી વર્ધમાન જૈન તિથિ પત્રિકા ” નામક પ્રશંસક પુસ્તિકા બનાવી. જે પુસ્તિકામાં આતુર્ભાસ, વિહાર આદિ વિધ વિધ બાબતોનો ઉલ્લેખ હતો; તે તિથિ પત્રિકાના નિયમ મુજબ વર્તવાનું પુણ્યશ્રીએ પોતાની સંપ્રદાયમાં ચાલુ કર્યું. પરંતુ હંમેશા બધા મતો એકત્ર નથી હોતા. એથી આનું પરિણામ એ આવ્યું કે પુણ્યશ્રીનો આ નિર્ણય કેટલાકોને “ ન્યોતિષ શાસ્ત્ર ” ની વિરુદ્ધ લાગ્યો. પરિણામે તેમના સંપ્રદાયમાં જે વિભાગો પડી ગયા. અને સાધુ-સાધ્વીઓમાં તેમજ શ્રાવક વર્ગમાં ઘણો કલેષ ઉત્પન્ન થયો. આ કારણથી બંને પક્ષને સમજાવવા માટે સ્થા. જૈન કોન્ફરન્સના નેતાઓ પુણ્યશ્રી પાસે વારંવાર જઇ વિનંતિ કરવા લાગ્યા; પરંતુ તેનું પરિણામ સમાધાની રૂપે નજ આવ્યું. અને ઉત્તરોત્તર કલેશની વૃદ્ધિ થતી ગઈ. છેવટે સં. ૧૯૮૮ માં શાસનના હિત અર્થે આગેવાન શાંતિ ઇન્દ્રજી નેતાઓ પુનઃ પુણ્યશ્રી પાસે ગયા અને બંને વિભાગોને સમાધાની પર આવવા આગ્રહભરી વિનંતિ કરી. ત્યારે સમયસુ અને શાસનહિતચિંતક પુ. શ્રી સોહનલાલજી મહારાજે કહ્યું કે: સ્થાનકવાસી સમાજના સર્વ સાધુઓને આ મારી “ તિથિપત્રિકા ” બતાવો. અને જે તેઓ વધુમતે તેને સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ ઠરાવે, તો હું તે પત્રિકા પાછી ખેંચી લેવા તૈયાર છું. (પુણ્યશ્રીનું આ કથન તેમના વિશાળ અને શાંતિઇન્દ્રજી હૃદયની ખાત્રી આપે છે) આ મુખ્ય કારણ ઉપરાંત બીજાં પણ કેટલાંક કાર્યો સાધુ સમાજના પુનરુત્થાનને માટે અગત્યના હતા. તેથી કોન્ફરન્સના નેતાઓએ તે વાત માન્ય રાખી; અનેક જગ્યાએ ફરી, સંમેલનનું વાતાવરણ જમાવ્યું, અને આપણે તે મેળવવા ભગીરથ પ્રયત્ને પણ સફળ થયા એ આપણા ઇતિહાસનો એક તેજસ્વી પ્રસંગ છે.

સંમેલનની બેઠકમાં પ્રથમ પ્રશ્ન ‘ તિથિ નિર્ણય ’ પરત્વે મૂકાયો. તેમાં ઘણી ચર્ચા થઈ. અને ઘણા સંપ્રદાયનો એવો મત થયો કે સિદ્ધાંતને આગળ રાખી પ્રત્યેક સંપ્રદાયને એક સરખી રીતે અનુકુળ આવે તેવો નિર્ણય થાય તોજ દરેક માન્ય રાખી શકે. આ પત્રિકામાં પુણ્યશ્રીએ જે કે અથાગ પરિશ્રમ સેવ્યો છે. તદ્દપિ હાલ જૈન ન્યોતિષનો પ્રાયઃ લોપ (કેટલાક સિદ્ધાંતો વિચ્છેદ ગયા હોય) થએલો હોઈ, આ સંબંધી અનેક ન્યોતિષ શાસ્ત્રીઓના અભિપ્રાયથી એકત્ર મત ઉત્પન્ન કર્યા પછીજ ઉક્ત પત્રિકાનો સ્વીકાર થવો જોઈએ. આ પત્રિકા લૌકિક અને પરંપરાથી બિન્ન માર્ગે પ્રવર્તતી જણાય છે, તેથી તે ગદાને અનુકુળ ન આવે તે સ્વાભાવિક છે. આ માટે જૈન ન્યોતિષ જ્ઞાનના અનુભવીઓની કમીટી નીમી તે દ્વારા નિર્ણય કરી મધ્યસ્થ માર્ગ સ્વીકારવો એ હિતાવહ છે. આ ઠરાવને સર્વ સંપ્રદાયોએ સહાનુભૂતિ આપી, અને પછી તે બાબતની એક કમિટી નીમવામાં આવી, જેનાં નામો:—

૧ ગણિ શ્રી ઉદેચંદ્રજી મ. (પંજાબ)	૫ પ્રવર્તક શ્રી પન્નાલાલજી મ. (મારવાડી)
૨ ઉપાધ્યાય શ્રી આત્મારામજી મ. (પંજાબ)	૬ શતાવધાની પં. મુનિ શ્રી રત્નચંદ્રજી મ. (કાઠીયાવાડ)
૩ યુવાચાર્ય શ્રી કાશીરામજી મ. (પંજાબ)	
૪ મુનિ શ્રી મણીલાલજી મ. (કાઠીયાવાડ)	૭ મુનિ શ્રી ચત્રભુજજી મ. (કાઠીયાવાડ)

ઉપરના સાત મુનિઓની કમિટી નીમી તિથિ નિર્ણય કરવાનું કામ તેઓને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ કમિટી મહા પ્રયત્ન કરી સર્વને સંતોષ ઉપજે તેવો મધ્યસ્થ રસ્તો લઈ સમાધાનીની અણી પર આવેલ, પરંતુ ગમે તે કારણે પાછળથી મતભેદ ઉપસ્થિત થયો, અને તે કાર્ય અધુરું રહ્યું. જેથી છેવટે તે કામ કોન્ફરન્સને સોંપવામાં

આવ્યું; તે સાથે એવી જલામણુ કરવામાં આવી કે:-ન્યાં સુધી કોન્ફરન્સ કમિટિ ચંદ્ર દર્શન, ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહણુ આદિ યોગો ખતાવી જૈન ન્યોતિષ આધારે સંપૂર્ણ જૈન પંચાંગ સંતોષપ્રદ રીતે તૈયાર ન કરે ત્યાં સુધી સૌએ પરંપરા અનુસાર વર્તવું. એ પ્રમાણે કહી તિથિ નિર્ણાયક સાધુ સમિતિએ તે કાર્ય કોન્ફરન્સને સોંપ્યું, જે કામ માટે કોન્ફરન્સના સુકાનીયો-માનનીય શ્રી હેમચંદભાઈ રામજીભાઈ મહેતા અને અન્ય સુલેહકર્મીઓ આગેવાનો ભારે પરિશ્રમ સેવી રહ્યા છે, તે ખરેખર આપણા સમાજ માટે ગૌરવવંતુ કાર્ય છે.

ખીજા પ્રસ્તાવમાં કેળાં, કાસમીસ, લીલી દ્રાક્ષ, અંગુર, ખરક વગેરે વસ્તુઓ સચેત છે કે અચેત ? એ પ્રશ્ન મૂકવામાં આવ્યો હતો, તેના નિર્ણય માટે પણ એક કમિટિ યોજવામાં આવી હતી. તેમાં પણ કેટલીક ચર્ચાઓ ચાલ્યા બાદ વિદ્વાન પ્રોફેસરોના અભિપ્રાયો વગેરે મેળવી જાહેર કરવાનું કાર્ય કોન્ફરન્સને સુપ્રત કરવામાં આવ્યું હતું, જેનો યોગ્ય નિર્ણય વિદ્વાન અનુભવીઓ દ્વારા કરી શકાયા. કોન્ફરન્સે સામાજિક મુખ્યપત્ર “ જૈન પ્રકાશ ” માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, સચેત અચેતના નિર્ણયનું આ કામ શ્રી કોન્ફરન્સે સરસ રીતે પાર પાડ્યું એમ કહેવું જોઈએ.

વચ્ચે વચ્ચે જૈન મુનિઓના આચાર વિષયક પ્રશ્નો ચર્ચાતા હતા, અને તે બહુમતિએ પસાર થતા હતા.

પંજાબમાં વિચરતા પૂ. શ્રી નાથુરામજી મ. ના પ્રશિષ્ય મુનિ શ્રી કુન્દનમલજી મ. વગેરે, જેઓ હાલ “ અજીવ પંથી ” સમુદાયના નામથી ઝોળખાય છે, તેમના તરફથી એક મહત્વનો પ્રસ્તાવ * મૂકવામાં આવ્યો હતો તે એ કે:-

પ્રશ્ન ૧ લો:-શ્રી પન્નવણા સૂત્રના નવમા પદમાં ત્રણ પ્રકારની યોતિ ખતાવી છે તેના નામ:-સચિત, અચિત, અને મિશ્ર. એ ત્રણે પેદા થઈ શકે છે કે નહિ ?

પ્રશ્ન ૨:-ધાન્ય વર્ગમાં યોવીસ પ્રકારનું ધાન્ય ખતાવ્યું છે. અને જેનું આયુષ્ય ૩ વર્ષથી સાત વર્ષનું કહ્યું છે તે નિયમિત આયુષ્યવિધિ બાદ સચિત સમજવું કે અચિત સમજવું ?

પ્રશ્ન ૩ જો:-પાંચ સ્થાવરમાં એક જીવ રહે છે કે નહિ ? અને જો એક જ જીવ રહે છે તો તેની આહારવિધિ શું ?

આ પ્રસ્તાવની ચર્ચા માટે સાત જણની એક કમિટિ નીમવામાં આવી હતી. તેમાં બહુમતિએ (છ વિરૂદ્ધ એકમતે) નીચેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો.

૧ સચિત અચિત અને મિશ્ર એ ત્રણે યોતિઓથી જીવ પેદા થઈ શકે છે.

૨ યોવીસ ધાન્યના ખીજા શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી ૩ વર્ષ અને વધુમાં વધુ ૭ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયે અખીજ થઈ શકે છે. તથા યોતિઓનો વિધ્વંસ થાય છે. આથી અયોતિ અને અખીજ ધાન્ય અચિત હોવાનો સંભવ છે.

૩ શાસ્ત્રમાં “ બીયાણી હરિયાણીય પરિવજ્જંતો ચિદ્વેજા ” ઇત્યાદિ સ્થાનમાં ખીજના સંગઠનનો સૂત્રકાર નિષેધ કરે છે. પણ અખીજનો તો નહિ તેથી અખીજને અચિત માનવું આગમ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ લોકવ્યવહાર માટે સંઘટો ટાળવો એ વધુ ઉચિત છે.

આ પ્રમાણે “ અજીવ પંથી ” નો ફેંસલો થવાથી પંજાબમાં તે સંબંધી કલેશ ચાલતો હતો તે અંધ પડ્યો. એ પણ આ ઉજવળ પ્રસંગની એક સુમધુર લહાણુ કહેવાય.

* આ પ્રસ્તાવનો બહુમતિ નિર્ણય કબ્જા કરવાનું પોતે વચન આપ્યું હતું.

આ ઉપરાંત યાજ્ઞદીક્ષા, સાધુ સમાચારી, એકલવિહાર, પ્રતિક્રમણ વગેરેના અનેક પ્રસ્તાવો મૂકાયા હતા, તેમાં કેટલાક પાસ થયા, કેટલાક ગોળમટોળ રહ્યા અને કેટલાક ઉડી ગયા.

ટુંકમાં આ સંમેલને કાંઈક ઠીક કામ કર્યું કહી શકાય; પરંતુ જે મહાન ફેરફારો કરવાના ઉદ્દેશથી, સમાજમાં જે નવચેતન ભર્યું વાતાવરણ જમાવવાના હેતુથી સંમેલન મળ્યું હતું તે સંપૂર્ણ રીતે સફળ ન નીવડ્યું એમ મારે દીલગીરી સાથે કહેવું જોઈએ. ખરી વાત તો એ હતી કે અમુક અમુક સંપ્રદાયવાળાને પોતાનો મતાગ્રહ છોડવાની કે પોતાની પરંપરાથી વિરુદ્ધ વર્તવાની લેશ પણ ઇચ્છા ન હતી, એટલું જ નહિ પણ એક ખીજ સાથે વર્ષોથી જુદું પડેલું હૃદય તાત્કાલિક સંધાવું લગલગ અશક્ય થઈ પડ્યું હતું. જેના પરિણામે જ કેટલાક પ્રસ્તાવો પાસ થઈ શક્યા ન હતા.

આમ છતાં, મારે ખેડક આનંદ સાથે કહેવું જોઈએ કે અમુક સંપ્રદાય સિવાયના ખીજ ઘણા સંપ્રદાયો વચ્ચે એકમેકના પ્રેમનો જે સાક્ષાત્કાર થયો; એકખીજના જ્ઞાન, ક્રિયા, આચાર વિશેષ આદિની જે માહિતીઓ મળી, તે ખરેખર અદ્ભુત અને અવર્ણનીય હતી. ક્યાં કાઠીયાવાડ અને ક્યાં પંજાબ, ક્યાં દક્ષિણ અને ક્યાં મારવાડ. એમ ભારત ભરના મહાવીરના એ ત્યાગધારીઓનું તે વખતનું સંગઠન કોઈ અલૌકિક હતું. આ બધો લાભ “બૃહત્સાધુ સંમેલન” ને લીધે જ થયો. નહિ તો એકમેકના આવા પ્રેમનો, એક ખીજના અપૂર્વ સમાગમનો આવો લાભ ક્યાંથી મળવા પામત? આ બધું આપણી કોન્ફરન્સ અને સાધુ સંમેલનના યુદ્ધશાળા અને વિશાળ દૃષ્ટિ કાર્યકર્તાઓના શ્રમનું જ સુંદર પરિણામ હતું. એમ કહેતાં સંકોચ ન થવો જોઈએ.

પરંતુ જે ઉદ્દેશ અજમેરમાં સાધુ સંમેલન થયું. તે ઉદ્દેશ સફળ રીતે પાર ન પડ્યો તેનું એકજ કારણ હતું. તે એ કે જે સંપ્રદાય શિરોમણિઓએ “સમાજને હાલ શેની જરૂર છે, સમાજ શું ઇચ્છે છે?” એ તરફ લક્ષ આપ્યું હોત, અને એકતરફી સંપ્રદાયના કલેશ પરત્વે વધુ સમય ન વેડ્યો હોત, તો પરિણામ ઘણું સુંદર આવત, એમ મારું માનવું છે. ખેર! થયું તે ખરું, કહેવત છે કે “**ગતં ન શોચામિ**” ગત વાતનો શોક ન કરતા હવે તો સમાજ અને સાધુઓનો ઉત્કર્ષ કેમ થાય તેજ શોધવું અને તે શોધ્યા પછી તે રસ્તે પ્રવર્તન કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવું એ જ ઉચ્ચતર છે. ઉન્નતિના ઉપાયો પરત્વે પ્રથમ તો મારે એટલું જ કહેવાનું કે—

હાલનો સમાજ, જૈનાચાર્યોના મૂળ ઉદ્દેશને ભૂલી ગયો, અને ચતુર્વિધ સંઘ જૈન શાસનની સેવા માટે સમયને માન આપી શક્યો નહિ. તેથી પૂર્વાચાર્યોના મહાન પરિશ્રમો, તેમના કર્તવ્ય ઉદ્દેશોને ભૂલવાથી આધુનિક જૈન વસ્તીમાં ઘટાડો થતો ચાલ્યો. એટલું જ નહિ પણ જૈન ધર્મને પાળનારાઓમાંથી પણ શાસન સેવાની ધગશ, ધર્મ પ્રેમ આદિ પ્રતિદિન ઓસરતાં ગયાં.

પર્વતનું એક મોટું શિખર હોય અને તે પડવાથી જેમ તેના ખંડેખંડ થઈ જાય. તેમ એકવાર વિશ્વવ્યાપી બની રહેલો “જૈન ધર્મ” આજે અધઃપતનની નીચી ભૂમિકાએ અવલોકી શકાય છે.

આ પ્રકારની જૈનોની અવનતિ થવાનાં અતંકાનેક કારણો પરત્વે થોડાંક અહિં આપું છું:—અજ્ઞાન, દ્રેષ, કુલંપ, ધર્મીક્યાના મતભેદોથી ઉઠતાં કલેશો, ગચ્છના મતભેદો, ખંડન મંડનના ઝગડાઓ, સંકુચિત માનસ, જે વખતે જે ક્ષેત્રની પડતી દેખાતી હોય, તેની

ઉન્નતિ કરવા તરફનું દુર્લક્ષ્ય, નકામા ખર્ચો, પરસ્પર સાધુ સમાજના ઐક્યની ખામી, સાધુ ભક્તિમાં ન્યૂનતા, ધર્માભિમાનમાં ન્યૂનતા, વગેરે કારણોથી જૈન ધર્મની ઉત્તરોત્તર અવનતિ થતી રહી છે. ધણા ગચ્છોના જૈનાચાર્યોએ પરસ્પરના ખંડન મંડનમાં પોતાની શક્તિનો હાસ કર્યો છે, અને તેથી જ પ્રત્યેક ગચ્છમાં પોતપોતાની માન્યતા કે પરંપરા પ્રબળ બની છે, અને સામાની-અન્ય ગચ્છની માન્યતા, વિરુદ્ધની-મિથ્યાત્વ તરીકેની મનાઇ રહી છે. જોના પરિણામે સૌ કોઈ પોતાના રક્ષણનો અને અન્ય ગચ્છને હઠાવવાનો ઉપદેશ આપી સંગઠન શક્તિનો વિનાશ નોતરે છે, જોને પરિણામે, આ તકનો લાભ લઈ અન્ય સમાજો જેમ અગાઉ પગપેસારો કર્યો, તેમ અત્યારે પણ જૈન શું કે જૈનેતર શું પ્રત્યેક સમાજ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિઓ આગળ ધરી જૈનધર્મીઓને ધર્મોન્તર કરાવવા લક્ષ આપી રહ્યા છે; જેથી સ્વધર્મ પ્રત્યેની ઉંડી લાવનાને અંગે અનેક જૈનીઓ દિન પ્રતિદિન જૈનેતર ધર્મ તરફ ધસડાઇ રહ્યા છે, તે અતિ ખેદની વાત છે. વર્તમાન જૈન સમાજ, આ તરફ સંપૂર્ણ લક્ષ આપી ધાર્મિક પ્રગતિ કરવા ઉચિત પ્રયત્નો સેવે, તો નિશ્ચય જૈનોની પૂર્વકાળની જાહેજલાલી સંપૂર્ણતઃ નહિ, તો વિશેષાંશે પણ હસ્તગત કરવા આપણે ભાગ્યશાળી થઇ શકીએ.

જૈનોનો ચડતીના ઉપાયો:—

- ૧ પ્રથમ તો પક્ષપાત રહિત ગીતાર્થી સાધુઓ અને શાસન હિતચિંતક શ્રાવકોના સહકારે વ્યવસ્થિત યોજનાઓ કરી દરેક સ્થળે ગુરૂકુળો અને પાઠશાળાઓ સ્થાપિત કરવાની ગોઠવણુ થવી જોઈએ.
- ૨ ગામોગામ, શહેરે શહેર કે ખૂણે ખાંચરે વસતાં પ્રત્યેક જૈનનું વસતીપત્રક કરી, પ્રત્યેકને જૈનધર્મનું સામાન્ય જ્ઞાન મળે એવો ઉપદેશ ફેલાવવા, યોગ્ય પ્રબંધ કરવો જોઈએ.
- ૩ સમસ્ત ભારતવર્ષમાં ખ્રીસ્તી પ્રગ્નની જેમ જૈન ધર્મનો પ્રચાર થાય, એવી યોજનાઓ કરીને તેને આચારમાં મૂકવા દરેક જૈને આત્મભોગ આપવો જોઈએ.
- ૪ દરેક ગચ્છના આગેવાન સાધુઓએ પરસ્પર સંપ અને ઐક્ય જળવાઈ રહે તેવા પ્રયત્નો હરહંમેશ ચાલુ રાખી કલેશ ઉઠાવવા ન પામે તે પ્રતિ ખાસ લક્ષ રાખવું જોઈએ, અને દર વર્ષે કે એ વર્ષે સંપ્રદાયના સાધુઓનું સંમેલન મેળવી ઉન્નતિ માટે યોગ્ય નિયમો ઘડવા જોઈએ, અને તે પ્રમાણે વર્તન ચાલુ રાખવું જોઈએ.
- ૫ જૈન સાધુઓ, આખી દુનીયામાં ચાલતાં ધર્મોનું પૃથકરણુ કરી શકે, અને જૈન ધર્મની સર્વ શ્રેષ્ઠતા સમજાવી શકે, તે માટે તત્ત્વજ્ઞાન માટેના ગ્રંથોની સગવડતા કરવી જોઈએ જેથી જ્ઞાન સાહિત્યમાં અભિવૃદ્ધિ થઈ જનતામાં જૈનત્વનો સુંદર પ્રચાર કરી શકે.
- ૬ સાધુશાળા સ્થાપી, અભ્યાસના સાધનો વધારી, દરેકને અભ્યાસની સગવડ કરી આપવી જોઈએ, અને અન્ય ગચ્છના સાધુ-સાધ્વીઓ સાથેના સંપ ભર્યા વર્તનનું શિક્ષણુ ઉત્તરોત્તર મળતું રહે, જેથી પરસ્પરનો વર્તોવ કદિ કલેશમય ન બનતા પ્રેમ ભર્યો રહી શકે.
- ૭ જૈન સાધુઓ પર જાહેરમાં નિંદા ન થાય, પરસ્પરમાં પણ નિંદા ન થાય, એ માટે સર્વ સંપ્રદાયના સાધુઓએ એકત્ર મળીને પ્રબંધ કરવો જોઈએ. અને તે માટે નિંદાયુક્ત પત્રિકાઓ આદિ છપાય નહિ, અને છપાય તો સંધ યોગ્ય તપાસ કરી તેનો પ્રતિકાર કરે; એ જાતની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

- ૮ સર્વગચ્છના આગેવાન સાધુઓનું એક મંડળ સ્થાપવું, તેઓના પુરાણા કલેશો સમાવી દેવા, અને ફરી કલેશ ન જન્મે તે માટે યોગ્ય નિયમો ઘડવા. છતાં કલેશ જન્મે તો સ્થપાયેલા મંડળે તેનું સમાધાન કરવું. આચાર વિરુદ્ધ વર્તનાર સ્વચ્છંદી સાધુ વગેરેનો યોગ્ય પ્રબંધ કરવાની સત્તા તે મંડળે હસ્તગત કરી યોગ્ય ન્યાય આપવો, ઉપરાંત સાધુ સમાજનું યોગ્ય અંધારણુ ધડી કાઢી તેના વ્યાજબી વર્તીવ તરફ લક્ષ આપતા રહેવું; જરૂર જણાતાં ઘટતાં સુધારા કરવા, અને તે માટે અમુક મુકરર કરેલા વખતે સૌએ એકઠાં મળી ઉન્નતિ માટે વિચારણા કરવી. કોઈ કોઈ ગચ્છ નાયકો દૂર હોવાના કારણે ન મળી શકે, તો ત્યાંના આગેવાન શ્રાવકો સાથે યોગ્ય મસલત દ્વારા કાર્ય પાર પાડવું.
- ૯ જૈન સાધુ-સાધ્વીઓની સંખ્યામાં વધારો થાય, અને તેમના દ્વારા જૈનમાર્ગનો ઉત્કર્ષ થાય તે માટે યોગ્ય નિયમો ઘડવા.
- ૧૦ ઉપદેશ, ખેંચતાણુ રહિત કેવળ પરમાર્થ બુદ્ધિએ અપાય અને એ રીતે જૈનધર્મનો વિકાસ થાય તેવા ઉપાયો યોજવા.
- ૧૧ ચતુર્વિધ સંઘ અમુક સમયે એકત્ર મળે, અને અરસ્પરસના વર્તીવ માટે સમાજ ઉન્નતિની યોગ્ય વિચારણા કરી, યોગ્ય અંધારણુ ધડી પ્રચારકાર્ય કરવામાં તન મન ધનનો યથાશક્તિ ભોગ આપવા કટિબદ્ધ થાય તે માટે પ્રયત્ન કરવો.
- ૧૨ ગરીબ જૈન અંધુઓ, વિધવાઓ અનાથો આદિના રક્ષણ માટે યોગ્ય ઉપાયો હાથ ધરવા. તે માટે યોગ્ય કેળવણીની સંસ્થાઓ, હુન્નર ઉદ્યોગોના ખાતાંઓ, સ્વધર્મી સહાયક ફંડો, નિરાશ્રિત ફંડો, ધંધે લગાડવાના કાર્યો, સ્વધર્મમાં દૃઢ રાખવાના ઉપાયો, આદિ યોજના કરી જૈનધર્મીઓનો ટકાવ કરવો, અને અન્યને જૈનત્વની ઉપયોગિતા સમજાવી ઉદ્ધાર કરવો.
- ૧૩ જૈન ધર્મની ઉત્તમતા સાબિત કરનારાં પુસ્તકો રચવાં-રચાવવાં. લેખકો-વિદ્વાનોને યોગ્ય પુરસ્કાર આપવો, તે સાથે જૈન પુસ્તકો દુનિયાની દરેક ભાષામાં છપાવી તેનો વિના મૂલ્યે કે ઓછાં મૂલ્યે પ્રચાર કરવો.
- ૧૪ જૈન ધર્મ પર થતા આક્ષેપવાળા લેખોનો સબ્યતાથી શાસ્ત્રાધારે પ્રત્યુત્તર આપવા માટે જૈન વિદ્વાનોની એક કમિટિ નિયુક્ત કરવી.
- ૧૫ જૈનધર્મના પ્રચાર માટે સાધુઓએ દરેક દેશમાં (કલ્પ મુજબ) વિહાર કરવો.
- ૧૬ જૈનોની વસ્તી દર સૈકે હજારોના પ્રમાણમાં ઘટે છે, તેનાં કારણો વિચારી યોગ્ય પ્રયત્ન કરવો.
- ૧૭ કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, બાળલગ્ન, વૃદ્ધવિવાહ, ધર્મહાનું ધન ખાનાર, વિવાહાદિ શુભ પ્રસંગે વધુ પડતો ખર્ચ, શરાબપાણ, વેશ્યાનાય કે આતશ્યાણુ આદિ અયોગ્ય હાનિકારક રિવાજો હોય તે જૈનસમાજમાંથી સદંતર નાબુદ કરવા યોગ્ય કાયદાઓ આંધવા, અને સાદાઈથી, ફેશનની કોઈ ખરાબ રૂઢિઓના ભોગ બન્યા સિવાય પ્રમાણિકપણે જીવન વ્યવસાય ચાલે; તે માટે સાચા જૈનોએ હંમેશાં લક્ષ રાખવું.
- ૧૮ સ્ત્રી શિક્ષા-સ્ત્રી કેળવણી પરત્વે ખૂબ લક્ષ આપી તેમને ધરગથ્થુ ઉદ્યોગો શીખવવાનો પ્રબંધ કરી જૈન પ્રજ્ઞના ચારે વર્ગમાં-ચતુર્વિધ સંઘમાં સુખી, શાંત અને પાર-માર્થિક જીવન શુભરાય તે માટે પૂરતો પ્રબંધ કરવો.

આ પ્રમાણે મહારી અદ્વપમત્યાનુસાર જૈનધર્મ અને સમાજની ઉન્નતિ વિષયક યોગ્ય ઉપાયો મેં સૂચવ્યા છે. તે પ્રમાણે વર્તવા ચતુર્વિધ સંઘ ઘટતું કરશે, તો મને ખાત્રી છે કે આજના અધોગત સ્થિતિએ પહોંચેલા સમાજનો કોઈ અદ્ભૂત વિકાસ થશે, એટલું જ નહિ પણ તે આર્થિક, નૈતિક, ધાર્મિક, સામાજિક કે રાજકીય પ્રવૃત્તિઓમાં અગ્રસ્થાન ભોગવતો રહેશે.

આ આખાં ઇતિહાસમાં અનેક વિદ્વાનોના, પંડિતોના, મહર્ષિઓના કે અનુભવીઓના અભિપ્રાયો પરથી આપણે જોઈએ કે “જૈનધર્મ” એજ સર્વ શ્રેષ્ઠ સત્ય ધર્મ છે. છતાં તેની જન સંખ્યામાં શા માટે ક્ષતિ થાય છે, તેનાં કારણો અરાબર વિચારી યોગ્ય પ્રયાસ સેવવો જોઈએ. જેમ એક દુકાનદાર પોતે આહોશ હોઈ દુકાનનો સર્વ કાર્યભાર વ્યવસ્થિત ચલાવી પેઢીને સારી સ્થિતિ પર લાવી મૂકે છે, તેમ જૈનધર્મનો પ્રચાર કરનારા આગેવાન સાધુઓ અને લોકનેતાઓ આહોશ, બુદ્ધિશાળી અને શાસનને વફાદાર હોય તો “જૈન ધર્મ” રૂપ પેઢી સુંદર રીતે ચલાવી શકે, એટલું જ નહિ પણ જૈનસમાજની વૃદ્ધિ સાથે આપાદી કરી શકે.

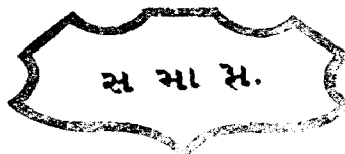
જૈન ધર્મ પછી નીકળેલા ખ્રીસ્તી, મુસલમાન આદિ ધર્મને માનનારાઓની સંખ્યા કુદકે ને લુસકે વધતી જાય છે, ત્યારે જૈન સમાજ પછાત રહે છે તેનું કારણ શોધવાનું કામ આટલું લખ્યા પછી હું વાંચકને સોંપું છું.

જૈન ધર્મના વ્યાપારી-ગુરુઓએ વિચારવું જોઈએ કે અમારી દુકાને આવનારા મનુષ્યો કેમ ઓછા થાય છે? અમારા ગ્રાહકો કેમ ઘટે છે? દુકાન સારી હોય, માલ સારો હોય, વેચનારા સારા હોય, ભાવ સસ્તો હોય, તો શું ગ્રાહક સંખ્યા ઘટે ખરી? ત્યારે આવું કારણ શું?

કારણ એજ કે:-માલ તો ઉત્તમોત્તમ છે; અને તેને ખરીદનારા પણ છે; પરંતુ વેચનારા ધર્મગુરુઓ પોતપોતાની પેઢી જમાવવા અર્થે માંહોમાંહે હરિક્ષાઈમાં ઉતરો, ચડસાચડસી કરી, કલેશ કુસંપમાં પડે છે, જેથી ગ્રાહકોના મન નારાજ થાય છે. અને પછી બીજી દુકાને શોધવા નીકળે છે, ત્યાં તેમને મિઠી જલાન, સ્વાગત, આશ્વાસન મળતું હોઈ તે તરફ લલચાય છે, પરિણામે જૈન સમાજનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થવાને અદલે વિનાશ થાય છે. આ આખત ધર્મગુરુઓએ હરિક્ષાઈ નિમિત્તે થતી અદેખાઈ વોસરાવવી જોઈએ અને મહાન્ તરવોનો વિકાસ સાર્વત્રિક પ્રેમથી સાધવો જોઈએ. જો તેમ થશે તો જૈન સમાજનો ભાનુ ઉદયાચળ પ્રતિ ગમન કરતો આપણે નીરખી શકીશું. અસ્તુ.

સર્વ મંગલ માંગલ્યં સર્વ કલ્યાણ કારણં ।

પ્રધાનં સર્વ ધર્માણામ્ જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ ॥

અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકોની નામાવલી.

૧૦૧ શેઠ ગોપાળજી લાડકચંદ હ. કૃતેહચંદભાઈ—થાન.

૮૭ વાંકનેર

- ૨ સંઘવી જગનલાલ અંદરજી
- ૫ દોશી લીલાધર પાનાચંદ
- ૧ સંઘવી રૂપચંદ અંદરજી
- ૧ ખેન ચંપાખેન રૂપચંદ
- ૪ ખંઢેરીયા મોહનલાલ માણેકચંદ
- ૪ શા, દીપચંદ વાલજી
- ૨ ખેન લીલાવતી દીપચંદ શાહ
- ૧ ખેન લલીતા કેશવલાલ (વઢવાણુવાળા)
- ૫ શાહ કાનજી નરશી હ. ઝણુખેન
- ૭ આઘ ઘેલીઆઘ રૂપચંદ
- ૨ સોલાણી વલમજી રાઘવજી હ. મોહનલાલ
- ૨ સોલાણી માઘવજી રાઘવજી હ. વનેચંદ
- ૨ સંઘવી મોહનલાલ શામજી
- ૧ સંઘવી હીરાચંદ માનશંગ
- ૨ શ્રી સ્થા. જ્ઞૈન અજરામરજી લાયઝેરી
- ૨ ગાંધી ખેચર મોનજી
- ૧ સંઘવી ચત્રજી કચરાભાઈ
- ૧ મહેતા વલ્લમજી પુલચંદ
- ૨ સંઘવી જ્ઞદવજી ભાણુજી
- ૧ સંઘવી ભાઈચંદ કાળીદાસ
- ૧ શેઠ વર્ધમાન ભાઈચંદ
- ૧ દોશી જગજીવન પાનાચંદ
- ૧ શેઠ ત્રીભોવન હરજીવન
- ૧ વખારીયા જટાશંકર જગજીવન
- ૧ સંઘવી અમૃતલાલ શામજી
- ૨ આઘ રંભાઆઘ વખતચંદ
- ૧ આઈ રળીયાતઆઈ કુંગરશી
- ૧ સંઘવી સોમચંદ ગોવા
- ૧ સોલાણી મોતીચંદ કુંગરશી
- ૧ ગાંધી માણેકચંદ જ્યેચંદ
- ૧ સંઘવી અંદરજી ગફલ
- ૨ ગાંધી પીતાંચર ગોકળ (હડમતીયાવાળા)

- ૧ દોશી કાંતિલાલ માનશંગ
- ૧ ગાંધી કડવા પરસોતમ (હડમતીયા)
- ૧ દોશી કરશનજી ભીમજી
- ૧ દોશી જીવરાજ કાલીદાસ
- ૨ શાહ ઝોઘવજી વીરપાળ
- ૧ સંઘવી જગનલાલ ગોચર
- ૧ દોશી ઉકા દેવશી
- ૧ મહેતા વાઘજી ગુલાબચંદ
- ૧ શેઠ દલીચંદ ચતુરભાઈ
- ૧ મહેતા કાન્તિલાલ કપુરચંદ
- ૨ દોશી વીરપાળ કુંગરશીભાઈ
- ૧ સંઘવી અભેચંદ શામજી
- ૧ શા વીરચંદ હંસરાજ
- ૧ સોલાણી ધરમશી નાનચંદ
- ૧ સંઘવી હેમચંદ જ્યેચંદ
- ૧ દોશી જોઠાલાલ માણેકચંદ
- ૧ પટેલ અંદરજી ઘેલાભાઈ સરપદડવાલા
- ૧ મોહનલાલ નાનચંદ રટેશન માસ્તર(મુળી)
- ૧ શેઠ જગનલાલ ચતુરભાઈ
- ૧ સંઘવી કુંઝાભાઈ સોમચંદ
- ૧ પા. સોભાગચંદ જ્યેચંદ સરપદડવાળા
- ૧ મહેતા ખુશાલચંદ કાળીદાસ માસ્તર
- ૧ મહેતાં પોપટલાલ કુલચંદ

૫૪ મોરખી

- ૧ નગરશેઠ અમૃતલાલ વર્ધમાન
- ૧ મહેતા સુખલાલ મોનજી
- ૨ મહેતા જીવરાજ ડોશાણી
- ૧ દેસાઈ ઝોતમલાલ હરજીવન
- ૧ સંઘવી હકુભાઈ ગોવિંદજી
- ૧ સ્થાનકવાસી જ્ઞૈન સંઘ
- ૧ શ્રી જ્ઞૈન લાયઝેરી મોરખી
- ૧ શ્રી જ્ઞૈનશાળા મોરખી
- ૧ મહેતા મહાદેવ દેવચંદ

- ૧ મહેતા છબીલાલ વનેચંદ
- ૧ મહેતા હીરાચંદ લખમીચંદ
- ૧ મહેતા માધવજી ચંપશી
- ૧ મહેતા મોરારજી ચંપશી
- ૧ સંઘવી ગુલાબચંદ વછરાજી
- ૧ મહેતા ભાષ્યંદ ખેતશી
- ૧ દેસાઈ હીરાચંદ ઝવેરચંદ
- ૧ મહેતા રેવાશંકર અંબાવીદાસ
- ૧ દોશી રાચંદ ડોશા
- ૧ મહેતા મોરારજી લીલાધર
- ૧ મહેતા પ્રાણજીવન ઝવેરચંદ
- ૧ વોરા કીરચંદ સોભાગચંદ
- ૧ મહેતા કેશવલાલ મૂળજી
- ૧ ઝવેરી ગંગારામ નેણશી
- ૧ મહેતા દામોદર લખમીચંદ
- ૧ દેસાઈ ભાઈચંદ કલાણજી
- ૨ કોઠારી ગુલાબચંદ કેશવજી
- ૧ મહેતા ખોડીદાસ નેણશી
- ૧ મહેતા અમીચંદ ચત્રજી
- ૧ મહેતા ગીરધરલાલ મોરારજી
- ૧ સંઘવી ધરમશી ઘેલાભાઈ
- ૧ દોસ્તી પાનાચંદ મોતીચંદ
- ૧ શા. નીમચંદ પોપટલાલ
- ૧ શા. કાલીદાસ પાનાચંદ
- ૧ પારેખ કશળચંદ શવચંદ
- ૧ સોલાણી ખેચર ઝુંઝા
- ૧ સંઘવી મગનલાલ વછરાજી
- ૧ મહેતા જટાશંકર ભીનજી
- ૧ મહેતા ન્યાલચંદ ગુલાબચંદ
- ૧ ખોખાણી કરસનજી ભૂદર
- ૧ મેતા ભાષ્યંદ કેશવજી (સજનપર)
- ૧ સંઘવી અભેચંદ વૃજપાલ
- ૧ મહેતા રેવાશંકર માધવજી
- ૧ મહેતા દામોદર રાધવજી
- ૧ કોઠારી કપુરચંદ માણેકચંદ (ઝોરસીપર)
- ૧ દોસ્તી માણેકચંદ સુંદરજી

- ૧ ધડીયાળી ચંદુલાલ ત્રિભોવન
 - ૧ સંઘવી ન્યાલચંદ પીતાંબર
 - ૧ મહેતા વલ્લભદાસ ગુલાબચંદ
 - ૧ મહેતા નવલચંદ માધવજી
 - ૧ મહેતા માણેકચંદ લખમીચંદ
 - ૧ સંઘવી છોટાલાલ નરભેરામ
 - ૧ મહેતા કાલીદાસ મેઘજી
- ૧૧૦ અમદાવાદ
- ૫ શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ
 - ૧૦ શા. બાલાભાઈ જગનલાલ
 - ૨ શેઠ સોમચંદ હરીલાલ
 - ૧ શા. વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ
 - ૧ સ્થા. જ્ઞેન મિત્ર મંડળ હ. ભોગીલાલભાઈ
 - ૧ માસ્તર શનાભાઈ છોટાભાઈ
 - ૧ શા. ચંદુલાલ ડાહ્યાભાઈ
 - ૧ શા. કાંતિલાલ ત્રિભોવનદાસ
 - ૧ શા. શામળભાઈ ગોરધનદાસ
 - ૧ શા નગીનદાસ છોટાલાલ હ. કાંતિલાલ
 - ૧ શા પ્રેમચંદ ગોપાળદાસ
 - ૧ શા અમૃતલાલ કેશવલાલ
 - ૧ શા જ્ઞેનભાઈ મગનલાલ
 - ૧ મેતા મુળચંદ મગનલાલ
 - ૧ મેતા કેવળભાઈ કરતુરચંદ
 - ૧ મેતા ખુશાલદાસ ઝોઘડભાઈ
 - ૧ શા વાડીલાલ મગનલાલ
 - ૧ શા ચંપકલાલ વાડીલાલ
 - ૧ માસ્તર રતીલાલ મગનલાલ એમ. એ.
 - ૧ સંઘવી ચંદુલાલ શીવલાલ
 - ૧ શા રમણલાલ ડાહ્યાભાઈ
 - ૧ મોહનલાલ લક્ષ્મીચંદ વખારીયા
- (રાજકોટવાળા)
- ૧ શા લાલચંદ પુલચંદ ડોળીયાવાળા
 - ૧ શા છોટાલાલ લાલચંદ સાયલાવાળા
 - ૧ શા મણીલાલ ખોધાભાઈ ધ્યાવાવાળા
 - ૧ હિંમતલાલ ગીરધરલાલ પારેખ
 - ૨ શા ચંદુલાલ મનસુખભાઈ

- ૧ શા રાધવજી રામજી કચ્છ માનકુવાવાળા
 ૨ સંઘવી લખમીચંદ ઝવેરચંદ
 ૧ શા. છગનલાલ વનમાળીદાસ
 ૧ શા. જીવરાજ અભેચંદ સેજકપરવાળા
 ૧ શા. ચમનલાલ મહાસુખરામ
 ૧ શા. લહેરચંદ તલકચંદ
 ૨ વાડીલાલ મગનલાલ કામદાર
 ૧ શા. ખાલાભાઈ મહાસુખરામ
 ૧ ખંધાર નાગરદાસ તલકશો
 (સરસપુર)
 ૧ ભા. છગનલાલ શામળદાસ
 ૧ ભા. હરગોવન શામળદાસ
 ૧ ભા. જેસીંગભાઈ ડાહ્યાભાઈ
 ૧ ભા. કાલીદાસ છનાભાઈ
 ૧ ભા. મંગળજી પાનાચંદ હ. ખેન પુરી
 (છ કેડી ઉપાશ્રયે)
 ૫ શા ચોચાભાઈ પીતાંબરદાસ
 ૨ દોશી મોતીચંદ ધારશીભાઈ રાજકોટવાળા
 ૨ મોદી મોહનલાલ જેચંદભાઈ ગોંડલવાળા
 ૨ શા શાન્તિલાલ મગનલાલ બાવનગરવાળા
 ૨ ભા. નારણદાસ પુંજભાઈ
 ૨ ભા. ગણપતભાઈ પુંજભાઈ
 ૧ ભા. સુનીલાલ ગણેશ
 ૧ ખીમચંદ ખેચરદાસ તલસાણીયા
 ૧ મોરારજી ધનજીભાઈ પડીયા
 ૧ લાલચંદ મલુકચંદ ખંભાતવાળા
 ૧ દોશી ખીમચંદ વખતચંદ
 ૧ ગોપાણી પુરુષોત્તમ ઠાકરશી
 ૧ શા સુનીલાલ વર્ધમાન
 ૧ શા સુખલાલ મથુરદાસ
 ૧ શા મણીલાલ મગનલાલ
 ૧ શા ધારશી ઝવેરભાઈ ત્રાડીયાવાસા
 ૧ શેઠ સુકુન્દચંદ મોહનલાલ આલીયા
 ૧ શા બાલચંદ હીરાચંદ
 ૧ દેસાઈ જેઠાલાલ પ્રેમજી
 ૧ શા બાઈલાલ સુખલાલ

- ૧ શા મફતલાલ કકલભાઈ
 ૧ ગુલાબચંદ હીરાચંદ સંઘાણી
 ૧ મણીયાર મનસુખલાલ જીવણભાઈ
 ૧ શા નાગરદાસ ભુરાભાઈ
 ૧ શા ગીરધરલાલ સાંકળચંદ
 ૧ ડેલીવાળા રતીલાલ ખીમચંદ
 ૧ શા. પોપટલાલ જગજીવનદાસ
 ૧ શા મનસુખલાલ માણેકચંદ
 ૧ કાલીદાસ જસકરણ ઝવેરી હ. મણીમહેન
 ૧ શા છોટાલાલ ભુદર ધ્રાંગધ્રાવાળા
 ૧ શા લક્ષ્મીચંદ કપુરચંદ
 ૧ શા ડાહ્યાભાઈ મોતીચંદ
 ૧ શા માણેકલાલ ડાહ્યાભાઈ
 ૧ શા રામજી ડાહ્યાભાઈ
 ૧ મોહનલાલ કુંવરજી તલસાણીયા
 ૧ શા કેશવલાલ જેઠાભાઈ
 ૧ ભા. ગાંડાલાલ સંઘજી સરસપુર
 ૧ ભા. ખાલુભાઈ કુલચંદ ,
 ૧ શા કાનજીભાઈ ચત્રભુજ
 ૧ સંઘવી ત્રીકમલાલ છગનલાલ
 ૧ શા મોહનલાલ ગુલાબચંદ
 ૧ શેઠ કુંદનમલજી (મારકીટ)
 ૧ પ્રેમચંદ ઠાકરશી ગોસલીયા

૧૦૬ રાજકોટ

- ૫૧ મેતા કપુરચંદ પાનાચંદ હ. ગુલાબચંદભાઈ
 ૧૦ રાવસાહેબ ઠાકરશી મકનજી ઘીયા
 ૧૦ વીરાણી શામજી વેલજી
 ૫ પારેખ ગુલાબચંદ પોપટભાઈ
 ૫ વોરા સુનીલાલ નાગજીભાઈ
 ૨ શ્રી ઘોળીબાઈ સ્થા. જૈન શાળા
 ૨ શા ખેચરદાસ ગોપાળજી
 ૨ બીમાણી સાકરચંદ જેચંદ
 ૨ બીમાણી ભુરાભાઈ પ્રાગજી
 ૨ દફતરી ન્યાલચંદ સોમચંદ
 ૨ મગનલાલ અત્રતલાલ મહેતા
 ૧ ખંઢેરીયા હરખચંદ હેમરાજ

- ૧ મોદી હંસરાજ મકનજી
- ૧ શેઠ ભગવાનજી ચત્રભુજ
- ૧ દાકતર નરસિંહ ત્રિકમજી
- ૧ કમાણી કીરચંદ કચરા
- ૧ ગાંધી ઝવેરચંદ કશળચંદ
- ૧ મેતા વાઘજી રવજી
- ૧ મેતા જગજીવન સોમચંદ
- ૧ પારેખ હીરાચંદ ભાઈચંદ
- ૧ દોશી જદવજી માણેકચંદ
- ૧ શાહ પરસોતમ હકમીચંદ
- ૧ શેઠ મોતીચંદ વેલજી
- ૧ મેતા રૂપચંદ અમેચંદ
- ૧ શા પ્રાણજીવનદાસ મોરારજી
- ૧ વકીલ રામજીભાઈ માણેકચંદ
- ૧ શાહ મણીલાલ વનમાળી

૩૯ મુંબાઈ બંદર

- ૧૦ શાહ જેઠાલાલ સંઘજીભાઈ સોનાવાળા
- ૧૦ શાહ રતીલાલ પરસોતમ ખોડીદાસ
લોંબડીવાળા
- ૧૦ શાહ જીવરાજ લક્ષુ ધનજીભાઈ ,,
- ૧ શા મનસુખલાલ ગુલાબચંદ દફતરી
- ૧ શા રતીલાલ વીરચંદની કું.
- ૨ શેઠ રતનજી વીરપાળભાઈ
- ૧ શા ચંદુલાલ ગુલાબચંદ (વવાણીયા બંદર)
- ૧ શા જગજીવન દેવશી ધાંગધ્રાવાળા
- ૧ પા. લખુભાઈ રણછોડદાસ
- ૧ શા અંબાલાલ દોલતચંદ ખંભાતવાળા
- ૧ શાન્તિલાલ ત્રિકમલાલ શેઠ લોંબડીવાળા

૨ કરાંચી

- ૨ સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હ. દેવચંદ નેણુશી
સંઘવી-કરાંચી

૨ કુંબા કોનમ

- ૧ શા નરભેરામ ગણાભાઈ
- ૧ શા હંસરાજ મૂળજી
૨ કડી
- ૨ ભાવસાર ભલાભાઈ નાગરદાસ

૧૨ વઢવાણ કેમ્પ

- ૨ શા ગુલાબચંદ અમીચંદ હ. મોહનલાલ
- ૧ મારફતીયા જીવણલાલ ઝુંઝાભાઈ
- ૧ શા. લખમીચંદ ગુલાબચંદ હ કેશવલાલ
(મુંજપર)
- ૧ શા મોહનલાલ લવજી
- ૧ મોદી કલ્યાણજી જસરાજ
- ૧ કોઠારી ત્રીભોવન ઉજમશી (લાયબેરી માટે)
- ૧ ભાવસાર પ્રેમચંદ ભગવાન
- ૧ શા જગજીવન તળશી નગરાવાળા
- ૧ શા મનસુખ ઝોઘડ-નગરાવાળા
- ૧ શેઠ મગનલાલ રણછોડ હ. છોટાલાલ
- ૧ વકીલ હરીલાલ પુલચંદ ખાંડીયાવાળા

પર રંગુન

સંઘવી છગનલાલ અંદરજી વાંકાનેરવાળા
હસ્તક.

- ૨ શેઠ છગનલાલ ચતુરભાઈ
- ૧ સંઘવી છગનલાલ અંદરજી
- ૧ ,, રતીલાલ શામજી
- ૧ ,, માણેકલાલ માવજી
- ૧ શાહ પ્રેમચંદ હરજીવન
- ૧ શાહ વનેચંદ અવિચળ
- ૧ શાહ જેચંદ રામજીભાઈ
- ૧ ગાંધી વીરપાળ મોનજીભાઈ
- ૧ ,, મણીલાલ અવિચળ
- ૧ ,, પાસવીર દેવકરજી
- ૧ ,, વનેચંદ દેવકરજી
- ૧ ,, શાન્તિલાલ વીરપાળ
- ૧ વખારીયા નરભેશંકર જગજીવન
- ૧ શાહ યુનીલાલ લાલચંદ
- ૧ મોલાણી રતીલાલ ઝેન્ડ તલકશી
- ૧ શેઠ દલપતરામ તારાચંદ
- ૧ શા. ગાંડાલાલ તારાચંદ
- ૧ મેસર્સ પી. વી. મોદી
- ૧ વેરા કેવળચંદ મુળજીભાઈ
- ૧ મેતા મોહનલાલ રતનશી

- ૧ જે. પી. સંઘાણી (સેન્ટ્રલ એક)
 ૧ પારેખ શંકરલાલ પરસોતમ
 ૧ મેતા અમરચંદ લક્ષ્મીચંદ
 ૧ સંઘવી જ્ઞદવજી લખમીચંદ
 ૨ તલકચંદ નેમચંદ એન્ડ સન્સ
 ૧ તલકચંદ ખોડીદાસ કામદાર
 ૧ હામોદર હેમચંદ
 ૧ સોભાગચંદ મોતીચંદ વીમાની
 ૧ ન્યુ દિલરંજન સ્ટોર હ. જયંતિલાલ
 ૧ ભનુભાઈ કહાનદાસ પારેખ
 ૧ ઉદાણી ચુનીલાલ અભેચંદભાઈ
 ૧ પારેખ અમૃતલાલ રતનશી
 ૧ મુળચંદ મણીલાલ ડગલી
 ૧ શાહ તલકચંદ નારણજી
 ૧ મહેતા અમૃતલાલ હીરાચંદ
 ૧ સંઘવી ભગવાનજી કાલીદાસ
 ૧ શાહ નટવરલાલ ગીરધરલાલ
 ૧ એમ. એન. રૂપાણી
 ૧ પુલકચંદ કશળચંદ મહેતા
 ૧ ગોવિંદજી જીવાભાઈ
 ૧ દુર્લભજી વણારસી મહેતા
 ૧ શેઠ નવલચંદ દલીચંદ
 ૧ મેતા મોહનલાલ માવજી
 ૧ પ્રભુલાલ પ્રેમચંદ
 ૧ સંઘવી કાંતિલાલ રૂપચંદ
 ૧ શાહ વનેચંદ ડોશાભાઈ
 ૧ ભગવાનજી જ્ઞદવજી અવલાણી

૪૬

- ૧ સ્થાનકવાસી જ્ઞૈનશાળા.
 ૧ શા. પ્રેમજી વેલજી
 ૧ રાયચંદ હેમચંદ કામદાર

૬ સુરત

- ૧ ચુનીલાલ લક્ષ્મીભાઈ હ. ગુલામખાન
 ૧ છોટુભાઈ અભેચંદ
 ૧ રતીલાલ લક્ષ્મીભાઈ

- ૧ ચુનીલાલ જોઠાભાઈ
 ૧ છોટાલાલ અંબાવીદાસ
 ૧ ચંપકલાલ પુલકચંદ

૨ જંગપાર (આફ્રીકા)

- ૧ શા. જ્યેંદ તારાચંદ

- ૧ વજરાજ જોઠાભાઈ રવાણી

૫ કમ્પાલા (યુગાન્ડા)

- ૧ અમુલખ ડાહ્યાભાઈ મહેતા (લાલપુર-
 જામનગર

- ૧ લાલચંદ અમુખલ મહેતા કમ્પાલા

- ૧ દુર્લભજી નાગરચંદ શાહ ,,

- ૧ અમૃતલાલ તારાચંદ શાહ ,,

- ૧ સુખલાલ શાન્તિલાલની કું. ,,

૮ ખંભાત ખંદર

- ૨ શા. નગીનદાસ અનોપચંદ

- ૧ શા. મોહનલાલ ધરજીચંદ

- ૧ પા. જગનલાલ પ્રાણજીવનદાસ

- ૨ પુંજભાઈ ભાઈલાલ અકીકવાળા

- ૧ ઉજ્જવશીભાઈ મગનલાલ હ. કેશવલાલ

- ૧ મોહનલાલ મોતીચંદ શાહ

ખોટાદ

- ૫ માસ્તર પ્રેમચંદભાઈ તારાચંદ

૧૦ ધ્રાંગધ્રા

- માચકીયા પ્રભુદાસ વખતચંદ મારફત

- ૧ માચકીયા પ્રભુદાસ વખતચંદ

- ૧ સંઘવી કાનજી દેવશીભાઈ

- ૧ શાહ ડામરશી પાનાચંદ

- ૧ મેતા મનસુખ વાઘજીભાઈ ટીકર

- ૧ મેતા ગાંગજી માણેકચંદ ટીકર

- ૧ શા લાલચંદ હરીભાઈ

- ૨ સ્થા. જ્ઞૈન સંઘ ધ્રાંગધ્રા

- ૧ કોઠારી તારાચંદ નાનજીભાઈ (કોંઠ)

- ૧ કોઠારી વખતચંદ કેશવજી (હળવદ)

૬ રલોલ

- ૨ રજોલ સ્થા. જ્ઞૈન સંઘ હ. ઉકાભાઈ

ધરમશી

- ૧ શ્રી ટોકરાળા સ્થા. જૈન સંઘ
 હ. શા. ગુલાબચંદ ત્રીભોવન
 ૧ શ્રી ગેડી સ્થા, જૈન સંઘ
 હ. માણેકચંદ ઊડભાઇ
 ૧ શા. હરજીવન કુંગરશીભાઇ દેવપરા
 ૧ પરનાળા સ્થા. જૈન સંઘ
 હ. છગનલાલ દેવચંદ

લીંબડી

- ૫ સંઘવી પ્રેમચંદ જુરાભાઇ
 ૧ વૃજલાલ ત્રીકમલાલ શેઠ
૨૧ પીજ
 ૧ પા. ચતુરભાઇ ગોકળભાઇ
 ૧ પા. મગનભાઈ ઉમેદભાઇ
 ૧ પા મોતીભાઇ કરસનભાઈ
 ૧ પા. મોતીભાઇ મથુરભાઇ
 ૧ પા. ચતુરભાઈ દેસાઈભાઈ
 ૧ પા, મોતીભાઇ વેરીભાઈ
 ૧ પા. ભાઇલાલભાઇ શંકરભાઇ
 ૧ પા. ઇશ્વરભાઈ ભાઇલાલભાઈ
 ૧ પા. ભાઇલાલભાઇ કાશીભાઇ
 ૧ પા. દેસાઈભાઈ શંકરભાઇ
 ૧ પા. હાથીભાઈ તલજભાઈ

૨૨ થાન

- ૧ શેઠ અંબાવીદાસ નાથાભાઇ
 ૧ શાહ ઠાકરશી કરસનજી
 ૧ શાહ દલસુખ સુખલાલ
 ૧ શાહ ત્રીભોવન પ્રેમચંદ
 ૧ શાહ દલીચંદ પાનાચંદ
 ૧ શાહ કીરચંદ ઝવેરભાઈ
 ૧ શાહ દેવચંદ ધનજીભાઇ
 ૧ શાહ ન્યાલચંદ હેમચંદ
 ૧ શાહ ભગવાનજી જેઠાલાલ
 ૧ પારેખ અમૃતલાલ તારાચંદ
 ૧ શાહ ધારશીભાઇ પાશવૌર

૪ ભામનગર

- ૧ સંઘવી મોનજી શામજી

- ૧ શા. રાયચંદ શવજી
 ૧ શા. દેવચંદ મલુકચંદ
 ૧ શા. છગનલાલ ખીમજીભાઇ
 ઘોલેરા અંદરર
 ૫ ભાવસાર ખીમચંદ ખોડીદાસ
 રતલામ
 ૨ રાવખહાદુર મોહનલાલ પોપટલાલભાઇ
 ૧૪ વઢવાણ શહેર
 ૬ શાહ ડાહ્યાભાઇ જેઠાભાઇ હ. ધીરુભાઇ
 ૬ શાહ નાગરદાસ જેઠાભાઇ હ. ચીમનભાઇ
 ૧ વૃજલાલ નારણજી શાહ
 ૧ કોઠારી શીવલાલ જેચંદ
૬ ખરવાળા (ધેલાશાનું)
 ૨ શ્રીમદ્ રામજી રખજી જૈન લાયબેરી
 ૧ છખીલાલ ચુનીલાલ
 ૧ પાનાચંદ જીવરાજ
 ૧ રણછોડલાલ સુંદરજી
 ૧ પ્રભુદાસ જીવણલાલ

૩ કલોલ

- ૧ શા. નગીનદાસ જમનાદાસ
 ૧ શા. ડાહ્યાભાઈ નાનચંદ
 ૧ શા. હકમચંદ ડોશાભાઇ

૩૮ વીરમગામ

- ૧ શેઠ નાનુભાઇ હંસરાજ
 ૧ ડાકટર તારાચંદ લાલચંદ કોઠારી
 ૧ ડાકટર સુખલાલ જીવણભાઇ
 ૧ સંઘવી મગનલાલ જુરાભાઇ
 ૨ શા. કેશવલાલ કાનજીભાઇ
 ૧ ડાકટર ધીરજલાલ વીરપાલ ગાંધી
 ૧ પારેખ ચમનલાલ લાલચંદ દલાલ
 ૧ વકીલ વાડીલાલ નેમચંદ
 ૧ શા છોટાલાલ માધવજી
 ૧ કોઠારી માણેકચંદ બેચર (તનમનીયા)
 ૧ શા પોપટલાલ કેસવજી
 ૧ શા ટપુભાઈ કાલીદાસ
 ૧ શા શીવલાલ કેસવજી

- ૧ દોશી નાનચંદ નાગરદાસ
 ૧ દોશી હરખચંદ કસ્તુર
 ૧ શા કાલીદાસ પીતાંબર
 ૧ શા ભાષલાલ છગનલાલ
 ૧ શા ઝવેરભાઈ કુંવરજી
 ૧ સંઘવી નરશીદાસ છગનલાલ
 ૧ મણ્ણીયાર પરસોતમ સુંદરજી
 ૧ સંઘવી શીવલાલ નાગરદાસ પીંપળી
 ૧ શા પ્રેમચંદ રામજી પનારવાળા
 ૧ શા ચંદુલાલ જ્ઞેશીંગભાઈ
 ૧ શા સુખલાલ લહેરચંદ
 ૧ શા તારાચંદ ધનજી
 ૧ ભાવસાર જીવરાજ લવજી
 ૧ શા નાગરદાસ હઠીશીંગ દદુકાવાળા
 ૧ ભાવસાર તલકચી કુંગરશી
 ૧ ભાવસાર હરગોવન પરસોતમ
 ૧ ભાઈચંદ દેવચંદ
 ૧ અંબાલાલ દામોદરભાઈ-કારકુન
 ૧ લખમીચંદ ઠાકરશી
 ૧ સંઘવી વેલશી શીવલાલ
 ૧ શા કેશવલાલ ઉમેદભાઈ
 ૧ સંઘવી શીવલાલ દામોદર
 ૧ છોટાલાલ સોમચંદ
 ૧ શા. આશારામ છગનલાલ
- ૧૦ સાણંદ**
- ૧૦ સ્થા. જૈન સંઘ જુદા જુદા ગૃહસ્થો.
- પરચુરજી ગૃહસ્થો**
- ૧ નગીનદાસ મહાસુખરામ દીલ્હી
 ૧ ઝવેરી ઉત્તમચંદ માણેકચંદ વડોદરા
 ૧ શાહ દેવચંદ હરખચંદ ઉપલેટા
 ૧ ભગવાનજી ગોવિંદજી કંદોઈ વાસાવડ
 વાડા-ખામગામ
 ૧ શાહ પ્રેમચંદ વસનજી વેરાવળખંદર
 ૧ મગનલાલ લક્ષ્મીચંદ પારેખ મોકામા
 ૧ સ્થા. જૈનશાળા હ. તલકચંદ અ. વીસલપુર
 ૧ ગાંધી મનસુખલાલ કચરાભાઈ સાયલા
 ૧ ઝવેરી ચીમનલાલ જસકરજી પાલનપુર

- ૧ શા. જાદવજી ઝોઘડભાઈ સદાદ
 ૧ શા, હીરાચંદ કેશવજી સદાદ
 ૧ ગોસલીયા મણ્ણીલાલ તલકચી ડોળીયા
 ૧ શા. ઘેલાભાઈ ત્રિભોવનદાસ ડોળીયા
 ૧ ગો, છગનલાલ મોતીલાલ સાયલા
 ૧ દોસી ચતુરભાઈ માવજી નવાણીયા
 ૧ શેઠ સુનીલાલજી આવેલ કોટા
 ૧ શા. સોમચંદ મગનલાલ ખારેજી
 ૧ શ્રી ગોદાવરી જૈન પુસ્તકાલય ગોદાવરી
 ૧ સંઘવી મોનજી સામજી ત્રાડીયા મોટા
 ૧ શ્રી મિંગળન જૈન સંઘ મિંગળન ખર્મા
 ૧ ખીલોસ જૈન લાયચેરી હ. કોઠારી ભવાન
 દેવચંદ ખીલોસ
 ૧ સ્થા. જૈન સંઘ હ શા. મોહનલાલ
 લાડકા સુદામડા
 ૧ મંત્રી ધર્મદાસ જૈન વિદ્યાલય થાંદલા
 ૧ મોદી નેમચંદ શવજી લાલપુર
 ૧ શેઠ લાલચંદ રઘુનાથદાસ બોદવડ
 ૧ શેઠ ધરમચંદ સુનીલાલ વડોદરા
 ૧ સ્થા જૈન સંઘ રાજસીતાપુર
 ૧ શ્રમણોપાસક જૈન નવયુવક મિત્ર મંડળ
 સૈલાના
 ૧ સ્થા. જૈન સંઘ હ શામળદાસ પ્રેમચંદ
 આઠોલા
 ૧ શેઠ હકમચંદજી અખ્તાવરમલજી
 શીરપુર
 ૧ મી. મુત્રીલાલ ગોલેચા જ્ઞેધપુર
 ૧ દામોદરભાઈ જગજીવન દામનગર
 ૧ દુર્લભજીભાઈ ત્રિભુવન ઝવેરી જ્યપુર
 ૧ જૈન ગુરૂકેળ હ. ધીરજલાલભાઈ તુરખીયા
 ખ્યાવર
 ૧ શાહ છોટાલાલભાઈ કલ્યાણજી ગોધરા
 ૧ શ્રી સેતાનમલ સકલેચા જૈન મહીદપુર
 ૧ સંઘવી મણ્ણીલાલ પાનાચંદ કાવીઠા
 ૧ શ્રી મહાવીર જૈન પાઠશાળા લાસલગામ
 ૧ શીવલાલ પોપટલાલ સંઘવી ઝરીઆ

- ૧ લવજી વલ્લભજી માટલીયા ઝરીઆ
 ૧ શા. પોપટલાલ રણુછોડ સરખેજ
 ૧ સ્થા. જૈન સંઘ હ. ફકીરચંદ પુંગ્ગભાઇ
 સરખેજ
 ૧ એન. કે. ગાંધી (મિડિકલ એફિસર) સાણુંદ
 ૧ શાહ કેવળદાસ જ્યેંદ આલાન્ખ્યો
 ૧ શાહ વાડીલાલ નાનચંદ રંગપુર
 ૧ સરસાઈ સ્થા. જૈન લાયબ્રેરી હ. ગાંધી
 જ્યેંદ ટીડા સરસાઇ
 ૧ બદાણી રામજી હીરાચંદ સરસાઇ
 ૧ શા. કાલીદાસ ભાઇચંદ સાતારા
 ૧ મેઘાણી રૈવાશંકર હેમચંદ બગસરા
 ૧ માર્ટર ઉદમસિંહ જૈન ચરખીદાદરી
 ૧ બા. માણેકલાલ લક્ષ્મીદાસ પેટલાદ
 ૧ બા. બીખાલાલ શંકરલાલ સોજીત્રા
 ૧ શા. ઊજમશી કાનજી રાણુપુર
 ૧ શા. સુખલાલ કમળશી રાણુપુર
 ૧ સ્થા. જૈન સંઘ હ. વકીલ જીવરાજભાઈ
 વર્ધમાન જેતપુર
 ૧ શા. કપુરચંદ રૂપશીભાઇ મુળી
 ૧ શા. અમૃતલાલ લાલચંદ મનમાડ
 ૧ શા. વીરચંદ લાલચંદ આટકોટ

- ૧ કોઠારી વછરાજ કાલીદાસ વડાલ
 ૧ સ્થા. જૈન સંઘ હ. મોતીચંદ કપુરચંદ
 ગુજરવદી
 ૧ સાહેબચંદ અમુલખચંદ જૈન ખામગામ
 ૧ શેઠ હેમરાજ પૃથ્વીરાજ ધુલીયા
 ૧ ઊત્તમચંદ અમોલખચંદ જૈન કોપરગામ
 ૧ લુકર ધનરાજજી ગુમાનજી પાંડપ મારવાડ
 ૧ દેસાઇ મણીલાલ સુંદરજી કલકતા
 ૧ દેસાઇ જગજીવન શીવલાલ કલકતા
 ૧ શ્વે. જૈન મંડળ માંગરોલ (કોટા)
 ૧ ડા. એમ. એસ. દેસાઈ ગઢસીસા (કચ્છ)
 ૧ યતિ શ્રી સુંદરજી (લોકાગચ્છ) ટંકારા
 ૧ મોતીલાલ ચંપાલાલ જૈન-આંબુર
 ૧ મગનલાલ દેવશીભાઇ-ખીંટલા
 ૧ લક્ષ્મીદાસ નારણુ—તલસાણા
 ૧ મોહનલાલ ઓઘડદાસ ,,
 ૧ ઓઘડલાલ હરખચંદ પોષ્ટ માસ્તર
 જોરાવરનગર
 ૧ લાલચંદ વેલશી શીહૌર
 ૧ શ્રી લક્ષ્મીચંદ ચપલોત-મોહી-મેવાડ
 ૧ બીખાલાલ નાનચંદ શાહ-હડાલા
 ૧ ૧ સ્થા. જૈન લાયબ્રેરી ચિતલ

